

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
Κ.Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Διεύθυνση Γραφείων:

«ΓΙΑΝΝΙΔΕΙΟΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ»

3ης Σεπτεμβρίου 25 Αθήναι 104 32

Τηλ. 210 8994533

Ιστοσελίδα : www.nisyriakesmeletes.gr

Ηλεκτρ. Ταχυδρομείο: info@nisyriakesmeletes.gr

Επιμέλεια Εκδόσεως: **Κώστας Διαμ. Χαρτοφύλης**

© ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Εξώφυλλο: Πίνακας του **Δημ. Οδ. Σακελλαρίδη**

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση - Εκτύπωση: **Τυπογραφείο: Κωνσταντίνου Νικήτα Καράλη**

ISSN: 1106 - 2061

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

Με την ευγενική χορηγία
των Μιχαήλ και Σουλτάνας Φραζή

Στη μνήμη των γονέων τους,
Νικολάου και Ευγενίας Φραζή
Νικολάου και Ζαφειρίας Κωστίδη

και των αδελφών τους
Φραζή Ν. Φραζή
Γεωργίου Ν. Κωστίδη και
Διονυσίου Σ. Κουτσουράη

Τόμος 23^{ος}

ΕΚΔΟΣΗ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 2025

N I S Y R I A K A

**NISYRIAN STUDIES' SOCIETY
SCIENTIFIC NON FOR PROFIT SOCIETY**

UNDER THE PATRONSHIP OF HIS HOLINESS
THE ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW
AWARDED BY THE ACADEMY OF ATHENS

VOL. 23rd

ATHENS 2025

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Πρόεδρος: Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης
Αντιπρόεδρος: Ιωάννης Νικήτα Κουμέντος
Γενικός Γραμματεύς: Ειρήνη Παν. Κατσιματίδου
Ταμίας: Ιωάννης Κ. Νικολόπουλος
Μέλη: Μιχαήλ Ν. Βεζυρόγλου
Ασημένη Τρ. Μπίλλη
Χαράλμπος Εμ. Φρατζής
Νικόλαος Παν. Νικολόπουλος

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Γενά Αγγελική, *Κλινική Ψυχολόγος, ΕΚΠΑ.*
2. Διακομιχάλης Μιχαήλ, *Οικονομολόγος, Παν. Ιωαννίνων.*
3. Διατσιγκου-Νικολοπούλου Ευγενία, *Αρχαιολόγος, Msc. (ΟΧΟΝ).*
4. Ζαχαριάδης Θεοδόσης, *Μαθηματικός, ΕΚΠΑ.*
5. Καλογήρου Στέφανος, *Βιολόγος Θαλασσίου Περιβάλλοντος, Γεωπ. Παν. Αθηνών.*
6. Καλύβας Στάθης, *Πολιτικός Επιστήμων, Παν. Οξφόρδης (ΟΧΟΝ), Μέλος Ακαδημίας, Τεχνών & Επιστημών Αμερικής και Ανθρωπιστικών & Κοινωνικών Επιστημών Μεγ. Βρετανίας.*
7. Κοντορίνη Βάσα, *Αρχαιολόγος-Επιγραφολόγος, Παν. Ιωαννίνων.*
8. Κουρούνη Μαίρη, *Οικονομολόγος, Παν. Πειραιώς.*
9. Μαστρογιάννη Ασπασία, *Ιστορικός Τέχνης, Παν. Αιγαίου και Φλωρεντίας.*
10. Νομικού Παρασκευή, *Γεωλόγος, ΕΚΠΑ.*
11. Οικονομίδης Γεώργιος, *Ελληνική-Αγγλική Φιλολογία.*
12. Σακελλαρίδης Ιωάννης Ν., *Μαθηματικός, Παν. John's Hopkins ΗΠΑ.*
13. Σακελλαρίδης Νικόλαος Νεοφ., *Ιατρός, Παν. Θεσσαλίας.*
14. Σκούρτου Ελένη, *Παιδαγωγός-Γλωσσολόγος, Παν. Αιγαίου.*

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ

Νισύρου: Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης
ΗΠΑ: Ντίνος Α. Ράλης
Ρόδου: Ευαγόρας & Μαρία Νικολαίου
Κω: Κώστας Γ. Σαρρής

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΗ ΜΑΣ

ΝΙΚΟΥ ΙΩ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ

του «ΡΟΥΣΟΥ»

Ποιητή, Πεζογράφου, Ζωγράφου και Δημιουργού Ψηφιδωτών

(13.12.1930 ΟΔΗΣΣΟΣ ΡΩΣΙΑΣ - 12.6.2000 ΡΟΔΟΣ)

Περιεχόμενα

(Κατά αλφαβητική σειρά του επιθέτου των συνεργατών)

	σελ.
➔ Πρόλογος.	15-16
➔ Νίκος Ιω. Χαροφύλης «ο Ρούσος»: Ένας ευπατρίδης και πολυσχιδής Νισύριος, ταπεινός ευεργέτης του πολιτισμού μας.
<i>Του Κώστα Ε. Σκανδαλίδη.</i>	17-60

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

➔ Σαραντατέσσερα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχείο της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου (1873 - 1903).
<i>Του Δρς Ιωάννη Ηλ. Βολανάκη.</i>	63-156
➔ Πληροφορίες για τον Εκκλησιαστικό και κοινωνικό βίο των Νισυρίων τα τέλη του 19ου αιώνα (1894 - 1901) Του Μιλτιάδη Λογοθέτη.	157-195
➔ Οι Άγγλοι καθηγηταί (Αρχαιολόγοι - Λαογράφοι) Richard M. Dawkins και Alan I.B. Wace και η Νίσυρος. Του Κώστα Διαμ. Χαροφύλη.	197-233

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

➔ «Στον ρυθμό της ζωής» μέσα από φωτογραφίες, Πρόσωπα, καταστάσεις και ιστορίες που άφησαν το ίχνος τους στη Νίσυρο. (<i>Μέρος Δεύτερο</i>)
<i>Του † Γεωργίου Κουμέντου.</i>	237-254
➔ Το Γενεαλογικό Δέντρο της οικογένειας Παπάτσου.
<i>Του Κώστα Ε. Σκανδαλίδη.</i>	255-298
➔ Φυματίωση: Η μάστιγα του περασμένου αιώνα. Θύμα της και η Νίσυρος.
<i>Του Γιάννη Διαμ. Χαροφύλη.</i>	299-309

σελ.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

- Συλλογή Λαογραφικού Υλικού από τα Νικιά της Νισύρου.
Της Ιακώβης Αλεξίου 313-352
- Η Παραδοσιακή ενδυμασία της Νισύρου. *Της Ασημένης Τρ. Μπίλλη.* 353-367

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ

- Συμβολή στη μελέτη της χλωρίδας των νήσων Νισύρου και Γυαλιού της Δωδεκανήσου. *Του Δρς Ιωάννη Ηλ. Βολανάκη.* 371-430

- **ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕΛΩΝ** 431
- Αποχαιρετισμός στον Μάκη Πασχαλάκη. *Του Κώστα Διαμ. Χαροφύλη.* 433
- Αποχαιρετισμός στον Σταύρο Κέντρη. *Του Κώστα Διαμ. Χαροφύλη.* 434-435
- «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών»: Ψήφισμα: Σταύρος Κέντρης 436
- «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών»: Ψήφισμα: Ειρήνη Αντάπαση 437
- «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών»: Ψήφισμα: Νικόλαος Πλάκας 438

Πρόλογος

Ακολουθώντας την πρακτική που έχουμε καθιερώσει, παρουσιάζουμε τον τόμο αυτό, αφ' ενός μεν στα δύο χρόνια από τον προηγούμενο, τον 22ο τόμο «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», αφ' ετέρου δε, τον αφιερώνουμε σε Νισύριο, ο οποίος με το έργο του, προσέφερε στην προώθηση των σκοπών της Εταιρείας μας, και ταυτοχρόνως, τίμησε τη Νίσυρο.

Έχει πια καθιερωθεί, δυστυχώς ως, κανόνας για τους υπηρετούντες τις τέχνες των Μουσών, ότι η αναγνώριση της αξίας τους, γίνεται μετά θάνατον. Ο κανόνας αυτός ίσχυσε και για τον πολυτάλαντο συμπατριώτη μας, τον Νικόλαο Ι. Χαρτοφύλη, (απλή συνωνυμία με τον υπογράφωντα), στον οποίο είναι αφιερωμένος ο τόμος αυτός.

Παρεξηγημένη προσωπικότητα ο Νίκος ο «Ρούσος», όπως τον ξέραμε, (επειδή είχε Ρωσίδα μητέρα και Νισύριο πατέρα), ήταν ένας πολυτάλαντος καλλιτέχνης, ποιητής, πεζογράφος, ζωγράφος και δημιουργός ψηφιδωτών. Με τα λογοτεχνικά του έργα, ύμνησε τη Νίσυρο, τους θρύλους της, τα έθιμά της, τις παραδόσεις της, τα τοπόσημά της. Με τον καλλιτεχνικό χρωστήρα και τα ψηφιδωτά του κόσμησε πλήθος εκκλησιών και οι πίνακές του κοσμούν πλήθος οικιών.

Απόφοιτος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου, εκτός από ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα δεν άσκησε το επάγγελμα του δασκάλου. Στη ζωή του αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες. Απολάμβανε όμως τις διακοπές του στη Νίσυρο.

Τελικά, έφυγε λησμονημένος και ίσως και παραπονεμένος.

Να όμως, που σήμερα, η πατρίδα του, διά της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», εκτιμώντας το όλον έργο του, τον τιμά. Ας αναπαύεται εν ειρήνη, η Νίσυρος, είναι υπερήφανη γι' αυτόν.

Όπως πάντα, τουλάχιστον στα τελευταία χρόνια, το περιεχόμενο του τόμου διαιρείται στις θεματικές ενότητες, Ιστορικά, Κοινωνικά, Λαογραφικά και Περιβαλλοντικά. Προηγείται η παρουσίαση του έργου του τιμωμένου, και το περιεχόμενο κλείνει με τον αποχαιρετισμό προς τους απελθόντες φίλους, μέλη της Εταιρείας μας.

Είναι επιβεβλημένη υποχρέωσή μας, να ευχαριστήσουμε τους συντελεστές της εκδόσεως αυτής: Πρώτα-πρώτα, εκφράζουμε τις ευγνώμονες ευχαριστίες μας προς τους χορηγούς, στον Μιχάλη και στη Σουλτάνα (Άννα) Φραζή. Χωρίς τη δική τους πρόθυμη ανάληψη καλύψεως των εξόδων της εκδόσεως, δεν θα ήταν δυνατή η έκδοση την οποίαν έχετε ανά χείρας. Η προσφορά τους αυτή, είναι συνέχεια πολλών άλλων προς την πατρίδα μας. Τους ευχαριστούμε από καρδιάς για την παντοιοτρόπως εκδηλουμένη αγάπη τους προς τη Νίσυρο και προς την Εταιρεία μας. Να είναι πάντα καλά.

Ευχαριστίες εκφράζουμε και προς τους συνεργάτες - συντάκτες των πονημάτων με τα οποία κοσμείται η έκδοσή μας και τέλος, προς τον εκδοτικό οίκο του συμπατριώτη μας Νικήτα Κ. Καράλη, ο οποίος μας παρέδωσε έναν, κατά πάντα καλαίσθητο τόμο.

Αθήνα - Άνοιξη του 2025

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαροτοφύλης

Αντιναύαρχος Λ.Σ. (ε.α.)

Πρόεδρος «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών»

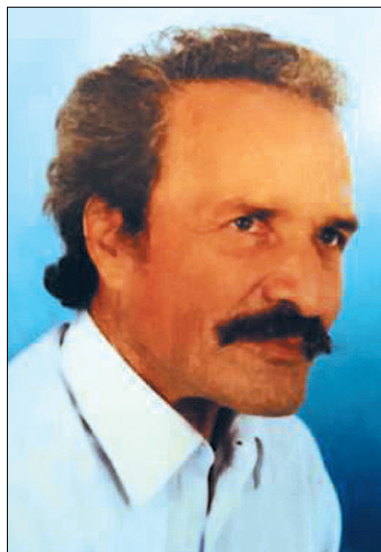
ΝΙΚΟΣ ΙΩ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ, Ο «ΡΟΥΣΟΣ»

ΕΝΑΣ ΕΥΠΙΑΤΡΙΔΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΣΧΙΔΗΣ ΝΙΣΥΡΙΟΣ,
ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΥΠΗΡΕΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΜΑΣ

Κώστας Ε. Σκανδαλίδης

Η γνωριμία με τον Νίκο

Η γνωριμία μου με τον Νίκο Χαρτοφύλη ξεκίνησε με...τρικυμία, για να καταλήξει σε μια όμορφη, εποικοδομητική και χρήσιμη φιλία. Ήταν η εποχή της σκληρής ιδεολογικής αντιπαράθεσης εκεί στα τέλη της δεκαετίας του '80, όταν ο Νίκος μου «επιτέθηκε» πολιτικά μέσω των στηλών τοπικής εφημερίδας, για να καταλήξει εν τέλει σ' ένα όμορφο και καρποφόρο στιγμιότυπο, όταν ο ίδιος υπέβαλε το αίτημα προς τον Δήμο Ροδίων, επί δημαρχίας Γιώργου Γιαννόπουλου, προκειμένου να χρηματοδοτηθεί το υπό έκδοση βιβλίο του «Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά», το 1998.

Ο Νίκος Χαρτοφύλης, ο «Ρούσος»

Γιορτάζαμε τη χρονιά εκείνη τα πενήντα χρόνια από την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα και ο Δήμαρχος Γ. Γιαννόπουλος με κάλεσε, ως αρμόδιο αντιδήμαρχο επί των οικονομικών και ως πρόεδρο του Διεθνούς Κέντρου Λογοτεχνών και Μεταφραστών, να αναλάβω και να προωθήσω την περίπτωση, την οποία και βεβαίως διεκπεραίωσα με την έκδοση του βιβλίου. Κι όταν ο Νίκος διαπίστωσε, εν τοις πράγμασι, ότι εγώ δεν του κράτησα καμιά «κακία» από την απροσδόκητη «επίθεση», μου ζήτησε συγγνώμη για να ξεκινήσει μια όμορφη φιλική σχέση που κράτησε ως τον θάνατό του, το 2000. Του χρωστώ τις ευχαριστίες μου για την ευγενική του χειρονο-

Οι τρεις αγιογραφίες πάνω σε παλιά ξύλα, του Νίκου Χαρτοφύλη, που κοσμούν το εξοχικό μου.
Η Θεοτόκος, ο Άγιος Σπυρίδων και ο Άγιος Ιωάννης.

μιά, να με φωνάξει στο εργαστήριο ζωγραφικής του, για να διαλέξω τρεις αγιογραφίες με τη δική του υπογραφή, οι οποίες και στολίζουν ίσαμε σήμερα το εξοχικό μου στο Γεννάδι της Ρόδου. Ήταν η εποχή που ο Νίκος αγιογραφούσε πάνω σε παλιά χρησιμοποιημένα ξύλα, τα οποία έψαχνε εναγωνίως παντού.

Στη βιβλιοθήκη μου επίσης βρίσκονται και τρία δικά του βιβλία με τις φιλικές του αφιερώσεις: «Η Δωδεκάνησος στην Επανάσταση του 1821», «Η Νίσυρος στην Επανάσταση του 1821» και «Η ζωή εν τάφω (Επιτάφιος Θρήνος) έμμετρον μετάφραση». Να είναι η μνήμη του απαλαιώτη και το συγγραφικό του έργο, το αγιογραφικό και το ψηφιδογραφικό να μας τον υπενθυμίζουν συνεχώς.

Ένα μικρό βιογραφικό

Ο Νίκος Χαρτοφύλης του Ιωάννου (13.12.1930 -12.6.2000) είδε το πρώτο φως στην Οδησό της Ρωσίας από πατέρα Νισύριο και Ρωσίδα μητέρα, τη Βαρθάρα. Η επταμελής οικογένεια αποτελείτο από τους δύο γονείς και τα πέντε παιδιά: Μανώλης, Νίκος, Φροσύνη (Φρόσω), Μαρία και Γιάννης.

Στη Νίσυρο η οικογένεια έφτασε πριν τον Πόλεμο του '40 (το 1935) και έμεινε στο σπίτι της θείας τους, της Καλέζνας (Μαρία Χαρτοφύλη).¹

1 Το βιβλίο «Νισύριες μνήμες» ο Νίκος Χαρτοφύλης το αφιέρωσε στους γονείς του Γιάννη και Βαρθάρα και στους θείους του Μαρία και Μιχάλη Καλέζη. Στη Νίσυρο, εκτός από το προσωπικό ο Νίκος ο Ρούσος, είχε ακόμα ένα: ο Νίκος του Καλέζη.

Ίσως και να έφτασαν στη Νίσυρο, ερχόμενοι από τη Ρόδο, όπου πιθανόν να είχαν μείνει για κάποιο χρονικό διάστημα. Αμέσως μετά τον Πόλεμο κατέφυγαν στη Ρόδο, εκτός του Μανώλη, ο οποίος μετανάστευσε στην Αμερική σε ηλικία 17 ετών, υπηρέτησε στον αμερικανικό στρατό και έλαβε μέρος στον πόλεμο της Κορέας. Ο πατέρας, στο μεταξύ, είχε πεθάνει, όταν η Βαρβάρα ήταν έγκυος τον Γιάννη, –ίσως το 1943– ο οποίος πήρε και το όνομά του.² Το γεγονός ότι η μητέρα του ήταν Ρωσίδα, του προσέδωσε το παρατσούκλι «Ρούσος», το οποίο τον ακολούθησε στην κλειστή κοινωνία της Νισύρου σε όλη του τη ζωή, αλλά και το «συναντούσε» συχνά ο ίδιος όσες φορές χρειάστηκε να έχει επαφή με το ελληνικό κράτος. Αλλά ούτε και το δεύτερο προσωνύμιο «Ο Νίκος της Βαρβάρας» ήταν τυχαίο στην κοινωνία του νησιού του, όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια.

Σύμφωνα με πληροφορία του Νικήτα Κουμέντου,³ ο Νίκος Χαροφύλης φαίνεται να μετακόμισε στη Ρόδο το 1948, όπου και έζησε μέχρι τον θάνατό του. Φοίτησε στο Ημιγυμνάσιο της Νισύρου, συνέχισε στο Βενετόκλειο Γυμνάσιο της Ρόδου, απ' όπου και αποφοίτησε το 1950 και σπούδασε στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Ρόδου (1950-1952). Άσκησε το διδασκαλικό λειτούργημα για ελάχιστο χρονικό διάστημα,⁴ αφού αφοσιώθηκε στη ζωγραφική, την αγιογραφία, την ψηφιδογράφηση (κατασκευή ψηφιδωτών), την ποίηση και την πεζογραφία (ιστορία, λογοτεχνία, μετάφραση), καθώς επίσης και στη δημοσιογραφία ως συνεργάτης λογοτεχνικών σελίδων και χρονογράφος.

Υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία το 1953 στο Σιδηρόκαστρο. Παντρεύτηκε το 1957 τη Γεωργία Χαρίτου του Βασιλείου (27.12.1936) από τη Σύμη με καταγωγή από τα Σταδιά της Μικράς Ασίας, με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, τον Μανώλη (8.7.1958) και την Ελένη (9.9.1961). Ο Μανώλης παντρεύτηκε την Τσαμπίκα Κατσουράκη (απεβίωσε 20.5.2023), με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, τον Νίκο και τη Δέσποινα. Η Ελένη παντρεύτηκε τον Σάββα Μαστόρου, με τον οποίο απέκτησαν δύο παιδιά, τον Μιχάλη και τη Γεωργία. Τα επαγγέλματα τα οποία ο Νίκος άσκησε, πέραν της ενασχόλησής του με τον πολιτισμό, την ιστορία, τη λαογραφία, τη ζωγραφική, την ποίηση, την ψηφιδογράφηση, δεν ήταν λίγα στον δύσκολο αγώνα της επιβίωσης του ιδίου και της οικογένειάς του. Εργάστηκε ως διοικητικός υ-

2 Χαροφύλης Κωνσταντίνος Δ., «Νισύριοι στρατιώτες στον πόλεμο της Κορέας», στα ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 21ος, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 2020, σσ. 325-350.

3 Κουμέντος Νικήτας Ι., «Νίκου Ι. Χαροφύλη ΝΙΣΥΡΙΚΕΣ ΜΝΗΜΕΣ (Ποιήματα)», στα ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 13ος, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1994, σσ. 361-368.

4 Εργάστηκε για πολύ μικρά χρονικά διαστήματα ως δάσκαλος στους Αρχαίους και το Αγαθονήσι το 1960-1961 και ύστερα από μερικά χρόνια στην Αστυπάλαια και πάλι για μικρό χρονικό διάστημα, αλλά μη μπορώντας να επιβιώσει με τη γυναίκα του κι ένα παιδί σε βρεφική ηλικία, αναγκάστηκε να παρατηθεί.

πάλληλος στον Δήμο Ρόδου για μικρό χρονικό διάστημα, ως ελαιοχρωματιστής, ως χαρτοπώλης με ένα μικρό κατάστημα στην πόλη της Ρόδου, ως πλανόδιος έμπορος μαζί με τον φίλο του Νίκο Βρατσάλη, δημοσιογράφο και εκφωνητή του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας, οι οποίοι γύριζαν όλα τα χωριά με δύο μηχανάκια και δυο βαλίτσες με το εμπόρευσμά τους.

Ο δημοσιογράφος

Στην εφημερίδα ΡΟΔΙΑΚΗ δημοσίευε για ένα χρονικό διάστημα μεταφράσεις στη δημοτική γλώσσα από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης κάθε Κυριακή, ενώ συνεργάστηκε με τον Ραδιοφωνικό Σταθμό της Ρόδου με ομιλίες του για τον λαϊκό πολιτισμό.⁵ Εργάστηκε, επίσης, στην τοπική εφημερίδα ΠΡΟΟΔΟΣ ως δημοσιογράφος και διορθωτής, όπως θυμάται ο Γιώργος Ζαχαριάδης, ένας από τους παλαιότερους δημοσιογράφους στη Ρόδο και ανταποκριτής του Συγκροτήματος Λαμπράκη. Ακόμα, εργάστηκε στον Δήμο της Ρόδου, όπως μας ανέφερε ο ψάλτης του Αγίου Δημητρίου (Παλαιού Νεκροταφείου) Αλέκος Σαρρής, ο οποίος τον θυμάται να υπηρετεί στο Δημοτικό Μέγαρο μαζί με τον πατέρα του Μιχάλη Σαρρή, πρωτοψάλτη στον Ιερό Ναό του Ευαγγελισμού. Ο Γιώργος Ζαχαριάδης, που τον έζησε από κοντά, τον χαρακτηρίζει ως ενθουσιώδη, βιοπαλαιστή, ταλαίπωρο και έντιμο συμπολίτη μας. Ως έναν άνθρωπο που δεν έμπαινε σε «καλούπια». Και νομίζω, πως αυτό το τελευταίο τον χαρακτήριζε σε όλη του τη ζωή.

Αρθρογραφούσε στην στήλη «Επιφυλλίδα του Φρουρού» της εφημερίδας «Φρουρός της Δωδεκανήσου», όπως επίσης και στις στήλες «Πρωινά λόγια», «Πρωινές κουβέντες», «Κομπολόι» και «Ανάλεκτα». Να αναφέρουμε μερικά άρθρα του Νίκου στον «Φρουρό της Δωδεκανήσου» με χαρακτηριστικούς τίτλους, όπως «Ο Θεός είναι...Εβραϊός» (φ. 703/1958 επ.), «Θεοκόμματος και Θεός» (φ. 712/1958), «Οι δόσεις...» (φ. 759/1958 επ.), «Ένας πύραυλος διηγείται» (φ. 822/1958 επ.).⁶

Ο εκδότης

«*Έρευνα Δωδεκανήσου*»: Ένα περιοδικό ιστορίας και λαογραφίας.

Τον Μάρτιο του 1977 ο Νίκος Χαρτοφύλης κυκλοφόρησε ένα δικό του δημιούργημα, το περιοδικό ιστορίας και λαογραφίας «Έρευνα Δωδεκανήσου», σχήματος 17Χ24 εκ., το οποίο τύπωνε στην Αθήνα.

5 Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Ο Δωδεκανησιακός Τύπος (1848-2008) Συμβολή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Δωδεκανήσου*, τ. Πρώτος, Αθήνα 2010, σσ. 290-292.

6 Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Ο Δωδεκανησιακός Τύπος (1848-2008)*, ό.π., τ. Πρώτος, Αθήνα 2010, σσ. 195-199.

Είναι χαρακτηριστικό το προλογικό του σημείωμα στο οποίο ανέφερε: *Η Έρευνα δεν χρηματοδοτείται από κανένα και δεν είναι όργανο κανενός.*

Το περιοδικό κυκλοφόρησε, εν τέλει, σε δύο και μόνον τεύχη, για λόγους οικονομικούς. Σ' αυτά τα δύο τεύχη ο Νίκος κατάφερε να δώσει στο αναγνωστικό κοινό ένα δείγμα από το πάθος που τον διακατείχε για την ιστορία και τη λαογραφία του τόπου μας.

Έτσι, λοιπόν, στο πρώτο τεύχος (Μάρτιος 1977) περιλαμβάνει:

- επιστολή του πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόφιλου προς τους προεστούς της νήσου Σύμης (3.5.1821, Πάτμος),
- επιστολή των Τομπάζη και Μιαούλη προς τους κατοίκους της Σύμης (8.8.1821),
- επιστολή Καστελλοριζιτών προς Συμαίους (10.8.1821),
- κοινή δήλωση 80 Συμαίων για το καλό του τόπου τους (7.6.1822),
- ο λόγος του Μίνωα Βενετοκλή στην τελετή των Κοινοτικών Σχολών της Ρόδου (22.6.1915),
- τραγούδια του πολέμου της Αφαντενής λαϊκής ποιήτριας Ελένης Σέντη,
- ιστορικά έγγραφα της Νισύρου
- το δημοψήφισμα του 1912, η Παναγιά η Σπηλιανή και οι κουρσάροι.

Στο δεύτερο τεύχος (Απρίλιος 1977) δημοσιεύει ειδικό αφιέρωμα για το αιματηρό Πάσχα του 1919 και καταχωρεί: – επιστολή του Δημητρίου Υψηλάντη προς όλα τα νησιά της Αιγαίας Θαλάσσης (1822), – αφήγημα για την Ανθούλα Ζερβού, – το ψήφισμα «της μαθητώσης Ελληνικής Νεότητος της πόλεως Ρόδου του 1919», – ανέκδοτο ομόλογο των Απολλώνων του 1766, – κείμενο για τους μεγάλους λαϊκούς οργανοπαίκτες και τραγουδιστές της Δωδεκανήσου, – χειρόγραφο βιβλίο «Στόμα θανάτου» για τον βίο του πατρός Βασιλείου του Νέου, – επιστολή του Μοροζίνη προς τους Συμιακούς.⁷

Το 1ο τεύχος του περιοδικού “Έρευνα” που εξέδιδε ο Νίκος Χαρτοφύλης.

7 Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Ο Δωδεκανησιακός Τύπος (1848-2008) Συμβολή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Δωδεκανήσου*, τ. Πρώτος, Αθήνα 2010, σσ. 290-292.

«Ο Νισύριος», Μηνιαίο σατιρικό δελτίο

Τον Ιανουάριο του 1978 ο Νίκος Χαρτοφύλης θα κυκλοφορήσει στη Ρόδο το μηνιαίο 16σέλιδο σατιρικό δελτίο «Ο Νισύριος», το οποίο αναπαράγει ο ίδιος σε πολύγραφο και το μοιράζει δωρεάν στα μέλη της Νισυριακής παροικίας. Στο προλογικό του σημείωμα στο πρώτο και μοναδικό του φύλλο (προφανώς και πάλι για οικονομικούς λόγους), ο Νίκος Χαρτοφύλης διευκρινίζει, πως η περιοδική αυτή έκδοση δεν θα σατιρίζει μόνον, αλλά και θα αναφέρεται στην ιστορία και τη λαογραφία της Νισύρου, καθώς και στα προβλήματα της καθημερινότητας των ανθρώπων της. Αυτό το οποίο έκανε ιδιαίτερη εντύπωση, ήταν το ότι το δελτίο ήταν γραμμένο στο νισυριακό ιδίωμα και ήταν αφιερωμένο στον ξεχωριστό Νισύριο Βασίλη του Βεζύρη (Βεζύρογλου). Το εξώφυλλο είχε κοσμήσει ο ίδιος ο εκδότης με σκίτσο του, που απεικόνιζε την *Ταύλα του Γιαλού* με τον κρημό της Παναγίας της Σπηλιανής.⁸

Ο ζωγράφος, ο αγιογράφος, ο ψηφιδογράφος

• Ο Νίκος στο καφενείο του Αντρίκου.⁹

Όταν ο Νίκος επέστρεψε στον πατρώο τόπο για να αναπνεύσει τη δρόσο των καλοκαιρινών μελεμιών της Νισύρου και τα αρώματα της άγριας και παρθένας φύσης του νησιού του, ένας από τους αγαπημένους του τόπους ήταν ο τόπος συνάντησης όλων των Νισύριων, και όχι μόνον, το καφενείο του Αντρίκου, στην Ηλικιωμένη. Εκεί που συναντούσε τους αγαπημένους του φίλους, για να πει, ν' ακούσει, να ξεδώσει, να θυμηθεί τα ανέμελα παιδικά χρόνια, να καταθέσει τις ανησυχίες του, να πει και να τραγουδήσει νισυρικούς σκοπούς και να μερακλώσει. Εκεί που, όπως γράφει και μια πινακίδα, *όλος ο κόσμος είναι τρελοκομείο, αλλά εδώ είναι τα κεντρικά*. Εκεί που επώνυμοι και ανώνυμοι γίνονται ένα μέχρι και σήμερα.

Ο Νίκος Χαρτοφύλης στο καφενείο του Αντρίκου “Βάρδα στεναχώρια” σε πίνακα ζωγραφικής. Κάτω δεξιά διακρίνεται ο Παπός (βράχος) στην τοποθεσία Κάτερος

8 Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Ο περιοδικός τύπος της Νισύρου (1914-1978)* στα Νισυριακά, τ. 6ος, εκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1978, σσ. 61-98.

9 Ιδιοκτήτης: Ανδρέας Καζάντης.

Στο καφενείο του Αντρίκου μπροστά από την προσωπογραφία του Νίκου Χαρτοφύλη ο φίλος του Νίκος Παπάζογλου με την παρέα του.

Ένα χρόνο περίπου μετά τον θάνατο του Νίκου (2000), ο ιδιοκτήτης του καφενείου «Βάρδα στεναχώρια», είχε την ιδέα να απαθανατίσει τη φυσιογνωμία του Νίκου Χαρτοφύλη στον τοίχο του καφενείου του. Έτσι, λοιπόν, το 2003-2004 δυο περαστικοί φοιτητές της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, ο Μπάμπης (;) και η Σιμέλα Μαυρίδου, με καταγωγή από τον Πόντο πήραν τα πινέλα τους και με μια φωτογραφία του Νίκου ασπρόμαυρη ανά χείρας ζωγράρισαν τη μορφή και το σώμα του στο φόντο που ήδη είχε ζωγραφίσει ο Νίκος Χαρτοφύλης, λίγο καιρό πριν αποβιώσει. Ένα φόντο με χαρακτηριστικές κι αγαπημένες λεπτομέρειες από τον Νίκο, όπως η Παπιόπετρα, στον μεθελόμενο κόλπο μετά τους Χοχλάκους, και ο Παπάς (πέτρα που μοιάζει με παπά) στο Κάτερο.

Όταν μετά από μερικά χρόνια ο ζωγραφικός αυτός πίνακας υπέστη τη φυσιολογική φθορά, λόγω του εξωτερικού χώρου που βρισκόταν, και πάλι με την προτροπή του Αντρίκου, η ζωγράφος Λιάνα Μάνιου παρενέβη για να «ξαναζωντανέψει» τον Νίκο και το θαλασσινό φόντο. Ο φθοροποιός και αμείλικτος, όμως, χρόνος κατεδάφισε τον τοίχο και κατέστρεψε ολοσχερώς τον πίνακα, οπότε το 2020 και πάλι με τη φροντίδα του Αντρίκου, ένας νέος ζωγραφικός πίνακας πήρε τη θέση του παλιού στον αναστηλω-

μένο τοίχο με την τέχνη, αυτή τη φορά, της ζωγράφου Ειρήνης Ροδοπούλου, που μένει στους Πάλους.¹⁰

Τον Αύγουστο του 1998 ο Νίκος Χαρτοφύλης, καταθέτοντας για ακόμα μια φορά την αγάπη του προς την αγαπημένη του Νίσυρο, θα πραγματοποιήσει έκθεση ζωγραφικής, πού αλλού, στο στέκι το δικό του και όλων των Νισύριων, των μόνιμων κατοίκων και όλων εκείνων που φροντίζουν κάθε καλοκαίρι να βρίσκονται στο νησί τους από τα πέρατα του κόσμου, των ανθρώπων της βαρύτιμης Διασποράς των Ελλήνων.

• Βρίσκεις τα έργα του παντού

Σε αρκετές εκκλησίες της Ρόδου υπάρχουν ψηφιδωτά του.¹¹ Προσωπικά θυμούμαι έναν ψηφιδωτό πίνακά του να κοσμεί το γραφείο του Δημάρχου και αργότερα την αίθουσα εκδηλώσεων του δημοτικού μεγάρου της Ρόδου. Ψηφιδωτά του, επίσης, υπάρχουν στις εκκλησίες της Μητρόπολης (Αντ. Δαμασκηνού), των Εισοδίων της Θεοτόκου και του Ταξιάρχη στο Νιοχώρι, στον Άγιο Γεώργιο (κάτω), στον Άγιο Ιωάννη, στους Αγίους Α-

Αύγουστος 1998. Ο Νίκος Χαρτοφύλης κρατώντας την Παναγία, ένα από τα έργα του, με την φίλη του Άννα Καμπανή στο καφενείο του Αντρίκου, όπου έγινε η έκθεση ζωγραφικής του.

10 Οι πληροφορίες δόθηκαν από την Άννα Καμπανή, την οποία ευχαριστώ από καρδιάς και για τις φωτογραφίες από το καφενείο του Αντρίκου.

11 Κουμέντος Νικήτας Ι., «Νισύριες μνήμες Ποιήματα», στα ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 13ος, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 1994.

ποστόλους (φορητές εικόνες), στην Παναγία Καθολική και στην Περιγιαλενή της Κρεμαστής, στο Γυμνάσιο Παραδεισίου, στην Αγία Κυριακή της Καλάθου (φορητή εικόνα), στην Αγία Άννα (μοναστήρι των Θεοπατόρων Ιωακείμ και Άννης) των Μαριτσών, στον Δήμο της Ρόδου, στη Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου (Νεστορίδειο) και στο Νισύριο Σπίτι.

Έργο του Ν. Χαρτοφύλη (1982) για την Διδυμοποίηση Ρόδου-Ηρακλείου, που βρίσκεται στη Δημοτική Πινακοθήκη του Ηρακλείου. (λάδι σε hardboard, διαστάσεων 122 X 89 εκ.)

Μητροπολιτικός Ιερός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου)

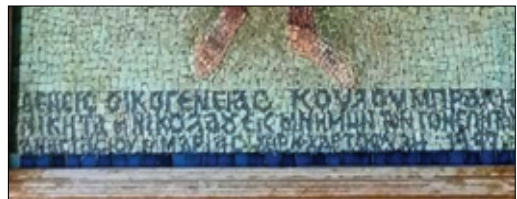
Η Θεοτόκος σε ψηφιδωτό του Νίκου Χαρτοφύλη στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού στην Αντ. Δαμασκηνού.

Ιερός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου (Νιοχώρι)

Ψηφιδωτό του Ν. Χαρτοφύλη με την Παναγία στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου του Ιερού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι.

Ιερός Ναός Ταξιαρχών Νιοχωρίου

Ένα από τα ψηφιδωτά του Νίκου Χαρτοφύλη, στο οποίο απεικονίζεται ο Ταξιαρχής στον αύλειο χώρο της ομώνυμης εκκλησίας στο Νιοχώρι. Δέηση οικογένειας Κουλουμπράκη Νικήτα και Νικολάου εις μνήμην των γονέων τους Αναστασίου και Μαρίας, 1997

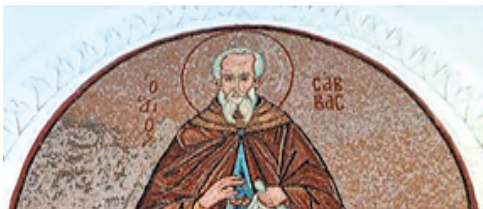
Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Κρεμαστή [Παναγιά η Καθολική]

Ψηφιδωτό του Ν. Χαρτοφύλη στο υπέρθυρο της πλαινής θύρας στον Ιερό Ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Κρεμαστή (1974).

Ψηφιδωτό του Ν. Χαρτοφύλη με την Παναγία στο υπέρθυρο της κυρίας εισόδου του Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Κρεμαστή (1975).

Ο Άγιος Σάββας και ο Άγιος Σπυριδών ένθεν και ένθεν της Παναγίας στην κεντρική είσοδο του Ιερού Ναού της Παναγίας στην Κρεμαστή δια χείρως Νίκου Χαρτοφύλη.

Παναγία Περιγιαλενή Κρεμαστής

Άλλη μια ψηφιδωτή Παναγία του Νίκου Χαρτοφύλη στην Περιγιαλενή της Κρεμαστής.

Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου

Ο Άγιος Γεώργιος σε ψηφιδωτό στην πρόσοψη του Ιερού Ναού του Αγίου Γεωργίου (δεξιά).

Ιερός Ναός Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, με την εικόνα του Αγίου σε ψηφιδωτό εντός του Ιερού Ναού, δια χειρών Νικολάου Χαρτοφύλη.

Ιερός Ναός Αγίων Αποστόλων

Στην ολιγόλεπτη συνάντηση με τον εφημέριο του Ναού, π. Παΐσιο Φαρμακίδη, αυτό το οποίο εισέπραξα από έναν ξεχωριστό ιερωμένο, είναι αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τον Νίκο Χαρτοφύλη:

– Έταν ένας καλός ενορίτης μας. Αντάμαι που δεν πρόλαβα να έχω κι εγώ στην εκκλησία μου ένα ψηφιδωτό του. Η κόρη του Ελένη δώρισε στον Ναό μας τρεις εικόνες του, οι οποίες κοσμούν μέχρι σήμερα τον όροφο του Πνευματικού μας Κέντρου.

Οι τρεις εικόνες του Νίκου Χαρτοφύλη, που δώρισε η κόρη του Ελένη στον Ιερό Ναό των Αγίων Αποστόλων. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, η Παναγία και ο Άγιος Αρτέμιος.

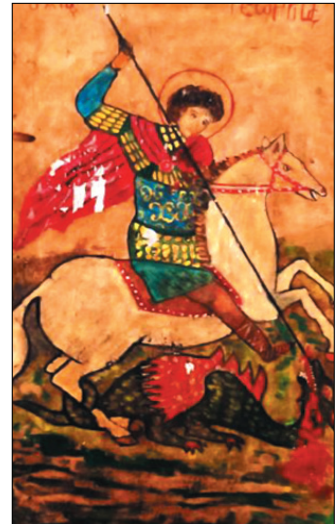
Ναΐδριο Αγίας Άννας (Αγίων Θεοπατόρων Ιωακείμ και Άννης) Μαριτσών¹²

Το μοναστήρι των Αγίων Θεοπατόρων Ιωακείμ και Άννης με τον Άγιο Γεώργιο υπεράνω της κεντρικής εισόδου και τους Αγίους Ιωακείμ και Άννα αριστερά και δεξιά της εισόδου. (φωτογραφίες Νίκου Βρατσάλη).

Ιερός Ναός Αγίας Κυριακής Καλάθου

Ο Άγιος Γεώργιος στο ιερό της Αγίας Κυριακής στην Κάλαθο δια χειρός Νίκου Χαρτοφύλη. (δεξιά)

¹² Ιδιοκτήτης του ναΐδριου: Γιώργος Κουλουριώτης, εκ Σύμης, κάτοικος Μαριτσών.

Δημοτικό Κοιμητήριο Ρόδου «Ο Ταξιάρχης»

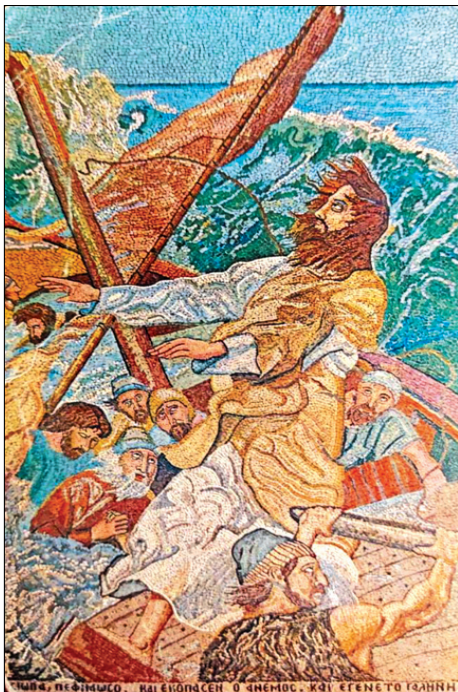
Βοτσαλωτό του Ν. Χαρτοφύλη στον τάφο του τυπογράφου Αντώνη Βρατσάλη, στο Δημοτικό Κοιμητήριο Ρόδου «Ο Ταξιάρχης».

Δήμος Ρόδου

Η Παναγία σε ψηφιδωτό του Νίκου Χαρτοφύλη, η οποία κοσμούσε το γραφείο του Δημάρχου, αργότερα την αίθουσα δεξιώσεων του Δήμου και στη συνέχεια το εκθετήριο του Δημοτικού Μεγάρου.

Πινακοθήκη Ρόδου

Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου.
“Και είτε τη θαλάσση σιώπα, πεφίμωσο.
Και εκόπασεν ο άνεμος, και εγένετο
γαλήνη μεγάλη” (Μάρκος 2’39).
Ένα έργο του Ν. Χαρτοφύλη με τον Χριστό
να κοπάξει την τρικυμία, διαστάσεων
2,40 X 1,80 εκ., που βρίσκεται στο
Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης.
(φωτογραφία: Ελένη Χαρτοφύλη).

Ο καλλιτέχνης μπροστά στο έργο του πριν φτάσει στην Πινακοθήκη της Ρόδου.
(φωτογραφία: Ελένη Χαρτοφύλη).

Στο εσωτερικό μιας σκάφης ξυμώματος ο Ν. Χαρτοφύλης αγιογράφησε τους τέσσερις Ευαγγελιστές και στον πυθμένα της αποτύπωσε ευαγγελικές φράσεις για την αγάπη που δίδαξε ο Ιησούς. Αριστερά ο Ιωάννης, πάνω ο Μάρκος, κάτω ο Ματθαίος και δεξιά ο Λουκάς. Στον πυθμένα διαβάζουμε φράσεις, όπως Αγαπάτε αλλήλους, Αγαπάτε τους εχθρούς υμών, Ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσεις, Ο Θεός εντός υμών εστί, Καλώς ποιείτε τοις μισούσιν υμάς, Ουαί υμίν ότι εποτήσατε τον οίκον του Θεού οίκον εμπορίου κ.λπ.

Γυμνάσιο Παραδεισίου¹³

«Ματωμένο Πάσχα 1919», επί δημαρχίας Β. Σταυριανού, 1990. Ένα ψηφιδωτό του Νίκου Χαρτοφύλη που αποτυπώνει με τις ψηφίδες του το Πάσχα του 1919 στο Παραδείσι, τότε που μετά τον εσπερινό της Αγάπης οι Ιταλοί κατακτητές προκάλεσαν τον θάνατο του παπά-Λουκά Παπακωνσταντίνου και της Ανθούλας Ζερβού. Το ψηφιδωτό αυτό, το οποίο παρέμενε στην αφάνεια για πολλά χρόνια, αξιοποιήθηκε και κόσμησε το Γυμνάσιο από τον καθηγητή Γεώργιο Σαουντζάκη.

Δuo λόγια για τον
καλλιτέχνη από το
Γυμνάσιο Παραδεισίου.

¹³ Οι φωτογραφίες ελήφθησαν από τον σημερινό Γυμνασιάρχη Παραδεισίου Νίκο Τσαταλιό (2024).

Ιδιωτική συλλογή οικογένειας Ελένης Ν. Χατοφύλη

Η Παλιά Πόλη της Ρόδου.

Το ακριτικό Καστελλόριζο.

Αγναντεύοντας το Αιγαίο Πέλαγος από τις Κάτω Πέτρες.

Ο Άγιος Γεώργιος.

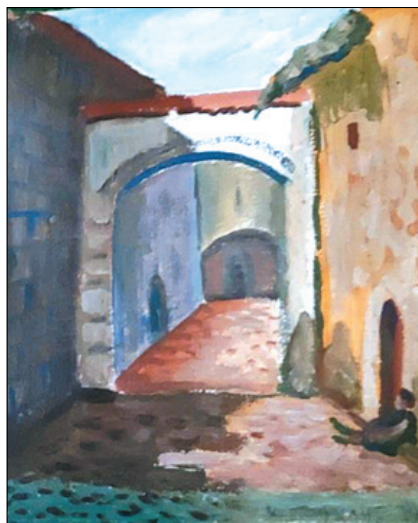
Χοριάτικο σπίτι στην Ιαλυσό.

Οι μύλοι στο Μανδράκι της Ρόδου.

Η Τσιγκανοπούλα (1969).

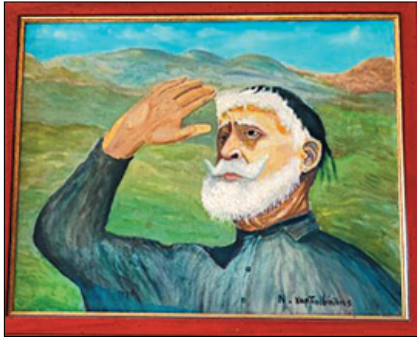
Η Παλιά Πόλη της Ρόδου.

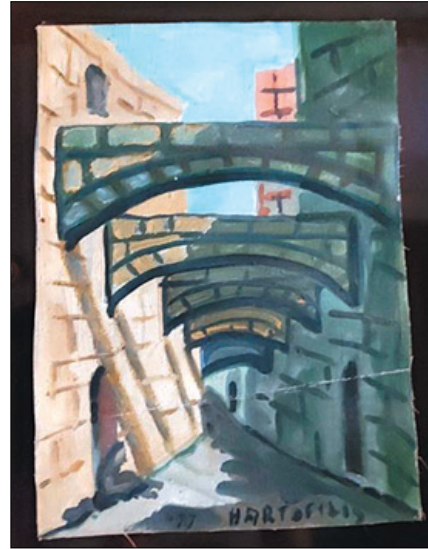
Ο σπορέας. («Εξήλθεν ο σπείρων δια να σπείρη τον σπόρον αυτού»).

Οικία στο χωριό Κοσκινού της Ρόδου.

Ο Κρητικός.

Η Παλιά Πόλη της Ρόδου

Η Παναγία, η Μήτηρ Θεού,
σε ψηφιδωτό.

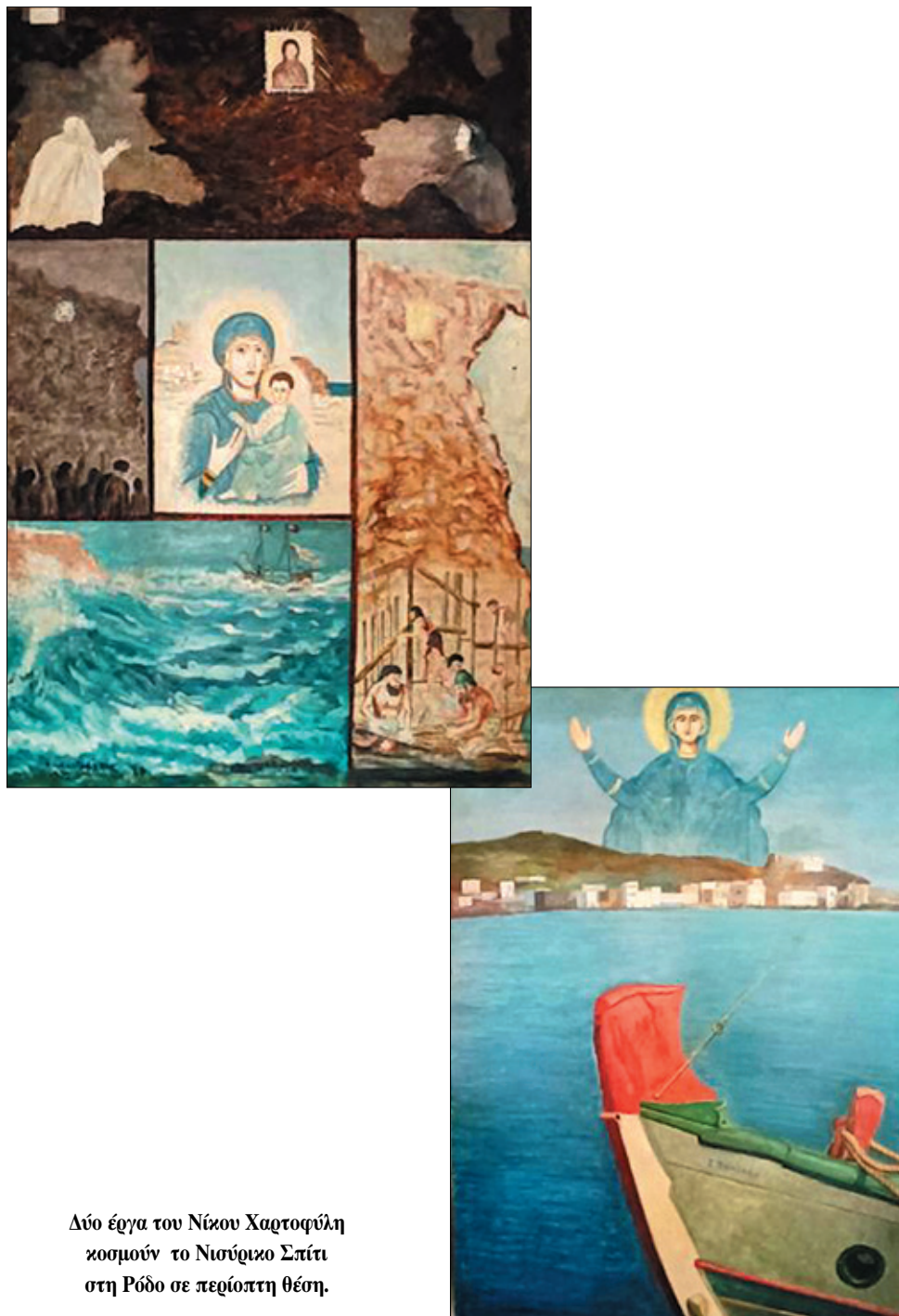

Ο αγάπης σε ψηφιδωτό.

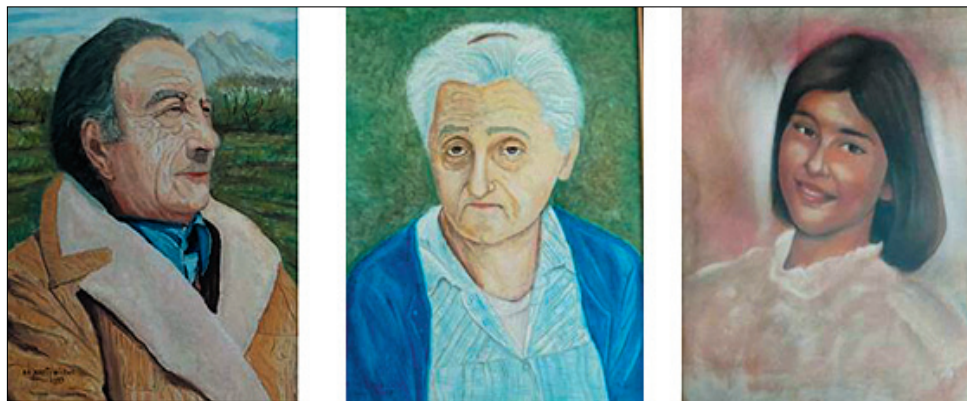
(Αριστερά)
Θαλασσινό τοπίο με φρούτα, δώρο
στον γάμο της θυγατέρας του Ελένης.

Νισύριο Σπίτι του Συλλόγου Νισυρίων «Η Πορφυρίς»

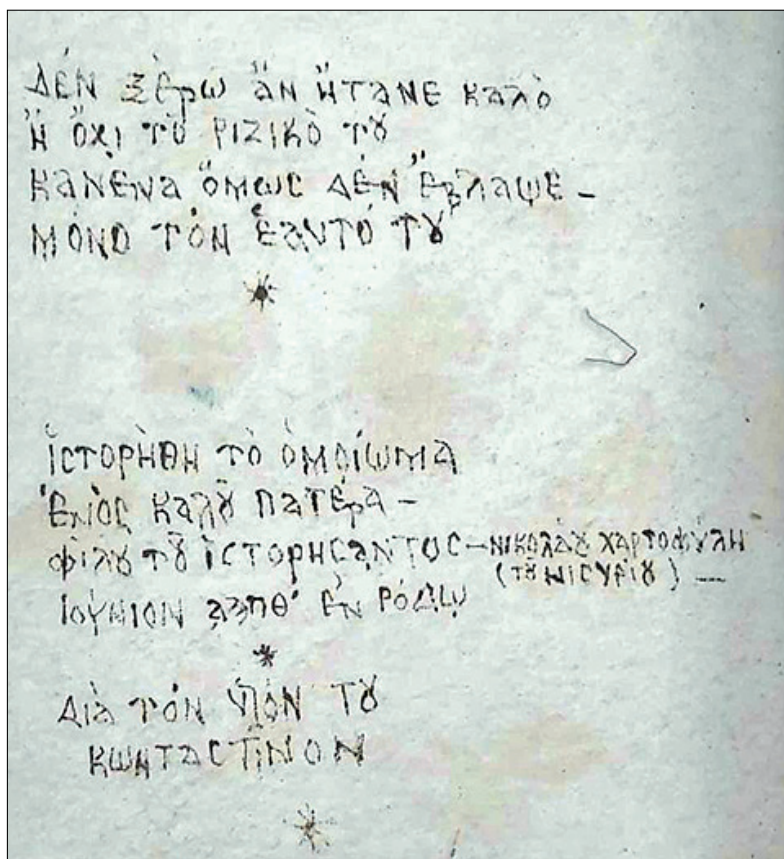

Δύο έργα του Νίκου Χαροτοφύλη
κοσμούν το Νισύριο Σπίτι
στη Ρόδο σε περίοπτη θέση.

Ιδιωτική συλλογή Οικογένειας Γιώργου Σταυριανού

Οικογένεια Σταυριανού. Αριστερά ο Γιώργος Σταυριανός (1916-1987), στο μέσον η Χαριτωμένη Σταυριανού, το γένος Διακοπαναγιώτη (1911-1988) και δεξιά η εγγονή Χαριτωμένη Σταυριανού του Κωνσταντίνου (1978). (Φωτογραφίες Παναγιώτη Σταυριανού).

Ιούνιος 1989.
 Ο Νίκος
 Χαρτοφύλης
 στην οπισθία
 όψη της εικόνας
 του Γιώργου
 Σταυριανού
 αναφέρει πως
 τον ιστόρησε
 για λογαριασμό
 του γιου του
 Κωνσταντίνου.
 (Φωτογραφία
 Παναγιώτη
 Σταυριανού).

Ιδιωτική συλλογή Γιώργου Κυπραίου

Τρεις εικόνες από τον θείο Νίκο Χαρτοφύλη στον ανιψιό Γιώργο Κυπραίو. Η Παναγιά η Σπηλιανή, Άγιος Γεώργιος και θαλασσινό τοπίο της αγαπημένης Νισύρου. (Φωτογραφίες: Γιώργος Κυπραίος).

Ιδιωτική συλλογή Μαρίας Χατζηδημητρίου

Δύο έργα του Νίκου Χαρτοφύλη στην ιδιωτική συλλογή της Μαρίας Χατζηδημητρίου.

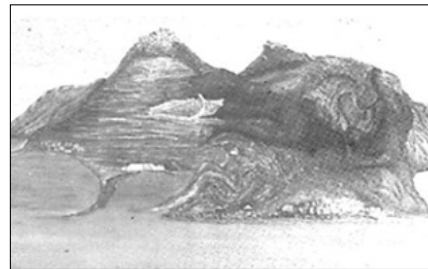
Ιδιωτική συλλογή Γεωργίας Τσαγκάρη

Ο Χριστός που προσεύχεται.

Άλλα έργα ζωγραφικής του Ν. Χαρτοφύλη

Αριστερά:
Η Σπηλιανή της
Νισύρου στο βι-
βλίο του *Παράδο-
ση και Αλλοτριώ-
ση*, 1980, σ. 25.

Η Γέννηση της Νισύρου στο εξώφυλλο του
βιβλίου του *Νισυριάδα*, 1980, σ. 25.

Η Παλιά
Πόλη
της Ρόδου,
από το
βιβλίο του
*Παράδοση και
Αλλοτριώση*
1980, σ. 55.

Ιαματικά Λουτρά της
Νισύρου, στο βιβλίο του *Αυτοκα-
θάριση Προνομίου*, 1979, σ 65.

Το εξώφυλλο του βιβλίου του
Μιχ. Αρφαρά "Το Δίπλο Λαϊκό
Νισύριο Σπίτι", Αθήνα 1982,
έργο του Νίκου Χαρτοφύλη.

Η Καράβα (κτίσμα ανάμεσα στο λιμάνι και τον
Άι Σάββα) του Μανδρακίου στο βιβλίο του
Αυτοκαθάριση Προνομίου, 1979, σ. 25.

Η Παλιά Πόλη της Ρόδου από το βιβλίο του Παράδοση και Αλλοτριώση, 1980 σ. 101.

Η είσοδος της μονής του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου στα Νικειά. Αριστερά διακρίνεται η Καλακάνα* και στο βάθος τα Νικειά.

(Αρχείο Κώστα Δ. Χαρτοφύλη)

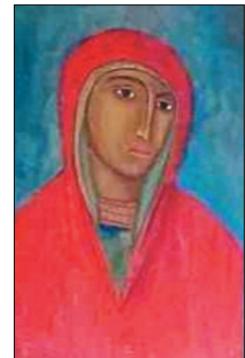
Έκθεση Αγιογραφίας των εν Ρόδω Νισυρίων

Στις 10 Μαρτίου 2024 διοργανώθηκε από τον Παννισυριακό Σύλλογο Ρόδου «Η Πορφυρίς» έκθεση αγιογραφίας των εν Ρόδω Νισυρίων «Γέφυρες ψυχής...» στην οπλοθήκη De Milly υπό την αιγίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου, η οποία διήρκεσε μέχρι και τις 17.3.2024. Ανάμεσα στα έργα που εκτέθηκαν ήταν και δύο του Νίκου Χαρτοφύλη, ο οποίος υπήρξε μέλος του Συλλόγου Εικαστικών Δωδεκανήσου και πραγματοποίησε πολλές ατομικές εκθέσεις καθώς και ομαδικές. Από το φυλλάδιο του Συλλόγου Εικαστικών Δωδεκανήσου με τον τίτλο «Εικαστικές Τέχνες στα Δωδεκάνησα», 1990, αντλούμε την πληροφορία ότι ο Ν. Χαρτοφύλης πραγματοποίησε 14 ατομικές εκθέσεις (και στην Πανελλήνια Έκθεση Κρεμαστής) και μετείχε επίσης σε ομαδικές.

10-17.3.2024.

Από την έκθεση στην Οπλοθήκη De Milly. Αριστερά ο «Νυμφίος» και δεξιά η Παναγία της Φιλερήμου του Νίκου Χαρτοφύλη, που βρίσκεται στο σπίτι της Ελένης Χαρτοφύλη.

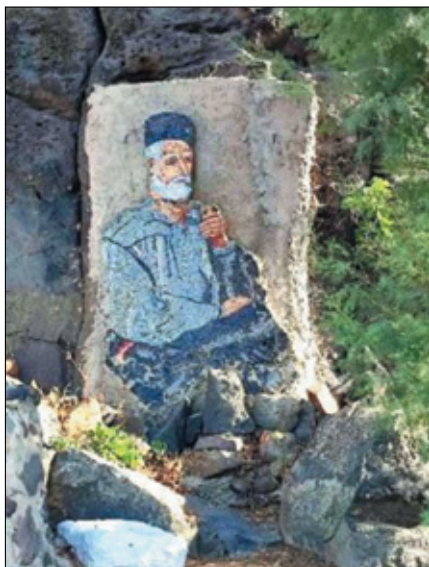
* Καλακάνα: Κατά τη λαϊκή παράδοση, όταν ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος ήρθε στα Νικειά για να κηρύξει τον λόγο του Θεού, η Καλακάνα του έριξε σκουπίδια κι εκείνος την πέτρωσε μαζί με τα τρία παιδιά της –από διήγηση της Άννας Παπαμιχαήλ Ι. (Κέντρον Ερευνής της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/AcademyParimies/000093-20.500.11853_293828 8.7.2024).

Η Νίσυρος στα μάτια του καλλιτέχνη

Η ποίηση και ο πεζός λόγος του Νίκου Χαρτοφύλη, προφανώς και δεν επαρκούσαν, για να ικανοποιήσουν τον εσωτερικό του κόσμο. Θεώρησε πως έπρεπε να εξαντλήσει όλη την πολυσχιδή του προσωπικότητα με τις υψηλές τέχνες της αγιογραφίας, της ψηφιδογραφίας και της γλυπτικής, με άποψη για την ιστορία και τη λαογραφία της πατρώας Νισύρου. Έτσι, λοιπόν, σήμερα, ο επισκέπτης της Νισύρου μόλις βγει από το πλοίο και πάρει τον δρόμο για τον οικισμό του Μανδρακίου, αυτά που θα πρωτοσυναντήσει είναι τα δημιουργήματα του Νίκου.

Η Νισυριά του Νίκου Χαρτοφύλη, έχουσα την μορφή της Παναγίας.
(Φωτογραφίες: Παναγ. Σταυριανός).

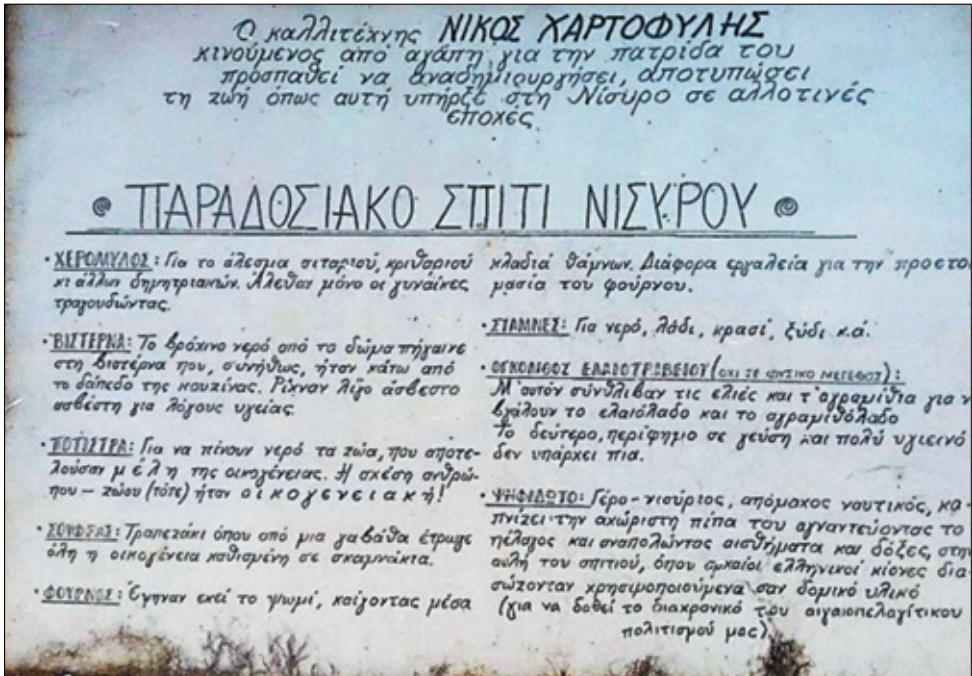
Παλιός Νισύριος (τμήμα παραδοσιακού νισύρικου σπιτιού) καθ' οδόν προς τον οικισμό της πρωτεύουσας,
(φωτογραφία: Άννα Καμπανή).

Έργα χειρών Νίκου Χαρτοφύλη με πίστη και αφοσίωση στα ιερά και όσια της ιδιαίτερης πατρίδας του.
(Φωτογραφία: Άννα Καμπανή).

Ο Άγιος Νικόλαος έξω από το κοιμητήριο του Αγίου Νικολάου.
(Φωτογραφία: Άννα Καμπανή).

Η κατατοπιστική πινακίδα του Νίκου Χαρτοφύλη για τα έργα των χειρών του με το Νισύριο Σπίτι.

(Φωτογραφία: Παναγ. Σταυριανός)

Ο Ιερός Ναός του Νεομάρτυρα Νικήτα του Νισυρίου και η αιογραφία του δια χειρός Νίκου Χαρτοφύλη στο εξωτερικό του Ναού.

(Φωτογραφίες: Άννα Καμπανή).

2011, παραμονή Παναγιάς στο Ζησιμοπούλειο και ο χορός καλά κρατεί. Ο Άγιος Γεώργιος του Νίκου Χαρτοφύλης φαίνεται να υπάρχει στην τοιχογραφία δεξιά. Σήμερα δεν υπάρχει. Οι φωτογραφίες έχουν ληφθεί από βίντεο. (αρχείο Άννας Καμπανή). Στο Ζησιμοπούλειο υπήρχαν αναρτημένοι ζωγραφικοί πίνακες του Νίκου Χαρτοφύλη με διάφορα νισύρικα τοπία. (Ύμνος στην Ηρωική Νισυριά, ανάτυπο από το βιβλίο «Ιερό Δίπτυχο Νισύρου», β' έκδοση, Αθήνα 2007, σ. 9). Σήμερα δεν υπάρχουν.

Ο βυζαντινός αγιογράφος

Στην εφημερίδα «Φρουρός της Δωδεκανήσου» (Ιανουάριος 1956-Δεκέμβριος 1958) και συγκεκριμένα στις 12 Φεβρουαρίου του 1957, ο Νίκος Χαρτοφύλης, συνεπαρμένος από την υψηλή τέχνη της βυζαντινής αγιογραφίας και με το πτυχίο του δασκάλου από την Παιδαγωγική Ακαδημία Ρόδου ανά χείρας –δεν κατάφερε να διοριστεί ποτέ του λόγω των κοινωνικών του φρονημάτων παρά μόνο για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, όπως γράφτηκε πιο πριν– θα αρθρογραφήσει με την πίστη, πως η βυζαντινή αγιογραφία επιτυγχάνει την *τελείωση του ανθρώπου στο στρόβιλο της επιστροφής στον εαυτό μας, στον πραγματικό θείο εαυτό μας.*

Η επιφυλλίς μας

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ

Του Ν. Ι. Χαρτοφύλη

Η βυζαντινή αγιογραφία, δημιουργήμα και απαύγασμα του βυζαντινού θαύματος, στάθηκε για πολλούς λίθος προσκόμματος και πέτρα σκανδάλου γι' αυτούς που μάθανε να κοιτούν τα πράγματα μονάχα επιφανειακά κι επιπόλαια αδιαφορώντας για το βάθος, την ουσία τους, γι' αυτούς που η Τέχνη δεν είναι παρά οπτική τέρψη φευγαλέα και όχι «ηδονή μένουσα».

Αν όμως κοιταχθούν οι βυζαντινές αγιογραφίες χωρίς προκατάληψη, και με καλή θέληση από μέρους μας να βρούμε και να νοιώσουμε κείνο που θέλησε να μας χαρίσει ο καλλιτέχνης με τη ξενίζουσα τεχνική του, τό-

τε θα λαμπρυνθεί η ψυχή μας κι ολόκληρο το είναι μας θα διαπεράσουν ρίγη θρησκευτικής αγαλλίασης.

Ελάτε μαζί μου να ερευνήσουμε, να ανατάμουμε την αδιάσπαστη ενότητα γραμμής, χρώματος κι αισθήματος. Αξίζει –πιστέψτε με– τον κόπο. Στις βυζαντινές αγιογραφίες η τεχνική αδυναμία είναι ηθελημένη, εκούσια. Αυτό είναι βασικό και δεν πρέπει να το ξεχνάμε.

Ο καλλιτέχνης έχει την ικανότητα να ζωγραφίσει χέρια, πόδια, δάχτυλα, σώματα, ολοζώντανα. Είναι, ακόμα, ικανός να τους δώσει το σάρκινο, το ροδαλό χρώμα. Δεν το κάνει όμως, γιατί θέλει να επιτύχει όχι την πιστήν απόδοση της πραγματικότητας, αλλά να μας φέρει κοντά στο ουράνιο, βάζοντας σε δεύτερη μοίρα το σώμα, την ύλη και στην πρώτη την ψυχή, το πνεύμα.

Σκοπός του δεν είναι να φωτίσει τον υλικόν άνθρωπο με το εσώτερο φως, με το φως της Πίστης που αλλοιώνει και καίει την καλλίγραμμη ύλη, μεταλλάζοντας σύγχρονα σε καλλίγραμμη και καλλίφωνη την ψυχή.

Με τις –καθ’ αυτό– βυζαντινές εικόνες, επιδιώκεται και επιτυγχάνεται τ’ αντίκρισμα τ’ αόρατον μέσω του ορατού, η λάμπρυνση και θέωση του ανθρώπου. Μ’ αυτές δρασκελίζουμε τα γήινα όρια εξακοντιζόμενοι στ’ άπειρο, και κατορθώνοντας την εναρμόνιση του ε ν θ ά δ ε και του ε π έ κ ε ι - να, ενωνόμαστε με το υπέρτατον Όν.

Μια προσεχτική παρατήρηση ενός αγιογραφημένου βυζαντινού ναού θα μας δείξει, πως η βυζαντινή αγιογραφία εναρμονίζεται με την αρχιτεκτονική του ναού, αντί να σπάζει τις γραμμές ή τις καμπύλες του θόλου κ.λπ., τις τονώνει και τις ζεσταίνει με το χρωστικό της πλούτο, τις φωτίζει με το κρύφιο της φως, δίνοντάς μας τη ψευδαίσθηση του ουράνιου θόλου τη μέρα της Λαμπρής.

Έτσι αν την κοιτάξουμε θα μας πείσει πως επιδιώκει και επιτυγχάνει τον ανώτερο σκοπό της: την τελείωσή μας στο στρόβιλο της επιστροφής στον εαυτό μας στον πραγματικό θεϊόν εαυτό μας.

Ο συγγραφέας

Ο Νίκος Χαρτοφύλης, από τη φύση του άνθρωπος ανήσυχος, πολυτάλαντος, ασυμβίβαστος, ιδεολόγος, αγωνιστής, κοινωνικός, ρεαλιστής και συγχρόνως ονειροπόλος και αισθηματίας, έχει ένα πλούσιο συγγραφικό έργο, υπηρετώντας και τον πεζό και τον ποιητικό λόγο, την ιστορία και τη λαογραφία, ένθερμος μελετητής του αρχαίου πνεύματος αλλά και της θρησκευτικής ποίησης.

Ιδιαίτερα γενναιοδωρος στάθηκε απέναντι στην πατρίδα του Νίσυρο, προς την οποία αφιέρωσε σημαντικό μέρος της συγγραφικής του ενασχόλησης. Μέσα από γραπτές πηγές, μαρτυρίες και προσωπικές επαφές με συ-

μπατριώτες που γνώριζαν από κοντά τον Νίκο, μπορέσαμε να καταγράψουμε τη βιβλιογραφία που άφησε ως παρακαταθήκη και ταπεινή ψηφίδα στη νεότερη ελληνική γραμματεία:

- *Η Κύπρος στις φλόγες*, ποίηση, Αθήνα 1955,
- *Ρόδος Το παραδεισένιο νησί, Από τη μυθική εποχή μέχρι σήμερα*, εκδ. Μακρής, Πάχος, 1966,
- *Ρόδος Το παραδεισένιο νησί, Από τη μυθική εποχή μέχρι σήμερα*, εκδ. Μακρής, Πάχος, (αγγλικά), 1967,
- *Εμείς οι Έλληνες Αυτοκαθαίρεση προνομίου*, ποίηση, Αθήνα 1979, -*Εμείς οι Έλληνες (Γενικό Τραγούδι της Ράτσας μου) Παράδοση και Αλλοτριώση*, ποίηση, Αθήνα 1980,
- *Ρόδος και Αιγαία ρίζα*, ποίηση, 1981,
- *Βίβλος και Κοράνιο*, (στην αρχαία γλώσσα), Αθήνα 1989,
- *Οι Χαιρετισμοί της Νισύρου*, ποίηση, Ρόδος 1992,
- *Νισύριες Μνήμες*, Ρόδος 1993,
- *Η Βίβλος Ναούμ - Αββακούμ*, μετάφραση, Αθήνα 1993, - *Νισυριάδα, Ερωτική Μυθολογία Νισύρου (ραψωδίες Α-Δ)*, Ρόδος 1995,¹⁴
- *Σηλιανή, θυμίαμα νοητόν (τροπάρια)*, Ρόδος 1995,
- *Χαιρετισμοί της Κρήτης*, στην αρχαία γλώσσα, Ρόδος 1995,
- *Οι χαιρετισμοί της Παναγίας, Ακάθιστος Ύμνος - έμμετρη μετάφραση*, Ρόδος 1996,
- *Η ζωή εν τάφω Επιτάφιος Θρήνος*, έμμετρη μετάφραση, Ρόδος 1997,
- *Η Νίσυρος στην Επανάσταση του 1821*, Ρόδος 1997,
- *Η Δωδεκάνησος στην Επανάσταση του 1821*, Ρόδος 1997,
- *Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά*, έμμετρη μετάφραση, Ρόδος 1998,

14 Στη σελίδα 50 του βιβλίου του Νισυριάδα ο συγγραφέας σημειώνει: *Οικονομική δυσκολία δεν μου επιτρέπει την έκδοση σ' ένα τόμο ολόκληρου του έργου. Ο αείμνηστος εκπαιδευτικός Μάνος Γ. Σακελλαρίδης στο βιβλίο του «Κακό μαθές λόαται; Διάσωση και καταγραφή στοιχείων της ιστορίας και λαογραφίας του γεννησιμού μας τόπου», Αθήνα 2011 (σελ. 151-157) συμπεριλαμβάνει την Ε' Ραψωδία της Νισυριάδας με τον υπότιτλο «Ο Φωνάρας του Δάσους» με την σημείωση «...για να διασωθεί» και την υπόμνηση πως είναι γραμμένη για τον Βασίλη Γ. Σακελλαρίδη, αδελφό του, την οποία του είχε εμπιστευθεί ο συγγραφέας. Είναι χαρακτηριστική η σημείωση τέλους της Ραψωδίας Ε' του Νίκου Χαροφύλη προς τον Βασίλη Γ. Σακελλαρίδη:*

Βασίλη μου, γεια σου,

...αμαρτίες φαίνεται να 'χες και...έμπλεξες μ' αλαφροϊσκιαστους ποιητάδες...και μπήκες στην «Νισυριάδα» σαν ένας από τους πιο ωραίους και πρωτότυπους «ήρωες» της... Υ.Γ.: Εάν...θύμωσες που σ' έβαλα στην «Νισυριάδα» γράψε μου να...προσθέσω κάτι ακόμα. Βασίλη σε ευχαριστώ για όλα. Ραντεβού στην Ηλικιωμένη.

- *Ιερό δίπτυχο Νισύρου, Έρωσ Νισύρου και Ύμνος στην Ηρωική Νισυριά*, Ρόδος 1998,
- *Ο Αι Νικήτας ο Νισύριος Έμμετρη ιστόρηση σε ύφος δημοτικού τραγουδιού*, Ρόδος 1998,
- *Ελληνιάδα Επική σύνθεση Επανάσταση Ιωνίας - Μαραθώνας - Θερμοπύλες - Αρτεμίσι - Ναυμαχία Σαλαμίνας Ενότητα Α'*, Ρόδος 1999,¹⁵ - *Έρωσ Νισύρου - Ύμνος στην ηρωική Νισυριά*, Αθήνα 2000, - *Νίσυρος η νύμφη του Αιγαίου*, - *Nisyros, nymph of the Aegean*, εκδ. Φυτροάκη, Αθήνα 2001,¹⁶
- *Ύμνος στην Ηρωική Νισυριά Ανάπτυπο από το βιβλίο «Ιερό Δίπτυχο Νισύρου»*, Β' έκδοση, Αθήνα 2007.¹⁷

Στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Ρόδου βρήκαμε, επίσης, τα ακόλουθα πονήματά του:

- *Επί μοιχεία (ποίημα)*, Ρόδος 1975,
- *Δημοψήφισμα Καρπαθίων 1922*, Ρόδος 1978,
- *Ο Καλύμνιος ήρωας Οικονόμος Ι. Μπιζάνιας*, εκδ. Μιχ. Αρφαράς, - *Ψαλμός Νο 2*, Ρόδος 1976,

Υπό έκδοση¹⁸

- *Ησιόδου Θεογονία* (έμμετρη μετάφραση),
- *Οβιδίου - Μεταμορφώσεις* (έμμετρη μετάφραση),
- *Βιργιλίου - Αινειάδα* (έμμετρη μετάφραση),
- *Ομήρου Οδύσσεια (Ν-Ω)* (έμμετρη μετάφραση),
- *Ξενοφώντος Εφεσίον - Άνθεια και Αβροκόμης* (μετάφραση από τα αρχαία),

15 Η «Ελληνιάδα» αποτελείται από 2.814 δεκαπεντασύλλαβους στίχους (Ραψωδία Α', στίχοι 523, Ραψωδία Β', στίχοι 896, Ραψωδία Γ', στίχοι 493, Ραψωδία Δ', στίχοι 902). Παρουσιάστηκε στη Νίσυρο, στο καφενείο του Αντρίκου με φόντο επιλεγμένα κομμάτια από την πλούσια συλλογή αργογραφιών του Ν. Χαρτοφύλη με ομιλητή τον Δήμαρχο Νισύρου Χριστοφή Κορωναίο, ενώπιον πολυπληθούς ακροατηρίου ντόπιων και επισκεπτών του νησιού. (εφημερίδα «Νισυριακά Νέα», Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1999, φ. 48).

16 Πρόκειται για ένα λευκώμα σε στίχους Νίκου Χαρτοφύλη και φωτογραφίες και επιμέλεια του Κορνέλις Ι. ντε Βρις, το οποίο αφιερώνεται «Εις μνήμη του ποιητή Νίκου Χαρτοφύλη που τον αντάμωσε ο χάρος στις 12 Ιουνίου του έτους 2000 στη Ρόδο», όπως αναγράφεται στις πρώτες σελίδες του λευκώματος.

17 Πρόκειται για πρωτοβουλία και έκδοση με την φροντίδα και την οικονομική επιβάρυνση του Μάνου Γ. Σακελλαρίδη.

18 Όπως αναγράφει ο ίδιος στο οπισθόφυλλο του βιβλίου του «Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά».

- *Il Santuario di Nostra Singora* του Hermes Balducci *Η Παναγιά της Φιλερρήμου* (μετάφραση),
- *Μικρός και μεγάλος Παρακλητικός Κανόνας του Δεκαπενταύγουστου* (έμμετρο μετάφραση),
- *Τέλειον εστίν Αιγαίον* (ποίηση).

Να σημειωθεί, επίσης, ότι οι περισσότεροι στίχοι από τα 14 τραγούδια που συμπεριλαμβάνονται στον «Βρώμικο πόλεμο» (1976) και μελοποιήθηκε και τραγουδήθηκε από τον Ρόδιο καλλιτέχνη Τάκη Βούη, είναι του Νίκου Χαρτοφύλη.

Τα τραγούδια σε στίχους του Νίκου είναι τα ακόλουθα:

Η πρέσσα, Το παράσημο, Εσύ κι οι άλλοι, Το ψηφιδωτό περιστέρι, Οι κύριοι, Του παραδείσου τα κανόνια, Η νίκη της ειρήνης, Πάση θυσία, Κι όμως υπάρχει ελπίδα.

Ο δίσκος βινυλίου του Τάκη Βούη σε στίχους του Νίκου Χαρτοφύλη.

Το 1978 ο Τάκης Βούης θα κυκλοφορήσει τον νέο του δίσκο με τον τίτλο «Πωλείται Συνείδησις», όπου και πάλι βασικός στιχουργός είναι ο Νίκος Χαρτοφύλης.

Η σχέση του με την τοπική ιστορία υπήρξε ερωτική. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την έρευνα και έφερε στο φως της δημοσιότητας μέσα από τις στήλες του τοπικού τύπου αρκετά έγγραφα (ντοκουμέντα) τα οποία στη συνέχεια συμπεριέλαβε στα εκδοθέντα βιβλία του. Μάλιστα, σε ένα από αυτά τα βιβλία και συγκεκριμένα στο «Η Δωδεκάνησος στην Επανάσταση του 1821», που εξέδωσε το 1957, αναφέρει επί λέξει στα προλογικά του:

«Οι λαοί που ξέχασαν την ιστορία τους ξεχάστηκαν από την ιστορία. Δεν είναι σχήμα λόγου. Είναι πραγματικότητα. Όσοι δέχονται αυτή την ιστορική αλήθεια είναι υποχρεωμένοι να συμβάλλουν, στο μέτρο του δυνατού, στη διάσωση κάθε ιστορικού στοιχείου κληροδοτώντας το στις επόμενες γενιές.

Ειδικά για τη Δωδεκάνησο, η υποχρέωση αυτή είναι ακόμα μεγαλύτερη, γιατί τα νησιά μας, στο πέραςμα των χιλιετηρίδων, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, δοκιμάστηκαν σκληρά από θύελλες κατακτητών και βρέθηκαν, πάντα, στο κέντρο των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων των κάθε λογής μεγάλων όλων των εποχών. Και θα 'χαν ασφαλώς χάσει, τα νησιά μας, τη δική τους ξεχωριστή προσωπικότητα, αν δεν κρατιόνταν η μνήμη τους ζωντανή και η μνημοσύνη τους σε εγρήγορση. Τούτη όμως η εγρήγορση δεν κρατιέται από μόνη της, μα έχει ανάγκη από τους κατάλληλους φορείς των ερεθισμάτων, που δεν την αφήνουν να **υ π ν ώ σ ε ι**. Αυτοί οι φορείς δεν ήσαν τίποτε υπεράνθρωπα όντα ή μυστηριώδη, μα άνθρωποι σαν και μας - που είχαν αυξημένο αίσθημα ευθύνης απέναντι στις τύχες και τα πεπρωμένα αυτού του τόπου. Αν εκείνοι δεν είχαν υπάρξει, σήμερα δεν θα υπήρχε αυτό που διασώθηκε, μέσα από τόσες και τέτοιες μπόρες και εθνικές συμφορές. - Τα λεύτερα Δωδεκάνησα».

Και, όντως, ο Νίκος όχι μόνο δεν ξεχνούσε την ιστορία του τόπου του, αλλά και συνέβαλε με τις φτωχές του δυνάμεις στη διάσωση κάθε ιστορικού στοιχείου των νησιών μας.

Ο Νίκος Ιω. Χαρτοφύλης υπήρξε εν ζωή μια πολύπλευρη και πολυσχιδής προσωπικότητα, οραματιστής και ιδεολόγος, υπηρέτης αρχών και αξιών, θιασώτης του αρχαίου πνεύματος, μελετητής της ιστορίας και της θρησκευτικής ποίησης, αυθεντικός και πηγαίος ως ποιητής, χρήστης καλώς της ελληνικής γλώσσας και λεξιπλάστης. Η αγάπη του στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Νίσυρο, απεικονίζεται στο πλήθος των ποιημάτων του που ποτέ δεν έπαυσε να της αφιερώνει.

Το μέγεθος της πατριωσύνης του και η ερωτική του σχέση με τον Χριστιανισμό εκφράζονται με λυρική διάθεση και με τρόπο λιτό στο σονέτο του «Η Σπηλιανή», γραμμένο στις 12.11.1954:

Η Σπηλιανή¹⁹

*Ήταν γρεμνός ούτ' ένα μονοπάτι
στ' άγρια γεράκια απρόσιτο λημέρι
σάμπως πελώριο φρούριο, παλάτι
με βασιλιά τ' αρπαχτικό ξιφτέρι.
Κι ήρθε του καλοκάγαθου χωριάτη
η πίστη με τ' ασάλινό της χέρι
τούσκαψε τα πλευρά και να χιονάτη
πρόβαλε η Σπηλιανή σαν περιστέρι.
Και στέκει εκεί αιώνες τόσους τώρα*

19 Χαρτοφύλης Νίκος, *Νισύριες Μηνίμες*, Ρόδος 1993, σ. 10.

*βιγλάτορας αγνός για κάθε μπόρα
Σκεπή για το χωριό και για τα πλοία
σαν τα χτυπά η τρικυμία με μανία.
Κι όπως οι γλάροι απάνω της περνούνε
σκύβουν θαρρείς κι αυτοί και προσκυνούνε...*

Δεξιότηγης στην εικονοπλασία και δεινός χειριστής του λόγου, αρέσκεται να ομορφαίνει ακόμη περισσότερο τον όμορφο τόπο του με την πίστη, πως ως ποιητής όχι μόνο διακατέχεται από το νόστιμον ήμαρ, αλλά οφείλει να υμνολογεί και να δοξάζει τον τόπο της καταγωγής του. Το λυρικό στοιχείο πανταχού παρόν, για να μπορεί ρυθμικά να ανεβαίνει στους κακοτράχαλους βράχους, ν' αγναντεύει το αγριεμένο πέλαγος στις προβέξες και τις γαλινημένες θάλασσες με τα δροσερά μελτέμια του καλοκαιριού, αλλά και με τη γλώσσα του ρεαλισμού και της αυστηρής αλήθειας να μπορεί να αναθυμάται τα αναπαλλοτριώτα παιδικά του χρόνια στη Νίσυρο και να ψέγει σε τόνους αυστηρούς το αλλοτριωμένο σήμερα των ανθρώπων της. Διακαής του πόθος, να μπορεί να τραγουδά τις παλιές δόξες της πατρίδας του και να καυτηριάζει το σημερινό χώμα της που το κατάντησαν αλεύρι!

X²⁰

*Χώμα νισύρικο, πολυαγαπημένο
χώμα καρπερό, ηφαιστειοπλασμένο
χώμα πούχεις στα σπλάχνα σου
μεγάλη παρακαταθήκη τους προγόνους
νοιώθω την ανασεμιά τους στην ανάσα σου
«βοηθάτε» «στα ξενόφερτα
μη μας αφήσετε μόνους»
φωνάζω στο αλώνι του Καμπιού
που δε στραφτοκοπά από τ' άχερα
και τ' άγανα
κι ούτε ακούω πια τα «όριά των
κι ο Χριστός στα γόνατά των»
οί! Τότε μας ζήλευε κι ο Όμηρος.
Χώμα νισύρικο!
Η ζύμη της ψυχής τους ήσουν τότες
και τραγουδούσες όταν σε πατούσανε*

βαριά, των τσοπάνηδων οι μπότες.

*Τώρα, σαν άγγελος που του μαδήσαν τα φτερά
κάνεις παρέα με άκαρπα, ξερά
και καμένα...*

Ωμένα!

*Μα εγώ σήμερα θα δρασκελίσω
δεν το αντέχω...πίσω, πίσω θα γυρίσω
και τις παλιές σου δόξες θα σου τραγουδήσω.*

*Χώμα νισύρικο, δεν είσαι χώμα
Είσαι αλεύρι!*

Και από τότε πια που δεν ζυμώνουνε με σένα...

Ωμένα!

Η ερωτική του σχέση με τη Νίσυρο, απ' όταν πρωτοπάτησε το πόδι του το 1935 ως τον θάνατό του, δεν τον εγκατέλειψε ποτέ και βρίσκεται διάσπαρτη στο ποιητικό του έργο. Όπως στο εξαιρετικό ποιητικό πόνημά του «Ύμνος στην Ηρωική Νισυριά», όπου τον συνεπαίρνει ο οίστρος με τους δεκαπεντασύλλαβους και ταξιδεύει τους αναγνώστες του στα τοπωνύμια της πατρίδας παρέα με τους ευσεβείς και θερμούς συμπατριώτες του, μα προπαντός υμνώντας την Ηρωική Γυναίκα Νισυριά που ζει και παλεύει τη ζωή στο μοσχομυρισμένο νησί του Πολυβώτη.

*Απ' το «Πηγάδι του Χριστού» αφρόνερο θα πάρω
αφρόνερο της θάλασσας με δυνατή προβέζα
αυγήν-αυγή μιαν Κεριακή προιχού σημάνει ο όρθρος
εφτά φορές τα χείλη μου και στόμα μου θα πλύνω
κι Ενιάμερα αλοιώτικα, μονάχος θα τιμήσω:
Λόγο κακό τα χείλη μου μητ' ένα δε θα πούσι
κι ο λογισμός μου το καλό του κόσμου σύλου θα θέλει
και τότε πια η γλώσσα μου τα παίνια σου θ' αρχίσει
ηρωικιά μου Νισυριά, να γλυκοτραγουδήσει...
...Τα παίνια μου ήταν λιγοστά και φτωχικά τα «χαίρε»
ηρωικιά μου Νισυριά. Αλάργα σου, στη Ρόδο
τάγραψα μες απ' την καρδιά - ανέμοιαστό μου ρόδο.
Μα πιότερα, ωραιότερα υπόσχομαι να γράψω
άμα θα 'ρθω στη Νίσυρο. Μα ή μακριά ή σιμά σου
τα όσα σου αξίζονε να γράφω δεν θα πάψω...*

Το 1995 ο δημοτικός τηλεοπτικός σταθμός της Θεσσαλονίκης TV100 παρουσίασε το Επιστημονικό Συμπόσιο που διεξήχθη στη Νίσυρο στις 6-8 Ιουνίου 1995 από την Εταιρεία Νισυριακών Μελετών και το Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού Θεσσαλονίκης υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου με τον τίτλο «Τα Δωδεκάνησα στη Φραγκοκρατία και Ιταλοκρατία Ιστορία, Θρησκεία, Παιδεία, Τέχνη, Πολιτισμός».²¹ Ο παρουσιαστής της εκπομπής Νίκος Τζουμάκας, αναφερόμενος στον τόπο του Συμποσίου, θα πλέξει το εγκώμιο της Νισύρου με ευθεία αναφορά στην μεστή περιεχομένου ποίηση του Νίκου Χαρτοφύλη:

Ο πολιτισμός, η ιστορία, τα δημιουργήματα του ανθρώπου είναι όλα έκδηλα πάνω σ' αυτό τον ηφαιστειογενή βράχο, τη Νίσυρο, και πολύ χαρακτηριστικά ένας Νισύριος ποιητής, ο Νίκος Χαρτοφύλης λέγει ότι,

*...στις πέτρινες σελίδες σου διαβάζω
τ' ανθρώπου και του χρόνου την αντρεία
και της ζωής την κυκλική Ιστορία...*

Κι αυτό που ακολουθεί, είναι ένα από τα πολύ όμορφα σονέτα του ποιητή με τον τίτλο «ΤΟ ΠΑΛΗΟΚΑΣΤΡΟ» (13.11.1954) από την ποιητική συλλογή του «Νισύριες Μνήμες», 1993, γι' αυτό και θα το παραθέσουμε ολόκληρο:

ΤΟ ΠΑΛΗΟΚΑΣΤΡΟ

*Πέτρες, τεράστιες πέτρες ατσαλένιες,
τα πόδια σου, ο κορμός σου, το κεφάλι
τιτάνα, που χιλιάδων χρόνων πάλη
με στρατιάς του Χρόνου γιγαντένιες*

*δε λύγισε. Και μέσα στις πετρώνιες
τις φλέβες σου, το ίδιον αίμα πάλλει
πούκανε των προγόνων μου να θάλλη
τη σιγουριά - σ' αυλές τις λουλουδένιες
στα σπίτια, στους βωμούς και στη ψυχή τους.
Χρόνια... Διαβήκαν... Τώρα εγώ, πνοή τους
στέκομαι εδώ μπροστά σου και σπουνδάζω.*

²¹ Το 2001 η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών εξέδωσε αυτοτελή τόμο με τις εργασίες του Συμποσίου υπό τον τίτλο «Επιστημονικό Συμπόσιο στη Νίσυρο Τα Δωδεκάνησα στη Φραγκοκρατία και Ιταλοκρατία, Ιστορία, Θρησκεία, Παιδεία, Τέχνη, Πολιτισμός».

*Στις πέτρινες σελίδες σου διαβάζω
τ' ανθρώπου και του χρόνου την αντρειά
και της ζωής την κυκλική Ιστορία...*

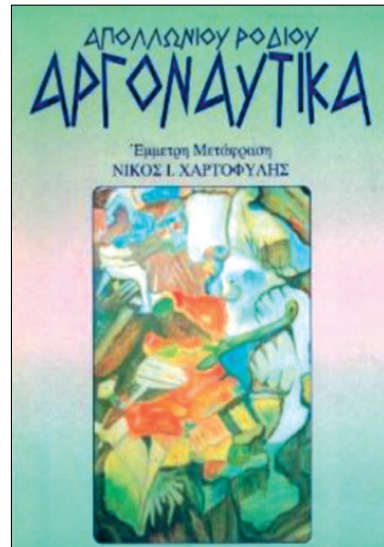
Θα μου επιτραπεί να σταθώ, για λίγο, στο μεταφραστικό έργο του Νίκου, το οποίο βρίσκω σημαντικό και διόλου εύκολο και πιο συγκεκριμένα στο «Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά», το οποίο χρηματοδότησε, όπως προαναφέρθηκε, ο Δήμος Ρόδου. Είναι γνωστό ότι μέχρι σήμερα, οι μεταφραστικές προσεγγίσεις στον Απολλώνιο τον Ρόδιο δεν είναι πολλές, ανάμεσα στις οποίες μπορούμε να αναφέρουμε του Αναστασίου Δ. Βόλτη από τις εκδ. Καρδαμίτσα, 1988, των Θεόδωρου Γ. Μαυρόπουλου - Παναγιώτη Βαρδάκα από τις εκδ. Ζήτρος, 2021 και «Τα Νέα», 2022 και του Γεωργίου Βασιλάρου από το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής και Λατινικής Γραμματείας της Ακαδημίας Αθηνών, 2004.

Ο Απολλώνιος (περίπου 295-215 π.Χ.) γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια, αλλά επειδή έζησε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στη Ρόδο, έλαβε το προσωνύμιο ο Ρόδιος. Ποιητής και λόγιος χρημάτισε βιβλιοθηκάριος στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Πολλοί μελετητές πιστεύουν ότι ο Απολλώνιος στα «Αργοναυτικά» του επηρεάστηκε από τον δάσκαλό του Καλλίμαχο, σε σχέση με τον τρόπο προσέγγισης ενός έπους, όπως είναι η Αργοναυτική εκστρατεία, το πλέον σημαντικό έπος της ελληνιστικής περιόδου, το οποίο συν τοις άλλοις επηρέασε και τον Βιργίλιο.

Τα «Αργοναυτικά» αποτελούνται από τέσσερα βιβλία (6.000 στίχοι περίπου) και σώζεται ολόκληρο το έργο.

Τα δύο πρώτα βιβλία περιγράφουν το ταξίδι στην χώρα των Κόλχων, το τρίτο τις περιπέτειες για την απόκτηση του χρυσόμαλλου δέρατος και το τέταρτο τις περιπλανήσεις της φυγής και της επιστροφής.²²

Για πολλούς αιώνες υπήρξε περιορισμένο ενδιαφέρον για το έργο αυτό, αφού θεωρήθηκε «λαμπρή αποτυχία», όπως αναφέρει ο Γεώργιος Βασιλάρος (σ. 222) και «ι-

Το εξώφυλλο του βιβλίου “Αργοναυτικά” που κοσμεί έργο του ίδιου με θέμα: «Το Λέμμα και δράκος».

22 Lesky Albin, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφ. Τσοπανάκης Αγαπητός Γ., 5η έκδοση αναθεωρημένη, εκδ. οίκος Αφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 1005-1016.

στορικά ένα από τα πιο σημαντικά ποιήματα που γράφτηκαν στην Αλεξάνδρεια του τρίτου αιώνα, όπως και μια από τις πιο «ωραίες» αποτυχίες σ' ολόκληρη την ελληνική λογοτεχνία, όπως αναφέρουν οι P.E. Easterling - B.M.W. Knox στο βιβλίο τους *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2006 (σ. 769). Τα τελευταία χρόνια, όμως, τα *Αργοναυτικά* προσέλκυσαν το φιλολογικό ενδιαφέρον, όπως αναφέρει ο Γ. Βασίλαρος (σ. 223-226). Ίσως στα πλαίσια αυτά της επαναξιολόγησης των *Αργοναυτικών* από τη σύγχρονη φιλολογική επιστήμη, να προκάλεσαν και το ενδιαφέρον του Ν. Χαρτοφύλη και να αποτόλμησε ένα τόσο δύσκολο και μεγάλο σε έκταση έμμετρο μεταφραστικό έργο.

Η προσέγγιση του Νίκου Χαρτοφύλη με 5.854 στίχους (Α' = 1379, Β' = 1374, Γ' = 1334, Δ' = 1767) πραγματοποιήθηκε μέσα σε μια εξαετία (από τις 9.3.1989 έως και τις 12.3.1995), την αφιερώνει σε όλους τους αγωνιστές, επώνυμους και ανώνυμους, που έφεραν τη λευτεριά στα Δωδεκάνησα και αποτελεί συμβολή στον εορτασμό του Ιωβηλαίου Ελευθερίας της Δωδεκανήσου (1948-1998).

Ένα μικρό και μόνο δείγμα από τον μεταφραστικό άθλο του Ν. Χαρτοφύλη (Βιβλίο Δ', στίχοι 485-496):

485 *Αργά να κι ο Ιάσοντας μα η μάχη είχε τελειώσει.
Και πήρανε απόφαση σοφή για το ταξίδι.
Και κει που τα κουβέντιαζαν, στη σύναξη, ήρθε η Μήδεια.
Πρώτος απ' όλους μίλησε ο Πηλέας και τους είπε:
Λέω πως πρέπει, όλοι μας να μπούμε μες στο πλοίο
490 και μες στη νύχτα με κουπιά να βάλουμε εμείς πλώρη
ανάστροφ' από των εχτρών τη ρότα. Γιατί αύριο
σαν δουν αυτοί το μακελειό, δεν τους ανακρατάμε
σαν πρην με λόγια. Σίγουρο πως θα μας κνηγήσουν.
Κι αφού πρωτάρχη τώρ' αυτοί δεν έχουν, η διχόνοια
495 θα τους σκορπίσει εδώ και κει. Και έτσι για μας θα είναι
πανεύκολος ο γυρισμός από τον ίδιο δρόμο...*

Αλλά και μια αναφορά στο πρώτο συγγραφικό δημιούργημα του Ν. Χαρτοφύλη «Η Κύπρος στις φλόγες», 1955, είναι επιβεβλημένη για το μέγεθος της πατριωσύνης του, αλλά και για την καταγραφή του κλίματος της εποχής εκείνης της δεκαετίας του '50, τότε που η Ελλάδα πάλευε να βγει από τα δεινά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τα απόνερα του εμφύλιου σπαραγμού, τότε που η Δωδεκάνησος προσπαθούσε να εμπεδώσει και να βιώσει την ελευθερία της ύστερα από εξακόσια και πλέον χρόνια ανελευθερίας και τότε που η Κύπρος πάλευε για τη δική της ελευθερία από

τα δεσμά των Εγγλέζων.

Εν πρώτοις να ειπωθεί, πως το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε από την «Ένωση Δωδεκανησίων Κύπρος - Β. Ήπειρος» και τον ποιητή από τον εκδοτικό οίκο Α. Καραβία τον Δεκέμβρη του 1955.

Το βιβλίο προλόγισε ο δικηγόρος και συγγραφέας Μανώλης Παπαϊωάννου, ο οποίος ανέφερε ότι *Η «Εθνική Ένωσις Δωδεκανησίων» είναι ευτυχής, αναλαμβάνουσα την υπό την αιγίδα της έκδοσιν της προκειμένης ποιητικής συλλογής του κ. Νίκου Χαρτοφύλη, ως μικράν πνευματική καταβολήν εις τον ιερόν αγώνα των Κυπρίων αδελφών, εις τους οποίους και αφιερούται.*

Τα πιστεύω του ποιητή για την τέχνη και ειδικότερα την ποίηση, αποτυπώθηκαν στο δικό του προλογικό σημείωμα, στο οποίο αναφέρονται τα ακόλουθα:

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ

«Η Κύπρος στις φλόγες», εκτός από τη «Θρησκεία», γράφτηκε τον Απρίλη του 1955, 4 μήνες δηλαδή πριν απ' τα ανήκουστα γεγονότα της Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης, στη Ρόδο.

Τούτο το βιβλίο είναι απόρροια της πεποίθησής μου πως τότε μονάχα έχουμε λόγον ύπαρξης εμείς οι ποιητές σαν κοινωνικές υποστάσεις, όταν η ποίησή μας συμβάλλει στην εξυγίανση, από κάθε άποψη, της κοινωνίας, πατάσσοντας το σάπιο κι υποδείχνοντας το στέρεο.

Αυτά αναφορικά με τον σκοπό που θα πρέπει να επιδιώκει η ποίηση και γενικά η Τέχνη.

Και κάτι άλλο τώρα.

Διαβάζοντας τους στίχους μου, αναγνώστη, θα πιστοποιήσεις την προσπάθειά μου να ζευγαρώσω τη μορφή με την ουσία έτσι που ν' αλληλοεκφράζονται.

Τώρα ίσαμε ποιο βαθμό το πέτυχα, τούτο το περιμένω από σένα. Γι' αυτό και σε παρακαλώ, αφού διαβάσεις το βιβλίο, στείλε μου τις όποιες κρισεις σου σε τούτη τη διεύθυνση.

Αθανασίου Διάκου 16 Ρόδος.

Κάνε το και θα στο θεωρώ χάρη.

Και ιδού ένα μικρό δείγμα από τον ποιητικό λόγο του Νίκου με ένα του σονέτο:

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΝΕΟΛΑΙΑ

*Ομπρός εσύ που λες πως είσαι Χέρι
κάμε το φως τ' αστάλι σου ν' αστράψει.
Ομπρός εσύ που λες πως είσαι Λάψη
κάμε το φως σου αστάλι και μαχαίρι!
Εσύ που λες πως είσαι δροσαγέρι
Ομπρός του σκλάβου δρόσισε την κάψη
κι εσύ που θες η Νύχτα μας να πάψει
βόηθα τον σποριά που φώτα σπέρει!
Ομπρός Γενιά του πιο μεγάλου Ήλιου
Ομπρός να το σκοτώσουμε το «πίσω»
μ' απέραντο για τα σκοτάδια μίσο...
Απόγονοι Γαλάζιου ενός Βασιλείου
Ομπρός με σάρκα μ' αίμα και μ' ιδρώτα
να θρέψουμε της Λευτεριάς τα φώτα!*

...Και η συνέχεια του Νίκου Χαρτοφύλη με την κόρη του Ελένη και την εγγονή του Γεωργία

Είναι καταφανές, πως η παροιμία «το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει», έγινε πράξη και στην περίπτωση του Νίκου Χαρτοφύλη, αφού την καλλιτεχνική φλέβα της αγιογραφίας, της ψηφιδογράφησης και της ζωγραφικής κληρονόμησε τόσο η κόρη του Ελένη όσο και η εγγονή του Γεωργία, έργα των οποίων και παρατίθενται στη συνέχεια για του λόγου το Αληθές.

Η Ελένη, η οποία είναι απόφοιτος της Σχολής Λογιστών Στελεχών Επιχειρήσεων, μαθήτευσε στην ψηφιδογράφηση κοντά στον Νίκο Κελεπέρα και στην αγιογραφία κοντά στον Βασίλη Συρίμη. Η εγγονή του, Γεωργία Μαστόρου, είναι επίσης αγιογράφος.

Η Ελένη Χαροφύλη
με τον δάσκαλό της
Νίκο Κελεπέρα
σε έκθεση ψηφιδωτών
που πραγματοποιήθηκε
στο Νεστοριδείο
Μέλαθρο το 2013.

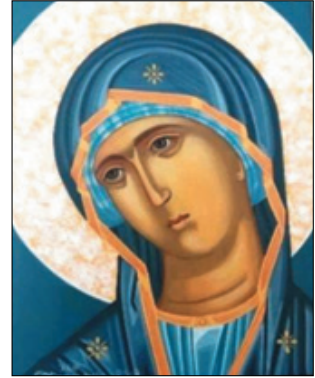
Οι αγιογραφίες, τα ψηφιδωτά και άλλα έργα της Ελένης Ν. Χαροφύλη

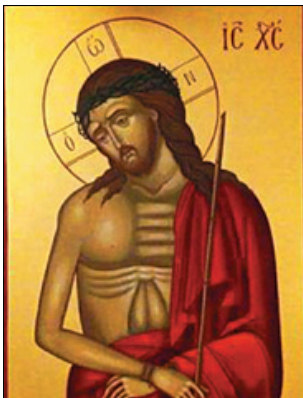
Η Αγία Χριστίνα

Η Μήτηρ Θεού με τον Υιό της.

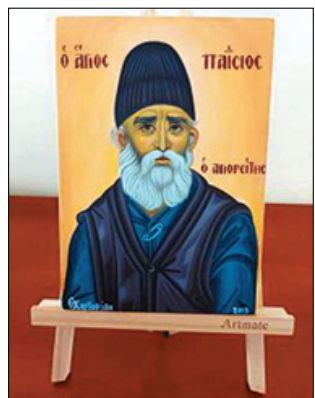
Η Μήτηρ Θεού.

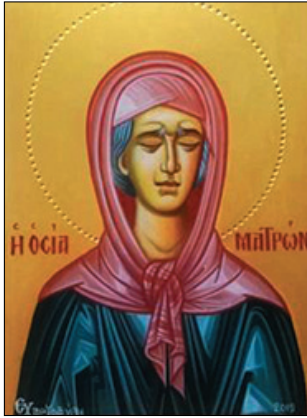
Ο Ιησούς Χριστός.

Η Παναγία η Επτάσπαθη.

Ο Άγιος Παΐσιος ο Αγορευίτης.

Η Οσία Ματρώνα.

Μήτηρ Θεού, η πάντων χαρά.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Ρώσος.

Η Αγία Παρασκευή.

Ο Άγιος Ιούδας ο Θαδαίος.

Ο Άρχων Μιχαήλ σε μωσαϊκό.

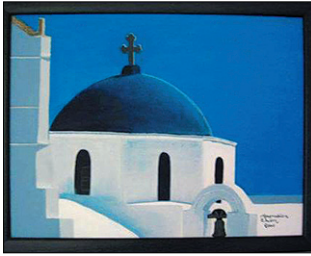
Ο Άγιος Γεώργιος σε ψηφιδωτό.

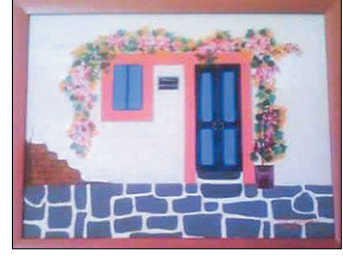
Η Αγία Ολίβια.

Η μάμμη της Καλύμνου.

Σαντορίνη.

Ο Έλλην Αριστοτέλης
ο φιλόσοφος.

Νησιώτικο σπίτι ανθοστόλιστο.

Οι αγιογραφίες της εγγονής του Νίκου Χαρτοφύλης, Γεωργίας Μαστόρου

Ο Ιησούς Χριστός δια χειρός
Γεωργίας Μαστόρου.Άγγελος Κυρίου,
δια χειρός Γεωργίας Μαστόρου.

Επιλογικά

Ο Νίκος Χαρτοφύλης γεννήθηκε για να ζήσει ελεύθερος, ασυμβίβαστος κι επαναστάτης. Κι αυτό το πλήρωσε σε όλο του τον βίο, συναντώντας συνήθως πόρτες κλειστές, όποια κι αν χτυπούσε. Ποτέ δεν κατάφερε, ακόμα και με το πτυχίο του δασκάλου, να υπηρετήσει στο ελληνικό δημόσιο, να ευδοκιμήσει εν πάση περιπτώσει, απλώς και μόνον για τον άρτο τον επιούσιο, μιας και τα «κοινωνικά του φρονήματα» τον συνόδευαν παντού και πάντοτε. Κι όμως, ο Νίκος ο Ρούσος ή ο Νίκος του Καλέζη με τις ευαισθησίες του καλλιτέχνη να τον διαφεντεύουν, δεν συμβιβάστηκε ποτέ του και

δεν δίστασε να γίνει ακόμα και χειρόνακτας, ελαιοχρωματιστής ή πλανόδιος έμπορος για την επιβίωση της οικογένειας και τη δική του. Δεν πρόδωσε, όμως επ' ουδενί, τις αρχές και τα πιστεύω του ποτέ. Κι ας ένοιωσε πολλές φορές τύψεις απέναντι στη γυναίκα του και τα παιδιά του, αισθανόμενος την ανάγκη να τους ζητήσει συγνώμη, για όλα όσα δεν μπόρεσε να τους προσφέρει.

Ο Νίκος Χαρτοφύλης υπήρξε ένθερμος υπηρέτης των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και της ελληνικής γλώσσας, αλλά και βαθύς γνώστης της ελληνικής ιστορίας. Δεινός χρήστης τόσο της αρχαίας ελληνικής²³ όσο και της καθομιλούμενης, είχε την ευχέρεια της λεξιπλασίας και της εικονοπλασίας τόσο στον πεζό όσο και τον ποιητικό του λόγο. Το μεταφραστικό του έργο από τα αρχαία στα νέα ελληνικά υπήρξε, επίσης, πλούσιο και, θεωρώ, σημαντικό.

Ανήσυχο πνεύμα, σε όλη του τη ζωή, τον συνάρπαζε, πέραν όλων των άλλων, η ύπαιθρος της Νισύρου, γι' αυτό σε πολλά κείμενά του συναντούμε το πλήθος των τοπωνυμίων του νησιού του, αλλά και τον πλούτο των νισυριακών ιδιωμάτων, στην προσπάθειά του να εξυμνήσει τα βουνά και τα λαγκάδια, τις ακρογιαλιές και τα σπηλάδια, τα ιαματικά λουτρά, τα δέντρα, τα σπαρτά τα μοσχομυρισμένα, τους ανθρώπους του μόχθου και της βιοπάλης, τα καζαναριά με τις κουκουζίνες κι άλλα κι άλλα πολλά, προικιά του τόπου του που κουβαλούσε στα σωθικά του. Ήταν ένας παθιασμένος και αθεράπευτος εραστής της Νισύρου, ένας αγνός πατριώτης, που την ύμνησε όσο, ίσως, άλλος κανείς.

Και μπορεί ορισμένοι να τον χαρακτήρισαν εν ζωή δύστροπο και αδιαπραγμάτευτο κι ίσως ακατάληπτο και δυσνόητο κάποιοι άλλοι, μα τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές στη μνήμη του για την πολυσχιδή προσωπικότητά του, έχω πλέον την πεποίθηση πως ο Νίκος Χαρτοφύλης ήταν πάντα ένα βήμα μπροστά από την εποχή του κι ίσως όλοι εμείς να προσπαθούσαμε να τον κατανοήσουμε, αλλά μερικές φορές δεν τα καταφέραμε.

Έτσι, λοιπόν, θέλω να πιστεύω πως αυτός ο πολύπλευρος άνθρωπος με το ταλέντο του συγγραφέα και του ποιητή, του μεταφραστή, του ζωγράφου, του αγιογράφου και του ψηφιδογράφου, με όλο αυτό το πολυσχιδές έργο που μας άφησε, μάλλον έχει αδικηθεί από όλους εμάς.

Και θέλω να ελπίζω, πως αυτό το κείμενο, μπορεί να αποτελέσει την απαρχή

23 Ο ίδιος ο Ν. Χαρτοφύλης παραδέχεται, ότι αυτή την αγάπη του στην αρχαιογνωσία την οφείλει στον Δάσκαλο Απόστολο Μαστρογιάννη και τους άλλους δασκάλους της Νισύρου: *Ναι, Μαστρογιάννη. Αυτοδά. Αυτοδά, αυταδά σου, μας μάθανε γράμματα, ελληνικά. Και μαζί μας σφουρηλάτησαν και χαρακτήρα. Αργότερα στη Ρόδο στο Γυμνάσιο μας βάπτισαν οι Ροδίτες συμμαθητές μας «συνταχτικογράφους» και τον υπογράφοντα «αρχαίον». Σε σένα Μαστρογιάννη και στους άλλους δασκάλους μας Νισύριους το οφείλουμε. Εγώ σ' ευχαριστώ πολύ.*

να μελετηθεί επισταμένως και να του αποδοθούν όλα όσα του αξίζουν.

Προσωπικά, στάθηκα με δέος μπροστά σε κείμενά του, αλλά και με ευσέβεια και ευλάβεια μπροστά στις βυζαντινές του εικονογραφίες, προπαντός εκείνες στα υπέρθυρα των εισόδων σε εκκλησίες και μοναστήρια.

Χαίρομαι, ειλικρινά, που αυτό το τάλαντο της αγιογραφίας και της ψηφιδογραφίας κληρονομήθηκε από την κόρη του Ελένη και την εγγονή του Γεωργία και υπάρχει κατ' αυτό τον τρόπο μια φυσική συνέχεια.

Να είναι η μνήμη του απαλαίωτη, μέσα και από την δικαίωση που του οφείλουμε όλοι εμείς οι ζώντες που τον γνωρίσαμε, αλλά και απολαμβάνουμε όλα αυτά τα πνευματικά αγαθά που μας κληροδότησε.

Εργογραφία

- Βασίλαρος Γεώργιος**, *Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά Α'*, έκδ. Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής και Λατινικής Γραμματείας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα, 2004.
- Easterling E. - Knox B.M.W.**, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2006.
- Εφημερίδα «Νισουρικά Νέα»**, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1999, φ. 48 **Εφημερίδα «Φρουρός της Δωδεκανήσου**, 12.2.1957.
- Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών** https://www.searchculture.gr/aggregatortor/edm/AcademyParimies/000093-20.500.11853_293828 8.7.2024
- Κουμέντος Νικήτας Ι.**, «Νίκου Ι. Χαρτοφύλη ΝΙΣΥΡΙΚΕΣ ΜΝΗΜΕΣ (Ποιήματα)», στα *ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*, έκδ. Εταιρεία Νισουριακών Μελετών, τ. 13^{ος}, Αθήνα 1994, σσ. 361-368.
- Lesky Albin**, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφ. Τσοπανάκης Αγαπητός Γ., 5^η έκδοση αναθεωρημένη, εκδ. οίκος Αφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2003.
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, *Ο Δωδεκανησιακός Τύπος (1848-2008) Συμβολή στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Δωδεκανήσου*, τ. Πρώτος, Αθήνα 2010.
- Σακελλαρίδης Εμμανουήλ**, *Κακό μαθές λοάται; Διάσωση και καταγραφή στοιχείων της ιστορίας και λαογραφίας του γεννησιμιού μας τόπου*, Αθήνα 2011.
- Χαρτοφύλης Κωνσταντίνος Δ.**, «Νισύριοι στρατιώτες στον πόλεμο της Κορέας», στα *ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*, τ. 21^{ος}, έκδ. Εταιρείας Νισουριακών Μελετών, Αθήνα 2020, σσ. 325-350.
- Χαρτοφύλης Νίκος**, *Νισύριες Μνήμες*, Ρόδος 1993.
- Χαρτοφύλης Νίκος**, *Οι Χαιρετισμοί της Νισύρου*, Ρόδος 1992. <https://www.lifo.gr/culture/photography/dyo-taxidia-sti-nisyro-1982-kai-tora> (5.6.2024).

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΣΑΡΑΝΤΑΤΕΣΣΑΡΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ
(1873-1903)

Δρ. Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης
Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων

Αφιερώνεται εις την ιεράν μνήμην του Αρχιμανδρίτου
Κυρίλλου Χριστοφορίδου (*1837-+ 1929),
Ηγουμένου της Ιεράς Μονής
της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου (1879-1927)¹

«Διζήσασθαι αυτόν και μαθών πάντα παρ' εαυτού»².

Ήτοι:

«Να επιδιώκετε και να προσπαθείτε συνεχώς,
να εμβραθύνετε στον εσωτερικό κόσμο του ίδιου σας του εαυτού
και να μάθετε πάντα τα σχετικά με αυτόν και από αυτόν».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικές παρατηρήσεις

Ο γράφων επισκέπτεται κατά τα τελευταία περίπου πενήντα χρόνια (1977 – σήμερα) την Νίσυρο και έχει ασχοληθεί με την έρευνα των μνημείων και της ιστορίας της, αναφορικά με τα οποία έχει δημοσιεύσει πολυάριθμες εργασίες και μελέτες. Η έρευνα συνεχίζεται.

Ειδικότερα έχει ασχοληθεί με τη μελέτη και την δημοσίευση μεγάλου α-

¹ «Μακάριοι οι νεκροί, οι εν Κυρίω αποθνήσκοντες, ότι αναπαύσονται εκ των κόπων αυτών. Τα γαρ έργα αυτών ακολουθεί μετ' αυτών». (Αποκάλ., 14,13).

² Ηράκλειτος ο Εφέσιος (περίπου 544-484 π.Χ.).

ριθμού ανεκδότων εγγράφων των χρόνων της Τουρκοκρατίας (1522-1912), προερχομένων από το Αρχείο της Ιεράς Μονής της Παναγίας της Σπηλιανής Μανδρακίου Νισύρου. Ο αριθμός των μέχρι σήμερα μελετηθέντων και δημοσιευθέντων υπό του γράφοντος εγγράφων της Σπηλιανής ανέρχεται στα τριακόσια (300). Με την ανά χείρας εργασία, διά της οποίας παρουσιάζονται σαράντα τέσσερα (44) επί πλέον έγγραφα, ο αριθμός αυτών συμποσούται στα τριακόσια σαράντα τέσσερα (344) έγγραφα. Επειδή η έρευνα συνεχίζεται, ως προαναφέρθη, ο αριθμός αυτών πρόκειται να αυξηθεί κατά το αμέσως προσεχές μέλλον³.

Οι πολλές και ποικίλες πληροφορίες οι οποίες έρχονται στο φως με την μελέτη και την δημοσίευση των εγγράφων αυτών, φωτίζουν πολλές πλευρές της Ιστορίας της Νισύρου των χρόνων της Τουρκοκρατίας⁴.

³ Ο γράφων επιθυμεί και από τη θέση αυτή, να εκφράσει τις θερμές του ευχαριστίες προς όλους εκείνους, οι οποίοι καθ' οιονδήποτε τρόπον τον βοήθησαν και συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της παρούσης μελέτης. Ειδικότερα ευχαριστεί τους εξής: 1) Τον Σεβασμιώτατον Μητροπολίτη Κώου και Νισύρου κ. Ναθαναήλ, ο οποίος είναι φιλόστοργος, φιλότεχνος και φιλόμουσος και ενδιαφέρεται πάντοτε για την προστασία, ανάδειξη και προβολή των εκκλησιαστικών μνημείων της θεοσώστου Επαρχίας του, 2) τον Πανοσιώτατον Ηγούμενον της Σπηλιανής, δραστήριο και δημιουργικό Αρχιμανδρίτη π. Στέφανο Καλλιστή, ο οποίος παράλληλα προς το πλούσιο ποιμαντικό έργο του, μεριμνά πάντοτε για την προστασία και την ανάδειξη της Ιεράς Μονής της Παναγίας της Σπηλιανής και των λοιπών εκκλησιαστικών μνημείων της Νισύρου, 3) τον φιλοπρόδοδο και δημιουργικό Δήμαρχο της Νισύρου κ. Χριστοφή Κορωναίο για την ηθική στήριξη και βοήθειά του, 4) τον Πρόεδρο της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών κ. Κωνσταντίνο Χαροτούλη, καθώς και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου αυτής, διότι ενέκριναν την δημοσίευσή της μετά χείρας εργασίας στο περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», 5) τους φιλόξενους και φιλοπρόδοτους κατοίκους της Νισύρου, για την φιλόφρονα υποδοχή και τις πληροφορίες των και τέλος 6) την φιλόμουσο, φιλότεχνο και φιλόστοργα σύζυγό μου Δρ. Μαρία Βολανάκη – Gehlhoff, Ιατρό, τα παιδιά μας Ηλία και Χριστίνα και τις εγγονές μας Αντιγόνη και Νεφέλη Θ. Αρβανίτη, για την υπομονή, κατανόηση και ηθική συμπαράσταση, στήριξη και βοήθειά των.

⁴ Ο γράφων έχει πάντοτε υπόψη του τα σοφά λόγια του αρχαίου Έλληνα ιστορικού και φιλοσόφου Ξενοφώντος του Αθηναίου (* 427 - + 355 π.Χ.), ο οποίος αναφερόμενος σε όσους εργάζονται και δημιουργούν, εσημείωσε μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα: «Ου πάνυ γε ράδιόν εστιν ευρείν έργον, εφ' ω ουκ αν τις αιτίαν έχοι. Χαλεπόν γαρ ούτω τι ποιήσαι και μηδέν αμαρτείν, χαλεπόν δε και αναμαρτήτως τι ποιήσαντι, μη αγνώμονι κριτή περιτυχείν». (Ξενοφών, Απομνημονεύματα II, VIII, 5. Εκδόσεις W. Gilbert, Lipsiae 1907, σ. 67). Αξιοσημείωτα είναι επίσης και εκείνα, τα οποία αναφέρει σχετικά, ένας από τους πολυγραφότερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, ο Επίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος (* 393- + 466 μ.Χ., διετέλεσε Επίσκοπος Κύρου κατά την περίοδο 423 - 449): «Ει δε τι των προφητικών ρητών την ημετέραν παρέβη κατάληψιν, συγγνώμη τη της φύσεως ασθενοία και το λείπον προσθείνει, τον δε σκοπόν επαινέσαι και προσευχάς αντιδούναι τοις τόνοις». (Θεοδώρητος Κύρου, Ερμηνεία εις τον Προφήτην Μαλαχίαν, κεφάλαιον 4).

Διευκρίνιση εκδόσεως. Για την καλύτερη κατανόηση των πρωτοτύπων - αυθεντικών κειμένων, παρέχονται οι κάτωθι διευκρινίσεις: Το σημείο αριθμός και / δεικνύει αλλαγή στίχου και ο αριθμός, τον αριθμό του στίχου (γραμμής). Το σημείο // δεικνύει αλλαγή σελίδας. Λέξη εντός < >, είναι λέξη που προστίθεται στο κείμενο, για την καλύτερη κατανόησή του. Ομοίως, συλλαβή εντός παρενθέσεως, () σημαίνει ότι προστίθεται στο κείμενο, για να ολοκληρωθεί η γραφή της λέξεως.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

I. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ: 7-02-1873⁵

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος στέλνει την επιστολή αυτή προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Μακάριο και τον ενημερώνει, ότι η διαφορά, η οποία υπήρχε μεταξύ Παπά Νικολάου και Κωνσταντίνου Φιλίππου διευθετήθηκε, ύστερα από σχετικό συμβιβασμό.

Επί πλέον παρακαλείται ο Ηγούμενος της Σπηλιανής Μακάριος, να φροντίσει, ώστε να εισπραχθούν το συντομότερο δυνατόν τα χρήματα της ετησίας αρχιερατικής επιχορηγήσεως και να σταλούν στην Μητρόπολη της Ρόδου, επειδή εκείνη αντιμετωπίζει μεγάλες οικονομικές δυσκολίες.

2. Κείμενο

«1/ Οσιώτατε και ημέτερε εν Νισύρω Επίτροπε, Κύριε Μα2/κάριε⁶, τας πατρικάς ημών απονέμομεν <ευχάς> και ευλογίας.

3/Είναι γνωστόν τη Οσιότητί σου, ότι η μεταξύ των συνησιω4/τών σας

⁵ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 402.

⁶ Μακάριος Μουθούνης, υιός παπά Ιωάννου, Νισύριος (*περίπου 1800-1890). Διετέλεσε Μοναχός στην Ιερά Μονή του Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου στη Σύμη, υποτακτικός και μαθητής του Διδασκάλου και Ηγουμένου της Μονής Πανορμίτου Ιεροθέου (Ιωάννου Φωτιάδου, Ηγούμενος Πανορμίτου 1839 -1860).

Ο Μακάριος Μουθούνης, διετέλεσε Ηγούμενος της Σπηλιανής Νισύρου (1856-1879) και της Μονής Πανορμίτου Σύμης (1879-1890).

Πα(πά) Νικολάου και του Κωνσταντίνου Φιλίππου 5/διαφορά έλαβε πέρας σήμερα ως εξής: Αν και ο Πα(πά) 6/Νικόλαος εδικαιούτο να αποζημιωθεί παρά του μοιχού, 7/δι' όσα έξοδα υπέστη και υφίσταται, ουχ ήττον όμως, προς 8/αποφυγήν πολυχρονίου διαδικασίας, καθ' ην αμφοτέρα 9/τα διάδικα μέρη θα εξημούντο, έτι δε επιεικεία 10/φερόμενος προς την π(απαδ)ιά τούτου, ηυχαριστήθη η εξώ11/φλησις αυτού διά γρόσια χίλια οκτακόσια (1800), 12/τα οποία απεδέχθη να τα πληρώση ο Ν(ικόλαος) Ν(ικήτα) Αποστολίδης⁷ 13/και λάβη δε και την χρυσήν αυτού σφραγίδα, ήτις 14/ως έγγραφες, η π(απαδ)ιά και ο μοιχός κατέθεσαν 15/εις χείρας της Οσιότητός σου.

Ευχόμεθα και η Οσιό16/της σου, άμα λάβης το παρ' ημών Ευχετικόν, αμέσως 17/να αποδώσης εις χείρας του διαληφθέντος Πα(πά) Νικολάου 18/την κατατεθείσα σφραγίδα.19/ Κρατίζει ταύτην <ο Παπά Νικόλαος>.

Επειδή και έχομεν απόλυτον ανάγκην 20/χρημάτων, φρόντισον, να επιταχύνης την είσπραξιν 21/ της Αρχιερατικής ημών επιχορηγήσεως, διότι και καιρός 22/πλέον αρκετός παρήλθεν και ανάγκη χρημάτων, ως είπο23/μεν, ουκ ολίγην <έχομεν>.

Ταύτα εν συντόμω, η δε 24/του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος είη μετά της Οσιό25/τητός σου.

26/ Εν Ρόδω, την 7^ην Φεβρουαρίου 1873.

27/ + Ο Ρόδου Συνέσιος⁸, εν Χ(ριστ)ώ ευχέτης».

3. Παρατηρήσεις

1) Η κοινωνία της Νισύρου κατά το β' μισό του 19^{ου} αι. ήταν μία παραδοσιακή και άκρως συντηρητική κοινωνία. Σκάνδαλα συνέβαιναν και τότε, όπως και πάντα συμβαίνουν, αλλά τότε εδίδετο σε αυτά πολύ μεγαλύτερη σημασία. Ο Παπά Νικόλαος, το επώνυμο του οποίου δεν αναφέρεται, φερόμενος με επιείκεια, εδέχθη να συμβιβαστεί με τον συμπατριώτη του Κωνσταντίνο Φιλίππου, έναντι του ποσού των χιλίων οκτακοσίων γροσίων (1800), τα οποία έλαβε από αυτόν.

2) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος προτρέπει τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Μακάριο Μουθούνη, να φροντίσει διά την είσπραξη το ταχύτερο δυνατόν της ετησίας επιχορηγήσεως και να στείλει τα χρήματα στην Ρόδο, διότι η Μητρόπολη αντιμετώπιζε μεγάλα οικονομικά προβλήματα.

⁷ Νικόλαος Νικήτα Αποστόλης (* 1808-1893). Τοιρπανλής 2018, σ. 51, 1135-1137, 1139-1141, 1349-1352.

⁸ Συνέσιος: Μητροπολίτης Ρόδου (1865-1876).

II. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 13-10-1873⁹

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος απευθύνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Μακάριο (Μουθούνη) και του γνωρίζει, ότι ενημερώθηκε, αφ' ενός μεν για τις προστριβές του μετά των Προυχόντων της Νισύρου, αφ' ετέρου δε, ότι εξ αιτίας αυτών υπέβαλε την παραίτησή του από την Ηγουμενία της Σπηλιανής, την οποίαν όμως στη συνέχεια και ανεκάλεσε και καλώς έπραξε.

Στη συνέχεια ο Μητροπολίτης προτρέπει τον Ηγούμενο Κύριλλο, να φροντίσει για την συλλογή της αρχιερατικής του επιχορηγήσεως και να στείλει τα συγκεντρωθέντα χρήματα το ταχύτερο δυνατόν στην Ρόδο, διότι οι οικονομικές ανάγκες της Μητροπόλεως είναι πολλές και μεγάλες.

2. Κείμενο

«1/ Οσιώτατε Καθηγούμενε και ημέτερε εν Νισύρω 2/Επίτροπε, Κύριε Μακάριε, πατρικώς εν Κυρίω ευχόμεθά σε. 3/Ου πολύ παρήλθεν καιρός, αφ' ότου ανήλθομεν εν τη 4/μετέρα νήσον και εμάθομεν τα μεταξύ της Οσιότητός 5/σου και της αυτού Δημογεροντίας, δυσάρεστα συμβάντα, 6/μετ' ευχαριστήσεως δε κατόπιν επληροφορήθημεν, ότι επα7/νέλαβες την ηγουμενικήν θέσιν σου, της οποίας είχες πα8/ραιτηθή, ένεκα κακοβούλων τινων συμπολιτών σου.

9/Είναι αληθές, ότι είχες δίκαιον να δυσареσθηθής κατά 12/των Αρχόντων σας, οίτινες ήμισα ενδιαφέρονται διά την 11/προαγωγήν της Μονής <της Παναγίας Σπηλιανής>, όφειλες όμως εξ άλλου, να ανα12/λογισθής, ότι οι τοιούτοι άνθρωποι μόνον υπέρ 13/ιδιοτελών σκοπών φροντίζοντες και προς το ίδιον αυτών 14/συμφέρον αποβλέποντες, δεν ανέχονται να βλέπωσι 15/άλλους, πολύ δε περισσότερον τους κληρικούς, να δια16/κρίνονται εν ευθύτητι, τιμιότητι και πάση άλλη αρε17/τή, διότι πρότερον και κύριον αυτών χαρακτηριστικόν έστι 18/ο φθόνος. Μη δίδης όθεν ουδεμίαν προσοχήν εις αυ19/τούς, ουδέ εις τας πράξεις των, διότι αρκετά καλά 20/γνωρίζομεν, ότι εγνώρισας τας διαθέσεις αυτών, αλλά βάδιζε 21/την οδόν, ην εχάραξες και μη φοβού, τους μη μόνον 22/το σώμα, αλλά ουδέ την ψυχήν δυναμένους αποκτείνει. 23/Εν τη περιπτώσει ταύτη δηλοποιούμεν σοι άμα, ότι 24/ουδέ οβολόν μας απέστειλαν εκ της νήσου σας, ενώ παρήλ25/θαν μήνες όλοι, αφ' ότου ανεχωρήσαμεν αυτόθι.

⁹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 412.

26/ Όθεν, εντελλόμεθα πατρικώς, όπως συνεννοηθής μετά 27/του νέου, όστις διωρίσθη, ίνα συνάξη την αρχιερατικήν 28/ημών ευχαρίστησιν και μας αποστείλης, όσα έχει συνηγμέ29/να, διά να δυνηθώμεν και ημείς να οικονομήσωμεν τας 30/πολυειδείς ανάγκας της Μητροπόλεως, εις ας είμεθα 31/αναγκασμένοι. Προσβλέπομεν δε και εις την μερίδα, ην σοι 32/έχομεν υποσχεθή και αναμένοντες απάντησίν σας, ευχό33/μεθα, όπως η του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος εή μετά 34/της Οσιότητός σου.

Εν Ρόδω, τη 13^η Οκτωβρίου 1879.

35/ † Ο Ρόδου Συνέσιος εν Χ(ριστ)ώ ευχέτης».

3. Παρατηρήσεις

1) Στην Νίσυρο υπήρχαν προστριβές μεταξύ των Προυχόντων της νήσου και του Ηγουμένου της Μονής της Σπηλιανής Μακαρίου, οι οποίες, σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Ρόδου Συνέσιου, οφείλοντο κυρίως στον φθόνον των Αρχόντων εναντίον του Ηγουμένου της Σπηλιανής και του κλήρου της Εκκλησίας γενικότερα.

2) Επί πλέον, ο Μητροπολίτης εκφράζει τα παράπονά του, διότι καθυστερεί η συλλογή της ετησίας αρχιερατικής επιχορηγήσεως και παρακαλεί τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Μακάριο, να φροντίσει, ώστε να επισπευθεί η συγκέντρωση των χρημάτων και να αποσταλούν αυτά στη Ρόδο.

3) Φαίνεται, ότι η ετησία αρχιερατική επιχορήγηση κατεβάλλετο μετά δυσκολίας από τους κατοίκους της Νισύρου, ενώ οι ανάγκες της Μητροπόλεως Ρόδου ήσαν πάντοτε μεγάλες. Ένεκα τούτου και συχνά, τόσο ο Μητροπολίτης Συνέσιος, όσο και άλλοι Μητροπολίτες Ρόδου επανέρχονται επί του θέματος αυτού και εκφράζουν τα παράπονά των προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής.

III. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ, ΑΦΩΡΩΣΑ ΣΕ ΥΠΟΘΕΣΗ ΜΙΧΑΗΛ ΠΙΝΑΡΗ: 30-01-1874¹⁰

1. Περίληψη

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως απέστειλε επιστολή προς τον Μητροπολίτη Ρόδου Συνέσιο και εντέλλεται αυτόν, όπως ο Ιωάννης Παναγιώτου, κάτοικος Νισύρου, αποδώσει στον Μιχαήλ Πινάρη τα πράγματα της αποθανούσης συζύγου του Ειρήνης, τα οποία κατέχει παρα-

¹⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 416.

νόμως και εάν δεν συμμορφωθεί, τότε θα ζητηθεί η συνδρομή του Μουτεσαρίφη της Κω.

Επίσης να εξετασθεί, εάν ο Ιωάννης Παναγιώτου και η παράνομος αυτού σύζυγος έχουν τελέσει γάμον, αυτός είναι άκυρος και εκ των πραγμάτων θεωρούνται αποκομμένοι από την Εκκλησίαν.

2. Κείμενο

«1/Οσιώτατε, ημέτερε εν Νισύρω Επίτροπε, Κύριε Μα2/κάριε, πατρικώς εν Κυρίω ευχόμεθά σε. 3/Συνεπεία Πατριαρχικής Επιστολής εσχάτως ληφθείσης και 4/διαταπτούσης ημάς, όπως προσκαλέσωμεν τον υμέ5/τερον πατριώτην Ιωάννην Παναγιώτου¹¹ και υπο6/χρεώσωμεν αυτόν διά παντός νομίμου μέσου εις 7/το να αποδώση προς τον Μιχαήλ Πινάρην τα 8/υπ' αυτού κατεχόμενα πράγματα, της αποθα9/νούσης συζύγου του Ειρήνης ή την αξίαν αυτών 10/ εκτιμωμένην αντί τριακοσίων (300) Λιρών Οθωμανικών, 11/κατά την αναφοράν, ην διηύθηεν ο εν λόγω Μι12/χαήλ Πινάρης εις την Εκκλησίαν, εντελλόμεθά σε, 13/ όπως προσκαλέσης αυτόν και υποχρεώσης εις την 14/των ανωτέρω πραγμάτων απόδοσιν εις τα οικεία μέρη.

15/Εν περιπτώσει δε, καθ' ην αρνηθή να αποδώση αυ16/τά, ειδοποιήσόν μας, ίνα υποχρεώσωμεν αυτόν 17/καταναγκαστικώς, διά του Μουτεσαρίφη Κω. 18/Και ταύτα μεν περί τούτου, αναμένοντες δε την 19/αποτελεσματικήν απάντησίν σου, ίνα και ημείς γρά20/ψωμεν τη Εκκλησία, ευχόμεθα, όπως η του Θεού 21/χάρις και το άπειρον έλεος είη μετά της Οσιό22/τητός σου. 23/Εν Ρόδω, τη 30. Ιανουαρίου 1874.

24/ Υ(στερό)γ(ραφον): Επειδή η παράνομος σύζυγος του αναφερθέντος Ιωάννου <Παναγιώτου>, 25/καθώς λέγεται, εκφράζεται αναφανδόν κατά των συγγενών της 26/αποθανούσης Ειρήνης και αναιδώς προσβάλλει αυτούς, διά 27/τούτο περιόρισον αυτήν από του να μετέρχεται τοιαύτην 28/διαγωγήν, διότι άλλως θέλει καταδικασθή εκκλησιαστικώς και 29/πολιτικώς, επειδή δε, εκτός τούτου, οι σύζυγοι ούτοι, αν ενυ30/μφεύθησαν, παρανόμως εποίησαν τούτο, υπάρχουν εξωεκκλη31/σιασμένοι και καθηρημένοι αυθωρεί.

32/ † Ο Ρόδου Συνέσιος, εν Χ(ριστ)ώ ευχέτης».

3. Πρατηρήσεις

1) Στα τέλη του 19^{ου} αι. η Νίσυρος, της οποίας η κοινωνία είναι παραδοσιακή και συντηρητική, ταράσσεται από ορισμένες συμπεριφορές κατοίκων, οι οποίες αποκλίνουν των κοινώς παραδεδεγμένων ηθικών αρχών και

¹¹ Ιωάννης Μιχαήλ Παναγιώτου: Τσιρπανλής, Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο... 2018, σ. 593, 1164, 1299.

αξιών. Μία τέτοια περίπτωση είναι και εκείνη του Ιωάννου Παναγιώτου, ο οποίος αφ' ενός μεν αρνείται να επιστρέψει τα περιουσιακά στοιχεία της αποθανούσης συζύγου του Ειρήνης προς τον Μιχαήλ Πινάρη και αφ' ετέρου συζεί παρانونώς με γυναίκα, μετά της οποίας, είτε δεν έχει τελέσει γάμο, είτε κι αν έχει τελέσει, αυτός είναι παράνομος και ως εκ τούτου θεωρείται αυτομάτως ότι έχει θέσει εαυτόν και την παράνομο σύζυγό του εκτός της Εκκλησίας.

2) Η υπόθεση αυτή έφθασε μέχρι το Οικουμενικό Πατριαρχείο, περί της οποίας αυτό εξέδωσε σχετική απόφαση και την οποίαν οφείλει να εκτελέσει ο Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος, διά του αρχιερατικού αυτού Επιτρόπου στη Νίσυρο, Ηγούμενου της Σπηλιανής Αρχιμανδριτίου Μακαρίου Μουθούνη.

IV. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ: 16-03-1880¹²

1. Περίληψη

Ο Ηγούμενος της Μονής της Σπηλιανής Αρχιμανδριτής Κύριλλος Χριστοφορίδης, ο οποίος διεδέχθη στην Ηγουμενία τον Αρχιμανδριτή Μακάριο Ιω. Μουθούνη, απευθύνει την Εγκύκλιόν του αυτήν, λίγο πριν από την εορτή του Πάσχα του έτους 1880, προς τους Χριστιανούς κατοίκους ολόκληρου της Νισύρου και τους γνωρίζει, πρώτον ότι διόρισε δύο Νισυρίου Ιερείς ως Πνευματικούς-Εξομολόγους και δεύτερον τους συμβουλεύει να εξομολογούνται προηγουμένως και κατόπιν να κοινωνούν της Θείας Ευχαριστίας, πράγμα που μέχρι τώρα δεν εγίνετο, λόγω ελλείψεως Πνευματικών.

2. Κείμενο

«1/Ευλογημένοι Χριστιανοί <της νήσου Νισύρου>! 2/Επειδή η χώρα μας <Νίσυρος> προ πολλού <χρόνου> μένη άνευ Πνευματικού¹³ και 3/έκαστος των Χριστιανών οφείλει κατά τας αγίας ταύτας ημέρας να εξομολογήται και αξιωθή των Αχράντων Μυστηρίων, διά τούτο διορίζομεν: οι Αιδεσιμώτατοι 5/Ιερείς, Παπά Ιωάννης Ζαπέτης¹⁴ και Παπά Κωνσταντίνος

¹² Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 447-448.

¹³ Πνευματικός.: κληρικός Πρεσβύτερος, ο οποίος έχει λάβει το χάρισμα από τον Επίσκοπο του να εξομολογεί τους πιστούς.

¹⁴ Παπά Ιωάννης Ζαπέτης ή Ζαπίτης: το επώνυμο αυτού προέρχεται από τα τουρκικά, όπου zabit = αστυνόμος. Τσιρπανλής, Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο... 2018, σ. 421, 772-774, 1240.

Χαζή-Μουλλού¹⁵, εις την θέσιν 6/ της Πνευματικής Διαγωγής.

7/Πορεύεσθε λοιπόν, ευλογημένοι Χριστιανοί, εις τους ειρημένους πνευματικούς και εξομο8/λογούμενοι αυτοίς και ελευθερούντες την συνείδησιν υμών, πείθεσθε αυτοίς και τηρείτε ακρι9/βώς τα παρ' αυτών εντελλόμενα. 10/Απαγορεύεται δε πας άλλος Ιερεύς από του να εξομο11/λογή, και να αναγινώσκη συγχωρητικήν ευχήν¹⁶ εις Χριστιανούς και να κοινωνή τούτων των 12/ Αχράντων Μυστηρίων, εάν ούτος ο Χριστιανός, πρώτον δεν εξομολογηθή εις έναν των ειρημένων 13/πνευματικών και δεν φέρη παρ' αυτού απόδειξιν έγγραφον.

14/Επειδή δε μακρά πείρα edίδαξεν ημάς, ότι οι πλείστοι των Χριστιανών περί πολλού 15/ποιούνται, να κοινωνώσι των <Αχράντων> Μυστηρίων πολύ ολίγον και φροντίζουσι εις το να προσέρχων16/ται αξίως εις την μετάληψιν των Θείων Δώρων, συμβουλευόμεν, ίνα μη τολμά κανείς 17/και μεταλαμβάνη, χωρίς πρώτον να εξομολογηθή καθαρώς και λάβη παρά του πνευμα18/τικού του πατρός την άδειαν, διότι άλλως η απόλαυσις αύτη της Μεταλήψεως θεωρείται 19/κλοπή και αρπαγή και αλοίμονον εις τον νομίζοντα, ότι <δύναται να> απατήση και τον πνευμα 20/τικόν και τον μυσταγωγούντα Ιερέα, έλαβεν μισθόν ο τοιούτος, κρίμα εαυτώ εσθίει 21/και πίνει και ουδεμίαν συγχώρησιν λαμβάνει, διότι κακόν είναι το να μη πλησιάξη 22/τις το πυρ, αλλά έτι χειρότερον το να πίπτη επί της φλογός, η δε Θεία Κοινωνία είναι «πυρ 23/φλέγον τους αναξίους»¹⁷. Ούτε λοιπόν να αμελώμεν διά τον φόβον, ούτε και να πλησιά24/ζωμεν τον απλησίαστον αναξίως.

Αλλά έπταισες, αδελφέ μου Χριστιανέ, μεταμελή25/θητι, κλαύσον εκ καρδιάς και πρόσελθε τω πνευματικώ πατρί, εξομολογήθητι 26/αυτώ τας πράξεις σου καθαρώς και ο συγχωρήσας την πόρνην¹⁸, συγχωρήση και Σε, 27/ο σώσας τον ληστήν¹⁹, σώση και Σε.

28/Δεύτερον δε, αδελφοί Χριστιανοί, ότι δεν πρέπει να περιμένωμεν, 29/να φθάση η παραμονή της εορτής και τότε να υπάγωμεν εις τον Πνευματικόν, 30/διότι τότε, ούτε ο Πνευματικός δεν έχει όλον τον απαιτούμενον και-

¹⁵ Παπά Κωνσταντίνος Χαζή Μουλλού: Ιερεύς στον Εμπορειό (1908). Τσιρπανλής 2018, σ. 393.

¹⁶ «Ευχή συγχωρητική επί εξομολογουμένων, Ιερατικών 1981, σ. 205-206.: «Κύριε Ιησού Χριστέ, Υιέ του Θεού του ζώντος, Ποιμήν και Αμνέ, ο αίρων την αμαρτίαν του κόσμου,...».

¹⁷ Ακολουθία της Θείας Μεταλήψεως, Ιερατικών 1981, σ. 183: «Μέλλον φαγείν άνθρωπε, Σώμα Δεσπότου, φόβω πρόσελθε, μη φλεγής, πυρ τυγχάνει».

¹⁸ Πόρνη: Πρβλ. Λουκ. 7, 37-50. Και: «Αφένονταί σου αι αμαρτίαι». Λουκ. 7,48

¹⁹ Ληστής: Πρβλ. Λουκ. 23, 40-43. Και: « Και είπεν αυτό: Αμην σοι λέγω, σήμερον μετ' εμού έση εν τω παραδεισώ». Λουκ. 23, 43.

ρόν, ούτε ημείς θα δυνηθώ31/μεν να ετοιμασθώμεν, αλλά από τώρα πρέπει να παρουσιαζώμεθα εις αυτούς και 32/να ετοιμαζώμεθα.

33/Ούτω λοιπόν, ευλογημένοι Χριστιανοί, συμβουλεύοντες υμάς πατρικώς, 34/παρακαλούμεν τον Ύψιστον, ίνα, καταξιών ημάς άξια μέλη γενέσθαι του 35/Μονογενοϋς αυτού Υιού, αναδείξη ημάς Υιούς και κληρονόμους της βασιλείας 36/των ουρανών.

376/ *En Μανδρακίω, τη 16^η Μαρτίου 1880.*

30/ Ο Αρχιερατικός Επίτροπος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος²⁰».

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι αξιοσημείωτο, ότι, όπως συνάγεται από το κείμενο της Εγκυκλίου αυτής, για μεγάλο χρονικό διάστημα η Νίσυρος εστερείτο Πνευματικών-Εξομολόγων, με αποτέλεσμα οι Χριστιανοί κάτοικοι της νήσου αυτής, να μην έχουν την δυνατότητα να εξομολογούνται κατά διαστήματα και στη συνέχεια να κοινωνούν.

2) Με την ανάληψη της Ηγουμενίας της Σπηλιανής από τον Αρχιμανδρίτη Κύριλλο Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδου, εκείνος προέβη, αφ' ενός μεν στον διορισμό δύο Ιερέων της Νισύρου ως Πνευματικών-Εξομολόγων και αφ' ετέρου διά της Εγκυκλίου του αυτής προτρέπει τους Χριστιανούς κατοίκους της νήσου, να εξομολογούνται προηγουμένως και στη συνέχεια να λαμβάνουν την Θεία Μετάληψη.

V. ΑΙΤΗΣΙΣ ΝΙΚΗΤΑ ΜΠΑΓΙΑΤΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΠΕΡΙ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ: 15-11-1880²¹

1. Περίληψη

Ο Νικήτας Μπαγιάτης, το επάγγελμα ναυτικός, Νισύριος την καταγωγή, ο οποίος διαμένει στην Κωνσταντινούπολη, απευθύνει την Αίτησή του αυτή προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και παρακαλεί τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ', όπως προβεί στην έκδοση Πατριαρχικής Επιστολής, διά της οποίας να προτρέπεται ο πρώην πενθερός του και τώρα αντίδικος αυτού Εμμανουήλ Μανώλακας, έμπορος, κάτοικος

²⁰ Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης: Εγεννήθη κατά την περίοδο 1837-1843 και απεβίωσε το έτος 1929. Διετέλεσε Ηγούμενος της Μονής της Παναγίας της Σπηλιανής κατά την περίοδο 1879-1918. Τσιρπανλής 2018, σ. 329, 1297-1299, 1303-1308, 1318-1320.

²¹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 449-451.

Νισύρου, μετά του οποίου έχουν οικονομικές διαφορές, να έλθει σε συμβιβασμό με εκείνον, προκειμένου να αποφευχθούν χρονοβόροι δικαστικοί αγώνες και άσκοπα έξοδα.

2. Κείμενο

[Αντίγραφον: 4-12-1880]

[Πρώτη σελίδα Αναφοράς, αριστερή πλευρά ως προς τον θεατή]:

“1/Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 2/ 55

3/Ελήφθη τη 17^η 4/Νοεμβρίου 1880.

5/ ΑΙΤΗΣΙΣ

6/ 15. Νοεμβρίου 1880.

7/ Νικήτα Μπαγιάτη²² 8/ναυτικού, διαμένον9/τος ενταύθα, 10/κατά Μα-
νουήλ Μανώλα11/κα, κατοίκου Νισύ12/ρου.

13/Περί εκδόσεως 14/Πατριαρχικής επι15/στολής, συνιστώσης τον
16/συμβιβασμόν διαφοράς 17 /υφισταμένης μεταξύ 18/αυτών.

[Πρώτη σελίδα Αναφοράς, δεξιά πλευρά, ως προς τον θεατή]:

1/Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 5926

2/18. Νοεμβρίου 1880.

3/Παναγιώτατε Δέσποτα, <Κύριε Ιωακείμ >²³,

4/Το 1862 συνήλθον εν Νισύρω εις γάμου κοινωνίαν μετά 5/της Καλής
Εμμανουήλ Μανώλακα²⁴, συμπολίτου μου και 6/έσχον εξ αυτής δύο τέκνα.
Ολίγον ύστερον απεβίωσεν η σύ7/ζυγός μου, ταύ8/την ακολούθησεν εις τον
τάφον το εν των θυγατρίων μου, η ετέρα θυγά9/τηρ μου επέζησεν μέχρι του
παρελθόντος έτους [1879], ότε και απεβίωσε το 10/ <δέκατον έκτον> 16 έ-
τος της ηλικίας αυτής άγουσα, κατόπιν ασθενείας, δι' ην πλείστα 11/όσα
χρήματα εδαπάνησα.

12/Κατά την ημέραν των γάμων μου, διά Προικοσυμφώνου, ο πενθερός
13/μου παρέσχεν εις εμέ ως προίκα διάφορα πράγματα, κινητά και 14/ακί-
νητα, απαριθμούμενα εν τω Προικοσυμφώνω μου, διά τα οποία 15/εδαπά-
νησα μεγάλα ποσά χρημάτων σχετικώς προς την περιουσίαν 16/μου και την
πατρίδα μας Νίσυρον.

²² Νικήτας Γεωργίου Μπαγιάτης: Τουρπανλής 2018, 451, 825-826, 248. Μπαγιάτης: και σή-
μερα λέγεται «μπαγιάτικος» = παλαιός, το αντίθετο του νωπός, φρέσκος.

²³ Πρόκειται για τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ Γ' (1878-1884
και 1901-1912).

²⁴ Καλή (Καλλιόπη) Εμμανουήλ Μανώλακα: Τουρπανλής 2018, σ. 186, 605, 962.

17/Άπασα η περιουσία μου αύτη, μετά τον θάνατον της συζύγου μου 18/Καλής περιήλθεν εις τα δύο τέκνα της και μετά τον θάνατον και του 19/των, του ενός κατόπιν του άλλου, εις εμέ, ως διακελεύεται ο <Κωνσταντίνος> Αρμενόπου 20/λος, ούτω ρυθμίζων τας κληρονομίας των Χριστιανών, ως και επανειλημ 21/μένως απεφάνθησαν τα Πατριαρχεία.

//

22/Εν τούτοις, καθ' α μαθαίνω, ο ρηθείς πενθερός μου <Εμμανουήλ> Μανώλακας²⁵, κατέλαβε 23/διά της βίας και παρανόμως την ως προείπα προικώα, όπως αυτή τυγχάνει μνημονευο 24/ μένη εν τω Προικοσυμφώνω, περιουσίαν μου και τας δοθεί 25/σας οικίας και τα χωράφια μου.

26/Επειδή, η διαγωγή αύτη του Κυρ(ίου) Εμμανουήλ Μανώλακα είναι παρά 27/νομος, υποχρεούται αυτός εις αποζημίωσιν ορισμένου καιρού και 28/πληρωμήν τόκων υπερημερίας και γίνεται και αφορμή σκανδάλου κα 29/θόλου εις την νήσον Νίσυρον.

30/Επειδή, δεν υπάρχει εν Νισύρω, κατά τον <Κωνσταντίνον> Αρμενόπουλον, κανέν 31/εναντίον έθιμον, ισχύον από αμνημονεύτων χρόνων και τοπικώς, 32/ εφαρμοζόμενον εις ομοίαις περιπτώσεις.

33/Διά ταύτα και δι' όσα προσθέσω εις τούτο, εκλιπαρώ θερμώς την 34/Υ(μετέραν) Θ(ειοτάτην) Παναγιότητα, ίνα ευαρεστηθείσα διατάξη και διαβιβασθή, 35/διά της σεπτής Πατριαρχικής Επιστολής η παρούσα προς τον Μητρο 36/πολίτην Ρόδου, επί τω σκοπώ, να προσκαλέση παρ' αυτώ τον ρηθέντα, 37/ Εμμανουήλ Μανώλακα, κάτοικον Νισύρου, έμπορον και προστάξη αυ 38/τόν προς συμβιβασμόν, αφ' ου τω κοινοποιήση την παρούσαν μου με επι 39/δοτήριον, προς αποφυγήν Δικών και εξόδων και παύση, ίνα κατέ 40/χη και νέμεται τα κτήματά μου παρανόμως, προς βλάβην μεγίστην 41/των συμφερόντων μου, καθ' όσον άλλως θεωρούμενα, κατέχει μετά κακής 42/πίστεως, τεθέντα εις υπερημερίαν, θέλη μοι πληρώνη τόκον αρεστόν μοι 43/και θέλη μοι αποδώση εντόκως τους προβλεπομένους ; πόρους 44/της περιουσίας μου, ην κατακρατεί, μετά των ζητηθησομένων εξό 45/δων, μέχρι να μοι αποδοθή η δικαιοσύνη.

//

46/ Παρακαλώ θερμώς την Υ(μετέραν) Θ(ειοτάτην) Παναγιότητα, όπως διατάξη, ίνα μοι επι 47/τρέψη, να επιδώσω το παρόν Επιδοτήριον.

48/Κατασπαζόμενος την παναγίαν Αυτής δεξιάν και τας θεοπειθείς Αυτής ευχάς και ευλογίας αι 49/τούμενος.

50/Διατελώ, μετ' απείρου σεβασμού.

²⁵ Εμμανουήλ ή Μανουήλ Μανώλακας, υιός Παπά Ιωάννου, έμπορος στη Νίσυρο: Τσιροπανλής 2018, σ. 186, 589-591, 1053.

- 51/Της Υμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος
52/Ευπειθέστατος θεράπων
53/Νικήτας Μπαγιάτης
54/Εν Κωνσταντινουπόλει, τη 15^η Νοεμβρίου 1880.
55/Ότι ακριβές αντίγραφο
56/ <Εν Ρόδω>, 1880, Δεκεμβρίου 4.
57/ † Ο Ρόδου Γερμανός».

3. Παρατηρήσεις

1) Όπως είναι ήδη γνωστό, κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας η Χριστιανική Ορθόδοξος Εκκλησία ήταν ο μόνος σχεδόν Οργανισμός, ο οποίος «πολυειδώς και πολυτρόπως» εστήριζε τους Ορθοδόξους Χριστιανούς. Οι αρμοδιότητες αυτής υπερέβαιναν κατά πολύ εκείνες, οι οποίες αφορούσαν θρησκευτικού και τελετουργικού χαρακτήρα θέματα, αλλά είχε αρμοδιότητα και σε θέματα οικογενειακού δικαίου, αλλά και οικονομικών διαφορών, που ενεφανίζοντο κατά περιόδους μεταξύ των μελών αυτής.

2) Οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, ακόμη και όταν μπορούσαν να απευθυνθούν στην Οθωμανική Δικαιοσύνη, προτιμούσαν να απευθυνθούν στην Εκκλησιαστική Δικαιοσύνη, για θέματα κληρονομικά, ιδιοκτησιακά και οικονομικού χαρακτήρα γενικά.

3) Την παρούσα Αίτηση υπέβαλε ο Νικήτας Μπαγιάτης προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, παρακαλώντας, όπως εκδοθεί Πατριαρχική Επιστολή, διά της οποίας να προτρέπεται ο πρώην πενθερός του Εμμανουήλ Μανώλακας, να δεχθεί την επίλυση των μεταξύ των υπαρχουσών κληρονομικών και οικονομικών διαφορών διά συναινετικής διαδικασίας, προκειμένου να αποφευχθούν σχετικοί και μακροχρόνιοι δικαστικοί αγώνες και περιττά έξοδα.

VI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΩΑΚΕΙΜ Γ', ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΝ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΥΠΟΘΕΣΗ ΝΙΚΗΤΑ ΜΠΑΓΙΑΤΗ: 18-11-1880²⁶

1. Περίληψη

Ο Νικήτας Μπαγιάτης έλαβε ως σύζυγο την κόρη του Μανουήλ Μανώλακα, κατοίκου Νισύρου, μετά της οποίας απέκτησε δύο θυγατέρες. Η σύζυγός του απεβίωσε και στη συνέχεια απεβίωσαν και οι δύο θυγατέρες αυ-

²⁶ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 452-453.

τών. Ο πενθερός αυτού Μανουήλ Μανώλακας, όλως αυθαιρέτως κατέλαβε την προικώα περιουσία του Ν. Μπαγιάτη. Στη συνέχεια εκείνος με αίτησή του απευθύνθηκε προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, παραπονούμενος για την αδικία που του έγινε εκ μέρους του πενθερού του και εξήτησε να αποκατασταθεί το δίκαιον.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' (1878-1884), εντέλλεται τον Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό (1876-1888), να ερευνήσει το θέμα αυτό και να προσπαθήσει, είτε με την επίτευξη συμβιβασμού των ενδιαφερομένων μερών, είτε με εκδίκαση της υποθέσεως, να αποδοθεί το δίκαιον.

2. Κείμενο

«1/ Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου)

2/55 [Αντίγραφον]

3/+ Ιωακείμ, ελέω Θεού, Αρχιεπίσκοπος 4/Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και 5/Οικουμενικός Πατριάρχης²⁷.

6/Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 6927

7/Ιερώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, υπέρτιμε και έξαρχε 8/πασών των Κυκλάδων νήσων, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητέ 9/αδελφέ και συλλειτουργέ της ημών Μετριότητος Κυρ Γερμανέ²⁸, 10/χάρις εΐη τη Αυτού Ιερότητι και ειρήνη παρά Θεού.

Παρακλητι11/κώς εν τη παρούση Αναφορά επί επιστροφή, του ενταύθα παρα12/μένοντος Επαρχιώτου Αυτής Νικήτα Μπαγιάτη εκ της χώρας 13/Νισύρου, αναφερομένου προς την Εκκλησίαν, κατά του πενθερού 14/αυτού Μανουήλ Μανώλακα²⁹, ως αυθαιρέτως κατασχόντος άπα15/σαν την προικώαν αυτού περιουσίαν, μετά την αποβίωσιν της τε 16/συζύγου αυτού και των δύο αυτών τέκνων.

Συνωδά δε τη αιτήσει αυ17/τού, γράφοντες τη Αυτή Ιερότητι, προτρεπόμεθα, ίνα μετακαλέ18/σετε τον ειρημένον Μανουήλ Μανώλακα, πενθερόν αυτού, προσ19/παθήση, όπως διευκρινήση τα δίκαια εκατέρων, δηλώση 20/συμβιβαστικώς ή άλλως δικάση τακτικώς και πρωτοδίκως την 21/υπάρχουσαν μεταξύ αυτών διαφοράν και εκδόση την δικαιολογη22/μένην νόμιμον και τακτικήν απόφασιν του Μητροπολιτικού 23/αυτής Δικαστηρίου, κοινοποίηση δε επισήμως αντίγραφον 24/αμφοτέροις τοις διαδίκους.

²⁷ Ιωακείμ: πρόκειται για τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ': 1878-1884 και 1901-1912. Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959, σ. 799.

²⁸ Γερμανός: πρόκειται για τον Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό (Καβακόπουλο, 1876 – 1888) και μετέπειτα Οικουμενικό Πατριάρχη Γερμανό Ε' (1913-1918).

²⁹ Μανουήλ Μανώλακας, ο: το Μανώλακας μεγενθυτικό του Μανώλης.

Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον 25/έλεος εΐη μετ' Αυτής. <,αωπ'>, Νοεμβρίου ιη'.

27/ † Ο Κωνσταντινουπόλεως <Ιωακείμ>, τω αγαπητώ αδελφώ.

28/ Ότι ακριβές αντίγραφον.

29/1880, Δεκεμβρίου 10.

30/ † Ο Ρόδου Γερμανός».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Νικήτας Μπαγιάτης, επειδή αδικήθηκε από τον πενθερό του Μανουήλ Μανώλακα, κάτοικο Νίσυρου, εθεώρησε σκόπιμο να απευθυνθεί προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και μέσω αυτού να αποκατασταθεί η αδικία, η οποία του έγινε εκ μέρους του πενθερού του.

2) Το Πατριαρχείο ακολούθως απευθύνθηκε στην Μητρόπολη Ρόδου, προκειμένου εκείνη να ερευνήσει το θέμα και να αποδώσει το δίκαιον. Από το έγγραφο αυτό συνάγεται μεταξύ άλλων, ότι η Ορθόδοξος Χριστιανική Εκκλησία κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας είχε ευρύτατες αρμοδιότητες, οι οποίες αφορούσαν και σε θέματα, τα οποία είχαν σχέση με κληρονομικά δικαιώματα και ιδιοκτησιακά.

VII. ΑΙΤΗΣΙΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΝ, ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΑΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΞΥΔΗ: 2-01-1887³⁰

1. Περίληψη

Ο Δημήτριος Οικονομίδης είχε οικονομικής φύσεως διαφορές μετά του Νικολάου Ξύδη, αμφότεροι υπήκοοι οθωμανοί, κάτοικοι Κωνσταντινουπόλεως και με καταγωγή από την Νίσυρο. Αν και υπήρχε δικαστική απόφαση υπέρ του Δ. Οικονομίδου, ύστερα από παρέμβαση του Μητροπολίτου Κώου, η διαδικασία εκποίησης κτήματος του Ν. Ξύδη εσταμάτησε. Ο Δ. Οικονομίδης απετάνθη προς τον Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό, αιτώντας την υπέρ αυτού παρέμβασή του, λόγω αναρμοδιότητας του Αγίου Κώου και επειδή, όπως ισχυρίζεται, έχει το δίκαιο με το μέρος αυτού.

2. Κείμενο

[Πρώτη σελίδα, άνω και αριστερά]:

«1/ Αίτησις 2/Δημητρίου Οικονομίδου³¹, 3/κατά 4/ Ν(ικολάου) Ξύδη, αμ-

³⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 473-474.

³¹ Δημήτριος Ιωάννου Οικονομίδης ή Οικονόμου: Τσιρπανλής 2018, σ. 1300-1302.

φοτέρων 5/ υπηκόων Οθωμανών, καθ'τοίκων Κωνσταντινουπόλεως και 7/εκ Νισύρου ορωμένων.

8/Εν Κωνσταντινουπόλει, τη 2. Ιανουαρίου 1887.

[Πρώτη σελίδα, άνω και δεξιά πλευρά]:

1/Προς τον Σεβασμιώτα2/τον Μητροπολίτην Ρόδου, Κύριον, Κύριον 3/Γερμανόν³².

4/Σεβασμιώτατε Δέσποτα!

5/Το εν Πέρα <της Κωνσταντινουπόλεως> Δικαστήριον Πρωτοδικών, 6/δικάσαν επί της μεταξύ του αναφερομένου 7/και του συμπατριώτου μου Ν(ικολάου) Ξύδη³³ διαφοράς, εξέ8/δοτο απόφασιν, δι' ης απεφήνατο οριστικώς την 9/εκποίησησιν του προς εμέ ενεχυριασμένου κτήματος του 10/αντιδίκου, κειμένου εις Νίσυρον.

Μετά την επι11/τέλεσιν όλων των νομίμων, το ειρημένον Δικαστή12/ριον απηυθύνθη προς το Δικαστήριον Κω, εντελλό13/μενον την διά δημοπρασίας εκποίησησιν του περί 14/ου ο λόγος κτήματος. Ενώ δε το Δικαστήριον τούτο, συμ145/φώνως τη δοθείση αυτώ εντολή, προέβαινε εις την 16/εκποίησησιν του εν λόγω κτήματος, ο Άγιος Κώου³⁴, 17/όλως αναρμοδίως και παρανόμως επεμβάς εις 18/υποθέσεις, διαφευγούσας την δικαιοδοσίαν και τα 19/δικαιώματά του, εκώλυσε διά ενστάσεώς του και 20/ανέβαλε την εκποίησησιν του εν λόγω κτήματος, 21/στηριχθείς εις Διαθήκην τινά του πατρός του αν22/τιδίκου, καθ' ην, όστις των υιών αυτού τυχόν εγκατα23/σταθή εν τη αλλοδαπή, αποκληρώνεται.

Επειδή λοι24/πόν, Σεβασμ(ιώτατε) Δέσποτα, η προκειμένη υπόθεσις α25/φορώσα επαρχιώτην υμών, διαφεύγει όλως την αρμο26/διότητα και δικαιοδοσίαν του Αγίου Κώου 27/και επειδή άλλως τε και αρμόδιος εάν ην ο 28/Άγιος Κώου, εις την εκτίμησιν και επικύρωσιν 29/της Διαθήκης ταύτης, όρος: «όστις των υιών 30/Ξύδη, νυμφευθείς εν τη αλλοδαπή αποκληρούται», καίτοι δεν είναι 31/αληθής, εάν υποτεθή ως δίκαιον, αντικείμενος τω 32/Νόμω και τη λογική, έστω ανίσχυρος.

Διά ταύτα εξαιτούμαι, 33/ίνα διαταχθή αρμοδίως ο Άγιος Κώου, όπως παύση παρεμβαίνων εις 34/την περί ης ο λόγος υπόθεσιν.

35/ Εν Κωνσταντινουπόλει 35/ τη 2. Ιανουαρίου 1887.

37/ Της Υμε(τέρας) Σεβασμιότητος

³² Γερμανός (Καβακόπουλος): Μητροπολίτης Ρόδου (1876-1888).

³³ Νικόλαος Ξύδης: Τσιρπανλής 2018, σ. 1302.

³⁴ Πρόκειται για τον Μητροπολίτη Κώου Παύλον (Συμεωνίδη, από 14-10-1885 έως 21-06-1888).

38/ ταπεινός και ελάχιστος θεράπων

39/ Δ(ημήτριος) Ι(ωάννου) Οικονομίδης».

3. Παρατηρήσεις

1) Όπως προκύπτει και από το έγγραφο αυτό, στην δικαιοδοσία της Χριστιανικής Ορθοδόξου Εκκλησίας κατά τη εποχή της Τουρκοκρατίας, υπήγοντο και θέματα οικονομικής φύσεως και κληρονομικού δικαίου. Διά παρόμοιες διαφορές ο ρόλος της Εκκλησίας ήταν αποφασιστικός.

2) Ο Δ. Οικονομίδης στην οικονομικής φύσεως διαφορά του μετά του Νικολάου Ξύδη, εγκυβρίζει τον τότε Μητροπολίτη Κώου Παύλο (Συμεωνίδη), ό-τι όλως αναρμοδίως επενέβη στην μεταξύ αυτού και του Ν. Ξύδη διαφορά και εσταμάτησε την σχετική νομικής φύσεως διαδικασία, η οποία προέβλεπε την διά δημοπρασίας εκποίηση κτήματος του αντιδίκου του, το οποίο ευρίσκετο στην Νίσυρο.

VIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΙΡΑΤΕΚΖΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ: 5-08-1887³⁵

1. Περίληψη

Ο Γρηγόριος Μιρατεκζής, πιθανώς Ηγούμενος στην Μονή του Αγίου Παντελεήμονος στην Τήλο, έστειλε δύο χιλιάδες διακόσια σαράντα (2.240) γρόσια, διά μέσω του Βασιλείου Τσατσαρώνη προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Νισύρου Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, τα οποία αφού λάβει εκείνος, παρακαλείται να τα δώσει στον Εμμανουήλ Μιχαήλ Παρθενιάδη, διά εξόφληση σχετικού Γραμματίου, για δάνειο ληφθέν προφανώς εκ μέρους της Μονής της Τήλου, το οποίο είχε συνυπογράψει και ο Μακάριος Μουθούνης, προκάτοχος του Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου Χριστοφορίδου, στην Ηγουμενεία της Μονής της Σπηλιανής.

2. Κείμενο

«1/ Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε.

2/Τω Κυρίω Βασιλείω Τσατσαρώνη³⁶ ενεχειρήσαμεν, ίνα 3/παραδώση εις υμάς, γρ(όσια) 2.240, <ήτοι> δύο χιλιάδας διακόσια 4/τεσσαράκοντα, άτινα άμα τη παραλαβή <αυτών>, μετρήσατε τω 5/Κυρίω Εμμανουήλ Μ(ιχαήλ) Παρθενιάδη³⁷, λαμβάνοντες παρ' 6/αυτού το γνωστόν

³⁵ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 477.

³⁶ Βασίλειος Νικολάου Τσατσαρώνης ή Τζατζαρώνης: Τουρπανλής 2018, σ, 118, 1292-1296, 1348.

³⁷ Εμμανουήλ Μιχαήλ Παρθενιάδης (1858-1942): Τουρπανλής 2018, σ. 287.

του Μακαρίου³⁸ Γραμματίου.

Εκ του όλου 7/ποσού του Γραμματίου ελλείπονται γρ(όσια) 270, <ήτοι διακόσια εβδομήκοντα> (διά ναύλα πλοίου), 8/άτινα παρακαλούμεν πολύ τον Κύριον Παρθενιάδην, ίνα 9/χαρίσηται προς την Μονήν, ήτις και εν τη περιστάσει ταύτη δεν 10/είναι απηλλαγμένη ζημίας.

Εάν δε ο Κ(ύριος) Παρθενιάδης επι11/μένη, ότι επιθυμεί και ταύτα, όπερ ουδέποτε πιστεύομεν, τότε υπεν12/θυμίσατε προς τον Εμμανουήλ Παπά Ιωάννου την υπόσχε134/σιν, ην έδωκεν προς τον Μακάριον έμπροσθεν, ως μη θέλοντα 14/ένεκα των <διακοσίων εβδομήκοντα> γρ(οσίων), να υπογράψη το Γραμματίου: «Υπόγρα15/ψον» είπε προς αυτόν «και κατά την πληρωμήν τα <διακόσια εβδομήκοντα> (270) 16/γρ(όσια), θα σας χαρισθώσιν».

17/Τα σέβη μου τω προσφιλεστάτω Κυρίω Λογοθέτῃ³⁹.

18/1887, Αυγούστου 5, εν Τήλω.

19/Ο εν Χριστώ αδελφός

20/Ασπάζομαι

21/ Μιρατεκζής Γρηγόριος».

3. Παρατηρήσεις

1) Ορισμένοι κάτοικοι της Νισύρου στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ευημερούν, ώστε είναι σε θέση να δανείζουν μικρά ή μεγάλα ποσά σε άτομα και σε Μοναστήρια. Μία από τις παλαιές και εύπορες οικογένειες της Νισύρου ήτο και η Οικογένεια Παρθενιάδου. Ο Εμμανουήλ Μιχ. Παρθενιάδης εδάνεισε στον Ιερομόναχο Γρηγόριο Μιρατεκζή, πιθανώς Ηγούμενο της Μονής του Αγίου Παντελεήμονος Τήλου, το ποσόν των δύο χιλιάδων διακοσίων σαράντα γροσίων, (2.240), ποσόν μεγάλο για την εποχή αυτή και το οποίο ο Γρηγόριος Μιρατεκζής επιστρέφει στον πιστωτήν του.

2) Ο εκάστοτε Ηγούμενος της Σπηλιανής Νισύρου και Αρχιερατικός Επίτροπος του Μητροπολίτου Ρόδου στη Νίσυρο εκέκτητο μεγάλο κύρος και η υπογραφή αυτού στο Γραμματίο, διά του οποίου ετεκμηριώνετο το δάνειο του ποσού των δύο χιλιάδων διακοσίων και σαράντα (2.240) γροσίων, προσέδιδε σε αυτό κύρος και αξιοπιστία ασυνήθιστη.

³⁸ Μακάριος Παπά Ιωάννου Μουθούνης: Ηγούμενος της Σπηλιανής (1856-1879).

³⁹ Λογοθέτης: Πρόκειται για παλαιά οικογένεια της Νισύρου. Αρχικά η οικογένεια αυτή έφερε το επώνυμο Πετρούτζου. Αργότερα μέλος της οικογενείας αυτής ετιμήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με το οφίκιο του Λογοθέτου και έκοπτε από Πετρούτζου ονομάσθηκε Λογοθέτου. Ευχαριστώ τον λόγιο, πολυγραφότατο Νισύριο και φίλο κύριο Μιλτιάδη Λογοθέτη (1930-), για τις σχετικές πληροφορίες του.

ΙΧ. ΣΥΜΜΑΡΤΥΡΙΑ ΠΑΠΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΤΩΝΙΟΝ Ν. ΒΡΟΝΤΟΛΑΛΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΟΝ: 9-07-1888⁴⁰

1. Περίληψη

Ο Παπά Νικόλαος Οικονόμου εδέχθη τον υποψήφιο προς χειροτονία στον βαθμό του Ιεροδιακόνου Αντώνιο Ν. Βροντόλαλο και αφού ερεύνησε τα βάθη της καρδιάς του και έλαβε πληροφορίες και από αξιόπιστους μάρτυρες, του εχορήγησε την έγγραφην αυτή Συμμαρτυρία, ότι έχει την νόμιμο ηλικία και την «έξωθεν καλήν μαρτυρίαν», δεν υφίσταται κώλυμα και είναι άξιος να χειροτονηθεί Διάκονος.

2. Κείμενο

«1/ Οι τα θεία καλώς διαταξάμενοι θεοκήρυκες Από2/στολοι και ο μετ' αυτούς των θεοφόρων Πατέρων Σύλλογος, 3/κανονικώς ώρισαν, μηδείς του θείου βαθμού της Ιερωσύνης 4/καταξιούσθαι, δίχως πολλής ερεύνης και ακριβούς εξετάσεως, 5/ίνα μη δι' αναξίων τα θειότατα τελεσιουργώνται.

Προσελθών 6/τοίνυν εμοί και ο κατά πνεύμα μοι υιός Αντώνιος, υιός του 7/Νικολάου Βροντολάλου⁴¹, εκ χώρας Μανδρακίου Νισύρου, ε8/ζήτησε λαβείν το μέγα της Ιεροδιακονίας αξίωμα.

Ον και 9/στήσας ενώπιον της ιεράς εικόνας του Κυρίου και Θεού και 10/Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού και τα βάθη της καρδιάς αυτού 11/ερευνήσας, ου μην <αλλά> και παρ' άλλων αξιοπίστων ανδρών πλη12/ροφορηθείς, των ειδότην την αυτού πολιτείαν και μηδέν ευ13/ρών εν αυτώ, κατά νόμους κωλύον, μαρτύρομαι αυτόν άξιον 14/της Ιερωσύνης όντα και τέλειον τη ηλικία⁴², καθώς οι Ιεροί Κα15/νόνες διακελεύονται.

Όθεν και εδόθη αυτώ το παρόν προς έ16/δειξιν, κεκυρωμένον ίδια εμοί υπογραφή και μαρτυρίας, 17/ων προείρηκα αξιοπίστων μαρτύρων και αυτή υπογρά18/φεται παρ' εμού, του πνευματικού αυτού πατρός, 19/του αιδεσιμωτάτου Παπά Νικολάου Οικονόμου.

20/Εν Μανδρακίω Νισύρου, τη 9^η Ιουλίου 1888.

21/Ο πνευματικός αυτού πατήρ

⁴⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 479.

⁴¹ Ο Αντώνιος Ν. Βροντόλαλος είναι πιθανώς υιός του Νικολάου Βροντολάλου, μητέρα του οποίου ήτο η Άννα Παπά Παντελή. Τσιρπανλής 2018, σ. 964.

⁴² Ως προς την ηλικία του υποψηφίου προς χειροτονία στον βαθμό του Διακόνου συνήθως θεωρείται τουλάχιστον το εικοστό έτος αυτού, για τον βαθμό του Πρεσβυτέρου το εικοστό πέμπτο και για τον βαθμό του Επισκόπου το τεσσαρακοστό έτος, αν και εξαιρέσεις γίνοντο κατά το παρελθόν και εξακολουθούν να γίνονται και σήμερα.

22/Πα(πά) Νικόλαος Οικονόμου»⁴³.

3. Παρατηρήσεις

1) Όπως προεβλέπετο ανέκαθεν και προβλέπεται και σήμερα, πριν από την χειροτονία λαϊκού στον βαθμό του Διακόνου, οφείλει ο υποψήφιος να προσέλθει προς Ιερέα Πνευματικό και να ζητήσει γραπτή «Συμμεταρτυρία», ότι δεν υπάρχει κανένα κώλυμα, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τους Κανόνες της Εκκλησίας, προκειμένου να χειροτονηθεί. Το έγγραφο αυτό αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για να ακολουθήσει στην συνέχεια η υπό του οικείου Επισκόπου τέλεση της χειροτονίας.

2) Ο Αντώνιος Ν. Βροντόλαλος, κάτοικος Μανδρακίου Νισύρου είναι ενήλικος και σύμφωνα με τα γραφόμενα από τον Παπά Νικόλαο Οικονόμου, έχει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις, προκειμένου να χειροτονηθεί Διάκονος.

3) Δεν αναφέρεται ο συντάκτης και ο γραφέας του εγγράφου αυτού. Αξιωματώτη είναι η ιδιόχειρος υπογραφή του εγγράφου αυτού από τον Παπά Νικόλαο Οικονόμου, η οποία έχει ως εξής: «πα(πά) νηκώλαος οικωνόμου».

Το ότι ο Παπά Νικόλαος Οικονόμου αδυνατεί να γράψει σωστά ακόμη και το όνομα και το επώνυμο αυτού, χωρίς ορθογραφικά σφάλματα, φανερώνει μεταξύ άλλων, πόσο χαμηλό ήταν τότε το μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων. Σημειωτέο, ότι οι ιερείς ήταν οι εγγράμματοι της τότε εποχής, όταν σχεδόν όλες οι γυναίκες και η συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών ήταν τελείως αγράμματοι.

4) Όμως θα πρέπει να αναφερθεί, ότι εκείνοι, οι συνήθως ολιγογράμματοι κληρικοί της Ορθοδόξου Εκκλησίας, είχαν βαθεία και ακλόνητη πίστη, εκέκτηντο εκκλησιαστικό ήθος και είχαν ηθικές αρχές και οι οποίοι με το παράδειγμά των και την ορθοφροσύνη και ορθοπραξία των εστήριζαν τους Έλληνες Χριστιανούς στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας και συνέβαλαν τα μέγιστα στην διατήρηση της Ορθοδόξου πίστεως, της ελληνικής γλώσσας και της εθνικής αυτών συνειδήσεως, ούτως ώστε, ύστερα από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, να δυνηθεί να ιδρυθεί και να ορθοποδήσει το Νέον Ελληνικό Κράτος.

⁴³ Η Οικογένεια Οικονόμου είναι μία παλαιά και μεγάλη Οικογένεια της Νισύρου. Τσιρπανλής 2018, σ. 155, 689, 1240. Το επώνυμο Οικονόμου προήλθε προφανώς από κάποιο πρόγονο Ιερέα, ο οποίος ετιμήθηκε με το εκκλησιαστικό τιμητικό αξίωμα του Οικονόμου. Από παλαιά έγγραφα του 19^{ου} αι. της Νισύρου είναι γνωστοί τουλάχιστον δύο ιερείς, οι οποίοι φέρουν το όνομα: «Νικόλαος Οικονόμου». Ο πρώτος (περίπου 1800-1878) αποκλείεται να είναι ο υπογράφων το έγγραφο αυτό. Ο δεύτερος Παπά Νικόλαος Οικονόμου (περίπου 1835-1915) φαίνεται ότι είναι ο υπογράφων την «Συμμεταρτυρία» αυτήν στις 9-7-1888.

Παρατήρηση εκδόσεως: Ο ανωτέρω αναφερόμενος, Αντώνιος Βροντόλαλος, χειροτονήθη στην Παναγιά Σπηλιανή διάκονος και στη συνέχεια, μετέβη και έζησε το υπόλοιπον του βίου του στην Κωνσταντινούπολη, όπου εκάρη μοναχός, με το όνομα Αθανάσιος, και ως αρχιμανδριτής ήταν ιερατικός προϊστάμενος στον ιερό ναό της Αγίας Παρασκευής στα Θεραπειά της Κωνσταντινούπολεως. Όπως δήλωσε ο τότε Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος, κατά την επίσκεψή του στη Νίσυρο, ο Αθανάσιος, ήταν ο ένας εκ των δύο αρχιμανδριτών, που τον οδήγησαν στην χειροτονία του. Ο Αθανάσιος Βροντόλαλος, ήταν αδελφός της Αικατερίνης, πενθεράς του αείμνηστου παπά Νικόλα Χατζόγλου, από τα παιδιά του οποίου παρεσχέθησαν οι πληροφορίες αυτές.

X. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΟΝ ΜΟΥΔΙΡΗΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: 7-02-1889⁴⁴

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος στέλνει την επιστολή αυτή προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο και παραγγέλλει σε εκείνον, να διαβιβάσει τα σέβη και τους χαιρετισμούς του προς τον προσωρινό Οθωμανό Μουδίρη της Νισύρου και να του γνωρίσει, ότι ο Μητροπολίτης ενήργησε, ώστε ο Μουδίρης εκείνος, να τοποθετηθεί μόνιμα στην Νίσυρο.

Ακολούθως ο Μητροπολίτης Ρόδου εντέλλεται τον Ηγούμενο της Σπηλιανής, να του γράφει συχνότερα και να τον ενημερώνει επί των τρεχουσών υποθέσεων και ειδικότερα όσον αφορά στην λειτουργία των Σχολείων, ώστε γνωρίζοντας καλώς και επακριβώς τα πράγματα, να δύναται να επεμβαίνει, όταν αυτό κρίνεται σκόπιμο και αναγκαίο.

2. Κείμενο

«1/ Αριθ(μός) Πρωπ(οκόλλου) 95.

2/ Οσιώτατε Ηγούμενε Κυρ Κύριλλε, ημέτερε Αρχιερατικέ εν 3/Νισύρω Επίτροπε, ευχόμεθά σοι πατρικώς.

4/Αναθέτοντες τη Οσιότητί σου, να προσφέρης τα εξιδιασμένα 5/σελάμια⁴⁵ μας εις τον αυτόθι Μουδίρη⁴⁶, ενδοξότατον Σαΐτ Εφέν6/δην, αξι-

⁴⁴ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 480.

⁴⁵ Σελάμια, τα: τα σέβη, οι χαιρετισμοί.

⁴⁶ Μουδίρης, ο: ο Διοικητής.

ούμεν να μεταδώσης αυτό, ότι κατά την υμετέραν αξίωσιν 7/ωμίλησα κατ' αυτάς την Α(υτού) Εξοχότητα, εις τον Μουδίοην της Νο8/μαρχίας Τεβρην βέην περί της ενδοξότητός του και μοι υπεσχέ9/θησαν, να γράψωσι εις Κωνσταντινούπολιν και παρακαλέσωσιν τον 10/οριστικόν διορισμόν αυτού αυτόθι.

Εάν μετά τινα καιρόν ίδη11/τε, ότι ουδέν εγένετο, πάλιν γράψατέ μοι, διά να επαναλάβω 12/τας συστάσεις μου εις το της Οσιότητός σου Γράμμα.

13/Δηλούμεν όμως επί τη ευκαιρία ταύτη, ότι επιθυμούμεν 14/ενίστε, να βλέπωμεν να μας γράψης περί των αυτόθι Κοινοτι15/κών και ιδία των Σχολειακών πραγμάτων, πώς έχουσι και πώς 16/διάγουσι και πού της ημετέρας αντιλήψεως χρηζουσι, περί ων 17/σπανιώτατα ή ουδέποτε γράφεις ημίν.

Επί τη προσδοκία 18/ταύτη, επευχόμεθα τη Οσιότητί σου παν αγαθόν και σωτήριο.

19/Εν Ρόδω, τη 7^η Φεβρουαρίου 1889.

20/ † Ο Ρόδου Γρηγόριος, εν Χριστώ ευχέτης».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος ο Λέσβιος (17/03/1888 – 15/07/1893), διεδέχθη τον Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό (Καβακόπουλο 1876-1888) και διά της επιστολής του αυτής προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο Χριστοφορίδη, διαβιβάζει τα σέβη του προς τον προσωρινό Μουδίοη της Νισύρου και εκφράζει την επιθυμία του, να ενημερώνεται συχνά με επιστολές από τον Ηγούμενο της Σπηλιανής, διά τα θέματα της Νισύρου.

2) Ο Μητροπολίτης Γρηγόριος φαίνεται να επιθυμεί, όπως διατηρεί καλές σχέσεις προς τις Οθωμανικές Αρχές, πράγμα κατανοητό, το οποίο επιθυμούσαν κατά κανόνα οι εκάστοτε Μητροπολίτες της Ρόδου και της Ορθοδόξου Εκκλησίας γενικότερα, προκειμένου να είναι σε θέση να προωθούν και να επιλύουν τα διάφορα αναφερόμενα εκκλησιαστικά και άλλα προβλήματα.

3) Ο Γρηγόριος παρέμεινε στην Μητρόπολη της Ρόδου για βραχύ σχετικά διάστημα (1888-1893) και ακολούθως τον διεδέχθη ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης (1/06/1893- 18/01/1900), ο οποίος είχε διατελέσει επί σειράν ετών Γραμματέας του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ήταν κάτοχος μεγάλης πείρας, αναφορικά με τα εκκλησιαστικά θέματα.

ΧΙ. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ: 4-10-1889⁴⁷

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος στέλνει την επιστολή του αυτή προς τους κατοίκους της Νισύρου, διά της οποίας, αφ' ενός αναφέρει τους λόγους, ένεκα των οποίων δεν ηδυνήθη να τους επισκεφθεί κατά το τρέχον έτος 1889, αφ' ετέρου δε τους παρακαλεί, να φροντίσουν, όπως εκπληρώσουν το καθήκον των, καταβάλλοντας τα χρήματα, τα σχετικά προς την αρχιερατικήν χορηγίαν του λήγοντος έτους 1889, επειδή οι ανάγκες της Μητροπόλεως είναι πολλές και μεγάλες.

2. Κείμενο

«1/Αριθ(μός) Πρωτ(οκόλλου) 2/ 505.

3/Εντιμότηταί Δημογέροντες και Πρόκριτοι και απαξάπαντες Κύριοι, 4/ευλογημένοι Χριστιανοί του Μανδρακίου της νήσου Νισύρου, 5/ευχόμεθα υμάς εν Κυρίω.

6/Επειδή, καθ' ον καιρόν έδει, ίνα επισκεφθώμεν την υμετέραν νήσον7/και τας υμετέρας Κοινότητα, είχομεν να εκτελέσωμεν απαραίτητον υϊ8/κόν και ιερόν καθήκον προς τον μακαρίτην πατέρα ημών και την 9/ανακομιδήν των λειψάνων αυτού, προς ο μετέβημεν τότε εις την πατρίδα⁴⁸, 10/νυν δε βλέπομεν, ότι, τόσον ένεκα του επερχομένου χειμώνος, όσον και εκ 11/των αναφαινομένων εν τη έδρα αλλεπαλλήλων σπουδαίας φύσεως υποθέσε12/ων, αίτινες διακρατούσιν ημάς ενταύθα, αποβαίνει σχεδόν αδύνατον, 13/να επισκεφθώμεν υμάς το έτος τούτο προσωπικώς.

Διά ταύτα ευχόμενοι 14/και ευλογούντες υμάς μακρόθεν και υπέρ της υμετέρας υγιείας και οι15/κογενειακής ευημερίας δεόμενοι νυχθημερόν του Πανυπεραγάθου Θε16/ού, αξιούμεν, να ώμεν συγγνωστοί διά τούτο και λαμβάνοντες υπ' όψιν ό,17/τι, όσον περισσότερον ο Μητροπολίτης εν τη έδρα ευρίσκειται, τόσον 18/περισσότεραι δαπάναι και βαρύτερα έξοδα βαρύνουσι την Μητρόπολιν, είναι δε περιπλέον και το γενόμενον ταξείδιον, όπερ υπερεξήντησε <ημάς>.

Προθυμοποιηθήτε, ίνα 20/έκαστος καταβάλη μετά προθυμίας και πληρώσητε μετά θεο21/μότητος, «ίλαρόν γαρ δότην αγαπά ο Θεός»⁴⁹, την ημετέραν αρχιερατικήν ε22/πιχορήγησιν του έτους τούτου 1889, εις τον ημέτε-

⁴⁷ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 481.

⁴⁸ Ιδιαίτερα πατρίδα: ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος κατήγετο από την νήσο Λέσβο, ένεκα τούτου και αναφέρεται ως «Λέσβιος».

⁴⁹ Β' Κορινθ. 9, 7.

ρον αυτόθι Αρχιερατικόν 23/Επίτροπον, τον Οσιώτατον Ηγούμενον του αυτόθι Μοναστηρίου Κυρ Κύριλ24/λον, Αρχιμανδρίτην, όπως διά ταύτης, ημείς μεν ανακουφιζόμεθα, <και> μη 25/στενάζοντες επιτελώμεν το έργον της δεήσεως υπέρ υμών τω Θεώ, υμείς δε 26/έχοντες αναπεπαυμένην την συνείδησιν υμών, ότι εξεπληρώσατε, ως ευ27/σεβείς υιοί το προς τον πνευματικόν υμών πατέρα υϊκόν καθήκον, 28/ μη αφήσαντες αυτόν διά την αναληγισίαν ή και δυστροπίαν τινών να 29/λιμοκτονήση, απεδέχησθε θαρρούντες και μετά πεποιθήσεως εις αντ30/ταπόδοσιν την ευλογίαν του Ουρανού, ην ο Θεός υπόσχηται αδιαφεύστως 31/εις τους ευλαβείς υιούς⁵⁰, ου η χάρις, συν τη παρ' ημών ευχή και ευλογία 32/είη μετά πάντων υμών.

33/Εκ της Ι(εράς) Μητροπόλεως <Ρόδου>, τη 4^η Οκτωβρίου 1889.

34/ † Ο Ρόδου Γρηγόριος, εν Χριστώ ευχέτης».-

[Κάτω και αριστερά του εγγράφου αυτού έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο μέσον της οποίας παρίσταται ανισοσκελής σταυρός επί βάσεως και εκατέρωθεν αυτού η χρονολογία: 1888. Περιμετρικά της σφραγίδας υπάρχει η επιγραφή: «ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ»].

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Γρηγόριος ο Λέσβιος διετέλεσε Μητροπολίτης Ρόδου κατά την περίοδο 17-03-1888 έως 8-03-1893. Απευθυνόμενος προς τους κατοίκους της Νισύρου προβάλλει ως δικαιολογία, ότι δεν ηδυνήθη κατά το έτος 1889 να τους επισκεφθεί, το γεγονός, πως όφειλε κατά το έτος αυτό να μεταβεί στην Λέσβο και επιμεληθεί τα σχετικά με την μετακομιδή των λειψάνων του αιεμνήστου πατέρα του.

2) Πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι με τα πλοία της εποχής, δεν ήτο εύκολο πράγμα η μετακίνηση γενικά και μάλιστα κατά την διάρκεια του χειμώνα, για ένα ταξίδι από την Ρόδο προς την Νίσυρο. Γι' αυτό και ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος προτιμά να αναβάλει το ταξίδι του αυτό και να το επιχειρήσει κατά το θέρος του επομένου έτους 1890.

3) Από το δεύτερο και τελευταίο μέρος της επιστολής αυτής συνάγεται το συμπέρασμα, ότι η εκ μέρους των Χριστιανών της Νισύρου και όχι μόνον, καταβολή των χρημάτων, των σχετικών προς την ετήσια αρχιερατική επιχορήγηση, δεν ήταν εύκολο πράγμα, ενώ οι οικονομικής φύσεως ανάγκες της Μητροπόλεως Ρόδου ήσαν πολλές και μεγάλες. Ο Γρηγόριος επιστρατεύει ορισμένα επιχειρήματα και δύο χωρία της Καινής Διαθήκης, προκειμένου

⁵⁰ «Ο εάν ποιήτε, εκ ψυχής εργάζεσθε ως εν Κυρίω και ουκ ανθρώποις, ειδότες ότι από Κυρίου απολήμψεσθε την αναταπόδοσιν της κληρονομίας». Κολασ. 3, 23-24.

να παρακινήσει και να πείσει τους πιστούς της Νισύρου, να καταβάλλουν τα προβλεπόμενα χρήματα για την ετήσια αρχιερατική επιχορήγηση και να ανακουφισθεί οικονομικά η Μητρόπολη Ρόδου.

4) Από τα παραπάνω θα πρέπει να ληφθεί επίσης υπόψη, ότι οι τότε Χριστιανοί κάτοικοι της Νισύρου ήσαν συνήθως πολύτεκνοι, ησχολούντο κατά την μεγίστη πλειοψηφία αυτών με την γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία, και οι οικονομικές των δυνατότητες ήσαν πολύ περιορισμένες. Παράλληλα επεβαρύνοντο και με άλλες οικονομικές υποχρεώσεις, που αφορούσαν στην καταβολή φόρων στις Οθωμανικές Αρχές.

ΧΙΙ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Ε΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΑ ΛΗΞΙΑΡΧΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ: 30-10-1889⁵¹

1. Περίληψη

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος ο Ε΄ στέλνει την Πατριαρχική και Συνοδική αυτή Εγκύκλιό του προς τον Μητροπολίτη Ρόδου Γρηγόριο τον Λέσβιο και δι' αυτής του γνωρίζει, ότι η Οθωμανική Κυβέρνηση άλλαξε τον Κανονισμό, ο οποίος ίσχυε μέχρι τώρα, σχετικά με την τήρηση των Ληξιαρχικών Βιβλίων από τις Αρχές και οι κατά τόπους Μητροπόλεις και Ενορίες οφείλουν να εφαρμόσουν από τούδε και στο εξής τον νέον Κανονισμό.

2. Κείμενο

«1/ Αριθ(μός) Πρωπ(οκόλλου) 4502

2/Αρθ(μός) Διεκ(περαιώσεως) 2908

3/Διονύσιος⁵², 4/ελέω Θεού, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως 5/Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.

6/Ιερώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, υπέρτιμε και 7/έξαρχε πασών των Κυκλάδων νήσων, εν Αγίω Πνεύματι αγα8/πητέ αδελφέ και συλλειτουργέ της ημών μετριότητος Κυρ Γρη9/γόριε⁵³, χάρις εΐη τη Αυτής Ιερότητι και ειρήνη παρά Θεού.

⁵¹ Σ Α, τ. Α΄ (1999), σ. 482-486.

⁵² Επρόκειτο περί του Διονυσίου Ε΄, Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1887-1891). Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959, σ. 799.

⁵³ Πρόκειται για τον Μητροπολίτη Ρόδου Γρηγόριο τον Λέσβιο (1888-1893), ο οποίος διεδέχθη στην Μητρόπολη της Ρόδου τον Γερμανό Καβακόπουλο (1876-1888) και διάδοχος του Γρηγορίου ήταν ο Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης (1893-1900).

Ανε10/κοινώθη άρτι εις τα Πατριαρχεία υπό της σεβαστής Αυτο11/κρατορικής Κυβερνήσεως, ότι εκδοθέντος από τινος χρόνου Νέου 12/Κανονισμού του Κράτους, περί Ληξιαρχικών Πράξεων επί των 13/γάμων, γεννήσεων και θανάτων, καταχωρισθέντος εν τω 14/Παραρτήματι των Οθωμανικών Κωδίκων, δέον, ίνα ούτος 15/τεθή εις πλήρη ενέργειαν, καταργουμένων των μέχρι τούδε 16/ ισχυουσών σχετικών διατάξεων.

Κατά τας 17/προηγουμένας ταύτας διατάξεις, αίτινες είχαν κοινοποιη18/θή τοις Αγίοις Αχιερεύσι, διά της από ε' Σεπτεμβρίου του 19/έτους, απώζ' [5-09-1887] συνοδικής Εγκυκλίου, καθώς και δια της από β. Μαΐου απώζ' επιτρέπετο, ίνα εν τέλει εκάστου μη20/νός, εις των εκκλησιαστικών υπαλλήλων (χαδεμέδων)⁵⁴, ή21/τοι ο Μουκτάρης ή ο Κεχαγιάς ή ο Κανδηλανάπτης ή ο Κρά22/κτης ή ο Ευταξιάς, παρουσιάξη εις τα Ληξιαρχικά Γρα23/φεία κατάλογον των κατά το διάστημα του μηνός γενομέ24/νων γάμων, γεννήσεων και θανάτων.

Αλλά κατά τον

//

25/εν λόγω Κανονισμόν, όστις δέον, ίνα εφεξής εφαρμόζηται, η 26/μεν περί των γεννήσεων και βαπτίσεων δήλωσις επιβαρύνει 27/τους ειρημένους εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, η δε περί 28/των γάμων τους ιερείς και πνευματικούς αρχηγούς.

Ότω 29/ το 23^{ον} άρθρον του Κανονισμού τούτου ορίζει, ότι οκτώ η30/μέρας μετά την τέλεσιν του γάμου, ο τελέσας αυτόν ιερεύς, 31/οφείλει παραδούναι τω αρμοδίω Ληξιαρχικώ υπαλλήλω 32/δηλωτικόν (ιλμουχαπέρ)⁵⁵, πιστοποιούν την του γάμου τέλεσιν, 33/το έγγραφον δε τούτου, κατά το 24^{ον} άρθρον, δέον να διαλαμ34/βάνη το ονοματεπώνυμον, την ηλικίαν, την πατρίδα, το ε35/πάγγελμα και την κατοικίαν των συζύγων, μετά του ονο36/ματεπώνυμου, της εθνικότητας, του επαγγέλματος και της 37/κατοικίας των γονέων, ως και του ονεπατεπώνυμου, της 38/ηλικίας και του επαγγέλματος των παρ ανύμων.

Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον, συνοδική αποφάσει, απεδέξα40/το την επί του προκειμένου αρμοδιότητα και ευ41/θύνην των πνευματικών Προϊσταμένων και ιερέων, επειδή 42/όμως η εκ τινων χωριών εις τας έδρας των Ληξιαρχικών, 43/Δημαρχιακών Γραφείων μετάβασις των Ιερέων προς πα44/δοςιν των Πιστοποιητικών τούτων καθίσταται δυσχερής, 45/ένεκα των

⁵⁴ Οι υπάλληλοι ε χαρακτηρίζοντο με το επίθετο «χαδεμένος».

⁵⁵ Ιλμουχαπέρ, το: τουρκ. Ilmuehaber = δηλωτικόν. Εδώ: πιστοποιητικόν, το οποίο δηλοί ότι ετελέσθη ένας γάμος. Πρβλ. την λέξη «Χαμπέρι, το» ή «Χαμπάρια, τα», τουρκ. Haber, που χρησιμοποιείται και σήμερα στην Κρήτη και σημαίνει είδηση, νέο. Π.χ.: «'Ινα χαμπάρια;» = τί νέα;

αποστάσεων και των ιερατικών αυτών κα46/θηκόντων, η σεβαστή Αυτοκρατορική Κυβέρνησις, συνε47/πεία των περι τούτου γενομένων παρατηρήσεων των 48/Πατριαρχείων, εδήλωσεν ημίν δι' υψηλού Τεσκερε⁵⁶, ότι επι49/τρέπεται, ίνα οι των γάμων τελούντες ιερείς, μη μετα-

//

50/βαίνωσιν αυτοπροσώπως εις τα Ληξιαρχικά Γραφεία, αλλ' 51/αποστέλλωσι τα εν λόγω Πιστοποιητικά διά των εκκλησια52/στικών υπαλλήλων ή διά προσώπων της εμπιστοσύνης αυτών, εν53/τός οκτώ (8) ημερών από της τελέσεως του γάμου και επ' ιδίαν 54/αυτών ευθύνην.

Ταύτα τοίνυν αυτή ανακοινούμενοι, εντελ55/λόμεθα, ίνα καταστήση γνωστά και σαφώς διευκρινίση 56/πάσι τοις εν τη Επαρχία Επιτρόποις αυτής και Ιερατικούς 57/Προϊσταμένους, επεξηγούσα άμα ότι, καίτοι επιτρέπεται 58/ η δι' απεσταλμένους παράδοσις των Πιστοποιητικών των 59/γάμων, ουχ ήττον οι Ιερείς διατελούσι προσωπικώς υπεύθυ60/νοι επί τη εγκαίρω εκτελέσει της Πράξεως ταύτης και 61/ τη αποτίσει των δικαιωμάτων, ότι προς ασφάλισιν αυτών 62/δύνανται λαμβάνειν αποδείξεις παρά των απεσταλμένων, 63/εις ους μέλλουσι παραδίδειν τα εν λόγω Ιλουμ-χαπέρια και 64/τα τούτων δικαιώματα, ότι διά τα Πιστοποιητικά των γά65/μων δέον να λαμβάνωσι παρά των αναφερομένων και 66/συναποστέλλωσι τω Ληξιαρχικώ υπαλλήλω δι' έκαστον Ιλουμ67/χαπέριον ανά <πέντε> (5) γρόσια, ων το ήμισυ, κατά τον Κανονι68/σμόν του Κράτους, ανήκει τω Ιερεί, τω εκδόντι το Πι69/στοποιητικόν και ότι επί των Πιστοποιητικών τούτων των 70/γάμων, δέον, ίνα προσκολλάται, δαπάνη των ενδιαφε71/ρομένων, ως εδηλώθη ήδη και διά προηγουμένων 72/συνοδικών Εγκυκλίων, χαρτόσημον αξίας δέκα (10) γροσίων, ακυρούμενον, ως είθισται, διά της επ' αυτού σημειώσε74/ως της χρονολογίας.

Την πλήρη τοίνυν και ακριβή

//

75/εφαρμογήν των ανωτέρω εκτεθειμένων απεκδεχόμεθα 76/παρά της προθυμίας της αρχιερωσύνης αυτής και των 77/ευκρινών οδηγιών, ας μέλλει εγκαίρως διαβιβάσαι τοις 78/αρμοδίους εν τη εαυτής Επαρχία.

Η δε του Θεού χάρις 79/και το άπειρον έλεος είη μετ' αυτής.

80/ <Εν Κωνσταντινουπόλει, εν έτει>, αωπθ', Οκτωβρίου λ'.-] = 30-10-1889].

81/ † Ο Κωνσταντινουπόλεως εν Χριστώ αγαπητός αδελφός <Διονύσιος ο Ε'>.

⁵⁶ Τεσκερές, ο = γραπτή διαταγή ή απόφαση Οθωμανικής Αρχής. Τουρκ. Teskere = κάτι που φέρεται, διαταγή.

- 82/ † Ο Εφέσου Αγαθάγγελος
 83/ † Ο Νικαίας Σωφρόνιος
 84/ † Ο Νικοπόλεως και Πρεβέζης Ιερώνυμος
 85/ † Ο Φιλιππουπόλεως Ιωακείμ
 86/ † Ο Σηλυβρίας Γερμανός
 87/ † Ο Ξάνθης Διονύσιος
 88/ † Ο Ίμβρου Παῖσιος
 89/ † Ο Σισανίου Αθανάσιος
 90/ † Ο Βοδενών Ιερόθεος
 91/ † Ο Μογλενών Καλλίνικος
 92/ † Ο Λιτίσης Ιγνάτιος.

Εν Χριστώ αγαπητοί αδελφοί».

[Ακολουθεί κείμενο του Μητροπολίτου Ρόδου Γρηγορίου, απευθυνόμενο προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Νισύρου Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, προς τον οποίον και διαβιβάζεται, προς γνώση και εκτέλεση]:

93/ «Τον παρελθόντα Δεκέμβριον ελάβομεν την ανωτέ94/ρω Πατριαρχικήν και Συνοδικήν Εγκύκλιον Επιστολήν, 95/προς το περιεχόμενον της οποίας προσκαλούμεν πάντας 96/τους Ιερείς της καθ' ημάς Επαρχίας να συμμορφω-

//

97/θώσι κατά γράμμα, εάν δεν θέλωσι να καταστώσιν υπεύ98/θυνοι απέναντι του Νόμου.

Διά τους απορροούντας, προ99/φορικά οδηγία δίδονται εις την Πρωτοσυγγελίαν της καθ' 100/ημάς Μητροπόλεως.

101/ Εκ της Ι(εράς) Μητροπόλεως <Ρόδου>, τη 31^η Ιανουαρίου 1890.-

102/ † Ο Ρόδου Γρηγόριος, εν Χριστώ ευχέτης».

Στο τέλος του εγγράφου, κάτω και αριστερά αυτού έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας εικονίζεται ανισοσκελής σταυρός, ιστάμενος επί βάσεως. Κάτωθεν του σταυρού και περιμετρικά αυτού υπάρχει η επιγραφή:

«ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΡΟΔΟΥ ΣΦΡΑΓΙΣ, 1888, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ».

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι αξιοσημείωτο, ότι η Οθωμανική Κυβέρνηση προέβη στην αλλαγή των όρων, σχετικά με την δήλωση των Ληξιαρχικών Πράξεων γεννήσε-

ων, βαπτίσεων, γάμων και θανάτων. Σύμφωνα με τον ισχύοντα παλαιότερο σχετικό Κανονισμό προεβλέπετο, όπως στο τέλος εκάστου μηνός αρμόδιος εκκλησιαστικός υπάλληλος, όφειλε να ενημερώσει γραπτώς το σχετικό Γραφείο Ληξιαρχικών Πράξεων.

2) Σύμφωνα με τον νέον Κανονισμό, η ισχύς του οποίου αρχίζει από τούδε και στο εξής, οι εκκλησιαστικοί υπάλληλοι είναι αρμόδιοι για την ενημέρωση των Ληξιαρχικών Γραφείων, αναφορικά με θέματα γεννήσεων, βαπτίσεων και θανάτων, ενώ ειδικότερα για την τέλεση γάμων αρμόδιος είναι ο Ιερέας, ο οποίος θα τελέσει τον γάμον και οφείλει, όπως εντός οκτώ ημερών από της τελέσεως αυτού, να τον δηλώσει στο αρμόδιο Ληξιαρχικό Κρατικό Γραφείο, είτε ο ίδιος προσωπικώς, είτε αποστέλλοντας τα σχετικά έγγραφα επί ιδία ευθύνη και με πρόσωπο, που θα τυγχάνει της εμπιστοσύνης αυτού.

3) Πιθανώς η αλλαγή της διατάξεως αυτής επί το αυστηρότερο και ακριβέστερο, να έχει να κάνει, προκειμένου να αποφευχθεί η τέλεση και δεύτερου γάμου υπό του ίδιου προσώπου (διγαμία).

4) Η κεντρική Οθωμανική Κυβέρνηση, η οποία ήδρευε τότε στην Κωνσταντινούπολη, όπως φαίνεται και από άλλα σωζόμενα έγγραφα, ελάμβανε μερίμνα σε όλους τους τομείς, ώστε να ενημερώνονται πλήρως, εγκαίρως, με ακρίβεια και με συνέπεια τα Αρχαία των Δημοσίων Υπηρεσιών, ώστε να έχει την δυνατότητα της εποπτείας και της λήψεως μέτρων, όπου και όταν παρίστατο προς τούτο ανάγκη.

XIII. ΟΜΟΛΟΓΟΝ ΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ (180,00) ΓΡΟΣΙΩΝ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΦΡΑΖΗ - ΖΕΡΒΟΥ: 7-08-1890⁵⁷

1. Περίληψη

Ο Εμμανουήλ Γ. Φραζής-Ζερβός, κάτοικος Νισύρου, εδανείσθη το ποσόν των εκατόν ογδοήκοντα (180,00) γροσίων από την Μονή της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, τα οποία εκείνος υποχρεούται να επιστρέψει ύστερα από την παρέλευση τριάκοντα (30) ημερών. Εάν ύστερα από την παρέλευση της προθεσμίας αυτής ο δανεισθείς αδυνατεί να επιστρέψει το ως άνω ποσόν, υποχρεούνται να το επιστρέψει εν καιρώ, καταβάλλοντας και τον ανάλογο τόκον.

2. Κείμενο

«1/ <Ομόλογον>: Διά γρόσια <εκατόν ογδοήκοντα> (180,00)

⁵⁷ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 487.

2/Τα άνω γρόσια εκατόν ογδοήκοντα, αρ(ι)θ(μός): 180,00, 3/χρεωστεί ο υποφαινόμενος Εμμανουήλ Γ(εωργίου) Φραζής-Ζεργός, 4/προς την Ιεράν Μονήν Σπηλιανής, άτινα υπόσχομαι 5/πληρώσαι προς τον Ηγούμενον Κύριλλον, ή εις διαβ/ταγήν αυτού, εντός τριάκοντα ημερών από 7/σήμερον. Παρελθούσης δε της προθεσμίας, θέλω πληρώνη 8/και τον νόμιμον αυτών τόκον.

9/Νίσυρος, 7. Αυγούστου 1890

10/ Ο Οφειλέτης

11/Εμμανουήλ Γ. Φραζής⁵⁸, 12/ διά Ιω(άννου) Δ. Φωτιάδου⁵⁹

13/Οι μάρτυρες

14/Ιωάννης Οικονόμου⁶⁰

15/Γ(εώργιος) Σακελλάριος⁶¹».

3. Παρατηρήσεις

1) Η Μονή της Σπηλιανής Νισύρου, καθώς και οι άλλες Ορθόδοξες Μονές της Δωδεκανήσου, φαίνεται ότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1522-1912), εκτός από θρησκευτικό και λατρευτικό Ίδρυμα, επέιχε και την θέση οικονομικού και πιστωτικού Ίδρύματος. Ήταν σε θέση να δανειίζει χρήματα σε άτομα που ευρίσκοντο σε ανάγκη και για μεν σύντομο χρονικό διάστημα άτοκα, αλλά για μακρύτερο χρονικό διάστημα έντοκα.

2) Σύμφωνα με το παρόν Ομόλογον, εάν ο δανειζόμενος το ποσόν των εκατόν και ογδοήκοντα (180,00) γροσίων τα επιστρέψει εντός ενός μηνός, δεν απαιτείται η καταβολή τόκου. Εάν όμως υπερβεί το χρονικό αυτό όριο, τότε υποχρεούται στην καταβολή του νόμιμου τόκου.

3) Αν και δεν γίνεται ακριβής αναφορά στο ύψος του καταβαλλομένου τόκου, αυτός συνήθως ανήρχετο στο 15 % ετησίως, ποσοστό λογικό, αν και σε σπάνιες περιπτώσεις έχομε και πολύ υψηλότερα ποσοστά καταβαλλομένου τόκου.

⁵⁸ Εμμανουήλ Γεωργίου Φραζής: Τσιρπανλής 2018, σ. 529, 796-798, 1174, 1226-1227.

⁵⁹ Ο Ιωάννης Δ(ημητρίου) Φωτιάδης ως εγγράμματος, υπογράφει αντί του δανειζομένου Εμμ. Γ. Φραζή, ο οποίος ήταν αγγράμματος.

⁶⁰ Ιωάννης Οικονόμου, υιός του Παπά Νικολάου Οικονόμου: Τσιρπανλής 2018, 648, 1360.

⁶¹ Γεώργιος Νικ. Σακελλαρίδης ή Σακελλάριος ή Σακελλάρης: Τσιρπανλής 2018, σ. 643, 1211.

XIV. ΟΜΟΛΟΓΟΝ ΧΙΛΙΩΝ (1.000,00) ΓΡΟΣΙΩΝ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ: 4-01-1891⁶²

1. Περίληψη

Ο Γεώργιος Ιακωβίδης και ο υιός αυτού Ιωάννης, κάτοικοι Νισύρου, εδανείσθησαν από την Μονή της Παναγίας Σπηλιανής το ποσόν των χιλίων γροσίων (1.000,00), τα οποία όφειλαν να επιστρέψουν εντόκως εντός ενός έτους. Εάν μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής εκείνοι αδυνατούσαν να εξοφλήσουν το χρέος των αυτό, η Μονή εδικαιούτο, άνευ δικαστικής αποφάσεως ή άλλης διαδικασίας, να πωλήσει δύο κτήματά των, κείμενα στη Νίσυρο και τα οποία έβαλαν ως ενέχυρο, προκειμένου η Μονή να δυνηθεί να εισπράξει το εν λόγω ποσόν, μετά των αναλόγων τόκων.

2. Κείμενο

«1/ <Ομόλογον> διά γρόσια <χίλια> (1.000,00) .

2/Το άνω ποσόν εκ γροσίων χιλίων <(1.000,00) > 3/ομολογούμεν, οι υποφαινόμενοι: Γεώργιος Ιακωβί4/δης⁶³, μετά του υιού μου Ιωάννου <Ιακωβίδου>⁶⁴, πληρώσαι αλλη5/λεγγύως τη Ιερά Μονή <της> Σπηλιανής <Νισύρου>, εντός ενός έ6/τους από σήμερον, μετά των νομίμων τό7/κων.

Και προς περισσότεραν ασφάλειαν υπο8/θηκούμεν τη Ιερά Μονή <της Σπηλιανής> δύο ακίνητα πρά9/ματα, κείμενα εις την θέσιν: το μεν εν εις «Βα10/λά»⁶⁵, το δε έτερον εις «Διαληκά»⁶⁶, άτινα εν πε11/ριπτώσει, καθ' ην

⁶² Σ Α, τ. Α' (1991), σ. 488.

⁶³ Γεώργιος Ιακωβίδης: Τσιρπανλής 2018, σ. 1368, 1370.

⁶⁴ Ιωάννης Γ. Ιακωβίδης: Τσιρπανλής 2018, σ. 1370.

⁶⁵ Βαλά, στα: τοπ.

⁶⁶ Διαληκά, στα: τοπ. Είναι αξιοσημείωτο, ότι σε ορισμένα χειρόγραφα της Σπηλιανής, αφ' ενός μεν το ακανόνιστο της γραφής, αφ' ετέρου δε η κακή διατήρηση του εγγράφου, καθιστούν δύσκολη έως αδύνατη την ανάγνωση σημείων αυτού. Ειδικότερα στις περιπτώσεις παλαιών τοπωνυμίων, τα οποία δεν χρησιμοποιούνται σήμερα, με αποτέλεσμα ορισμένες φορές να παρακινδυνεύει κανείς σχετικές παραναγνώσεις, οι οποίες πρέπει να θεωρηθούν συγγνωστές. Εξ άλλου η παρανάγνωση τοπωνυμίου ένεκα των παραπάνω λόγων, αν και επιβάλλεται εκ των πραγμάτων και μπορεί να συμβεί πολύ σπάνια, όμως δεν αλλοιώνει το νόημα του εγγράφου και την ουσιαστική πληροφορία που μας παρέχεται δι' αυτού. Στο σημείο αυτό και ιδιαίτερα για τους πολύ αυστηρούς κριτές των άλλων, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι ο καλοπροαίρετος και ανυστερόβουλος θηρευτής της γνώσεως, ο οποίος ψάχνει την αλήθεια, προκειμένου να την μεταδώσει στους άλλους, ακόμη και εάν αθελήτως περιπέσει σε σφάλμα, θα πρέπει να του αναγνωρισθεί η καλή προαίρεση και η ειλικρινής διάθεση για την ανεύρεση του ορθού και της αλήθειας και αυτό – παραλλάσσοντας τον μεγάλο Αλεξανδρινό μας ποιητή και φιλόσοφο Κωνσταντίνο Π. Καβάφη (* 1863 - + 1933): «Ιδιότητα δεν έχ' η ανθρωπότης τιμωτέρα, εις τους θεούς ευρισκονται τα πέραν». Κ. Π. Καβάφης, Τα Ποιήματα (1897-1933), εκδόσεις «Μετόπη» (αν. τύπου και χρον. εκδόσεως), σ. 145.

δεν δυνηθώμεν την του χρέους μας 12/τούτου πληρωμήν, η Ιερά Μονή <της Σπηλιανής> να ηξεύρη το δι13/καίωμα⁶⁷, να λαμβάνη ταύτα, άνευ δικαστικής τινός 14/αποφάσεως, προς εξόφλησιν του εν λόγω χρέ15/ους μας.

Διό δίδομεν την παρούσαν μας 16/εις ένδειξιν.

17/<Εν> Νισύρω, τη 4^η Ιανουαρίου 1891.

18/Οι Χρεώσται

19/ Γεώργιος Ιακωβίδης

20/Ιωάννης Γεωργίου Ιακωβίδης, 21/υπόσχομαι πληρώσαι⁶⁸ τα ανωτέρω εντός <ενός έτους>.

22/Οι μάρτυρες

23/Εμμ(ανουήλ) Πα(πά) Ιωάννου⁶⁹

24/Ιάκωβος Χ(ατζή) -Δημητρίου».

[Κάτω και στο μέσον του εγγράφου έχει επικολληθεί ένα χαρτόσημο, το οποίο φέρει τουρκικές επιγραφές].

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Γεώργιος και ο υιός αυτού Ιωάννης Ιακωβίδης αντιμετώπιζαν προφανώς οικονομικά προβλήματα και αναγκάστηκαν να ζητήσουν από την Μονή της Σπηλιανής Νισύρου ως δάνειον το ποσόν των χιλίων (1.000,00) γροσίων, ποσόν μεγάλο για την εποχή εκείνη. Αυτό οφείλουν να το επιστρέψουν μετά την παρέλευση ενός έτους, καταβάλλοντες και τον ανάλογο τόκο.

2) Αν και στο έγγραφο αυτό δεν μνημονεύεται επακριβώς σε τί ύψος ανήρχετο ο ετήσιος τόκος, θα πρέπει αυτός να υπολογισθεί στο ποσόν περίπου του 15%, όπως γνωρίζουμε από άλλα έγγραφα της εποχής εκείνης.

3) Προς διασφάλιση της Μονής της Σπηλιανής οι δανειζόμενοι, πατέρας και υιός, υποθηκεύουν δύο αγροκτήματά των, τα οποία έκείντο στην Νίσυρο και τα οποία δύναται η Μονή, στην περίπτωση της μη έγκαιρης εξοφλήσεως του εν λόγω δανείου, να τα πωλήσει και να εισπράξει από αυτά τα δανεισθέντα χρήματα, μετά των τόκων αυτών.

⁶⁷ Να ηξεύρη το δικαίωμα: ήτοι, να έχει το δικαίωμα. Πρόκειται για τοπική έκφραση, η οποία απαντά και σε άλλα παλαιά έγγραφα της Νισύρου.

⁶⁸ «Υπόσχομαι, να πληρώσω»: το ρηθόν: «υποσχομέθα, να πληρώσωμεν», αφού πατέρας και υιός αλληλεγγύως, όπως αναφέρει το Ομόλογον, υποχρεούνται στην έγκαιρη εξόφληση του χρέους.

⁶⁹ Ο Εμμανουήλ ή Μανωλάκης Παπά-Ιωάννου, πρώην Ζαπέτης (* 1838/1839 - + 1919) αναφέρεται συχνότατα σε έγγραφα του Αρχείου της Σπηλιανής Νισύρου και σε άλλα έγγραφα προερχόμενα από την Νίσυρο. Τσιρπανλής 2018, σ. 391, 1026, 1367. Πρέπει να ήταν πρόσωπο πολύ γνωστό και πολύ δραστήριο στην κοινωνία της Νισύρου του β' μισού του 19ου και των αρχών του 20 ου αιώνα.

4) Διά του τρόπου αυτού, αφ' ενός η Μονή προσφέρει εξυπηρέτηση στον πατέρα Γεώργιο Ιακωβίδη και στον υιό αυτού Ιωάννη, αφ' ετέρου έχει την δυνατότητα να επενδύει και να αυξάνει τα κεφάλαια αυτής. Συνεπώς οι Μονές, εκτός από θρησκευτικά και λατρευτικά κέντρα, τόποι άσκησης και προσευχής, εξυπηρετούσαν και σκοπούς οικονομικούς.

XV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΔΥΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΝΙΣΥΡΟΝ: 19-03-1891⁷⁰

1. Περίληψη

Η Κεντρική Οθωμανική Διοίκηση επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον καταρτισμό νέων Δικαστηρίων, προκειμένου να απονέμεται καλύτερα η δικαιοσύνη μεταξύ των υπηκόων αυτής. Προς τούτο εξεδόθησαν σχετικές Βεζυρικές Εγκυκλίαι και απεστάλησαν προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και στην συνέχεια από το Πατριαρχείο διεβιβάσθησαν στους κατά τόπους Αρχιερείς προς εφαρμογή.

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος στέλνει την Εγκυκλιό του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και εντέλλεται την εφαρμογή των Βεζυρικών και Πατριαρχικών Εγκυκλίων, παρέχοντας συγχρόνως και σχετικές οδηγίες προς εκείνον.

2. Κείμενο

«1/ Αριθ(μός) Πρωτοκ(όλλου) 2/161.

3/Πανοσιώτατε Ηγούμενε της Σπηλιανής 4/Κύρ(ιε) Κύριλλε, ημέτερε Αρχιερατικέ εν Νισύρω Επίτροπε!

5/Εντελλόμενοι, καθ' α εν τοις ανά χείρας υμών Εγκυκλίαις 6/οράτε, ίνα καταρτίσωμεν και συγκροτήσωμεν δύο Δικαστήρια, εν οις, να διεξά7/γυνται αι διαφοραί περι ών αναφέρουσι τα συναποστελλόμενα εν μιά ημετέ8/ρα Εγκυκλίω, η τε Πατριαρχική και Υψηλή Βεζυρική Εγκυκλιος, 9/γνωρίζομεν τη Πανοσιότητί σου, <ότι> το μεν εξ Ιερέων Δικαστήριον κατηρτί10/σαμεν εκ των Αιδεσίμων: Πα(πά) Δημητρίου Οικονόμου⁷¹, ιερατεύοντος εν 11/Μανδρακίω <Νισύρου>, Πα(πά) Πασχάλη⁷², ωσαύτως ιερα-

⁷⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 489-491.

⁷¹ Παπά Δημήτριος Οικονόμου: εφημέριος Μανδρακίου, Τσιρπανλής 2018, σ. 740, 741, 747.

⁷² Παπά Πασχάλης Χατζή-Νικολάου: εφημέριος Μανδρακίου, Τσιρπανλής 2018, σ. 497, 118-1190.

τεύοντος εν Μανδρακίω, Πα(πά) 12/Μιχαήλ⁷³ ἐξ Ἐμπορείου και του Πα(πά) Χαροφύλη⁷⁴ εκ Νικιών, το δε εκ 13/πολιτών, ἤτοι λαϊκόν, εκ των κ.κ.: Μιχαήλ Κατσιματίδη⁷⁵, Κωνσταντίνου 14/Σακλαρή⁷⁶, Αναστασίου Παντελίδη⁷⁷ ἐξ Ἐμπορείου και Γεωργίου Σακελλα¹⁵/ρίδου⁷⁸ εκ Νικιών, υπό την υμετέραν αμφοτέρων Προεδρείαν.

Ἐκάσω δε 16/Δικαστηρίω ιδιαίτερος συνερχομένο, κατά προηγουμένην υμετέραν ἐγγραφον 14/πρόσκλησιν εις πρώτην υπό την σην Προεδρείαν συνεδριάσιν, ἀπόκειται να 18/ορίση τας ημέρας της συνεδριάσεως αυτού και τον Γραμματέα αυτού.

19/Το εφ' ἡμίν, μέχρι της ἀφίξεως της προς τούτο εν τοις Πατριαρχείοις 20/εκπονουμένης Δικονομίας (των εκκλησιαστικόν τούτων δικαστηρίων), περί 21/ων μνείαν ποιείται και η Πατριαρχική Ἐγκύκλιος, ἔχομεν να συστήσωμεν 22/ως ημετέραν οδηγίαν τάδε:

Το ἐξ Ἱερέων Δικαστήριον θέλει ἐξετάζη 23/και ἀποφαίνεται μόνον περί των ηθικόν αιτίων των προσαγομένων δια24/φορών, εἴν δηλονότι οι προβαλλόμενοι προς διάζευξιν <γάμου> ἢ διάλυσιν μνηστείας 25/λόγοι εἶναι ηθικολογικώς, οὕτως ειπεῖν και νομικώς λόγοι ἀποχρώντες διαξεῦ26/ξεως <γάμου> ἢ διαλύσεως μνηστείας.

Περί των υλικόν (χρηματικόν δηλονότι κτλ.) 27/ἀξιώσεων των ενδιαφερομένων, εις ουδεμίαν θέλει προβαίνειν ἐξετάσιν, 28/ και ουδέ θέλει το παρῶπαν ἐπιλαμβάνεσθαι αυτών, ἀλλά μετά την ἐξετάσιν 29/του ηθικου μέρους της υποθέσεως, ο ἔχων υπέρ εαυτού την ἀπόφασιν του 30/Ἱερατικού Δικαστηρίου, εἴν θέλη, να επιδιώξη υλικάς ἀξιώσεις, οφείλει, να επι31/δώση νέαν πος τούτο αναφοράν εις το Λαϊκόν Δικαστήριον, το οποίον 32/αύθις, χωρίς να ἐξετάζη διόλου, αν η του Ἱερατικού Δικαστηρίου Ἀπόφασις εἶναι 33/ορθή ἢ μη, λαμβάνον ταύτην ως βάσιν και αφετηρίαν, θέλει προβαίνειν εις 34/την ἐξετάσιν και την εκτίμησιν των υλικόν απαιτήσεων, αίτινες πρέπει 35/να δωθώσι, πάντοτε υπέρ του μη υπευθύνου και μη υπαιτίου διά την επελθού36/σαν διάλυσιν ἢ διχοστασίαν εν ταις περί διατροφής ζητήμασι, ἤτοι υπέρ του 37/αθώου κηρυττομένου διά της του Ἱερατικού Δικαστηρίου ἀποφάσεως και απο38/φαίνεσθαι διά τακτικῆς δικαστικῆς εκτελεστεάς ἀποφάσεως.

⁷³ Παπά Μιχαήλ: εφημέριος Ἐμπορείου, Τσιρπανλής 2018, σ. 477.

⁷⁴ Παπά Χαροφύλης: εφημέριος στα Νικιά, Τσιρπανλής 2018, σ. 477.

⁷⁵ Μιχαήλ Ιωάννου Κατσιματίδης: γραφέας του κώδικα Προικοσυμφώνων του Δήμου Μανδρακίου, Τσιρπανλής 2018, σ. 35, 43-47, 1370.

⁷⁶ Κωνσταντίνος Σακλαρῆς: Τσιρπανλής 2018, σ. 44, 900-902, 1354.

⁷⁷ Αναστάσιος Παντελίδης: Τσιρπανλής 2018, σ. 44, 1281.

⁷⁸ Γεώργιος Σακελλαρίδης: Τσιρπανλής 2018, σ. 311, 745, 1361.

39/ Και επί πασών μεν των άλλων υποθέσεων τα εν λόγω Δικαστήρια 40/θέλουσι εκδίδη οριστικές αποφάσεις, αίτινες δέον πάντοτε να ώσι συνετα41/γμέναι κατά τους δικαστικούς τύπους, διά να ώσι εκτελεστέαι παρά των εκτελε42/στικών τμημάτων των Πολιτικών Δικαστηρίων, παρ' ων θέλει αιτείσθαι 43/η εκτέλεσις.

Προκειμένου όμως περί διαζεύξεως το (Ιερατικόν) Δικαστήριο, 44/θέλει μεν εξετάζη πάντας τους εις τούτο λόγους, θέλει όμως τελευτά, ουχί εις 45/απόφασιν οριστικής διαζεύξεως, αλλά απλώς γνωμοδοτήσως, την δε τελευταί46/αν κρίσιν θέλει επαφή τω Μητροπολίτη (εις ον θέλουσι παραπέμπεσθαι 47/τα σχετικά έγγραφα), όστις θέλει εκφέρει την οριστικήν απόφασιν.

48/Επί δε της ορκίσεως των Ιερέων, οσάκις κατά την Βεζυρικήν Εγκύκλιον 49/παραστή ανάγκη, η Πανοσιότης σου θέλει τηρή τον εφεξής τύπον: Ο μεν 50/ορκισθησόμενος Ιερεύς προστρεχόμενος ενώπιον της Πανοσιότητός σου, θέλει λέγη: 51/ Διαβεβαιώ εν τη ιερατική μου συνειδήσει, ότι επί της υποθέσεως (τάδε), 52/ θέλω αποκρινόμενος είπει γυμνήν και μόνην την αλήθειαν. Η δε Πανοσι-

//

53/ότης σου θέλει γράφη και επιδίδη εις τας χείρας αυτού, του ορκισθέντος Ιερέως, 54/ίνα επιδώση το έγγραφον τούτο, όπου δει, κατά τον εσωκλειόμενον τύπον.

55/Ταύτα ανακοινούμενος ως ημετέραν οδηγίαν, απαιτούμεν ακριβή εφαρ56/μογήν τούτων.

Η δε του Θεού χάρις είη μεθ' υμών.

57/Εν Ρόδω, τη 19^η Μαρτίου 1891.

58/ † Ο Ρόδου Γρηγόριος, εν Χ(ριστ) ώ ευχέτης».

[Κάτω και αριστερά του εγγράφου αυτού έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας παρίσταται ανισοσκελής σταυρός, ο οποίος φέρεται επάνω σε βάση, εκατέρωθεν του οποίου υπάρχει η χρονολογία: 1888.

Περιμετρικά της σφραγίδας υπάρχει η επιγραφή:

«ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΦΡΑΓΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΡΟΔΟΥ,
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ».

3. Παρατηρήσεις

1) Ύστερα από Βεζυρική και Πατριαρχική Εγκύκλιο ιδρύονται στις Επαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ειδικότερα στην Νίσυρο, δύο ειδών Δικαστήρια, ήτοι:

Πρώτον: Εκκλησιαστικόν Δικαστήριο πενταμελές: Τούτο αποτελείται από τέσσερεις Ιερείς της Νίσυρου, τους οποίους διορίζει ο Μητροπολίτης

Ρόδου, συν τον Ηγούμενο της Σηλιακής Αρχιμανδριότη Κύριλλο, ο οποίος και προεδρεύει αυτού. Οι αρμοδιότητες αυτού αφορούν στην εξέταση των ηθικών λόγων περιπτώσεων γάμων και μνηστείας και στην συνέχεια γνωμοδοτεί επί τούτων. Κατόπιν τα σχετικά έγγραφα αποστέλλονται στον Μητροπολίτη Ρόδου, ο οποίος και εκδίδει την οριστική απόφαση.

Δεύτερον: Λαϊκόν Δικαστήριον πενταμελές: Αυτό απαρτίζεται από τέσσερα λαϊκά μέλη, τα οποία είναι κάτοικοι της Νισύρου και διορίζονται επίσης από τον Μητροπολίτη Ρόδου, συν τον Ηγούμενο της Σηλιακής Αρχιμανδριότη Κύριλλο, ο οποίος και προεδρεύει αυτού. Το δικαστήριο αυτό είναι αρμόδιο για την εξέταση υποθέσεων, οι οποίες αφορούν σε γάμους και μνηστείες, τις οποίες έχει ήδη εξετάσει το Εκκλησιαστικόν Δικαστήριον και έχει γνωμοδοτήσει επ' αυτών. Η αρμοδιότητα αυτού έγκειται στην εξέταση προσφυγών ενδιαφερομένων, για την επιδίκαση υλικών απαιτήσεων, που σχετίζονται με την διάζευξη γάμων και διάλυση μνηστείας.

2) Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εκπονεί Κανονισμό, ο οποίος θα περιλαμβάνει αναλυτικώς του όρους Δικονομίας, επί τη βάσει των οποίων θα λειτουργούν τα Εκκλησιαστικά αυτά Δικαστήρια. Όμως μέχρι της περατώσεως του Κανονισμού αυτού και της αποστολής του προς εφαρμογή, ο Μητροπολίτης Ρόδου εθεώρησε σκόπιμο να παράσχει ορισμένες οδηγίες, σχετικές με την λειτουργία αυτών.

3) Τέλος, ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος παρέχει οδηγίες στον Ηγούμενο της Σηλιακής Αρχιμανδριότη Κύριλλο, αναφορικά με τον τρόπο και τον τύπο της ορκωμοσίας των Ιερέων, οι οποίοι ομνύουν όχι επί του Ευαγγελίου, όπως οι λαϊκοί, αλλά διαβεβαιούν, επικαλούμενοι την ιερατική αυτών συνείδηση, ότι θα ειπουν την αλήθεια και μόνον την αλήθεια.

XVI. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΑΚΙΝΗΤΟΥ ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΓΙΑΝΝΙΟΥ,

ΠΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΜΠΑΛΑΛΑΝ: 23-10-1892⁷⁹

1. Περίληψη

Ο Ιωάννης Γ. Γιαννιού επώλησε ένα αγρόκτημα ιδιοκτησίας του, κείμενο στη θέση «Καταβρός Άργους» της Νισύρου, προς τον Γεώργιο Μπαλαλά, έναντι του ποσού των οκτακοσίων πενήντα (850,00) γροσίων, τα οποία έλαβε στο ακέραιο εκ μέρους του αγοραστή. Προς πίστωση της πώλησεως αυτής συνετάγη το παρόν και εδόθηκε στον αγοραστή προς εξασφάλιση αυτού.

⁷⁹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 496.

2. Κείμενο

«1/Σήμερα, την 23^η του μηνός Οκτωβρίου, του έτους 1892, ημέραν της εβδομάδος Παρασκευήν, εν Μανδρακίω της Νισύρου, 3/ο υποφαινόμενος Ιωάννης Γ(εωργίου) Γιαννιού⁸⁰, οικεία βουλή και θελήσει, το 4/εις τον «Καταβρόν Αργους»⁸¹ χωράφιόν μου, μετά των εν αυτώ δένδρων 5/απάντων, κείμενον μεταξύ των χωραφίων: Δ(ημητρίου) Καρακωνσταντή⁸², Ιακώβου Πουβ/ράκη⁸³ και Γ(εωργίου) Σερεπέτη⁸⁴, επώλησα προς τον Κύριον Γεώργιον Μπαλαλάν⁸⁵, 7/διά γρόσια οκτακόσια πενήκοντα (850,00), άπερ λαβών παρ' αυτού, αναδ/κηρύττω τούτον από τούδε κύριον απόλυτον και αναπόσπαστον ιδιο9/κτήτην του εν λόγω χωραφίου, αποξενούμενος εγώ τε και πας των συγγ10/γενών μου ή κληρονόμων μου παντός επ' αυτού δικαιώματος και εξου11/σίας, δυνάμει του παρόντος Πωλητηρίου Εγγράφου, όπερ υπογραφέν παρ' 12/εμού, μαρτυρηθέν παρά των αξιοπίστων ενήλικων μαρτύρων και 13/επικυρωθέν παρά της Δημογεροντίας ταις σφραγίσι αυτής, δίδοται εις 14/χείρας του ειρημένου αγοραστου Κυρίου Γ(εωργίου) Μπαλαλά εις ένδειξιν, 15/εις το παντελές.

16/

Νίσυρος, τη 23^η Οκτωβρίου 1892.

17/ Οι Μάρτυρες

Ο Πωλήσας

18/Γ(εωργιος) Πετρούτσος⁸⁶

Ιωάννης Γ(εωργίου) Γιαννιού

19/Παπά Νικόλαος Κέντρης⁸⁷

20/Εμμανουήλ Παπά Χ(ατζή)-Φώτη

[Κάτω και στο μέσον του εγγράφου έχουν επικολληθεί δύο χαρτόσημα, έκαστον των δέκα (10) γροσίων, φέροντα τουρκικές επιγραφές].

21/Το γνήσιον της υπογραφής του πωλήσαντος Ι(ωάννου) Γ. Γιαννιού, των μαρτύρων

22/Γ(εωργίου) Πετρούτσου, Παπά Ν(ικολάου) Κέντρη και Εμμανουήλ Παπά Χατζή-Φώτη επιβεβαι23/εί η Δημογεροντία, διά των σφραγίδων αυτής, ως και άπασαν την Πράξιν.

⁸⁰ Ιωάννης Γ(εωργίου) Γιαννιού: Τσιρπανλής 2018, σ. 1072.

⁸¹ Καταβρός ή Καταυρός, ο: τοπ. περιοχής Αργους: Τσιρπανλής 2018, σ. 131, 996,1268, 1362.

⁸² Δημήτριος Καρακωνσταντής: Τσιρπανλής 2018, σ. 1112, 1126, 1130.

⁸³ Πουράκης: οικ. Τσιρπανλής 2018, σ. 1060.

⁸⁴ Γεώργιος Ιωάννου Σερεπέτης: Τσιρπανλής 2018, σ. 659-661, 1349.

⁸⁵ Γεώργιος Δημητρίου Μπαλαλάς: Τσιρπανλής 2018, σ. 52, 1025. Το επώνυμο Μπαλαλής απαντά και σήμερα στην Κω και Ρόδο.

⁸⁶ Γεώργιος Εμμανουήλ Πετρούτσος: Τσιρπανλής 2018, σ. 1045, 1335.

⁸⁷ Παπά Νικόλαος Κέντρης, υιός του Χατζή Παπά Ιωάννου, Τσιρπανλής 2018, σ. 337, 1213-1215, 1333.

- 24/Αυθημερόν Οι Δημογέροντες
 25/ Ν(ικόλαος) Κορδιστός⁸⁸
 26/ Ιάκωβος Χ(ατζή) -Δημητρίου⁸⁹
 27/ Ο Γραμματεύς Ο(δυσσεύς) Σακελλαρίδης⁹⁰».

[Κάτω και αριστερά του εγγράφου έχουν τεθεί δύο μικρού μεγέθους στρογγύλες σφραγίδες, οι οποίες φέρουν τουρκικές επιγραφές].

3. Παρατηρήσεις

1) Το έγγραφο αυτό αποτελεί είδος συμβολαίου αγοροπωλησίας. Αναφέρει όλα τα στοιχεία των εμπλεκομένων προσώπων, προσδιορίζει την θέση και το περιεχόμενο του πωληθέντος ακινήτου, αναγράφει το δοθέν τίμημα και επιβεβαιώνει την ολοκλήρωση της πράξεως.

2) Εάν συγκριθεί το έγγραφο αυτό προς τον ογκώδη φάκελο, ο οποίος σχηματίζεται σήμερα και περιέχει πλήθος εγγράφων, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η αγοροπωλησία παρομοίου ακινήτου, προφανώς το υπό εξέταση έγγραφο μας υπερτερεί, διότι εμφανίζει, συντομία, λιτότητα, ακρίβεια και πληρότητα.

3) Συντάκτης και γραφέας του Πωλητηρίου αυτού είναι ο Οδυσσεύς Σακελλαρίδης, γνωστός και από άλλα σχετικά έγγραφα του Αρχείου της Σπηλιανής Νισύρου. Είχε τύχει πολύ καλής παιδείας, εγνώριζε άριστα ελληνικά, γράφει χωρίς φραστικά και ορθογραφικά σφάλματα, είναι λακωνικός, σαφής, και ακριβής.

XVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΥΡΩΣΙΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΑΓΑΜΙΑΣ: 27-11-1892⁹¹

1. Περίληψη

Ο Εμμανουήλ Παρθενιάδης είναι Νισύριος, ο οποίος είναι εγκατεστημένος οικογενειακώς στην Κωνσταντινούπολη, όπου και εργάζεται. Έχει κατάσταση, στο οποίο εμπορεύεται οινοπνευματώδη ποτά. Εκείνος αποστέλλει την επιστολή του αυτή προς τον Ηγούμενο της Μονής της Σπηλιανής Αρ-

⁸⁸ Νικόλαος Εμμανουήλ Κορδιστός: Τσιρπανλής 2018, σ. 1068, 1345, 1357.

⁸⁹ Ιάκωβος Χατζή-Δημητρίου, υιός του Παπά Ιακώβου. Τσιρπανλής 2018, σ. 47, 1081-1083, 1366.

⁹⁰ Οδυσσεύς Σακελλαρίδης (* 1866 - + 1942): Τσιρπανλής 2018, 39, 1230, 1363.

⁹¹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 492-494.

χιμανδρόιτη Κύριλλο, εκφράζοντας τα δικαιολογημένα παράπονά του, διότι ο Κύριλλος αρνείται να παραδεχθεί, αυτό που για τον Εμμ. Παρθενιάδη είναι δεδομένο, ήτοι: Πιστοποιητικόν αγαμίας, το οποίο εκδίδεται στη Νίσυρο και φέρει την υπογραφή του Αρχιερατικού Επιτρόπου Νισύρου, όμως δεν είναι επικυρωμένο από τον Μητροπολίτη Ρόδου, δεν γίνεται αποδεκτό από τις Αρχές της Κωνσταντινουπόλεως και ειδικότερα από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Εκ του γεγονότος αυτού και προκειμένου να τελεσθεί γάμος Νισυρίου στην Κωνσταντινούπολη, με Πιστοποιητικόν μη επικυρωμένο από τον Μητροπολίτη Ρόδου, υποχρεώθηκε ο Εμμ. Παρθενιάδης να εγγυηθεί προσωπικώς και να καταβάλει σχετικό χρηματικό ποσό ως εγγύηση, με την υπόσχεση, ότι το αργότερο ύστερα από το χρονικό διάστημα σαράντα ημερών, θα προσκομίσει το σχετικό Πιστοποιητικό, επικυρωμένο εκ μέρους του Μητροπολίτου Ρόδου.

2. Κείμενο

[Άνω και αριστερά της πρώτης σελίδας της επιστολής έχει τεθεί σφραγίδα, με το κείμενο: «1/ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗΣ, 2/ ΟΙΝΟΠΝΕΥΜΑΤΟΠΩΛΕΙΟΝ, 3/ ΠΕΜΠΤΟΝ ΠΑΖΑΡΟΝ, ΑΡ. 2-4, 4/ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ»].

«1/Κωνσταντινούπολις, τη 27^η Νοεμβρίου 1892.

2/Αγαπητέ μου Άγιε Καθηγούμενε <Κύριε Κύριλλε>!

3/Εις Νίσυρον.

4/Μεγάλως καγώ λυπούμαι βλέπων, να 5/επιμένετε, αρνούμενος εν τη υπό ημερομηνίαν 4. Νοεμβρίου 6/ε.έ. [4-11-1892] επιστολή σας, όπως συμπληρώσητε έλλειψιν, προ7/ελθούσαν από μέρους σας, ην πρώτιστον πάντων ως 8/κληρικός και ως Επίτροπος Αρχιερατικός ωφείλη9/τε να γνωσκητε, ότι: Πιστοποιητικόν αδείας γάμου, 10/φέρων μόνον την ιδικήν σας υπογραφήν ή άλλου Ιε11/ρέως Επαρχίας τινος ή και της Δημογεροντίας, άνευ 12/επικυρώσεως του Αρχιερέως, είναι άκυρον και ύποπτον, 13/συνεπώς δε απαράδεκτον εκ μέρους της Μ(εγάλης) Αρχιδιακο14/νίας <του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως> και πριν ή μας το εξαποστεύητε, οφείλητε να είπη15/τε τοις ενδιαφερομένοις, ότι χρήζει της επικυρώσεως του 16/Μητροπολίτου <Ρόδου>, αφού είναι διά το Έξωτερικόν και 17/όχι να μας το στείλητε ανεπικύρωτον και να βασανι18/σθώμεν τοσούτον και επί τέλους διά το κατεπείγον του 19/πράγματος, να δώσωμεν εις τα Πατριαρχεία εγγύησιν 20/ επίσημον, μετά χρηματικών υποχρεώσεων, ότι θέλω21/μεν παρουσιάση το τοιούτον έγγραφον δεόντως επικε22/κυρωμένον, εντός 41ας ημέρας.

23/Ο γάμος μεν, ως τα μάλιστα επείγον, ετελέσθη, 24/ημείς όμως είμεθα

εκτεθειμένοι ως εγγυηταί απέναντι 25/των Πατριαρχείων και είναι απόλυτος ανάγκη να απαλ26/λάξητε ημάς εκ της υποσχέσεως ταύτης.

27/Δεν ζητούμεν άδειαν γάμου, αλλ' απλούν 28/Πιστοποιητικόν με την προτέραν ημερομηνίαν, πι29/στοποιούν, ότι οι ενδιαφερόμενοι είναι ακώλυτοι προς 30/γάμον, με την επικύρωσιν του Αρχιερέως και ουδέν 31/πλέον. Αι σκέψεις σας και οι συλλογισμοί σας, τους οποίους 32/κάμνετε εν τη επιστολή σας, έπρεπε να σας οδηγήσωσι 33/πρότερον, ότε εξεδίδετε το Πιστοποιητικόν και όχι σή34/μερον, όποτε ημείς εξετέθημεν και είναι ακριβώς 35/τούτο κατόπιν εορτής και όχι η έλλογος απαίτησις της 36/Μ(εγάλης) Αρχιδιακονίας <του Οικουμενικού Πατριαρχείου>, ήτις εισέτι επιμένει και θέλει επιμέ37/νη εις την λήψιν του κανονικού τούτου Πιστοποιητικού 38/αδείας γάμου και όχι άδειαν γάμου. 39/Καθ' ότι είναι μεν παράλογον, όταν προ40/κειμένου, ίνα τελεσθή γάμος τις εν Κωνσταντινουπόλει, ζητεί41/ται καθ' υμάς από τον Άγιον Ρόδου και τανάπαλιν.

42/Ωστε, ως βλέπετε, επείγουσα ανάγκη υπάρ43/χει, με το αζημίωτόν σας⁹², να μας στείλητε ταχέως44/το απαιτούμενον Πιστοποιητικόν, όπερ αναμένομεν 45/ανυπομόνως προ της λήξεως της προθεσμίας. 46/Ούτω δε πράττοντες, εστέ βέβαιοι, ότι

//

47/ και ημάς ευεργετείτε και την υπόληψιν 48/ημών απέναντι των Πατριαρχείων απρόσβλητον 49/φυλάττετε.

Διατελώ, όλως υμέτερος,

50/Μετά του προσήκοντος σεβασμού,

51/Εμμανουήλ Κ(ωνσταντίνου) Παρθενιάδης⁹³».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Εμμανουήλ Κ. Παρθενιάδης έχει δίκαιο να παραπονεΐται προς τον Ηγούμενο της Σηλιακής Κύριλλο, ότι όπως προβλέπεται γενικώς, Πιστοποιητικόν, το οποίο εκδίδεται από εκείνον, προκειμένου να τελεσθεί γάμος στην Κωνσταντινούπολη, θα πρέπει να είναι επικυρωμένο από την Μητροπολίτη της Ρόδου, διαφορετικά είναι άκυρο.

⁹² Με το αζημίωτόν σας: ο αποστολέας της επιστολής αναφέρει ως επιχείρημα, μεταξύ άλλων, ότι η Εκκλησία ωφελείται, διότι κατά την επικύρωση ενός Πιστοποιητικού εκ μέρους του Μητροπολίτου Ρόδου, εκείνος δικαιούται και εισπράττει ένα ποσό, συνεπώς υπάρχει οικονομικό όφελος.

⁹³ Εμμανουήλ Παρθενιάδης (1858-1942), υιός του Παπά Κωνσταντίνου Παρθενιάδου, Νισύριος, έμπορος στην Κωνσταντινούπολη. Τσιρπανλής 2018, σ. 287, 909, 983-984, 1144.

2) Είναι αξιοσημείωτο, ότι όταν γίνεται λόγος για το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως χρησιμοποιείται πληθυντικός –τα Πατριαρχεία– πράγμα που παρατηρείται και σήμερα στα Δωδεκάνησα. Πιθανώς πρόκειται για «πληθυντικόν της μεγαλοπρεπείας», ο οποίος αποτελεί έκφραση του ιδιαίτερου σεβασμού του εκκλησιαστικού πληρώματος προς τον θεσμό αυτόν.

3) Επί Τουρκοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και σε άλλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Σμύρνη, Κυδωνίες, Αλικαρνασσό, Σταδία, Αττάλεια, Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου κλπ.), ήσαν εγκατεστημένοι Νισύριοι και άλλοι Έλληνες Ορθόδοξοι Χριστιανοί, ασχολούνταν με διάφορα επαγγέλματα και συνήθως ευημερούσαν.

VIII. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ Η΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΑΝΕΓΕΡΣΙΝ Ή ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΝ ΝΑΩΝ: 16-02- 1893⁹⁴

1. Περίληψη

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτος Η΄ στέλνει την Εγκύκλιό του αυτήν προς τον Μητροπολίτη Ρόδου Γρηγόριο, προκειμένου να ενημερωθεί ο ίδιος και στην συνέχεια να ενημερώσει τους αρμόδιους Ιερείς και Επιτρόπους της Μητροπόλεως Ρόδου, ότι προκειμένου να ζητήσουν άδεια εκ μέρους των Οθωμανικών Αρχών για την ανέγερση ή ανακαίνιση χριστιανικών ναών, πρέπει να απευθύνονται αρχικά προς την οικεία Μητρόπολη και στη συνέχεια η Μητρόπολη προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Τούτο θα ζητεί την απαιτούμενη άδεια από τις αρμόδιες Οθωμανικές Αρχές.

2. Κείμενο

«1/ Αντίγραφον

2/Νεόφυτος⁹⁵, 3/ελέω Θεού, 4/ Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.

5/Αρθ(μός) Πρωτ(οκόλλου) 884.

6/Αρθ(μός) Διεκ(περαιώσεως) 540.

7/Ιερώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, Κυρ Γρηγόριε, χάρις εΐη της αυτής 8/Ιερότης και ειρήνη παρά Θεού.

⁹⁴ Σ Α, τ. Α΄ (1999), σ. 498.

⁹⁵ Νεόφυτος Η΄: Οικουμενικός Πατριάρχης κατά την περίοδο 1891-1894. Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959, σ. 799.

Επειδή παρατηρήθη, ότι ενίοτε Κοινοτήτες τινες, 9/ένεκεν αγνοίας των κεκανονισμένων διατυπώσεων, αποτείνονται απ' ευθείας 10/προς την πολιτική αρχήν, ίνα ζητήσωσιν άδειαν προς ανέγερσιν ή ανα11/καίνισιν εκκλησιών, εντελλόμεθα και αύθις τοις εν Χριστώ αδελφοίς, αγίοις 12/Αρχιερεύσι, διά της ημετέρας τήσδε Πατριαρχικής και Συνοδικής Εγκυκλίου, 13/ίνα κοινοποιήσωσι διά των Επιτρόπων αυτών πάσι τοις υπό την δικαιο14/δοσίαν αυτών Ορθοδόξοις Χριστιανοίς, ότι οσάκις πρόκειται, ίνα ζητήσωσιν 15/άδειαν οικοδομής ή ανακαινίσεως ιερών εκκλησιών ή Σχολείων, οφείλου16/σιν αποτείνεσθαι προς την Ιεράν αυτών Μητρόπολιν, αύτη δε 17/προς τα Πατριαρχεία, δι' ων ενεργηθήσονται τα δέοντα, γινώσκοντες, 18/ότι η παραμέλησις της απαραίτητου ταύτης διατυπώσεως, συνεπάγεται 19/πολλάκις ανωμαλίας επιβλαβείς.

Όθεν εφιστώμεν συντόνωσ την προσοχήν 20/της αυτής Ιερότητος επί του αντικειμένου τούτου, ίνα κοινοποιήση 21/τα ανωτέρω, φροντίξη δε προλαμβάνειν εκάστοτε την τοιαύτην 22/παρατυπίαν.

Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος εΐη μετά της 23/αυτής Ιερότητος.

<Εν Κωνσταντινουπόλει >, 1893, Φεβρουαρίου 16.

24/ [Έπονται αι υπογραφαί του Πατριάρχου και των Αγίων Συνοδικών]».

[Στο τέλος της επιστολής, κάτω και στο μέσον αυτής έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, η οποία φέρει στο κέντρο αυτής ανισοσκελή σταυρό επί βάσεως, εκατέρωθεν την χρονολογία 1888 και περιμετρικά την επιγραφή:

«ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ – ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ»].

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι άκρως ενδιαφέρουσες οι πληροφορίες, τις οποίες μας παρέχει η Πατριαρχική και Συνοδική αυτή Εγκύκλιος του Οικουμενικού Πατριάρχου Νεοφύτου Η'. Δι' αυτής ορίζεται, ότι προκειμένου να ζητηθεί η έκδοση αδειάς ανεγέρσεως ή ανακαινίσεως ναού, υπό των Ορθοδόξων Χριστιανών, εκ μέρους των Οθωμανικών Αρχών, οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να αποτείνονται αρχικά προς την οικεία Μητρόπολη, εκείνη στη συνέχεια διαβιβάζει το αίτημα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, που με την σειρά του θα υποβάλει το αίτημα στις αρμόδιες Οθωμανικές Αρχές. Η απ' ευθείας υποβολή παρομοίων αιτημάτων προς τις Οθωμανικές Αρχές μάλλον περιπλέκει τα πράγματα και οδηγεί σε αδιέξοδα.

2) Παλαιότερα υπήρχε η άποψη, ότι επί Τουρκοκρατίας χριστιανικοί ναοί δεν ανεγείροντο, δεν ανεκαινίζοντο και δεν ετοιχογραφούντο. Όλα αυτά όμως, όπως αποδεικνύεται εκ των πραγμάτων, δεν ευσταθούν. Ναί μεν υπήρχαν δυσκολίες για τα προαναφερθέντα, όμως και χριστιανικοί

ναοί ανεγείροντο ή ανεκαινίζοντο και σε ορισμένες περιπτώσεις ετοιχογραφούντο, ύστερα από άδεια των Οθωμανικών Αρχών ή πιθανώς και με την ανοχή αυτών.

3) Ύστερα από την έκδοση των Σουλτανικών Φιρμανίων Χάτι Σερίφ (1839)⁹⁶ και Χάτι Χουμαγιούν (1856)⁹⁷, η έκδοση παρομοίων αδειών κατέστη ευκολότερη και κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. ανηγέρθησαν ή ανακαινίσθησαν πολυάριθμοί χριστιανικοί ναοί, οι οποίοι έκείντο σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

XIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ: 16-04-1893⁹⁸

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος έλαβε τελευταία Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο Επιστολή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, αντίγραφο της οποίας διαβιβάζει προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, προς ενημέρωση αυτού και προς εφαρμογή.

2. Κείμενο

«1/Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 2/123.

3/Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κυρ Κύριλλε και ημέτερε 4/αρχιερατικέ εν Νισύρω Επίτροπε.

5/Αποστέλλοντες αντίγραφον της εσχάτως διαβιβασθείσης ημίν Πατριαρχικής και Συνοδικής Επιστολής, υπ' αριθ(μόν) 884, αξιούμεν, όπως 7/γνωστοποιήσητε το περιεχόμενον αυτής, όπου δει, καταχωρήσητε 8/αυτήν εν τοις υμετέροις αυτόθι Κώδιξι και προς ταύτην συμμορφούσητε 9/πάντοτε και υμείς και οι προς τοιαύτας ενεργείας αρμόδιοι, η δε 10/του Θεού χάρις είη μεθ' υμών.

Εν Ρόδω, τη 16^η Απριλίου 1893.

11/ † Ο Ρόδου Γρηγόριος, εν Χριστώ ευχέτης».

[Κάτω και αριστερά της επιστολής αυτής έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα,

⁹⁶ Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική ιστορία 1959, σ. 691, 727, 731, 749.

⁹⁷ Χάτι Χουμαγιούν = Λαμπρά Γραφή, φιρμάνιο διά του οποίου ανηγέλλοντο μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959, σ. 691, 731 κ. ε.

⁹⁸ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 497.

στο κέντρο της οποίας παρίσταται ανισοσκελής σταυρός, ο οποίος στηρίζεται σε βάση και εκατέρωθεν αυτού υπάρχει η χρονολογία: 1888. Περιμετρικά ευρίσκεται η ακόλουθη επιγραφή:

«ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ - ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ».

3. Παρατηρήσεις

1) Η σύντομη αυτή επιστολή του Μητροπολίτου Ρόδου Γρηγορίου, αποτελεί απλώς διαβιβαστικό Πατριαρχικής και Συνοδικής Επιστολής προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, χωρίς να γίνεται σχετική μνεία του περιεχομένου της Πατριαρχικής Εγκυκλίου.

2) Η δι' αλληλογραφίας επικοινωνία, μεταξύ Οικουμενικού Πατριαρχείου και Μητροπόλεως Ρόδου, καθώς επίσης της Μητροπόλεως Ρόδου μετά του Αρχιερατικού Επιτρόπου της Νισύρου, εγένετο κυρίως δι' αλληλογραφίας, η οποία για τα δεδομένα της εποχής εκείνης ελειτουρούσε αρκετά καλά.

3) Ειδικότερα, φαίνεται ότι υπήρχε σχεδόν καθημερινή αναχώρηση πλοίου από την Κωνσταντινούπολη για την Ρόδο και αντιθέτως, ώστε να καθίσταται σχετικά εύκολη και ταχεία, η μετακίνηση ανθρώπων και η μεταφορά αγαθών μεταξύ αυτών.

XX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΛΛΟΓΗΝ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΩΣ: 9-06-1893⁹⁹

1. Περίληψη

Ο πρώην Μητροπολίτης Ρόδου Γρηγόριος ο Λέσβιος στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του ζητεί να στείλει ή να προσκομίσει ο ίδιος στην Ρόδο το Διπλότυπο της εκδόσεως των αδειών Γάμου, καθώς και ότι χρήματα έχει συγκεντρώσει, από τα δικαιώματα του πρώην Μητροπολίτου Ρόδου Γρηγορίου.

Ακόμη ο Γρηγόριος ζητεί από τον Κύριλλο να φροντίσει, ώστε οι κάτοικοι της Νισύρου να καταβάλουν τα καθυστερούμενα χρήματα της αρχιερατικής χορηγίας των ετών 1891 και 1892 ή τουλάχιστον του ενός έτους, προκειμένου εκείνος να μην φύγει από την Ρόδο με βεβαρυμένη συνείδηση.

⁹⁹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 499.

2. Κείμενο

«1/ Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κυρ Κύριλλε, ημέτερε μέ2/χρι τούδε Επίτροπε εν Νισύρω, ευχόμεθά σε πατρικώς 3/ εν Κυρίω.

4/Η Θεία πρόνοια επί τοσούτον μόνον ηυδόκησεν, ίνα ποιμαί5/νωμεν την Επαρχίαν ταύτην.

6/Αξιούμεν λοιπόν διά πρώτης ευκαιρίας ν' αποστείλητε ή 7/φέρητε εις την Μητρόπολιν <της Ρόδου> το Διπλότυπον των Αδειών του 8/Γάμου, καθώς και όσα δικαιώματα ημέτερα έχετε συνη9/μένα αυτόθι.

10/Οι δε Χριστιανοί της νήσου <Νισύρου>, εάν δεν επιθυμώσι να βαρυν11/θώμεν, οφείλουσιν εκ των οφειλομένων δύο ετών, να μας 12/φέρωσιν ή στείλωσι την επιχορήγησιν ενός έτους, ίνα είησαν 13/ευλογημένοι και συγχωρημένοι εν Κυρίω Παντοκράτορι, ου η 14/χάρις και το άπειρον έλεος είη μετά πάντων υμών.

15/Εν Ρόδω, τη 9^η Ιουνίου 1893.

16/ † Ο τέως Ρόδου Γρηγόριος, εν Χριστώ ευχέτης».

[Στο τέλος της επιστολής αυτής, κάτω και αριστερά, έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας παρίσταται ανισοσκελής σταυρός, φερόμενος επάνω σε βάση και εκατέρωθεν αυτού η χρονολογία: 1888.

Περιμετρικά της σφραγίδας διατηρείται η επιγραφή:

«ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ – ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ»

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Γρηγόριος ο Λέσβιος, ο από Τραπεζούντος, διετέλεσε Μητροπολίτης Ρόδου από 17-03-1888 έως μεσούντος του έτους 1893, οπότε και επαύθη, ενώ αργότερα ετοποθετήθη ως Μητροπολίτης Σερβίων. Δεν είναι γνωστοί οι λόγοι, διά τους οποίους το Οικουμενικό Πατριαρχείο προέβη σε αυτές τις ενέργειες.

2) Οι κάτοικοι της Νισύρου δεν έχουν καταβάλει τα προβλεπόμενα χρήματα της αρχιερατικής επιχορηγήσεως του Μητροπολίτου των δύο τελευταίων ετών, ήτοι 1891 και 1892 και ο Γρηγόριος ζητεί να του καταβληθούν όλα τα οφειλόμενα χρήματα ή τουλάχιστον του ενός έτους. Δεν γνωρίζουμε εάν οι κάτοικοι της Νισύρου ανταποκριθήκαν στο δίκαιο αυτό αίτημα του Γρηγορίου.

3) Είναι αξιοσημείωτο, ότι όπως συνάγεται από την μελέτη και δημοσίευση των εγγράφων του Αρχαίου της Σπηλιανής Νισύρου, αποτελεί σύνθετος φαινόμενο, οι κάτοικοι της νήσου αυτής να έχουν οικονομικές εκκρεμότητες, σχετικά με την πληρωμή της ετησίας αρχιερατικής επιχορηγήσεως του Μητροπολίτου Ρόδου και επίσης να αποτελεί πάγιο αίτημα των εκάστοτε Μητροπολιτών Ρόδου, η έγκαιρη καταβολή, συλλογή και αποστολή των χρημάτων αυτών προς την Μητρόπολη Ρόδου, η οποία αντιμετώπιζε μεγάλες οικονομικές δυσκολίες.

4) Από όλα αυτά εξάγεται αβίαστα το συμπέρασμα, ότι οι τότε κάτοικοι της Νισύρου δεν ήσαν αδιάφοροι ως προς τις οικονομικές των υποχρεώσεις έναντι του Μητροπολίτου, αλλά η οικονομική κατάσταση αυτών θα πρέπει να μην ήταν καλή. Οι Νισύριοι τότε ησχολούντο κυρίως με την γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και το εμπόριο, συνήθως είχαν να θρέψουν πολυμελείς οικογένειες και οπωσδήποτε πολλοί αντιμετώπιζαν σοβαρές οικονομικές δυσκολίες.

**XXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Κ. ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΣΥΝΤΕΚΝΟΝ
ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΝΙΣΥΡΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΝ
ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΤΕΛΕΣΕΩΣ ΓΑΜΟΥ: 28-10-1894¹⁰⁰**

1. Περίληψη

Ο Κωνσταντίνος Εμμανουήλ Παρθενιάδης, ο οποίος ζει με την οικογένειά του στην Κωνσταντινούπολη, στέλνει την επιστολή του αυτή σε σύντεκνό του στην Νίσυρο, του οποίου το όνομα δεν αναφέρεται και τον παρακαλεί να ενδιαφερθεί και να του στείλει Πιστοποιητικόν για τέλεση γάμου, επικυρωμένο από τον Μητροπολίτη Ρόδου, επειδή εκείνο, το οποίο έφερε ο Δημήτριος Τσολάτος, δεν ήταν επικυρωμένο και δεν ελήφθη υπόψη. Ο γάμος όμως ετελέσθη, με εγγύηση του πατρός του Κωνσταντίνου Εμμανουήλ Παρθενιάδου, ο οποίος ανέλαβε την υποχρέωση, να προσκομίσει σε διάστημα σαράντα (40) ημερών το απαιτούμενο επικυρωμένο από τον Μητροπολίτη Ρόδου σχετικό Πιστοποιητικό.

2. Κείμενο

«1/ Κωνσταντινούπολις, τη 28^η Οκτωβρίου 1894.

2/Σεβαστέ μοι Σύντεκνε!¹⁰¹

¹⁰⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 501.

¹⁰¹ Σύντεκνος, ο: λέξη σύνθετη από το: συν + τέκνον και δηλοί κατ' αρχήν τον παριστάμενο ανάδοχο κατά την τέλεση της μυστηρίου του βαπτίσματος. Εν ευρύτερα εννοία σύντεκνοι αποκαλούνται μεταξύ των τα μέλη της οικογενείας του αναδεκτού και του αναδόχου. Ο όρος είναι και σήμερα ευρύτατα σε χρήση, ειδικά στην Κρήτη και θεωρείται πολύ σημαντική, η διά της βαπτίσεως προκύπτουσα πνευματική συγγένεια μεταξύ των μελών της οικογενείας του αναδόχου και του αναδεκτού. Ο αναδεκτός στην Κρήτη σήμερα ονομάζεται «Φιλιότσος», (από το λατινικό Filius = υιός), ήτοι πνευματικός υιός. Η διά της βαπτίσεως δημιουργουμένη πνευματική συγγένεια θεωρείται υπό της Εκκλησίας σημαντική και αποτελεί κώλυμα γάμου. Επί παραδείγματι, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, που έχουν τον ίδιον ανάδοχο, θεωρούνται πνευματικά αδέρφια και απαγορεύεται να συνάψουν μεταξύ των γάμον. Πρβλ. τοπική παροιμία Κρήτης: «Καλλιά είναι τα αδέρφια της Εκκλησίας, από τα αδέρφια της κοιλιάς», ήτοι, η πνευματική συγγένεια μεταξύ δύο ατόμων, που έχουν τον ίδιο ανάδοχο, είναι στενότερη των εξ αίματος αδελφών.

3/Εις Νίσυρον.

4/Η ειλικρινής προσπάθεια και μέριμνα αφ' ενός και 5/η πατρική ούτως ειπείν αγάπη, ην κατά την εν Νισύρω 6/διαμονήν μου υπέρ εμού απεδείξατε <αφ' ετέρου>, με παρακινεί, ίνα και ετέραν υποχρέωσιν αναθέσω υμίν, ήν τινα πέ8/πειθα εκ των προτέρων, ότι μετά της χαρακτηριζούσης 9/υμάς δραστηριότητος και ακριβείας θέλετε εκτελέση.

Επειδή, η άδεια του γάμου, την ην ο Δημ(ήτριος) Τσολάτος έφερεν 11/ε-νταύθα, δεν ελήφθη υπ' όψιν εν τοις Πατριαρχείοις, ως μη 12/ούσα εσφρα-γισμένη παρά του Αρχιερέως Ρόδου και 13/επειδή ήτο σχεδόν αδύνατον να δοθή αυτοίς άδεια, 14/ένεκεν των ων ανωτέρω εξέθεσα.

Διά τούτο και τη μεσολαβήσει 15/ και τη αμέσω εγγυήσει του πατρός μου <Εμμανουήλ Παρθενιάδου>, όπως εν διαστή16/ματι <τεσσαράκοντα> (40) ημερών φέρει ιδιόχειρον άδειαν του Αρχιερέως 17/Ρόδου, εδόθη αυτοίς η προς τούτο άδεια.

Όθεν, επειδή φυσι18/κώς οι νεόνυμφοί μας ευρίσκονται ήδη εις τον μήνα του

//

19/ μέλιτος και περί πολλού θα ποιώνται, σχετικώς περί της αδείας 20/του γάμου, ης άμεσοι ηθικοί υπεύθυνοι εισίν, παρακαλώ, να 21/φροντίσητε υ-μείς, όπως απαλλαγώμεν της εγγυήσεως, υποχρεούν22/τες ούτως ημάς τα μέγιστα. Ο πατέρας μου σας ασπάζεται.

23/Διατελώ, ασπαζόμενος μετά σεβασμού την δεξι24/άν σας.

Κωνσταντίνος Παρθενιάδης».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο αποστολέας της επιστολής αυτής Κωνσταντίνος Παρθενιάδης είναι υιός του γνωστού και από άλλα έγγραφα του Αρχαίου της Σπηλιανής Νισυρίου εμπόρου οينوπνευματωδών ποτών της Κωνσταντινουπόλεως Εμμανουήλ Παρθενιάδου, υιού Παπά Κωνσταντίνου.

2) Παραλήπτης της επιστολής είναι αγνώστου ονοματεπωνύμου σύντεκνός του στην Νίσυρο, τον οποίον παρακαλεί να μεριμνήσει, ώστε να σταλεί στην Κωνσταντινούπολη Πιστοποιητικόν για την τέλεση γάμου, το οποίον θα είναι επικυρωμένον εκ μέρους του Μητροπολίτου Ρόδου.

3) Στην Κωνσταντινούπολη ετελέσθη ήδη ο γάμος του Δημητρίου Τσολάτου, όμως το Πιστοποιητικόν που εκείνος προσεκόμισε, επειδή δεν ήταν επικυρωμένο εκ μέρους του Μητροπολίτου Ρόδου, δεν εγένετο αποδεκτό. Ο πατέρας του Κωνσταντίνου Εμμανουήλ Παρθενιάδης διεμεσολάβησε και εγγυήθηκε, ότι εντός ορισμένης προθεσμίας θα προσκομίσει σχετικό Πιστοποιητικόν, με επικύρωση του Αγίου Ρόδου, όπως προβλέπεται. Ο Κων-

σταντίνος Εμμ. Παρθενιάδης παρακαλεί διά της επιστολής του αυτής τον σύντεκνόν του στην Νίσυρο, να φροντίσει για την έγκαιρη έκδοση και άμεση αποστολή του Πιστοποιητικού αυτού.

**XXII. ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ, ΑΦΟΡΩΣΑ ΕΙΣ
ΥΠΟΘΕΣΙΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ, ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΣΧΑΛΗ ΧΑΤΖΗ-ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΑΥΤΟΥ: 6-11-1894¹⁰²**

1. Περίληψη

Λαϊκό Δικαστήριο στη Νίσυρο, αποτελούμενον από τέσσερεις λαϊκούς ως μέλη και υπό την προεδρεία του Ηγουμένου της Σπηλιανής και Αρχιερατικού Επιτρόπου Νισύρου Αρχιμανδρίτου Κυρούλου, εξέδωσε την παρούσα απόφαση, σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των διαδίκων, ήτοι του Πασχάλη Χατζή-Νικολάου, η σύζυγος του οποίου απεβίωσε και των δύο επιζουσών αδελφών αυτής, της Ευφροσύνης και της Έλενας.

2. Κείμενο

«1/ Το Δικαστήριο <της Νισύρου> συσκεφθέν, <και> επειδή ο 2/κατάλογος εξόδων, τον οποίον παρουσιάζει ο Πασχάλης <Χατζή-Νικολάου> είναι υπέρογκος, 4/μετριάξει αυτά διά την στέρναν, φούρ5/νον, τοίχον και παράθυρον <εις> γρ(όσια) <τετρακόσια> (400) και 6/ διά μνημόσυνα <εκατόν είκοσι> (120). Απορρίπτει τα διά 7/καλλιέργειαν των κτημάτων και τα διά 8/συντήρησιν της ασθενείας της ομοίως.

9/Επιδικάζει το απαιτηθέν ανδρομοίρι10/ον¹⁰³, κατά το τοπικόν έθιμον, οριζόμενον 11/ εις γρ(όσια) <πεντακόσια> (500), ήτοι το όλον <χίλια ενενήκοντα> (1090) <γρ(όσια)>, διά τα 12/οποία του παραχωρείται το εις «Αλωνάκιον»¹⁰⁴ 13/χωράφιον, εις την παντελή εξουσίαν του και να 14/πληρώνη ούτος τα υπάρχοντα χρέη των, 15/τα από σήμερα απαιτούμενα. Μνη-

¹⁰² Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 502-503.

¹⁰³ Ανδρομοίρι, το: τοπικό έθιμο, σύμφωνα με το οποίο ο επιζών σύζυγος και ύστερα από τον θάνατο της συζύγου του, δικαιούται «μοίραν», ήτοι μερίδιο εκ μέρους της υπαρχούσης περιουσίας της συζύγου του. Επίσης υπάρχει και ο αντίστοιχος όρος «γυναικομοίρι, το», ήτοι το δικαίωμα, η επιζώσα σύζυγος να λαμβάνει «μοίρα», ήτοι μερίδιο από την περιουσία του αποθανόντος συζύγου αυτής. Τσιρπανλής 2018, σ. 415, 827. Επίσης, τόσο στα Δωδεκάνησα, όσο και στην Κρήτη είναι σε χρήση μέχρι σήμερα ο όρος «γεροντομοίρι, το», ήτοι το εθιμικό δικαίωμα οι γέροι γονείς, να λαμβάνουν ως «μοίραν», ήτοι μερίδιο από την ακίνητη περιουσία των, ύστερα από την διανομή αυτής μεταξύ των παιδιών των. Όσον δε αφορά την ισχύ του εθιμικού δικαίου, είναι γνωστή η παλαιά λαϊκή παροιμία: « Τόπου έθιμον, Νόμου υπέρβασις».

¹⁰⁴ Αλωνάκιον, το: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 95, 772, 906.

μό16/συνα επιβαρύνουν την Ευφροσύνην, 17/αδελφήν της μακαριτίδος, ήτις αναλαμ18/βάνει ως κληρονόμος την οικίαν και τα 19/κινητά σκεύη. Το χρέος δε και ότι τον υ20/ποχρεοί το Δικαστήριο να πληρώσει, εί21/ναι μόνον το προς τον Εμμ(ανουήλ) Παπά-Ιωάννου¹⁰⁵ 22/και ότι άλλο ατομικόν του.

Παραδέχε23/ται την Ένστασιν της Ευφροσύνης. Εάν 24/ποτε εκ των χαμένων χρημάτων ή 25/πραγμάτων δυνηθώσι να αποδειξωσιν

//

26/ότι περιήλθον εις τον Πασχάλην <Χατζή-Νικολάου>, να τα α27/πατήσωσι παρά αυτού και επειδή εγνώσθη, ότι 28/προς τον Αντ(ώνιον) Πολίτην υπάρχει χρέος 29/της αποθανούσης, τούτο, καθώς και άλ30/λο, αν υπάροχη, ως υποχρεώσις της, ε31/πιβαρύνει την Ευφροσύνην, ως κληρο32/νόμον και την αδελφήν αυτής Έλεναν.

33/Εν Νισύρω, τη 6^η Νοεμβρίου 1894.

34/Ο Προεδρεύων

35/Αρχιμ(ανδριτής) Κύριλλος

36/Ο Γραμματεύς

37/Μ(ιχαήλ) Κατσιματίδης¹⁰⁶».

Τα Μέλη

Εμμ(ανουήλ) Πα(πά)-Ιωάννου

Δ. Τσατσαρώνης

Αριστ(είδης) Φωτιάδης¹⁰⁷

3. Παρατηρήσεις

1) Πρόκειται για ακέφαλο έγγραφο, ήτοι ελλείπει η αρχή αυτού. Το υπάροχον κείμενο είναι μόνο η απόφαση τοπικού Δικαστηρίου της Νισύρου, η οποία αφορά σε δικαστική διαμάχη μεταξύ του Πασχάλη Χατζή-Νικολάου και των εξ αίματος συγγενών της αποθανούσης συζύγου αυτού, το όνομα της οποίας δεν αναφέρεται.

2) Το κείμενο είναι άρτια διατυπωμένο, σαφές και πλήρες και ορίζει τα κληρονομικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αμφοτέρων των μερών των διαδίκων. Σημειωτέο, ότι διαπιστώνεται και η ύπαρξη σχετικών ελλείψεων, ήτοι: Δεν αναγράφεται το όνομα και το πατρικό επώνυμο της αποθανούσης συζύγου του Πασχάλη και δεν αναγράφεται το επώνυμο των δύο επιζουσών αδελφών και κληρονόμων της αποθανούσης, της Ευφροσύνης και της Έλενας.

¹⁰⁵ Εμμανουήλ Παπά-Ιωάννου, πρώην Ζαπέτης (*1838/1839 - + 1919): Τουρπανλής 2018, 391, 885, 1367.

¹⁰⁶ Μιχαήλ Ιωάννου Κατσιματίδης: Ο γραφέας του Κώδικα Προικοσυμφώνων του Δήμου Μανδρακίου Νισύρου: Τουρπανλής 2018, σ. 35, 43-47, 1370.

¹⁰⁷ Αριστείδης Μιχαήλ Φωτιάδης: Τουρπανλής 2018, σ. 182, 1284, 1367.

3) Αν και το Δικαστήριο αυτό, κατά τους κανονισμούς απετελείτο από τέσσερα λαϊκά μέλη, στο τέλος του εγγράφου υπογράφουν μόνον τρία μέλη, καθώς επίσης ο Πρόεδρος και ο Γραμματέας αυτού.

**XXIII. ΑΠΟΝΟΜΗ ΠΑΡΑΣΗΜΟΥ ΥΠΟ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ: 30-06-1895¹⁰⁸**

1. Περίληψη

Ο Μουδίσρης της Νισύρου, ως εκπρόσωπος της Οθωμανικής Διοικήσεως στη νήσο αυτήν, απέστειλε το έγγραφο αυτό προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και τον ενημερώνει, ότι η Οθωμανική Κυβέρνηση του απένειμε τιμητικώς παράσημο και εκείνος θα πρέπει να ενεργήσει τα σχετικά, προκειμένου να λάβει το εν λόγω παράσημο.

2. Κείμενο

«1/ και 2/ Κείμενο στα Τουρκικά.

3/Πανοσιώτατε Ηγούμενε της Μονής <της> Σπη4/λιανής και Αρχιερατικέ Επίτροπε <Κύριε Κύριλλε>.

5/Ενταύθα.

6/Διά του χθεσινού ταχυδρομείου [29-06-1895] έλαβον επιστο7/λήν του Διοικητού <της Ρόδου>, δι' ης μοι λέγει, 8/να αναγγείλω τη Υμ(ετέρα) Πανοσιότητι, ότι η 9/Αυτοκρατορική ημών Κυβέρνησις σας 10/ετίμησε διά του παρασήμου πέμπτου 11/βαθμού Μετζιτιέ. Φρόντισε τα εικότα.

12/Νίσυρος, τη 30^η Ιουνίου 1895.

13/Ο Μουδίσρης».

[Κάτω και στο μέσον έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, με επιγραφή στα Τουρκικά].

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι αξιοσημείωτο, ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορική Κυβέρνηση απεφάσισε να απονεμίει τιμητικό παράσημο στον Ηγούμενο της Παναγίας Σπηλιανής και Αρχιερατικό Επίτροπο Νισύρου, Αρχιμανδρίτη Κύριλλο. Αυτό σημαίνει, ότι οι Οθωμανικές Αρχές εκτιμούν τον Αρχιμανδρίτη Κύριλλο ως προσωπικότητα και ότι η μεταξύ αυτών υπάρχουσα συνεργασία ήταν μέχρι σήμερα αρίστη και συνεχίζει να είναι τέτοια.

2) Από την μελέτη και την δημοσίευση των εγγράφων της Μονής της Σπη-

¹⁰⁸ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 504.

λιανής Νισύρου συνάγεται το συμπέρασμα, ότι οι Ηγούμενοι της Σπηλιανής ήσαν κατά κανόνα προσωπικότητες, οι οποίες απελάμβαναν του σεβασμού, τόσο των κατοίκων της Νισύρου, όσο των Οθωμανικών Αρχών, μετά των οποίων η συνεργασία ήταν άριστη.

3) Οι εκάστοτε Ηγούμενοι της Μονής της Σπηλιανής εφρόντιζαν να διατηρούν άριστες σχέσεις μετά των Οθωμανικών Αρχών και το ίδιο φαίνεται ότι εφρόντιζαν να κάνουν και οι Οθωμανικές Αρχές και αυτό απέβαινε προς όφελος αμφοτέρων.

4) Είναι αξιοσημείωτο, ότι το παρόν έγγραφο είναι σύντομο, λιτό, σαφές, κατανοητό και πλήρες, γραμμένο από γραφέα, ο οποίος ήταν κάτοχος της ελληνικής γλώσσας. Πιθανώς ο γραφέας ήταν Έλληνας και εργαζόταν ως υπάλληλος σε δημόσια υπηρεσία της Οθωμανικής Διοικήσεως.

XXIV. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ, ΣΧΕΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣ ΑΓΟΡΟΠΩΛΗΣΙΑΝ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΥΛΟΥ Ι. ΚΑΜΠΑΝΗ ΚΑΙ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ: 10-09-1896¹⁰⁹

1. Περίληψη

Ο Παύλος Ι. Καμπαλής παρεχώρησε ήμισυ μέτρο δρόμου από το οικοπέδο του, το οποίο έκειτο στην περιοχή του Αγίου Σάββα του Μανδρακίου Νισύρου, προς τον Νικόλαο Βασιλείου, προκειμένου να έχει είσοδο προς τον Μύλο του, αντί του τιμήματος των ενενήκοντα τριών και είκοσι πέντε (93,25) γροσίων. Προς επιβεβαίωση της αγοροπωλησίας αυτής συνετάγη το παρόν έγγραφο, το οποίο επέχει είδος συμβολαίου.

2. Κείμενο

«1/ Η Δημογεροντία Μανδρακίου Νισύρου πιστοποιεί ότι: Ο 2/ Κ(ύριος) Παύλος Ι(ωάννου) Καμπαλής¹¹⁰ παρεχώρησεν εκ του οικοπέδου 3/του εις Άγιο Σάββαν¹¹¹, του πραχωρηθέντος υπ' αυτού εις τον 4/Κωνσταντίνον Αναστασίου¹¹², ήμισυ μέτρον δρόμου, προς τον Νι5/κόλαον Βασιλείου¹¹³, δι'

¹⁰⁹ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 505.

¹¹⁰ Παύλος Ιωάννου Καμπαλής: Τσιρπανλής 2018, σ. 548, 1197-1201, 1283.

¹¹¹ Άγιος Σάββας: μικρό ναΐδριο, το οποίο διατηρείται και σήμερα σε κεντρικό σημείο του Μανδρακίου. Επίσης: συνοικία, κάβος, μύλος, ανεμόμυλος.

¹¹² Κωνσταντίνος Αναστασίου: πιθανώς τα επώνυμα δεν είχαν ακόμη καταστεί υποχρεωτικά για όλους τους κατοίκους της Νισύρου. Συχνά το βαπτιστικό όνομα του πατέρα εχρησιμοποιείτο ως επώνυμο του υιού.

¹¹³ Νικόλαος Βασιλείου, υιός του Χατζή-Ιωάννου: Τσιρπανλής 2018, σ. 1158.

είσοδον του Μύλου του, αντί γροσίων 6/ενενήκοντα τριών και είκοσι πέντε εκατοστών (αριθμός 93,25).

7/Εκ τούτων αφηρέθησαν γρόσια <τριακόνα και επτά> (37), αξία του ημίσεος τοί8/χου του φούρνου του Ν(ικολάου) Βασιλείου προς τον Παύ10/λον Ι(ωάννου) Καμπανήν, κατά συνέπειαν ο Κ(ύριος) Ν(ικόλαος) Βασιλείου θεωρεί11/ται εις το εξής τέλειος ιδιοκτήτης του δρόμου τούτου.

12/Διό εις ένδειξιν συνετάχθη το παρόν, υπογραφόμενον υπό 13/των Δημογερόντων, παρά του Παύλου Ι. Καμπανή και κυ14/ρωθέν ταις σφραγίσι της Δημογεροντίας.

15/Εν Νισύρω, τη 10^η Σεπτεμβρίου 1896.

16/Υ(στερό) γ(ραφον): Τα 37 γρόσια, ή τε αξία της γωνίας, Οι Δημογέροντες

17/επί της οποίας ο Κωνσταντίνος Αναστασίω Ν. Κορδιστός¹¹⁴

18/έθεσε τον τοίχον του, ουχί και όλου του 19/τοίχου. Τ. Πετρούτσος,

Αυθιμερόν ο πωλήσας Ο Γραμματεύς

20/Παύλος Καμπανής. Ο. Σακελλαρίδης¹¹⁵».

[Κάτωθεν του κειμένου και στο μέσον έχει επικολληθεί ένα χαρτόσημο με τουρκικές επιγραφές και έχει τεθεί μία στρογγύλη σφραγίδα, η οποία επίσης φέρει τουρκικές επιγραφές].

3. Παρατηρήσεις

1) Η Δημογεροντία του Μανδρακίου Νισύρου ως δημοσία Αρχή, φαίνεται ότι εκτελεί και καθήκοντα Συμβολαιογραφείου. Στην προκειμένη περίπτωση εκείνη πιστοποιεί διά του παρόντος εγγράφου αυτής την αγοροπωλησία η οποία έγινε μεταξύ του Παύλου Ιωάννου Καμπανή και του Νικολάου Βασιλείου.

2) Το έγγραφο αυτό είναι σύντομο, λιτό, κατανοητό, σαφές και πλήρες και κατοχυρώνει τόσο τον πωλητή, όσο και τον αγοραστή. Συγκρινόμενο δε προς τα πολυσέλιδα και πολυδάπανα σημερινά συμβόλαια αγοροπωλησίας, οπωσδήποτε υπερεπείκει αυτών.

XXV. ΔΙΑΘΗΚΗ ΜΑΡΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΡΧΟΥ: 10-01-1900¹¹⁶

1. Περίληψη

Η Μαρία Βασιλείου Εκκλησιάρχου, πιθανώς άγαμος ή χήρα άνευ τέκνων και σε προχωρημένη ηλικία προβαίνει στη σύνταξη της παρούσης Δια-

¹¹⁴ Νικόλαος Εμμανουήλ Κορδιστός: Τσιρπανλής 2018, σ. 1068, 1357.

¹¹⁵ Οδυσσεύς Ιωάννου Σακελλαρίδης ή Σακελλαρίου (1866-1942): Τσιρπανλής 39, 1230, 1363.

¹¹⁶ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 509.

θήκης, διά της οποίας παραχωρεί στην ανεψιά της Μαρία Μιχαήλ Β. Εκκλησιάρχου, θυγατέρα του αδελφού της Μιχαήλ, ορισμένα ακίνητα και κινητά πράγματα αυτής.

2. Κείμενο

«1/ Αντίγραφον Διαθήκης Μαρίας Βασιλείου 2/Εκκλησιάρχου.

3/Εκ του Κώδικος.

4/ Εν Νισύρω, σήμερον, την 20. Ιανουαρί5/ου, του έτους <χίλια ενεακόσια> 1900, εμφανισθείσα ενώπιον εμού, του 6/Αρχ(ιερατικού) Επιτρόπου <Νισύρου> και των υποφαινομένων αξιοπίστων μαρ7/τύρων, η Μαρία Βασιλείου Εκκλησιάρχου¹¹⁷, εξητήσατο την 8/σύνταξιν της παρούσης Διαθήκης, δι' ης γίνεται δήλον, ότι οικειο9/θελώς και ανεπηρεάστω γνώμη, παραχωρεί τη ανεψιά αυτής 10/Μαρία Μιχαήλ Β(ασιλείου) Εκκλησιάρχου¹¹⁸, την οικίαν της, ως ευρίσκει 11/ται εις τα Στενά¹¹⁹, το χωράφιον εις Ανθών¹²⁰, το εις Μη12/σοχώριον¹²¹, την εις ταις Φυλαιίς¹²² Σκαλουσκιάν¹²³, το εις Άργος 13/Άγιον Ιωάννην¹²⁴ <χωράφιον>, την εις Νάκκα Ταύλαν¹²⁵, έτερον 14/Λάκκωμα¹²⁶ εις το από Πάνω μέρος, το εις Σύφιον¹²⁷, εις 15/χρυσά νομίσματα κομμάτια οκτώ, αριθμός 8, εις 16/διάφορα.

Διό και εις ένδειξιν εγένετο η παρούσα Δια17/θήκη, ήτις υπογραφείσα υπό της διαθέτιδος και των <παρευρισκομένων> μαρτύρων, 18/επεβεβαιώθη παρ' εμού του Αρχιερατικού Επιτρόπου.-

19/

Η Διαθέτις

20/ Οι Μάρτυρες

Μαρία Βασιλείου Εκκλησιάρχου,

¹¹⁷ Μαρία Βασιλείου Εκκλησιάρχου (περίπου * 1840 - + 1910). Τσιρπανλής 2018, σ. 756, 1030.

¹¹⁸ Μαρία Μιχαήλ Βασιλείου Εκκλησιάρχου (περίπου * 1870 - + 1940): Ανεψιά της Μαρίας, Β. Εκκλησιάρχου. Τσιρπανλής 2018, σ. 756.

¹¹⁹ Στενά, τα: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 67, 994, 1350.

¹²⁰ Ανθών, ο: τοπ.

¹²¹ Μησοχώριον ή Μεσοχώριον ή Μισοχώριον, το, τοπ.: Τσιρπανλής 2018, σ. 202, 634, 1149.

¹²² Φυλαιίς ή Φυλλιές, οι: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 195, 824, 1368.

¹²³ Σκαλουσκιά, η: κλιμακωπή τάβλα σε επικλινές έδαφος. Τσιρπανλής 2018, σ. 142, 761, 1327.

¹²⁴ Άγιος Ιωάννης Άργους: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 157, 900-902, 1353.

¹²⁵ Τάβλα εις Νάκκα: τοπ. Τάβλα, η ή βαστάδι, το: καλλιεργήσιμη λουριδα γης σε επικλινές έδαφος, υποστηριζόμενη από ξερολιθικό, αναλημματικό τοίχο. Στην Κρήτη η τάβλα ονομάζεται πεζούλα, η και ο αναλημματικός τοίχος καλείται τράφος, ο ή δεσά, η ή ξερολιθιά, η. Η αρχαία ελληνική ονομασία της τάβλας ή πεζούλας είναι άνδηρον, το.

¹²⁶ Λάκκωμα, το: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 97, 989, 1364.

¹²⁷ Σύφιον, το: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 206.

21/Ιωάννης Χατζή-Νικολάου	υπογραφομένη διά Ιωάννου
22/Αποστόλης Παπά-Γεωργίου	Ρουσέττου
23/ Νικήτας Γ(εωργίου) Κοριζής ¹²⁸	Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος
24/ Ο Γραμματεύς Οδυσσεύς	Αρχιμανδρίτης Κύριλλος βεβαιοί
25/Σακελλαρίδης ¹²⁹ ».	

3. Παρατηρήσεις

1) Η διαθέτις Μαρία Βασιλείου Εκκλησιάρχου προβαίνει στη σύνταξη της Διαθήκης της αυτής και καθιστά κληρονόμο της την ανειψιά της Μαρία Μιχαήλ Βασ. Εκκλησιάρχου, προφανώς, προκειμένου η δωρεοδόχος ανειψιά, να αναλάβει να φροντίσει την θεία της και να της συμπαρασταθεί στα γηρατειά της.

2) Παρόμοιες περιπτώσεις είναι συνήθεις, τόσο παλαιότερα, όσο και σήμερα και φανερώνουν μέριμνα των ηλικιωμένων ατόμων, τα οποία κατά κανόνα δεν έχουν αποκτήσει ίδια τέκνα και διά του τρόπου αυτού εξασφαλίζουν την συμπαράσταση στα γηρατειά των προσώπων εκ του στενού οικογενειακού των περιβάλλοντος.

3) Το επώνυμο Εκκλησιάρχης προήλθε πιθανώς από το γεγονός, ότι κάποιος πρόγονος της οικογενείας αυτής εκτελούσε καθήκοντα Εκκλησιάρχου στον ναό της Ενορίας, όπου διέμενε. Φαίνεται ότι τα περισσότερα επώνυμα προήλθαν, είτε από επαγγέλματα, είτε από παρωνύμια, είτε από το βαπτιστικό όνομα του πατέρα.

XXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ: 10-05-1900¹³⁰

1. Περίληψη

Ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου, Νισύριος, ο οποίος διαμένει με την σύζυγό του Άννα στον Γαλατά της Κωνσταντινουπόλεως, στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του γνωρίζει τα επόμενα: Ο Αντώνιος και η σύζυγος αυτού Άννα εφιλοξένησαν τον αδελφό του Πασχάλη Χατζή-Νικολάου στην οικία των στον Γαλατά της

¹²⁸ Νικήτας Κοριζής: οικογένεια Κοριζή ή Κοριτζή ή Κοριτζίδα, στους Πάλους: Τσιρπανλής 2018, σ. 1352.

¹²⁹ Οδυσσεύς Σακελλαρίδης ή Σακελλαρίου: Τσιρπανλής 2018, σ. 39, 1230, 1361.

¹³⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 510-512.

Κωνσταντινουπόλεως. Κατά την διάρκεια της φιλοξενίας αυτής απωλέσθη από την οικία ένα χαρτονόμισμα «σημαντηφάρι», μεγάλης αξίας, το οποίον, καθώς υποπτεύονται οι οικοδεσπότες, υπεξαίρεσε ο Πασχάλης, διότι εκτός αυτού δεν διέμενε έτερο άτομο στην οικία των. Ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου παρακαλεί τον Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, να πείσει τον Πασχάλη, ώστε εκείνος να του επιστρέψει το χαρτονόμισμα αυτό ή να καταβάλλει σε αυτόν το αντίστοιχο χρηματικό ποσό.

2. Κείμενο

«1/ Πανοσιώτατε, Άγιε Καθηγούμε2/νε και Αρχιερατικέ Επίτροπε, Κυρ Κύ3/ριλλε, την σεβασμίαν δεξιάν σας ευλαβώς ασπάζομαι.

4/Εις Νίσυρον.

5/Διά της παρούσης μου σπεύδω, να σας 6/θερμοπαρακαλέσω, όπως εν πρώτοις αναγνώσητε ταύτην <την επιστολήν μου> 7/εις τον αδελφόν μου Πασχάλην <Χατζή-Νικολάου> και <την> σύζυγον αυτού, διά 8/πνευματικού τρόπου, ο οποίος εσχάτως έφθασεν εις 9/την πατρίδα μας Νίσυρον εκ Κωνσταντινουπόλεως και δεύτερον, όπως 10/φροντίσητε, να ενεργήσητε τα δέοντα, κατά το δυνατόν σας.

11/Κατά τας 5. του παρελθόντος Ιουλίου [5-07-1899] μοι αφη12/ρέθη από την οικίαν μου εν χαρτονόμισμα σημαντιφάρι¹³¹, 13/αγορά και κτήμα ιδικόν μου και έχον αξίαν σήμερον πέν14/τε Λιρών Τουρκίας. Κατά την ημέραν εκείνην οι 15/ευρισκόμενοι εις την οικίαν μου είμεθα <τρεις> (3): εγώ, η σύζυγός 16/μου <Άννα> και ο αδελφός μου Πασχάλης <Χατζή-Νικολάου>.

Την πρωϊαν της 5. Ιουλίου [1899] η 17/σύζυγός μου < Άννα> είχε λάβει από την τσέπην του παλτού μου φο18/ρέματος το ανωτέρω χαρτονόμισμα, μαζί με άλλα έγγραφα, 19/και τα έθεσεν εις άλλον μέρος προς ώραν (επάνω εις ένα τραπεζάκι). 20/Την πρωϊαν της 25/26 Ιουλίου [1899] παρατηρώ, ότι το χαρτονόμισμα 21/μόνον έλειπεν, ενώ όλα τα άλλα έγγραφα ήσαν εκεί. Κατά 22/πρώτον υποπτεύθη την σύζυγόν μου, εις τούτο δε συνετέλε23/σεν πολύ ο αδελφός μου Πασχάλης <Χατζή-Νικολάου>, ο οποίος διά παντοίων τρόπων 24/πάντοτε προσεπάθη να με εξοργίση κατά της συζύγου μου, επειδή

//

25/επιθυμών ο άθλιος να ίδη εκπληρούμενον το διαζύγιόν μας. 26/ Αφού δε επί <τέσσαρας> (4) μήνας τοιαύτη θλιβερά κατάσταση μεταξύ 27/εμού και της συζύγου μου διήρκεσεν, απεφάσισα μίαν ημέραν, 28/να υπάγωμεν και οι τρεις (3), να λάβωμεν επίσημον όρκον επ' εκκλησίας.

¹³¹ Σημαντηφάρι ή σημαντηφάρη ή σημαντεφέρη, το: είδος χαρτονομίσματος, αξίας τότε (1899/1900) πέντε Οθωμανικών Λιρών.

29/Κατά πρώτον κατά πρότινος μετέβημεν εις τα Πατριαρχεία, 30/όλοι παραδέχθημεν να μας δοθή όρκος, μόνον ο αδελφός μου Πα31/σχάλης <Χατζή-Νικολάου> ηρνήθη και κατ' ουδένα τρόπον ηθέλησεν να δεχθή αυτόν. 32/Επήγαμεν και εις τον Διάκον Κωνσταντίνον <Χριστοφορίδη>¹³² εις το Μετόχι του 33/Αγίου Τάφου, όπου μας εξομολόγησεν ο Πνευματικός όλους, εις το τέλος της 34/εξομολογήσεως βλέπω τον Πνευματικόν να ομιλή κρυφίως εις τον Διάκον, 35/ ο οποίος κατά την ώραν της αναχωρήσεώς <μας> έρχεται κρυφίως και 36/μοι λέγει: «Να είπης εις τον αδελφόν σου Πασχάλην, να σε δώση το χαρτί 37/και ειπέ του, ότι μας το είπεν ο Διάκος».

Και δεύτερον επαρησιά38/σαμεν εις τον Άγιον Ρόδου Κυρ Κωνσταντίνον¹³³ και μας απέστειλεν 39/επισήμως εις της Παναγίας του Σταυροδρομίου¹³⁴ τον Πνευματικόν, 40/με διορίαν έξ (6) ημέρας, να συλλογισθώμεν. Μετά έξ (6) ημέρας όλοι 41/επαρουσιάσθημεν εις τον Προϊστάμενον της Εκκλησίας και εις τον 42/Πνευματικόν, κατά διαταγήν του Μητροπολίτου Αγίου Ρόδου, 4/μόνον ο αδελφός μου ηρνήθη και πάλιν να προσέλθη και 44/τούτο δε, καθώς και έξ άλλων πολλών αποδείξεων των πατριωτών 45/εκ του εσωκλείστου Μαρτυρικού¹³⁵, το οποίον θα πεισθήτε και 46/εσείς περισσότερο, επείσθημεν, ότι αυτός είναι ο αφαιρέσας 47/το χαρτονόμισμα. Μετεχειρήσθην όλα τα δυνατά μέσα, 48/διά να μας φανερώση, επί τέλος δε εσηκώθη και έφυγεν 49/κρυφίως και με ξένα έγγραφα, λέγω Χαμιτιέ¹³⁶ και Δισκερέ¹³⁷ και ήλθεν 50/ εις Νίσυρον και διαμένει αυτού.

Διά ταύτα σας ειδο-

//

51/ ποιώ, να τον εξομολογήσητε, επειδή ιερόν καθήκον έχετε, να συμ-

132 Διάκονος Κωνσταντίνος Ι(ωάννου) Χριστοφορίδης: εκείνος κατήγετο από την Νίσυρο και υπηρετούσε ως Διάκονος στο Μετόχιον του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη. Ίσως επρόκειτο για συγγενή του Ηγουμένου της Σπηλιανής Νισύρου Αρχιμανδρίτου Κυριλλου Χριστοφορίδου ή Χριστοφόρου.

133 Μητροπολίτης Ρόδου Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης, ο Αδριανουπολίτης, (Μητροπολίτης Ρόδου 1/06/1893 – 18/01/1900), κατόπιν Μητροπολίτης Κυζίκου.

134 Παναγία Σταυροδρομίου: ενοριακός ναός στην συνοικία του Σταυροδρομίου της Κωνσταντινουπόλεως.

135 Μαρτυρικών ή εμάρυρον γράμμα: επρόκειτο για έγγραφο, το οποίο περιελάμβανε προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων, οι οποίοι ε γνώριζαν σχετικά με την υπόθεση του απωλεσθέντος ή κλαπέντος χαρτονομίσματος.

136 Χαμιτιέ: προφανώς επίσημο έγγραφο, σχετιζόμενο προς τον Οθωμανό Σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ Β', τον λεγόμενον «Ερυθρόν Σουλτάνον» (31/08/1876 - 27/04/1909). Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β' εκθρονίσθηκε στις 24-02-1909 και απεβίωσε στις 10-02-1918.

137 Δισκερές, ο: πιθανώς Τεσκερές, ο = επίσημο έγγραφο της Οθωμανικής Διοικήσεως.

βουλεύητε έκαστον των Χριστιανών και να τον οδηγήτε, 53/ διότι, ως αποδεικνύεται, ο αδελφός μου εξόκειλε του 54/καλού κόσμου, διά να εννοήσητε δε καλώς εις ποίον 55/βαθμόν έφθασεν η διεστραμμένη αυτού ψυχή, σας λέγω, ότι:

56/Α^{ον}: Άγαμος ακόμη εκείνος, καθώς και εγώ, μοι αφήρεσεν εν 57/πατελόνοι με χρήματα εις την τσέπην, ενώ εκοιμόμουν.

58/Β^{ον}: Από την ιδίαν σύζυγόν του <και> προ του γάμου του, 59/με αντικλείδι αφήρεσεν τα χρήματά της.

60/Γ^{ον}: Έβαλεν κακούς ανθρώπους και έκλεψαν του Μαστροκων61/στανή το σπίτι, του Βουτσά¹³⁸, εις τον Γαλατά <της Κωνσταντινουπόλεως>.

62/Δ^{ον}: Έκλεψαν το κρασί του αδελφού μου Κυριακού <Χατζή-Νικολάου> από 63/την κρεφθήν¹³⁹, από τα Νικιά.

64/Ε^{ον}: Έκλεψαν τα σύκα του Νικολάου Κυρίτζη από 65/τις Λυ(γ) ές¹⁴⁰.

66/Ζ^{ον}: Έκλεψαν την χήραν του Ιωάννου Ν. Κυρίτζη από 67/τις Λυ(γ) ές.

68/Η^{ον}: Έκλεψαν τα χρήματα της Μαρίας Κουφού, καθώς 69/και τα φλουρία, τα οποία άλλαξαν εις Κωνσταντι70/νούπολιν και έλαβαν άλλα χρήματα, τα οποία διεκόνη 71/και όλα τα φλουρία¹⁴¹ εις τον άνθρωπον, όπου το 72/τα έδωσεν, καθώς και το ομολογεί.

Πολλά και πολλά <άλλα> 73/έχει πράξει ο άθλιος <αδελφός μου Πασχάλης Χατζή-Νικολάου>, τα οποία δεν τα γράφω, διά να 74/μην πολυλογώ.

Διά ταύτα και θερμοπαρακα75/λώ, όπως δυνηθήτε, διά πνευματικού τρόπου και τον 76/πειίσετε, ίνα σας δώση τον λόγον του, ότι θα με πληρώ-

//

77/ση το χαρτί των <πέντε> (5) <Οθωμανικών> Λιρών, διότι είμαι έτοιμος, να του 78/αποδείξω την διαγωγήν του και τί πράττει εις την κοινω-

¹³⁸ Μαστρο-Κωνσταντής Βουτσάς: κάτοικος Γαλατά Κωνσταντινουπόλεως.

¹³⁹ Κρεφθή ή κρεπτή, η: κρύπη. Υπόγεια κατασκευή, η οποία εχρησίμευε για την αποθήκευση και φύλαξη διαφόρων προϊόντων, όπως: ελαιολάδου, κρασιού, ξηρών σύκων κλπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 74, 205, 881.

¹⁴⁰ Λυ(γ) ές, οι: τοπ. Τσιρπανλής 2018, σ. 140. Η ετυμολογία του τοπωνυμίου «Λυ(γ) ές, οι», προέρχεται από τον θάμνο Λυγιά, η, ο οποίος αφθονεί στην περιοχή αυτή. Η επίσημη βοτανολογική ονομασία αυτού είναι Βίτεξ άγνος κάστος (Vitex agnus-castus), κοινώς λυγαριά, λυγιά. Οι Λυ(γ) ές είναι μία παραθαλάσσια περιοχή ΝΑ των Πάλων και σε απόσταση περίπου 5 χλμ. από αυτούς. Εκεί διατηρούνται τα ερείπια αρχαίου οικισμού και τα λείψανα μίας τρίκλιτης, ξυλόστεγης παλαιοχριστιανικής βασιλικής (5^{ος} αι. μ.Χ.).

¹⁴¹ Φλουρία ή φλουριά, τα και φλωρία ή φλωριά, τα: χρυσά νομίσματα και κοσμήματα. Τσιρπανλής 2018, σ. 226, 1211, 1238.

νίαν 79/του κόσμου και εν τω συλλογικώ.

80/Λάβετε το εσώκλειστον Μαρτυρικόν και φυλάξατε 81/αυτό, μέχρι <να> φθάσω εις Νίσυρον.

82/Απαντητικήν σας <επιστολήν> περιμένω ανυπομόνως, 83/τα λεγόμενά του προς ησυχίαν μας.

84/Εν Γαλατά Κωνσταντινουπόλεως, τη 10^η Μαΐου 1900.

85/Ασπάζομαι την δεξιάν σας και μένω,

86/Ο δούλος σας.

87/ »Ο δούλος σας Αντώνιος Χ(ατζή) – Νικολάου, 88/εκ Νικιών <Νισύρου>».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου είναι ανάστατος, διότι υποπτεύεται τον φιλοξενούμενο στην οικία του, η οποία έκειτο στον Γαλατά της Κωνσταντινουπόλεως Πασχάλη Χατζή-Νικολάου, ότι του αφήρεσε ένα χαρτονόμισμα, αξίας πέντε (5) Οθωμανικών Λιρών. Αν και προσεπάθησε ο Αντώνιος να πείσει τον αδελφό του Πασχάλη να του το επιστρέψει, όμως δεν το κατόρθωσε.

2) Ο Αντώνιος στέλνει την μακροσκελή αυτή επιστολή του, μαζί με ένα Μαρτυρικόν, το οποίο περιέχει μαρτυρίες γνωστών του, που αφηγούνται σχετικά με την υπόθεση και γενικότερα για το ποιόν του Πασχάλη και υποπτεύονται ή είναι βέβαιοι, ότι εκείνος είναι αυτός, ο οποίος αφήρεσε το απωλεσθέν χαρτονόμισμα.

3) Ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου παρακαλεί τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο, όπως, χρησιμοποιώντας όλα τα πνευματικά μέσα, τα οποία εκείνος διαθέτει, να πείσει τον αδελφό του Πασχάλη, να τον αποζημιώσει και να του επιστρέψει το απωλεσθέν χαρτονόμισμα ή να τον αποζημιώσει σχετικά.

XXVII. ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ, ΣΧΕΤΙΚΟΝ ΜΕ ΥΠΟΘΕΣΙΝ

ΑΝΩΝΙΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΝΙΚΟΛΑΟΥ: 26-05-1900¹⁴²

1. Περίληψη

Το θέμα της υπεξαίρεσης ενός χαρτονομίσματος «σημεντηφέρνη», αξίας πέντε (5) Οθωμανικών Λιρών, το οποίον ανήκε στον Νισύριο Αντώνιο Χατζή-Νικολάου, κάτοικο Γαλατά Κωνσταντινουπόλεως και για το οποίο υπο-

¹⁴² Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 513-515.

πτεύονται ως δράστη τον αδελφό του Πασχάλη, φαίνεται ότι έλαβε μεγάλη διάσταση. Στο παρόν εμμάρτυρον έγγραφον περισσότεροι Νισύριοι και άτομα, τα οποία ανήκουν στο στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον του Αντωνίου και Πασχάλη Χατζή-Νικολάου, καταθέτουν εγγράφως την μαρτυρία των και τάσσονται υπέρ της απόψεως, ότι ο υπεξαιρέσας το χαρτονόμισμα αυτό είναι ο Πασχάλης Χατζή-Νικολάου, αδελφός του παθόντος.

2. Κείμενο

«1/ Εμμάρτυρον Έγγραφον,

2/Δι' ου δηλοποιείται, ότι οι εν Νισύρω παρεπιδημούντες ενταύθα υπο[φαι]3/νόμενοι: Μόσχος Ν(ικολάου) Δημητριάδης, Μαργαρίτης Ιάκωβος, Γ(εώργιος) Κουτσ[ός], 4/Ζαφείρης Εμμ(ανουήλ) Καρβαίνης και Ιεροδιάκονος Κωνστ(αντίνος) Ι. Χριστοφορίδης, 5/καθαρά συνειδήσει, αμερολήπτως ομολογούμεν γυμνήν την αλήθειαν, 6/διά το περί ου ο λόγος ενός εγγράφου αποδείξεως συμεντηφέρη, ον εκλά[πη εκ] 7/της εν Νεοχωριώ οικίας του Μαστραντώνη Χατζή-Νικολάου ιδίας; 8/οικίας του, ως λέγει, δι' ον ήλθον εις έριδας και συζητήσεις μεταξύ του [αδελ]9/φού του Μαστροπασχάλη Χατζή- Νικολάου προηγουμένως, παρ' ου η[κού]10/σαμεν ιδίοις ώτσηι ως εξής, καταθέτοντες την ομολογίαν:

11./Εγώ, ο Μόσχος Δημητριάδης, εξετάσαντος αυτόν τον [Μάστρο] 12/πασχάλη περί αυτού του ζητήματος εμπιστευτικώς, να μου εξηγηθή, εάν 13/πράγματι το επήρεν και το έχει αυτό συμεντηφέρη, καγώ δύναμαι να τον 14/συμβιάσω μετά του αδελφού του Μαστραντώνη <Χατζή-Νικολάου>. Αυτά δε μου απήντησε διά 15/ στόματός του, ότι δεν δύναμαι εγώ να ειπώ προσέτι, παρά θα εκμυστηρευθώ 16/ τον θείον μου Μαστραντώνην Βουτσά και εκ των πολλών με αυτόν αν17/ταλλαξαμένων λόγων, ομολογώ, ότι μου εφάνη ως ύποπτος και άστατος εις τους 18/λόγους του, όπου μου έλεγεν.

19/Καγώ, ο Μαστροκωνστ(αντίνος) Βουτσάς ωμίλησα προτρεπτικώς προς 20/τον εν λόγω Μαστροπασχάλην <Χατζή-Νικολάου>, ότι, επειδή και αν ακόμη θεωρηθή ύποπτος 21/επί της <επι>συμβάσης αυτής <περιπτώσεως>, του ασπωλεσθέντος συμεντηφέρου υπό του 22/αδελφού του Μαστραντώνη και θεωρώ καλόν, με τρόπον συμβιβαστικόν 23/να πληρώσης εις τον αδελφόν σου την ημισείαν αξίαν του συμεντηφέρη, 24/ να εξοφλήσετε. Αυτός δε προς απάντησιν με είπεν εκ στόματός του, ότι πα25/ραδέχομαι να πληρώσω, θείε μου, αλλά δυσκολεύομαι να το πράξω, ίνα μη τυχόν με θεωρήσουν διά κλέπτην.

27/Καγώ, ο Ιάκωβος Γ. Κουτσού, που ομιλώντας μετά του Μαστρ28/πασχάλη, μεθ' ου ανταλλάξαμεν ουκ ολίγους λόγους περί αυτού του ζητή29/ματος, του απωλεσθέντος συμεντηφεριού και επί τέλους του είπον, καλά έ30/καμες και του το πήρες αυτό το χαρτί. Αυτός δε απήντησεν και με είπεν

31/εκ στόματός του, ότι: Μάλιστα... αμέ τί νομίζεις Ιάκωβε, «με κολάη¹⁴³, 32/με κολάη, τρώγει ο ποντικός το λάδι»¹⁴⁴. Αλλά εκ των πολλών λόγων, απού με 33/είπεν, ομολογώ και θεωρώ αυτόν τον Μαστροπασχάλην, ως ύποπτον, ότι 34/αυτός το επήρεν το συζητούμενον συμεντηφέρη.

35/Καγώ, ο Ζαφείρης Εμμ(ανουήλ) Καρβαϊνόπουλος, εξετάσας αυτόν τον 36/Μαστροπασχάλην και προτρεπτικώς του είπον, να μας εξηγηθή εμ-
//

37/πιστευτικώς την αλήθειαν και εάν επήρε αυτό το εν λόγω σημεντηφόρη του 38/αδελφού του και ότι εγώ δύναμαι να τους συμβιβάσω. Αυτός δε εις απάντησιν 39/με είτε διά στόματός του, ότι δεν δύναμαι εις το να εξηγηθώ τίποτε δι' αυτό 40/το πράγμα, παρά μόνον ημπορώ να ειπώ εις τον θείον Μαστραντώνην 41/Βουτσά.

Καγώ δε, ο Ιεροδιάκονος Κωνστ(αντίνος) Ι(ωάννου) Χριστοφορίδης, εκ των κατ' εμέ 42/εκφράσεων του εν λόγω Μαστροπασχάλη, εκ της καταθέσεως των λεγο⁴³/μένων του προς τον εις Φανάριον Πνευματικόν του Μετοχίου Αγίου Τά⁴⁴/φου, ως ήκουσα, ομολογώ, ότι ο εν λόγω Μαστροπασχάλης θεωρείται ως ύπο⁴⁵/πτως ενοχοποιημένος επί της αυτής πράξεως.

46/Ταύτα πάντα ομολογούμεν μετά θετικότητος, απαθώς 47/και αμερολήπτως και κατ' αίτησιν του Μαστραντώνη Χατζή-Νικολάου 48/επαφίμεν αυτό το παρόν μας ενυπόγραφον παρ' ημών, ίνα τω 49/χρησιμεύση όπου δει.

Εν Κωνσταντινουπόλει Γαλατά, 50/ τη 26^η Μαΐου 1900.

51/ Οι Μάρτυρες

52/ »Ζαφείριος Εμμ(ανουήλ) Καρβαϊνης

53/ »Μόσχος Δημητρίου

54/ Υπογράφονται».

[Στο τέλος και κάτωθεν του κειμένου έχουν επικολληθεί δύο χαρτόσημα, τα οποία φέρουν τουρκικές επιγραφές. Επάνω σε αυτά υπάρχει η σφραγίδα]:

55/ΑΝΤΩΝΙΟΣ 56/ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ.

[Το κείμενο του εγγράφου αυτού συνεχίζεται με άλλο χέρι και έχει ως εξής]:

57/Ομολογούμεν ημείς, οι κάτοικοι εις αυτό το σπίτιον, 58/ότι, όταν ε-

¹⁴³ Κολάη, το: υπομονή, τρόπος, σιγά σιγά.

¹⁴⁴ «Με κολάη, με κολάη, τρώει ο ποντικός το λάδι», ήτοι: «Με υπομονή και με κατάλληλο τρόπο, μπορεί κάποιος να επιτύχει αυτό, το οποίο επιδιώκει».

κλάπη το χαρτί του Αντωνίου Χ(ατζή) -Νικολάου, 59/καθημερινώς εμάλωνεν μετά της συζύγου του Άννης, 60/μάλιστα και την έδειρεν. Ημείς πολλάκις εμβαίνα61/μεν εις την μέσην, διά να τους ησυχάσωμεν. Ο δε 62/αδελφός αυτού Πασχάλης <Χατζή-Νικολάου>, έλεγεν εις την γυναίκα 63/του Αντωνίου Άννα, «κάνεις καλά να χωρίσεις, 64/διότι ελπίδα δεν έχεις μαζί του να ζήσης».

65/Όθεν ομολογούμεν εκ των λεγομένων του και εκ

//

66/των πολλών πράξεων του, ως συγκάτοικοι φαμελικώς¹⁴⁵ 67/εις αυτό το σπίτιον, ότι αυτός ο Πασχάλης <Χατζή-Νικολάου> το έχει 68/κλεμένον.

Ταύτα πάντα γνωρίζομεν και ομο69/λογούμεν γυμνήν την αλήθειαν.

70/Διό και υποφαινόμεθα:

71/ Αναστασία Ζαννή και Μαργίτσα Α. Μαρδιάννου, 72/ως αγράμματες υπογραφόμεθα διά Ιωάννου 73/Ζαχαριάδου και ημείς σταυροσημειούμεν: 74/ + +.

75/Το γνήσιον των όπισθεν υπογραφών:

76/Ζαφειρίου Εμμ(ανουήλ) Καρβαΐνη, Μόσχου 77/Δημητρίου, Κωνσταντίνου Πασχαλίδη Βου78/τζά, Αναστασίας Ζαννή και Μαργίτζα Α. 79/Μαρδιάννου, διά Ιωάννου Δημητρίου 80/Ζαχαριάδη, επικυροί η Μουχταρία.-

81/ Σφραγίς του Χριστού Γαλατά <Κωνσταντινουπόλεως>.

82/Αυθημερόν.

83/ Τη 26^η Μαΐου 1900

84/Ο Μουχτάρης

85/ Δ(ημήτριος) Σταυρίδης».

[Κάτω και στο μέσον του εγγράφου έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, η οποία φέρει τουρκικές επιγραφές].

3. Παρατηρήσεις

1) Από την μελέτη των σχετικών εγγράφων, τα οποία αναφέρονται στην υπεξαίρεση του χαρτονομίσματος, αξίας πέντε (5) Οθωμανικών Λιρών, το οποίο ανήκε στον Αντώνιο Χατζή-Νικολάου και το οποίο τόσα προβλήματα εδημιούργησε, μεταξύ άλλων σχηματίζομε μία εικόνα για την οικογενειακή και κοινωνική γενικά κατάσταση, η οποία επικρατούσε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. στη Νίσυρο.

145 Φαμελικώς: οικογενειακώς.

2) Οι σχέσεις του Αντωνίου Χατζή-Νικολάου μετά της συζύγου του Άννης δεν ήσαν οι καλύτερες και η απώλεια του χαρτονομίσματος χειροτέρευσε αυτές, μέχρι του σημείου να σκέπτονται το διαζύγιο. Επίσης οι σχέσεις μεταξύ των δύο αδελφών, ήτοι του Αντωνίου και Πασχάλη Χατζή-Νικολάου δεν ήσαν καλές, αν και ο Αντώνιος εφιλοξενούσε για αρκετό χρονικό διάστημα τον αδελφό του Πασχάλη στην οικία του στην Κωνσταντινούπολη.

3) Ο ρόλος της Εκκλησίας και των εκπροσώπων αυτής εθεωρείτο τότε πολύ σημαντικός, γι' αυτό και ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου προσφεύγει αρχικά σε εκπροσώπους της Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη, με την προσδοκία να εύρει λύση στο πρόβλημά του. Τέλος ο Αντώνιος Χατζή-Νικολάου καταφεύγει στον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο, επιζητώντας την μεσολάβηση αυτού μεταξύ του και του αδελφού του Πασχάλη, ελπίζοντας ότι με την διαμεσολάβηση του Κυρίλλου, είναι δυνατόν να λάβει αίσιον πέρας η σχετική περιπέτεια αυτού, η σχετική προς την απώλεια του χαρτονομίσματος.

4) Τέλος ο σημερινός μελετητής των σχετικών εγγράφων διερωτάται, ήταν τόσο μεγάλης οικονομικής αξίας και άξιζε τον κόπο να λάβει τόσο μεγάλες διαστάσεις και να απασχολήσει τόσους φορείς και τόσα πρόσωπα το θέμα της απωλείας ενός χαρτονομίσματος των πέντε (5) Οθωμανικών Λιρών ή το θέμα αυτό, εκτός από την οικονομική του πλευρά θεωρούμενο, είχε κυρίως ηθική αξία, διότι δι' αυτού ετίθεντο σε αμφισβήτηση θεμελιώδεις αξιακές αρχές.

XXVIII. ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΑΡΡΑΒΩΝΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΙ ΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΖΑΒΗ: 30-05-1900¹⁴⁶

1. Περίληψη

Ο Παντολέων Χρήστου και η Άννα Γ. Καζαβή, με καταγωγή από την Νίσυρο και ζώντας στην Κωνσταντινούπολη ετέλεσαν μεταξύ των αρραβώνα και στη συνέχεια για διαφόρους λόγους ο αρραβώνας των αυτών διελύθη. Ακολούθως ήλθαν στην Μεγάλη Πρωτοσυγκελλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως και ενώπιον του τότε Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου Χρυσοστόμου edήλωσαν, ότι ο αρραβώνας των διελύθη και ότι δεν έχουν καμμία υλική ή άλλη απαίτηση ο ένας από τον άλλον.

¹⁴⁶ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 516.

2. Κείμενο

«1/Αύξ(ων) αριθ(μός) 1080.

2/ Οι εν τω παρόντι εγγράφω 3/υπογεγραμμένοι: Παντολέον Χρήστου 4/και Άννα Γεωργίου Καζαβή, εμφα5/νισθέντες εν τη Μεγάλη Πρωτο-συγκ/κελλία, εδηλώσαμεν, ότι οικειο7/θελώς διελύσαμεν τον ανά μέσον 8/η-μών αρραβώνα, διά την έλλειψιν 9/ αγάπης και συμπαθείας, 10/ουδέτερος δε εξ ημών έχει απαιτήσιν 11/τινα υλικήν ή άλλην οϊανδήποτε παρά 12/του ετέρου και μένομεν αμοιβαίως 13/ανενόχλητοι και ακαταζήτητοι.

14/Εις ένδειξιν όθεν εγένετο το 15/παρόν εις διπλούν και εκρατήθη ανά 16/εν παρ' εκατέρου ημών.

17/Εν τοις Πατριαρχείοις, τη 30^η Μαΐου 1900.

18/ Διά τον <Παντολέοντα> Χρήστου

19/ † Διά την αγράμματην Άννα Γεωργίου Καζαβή, σταυρόν 20/σημειού-σαν, υπογράφει ο Μ(ιχαήλ) Μιχαηλίδης.

21/Επικυρούται το γνήσιον των ανωτέρω υπογραφών.

22/Και αυθημερόν

23/ † Ο Μ(έγας) Πρωτ(οσύγκελλος) Χρυσόστομος»¹⁴⁷.

[Κάτω και αριστερά και στο τέλος του εγγράφου αυτού έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας υπάρχει ανισοσκελής σταυρός άνωθεν βιβλίου και περιμετρικά η επιγραφή:

«ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΙΑΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ»].

3. Παρατηρήσεις

1) Όπως είναι γενικά γνωστό ο αρραβώνας αποτελεί στάδιο δοκιμασίας, κατά το οποίο οι αρραβωνιασθέντες γνωρίζονται καλύτερα και δοκιμάζονται ως χαρακτήρες. Τότε διαπιστώνουν, είτε ότι κατά βάση συμφωνούν και αποφασίζουν, να προχωρήσουν στη τέλεση γάμου, είτε ότι υπάρχει ασυμφωνία χαρακτήρων και τότε ο αρραβώνας διαλύεται και έκαστος είναι ελεύθερος να επιλέξει το τρόπον του περαιτέρω βίου του.

2) Σε ορισμένες περιπτώσεις συμβαίνει και οι δύο ή ο ένας εκ των δύο μνηστευθέντων, μετά την διάλυση του αρραβώνα, να εγείρουν οικονομικές ή άλλες απαιτήσεις και τότε δημιουργούνται προβλήματα, τα οποία επιζητούν την λύση των. Στην προκειμένη περίπτωση ο αρραβώνας λύθηκε με την

¹⁴⁷ Είναι αξιοσημείωτο, ότι δεν αναφέρεται το επώνυμο του Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου Χρυσοστόμου. Φαίνεται ότι αρκούσε και μόνον η αναφορά του ονόματος και της ιδιότη-
τας αυτού.

σύμφωνη γνώμη και των δύο πλευρών και όπως δηλώνεται από αυτούς, δεν υπάρχει ουδεμία υλική ή άλλη απαίτηση εκ μέρους των.

**XXIX. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΜΟΥΚΤΑΡΙΑΣ ΠΕΤΣΗΣ, ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΔΑΤΣΑΣ
(DACA) ΤΗΣ ΝΔ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ, ΑΦΟΡΟΝ ΣΤΟΝ
ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΜΕΪΜΑΡΗ: 1-08-1900¹⁴⁸**

1. Περίληψη

Ο Ιωάννης Κυριάκου Μειμάρης κάτοικος του συνοικισμού Πέτσης, του οικισμού Δάτσα (Daca), της ΝΔ Μικράς Ασίας, ετέλεσε γάμο μετά της Καλλιόπης Ιωάννου Γεωργομιζή, όμως, επειδή η σύζυγος, όχι μόνον αρνήθηκε να εκτελέσει τα συζυγικά της καθήκοντα, αλλά και αυθαίρετα και χωρίς την συγκατάθεση του συζύγου της, ανεχώρησε από την Πέτσα και επί ένα ολόκληρο έτος αγνοείται η τύχη της, ο σύζυγος της εξήτησε από την Μουκταρία της Πέτσης την σύνταξη του παρόντος Πιστοποιητικού, για πάσα νόμιμη χρήση.

2. Κείμενο

«1/ Πιστοποιητικόν

2/Δι' ου δηλούται, ότι η Μουκταρία¹⁴⁹ 3/της Πέτσης¹⁵⁰, πιστοποιεί, ότι: ο Κ(ύριος) Ι(ωάννης) 4/Κυριάκου Μειμάρης¹⁵¹, νυμφευθείς με 5/την Κ(υριάν) Καλλιόπην Ιωάννου Γεωργο6/μιζή, ήτις μη εκτελέσασα <τα> καθήκοντά <της τα> 7/συζυγικά, <αλλά> παραιτηθείσα παρ' αυτών και 8/εκέισε της πατρίδος Πέτσης, δίχως διατα9/γής και γνώσεως του ειρημένου συζύγου 10/αυτής <αναχωρήσασα>, απόλειται την σήμερον επί έν1/α έτος, μη γνωρίζοντες την διαμοινήν 12/αυτής.

13/Δι' ου και εις ένδειξιν δίδεται 14/το παρόν Πιστοποιητικόν, υπογεγραμ15/μένον παρά των αξιολπίστων μαρτύρων <και> 16/επικυρωθέν παρά της ενταύθα 17/Μουκταρίας.

¹⁴⁸ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 517.

¹⁴⁹ Μουκταρία ή Μουχταρία, η = Δήμος. Τσιρπανλής 2018, σ. 223. Μουκτάρης, ο = Δήμαρχος. Τσιρπανλής 2018, σ. 705, 990, 1018.

¹⁵⁰ Πέτσα ή Πέτζα, η: ένας από τους συνοικισμούς, οι οποίοι συγκροτούσαν τον οικισμό Δάτσα ή Ντάτσα (Daca), παραφθορά του αρχαίου ελληνικού ονόματος «Σταδία, η», ο οποίος σήμερα είναι μία παράλιος κωμόπολη της ΝΔ Τουρκίας και κείται περίπου απέναντι από την νήσο Σύμη. Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Πέτσα αποτελούσε έναν μικρό συνοικισμό, όπου εξούσαν περισσότεροι Έλληνες. Τσιρπανλής 2018, σ. 22-223.

¹⁵¹ Μειμάρης: τουρκικά me' mour = κρατικός αξιωματούχος. Τσιρπανλής 2018, σ. 743.

18/Εν Πέτση, τη 1^η Αυγούστου 1900.

19/ » Βασίλειος Σαρρή¹⁵²

20/ » Γεώργιος Μ(ιχαήλ) Γιαννεκής

21/ » Διά τον αγράμματον Γεώργιον Νικολίτζη¹⁵³, <υπογράφει ο>

22/ » Σταμάτιος Μ(ιχαήλ) Χαρίτου¹⁵⁴, ο γαμβρός της κόρης.

23/ » Μιχαήλ Λυκοπάντης¹⁵⁵

24/ Αριστοτέλης Κήπεσης

25/ Στ(αύρος) Μ(ιχαήλ) Τζαταλιός¹⁵⁶

26/ Τουρκική επιγραφή

27/Τουρκική επιγραφή».-

[Κάτω και αριστερά του εγγράφου αυτού έχουν τεθεί δύο κυκλικού σχήματος σφραγίδες, εκ των οποίων η μία είναι μικρότερη της άλλης και οι οποίες φέρουν τουρκικές επιγραφές].

3. Παρατηρήσεις

1) Επί της εποχής της Τουρκοκρατίας (1522-1912) και μέχρι περίπου το 1922-1924, στην Μικρά Ασία και ειδικότερα στα δυτικά και νότια παράλια αυτής, κατοικούσαν πολλοί Έλληνες Ορθόδοξοι Χριστιανοί, οι οποίοι ήσαν οργανωμένοι σε Κοινότητες, είχαν δικούς των ναούς και Ιερείς, Σχολεία και Διδασκάλους και γενικά ευημερούσαν. Επίσης πολλοί μόνιμοι κάτοικοι των γειτονικών προς την Μικρά Ασία νησιών (π.Χ. Κως, Σύμη, Νίσυρος, Κάρπαθος κλπ.), μετέβαιναν περιοδικά στην Μικρά Ασία, εργάζοντο εκεί και επέστρεφαν στη συνέχεια στις ιδιαίτερες πατρίδες των και στις οικογένειές των.

2) Ο νυν Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος έχει πει: «Το να είσαι κάτοικος της Μικράς Ασίας κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, αποτελούσε τίτλο τιμής και ήταν ένδειξη ευγενείας»: Απόσπασμα από ομιλία του ως άνω Μητροπολίτου, κατά την Θεία Λειτουργία της εορτής του Αγίου Νικολάου Μύρων, η οποία ετελέσθη στις 6-12-2018, στον ναόν του Αγίου Νικολάου στα Μύρα (σημερινή κωμόπολη Demre), πλησίον της νοτίας παραλίας της Μικράς Ασίας.

¹⁵² Σαρής ή Σαρρής: οικ. Τσιρπανλής 2018, σ. 689, 690, 982. Τουρκικά σαρρής = ξανθός.

¹⁵³ Νικολίτσης ή Νικολίτζης: επώνυμο, το οποίο απαντά και σήμερα στα Δωδεκάνησα.

¹⁵⁴ Χαρίτου: οικογένεια, οποία υπάρχει και σήμερα στη Νίσυρο και στην Ρόδο.

¹⁵⁵ Λυκοπάντης: επώνυμο το οποίο απαντά και σήμερα στα Δωδεκάνησα.

¹⁵⁶ Τσαταλιός ή Τζαταλιός: επώνυμο, το οποίο διατηρείται και σήμερα στη Σύμη και Ρόδο.

3) Η Καλλιόπη Ιω. Γεωργομιζή, είτε επειδή δεν ήθελε, είτε διότι δεν η-δύνατο να εκτελεί τα συζυγικά της καθήκοντα, ανεχώρησε αυθαίρετα από την Πέτσα και ηγνοείτο η τύχη της επί ένα και πλέον έτος. Τότε ο κατά τύ-πον σύζυγος αυτής προσέφυγε στην Μουκταρία της Πέτσης και εξήτησε και έλαβε το παρόν Πιστοποιητικόν, για πάσα νόμιμη χρήση. Σημειωτέο, ότι και με τον σε ισχύον σήμερα οικογενειακό δίκαιο, ο χωρισμός από κοίτης συ-νεπάγεται τον σοβαρό κλωνισμό και την διάλυση του γάμου.

**XXX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β',
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΛΟΝ: 20-04-1901¹⁵⁷**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ στέλνει την επιστολή αυτή προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του γνωρίζει, ότι ε-πικειμένης της εκλογής νέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως και επει-δή η Επαρχία της Ρόδου συγκαταλέγεται στις είκοσι και οκτώ (28) Ε-παρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες έχουν το προνόμιο να συμμετέχουν στην εκλογή του Πατριάρχου δι' αντιπροσώπων, οφείλει να συγκαλέσει Γενική Συνέλευση των κατοίκων της Νισύρου υπό την προε-δρεία του. Αυτή θα εκλέξει έναν αντιπρόσωπό της, ο οποίος κατά την πρώτην εβδομάδα του μηνός Μαΐου 1901 οφείλει να μεταβεί στην Ρόδο, όπου μαζί με εκπροσώπους των νήσων: Ρόδου, Σύμης, Χάλκης και Νισύ-ρου, θα εκλέξουν έναν αντιπρόσωπο, ο οποίος θα μεταβεί στην Κωνστα-ντινούπολη, προκειμένου να συμμετάσχει στην εκλογή του νέου Πα-τριάρχου.

2. Κείμενο

«1/ Αριθ(μός) Πρωτ(οκόλλου) 2/80.

3/Οσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε, Καθηγούμενε της εν Μανδρακίω <της Νισύρου> 4/Ιεράς Μονής της Σπηλιανής και ημέτερε Αρχιερατικέ Επίτροπε.

5/Της Επαρχίας ημών εμπεριλαμβανομένης¹⁵⁸ εν των Καταλόγω των 6/είκοσι και οκτώ (28) προνομιούχων Επαρχιών, αίτινες δικαιούνται 7/να μετάσχωσι της εκλογής Οικουμενικού Πατριάρχου και επι8/κειμένης ού-

¹⁵⁷ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 520.

¹⁵⁸ Εμπεριλαμβανομένης: συμπεριλαμβανομένης.

σης τοιαύτης εκλογής¹⁵⁹, συμφώνως τη υπ' αριθ(μόν) Πρωτ(οκόλου) 1897 9/ και ημερομ(ηνίαν) θ' Απριλίου έ. έ. [9-04-1901], Συνοδική Εγκυκλίω τη χθες [19-04-1901] αφιχθείση 10/ημίν, προτρεπόμεθα την Οσιότητά σου, ίνα προσκαλέσης αντιπροσώ11/πους και εκ των τριών χωριών της Νισύρου εις συνεδρίαν, υπό την 12/Προεδρείαν σου και αναδείξεις ένα εξ αυτών αντιπρόσωπον Νι13/σύρου και εξαποστείλης αυτόν εξ άπαντος, εφωδιασμένον με το 14/σχετικόν Πρακτικόν της εκλογής του, την πρώτην εβδομάδα του 15/ αρξαμένου μηνός Μαΐου [1901] εις Ρόδον, ίνα μετάσχη Συνελεύσεως, απο16/τελουμένης εξ αντιπροσώπων Ρόδου, Σύμης, Χάλκης και Νισύρου, υπό 17/την προεδρείαν ημών, σκοπόν εχούσης την από κοινού ανάδει18/ξιν ενός και μόνου αντιπροσώπου της Επαρχίας, όστις να αντιπροσω19/πεύση αυτήν εν Κωνσταντινουπόλει κατά την προσεχή εκλογήν Πατριάρχου.

20/Αναμένοντες εξ άπαντος την δήλωσιν της ασφαλούς λήψεως της 21/παρούσης και τον αντιπρόσωπον εις Ρόδον, ένθα μεταβαίνομεν μετά 22/έξ (6) ημέρας και ευλογούντες αυτήν πατρικώς, ως και τους ευλογημένους 23/Χριστιανούς μας, διατελούμεν.

Εν Χάλκη, τη 20^η Απριλίου 1901.

24/Δάπυρος προς Θεόν ευχέτης

25/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Κάτω και αριστερά του κειμένου της επιστολής αυτής έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, η οποία φέρει στο κέντρο αυτής σταυρό, στηριζόμενο επάνω σε βάση και πέριξ αυτής την επιγραφή: «ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ 1900»].

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η πληροφορία, την οποία αποκομίζομε από την επιστολή αυτήν, ότι κατά την εκλογή νέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, η Επαρχία Ρόδου συμπεριλαμβάνετο μεταξύ των είκοσι και οκτώ (28) προνομιούχων Επαρχιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες έστελναν από έναν αντιπρόσωπό των στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να συμμετάσχει στην εκλογή του νέου Πατριάρχου.

¹⁵⁹ Κατά την εκλογή αυτήν του έτους 1901 εξελέγη ως Οικουμενικός Πατριάρχης ο Ιωακείμ Γ' (1878-1884 και 1901-1912), ο οποίος διεδέχθη τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντίνο Ε' (1897-1901). Τον Ιωακείμ Γ' διεδέχθη ο Πατριάρχης Γερμανός Ε' (Καβακόπουλος, 1913-1918), πρώην Μητροπολίτης Ρόδου (19/02/1876 - 8/02/1888), ο από Κώου. Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959, σ. 799.

2) Η εκλογή αντιπροσώπων και η συμμετοχή των στην εκλογή του Πατριάρχου φανερώνει την επιβίωση δημοκρατικού πνεύματος, το οποίο αρχικά υπήρχε σε μεγαλύτερο βαθμό στην Χριστιανική Εκκλησία, όπου η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου ήταν συχνότερη και εντονότερη, από ότι αργότερα.

**XXXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β', ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
29-04-1901¹⁶⁰**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο και στην οποία αναφέρεται σε δύο θέματα, ήτοι: Πρώτον, του γνωρίζει ότι έλαβε τα αποσταλέντα Πιστοποιητικά, τα οποία αφορούν στον προκάτοχο αυτού Μητροπολίτη Ρόδου Ιερόθεο Δημητριάδη, επεκύρωσε αυτά και του τα επιστρέφει, για τα περαιτέρω.

Δεύτερον, αναφέρεται στην μετάβαση ή όχι των εκλεγμένων αντιπροσώπων της Επαρχίας Ρόδου στην Κωνσταντινούπολη, διά να λάβουν μέρος στην επικείμενη εκλογή του Οικουμενικού Πατριάρχου και εκφράζει σχετικές προς αυτήν απόψεις του.

2. Κείμενο

«1/ Αριθμ(ός) Πρωτ(οκόλλου) 2/88.

3/Οσιώτατε Καθηγούμενε και ημέτερε εν Νισύρω Αρχιερατικέ Επίτροπε, 4/Κ(ύριε) Κύριλλε, ευχόμεθά σοι ολοψύχως.

5/Απαντώντες εις την από 20ην λήγοντος [20-04-1901] υϊκήν επιστολήν σου, 6/ της περίλειτουργίας, έχουσα τα δύο Πιστοποιητικά του αδελφού ημετέ7/ρου, του αποδήμου προκατόχου ημών¹⁶¹, προς επικύρωσιν, διαβιβάζομέν σοι 8/ταύτα δεόντως επικεκυρωμένα, ίνα μεταδιαδεχομένη ταύτα, πα9/ραδώση αυτά και προτρέψη αυτούς καταλλήλως, όπως προ της 10/οριστικής εκλογής Πατριάρχου Οικουμενικού, μη μάτην μεταβώσι και 11/δapanώνται επί ματαίω και δεύτερον, ει δυνατόν, μη μεταβώσι 12/όλως, διότι

¹⁶⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 521.

¹⁶¹ Προκάτοχος του Ιωακείμ Β' ήταν ο Μητροπολίτης Ιερόθεος Δημητριάδης (3/02/1900 - + 15/08/1900) ο από Νισύρου. Ο Ιωακείμ Β' (Βαλασιάδης), ο από Μαρωνείας, διετέλεσε Μητροπολίτης Ρόδου κατά την περίοδο 7/09/1900 - 13/03/ 1910 και στην συνέχεια διετέλεσε Μητροπολίτης Πρεβέζης.

τα έξοδα αυτών και τα χρέη, εις α υποβληθήσονται εί13/ναι πλείονα των ό-
σων θα λάβωσι.

Καθ' ημάς, ή ο εις μόνον <αντιπρόσωπος> να με14/ταβή <εις την
Κωνσταντινούπολιν> ως αντιπροσωπεύων όλους ή να σταλώσιν όλα τα
Πιστοποιητικά 15/αυτών ασφαλώς και δι' εμπίστου προσώπου εις τα Πα-
τριαρχεία μετ' Αιτή16/σεως αυτών, όπως τα αναλογούντα αυτοίς κληρο-
νομικά μέρη τα 17διαβιβάσωσι αυτοίς διά της Μητροπόλεως μας, εάν θέ-
λωσι, προς το 18/συμφέρον αυτών, αλλά είναι ελεύθεροι να ορίζωσιν ότι
θέλωσι.

19/Επί τούτοις, αναμένοντες την δήλωσιν της ασφαλούς των διαβι20/βα-
ζομένων λήψεως, διατελούμεν, πατρικώς ευλογούντες.

21/Εν Ρόδω, τη 29^η Απριλίου 1901.

22/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης.

23/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Κάτω και αριστερά του κειμένου της επιστολής αυτής έχει τεθεί στρογ-
γύλη σφραγίδα, η οποία φέρει στο κέντρο αυτής έναν ανισοσκελή σταυρό,
που στηρίζεται επάνω σε βάση και πέριξ την επιγραφή: «ΙΕΡΑ ΜΗ-
ΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ, 1900»].

3. Παρατηρήσεις

1. Περίληψη

1) Ο προκάτοχος του Μητροπολίτου Ρόδου Ιωακείμ Β', ο Ιερόθεος (Δη-
μητριάδης), διετέλεσε Μητροπολίτης Ρόδου περίπου επί ένα εξάμηνο και
στη συνέχεια εκοιμήθη και τον διεδέχθη ο Ιωακείμ Β'.

2) Ο Μητροπολίτης Ιωακείμ Β' συμβουλεύει στην επιστολή του αυτήν,
όπως οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι, οι οποίοι πρόκειται να μεταβούν
στην Κωνσταντινούπολη, για να λάβουν μέρος στην επικείμενη εκλογή
νέου Οικουμενικού Πατριάρχου, αφ' ενός μεν να μην βιαστούν να μετα-
βούν εκεί, αφ' ετέρου δε να σκεφθούν, εάν είναι σκόπιμο να μεταβούν
οι ίδιοι, είτε να στείλουν ένα μόνον αντιπρόσωπο, είτε τέλος να στείλουν
μόνον σχετικά έγγραφα με εμπιστόν των πρόσωπο και τούτο, διότι τα έ-
ξοδα της μεταβάσεως θα είναι πολλά και αυτά που οι ίδιοι θα λάβουν
κατόπιν ως οδοιπορικά έξοδα, θα είναι πολύ ολιγότερα. Αλλά τελικά ε-
κείνοι είναι ελεύθεροι να αποφασίσουν, και να πράξουν, όπως οι ίδιοι
νομίζουν ορθότερον.

**XXXII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
23-05-1901¹⁶²**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και κατ' αρχήν εκφράζει την λύπη του, επειδή ο Κύριλλος δεν εφάρμοσε μέχρι σήμερα τις κυβερνητικές οδηγίες, αναφορικά με το θέμα της τηρήσεως των Ληξιαρχικών Πράξεων. Στη συνέχεια ο Μητροπολίτης ζητεί από τον Κύριλλο, να του αναφέρει γραπτώς, διά ποιούς λόγους δεν εφάρμοσε μέχρι τώρα τους κυβερνητικούς σχετικούς κανονισμούς, αν και από αρκετού χρόνου το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με σχετική Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο προς όλους τους Αρχιερείς (από 4-05-1887), διέταξε την εφαρμογή αυτών.

2. Κείμενο

«1/ Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 116.

2/ Πανοσιώτατε Καθηγούμενε και ημέτερε εν Νισύρω Αρχιερα3/τικέ Επίτροπε Κύριλλε, ευχόμεθά σοι εκ ψυχής.

4/ Ελυπήθημεν σφόδρα αναγνώντες την υπό ημερομ(ηνίαν) 9. 5/ υπερμεσούντος [9-05-1901] σεσημασμένην επιστολήν σου, την αφορώσαν εις το 6/ ζήτημα των Ληξιαρχικών Πράξεων, ας επειδή δεν εφηρομόσατε 7/ εξ υπαρχής, πιέξεσθε σήμερον εις εφαρμογήν και ζητήτε 8/ οδηγίας.

Μη γινώσκοντες δε τους λόγους, διά τους οποίους απε9/ ναντίας αρνείσθε να εφαρομόσητε την Κυβερνητικήν ταύ10/ την διαταγήν και τους οποίους, εάν υποβάλατε τότε, κατά 11/ πόσον εξετίμησεν η Σεβαστή Κυβέρνησις ή ου, δυσκολευόμε12/ θα εις ορισμένην απάντησιν, δηλούντες μόνον ότι το Οικουμενι13/ κόν Πατριαρχείον από 4ης Μαΐου του 1887, έστειλε τοις Α14/ γίοις Αρχιερεύσιν Πατριαρχικήν και Συνοδικήν Εγκύκλιον, δι' ης 15/ προτρέπει την εφαρμογήν του Κυβερνητικού τούτου μέ16/ τρου ως λυσιτελούς και υποδεικνύει και τον νόμιμον τρόπον 17/ της εφαρμογής αυτού.

Και δη διά νεωτέρας αυτού Εγκυκλίου, 18/ της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1901, συνιστά την εξακολουθήσιν της εφαρ19/ μογής του μέτρου τούτου ως μέχρι τούδε, μέχρι νεωτέρας Διατα20/ γής, διότι εξακολουθήσωσιν αι επί του ζητήματος τούτου μετα21/ ξύ της Σεβαστής Κυβερνήσεως και των

¹⁶² Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 522-523.

Πατριαρχείων διαπραγμα22/τεύσεις περί μεταρρυθμίσεων άρθρων των του τελευταίου σχε23/τικού Κυβερνητικού Κανονισμού, μέχρι της οριστικής αυτής24/διακανονίσεως, καθ' όσον αφορά τον τρόπον της εφαρμογής.

//

25/Αξιούντες λοιπόν, όπως εκθέσητε τους λόγους, διά τους οποί26/ους δεν ηθελήσατε από τότε μέχρι της σήμερα, να εφαρμόσητε 27/το κυβερνητικόν τούτο μέτρον, ώστε να μη υφίστασθε σήμερα 28/τοιαύτας δυσχερείας και ίνα και ημείς μελετήσωμεν 29/τους δικαιολογημένους τούτους λόγους και αποφανθώμεν επ' 30/αυτών, κατά πόσον εισί νόμιμοι και δικαιολογημέ31/νοι και δώσομεν υμίν αναλόγους οδηγίας.

Διατελούμεν 32/μετά πατρικής αγάπης, αναμένοντες γράμματά σας και επισυνά33/πτοντες και τας Πατριαρχικάς και Συνοδικάς Εγκυκλί34/ους εν αντιγράφοις, προς γνώσιν του ζητήματος.

35/Εν Ρόδω, τη 23^η Μαΐου 1901.

36/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης.

37/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

3. Παρατηρήσεις

1) Η κεντρική Οθωμανική Κυβέρνηση, η οποία είχε την έδρα της στην Κωνσταντινούπολη, απεφάσισε την μεταρρύθμιση του τρόπου τηρήσεως των Ληξιαρχικών Πράξεων, ενημέρωσε αρμοδίως το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο με την σειρά του έστειλε Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο (4-05-1887) προς τους κατά τόπους Αρχιερείς, εντελλόμενο την εφαρμογή των νέων κυβερνητικών διατάξεων, των σχετικών προς το θέμα αυτό. Οι Μητροπόλεις ακολούθως ενημέρωσαν περί του θέματος τους κατά τόπους Αρχιερατικούς Επιτρόπους και Προϊσταμένους των Εκκλησιών.

2) Ο Ηγούμενος της Σπηλιανής Κύριλλος, παρά τις σχετικές ενημερώσεις, δεν είχε προβεί μέχρι και την 23-05-1901 στην εφαρμογή των νέων κυβερνητικών μέτρων και τώρα ζητούσε οδηγίες από τον Μητροπολίτη Ρόδου Ιωακείμ Β', σχετικά με την εφαρμογή αυτών.

3) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β', δικαιολογημένα εκφράζει την λύπη του διά την μη έγκαιρη συμμόρφωση του Ηγουμένου της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου στις Κυβερνητικές και Πατριαρχικές εντολές και οδηγίες και ζητεί να πληροφορηθεί τους λόγους, για τους οποίους ο Ηγούμενος της Σπηλιανής δεν προέβη στην εφαρμογή των νέων διατάξεων.

**XXXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β', ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
25-05-1901¹⁶³**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του επιστρέφει επικυρωμένο το Πιστοποιητικόν της Δέσποινας Ιωάννου Πασχαλίδου, η οποία διαμένει στην Κωνσταντινούπολη. Με την ευκαιρία αυτή του γνωρίζει, ότι προγραμματίζει να επισκεφθεί κατά τον προσεχή Αύγουστο (1901) την Νίσυρο.

2. Κείμενο

«1/ Αριθμ(ός) Πρωτ(οκόλλου) 2/ 123.

3/ Πανοσιώτατε Καθηγούμενε και ημέτερε εν 4/Νισύρω Αρχιερατικέ Επίτροπε.

5/Επιστρέφοντες το διαβιβασθέν ημίν προς 6/επικύρωσιν Πιστοποιητικόν της εν Κωνσταντινουπόλει 7/διαμενούσης Δεσποίνης Ι(ωάννου) Πασχαλίδου επικε8/κυρωμένον, διά τα περαιτέρω, παρατη9/ρούμεν, ότι αι επικυρώσεις αύται έχουσι 10/τα νόμιμα αυτών δικαιώματα, διά τα 11/οποία πιστούται η μερίς σου και δέον προ της 12/επιδόσεως τούτου, να εξασφαλισθούν δεόντως.

13/Ταύτα εις απάντησιν και μένωμεν, ευχό14/μενοι καλήν ανατάμωσιν κατά τας αρχάς Αυγούστου [1901] 15/και παν αγαθόν πάσιν τοις αυτοίθι ευλο16/γημένους Χριστιανούς.

17/Εν Ρόδω, τη 25^η Μαΐου 1901.

18/Διάπτυρος προς Θεόν ευχέτης.

19/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' στην επιστολή του αυτή προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, εντός της οποίας περιλαμβάνει επικυρωμένο εκ μέρους του Πιστοποιητικό της Νισυρίας Δέσποινας Ιωάννου Πασχαλίδου, η οποία διαμένει στην Κωνσταντινούπολη, επισημαίνει ότι η επικύρωση αυτή συνεπάγεται την καταβολή κάποιου τέλους, χάριν του Μητροπολίτου, που δεν θα πρέπει να λησμονήσει να εισπράξει ο

¹⁶³ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 524.

Ηγούμενος και να αποδώσει στον Μητροπολίτη.

2) Επίσης ο Μητροπολίτης αναφέρει στον Ηγούμενο Κύριλλο, ότι πρόκειται να επισκεφθεί κατά τον Αύγουστο του 1901 την Νίσυρο, γεγονός που διά την εποχή εκείνη εθεωρείτο σημαντικό. Μέσα στα καθήκοντα του εκάστοτε Αρχιερέως ήταν και η μετάβαση αυτού στις τοπικές Κοινότητες και Εκκλησίες και η άμεση επικοινωνία αυτού μετά των πιστών.

3) Συνήθως η διοίκηση της τοπικής Εκκλησίας εγίνετο διά του Αρχιερατικού Επιτρόπου, όμως για σπουδαιότερα προβλήματα ήταν απαραίτητο να ζητηθεί η γνώμη του τοπικού Αρχιερέως και η οριστική λύση αυτών, να δοθεί από τον ίδιο τον Αρχιερέα.

XXXIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΝ Π. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ: 7-08-1901¹⁶⁴

1. Περίληψη

Ο Νικόλαος Π. Χαρτοφύλης ευρίσκεται στην Σμύρνη, όπου προφανώς διαμένει μόνιμα και εργάζεται εκεί και στέλνει την επιστολή αυτή στον αδελφό του Ιπποκράτη, ο οποίος μένει μαζί με τον γέροντα πατέρα των Πέτρο στην Νίσυρο. Ο Νικόλαος γνωρίζει στον αδελφό του Ιπποκράτη ότι έλαβε την επιστολή του και τον ευχαριστεί διά αυτή, τον πληροφορεί σχετικά με τα αφορώντα τον ίδιο και ζητεί να ενημερώνεται συχνότερα με επιστολές για τα συμβαίνοντα σε αυτούς και στη Νίσυρο.

2. Κείμενο

«1/Εν Σμύρνη, τη 7. Αυγούστου 1901.

2/Σεβαστέ μοι αδελφέ Ιπποκράτη, μετά 3/πατρός, <σας> ασπάζομαι.

4/ Έλαβον την αγαπητήν επιστολήν σου την <υπό την από > 5/ 26ης <παρελθόντος μηνός> ημερομηνίαν [26-07-1901], ιδών δε αυτήν εχάρην, <πληροφορηθείς> περί της 6/υγείας σας. Είδον να μου γράφης, ότι εστείλατε και 7/άλλην επιστολήν, <όμως εγώ> δεν έλαβον παρά μόνον αυτήν, 8/εν μέσω Ταχυδρομείου, είδον δε τα γραφόμενά σου.

9/Εχάρην, όπου επληροφορήθην <νέα σας> και παρακαλώ, 10/όπως με γράψης και αργότερα, η χάρη αυτή θα 11/με γένη και θα είμαι ευγνώμων εις υμάς.

12/Ευχαριστώ δε και την αγαπητήν μου Ασημένη¹⁶⁵, 13/όπου με γράφεις, ότι σας διατηρή, το ότι δύναται 14/και πρόσφερέ της τα σεβάσματά μου και

¹⁶⁴ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 525.

¹⁶⁵ Ασημένη, η: Ασημίνα, η, βαπτιστικό όνομα σύνηθες και σήμερα στη Νίσυρο και στη Δωδεκάνησο γενικώς. Τσιρπανλής 2018, σ. 709.

<σε> όλους 15/των. Ασπάζομαι την δεξιάν του πατρός <μας>.

16/Όμοιως <ασπάζομαι> σε αδελφέ, <επίσης την αδελφήν μας> Μορφηνήν¹⁶⁶ φαμελικώς¹⁶⁷, 17/ <την> θεϊάν Μορφηνήν και όλους τους συγγενείς.

18/Και πάλιν <σου γνωρίζω, ότι> η παρούσα μου δεν αποβλέπει εις άλλο, 19/ει μη, όπως σοι προσφέρω τους εγκάρδιους μου 20/ασπασμούς.

Επομένως δε, μένω¹⁶⁸ εις απάν21/τησίν σου.

22/Μένω και σας ασπάζομαι.

23/Ο αδελφός σου, Νικόλαος Π(έτρου) 24/ Χαρτοφύλης¹⁶⁹».

3. Παρατηρήσεις

1) Είναι αξιοσημείωτο, με πόση διάκριση, σεβασμό και ευγένεια εκφράζεται ο συντάκτης και αποστολέας της επιστολής αυτής Νικόλαος Πέτρος Χαρτοφύλης προς τον αδελφό του Ιπποκράτη Χαρτοφύλη. Απευθυνόμενος προς εκείνον χρησιμοποιεί πληθυντικό ευγενείας και επίσης εκφράζεται με βαθύτατο σεβασμό προς τον γέροντα πατέρα των Πέτρο.

2) Παλαιότερα ήταν σύνηθες στην αρχή μιάς επιστολής, ο επιστολογράφος να πληροφορεί τον παραλήπτη περί της καταστάσεως της υγείας αυτού και της οικογενείας του και παράλληλα να ερωτά περί της υγείας του παραλήπτη και της οικογενείας αυτού.

XXXV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β', ΠΡΟΣ

ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ:

6-09-1901¹⁷⁰

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Κύριλλο και του γνωρίζει τα εξής: α) Έλαβεν τα ενεακόσια εξήντα τρία (963) γρόσια, τα οποία του εστάλησαν, ως υπόλοιπο της ετησίας αρχιερατικής επιχορηγήσεως του έτους 1901, καθώς και

¹⁶⁶ Μορφηνή, η: Ευμορφία, η. Τσιρπανλής 2018, σ. 709, 710.

¹⁶⁷ Φαμελικώς: οικογενειακώς.

¹⁶⁸ Μένω: περιμένω, αναμένω.

¹⁶⁹ Χαρτοφύλης: βαπτιστικό όνομα και όνομα οικογενείας στη Νίσυρο. Τσιρπανλής 2018, σ. 155, 428, 711, 1016. Πιθανώς κάποιος πρόγονος της οικογενείας αυτής, είτε έφερε το βαπτιστικό όνομα Χαρτοφύλαξ, είτε έφερε τον όλως τιμητικό τίτλο του Χαρτοφύλακος. Αρχικά «Χαρτοφύλαξ» ονομάζετο, εκείνος, ο οποίος έφερε την ευθύνη της φυλάξεως των βιβλίων και εγγράφων μίας κρατικής ή εκκλησιαστικής Υπηρεσίας. Αργότερα το «Χαρτοφύλαξ» απέβη τιμητικός τίτλος και ως τέτοιος παραμένει μέχρι και σήμερα.

¹⁷⁰ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 526.

τα εκατό (100) γρόσια, ως συνδρομή του περιοδικού «Εκκλησιαστική Αλήθεια». β) Επιθυμεί να πληροφορηθεί επακριβώς τα σχετικά προς την παραίτηση από την Σχολική Εφορεία του Εφόρου κ. Παρθενιάδου. γ) Προτρέπει να λυθεί το ταχύτερο δυνατόν το θέμα της λειτουργίας του Σχολείου και δ) Επίσης ο Μητροπολίτης Ιωακείμ Β' επιθυμεί να κληθεί ο μάγειρας Κωστής από τον Εμποριό στο Μανδράκι και να παραμείνει επί μίαν εβδομάδα εκεί, ήτοι καθ' όλον το διάστημα της παραμονής του Μητροπολίτου στην Νίσυρο κατά την προγραμματισμένη επίσκεψή του στο νησί.

2. Κείμενο

«1/Πανοσιώτατε Καθηγούμενε και ημέτερε εν Νισύρω 2/Αρχιερατικέ Επίτροπε, ευχόμεθά σοι, Αρχιμ(ανδρίτα) Κύριλλε.

3/Την υπό ημερομ(ηνίαν) 21. Αυγούστου ε.έ. [21-08-1901] σεση4/μασμένην επιστολήν της 5/Πανοσιότητός σου ελάβομεν ασφαλώς, ως και το αποστελλόμενον ποσόν 6/των <νενακοσίων εξήκοντα τριών> (963) γροσίων, ως υπόλοιπον αρχιερατικής επιχορηγήσεως λήγοντος έτους [1901] 7/και <τα εκατόν> (100) <γρόσια>, ως συνδρομήν της «Εκκλησιαστικής Αληθείας»¹⁷¹ εις το τρέχον έτος <1901> και 8/μίαν απόδειξιν απομάχων τριών Ιερέων¹⁷² και έστω ήσυχος η Πανοσιό9/της σου κατά τούτο.

Αλλ' ημείς όλως εν απορία διατελούμεν, διά την πα10/ραίτησιν του Κυρίου Παρθενιάδου και την εκκρεμότητα εισέτι 11/του διδασκαλικού ζητήματος και το μόνον ζήτημα, εις ο ανθίστατο, 12/ ήτο το διδασκαλικόν και τούτο εισέτι διατελεί άλυτον και διά του παραιτηθέ13/ντος Κυρίου Παρθενιάδου.

¹⁷¹ «Εκκλησιαστική Αλήθεια»: επρόκειτο για εκκλησιαστικό περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο εξεδίδετο επί 43 συνεχή έτη (1880-1923) και αφορούσε στην δημοσίευση αποφάσεων του Πατριαρχείου και ειδήσεων, αναφορικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και τον Ελληνισμό της Ανατολής. Επίσης σε αυτό εδημοσιεύοντο σχετικές επιστημονικές εργασίες και μελέτες. Αρχισυντάκτης και βασικό στέλεχος του περιοδικού αυτού ήταν ο Μανουήλ Γεδεών (*Κωνσταντινούπολη 1851 - + Αθήναι 1943), λόγιος, ιστοριοδίφης, ερευνητής του μεσαιωνικού Ελληνισμού, συγγραφέας και Μέγας Χαρτοφύλαξ του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ο Μανουήλ Γεδεών κατήγετο από την νήσο Λέρο και ο Συμακός λόγιος και παιδαγωγός Αλέξανδρος Σωτ. Καρανικόλας είχε λάβει ως σύζυγο αυτού, την η κόρη του Μ. Γεδεών Σοφία. Η Μονή της Σπηλιανής Νισύρου ήταν συνδρομήτρια του περιοδικού «Εκκλησιαστική Αλήθεια».

¹⁷² Στο σημείο αυτό της επιστολής γίνεται λόγος για μία απόδειξη τριών απομάχων Ιερέων, χωρίς να διευκρινίζεται περαιτέρω, περί τίνος ακριβώς πρόκειται. Πιθανώς να είχε προβλεφθεί να καταβάλλεται ένα είδος συντάξεως στους απόμαχους Ιερείς και εάν αυτό ευσταθεί, θα επρόκειτο για ένα πολύ προοδευτικό μέτρο για την εποχή εκείνη, όταν οι Ιερείς ήταν άμισθοι και κατά κανόνα εξασκούσαν ένα επάγγελμα βιοπορισμού, προκειμένου να καλύψουν τα έξοδά των και της συνήθως πολυμελούς οικογενείας αυτών.

Επιθυμούμεν, να μας γράψης εν εχεμυθία 14/τα συμβάντα, ίνα εν ακριβή γνώσει τούτων διατελούμεν, συγχρόνως να 15/ λυθή πλέον το διδασκαλικόν ζήτημα, είτε ούτως, είτε άλλως και έχομεν <ήδη> 16/Σεπτέμβριον <μήνα> και τα Σχολεία μένουσι κλειστά¹⁷³, όπερ <είναι> άδικον όλως και 17/διά το οποίον πρέπει να συσκεφθήτε μετά της Εφορείας και λύσητέ το ταχύ18/τατα προς ησυχίαν απάντων.

Περί δε της «Εκκλ(ησιαστικής) Αληθείας» θέλομεν γράψη 19/προσεχώς τα προσήκοντα και την απόδειξιν θέλομεν ζητήση και τη εμβά20/σει, ότι μας είπες, ότι την έχεις πληρωμένην, ότι εν τη Μονή σοι ζητήσομεν.

21/Αξιούμεν, όπως εξ επίτηδες αυθορμήτως προσκαλέσης τον μάγειρα Κωστή από 22/το Εμπορείον και υποχρεώσης <αυτόν>, να έλθη αυτήν την εβδομάδα μαζί μας εις τα τραπέ23/ζια, ως μας υπεσχέθη. Υγειάνει και να έχωμεν το ταχύτερον οριστικήν απάντησιν.

Διατελού24/μεν μετ' ευχών εγκαρδιών. Εν Ρόδω, η 6^η Σεπτεμβρίου 1901.

25/Διάπτρος προς Θεόν ευχέτης.

26/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β', διά της επιστολής του αυτής ενημερώνει τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο, σχετικά με τρέχοντα εκκλησιαστικά θέματα και ζητεί πληροφορίες για άλλα, τα οποία παραμένουν σε εκκρεμότητα.

2) Ιδιαίτερη ευαισθησία και ξεχωριστή μέριμνα δείχνει για τα θέματα της εκπαίδευσης και ειδικότερα για την λειτουργία του Σχολείου, το οποίο λόγω εκκρεμοτήτων παραμένει εισέτι κλειστό, αν και θα έπρεπε ήδη να έχει ανοίξει.

3) Ο Μητροπολίτης εκφράζει μεταξύ άλλων την επιθυμία, να κληθεί ο μάγειρας Κωστής από τον Εμπορείο και να μείνει επί μία εβδομάδα στο Μανδράκι, ήτοι κατά το διάστημα της παραμονής του Μητροπολίτου στη Νίσυρο και να έχει εκείνος την επιμέλεια της κουζίνας και της παρασκευής των σχετικών εδεσμάτων.

¹⁷³ Το Σχολικό έτος τότε, όπως και τώρα, ήρχιζε από τις αρχές του Σεπτεμβρίου και επερατούτο κατά το τέλος του επομένου Ιουνίου.

**XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
11-09-1901¹⁷⁴**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του δίδει εντολή, να μεταβεί στο χωρίο Εμπορείο της Νισύρου, να συγκαλέσει Γενική Συνέλευση των κατοίκων του οικισμού αυτού, στην οποία να προεδρεύει ο ίδιος και η συνέλευση να προβεί στην εκλογή νέου Εφόρου, σε αντικατάσταση του Μιχαήλ Δ. Ξανθού, ο οποίος για διαφόρους λόγους υπέβαλε την παραιτήση αυτού.

2. Κείμενο

«1/Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε, ημέτερε εν Νισύρω 2/Αρχιερατικέ Επίτροπε, ευχόμεθά σοι.

3/Παραιτηθέντος του Εφόρου της εν Εμπορείω Σχολής¹⁷⁵ Κυρίου 4/Μιχαήλ Δ(ημητρίου) Ξανθού, καθώς η έντιμος Δημογεροντία ημίν ανεκοι5/νώσατο, ίνα μη η Σχολή μείνη έτι πλέον άνευ Εφορείας, διά ταύ6/τα εντελλόμεθά σοι, επί τη βάσει του Πρακτικού της Γενικής των 7/κατοίκων <του> Εμπορείου Συνελεύσεως, να μεταβής αυτοπροσώπως εις Εμπο8/ρείον και προεδρεύσης εντολή ημετέρα, Γενικής Συνελεύσεως, προς 9/εκλογήν αντικαταστάτου Εφόρου, δυναμένου, να διευθύνη τα της 10/ειρημένης Σχολής ασφαλώς. Το δε αποτέλεσμα της εκλογής α11/νακοινώσης ημίν διά τα περαιτέρω.

12/Συνιστώντες δε τη Πανοσιότητί σου τον κομιστήν του παρόντος, 13/Ιερολογιώτατον κ. Εμμανουήλ¹⁷⁶, Διδάσκαλον και Ιεροκήρυκα του ειρη14/μένου χωρίου, με μισθόν <τριάντα δύο> (32) λίρας Τουρκίας, διατελούμεν μετ' 15/ευχών πατρικών.

16/Εν Ρόδω, τη 11. Σεπτεμβρίου 1901.

17/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης

18/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

¹⁷⁴ Σ Α, τ. Α΄ (1999), σ. 527.

¹⁷⁵ Η εν Εμπορείω Σχολή: προφανώς επρόκειτο για το Σχολείο της Στοιχειώδους Εκπαίδευσως, στο οποίο εφοιτούσαν τα παιδιά του οικισμού αυτού.

¹⁷⁶ Εμμανουήλ: διδάσκαλος του Σχολείου και ιεροκήρυκας του οικισμού του Εμπορείου. Το Εμμανουήλ προφανώς είναι το επώνυμο, ενώ το βαπτιστικό όνομα αυτού δεν αναφέρεται.

3. Παρατηρήσεις

1) Ως γνωστόν, κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας στα Δωδεκάνησα (1522-1912), η Ορθόδοξος Εκκλησία μεταξύ άλλων αρμοδιοτήτων, είχε αναλάβει και την εποπτεία των Ελληνικών Σχολείων. Οι κατά τόπους Αρχιερείς, μετά των συνεργατών των, εφρόντιζαν για την ίδρυση, οργάνωση, επάνδρωση, χρηματοδότηση και την ομαλή λειτουργία των Σχολείων αυτών.

2) Διά της επιστολής ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ, εντέλλεται τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, να φροντίσει, ώστε το συνηθέστερο δυνατόν να συγκληθεί Γενική Συνέλευση των κατοίκων του Εμπορείου Νισύρου, η οποία θα εκλέξει νέον Έφορο, προς αντικατάσταση του διά διαφόρους λόγους παραιτηθέντος Μιχαήλ Δ. Ξανθού, ώστε να διασφαλισθεί η ομαλή λειτουργία της εκεί υπάρχουσας Σχολής, όπως αναφέρεται στην επιστολή.

XXXVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ: 27-09-1901¹⁷⁷

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ ευρίσκεται σε περιοδεία και από τον οικισμό Απόλλωνα της Ρόδου στέλνει την επιστολή του αυτή προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, τον οποίον ενημερώνει επί διαφόρων τρεχουσών υποθέσεων, οι οποίες αφορούν την Νίσυρο και παρέχει προς εκείνον σχετικές οδηγίες.

2. Κείμενο

«1/ Αριθμ(ός) Πρωτ(οκόλλου) 221.

2/ Πανοσιώτατε Καθηγούμενε <της> Σπηλιανής και ημέτερε 3/ εν Νισύρω Αρχιερατικέ Επίτροπε, Αρχιμανδρίτα Κύριλλε.

4/ Απαντώντας εκ της περιοδείας εις την υπό ημερομ(ηνίαν) 6η Σε5/πτεμβρίου ε. έ. [6-09-1901] επιστολήν σου, δηλούμεν πρωτίστως προς τούτον την λήψιν 6/του χρηματοδέματος και δεύτερον αποστέλλομεν, τη αιδεσιμότητι 7/σου την επιστολείσαν ανακοπήν και εμπροθέσμως επιθυμού8/μεν την κανονικήν αυτής παραπομπήν εις το ερήμην δικάσαν 9/αυτήν Δικαστήριον και προτρεπόμεθα, ίνα μετακαλεσαμένη 10/παρ' εαυτή τα μέλη του Μ(ητροπο-

¹⁷⁷ Σ Α, τ. Α΄ (1909), σ. 528.

λιτικού) Εκκλησιαστικού) Δικαστηρίου, επιληφθή της 11/εκ νέου εξετάσεως της αγωγής Ι(ωάννου) Φωτιάδη, κατά Νικολάου 12/Καρβαΐνη και <της> συζύγου αυτού και το πόρισμα της δίκης και 13/νοποιήσης ημίν εγκαίρως και σαφώς διά τα περαιτέρω.

14/Της «Εκκλησιαστικής) Αληθείας» την συνδρομήν δεν την εστείλαμεν 15/ακόμη, διότι καταγινόμεθα να εισπράξωμεν την συνδρομήν 16/και τα καθυστερούμενα των ενταύθα οφειλών και όλα ομού μετά 17/ Καταλόγου, να τα εξαποστείλωμεν, άμα επιστρέψωμεν εκ της 18/περιοδείας.

Επενχόμενος δε τη Πανοσιότητι σου υγεία και τω α19/γαπητώ και αξίω προς παραμυθίαν φίλω μου κ. Οδυσσεΐ Σακελλα20/ρίδι την εξ ύψους παραμυθίαν, διά την μεγάλην συμφοράν, ην υπέ21/στη εν τη απωλεία της συζύγου του και δι' ην περίπτωσιν δεν ευκαιρήσα22/μεν, να του γράψωμεν δύο παραμυθητικούς λόγους εκ καθήκοντος, διατελούμεν.

23/ Εν Απόλλωνι, τη 27^η Σεπτεμβρίου 1901.

24/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης

25/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Υστερόγραφο: Στην αριστερή πλευρά του κειμένου της επιστολής αυτής και με το ίδιο χέρι υπάρχει η σημείωση]:

26/ Επιστρέφομεν εγκαίρως κατά την τάξιν και αν αγαπάς, τον 27/χρεώστην εξόφλησον. Ο ίδιος».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' ευρίσκεται σε περιοδεία, όπως υπήρχε τότε συνήθεια, προκειμένου να έρχεται σε άμεση επαφή με τους Ιερείς των διαφόρων χωριών της Ρόδου και με τους κατοίκους αυτών και εν ανάγκη να επιλύει επί τόπου διάφορα προβλήματα. Ευρίσκεται στο χωριό Απόλλωνα της Ρόδου και από εκεί στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Κύριλλο.

2) Ο Μητροπολίτης Ρόδου με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ενημερώνεται επί των διαφόρων προβλημάτων της Νισύρου, παρέχει σχετικές οδηγίες και επιθυμεί την διευθέτηση και την επίλυση όλων των εκκρεμοσών εκκλησιαστικών υποθέσεων της νήσου αυτής, πράγμα που ως επί το πλείστον επιτυγχάνει διά μέσου του δυναμικού και δραστηρίου Ηγουμένου της Σπηλιανής και Αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου Χριστοφορίδου.

XXXVIII. ΕΓΓΥΗΤΙΚΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Δ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ:**19-10-1901¹⁷⁸****1. Περίληψη**

Ο Νικόλαος Δημητρίου Γεωργιάδης, Νισύριος, κάτοικος Κωνσταντινουπόλεως αναλαμβάνει να πληρώσει όλα τα έξοδα, τα οποία θα γίνουν, προς τον επίσης Νισύριο Πασχάλη Χατζή-Νικολάου, σε περίπτωση που απορριφθεί η έφεση, την οποίαν ήγειρε κατά αυτού η επίσης Νισυρία Ειρήνη Ιωάννου Φασουλαρή και η οποία αφορά σε μεταξύ αυτών δικαστική διαμάχη.

Η υπόθεση αυτή εξητάσθη ήδη από το Μητροπολιτικό Εκκλησιαστικό Δικαστήριο της Νισύρου και ύστερα από την υποβληθείσα έφεση πρόκειται να εξετασθεί σε δεύτερο βαθμό, από το Μητροπολιτικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, το οποίο εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη.

2. Κείμενο

«1/ Αντίγραφον.

2/Αρ(ιθμός) Πρωτ(οκόλλου) 483/ 20-10-1901.

3/Εγγυητικόν Έγγραφον,

4/δι' ου, ο υποφαινόμενος υπόσχομαι και υποχρεούμαι, να πληρώσω λόγω 5/εγγυήσεως προς τον εκ Νισύρου κ. Πασχάλη Νικολάου¹⁷⁹ άπαντα τα 6/δικαστικά και οδοιπορικά έξοδα και τέλη και λοιπάς ζημίας και 7/δαπάνας, αίτινες ήθελον επιδικασθή αυτώ νομίμως και οριστικώς, 8/εν η περιπτώσει, απορριπτομένης τυχόν της Εφέσεως, ην ήγειρε κατ' αυ9/τού και κατά της υπό ημερ(ομηνίαν) 13. Αυγούστου ε.έ., [13-08-1901] και άνευ αριθμού 10/αποφάσεως του Μ(ητροπολιτικού) Εκκλ(ησιαστικού) Δικαστηρίου Νισύρου, ενάπιον του εν τη Κωνσταντινουπόλει 11/εδρεύοντος Σ(εβαστού) Ε(κκλησιαστικού) Μ(ητροπολιτικού) Συμβουλίου, η εκ Νισύρου ομοίως ορωμένη Ειρήνη 12/Ι(ωάννου) Φασουλαρή¹⁸⁰, ήθελε καταδικασθή αυτή κατ' έφεσιν.

13/ Εφ' ω και εις την περί τούτου δήλωσιν δέδωκα το παρόν Εγγυητικόν 14/ Έγγραφον, υπογεγραμμένον παρ' εμού ιδιοχείρως, ίνα χρησιμεύση, ότε και όπου 15/δείση.

Εν Κωνσταντινουπόλει, τη 19^η Οκτωβρίου 1901.

¹⁷⁸ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 529.

¹⁷⁹ Πασχάλης Νικολάου: πιθανώς πρόκειται για τον Πασχάλη Χατζή-Νικολάου, γνωστό και από άλλα έγγραφα του Αρχείου της Σπηλιανής, εξ αιτίας έριδας μετά του αδελφού του Αντώνιου Χατζή-Νικολάου, κατοίκου Κωνσταντινουπόλεως, εξ αιτίας απωλείας χρηματικού ποσού.

¹⁸⁰ Ειρήνη Ιωάννου Φασουλαρή: Τσιρπανλής 2018, σ. 997, 998, 1093-1095, 1267.

16/ Υπογ(ραφή): Νικόλαος Δ. Γεωργιάδης Οι μάρτυρες

17/ Γεώργιος Σακλαριδής¹⁸¹

18/ Γεώργιος Ι(ωάννου) Χατζή Πλούσιος

19/Επικυρούται η γνησιότης της υπογραφής του Εγγυητού Νικολάου Γεωργιάδου, 20/ ως και των μαρτύρων, κατά το αξιόχρεον του διαληφθέντος Εγγυητού.

21/Και εις ένδειξιν. Γαλατά, τη 20. Οκτωβρίου 1901.

22/Ο Μουχτάρης της Ενορίας Σ(ωτήρος) Χριστού.

23/ (Τ. Σ.) Δ(ημήτριος) ς Ι(ωάννου) Κορυζής

24/Ο Συνάδων Ευγένιος επικυροί το γνήσιον της υπογραφής και 25/της σφραγίδος του Μουχτάρη, της Ενορίας Σ(ωτήρος) Χριστού.

26/Εν Γαλατά, αυθημερόν».

3. Παρατηρήσεις

1) Ο Πασχάλης Χατζή-Νικολάου και η Ειρήνη Ιωάννου Φασουλαρή ευρίσκονται σε δικαστική διαμάχη, περί της οποίας δεν γίνεται σαφής λόγος στο έγγραφο αυτό. Απλώς δηλούται, ότι η υπόθεση αυτή εκδικάσθηκε ήδη σε πρώτο βαθμό από το Μητροπολιτικό Εκκλησιαστικό Δικαστήριο Νισύρου και η Ειρήνη Ιω. Φασουλαρή έκανε έφεση και ζητεί να εκδικασθεί η υπόθεση σε δεύτερο βαθμό από το Μητροπολιτικό Συμβούλιο της Κωνσταντινουπόλεως.

2) Ο Νικόλαος Δ. Γεωργιάδης, γνωστός ή συγγενής της Ειρήνης Ιω. Φασουλαρή, εγγυάται, ότι εάν το Εφετείο απορρίψει την έφεση αυτή, τότε υποχρεούται να πληρώσει τα έξοδα, στα οποία θα υποβληθεί ο Πασχάλης Χατζή-Νικολάου, εξ αιτίας αυτής της σε δεύτερο βαθμό εκδικάσεως της υποθέσεως.

XXXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ: 28-12-1901¹⁸²

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ αποστέλλει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του ζητεί να απαντήσει το ταχύτερο δυνατόν και να τον ενημερώσει επί συγκεκρι-

¹⁸¹ Γεώργιος Νικολάου Σακλαριδής: Τσιρπανλής 2018, σ. 850,851.

¹⁸² Σ Α, τ. Α΄ (1999), 538.

μένων εκκρεμών εκκλησιαστικών θεμάτων της Νισύρου, μεταξύ άλλων και για τα αποτελέσματα της εκλογής νέων Εφόρων στον οικισμό του Εμπορείου Νισύρου.

2. Κείμενο

«1/ Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε και ημέτερε εν Νι2/σύρω Αρχιερατικέ Επίτροπε.

3/Καθυστερημένης άχρι σήμερον της απαντήσεώς 4/σου εις γράμμα ημών, περί των Εκλογών <του> Εμπορείου, 5/αξιούμεν της αυτής Πανοσιότητος, ίνα σπεύση και πληροφοβ/ρήση ημάς περί της εκβάσεως των Εκλογών, περί της τύχης, 7/των οφειλομένων <χρημάτων> της Κοινότητος ταύτης, περί της διαχειρίσεως 8/της Μονής, υπό του Ζαφειρίου¹⁸³, αν δεν με απατά η μνήμη 9/του δυστροπούντος να δώση λογοδοσίαν της διαχειρίσεως αυ10/τού και της Πολιτείας και τας εργασίας του Διδασκάλου 11/Εμμανουήλ¹⁸⁴, ίνα διατελώμεν εν πλήρει γνώσει των συμβαι12/νόντων, άτινα και άνευ προσκλήσεως οι κατά τόπους αρχι13/ερατικοί Επίτροποι, οφείλουσι να καθιστώσι γνωστά τη Μητροπόλει.

14/ Επίσης δε και τα εσώκλειστα κατά τας διευθύνσεις αυτών 15/και πληροφορορήση ημάς και περί της γνωστής υποθέσεως <της> 16/Ειρήνης Ι(ωάννου) Φασουλαρη¹⁸⁵, ως αναλόγως και ημείς ετοιμά17/σωμεν τα γράμματα ημών.

Ευχόμενος δε πάσιν υμίν 18/καλάς εορτάς¹⁸⁶ και το νέον έτος <1902> ευτυχές, διατελούμεν,

19/Εν Ρόδω, τη 28. Δεκεμβρίου 1901.

20/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης.

21/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

3. Παρατηρήσεις

1) Πρόκειται για ιδιόχειρη επιστολή του Μητροπολίτου Ρόδου Ιωακείμ Β' προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, διά της οποίας ε-

¹⁸³ Ζαφειρίος: Είχε αναλάβει την διαχείριση των οικονομικών της Μονής του Εμπορείου και όφειλε να λογοδοτήσει σχετικά.

¹⁸⁴ Διδάσκαλος Νικιών Εμμανουήλ: Σημειωτέο ότι το Εμμανουήλ απαντά συχνά ως επώνυμο στην Νίσυρο. Τσιρπανλής 2018, σ. 833, 1036, 1049-1051.

¹⁸⁵ Ειρήνη Ιω. Φασουλαρή: εκκρεμούσα υπόθεση αυτής, για την οποία είχε αρμοδιότητα και η Εκκλησία. Τσιρπανλής 2018, σ. 997, 1093-1095, 1267.

¹⁸⁶ Ευχόμενοι καλάς εορτάς: ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β', εννοεί τα εορτάς του λεγόμενου Δωδεκαημέρου (Χριστούγεννα 1901, Πρωτοχρονιά, Φάτα 1902), οι οποίες θεωρούνται από τις σπουδαιότερες χριστιανικές εορτές ολοκλήρου του έτους.

κείνος ζητεί επιτακτικά άμμεση και πλήρη ενημέρωση επί εκκλησιαστικών θεμάτων της Νισύρου. Ο Μητροπολίτης επιθυμεί την έγκαιρη και πλήρη ενημέρωση, προκειμένου να είναι σε θέση να δράσει αναλόγως.

2) Η τότε κοινωνία της Νισύρου φαίνεται να είναι πολυπληθής και πολύ δραστήρια και τα αναφαινόμενα ποικίλα προβλήματα και κυρίως τα σχετιζόμενα με την Εκκλησία, είναι πολλά και πολύμορφα. Ο Μητροπολίτης φαίνεται να είναι άνθρωπος δυναμικός και της αμμέσου δράσεως και όχι των τύπων και είναι πρόθυμος να αγωνισθεί, προκειμένου να επικρατήσει το ορθό και το δίκαιο, χωρίς να φείδεται κόπων, μόχθων και χωρίς να δειλιά από τις υπάρχουσες δυσκολίες.

XXXX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΟΝ: 14-01-1901¹⁸⁷

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ στέλνει την επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και του γνωρίζει ότι έλαβε προ ολίγου χρόνου Αίτηση του Επιτρόπου του Γενικού Νικολάου Καλυμνίου, από το Εμπορείο Νισύρου, ο οποίος διαμαρτύρεται για την εκμέρους της Δημογεροντίας άδικο παύση του και την παράνομο αντικατάσταση αυτού στο μέσο του έτους.

2. Κείμενο

«1/ Αριθμ(ός) Πρωτ(οκόλλου) 13.

2/Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε, ημέτερε Αρχιερα3/τικέ Επίτροπε εν Νισύρω.

4/Ελάβομεν προχθές [12-01-1902] Αίτησιν εξ Εμπορείου της Νισύρου, 5/γεγραμμένην υπό του Επιτρόπου του Γενικού Νικολάου Καλυμνίου, 6/δι΄ ης αναγγέλλει <ημίν> την άδικον παύσιν του και αντικατάστα7/σιν <αυτού> εν μέσω του έτους, υπό της εγχωρίου Δημογεροντίας και εξαιτεί8/ται την ενέργειαν των δεόντων.

Εφ΄ ω και εντελλόμεθα 9/τη Πανοσιότητί σου, να μεταβής εις το χωρίον Εμπορείον 10/και μετακαλεσαμένη παρά ταύτη την Δημογεροντίαν του 11/τόπου, τούτο μεν εξετάσης περί της αληθείας του μηνύμα12/τος και τον λόγον της ταύτης παρεμβόλου πράξεως 13/της Δημογεροντίας, τούτο δε διεξηγηύσης αυτοίς την βα14/θείαν ημών λύπην, επί τη ουτωσί γενομένη ακυρώσει 15/του Πρακτικού της Γενικής Συνελεύσεως, άνευ νομίμου λόγου 16/και εν α-

¹⁸⁷ Σ Α, τ. Α΄ (1999), σ. 539.

γνοία του έτους παύσεως και 17/ αλλαγής Επιτρόπων και Εφόρων άνευ σπουδαίου λόγου, εγκρινομέ16/νου και υπό του Προέδρου και ότι διαμαρτυρόμεθα κατά 19/της τοιαύτης παρανόμου αυτών Πράξεως, επιρρίπτοντες αυτοίς 20/όλην την ευθύνην των συμβησομένων, εάν δεν διορθώσωσιν το 21/παράνομον τούτο διάβημα, δηλούντες, ότι δεν θα αναγνωρίσωμεν 22/αδικαιολογητως και άνευ εγκρίσεως ημών εκλεγείσαν Επι23/τροπήν.

Αδημονούντες το αποτέλεσμα των ενεργειών αυτής, 24/το ειρηνευτικόν, διατελούμεν μετ' ευχών εγκαρδίων.

25/Εν Ρόδω, τη 14. Ιανουαρίου 1902.

26/Διάπτυρος προς Θέον ευχέτης.

27/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

3. Παρατηρήσεις

1) Πρόκειται για ιδιόχειρη επιστολή του Μητροπολίτου Ρόδου Ιωακείμ προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, διά της οποίας εκείνος ζητεί άμεση και πλήρη ενημέρωση επί εκκρεμών υποθέσεων της τοπικής Εκκλησίας της Νίσυρου. Ειδικότερα ο Μητροπολίτης διαμαρτύρεται έντονα, για την γενόμενη αντικατάσταση κατά την διάρκεια του έτους του εκλεγμένου Επιτρόπου του Γενικού Νικολάου Καλυμνίου, υπό της Δημογεροντίας του οικισμού του Εμπορειού και χωρίς την γνώση της Εκκλησίας.

2) Φαίνεται, ότι διά του τρόπου αυτού η Δημογεροντία του Εμπορειού Νίσυρου προσπαθούσε να φέρει τον Μητροπολίτη Ρόδου Ιωακείμ Β' προ τετελεσμένων γεγονότων, δρώσα με τρόπον αντίθετο προς το ορθό και το δίκαιον, γι' αυτό και η αντίδραση του Μητροπολίτου είναι άμεση και πολύ έντονη.

XXXXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β', ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ: 30-01-1902¹⁸⁸

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β', διά της επιστολής του αυτής προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο και σε απάντηση δύο προηγουμένων επιστολών αυτού, του ανακοινώνει την γνώμη του επί σχετικών εκκλησιαστικών θεμάτων και συγχρόνως του δίδει οδηγίες, περί του τρόπου χειρισμού εκκρεμών εκκλησιαστικών υποθέσεων, οι οποίες αφορούν στην Νίσυρο.

¹⁸⁸ Σ Α, τ., Α' (1901), σ. 540-541.

2. Κείμενο

«1/ Αριθμ(ός) Πρωτ(οκόλλου) 32.

2/Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα Κύριλλε, ημέτερε εν Νισύρω 3/Αρχιερατικέ Επίτροπε.

4/Ελάβομεν αμφοτέρας τας υπό ημερομ(ηνίαν) 18 [18-01-1902] και 24 [24-01-1902] λήξαν5/τος μηνός υϊκάς επιστολάς σου και διήλθομεν αυτάς μετά προσοδ/χής, απαντώντες δε δηλούμεν σοι εν συντομία <τα επόμενα>:

Διά το αίτη7/μα υμών, διά ταξίδιον εις Σύμην και αναφορικά προς τας 8/συκοφαντίας του Διδασκάλου Νικιών¹⁸⁹, ότι είναι περιττή πάσα 9/περαιτέρω ενέργεια, αφού ομολόγησεν αυτή¹⁹⁰ ενώπιον του Μου10/δίρη ανακρινομένη τον κυρίως δράστην.

Μόνον ικανοποι11/ησιν δικαιούται να ζητήση ο ποσβληθείς Διδάσκαλος, αλλά 12/τούτο ως εκ του επαγγέλματός του και επικινδύνου, είναι 13/αυτώ ασύμφορον. Δύναται δε ακολύτως και να νυμφευθή.

14/Αναφορικά προς το ζήτημα του νέου Μουδίου ή του τέως βοη15/θού, δέον η Πανοσιότης σου, να μείνη ουδετέρα, πιστοποιούσα 16/μόνον εν απολύτω ανάγκη το γνήσιον της υπογραφής αναφορικά, 17/καίτοι διά πολιτικός υποθέσεις τούτο δεν είναι πολύ αναγκαίον. 18/ Ας διεκδικήσουν τα νομιζόμενα δίκαιά των οι ενδιαφερό19/μενοι ακωλύτως και ας συμφωνήσουν μεταξύ των, διά να έχη 20/πάσα ενέργεια αποτέλεσμα.

Προκειμένου περί του ζητήμα21/τος των Εφόρων της εν Εμπορείω Εκκλησίας της Κοιμήσεως <της Θεοτόκου, σου γνωρίζομεν>, 22/ότι ελάβομεν μίαν αναφοράν χθες μόλις, της Δημογεροντίας, 23/γεγραμμένην από 10ης Ιανουαρίου ε.έ. (10-01-1902], <οι οποίοι>, ενώ αντί να ζητήσωσι συγ24/γνώμην διά τα παράνομα και παρά το Πρακτικόν της 25/Γενικής Συνελεύσεως Πεπραγμένα και εκθέσωσι τους πειστικούς 26/λόγους, τους εξαναγκάσαντες αυτούς εις λήψιν τοιούτων μέτρων,

//

27/και αναμείνωσι την απόφασιν ημών, αναγγέλλουσι απλώς 28/το

¹⁸⁹ Στον οικισμό Νικιά της Νισύρου υπηρετούσε ως Διδάσκαλος ο Συμαίος Εμμανουήλ και φαίνεται, ότι εδημιουργήθηκε κάποιο θέμα και εκκυκλοφόρησε η φήμη, ότι ο Διδάσκαλος εκείνος είχε κάποια ερωτικής φύσεως σχέση με την Νισυρία Άννα Κωνσταντίνου Κοκκίνου. Αρχικά το θέμα φαίνεται να διευθετήθηκε. Αργότερα ανεξωπυρώθη η φήμη αυτή και πάλιν. Τσιουπανλής 2018, σ. 148, 1096, 1348.

¹⁹⁰ Επρόκειτο για την Νισυρία Άννα Κ. Κοκκίνου, η οποία φαίνεται ότι κατηγορήσε τον Συμαίο Διδάσκαλο των Νικιών Εμμανουήλ, για ερωτική σχέση, την οποία δήθεν συνήψε μαζί της.

γεγονός της αντικαταστάσεως <των Εφόρων>, ως καλώς γενομένης και ζη29/τούσι παρ' ημών την διά της βίας παραλαβήν των βιβλίων, 30/ί-να λάβωμεν παρὰ των τέως Εφόρων, αρνουμένων την παράδο31/σιν <αυτών>.

Διά ταύτα και εμμένοντες εις τα νομίμως δια32/ταχθέντα και πρότερον ως και δι' υμών, απαντώ33/μεν αυτοίς με το αυτό πνεύμα, άνευ της τηρήσεως 34/των όρων του οποίου, αδυνατούμεν να αναγνωρίσωμεν 35/νέαν Εφορείαν, ούτε να ενεργήσωμεν, ούτε η Μητρόπολις, 36/ούτε ο Αρχ(ιερατικός) Επίτροπος, βίβλια μέτρα κατά των ουτωσί παυ37/θέντων και αρνουμένων λογοδοσίαν Εφόρων.

38/ Μετάβηθι έτι άπαξ και συμβούλευσον αυτούς 39/εις νομοταγείαν, επιδίδων και την επίπληξιν, ως μη και 40/αυτούς βαρύνη βαρεία ευθύνη επί τις πεπραγμένους 41/και εις ημάς παρέχεται πράγματα.

Είη δε υγειαιών 42/εν Κ(υρί) ω. Εν Ρόδω, τη 30^η Ιανουαρίου 1902.

43/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης

44/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Κάτω και αριστερά της επιστολής αυτής έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας εικονίζεται ανισοσκελής σταυρός, ο οποίος φέρεται επάνω σε βάση και περιβάλλεται εκατέρωθεν από κλάδους δάφνης. Περιμετρικά της σφραγίδας υπάρχει η επιγραφή:

«ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ 1900»].

3. Παρατηρήσεις

1) Αρχικά γίνεται αναφορά σε αίτημα του Ηγουμένου της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου, προκειμένου εκείνος να μεταβεί στη νήσο Σύμη, όμως ο Μητροπολίτης τον συμβουλεύει, ότι η μετάβαση αυτή είναι άσκοπος και να την αποφύγει.

2) Ακολούθως αναφέρεται το θέμα, το οποίο είχε δημιουργηθεί σχετικά με τον Διδάσκαλο των Νικιών Νισύρου, το οποίο όμως στη συνέχεια διευθετήθηκε.

3) Στη συνέχεια ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β' αναφέρεται στο θέμα της παρανόμου αντικαταστάσεως υπό της Δημογεροντίας του Εμπορειού των Εφόρων του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου του χωριού αυτού, την οποίαν θεωρεί παράνομο, αδυνατεί να εγκρίνει αυτήν και διαμαρτύρεται έντονα για παρόμοιες ενέργειες της Δημογεροντίας του Εμπορειού.

**XXXXII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΑΛΛΟΝ:
19-03-1902¹⁹¹**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ στην επιστολή του αυτήν προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Κύριλλο, αναφέρεται σε δύο θέματα, ήτοι: Πρώτον ζητεί από τον Κύριλλο ενημέρωση και αποστολή των επισήμων οθωμανικών εγγράφων που σχετίζονται με τα προνόμια της Μονής της Σπηλιανής και δεύτερον ενημέρωση περί της υποθέσεως του Συμαίου Διδασκάλου των Νικιών, σε σχέση προς την Άννα Κοκκίνου.

2. Κείμενο

«1/ Οσιολογιώτατε Καθηγούμενε της εν Μανδρακίω Νισύρου 2/ Ιεράς Μονής της Σπηλιανής, Κύριλλε.

3/Εντολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εντέλλεται η Πανο4/σιότης σου, ίνα μετά ακριβήν εξέτασιν και εξακριβώσιν, πλη5/ροφορήση δι' Εκθέσεως αυτής την Ιεράν ημών Μητρόπολιν, όσον 6/δυνατόν ταχύτερον, ποίας ατελείας και ασυδοσίας έχει 7/ανέκαθεν + και ποίας προνομίας έχει τώρα η υπό την Ηγουμε8/νείαν αυτής Ιερά Μονή της Σπηλιανής και πού στηρίζον9/νται αύται, προσέτι δε αποστειλεις ασφαλώς και επί επιστρο10/φή, όσα Φιρμάνια¹⁹², Κάϊδι¹⁹³, τον Τεφτερχανέ¹⁹⁴, Αχτιναμέδες¹⁹⁵ 11/ ή άλλα τυχόν Κυβερνητικά έγγραφα έχει σχετικώς προς την 12/ασυδοσίαν αυτής, ίνα και ημείς επί τη βάσει αυτών 13/πληροφορήσωμεν το Πατριαρχείον.

14/Αξιούντες δε να μας πληροφορήσης και περί του τέλους 15/του ζητήματος του Συμαίου Διδασκάλου Νικιών, διότι η Άννα 16/Κοκκίνου¹⁹⁶ δι' α-

¹⁹¹ Σ. Α, τ. Α΄ (1999), σ. 542.

¹⁹² Φιρμάνιον, το: επίσημο έγγραφο, το οποίο εξεδίδετο από την κεντρική Οθωμανική Κυβέρνηση της Κωνσταντινουπόλεως και με την υπογραφή του Σουλτάνου (Τουγρά).

¹⁹³ Κάϊδι: δικαστικές αποφάσεις, από το Καδής, ο = δικαστής.

¹⁹⁴ Τεφτερχανέ: επίσημος Κώδικας της Μονής, στον οποίον εσημειώνοντο τα πλέον σπουδαία γεγονότα, τα σχετικά με αυτήν. Η λέξη είναι σύνθετη από το Τεφτέρ = τετράδιο, σημειωματάριο, βιβλίο (βλ. το ελληνικό τεφτέρι, το), παραφθορά του ελληνικού «Διφθέρα, η» και της τουρκικής λέξεως Χανέ = οίκος, σπίτι, ίδρυμα.

¹⁹⁵ Αχτιναμές, ο: από τα αραβικά: αχτ = υποχρέωση + ναμά = επιστολή. Επίσημο έγγραφο, το οποίο επέχει θέση συνθήκης. Στην Μονή της Αγίας Αικατερίνης του Σινά φυλάσσεται Αχτιναμές του Προφήτου Μωάμεθ (* 570 - + 632 μ. Χ.), βάσει του οποίου παραχωρούνται ορισμένα προνόμια σε αυτήν. Ο Αχτιναμές αυτός φέρει αντί υπογραφής αποτύπωμα της παλάμης του Μωάμεθ, διότι εκείνος ήταν αγραμμάτος.

¹⁹⁶ Άννα Κ. Κοκκίνου: Τσιρπανλής 2018, σ. 148, 1096, 1348.

ναφοράς αυτής ζητεί την παρεμπόδισιν του 17/γάμου αυτού, μέχρι της ενώπιον ημών θεωρήσεως της 18/εν λόγω υποθέσεως.

Ευχόμεθα παν αγαθόν και διατελούμεν.

19/Εν Σύμη, τη 19^η Μαρτίου 1902.

20/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης.

21/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Υστερόγραφον]:

22/ † και πληρώνει σήμερον αυτή

23/ Ο ίδιος».

3. Παρατηρήσεις

1) Όπως γνωρίζουμε, ο Σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ ο Κατακτητής (Fatih Sultan Mehmet II, * Αδριανούπολη 1432 - † Κωνσταντινούπολη 1481, εκυβέρνησε ως Σουλτάνος: 1444-1446 και 1451-1481), ο οποίος κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη στις 29-05-1453, ευθύς μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως παρεχώρησε ορισμένα προνόμια στην Ορθόδοξο Χριστιανική Εκκλησία. Επίσης οι επόμενοι Οθωμανοί Σουλτάνοι, των οποίων συχνά οι μητέρες ήσαν Χριστιανές Ορθόδοξες, παρεχώρησαν διάφορα προνόμια σε πολυάριθμα Ορθόδοξα Μοναστήρια.

2) Το Οικουμενικό Πατριαρχείο με Εγκύκλιό του εξήτησε από τους Μητροπολίτες και εκείνοι από τους κατά τόπους Ηγούμενους και Ιερείς, να πληροφορηθεί περί των σχετικών αυτών προνομίων. Έτσι και ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ εξήτησε με την επιστολή του αυτή από τον Ηγούμενο της Σηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο πλήρη ενημέρωση περί των προνομίων της Μονής της Σηλιανής.

3) Άλλο θέμα, περί του οποίου ο Μητροπολίτης Ρόδου ζητεί σχετική ενημέρωση από τον Ηγούμενο της Σηλιανής Κύριλλο, είναι εκείνο που φαίνεται ότι είχε δημιουργηθεί, ύστερα από την σύναψη κάποιας ερωτικής σχέσεως του Διδασκάλου των Νικιών, Συμαίου, του οποίου το όνομα και επώνυμο δεν αναφέρονται και της Νισυρίας Άννης Κωνσταντίνου Κοκκίνου.

**XXXXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ Β΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
16-04-1902¹⁹⁷**

1. Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιωακείμ Β΄ γράφει στον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, είτε να του στείλει ένα αντίγραφο του υπάρχοντος στην Μονή της Σπηλιανής Σουλτανικού Φιρμανίου, το οποίο αφορά στα προνόμια της Μονής αυτής, είτε να στείλει το πρωτότυπο Φιρμάνιον στην Ρόδο, προκειμένου η Μητρόπολη να ετοιμάσει το αντίγραφο και να το στείλει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

2. Κείμενο

«1/ Πανοσιώτατε Αρχιμανδρίτα <και Ηγούμενε της εν Νισύρω Ιεράς Μονής της Σπηλιανής>, Κυρ Κύριλλε.

2/Εις απάντησιν της προχθές [14-04-1902] ληφθείσης επιστολῆς σου, περί της ασυδοσίας της Μονής Σπηλια4/νής, δηλούμεν, ότι όφειλες να εξαγάγης αυ5/τού του Φιρμανίου της Μονής πιστόν αντίγραβ/φον, με την υπογραφῆν σου και μας το εξα7/ποστείλης ασφαλώς, όπως και ημείς το στεί8/λωμεν εις τα Πατριαρχεία, παρ' ων και ζητείται.

9/Ει δε τούτο δυσχερές και αδύνατον αυτό10/θι, πέμψον ημίν δι' εμπίστου ανθρώπου, 11/επί επιστροφῆ, το πρωτότυπον, ίνα ενταύ12/θα εξαγάγωμεν αντίγραφον και εξαποστείλω19/μεν διά τα περαιτέρω.

14/Ταύτα κυριαρχική αδεία εντελλόμενοι 15/και την κατά γράμμα εκτέλεσιν των δια16/ταγών ημών παραγγέλλοντες, διατελούμεν,

17/Εν Ρόδω, τη 16^η Απριλίου 1902.

18/Διάπυρος προς Θεόν ευχέτης.

19/ † Ο Ρόδου Ιωακείμ».

[Κάτω και αριστερά της επιστολής αυτής έχει τεθεί στρογγύλη σφραγίδα, στο κέντρο της οποίας εικονίζεται ανισοσκελής σταυρός, φερόμενος επάνω σε βάση και ο οποίος περιβάλλεται εκατέρωθεν από κλάδους δάφνης και περιμετρικά υπάρχει η επιγραφή:

«ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ 1900».

3. Παρατηρήσεις

1) Από το κείμενο της επιστολής αυτής του Μητροπολίτου Ρόδου Ιωακείμ Β΄ προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Κύριλλο, εξάγεται το

¹⁹⁷ Σ Α, τ. Α΄ (1999), σ. 543.

συμπέρασμα, ότι στην εν λόγω Μονήν υπήρχε Σουλτανικόν Φιρμάνιον, το οποίο αφορούσε στα προνόμια της Μονής της Σπηλιανής.

2) Δεν είναι γνωστό, εάν το Φιρμάνιον αυτό εστάλη στην Ρόδο και εάν επέστρεψε στη συνέχεια στη Μονή της Σπηλιανής. Τουλάχιστον, καθ' όσον γνωρίζει ο γράφων, μνεία του Φιρμανίου αυτού δεν γίνεται στο δίτομο έργο, το οποίο εδημοσιεύθη το έτος 1999 και το οποίο περιλαμβάνει σε φωτοτυπία με τα χειρόγραφα της Μονής της Σπηλιανής Νισύρου.

**XXXXIV. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΠΑΝΤΕΛΗ Σ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΚΥΡΙΛΛΟΝ:
1-11-1903¹⁹⁸**

1. Περίληψη

Ο Παντελής Σ. Παντελίδης απευθύνεται με το παρόν έγγραφο προς τον Ηγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδριτή Κύριλλο και τον ενημερώνει για την διάλυση του αρραβώνος της αδελφής του Ευτυχίας Σ. Παντελίδου, μετά του Νισυρίου Ιωάννου Χατζή-Μιχαήλ. Κατά την γνώμη του Παντελή Σ. Παντελίδου η διάλυση αυτή οφείλεται σε υπαιτιότητα του Ιωάννου Χατζή-Μιχαήλ και δηλώνει, ότι ο ίδιος και η οικογένεια αυτού επιφυλάσσονται για τα περαιτέρω.

2. Κείμενο

«1/Προς την α(υτού) Πανοσ(ιότητα), <τον> Αρχιερ(ατικόν) 2/Επίτροπον <της Νισύρου> κ. κ. Κύριλλον.

3/Ενταύθα.

4/Δυνάμει Συμβολαίου, <της> 5^{ης} Ιουν(ίου) 1902, ηρραβωνίσσαμεν την αδελφήν 5/μου Ευτυχίαν <Σ. Παντελίδου>¹⁹⁹, μετά του Κ(υρίου) Ιωάν(νου) Χ(ατζή) -Μιχαήλ²⁰⁰, ο δε γάμος 6/κατ' αυτό έπρεπε να γίνη τον προπαρελθόντα Οκτώβριον [Οκτώβριος 1902].

7/Ενεκεν ατυχήματος, όπερ συνέβη τούτω, ήτοι ότι ενανά8/γησε μετά του αδελφού <αυτού> Ιω(άννου) <Σ. Παντελίδου> και άλλων λόγων εξ αυτού και συμπαθείας, ηναγκάσθη9/μεν, να αναμένωμεν και μετά την παρελεύσειν της προ10/θεσμίας έως προ ημερών, ότε <εκείνος> αφίκετο εκ της αλλοδαπής.

¹⁹⁸ Σ Α, τ. Α' (1999), σ. 519.

¹⁹⁹ Ευτυχία Σ. Παντελίδου: Παντελίδου: οικ. Τσιρπανλής 2018, σ. 690, 1265.

²⁰⁰ Ιωάννης Χατζή-Μιχαήλ ή Χατζή-Μιχάλης ή Γερασίμου ή Βρούζος ή Μπρούτζος: Τσιρπανλής 2018, σ. 392, 815, 820, 1025, 1304.

11/Και ότε την παρελθούσαν Τετάρτην, 4^η Νοεμβ(ρίου) [1903], εμείναμεν 12/σύμφωνοι, όπως ο γάμος γίνη την παρελθούσαν Κυριακήν, 13/ήτοι, <την> 8^ην του αυτού μηνός [8-11-1903], ως και η Υμ(ετέρα) Πανοσιότης εμίλη14/σε περί τούτου εν Εμπορείω μετά του πατρός της, κατά την 15/συνεννόησιν ημών έδει να καταβή την αμέσως Παρασκευήν, 16/ήτοι την 6^ην Νοεμβ(ρίου) [1903] προς προπαρασκευήν των του γάμου.

Και 17/κατέβην μεν εν τέλει της ημέρας εις Πάλους, αλλ' ουδέ επλησίασε 18/προς ημάς και τελικώς εδήλωσε και τη αδελφή μου Ευτυ19/χία <Σ. Παντελίδου>, ότι δεν θα ήρχετο την Κυριακήν και ιδιαιτέρως ενώπιον 20/μαρτύρων εξεφράσθη με λόγους αντιθέτους τω Συμβολαίω, εις τρώ21/πον, ώστε εματαιώθη ο γάμος.

Διά ταύτα, θεωρούμεν αυ22/τόν υπεύθυνον και αφού απελευθερούμεθα δικαίως του 23/δεσμού του Συμβολαίου, απαιτούμεν συνεπώς την διάλυσιν 24/του αρραβώνος εξ υπευθυνότητος του Ιω(άννου) Χ(ατζή) -Μιχαήλ, την καταβολήν εκ μέρους αυτού της νομίμου αποζημιώ-

//

26/σεως, επιφυλαπτόμενοι, ίνα εν καιρώ ευθέτω κα27/ταθέσωμεν τας αναγκαίας αποδείξεις και λόγους, 28/δι' ων υποστηρίζομεν το δίκαιον ημών.

Παρα29/καλώ δε, όπως αρμοδίως, ήτοι διά του Αρχιερ(ατικού) Επιτρο30/που του χωρίου Εμπορείου, κοινοποιήσητε τω υπευ31/θύνω την παρούσαν <και> υπογράψητε το ανάλογον 32/Επιδοτήριο.

33/Μετά του προσήκοντος σεβασμού

34/Εν Πάλους, τη 13^η Νοεμβρ(ίου) 1903.

Π(αντελής) Σ. Παντελίδης²⁰¹».

3. Παρατηρήσεις

1) Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τα κρατούντα στη Νίσυρο και σε άλλα νησιά των Νοτίων Σποράδων ή της Δωδεκανήσου, συνήπτοντο αρραβώνες, συνετάσσετο Προικοσύμφωνο ή Προγαμιαίο Συμβόλαιο, στο οποίο ορίζοντο με λεπτομέρειες οι υποχρεώσεις αμφοτέρων των συμβαλλομένων μερών. Μετά την παρέλευση ορισμένου χρό-

²⁰¹ Στους Πάλους, βόρεια των Ρωμαϊκών Θερμών και σε μικρή απόσταση από αυτές, βόρεια της Παναγίας της Θερμιανής και παρά την θάλασσα, κείται εκτεταμένο οικοδομικό συγκρότημα, το οποίο ανήκει στην Οικογένεια Παντελίδου. Αυτό παλαιότερα λειτουργούσε ως Ξενοδοχείο με ιαματικά λουτρά και δεχόταν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, προερχομένων κυρίως από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Κατά την περίοδο 1975-1985 έλαβαν χώρα σε αυτό ευρείας εκτάσεως εργασίες στερεώσεως και ανακαινίσεως, όμως δεν επαναλειτούργησε, όπως θα ανέμενε κάποιος.

νου και εφόσον όλα εξελίσσοντο ομαλά και ύστερα από συνεννόηση μεταξύ των ενδιαφερομένων, ετελείτο ο γάμος.

2) Όμως υπήρχαν και περιπτώσεις, όπου προέκυπταν εν τω μεταξύ προβλήματα και ο αρραβώνας διελύετο. Τότε συχνά ανέκυπταν οικονομικής φύσεως ή άλλες απαιτήσεις εκ μέρους του ενός ή του άλλου ή και αμφοτέρων των ενδιαφερομένων πλευρών. Οι διαφορές αυτές ελύοντο, είτε διά συναινετικής διαδικασίας, είτε με την μεσολάβηση της Εκκλησίας, είτε τέλος διά της δικαστικής οδού.

3) Εξ άλλου η περίοδος της μνηστείας ή του αρραβώνος εθεωρείτο και ήταν περίοδος δοκιμασίας αμφοτέρων των μνηστευομένων, προκειμένου να διαπιστωθεί προ του γάμου, εάν συμφωνούν ως χαρακτήρες και είναι σκόπιμη η τέλεση του γάμου και η δημιουργία οικογένειας ή όχι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα, η μελέτη, ο σχολιασμός και η δημοσίευση των σαράντα και τεσσάρων (44) εγγράφων, τα οποία προέρχονται από το Αρχείο της Παναγίας της Σπηλιανής της Νισύρου, μας οδηγεί μεταξύ άλλων και στα ακόλουθα συμπεράσματα:

1) Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας (1522-1912) και ειδικότερα κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αι. η Νίσυρος έχει πολυάριθμους κατοίκους, οι οποίοι ασχολούνται κυρίως με την γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και το εμπόριο και χαρακτηρίζονται για την δραστηριότητα και την δημιουργικότητα αυτών.

2) Η Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία εκπροσωπείται στην Νίσυρο από τον εκάστοτε Ηγούμενο της Σπηλιανής, ο οποίος είναι, συνήθως και Αρχιερατικός Επίτροπος του Μητροπολίτου της Ρόδου, έχει ευρείες αρμοδιότητες επί πολλών θεμάτων και ειδικότερα σε θέματα τα οποία αφορούν το οικογενειακό δίκαιο και τα Σχολεία.

3) Οι κάτοικοι της Νισύρου θρησκευονται, και η Μονή της Σπηλιανής αποτελεί το θρησκευτικό και λατρευτικό κέντρο αυτών. Οι Ηγούμενοι της Σπηλιανής και Αρχιερατικού Επίτροποι είναι άνδρες μορφωμένοι για την εποχή των, δυναμικοί, δραστήριοι, με ηθικές αρχές και είναι εκείνοι, οι οποίοι, υπό τις οδηγίες του Μητροπολίτου Ρόδου διευθετούν διαφορές και επιλύουν ποικίλα προβλήματα, τα οποία αναφύονται μεταξύ των κατοίκων της Νισύρου.

4) Η Μονή της Σπηλιανής, εκτός από θρησκευτικό κέντρο, παράλληλα δρα και ως οικονομικό Ίδρυμα και είναι σε θέση να δανείζει διάφορα ποσά σε Νισυρίους που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, συνήθως και για σύντομο διάστημα άτοκα και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα έντοκα,

με τόκο συνήθως 15% ετησίως. Διά του τρόπου αυτού, αφ' ενός μεν εξυπηρετεί τους κατοίκους, αφ' ετέρου δε επενδύει κεφάλαια και αυξάνει τα εισοδήματα της Μονής.

5) Η Μονή της Σπηλιανής διά των Ηγουμένων αυτής φροντίζει και διά την συλλογή των χρημάτων της ετησίας επιχορηγήσεως του Μητροπολίτου Ρόδου, η είσπραξη της οποίας σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζεται να γίνεται όχι χωρίς δυσκολίες. Σημειωτέο, ότι η Μητρόπολη Ρόδου δεν έχει άλλα έσοδα, εκτός τις εισφορές από τους Χριστιανούς, που αποτελούν το πλήρωμα αυτής. Εκείνη έχει πολλές ανάγκες, προκειμένου να πληρώσει ενοίκια, να καλύψει λειτουργικές ανάγκες, να χρηματοδοτήσει το κοινωνικό της έργο, να καταβάλλει φορολογίες στην Οθωμανική Διοίκηση κλπ.

6) Η μελέτη και δημοσίευση των εγγράφων του Αρχαίου της Σπηλιανής ενέχει μεγάλη σπουδαιότητα, διότι προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στην επιστήμη και στην έρευνα και φωτίζει πολλές πλευρές της Ιστορίας της περιοχής κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- I. Βολανάκης, Δώδεκα έγγραφα Σπηλιανής 2005: I. Ηλ. Βολανάκης, Ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16 (Αθήνα 2005), σ. 257-288.
- I. Βολανάκης, Πενήντα έγγραφα Σπηλιανής 2007: I. Ηλ. Βολανάκης, Πενήντα ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου: 1780-1837, περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 17 (Αθήνα 2007), σ. 90-150
- I. Βολανάκης, Σαραντα πέντε έγγραφα Σπηλιανής 2020: I. Ηλ. Βολανάκης, Σαρανταπέντε έγγραφα της εποχής της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Ιεράς Μονής της Σπηλιανής Νισύρου της Δωδεκανήσου (1805-1852), περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος ΙΒ', τεύχος ΚΕ' (Αθήνα 2020), σ. 369-495.
- I. Βολανάκης, Εξήντα έγγραφα Σπηλιανής 2021, 1: I. Ηλ. Βολανάκης, Εξήντα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου (1837-1846), περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος ΙΓ', τεύχος ΚΣΤ' (Αθήνα 2021), σ. 103-233.
- I. Βολανάκης, Πενήντα πέντε έγγραφα Σπηλιανής 2021, 2: I. Ηλ. Βολανάκης, Πενήνταπέντε έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος ΙΓ', τεύχος ΚΖ' (Αθήνα 2021), σ. 19-159.
- I. Βολανάκης, Σαραντα έγγραφα Σπηλιανής 2022: I. Ηλ. Βολανάκης, Σαραντα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχαίον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου (1842-1872), περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος ΙΔ', τεύχος ΚΗ' (Αθήνα, Ιανουάριος – Ιούνιος 2022), σ. 127-219.

- I. Βολανάκης, Θεόφιλος Καΐρης 2010: I. Ηλ. Βολανάκης, Ο Θεόφιλος Καΐρης και η Νίσυρος κατά τον 19ον αιώνα, περιοδικόν «ΑΝΔΡΟΣ» (Αθήνα 2010) /4), σ. 120-140.
- I. Βολανάκης, Συμβολή Σπηλιανής 2021: I. Ηλ. Βολανάκης, Η συμβολή της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής στη ζωή της Νισύρου ανά τους αιώνες: 1400-2000 μ. Χ. Εν: Γ. Δ. Χαροφύλης, Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος στη Νίσυρο, 4-6. Αυγούστου 2001 (Αθήναι 2021), σ. 55-60.
- I. Βολανάκης, Χειρόγραφο Μαθηματάριο 2018: I. Ηλ. Βολανάκης, Χειρόγραφο Μαθηματάριο, του Ανδρέα Γ. Φωτάκη, μαθητή Α' τάξης (Σχολικό έτος 1870-1871) στη Σχολή του Αγίου Πνεύματος Κισσού Ρεθύμνου, (Ρέθυμνο 2018), Πολιτιστικός Σύλλογος Αποδούλου.
- Σ. Ηρακλείδου, Κώδικας Χάλκης 2019: Σ. Ηρακλείδου, Μητροπολιτικός κώδικας της Χάλκης Δωδεκανήσου. Προικοσύμφωνα, Διαθήκες, Δωρητήρια, Πωλητήρια επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τέλη 19ου – αρχές 20ου αιώνα, Αθήνα 2019.
- Ιερατικών 1981: Ιερατικών, Αι Θείαι Λειτουργίαι: Ιωάννου του Χρυσσοστόμου, Βασιλείου του Μεγάλου, των Προηγιασμένων, έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1981.
- οικ.: οικία
- Χρ. Παπαχριστοδούλου, Ιστορία Ρόδου 1972: Χρ. I. Παπαχριστοδούλου, Ιστορία της Ρόδου. Από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948), Αθήνα 1972.
- Κ. Πιτσάκης, Κ. Αρμενοπούλου «Εξάβιβλος» (Αθήνα 1971): Κ. Γ. Πιτσάκης (Επιμέλεια),
- Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος, Βυζαντινά και Νεοελληνικά κείμενα 1, Εκδόσεις «ΔΩΔΩΝΗ» (Αθήνα 1971) .
- Σ Α: Σπηλιανής Αρχείον. Ανέκδοτα έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, τ. Α' (1718-1910), τ. Β' (1910-1950), Αθήνα 1999.
- Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959: Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία απ' αρχής μέχρι σήμερα, Αθήναι 1959.
- τοπ.: τοπωνύμιο.
- Τσιροπανλής 2018: Ζ. Τσιροπανλής, Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.), (Αθήνα 2018).

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΒΙΟ ΤΩΝ ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ (1894-1901)

Μιλτιάδης Λογοθέτης

Εισαγωγή

Ανάμεσα στα κατάλοιπα αρχαιακού υλικού του Δήμου, εγκαταλειμμένου και σε κακή κατάσταση στον χώρο του πάλαι ποτέ Δημοτικού Φαρμακείου, βρέθηκε και ένα βιβλίο μικρού σχήματος 18x26 εκ. χωρίς αρίθμηση με τίτλο «Βιβλίον καθημερινών εισπράξεων της Ιεράς Εκκλησίας Ποταμιτίσης, επιτροπεύοντος του κυρίου Εμμανουήλ Παρθενιάδου τη 22 Ιουλίου 1894», που δεν περιοριζόνταν στις εισπράξεις, αλλά περιλάμβαναν και τις πληρωμές, ούτε στην επιτροπεία μόνον του Εμμανουήλ Παρθενιάδη, αλλά και των επομένων μέχρι της διαχειριστικής περιόδου 1900-1901, που διαρκούσε ένα έτος από τα μέσα συνήθως του Ιουλίου μέχρι τα μέσα του επομένου Ιουλίου.

Το γεγονός ότι το βιβλίο όχι μόνο βρέθηκε στον Δήμο, αλλά τηρούνταν και φυλάσσονταν εκεί, όπως μαρτυρείται από τον ισολογισμό της ίδιας Εκκλησίας περιόδου 30 Ιουνίου 1918 μέχρι 1 Ιουλίου 1919, που συντάχθηκε από τον τότε Γραμματέα της Δημαρχίας Νικόλαο Λογοθέτη, γεωπόνο, γιο του δασκάλου Ιωάννη Λογοθέτη και δημοσιεύθηκε στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου με την σημείωση: «Μη υπάρχοντος ετέρου βιβλίου εν τη Ιερά Εκκλησία Ποταμιτίσης, εχρησιμοποιήθη το παρόν δια τον ισολογισμόν του έτους 1918-1919 Ιουλίου, ο Γραμματεύς της Δημαρχίας Ν. Λογοθέτης (υπογραφή)». Ο ισολογισμός αυτός εθεωρήθη στις 8 Ιουλίου 1919 «εν τω Δημαρχιακώ Γραφείω» και φέρει την υπογραφή του Δημάρχου Γεωργίου Καμιά, γιατρού και των Δημοτικών Συμβούλων Κωνσταντίνου Φιλίππου και Γεωργίου Αλαμαγκίδη και την ιταλική σφραγίδα “Municipio di Nisiros”. Να σημειώσουμε ότι από τις λεπτομέρειες των εσόδων και εξό-

δων του ισολογισμού αυτού γίνεται φανερό ότι η Εκκλησία διατηρούσε τις λειτουργικές της παραδόσεις και επί Ιταλοκρατίας και ακόμα ότι στις καθημερινές συναλλαγές χρησιμοποιούσε το τούρκικο νόμισμα (Πίν. 9).

Η διαχείριση των οικονομικών των Εκκλησιών γίνονται από την Εκκλησιαστική Επιτροπή, την οποία όριζε ο Μητροπολίτης, επικεφαλής της οποίας τοποθετούνταν ο εκάστοτε ενοριακός ιερέας της Εκκλησίας και είναι απορίας άξιο πώς κατά τη συγκεκριμένη περίοδο απουσιάζει ο εκπρόσωπος της Εκκλησίας, ενώ την προεδρία κατείχε εκπρόσωπος της Δημογεροντίας και αργότερα της Δημαρχίας. Αυτή η απόκλιση μεταξύ Εκκλησίας και Δημογεροντίας τα χρόνια της δουλείας, υπό καθεστώς αυτοδιοίκησης, δεν πρέπει να είναι άσχετη και με τις διαφορές που είχαν οι θεσμοί αυτοί στη διοίκηση και διαχείριση των εκπαιδευτικών ζητημάτων για τις οποίες θα γίνει λόγος κατά την ανάλυση των οικονομικών στοιχείων της Εκκλησίας της Ποταμίτισσας που θα ακολουθήσουν με μια σύντομη παρένθεση στην ίδρυσή της και στα εκκλησιαστικά πράγματα της εποχής εκείνης.

Στο βιβλίο καταχωρούνται σε πραγματικό χρόνο οι εισπράξεις και πληρωμές των διαχειριστικών ετών 1894-1895 μέχρι 1900-1901 καθώς και ο ισολογισμός της περιόδου 1918-1919, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω, κατάλληλα επεξεργασμένες και ομαδοποιημένες, σε μορφή ισολογισμού, αυτό που οι καταστιχογράφοι της εποχής χαρακτήριζαν τους σχετικούς πίνακες «δούναι - λαβείν» μιας δεδομένης χρονικής περιόδου. Οι επεξεργασμένοι ισολογισμοί δημοσιεύονται στο Παράρτημα και στο τέλος του καθενός αναγράφεται ότι ελέγχθηκαν από την Ελεγκτική Επιτροπή, αποτελούμενη από γνωστά πρόσωπα της τοπικής κοινωνίας με θεώρηση του Μητροπολίτη ή του Πρωτοσύγγελου της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου, τον Ιούλιο που συνήθως επισκέπτονταν τη Νίσυρο, ή του εκπροσώπου το Μητροπολίτη Αρχιερατικού Επιτρόπου, που ήταν ο εκάστοτε Ηγούμενος της Μονής Σπηλιανής. Πέραν από τα τυπολογικά αυτά στοιχεία ταυτότητας, από την όλη σύνθεση των οικονομικών δεδομένων, των επί μέρους δηλαδή εισπράξεων και πληρωμών, προκύπτουν και σημαντικές πληροφορίες που ξεπερνούν τα όρια της διαχείρισης των οικονομικών της Ποταμίτισσας, καθώς αναφέρονται σε πτυχές του κοινωνικού γενικά βίου των Νισυρίων της υπό εξέταση περιόδου, για τις οποίες γίνεται λόγος στη συνέχεια.

1. Η ίδρυση της Ποταμίτισσας, οι ιδιωτικές Εκκλησίες και το ιερατείο της εποχής αναφοράς.

Αναφερόμενοι στα οικονομικά μιας Εκκλησίας, της Ποταμίτισσας συγκεκριμένα, θα ήταν παράλειψη να μην γίνει μνεία του ιστορικού της καθώς και της επίδρασης που άσκησε η ίδρυσή της στα εκκλησιαστικά πράγματα του Μανδρακίου της Νισύρου. Ιδρύθηκε το 1837 και τα θυρανοίξια (εγκαίνια Ναού) έγιναν τον Αύγουστο του ίδιου έτους ως κύριος Μητρο-

πολιτικός Ναός του Μανδρακίου από τον τότε Μητροπολίτη Ρόδου Καλλίνικο (1836-1839), στον οποίον υπάγονταν η Νίσυρος μαζί με τη Σύμη, Τήλο και Χάλκη. Κατά την παραμονή του στη Νίσυρο ο Καλλίνικος απηύθυνε έγγραφο προς τους προεστώτες και πρόκριτους του Μανδρακίου –ο Ζ. Τσιρπανλής το χαρακτήρισε «ποιμαντορική εγκύκλιο με κανονιστικές διατάξεις»– με το οποίο ρυθμιζόνταν τα εκκλησιαστικά πράγματα του Μανδρακίου. Συγκεκριμένα άλεσε τους 7 τότε ιερείς που ιερούργούσαν στις 4 ενοριακές Εκκλησίες της Παναγίας Καθολικής και του Ιωάννη Θεολόγου στο Λαγκάδι και του Ιωάννη του Προδρόμου και του Σταυρού στον Τρούλλο, να «αποχωρήσουν» από το «ιεροπράττειν» των ενοριακών Εκκλησιών και να εναχθούν στον κύριο Ναό της Ποταμίτισσας. Σύμφωνα με τη σχετική έρευνα για την Ποταμίτισσα του Ζ. Τσιρπανλή, που δημοσιεύθηκε στον 20/2013 τόμο των «Νισυριακών», από τους 7 ιερείς οι 4, ο αιδεσιμότατος Παναγιώτης Χαροφύλης, Χατζήπαπας Ιωάννου Φωτίου, Παπακωνσταντίνης Φασουλάρης και Παπαδημητρίου Τραμπούλης, στους οποίους προστέθηκε και ο Ηγούμενος Νεόφυτος (1821-1856), ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα του Καλλίνικου και αναγνωρίστηκαν από αυτόν ως «εφημέριοι και υπουργοί» της Ποταμίτισσας, ενώ οι άλλοι 3, ο Χατζηπαπάς Αποστόλης, Παπανικόλας Καμαρινός και Παπαϊωάννου Περούλης, αγνόησαν την πρόσκληση του Καλλίνικου και συνέχισαν να ιερούργουν «έκαστος την αυτού ιδιοκτησίαν», ως κήτορες δηλαδή της Εκκλησίας, χωρίς την άδειά του, προτρέποντας μάλιστα τους προεστούς και τους προκρίτους να μην τους αναγνωρίζουν ως «υπουργούς» της Εκκλησίας. Η μητροπολιτική εγκύκλιος πρόβλεπε και τις εφημερίες των ιερέων που εντάχθηκαν στη ρύθμιση της λειτουργίας της Ποταμίτισσας, τον τρόπο κατανομής μεταξύ των τακτικών και τυχερών αμοιβών και καθόριζε και το τιμολόγιο των ιεροπραξιών, από τις οποίες οι κυριότερες ορίζονταν: βάπτισμα 3 γρόσια, γάμος 5 γρόσια, μνημόσυνο 1 γρόσι και θανά (κηδεία) 2 γρόσια.

Η κατάσταση αυτή στο πεδίο της λειτουργίας της Μητροπολιτικής Εκκλησίας και των άλλων 4 ενοριακών Εκκλησιών διατηρήθηκε, σύμφωνα πάντα με τον Ζ. Τσιρπανλή, μέχρι το 1877, τα δε προερχόμενα από τις ιεροπραξίες πλην εκείνων της Ποταμίτισσας καρπούσαν οι κληρονόμοι των κητόρων. Το έτος αυτό ο νέος Μητροπολίτης Ρόδου Γερμανός Καβακόπουλος (1876-1888), μετέπειτα Πατριάρχης, άνδρας ευφυής, οξύνους, με διπλωματική ευστροφία, επισκεφθείς τη Νίσυρο και διαπιστώντας την κατάσταση που επικρατούσε στις ενοριακές ιδιωτικές Εκκλησίες, κατά τα γραφόμενα του Σχολάρχη Γ. Παπαδόπουλου στη «Γενική Γεωγραφική και Ιστορική Περιγραφή της Νισύρου» (1909), τις έπαυσε και «ήδη μένουσι κλεισμένα», δηλαδή το 1909 δεν λειτουργούσαν.

Ως προς τους υπάρχοντες ιερείς στο Μανδράκι περί τα τέλη του 19ου αιώνα, πέραν των όσων αναφέρει ο Ζ. Τσιρπανλής, από το βιβλίο – κατάστιχο των οικονομικών της Ποταμίτισσας προκύπτουν οι εξής πληροφορίες: Στις 2

Αυγούστου 1894 ο παπά Μ. Συμαίος πλήρωσε στο ταμείο της Εκκλησίας 30 γρόσια για τα «φώτα της χειροτονίας του». Στις 26 Δεκεμβρίου 1894 ο παπά Χαροφύλης προσέφερε 5 γρόσια στην Εκκλησία. Στις 11 Μαΐου 1895 καταχωρείται η κηδεία της πρεσβυτέρας του Κ. Παρθένη. Στις 18 Απριλίου 1896 καταβάλλονται στο ταμείο 30 γρόσια για την κηδεία της παπαδιάς του Μακρή. Στις 12 Ιανουαρίου 1897, ημέρα Κυριακή, ο παπά Απόστολος [Φασουλαρή] κατέθεσε στο ταμείο της Εκκλησίας 30 γρόσια για τη χειροτονία του. Στις 2 Μαρτίου 1897 ο παπά Ν. Μουλλός πρόσφερε κεριά έναντι 30 γροσιών στην Ποταμίτισσα. Στις 3 Οκτωβρίου 1899 εισπράττονται 40 γρόσια για την κηδεία παπά Πασχάλη. Εικάζεται πως αυτά τα χρόνια ιερούργούσε και ο παπά Γιάννης Γιαλλούρης, παππούς του Δημάρχου Μανδρακίου Γεωργίου Γιαλλούρη (1950-1954). Την αντίστοιχη περίοδο Ηγούμενος της Μονής Σπηλιανής ήταν ο Κύριλλος Χριστοφόρου (1879-1923), ο μακροβιότερος στην ιστορία της Μονής. Διάδοχοί του οι Αρχιμανδρίτες Εμμανουήλ Καρπαθίου, Κύριλλος Ρωμάνος, Αλέξανδρος Γεωργιάδης, Ιγνάτιος Κόβερ και για μικρό διάστημα οι Ιερομόναχοι Αρσένιος από τη Σύμη, Άνθιμος, ο Αγαιορίτης Παντελεήμων Ντάβος, ο Ιερομόναχος Μιχαήλ και τέλος ο σημερινός Ηγούμενος Στέφανος Καλλιστής.

Οι 6 αυτοί ιερείς που έζησαν κατά καιρούς και προφανώς ιερούργούσαν, δεν φαίνεται να αναπληρώθηκαν, εφόσον είχε περιορισθεί το «ιεροπραξιακό έργο» με το «κλεισίμο» των ιδιωτικών Εκκλησιών. Από έγγραφο της Δημαρχίας με ημερομηνία 2 Απριλίου 1917, που υπογράφεται από τον δημαρχεύοντα Γεώργιον Βαγιατή και δημοσιεύεται στον Β' τόμο του «Αρχείου Σπηλιανής», προκύπτει ότι την περίοδο αυτή ιερούργούσαν στην Ποταμίτισσα με εβδομαδιαία περιτροπή ο παπά Γιάννης Παπάτσος και ο παπά Αποστόλης Φασουλαρίδης. Τα επόμενα χρόνια φαίνεται να υπηρέτησε στην Εκκλησία και ο Νισύριος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Σαλουκάκης. Μαρτυρείται από επιστολή με ημερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1933 του Μητροπολίτη Ρόδου Αποστόλου προς τον Ηγούμενο της Μονής. Από ότι θυμάμαι μικρό παιδί περί τα μέσα της 10ετίας του '30, στην Ποταμίτισσα ιερούργούσε ως εφημέριος ο παπά Κωνσταντής Ορφανός, που ζούσε κοντά στο σπίτι μας στο ρυμίδι (στενό δρομάκι) απέναντι από το σπίτι της Ειρήνης του Πασχάλη (Στρίκη), επικουρούμενος και από τον σε βαθύ γήρας ιερέα παπά Αποστόλη Φασουλαρή, που έμενε με τη θυγατέρα του στο στενό δρομάκι στο δρόμο από το Πιαούλι στο Λαγκάδι, απέναντι από το σπίτι της θείας Συριώταινας (Βρούζου). Μετά το θάνατο του παπά Κωνσταντή χρέη περιστασιακά εφημέριου της Ποταμίτισσας εκτελούσε ο παπά Μανώλης Διακαντώνης από τα Νικιά όπου ζούσε, μέχρι και τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης, οπότε η εφημερία πέρασε στον παπά Νικόλα Χατζόγλου από τον Εμπορείο με συλλειτουργό για ένα διάστημα τον παπά Ανδρέα Μούρα. Μετά τον παπά Νικόλα, με εξαίρεση το διάστημα από Σεπτέμβριο του 1990 έως Μάρτιο του 1994, οπότε ιερούργούσε ο παπά Μιχάλης Φασουλάρης, το κενό καλύφθηκε από τον εκάστοτε Ηγούμενο της Μονής, που μέχρι σήμερα είναι ο μοναδικός ιερέας του Μανδρακίου

και λειτουργεί τους δύο ναούς της Σπηλιανής και της Ποταμίτισσας εκ περιτροπής. Να προσθέσουμε για την ιστορία ότι πριν χειροτονηθεί ο παπά Νικόλαος η Ποταμίτισσα δεν είχε ιερέα, γεγονός που ανάγκασε την Εκκλησιαστική Επιτροπή να αναζητήσει εφημέριο. Στο «Αρχείο Σπηλιανής» δημοσιεύονται δύο επιστολές προς την Επιτροπή ενδιαφερόμενων ιερέων. Του Αρχιμανδρίτη Κύριλλου Σαλουκάκη με ημερομηνία 12 Δεκεμβρίου 1946, που ασκήτευσε τότε σε εξωκκλήσι της Βουβολίνας στην Κάλυμνο και του ιερέα από τη Διμυλιά της Ρόδου με ημερομηνία 1 Μαΐου 1947 παπά Ιωάννη Γιαννά, οι οποίοι πληροφορηθέντες ότι το Μανδράκι ζητούσε ιερέα, έσπευσαν να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον τους.

Σε ό,τι αφορά τους σημερινούς ιδιοκτήτες των πάλαι ποτέ ιδιωτικών ενοριακών Εκκλησιών, το συμπέρασμα από τα όσα γράφει ο Ζ. Τσιρπανλής και συμπληρώνω εγώ, είναι: ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος δωρήθηκε στην Μονή Σπηλιανής από την οικογένεια Μούρα (Καπριάνου), τελευταία ιδιοκτήτριά του. Ο Σταυρός ανήκε στην οικογένεια Κατσιματίδη, τον οποίο λειτουργούσε στη γιορτή του στις 14 Σεπτεμβρίου, παραθέτοντας και τραπέζι στον αύλειο χώρο της Εκκλησίας σε στενό συγγενικό περιβάλλον. Θυμάμαι, ως συγγενείς που ήμασταν από την πλευρά της μητέρας τους και της δικής μας, του παπά Χαρτοφύλη, μας καλούσαν στο «πανηγύρι» και μας περιποιούνταν οι αδελφές τους, γνωστές ως Μορφινούαινες. Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος περιήλθε στην Ποταμίτισσα, στην οποία ανήκουν και τα εντός του οικισμού ναύδρια του Αγίου Νικολάου στην Ταύλα του Γιαλού και του ομώνυμου στο νεκροταφείο, του Αγίου Σάββα, του Αγίου Ιωάννη του Χωστού, του Αγίου Κωνσταντίνου και του Πανορμίτη, ενώ η Παναγιά η Καθολική, που ανήκε στον παπά Καλλέργη, περιήλθε στους απογόνους του, στη σημερινή οικογένεια Καρπαθάκη.

2. Οι σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Δημογεροντίας.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι σε αντίθεση με τη Μονή, όπου ο Ηγούμενος με την Μοναστηριακή Επιτροπή ανέκαθεν ελέγχει τα οικονομικά της, η Ποταμίτισσα αυτή την περίοδο, τέλη του 19ου αιώνα και αρχές του 20ού, βρίσκονταν υπό τον έλεγχο λαϊκών μελών, αυτών που συγκροτούσαν τα όργανα της διοίκησης και διαχείρισης των ενοριακών Εκκλησιών, δηλαδή τις Εκκλησιαστικές Επιτροπές, που τελούσαν υπό την προεδρία ευυπόληπτων πολιτών, που η θητεία τους έφερε το όνομά τους. Τα όργανα αυτά διοριζόνταν από τον Μητροπολίτη, ο οποίος τον Ιούλιο συνήθως –τέλος του διαχειριστικού έτους– επισκέπτονταν τη Νίσυρο, επιθεωρούσε και υπέγραφε τα οικονομικά αποτελέσματα της Εκκλησίας ή αν συνέβαινε να απουσιάζει οι αντιπρόσωποί του, ο Πρωτοσύγκελος της Μητροπόλεως ή ο Ηγούμενος με την ιδιότητα του Αρχιερατικού Επιτρόπου. Έτσι σύμφωνα με την πράξη ελέγχου που φέρει ημερομηνία 16 Αυγούστου 1895, εθεωρήθη και εκκαθαρίσθη ο λογαριασμός της Εκκλησίας Ποταμίτισσας υ-

πό την προεδρία του Σεβασμοτάτου Αγίου Ρόδου και των μελών της Εξελεγκτικής Επιτροπής, προεδρεύοντας [προφανώς της Εκκλησιαστικής Επιτροπής] του Εμμανουήλ Παρθενιάδη (Πίν. 1). Η πράξη υπογράφεται από τον Μητροπολίτη Ρόδου Κωνσταντίνο Αλεξανδριδίδη (1893-1900) και από τα μέλη της Επιτροπής, που την αποτελούν ο Κωνσταντίνος Παρθενιάδης, γαμπρός του δασκάλου Ιωάννη Λογοθέτη –είχε παντρευτεί την πρωτοκόρη του Καλλιόπη–, ο Μιχαήλ Κατσιματίδης και ο Ιωάννης Μ. Φωτιάδης, πρόσωπα που ανήκαν στην άρχουσα τάξη του νησιού με συμμετοχή στα κοινά. Της διαχείρισης 1895-1896 Πρόεδρος της Επιτροπής ήταν ο Ιωάννης Κόκκινος (Πίν. 2), στο τέλος δε των καταχωρήσεων (δούναι - λαβείν) υπάρχει η παρατήρηση: «αντιγράφη και υπεγράφη ο παρών λογαριασμός εις το έτερον βιβλίον της Εκκλησίας», που σημαίνει ότι κρατούνταν και άλλο βιβλίο - κατάστιχο. Ο Ιωάννης Κόκκινος προέδρευε και στις δύο επόμενες Επιτροπές των διαχειρίσεων 1896-1897 (Πίν. 3) και 1897-1898 (Πίν. 4) με θεώρηση του Μητροπολίτη Κωνσταντίνου και του Πρωτοσύγκελου αντίστοιχα και με την παρατήρηση ότι τα αποτελέσματα των λογαριασμών μεταφέρθηκαν σε άλλο βιβλίο.

Ο Εμμανουήλ Παρθενιάδης (Πίν. 5) επανήλθε στην προεδρία της Εκκλησιαστικής Επιτροπής την περίοδο 1898-1899, τα οικονομικά αποτελέσματα της οποίας ελέγχθηκαν από την Εξελεγκτική Επιτροπή, που την αποτελούσαν ο Γεώργιος Φιλίππου, ο γιατρός Μιλτιάδης Λογοθέτης και ο Νικόλαος Κορδιστός και θεωρήθηκαν από τον Πρωτοσύγκελο της Ρόδου Τιμόθεο με την σφραγίδα της Ι. Μ. Ρόδου 1898 και με την παρατήρηση κι εδώ ότι οι λογαριασμοί μεταφέρθηκαν στο άλλο βιβλίο. Οι δυο τελευταίες διαχειρίσεις των ετών 1899-1900 και 1900-1901 πραγματοποιήθηκαν από την Επιτροπή που τελούσε υπό την προεδρία του Πασχάλη Δημητρίου [Στρίκη] (Πίν. 6) και του Πασχάλη Διακοδημητρίου (Πίν. 7) αντίστοιχα (προφανώς πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο), οι οποίες έκλεισαν με τις εξής παρατηρήσεις. Για τη διαχείριση της περιόδου 1899-1900: «*Σήμεραν τη 16 Ιουλίου του 1900 ενεκρίθη ο λογαριασμός του έτους 1899-1900 υπό της Εξελεγκτικής Επιτροπής κ.κ. Γ. Πετρούτσου, Ι. Φασουλαρίδη και Γ. Φιλίππου, καταστρώσαντες ισολογισμόν εν τω βιβλίω, μένοντι παρά του Ηγουμένου κ.κ. Κυρίλλου [Χριστοφόρου]*». Και για τη διαχείριση 1900-1901: «*Οι λογαριασμοί της άνω διαχειρίσεως εθεωρήθησαν και εξελέγχθησαν υπό της Εξελεγκτικής Επιτροπής αποτελουμένης υπό των κ.κ. Ιωάννη Φωτιάδη, Ιωάννη Φασουλαρίδη και Οδυσσέα Σακελλαρίδη υπό την προεδρία της Αυτού Σεβασμιότητος του Μητροπολίτου Ρόδου κυρίου Ιωακείμ του Α' Βαλασιάδη [1900-1910], ο δε ισολογισμός κατεχωρήθη εν τω επί τούτω βιβλίω*».

Η περίπτωση της διαχείρισης των οικονομικών της Ποταμίτισσας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι σχέσεις της Κοινότητας Μανδρακίου και του κλήρου δεν ήταν αρμονικές. Αυτό δεν ήταν άσχετο με το κλίμα αντιπαλότητας που επικρατούσε την εποχή εκείνη μεταξύ των δύο αυτών θεσμών, ι-

διαίτερα έκδηλο στο πεδίο της παιδείας, όπου ο καθένας από τη μεριά του, ο Μητροπολίτης ή ο εκπρόσωπός του στην τοπική Εκκλησία, ο Αρχιερατικός Επίτροπος και η Δημογεροντία – Δημαρχία διεκδικούσε να έχει τον τελευταίο λόγο στα εκπαιδευτικά πράγματα. Άλλο συμπέρασμα είναι ότι οι διαχειριστές των οικονομικών της Ποταμίτισσας ήταν γνωστά και προβεβλημένα πρόσωπα της τοπικής κοινωνίας (δημογέροντες, επιστήμονες, έμποροι, μεγαλοκτηματίες) και άλλο ότι ο Ηγούμενος της Μονής, αναλαμβάνοντας τη φύλαξη του δεύτερου διαχειριστικού βιβλίου λειτουργούσε ως θεματοφύλακας των θεσμών, ένα ρόλο που εισήγαγε ο φωτισμένος Ηγούμενος Νεόφυτος (1821-1852). Αποφασιστικός και ο ρόλος του Μητροπολίτη, στη δικαιοδοσία του οποίου ήταν ο διορισμός των μελών των Εκκλησιαστικών Επιτροπών και ο έλεγχος των πράξεών τους. Ένα ρόλο που του αναγνώρισε και η Κοινότητα του Μανδρακίου στην περίπτωση εκλογής του Ηγουμένου με τον Κανονισμό της Μονής, που ψήφισε το 1877, σύμφωνα με τον οποίο «... η εκλογή του Ηγουμένου γίνεται υπό της Κοινότητος της πρωτεύουσας Νισύρου τη προηγουμένη συναινέσει και εγκρίσει της Ιεράς Μητροπόλεως». Η διαδικασία αυτή όπως φαίνεται έπαψε να εφαρμόζεται με αποτέλεσμα η Κοινότητα να μην έχει καμιά συμμετοχή στον διορισμό του Ηγουμένου.

3. Πληροφορίες από το κατάστιχο της Ποταμίτισσας γενικότερου ενδιαφέροντος.

Ύστερα από τις γενικές αυτές επισημάνσεις, που αναφέρονται στην ίδρυση και τη λειτουργία της Ποταμίτισσας και ακροθιγώς στο κλίμα που επικρατούσε στα εκκλησιαστικά πράγματα του νησιού κατά τα τέλη του 19ου αιώνα, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι πληροφορίες που έχουν πηγή της επιμέρους εισπράξεις και πληρωμές της διαχείρισης των οικονομικών της Εκκλησίας στον βαθμό που περιγράφονται σ' αυτές οι σκοποί της πραγματοποίησής τους. Οι κυριότερες από αυτές που παρουσιάζουν γενικότερο ενδιαφέρον στηρίζονται στα στοιχεία που δημοσιεύονται στους επεξεργασμένους ισολογισμούς του Παραρτήματος, πληροφορίες για τις οποίες γίνεται λόγος συνοπτικά στη συνέχεια.

α) Τα οικονομικά της Ποταμίτισσας

Από των οικονομικών άρχεσθαι, όπως αυτά εμφανίζονται στον συγκεκριμένο πίνακα (Πίν. 8). Ο μέσος όρος του «εκκλησιαστικού οικονομικού κύκλου εργασιών» της επταετίας 1894-1901 ανέρχεται σε 5.573 γρ., προφανώς χαμηλό αν ληφθεί υπόψη ότι την ίδια εποχή το ημερομίσθιο του τεχνίτη ήταν 15 γρ. και οι ετήσιες αποδοχές του 4.500 γρ. και ο ετήσιος μισθός του δασκάλου κυμαίνονταν μεταξύ 5.000 και 6.000 γρ., που σημαίνει ότι η Εκκλησία διαχειριζόνταν ετησίως ένα ποσό όμοιο με τις ετήσιες απο-

λαβές του τεχνίτη και του δασκάλου. Η εικόνα αυτή οφείλεται εκ πρώτης όψεως στο γεγονός ότι στα λειτουργικά έξοδα της Εκκλησίας δεν αναγράφεται καμιά δαπάνη για την αμοιβή ιερέων, γνωστού όντος ότι εκείνη την περίοδο ιερουργούσαν στην Ποταμίτισσα δύο τουλάχιστον ιερείς με υπολογιζόμενη δαπάνη τον χρόνο γύρω στις 10.000 γρ., ενώ αναφέρονται αμοιβές για τον νεωκόρο και τον ψάλτη. Και το ερώτημα που μπαίνει: Από πού πληρωνόταν ο κλήρος αυτός; Προφανώς από τα έσοδα της Εκκλησίας, τα οποία προέρχονταν κυρίως από τις τελούμενες ιεροπραξίες και τις κηροδοσίες (παγκάρι), μέρος των οποίων περιέρχονταν στους ιερείς χωρίς να εμφανίζεται στους λογαριασμούς, αφού καταχωρείται η διαφορά μεταξύ εσόδων απ' αυτές τις πηγές και δικαιωμάτων του κλήρου, το «καθαρό» δηλαδή αποτέλεσμα. Έτσι εξηγείται γιατί εμφανίζονται μειωμένα τα έσοδα της Εκκλησίας από τις κηροδοσίες και τις κύριες ιεροπραξίες, όπως τις ακολουθίες των κηδειών (μ.ο. 22 γρ.) και των μνημοσύνων (μ.ο. 17 γρ.) και τις τελετές της βάπτισης και του γάμου, που διατηρούνταν σταθερά στα 5 γρ., όσα όριζε και ο Μητροπολίτης Καλλίνικος το 1837, ενώ των κηδειών και των μνημοσύνων κυμαίνονταν μεταξύ 5 γρ. και 45 γρ., διαφορές που δεν ήταν άσχετες και με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο αυτών που τις τελούσαν. Οι αμοιβές των δύο ιερέων της Ποταμίτισσας αντιπροώπευαν το 27% των εσόδων της Εκκλησίας από ιεροπραξίες και κηροδοσίες και προσανξάνονταν με τις παρακλήσεις και τα τρισάγια, τους αγιασμούς, τις αρτοκλασίες, το προϊόν του δίσκου για τον «αγώνα του ιερέως» και με τα τυχερά. Να σημειώσουμε ότι το «τιμολόγιο» της Ποταμίτισσας προσανξάνονταν όταν επρόκειτο να ιερουργούν περισσότεροι του ενός ιερείς (συλλειτουργο) αν άναβαν τα «φώτα», όπως έλεγαν, δηλαδή οι πολυέλαιοι και αν συμπληρώνονταν η τελετή με τα εξαπτέρυγα.

Σχετικά με τη μισθοδοσία των ιερέων της Ποταμίτισσας μέχρι το 1945, που την ανέλαβε το Δημόσιο, όπως και όλων των Εκκλησιών της Επικράτειας, φαίνεται από τα συμφραζόμενα να γίνονταν από τα έσοδα του Ναού, σύμφωνα με τις οδηγίες που παρέχονταν στους προεστούς και προκρίτους του Μανδρακιού, που συγκροτούσαν τα εκάστοτε όργανα εξουσίας (Δημογεροντία – Δημαρχία – Εκκλησιαστικές Επιτροπές κ.λπ.) με τη γνωστή «ποιμαντορική εγκύκλιο» του Μητροπολίτη Καλλίνικου, που όριζε τα εξής: «... Να εφημερεύωσι [οι ιερείς] κατά την τάξιν και να νέμονται τα εκκλησιαστικά εισοδήματα και δικαιώματα εξίσου κύρια και τυχερά... και να δίδονται [από την Εκκλησιαστική Επιτροπή] τα διοριζόμενα αυτών [των ιερέων] δικαιώματα εις ένα και μόνον ιερέα και όχι εις όλους και αυτός εις κάθε μήνα να τα διανέμει εις όλους...». Αυτά ως προς τη μισθοδοσία των ιερέων, που φαίνεται να ίσχυσαν μέχρι το 1945, οπότε οι ιερείς ως μισθοδοτούμενοι από το Δημόσιο περιορίστηκαν στα τυχερά και στον δίσκο «υπέρ του αγώνα του ιερέως».

Την άποψη ότι οι ιερείς πληρώνονταν από τα έσοδα της Εκκλησίας, στην

περίπτωση της Ποταμίτισσας ενισχύει και ο τρόπος με τον οποίο αμείβονται οι ιερείς των άλλων Εκκλησιών της Δωδεκανήσου. Στην Κάρπαθο οι ιερείς αμείβονταν από την Μητρόπολη, η οποία εισέπραττε το αναλογούν ποσόν μαζί με την αρχιερατική επιχορήγηση. Στην Κω από τις Εκκλησιαστικές Επιτροπές του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Νικολάου και Αγίας Παρασκευής από τα έσοδα των αντίστοιχων Εκκλησιών. Στο Καστελλόριζο από την ενιαία Εκκλησιαστική Επιτροπή Ιερών Ναών της Κοινότητας από τα έσοδα των Εκκλησιών του νησιού, η οποία ενισχύονταν από πόρους της Κοινότητας. Στη Σύμη, όπου οι διορισμοί των ιερέων γίνονταν από τις Συνελεύσεις των Ενοριτών και η μισθοδοσία τους γίνονταν από τα έσοδα των ενοριακών Ναών μέσω των Εκκλησιαστικών Επιτροπών. Στην Πάτμο τους διορισμούς έκανε η Εξαρχία και η μισθοδοσία τους γίνονταν από το ταμείο της Ιεράς Μονής Ιωάννου του Θεολόγου.

Από άποψη συχνότητας τέλεσης των ιεροπραξιών αυτών είναι αυτονόητο ότι όλες οι ακολουθίες των κηδειών και μεγάλο μέρος των μνημοσύνων τελούνταν και εξακολουθούν να τελούνται στην Ποταμίτισσα, ενώ οι βαπτίσεις ήταν λίγες και οι γάμοι ελάχιστοι, που περιορίζονταν κατά την παράδοση –την πληροφορία την οφείλω στον φίλο Γιάννη Χαρτοφύλη– σε άτομα τα οποία βρισκόνταν σε κατάσταση χηρείας. Επέλεξα μερικά γνώριμα ονόματα της τότε κοινωνίας του νησιού, που τέλεσαν γάμο στην Ποταμίτισσα, τα οποία και παραθέτω σε μια προσπάθεια να εξετάσω αν πράγματι βρισκόνταν σε χηρεία. Πρόκειται για τους: (σε παρένθεση η ημερομηνία τέλεσης του γάμου) Ιακώβος Καζαβής (1 Φεβρουαρίου 1895), Οδυσσέας Σακελλαρίδης (20 Απριλίου 1895), Γεώργιος Λαμπάδης (22 Ιανουαρίου 1897), Ιωάννης Γ. Κατσιματίδης (24 Φεβρουαρίου 1897), Ιωάννης Φασουλαρίδης (31 Αυγούστου 1897), Ιωάννης Γιαννίδης (25 Απριλίου 1899), Χρίστος Γιαννακός (29 Φεβρουαρίου 1900), Ιωάννης Κώστας (22 Φεβρουαρίου 1900), Αντώνιος Μαυρουδής (2 Μαρτίου 1901) Νικόλαος Σακλαρής (10 Μαΐου 1901). Μεταξύ αυτών εντόπισα ότι πράγματι ο Οδυσσέας Σακελλαρίδης ετέλεσε δεύτερο γάμο, όμως αυτός τελέστηκε το 1902, θα υπάρχουν ασφαλώς και άλλοι, τους οποίους μια παραπέρα έρευνα θα μπορούσε να εντοπίσει.

Να προσθέσω και μια προσωπική εμπειρία σε ότι αφορά τα μνημόσυνα. Μια χειμωνιάτικη Κυριακή πρωί του 1946 με έστειλε η μητέρα μου στον φούρνο του Αλέξη να πάρω ψωμί. Καθώς ανέβαινα τα απέναντι του σπιτιού της Αγγέλικας Καπίτη – Κοντοβερού σκαλιά, αντίκρισα τρεις μαυροφορεμένους άντρες με επικεφαλής τον τότε Δήμαρχο Πασχάλη Χριστοφόρου να κρατά ένα σινί (κυκλικό ξύλινο ταψί για το κόλυβο) και να κατευθύνονται στην Ποταμίτισσα. Ήταν μια μακάβρια στα παιδικά μου μάτια εικόνα, που δεν ξεχνώ. Προφανώς επρόκειτο για μνημόσυνο κάποιου επώνυμου παράγοντα του τόπου, που με τον τρόπο αυτό ο Δήμαρχος ήθελε να τιμήσει την μνήμη του ή να αποτελούσε πράξη που επέβαλλε η τοπική παράδοση.

Συνοψίζοντας την αναφορά στα έσοδα της Ποταμίτισσας διαπιστώνει κανείς ότι τα 2/3 αυτών προέρχονται από τις κηροδοσίες και τις κύριες ιεροπραξίες, γεγονός που δεν είναι άσχετο με το αυξημένο θρησκευτικό συναίσθημα που διακρίνει τους Νισύριους, όπως διαπιστώνεται με τη συμμετοχή τους στις τελετουργίες της Εκκλησίας και το 1/3 από τις περιφορές, δευτερεύουσες ιεροπραξίες, πανηγύρια και εισοδήματα από την κτηματική περιουσία της Εκκλησίας, για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια.

β) Οι περιφορές των εικόνων και συμβόλων και τα πανηγύρια

Οι περιφορές, «γύροι» όπως αναγράφονται στο βιβλίο, των εικόνων και του συμβόλου της χριστιανοσύνης σταυρού αποτελούν πρόσθετη απόδειξη των θρησκευτικών αισθημάτων του λαού, που με τον τρόπο αυτό θέλησε να «διαχύσει» τα αισθήματά του στο ευρύτερο εκτός του εκκλησιαζόμενου κοινό. Πρόκειται για την περιφορά της εικόνας της Παναγίας Θεοτόκου της εορτής της Γενέσεως της 8 Σεπτεμβρίου, εορτής και της Ποταμίτισσας, του Ευαγγελισμού της 25 Μαρτίου και της Τρίτης του Πάσχα, της εικόνας του Αγίου Νικολάου της Ταύλας του Γιαλιού της 6 Δεκεμβρίου, του Τιμίου Σταυρού των Θεοφανείων (6 Ιανουαρίου), της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου) και της περιφοράς του μαναλιού (κηροπηγίου) στα σπίτια και στα καφενεία. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την περιφορά του Σταυρού των Θεοφανείων και του μαναλιού τη Δευτέρα του Πάσχα, θα πρέπει να σημειώσω ότι η περιφορά τους γίνονταν από αυτούς που έπιαναν τον Σταυρό στη θάλασσα και το μανάλι στην Εκκλησία κάτω από συνθήκες καταγισμού κροτίδων, γνωστές ως «πόμπες». Το προϊόν της περιφοράς αυτών των συμβόλων καρπούνταν οι «πρωταγωνιστές» της, αποδίδοντας κάποιο μικρό ποσόν και στην Εκκλησία, εξού και τα περιορισμένα έσοδα που καταγράφουν οι ισολογισμοί από αυτές τις περιφορές.

Η Ποταμίτισσα εόρταζε την επομένη των Χριστουγέννων 26 Δεκεμβρίου τη Σύναξη της Υπεραγίας Θεοτόκου, προς τιμήν της Μητέρας του Σωτήρος, κατά πανηγυρικό τρόπο με την παράθεση γεύματος (τραπέζι) και στη συνέχεια χορό (κούπα) συνοδεία παιχνιδιαστών (οργανοπαικτών βιολιού, λαούτου, σαντουριού). Η συμμετοχή στο «τραπέζι» της Ποταμίτισσας δεν ήταν καθολική, όπως στην αντίστοιχη περίπτωση της Παναγίας Σπηλιανής στις 15 Αυγούστου, αν κρίνει κανείς από την ποσότητα των ειδών που αγόραζε η Εκκλησία για την παρασκευή του γεύματος. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία των δαπανών της υπό εξέταση περιόδου, αγοράζονταν κατά μέσο όρο κάθε χρόνο 30 οκ. αλεύρι, 64 οκ. κρέας, 20 οκ. πατάτες και 35 οκ. κρασί. Με αυτά τα «υλικά» και με την παραδοχή ότι με μία οκά (1.282 γραμμάρια) κρέας παρασκευάζονταν 5 μερίδες φαγητού, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι «συνδαιτυμόνες» του «τραπεζιού» ήταν γύρω στους 370, αριθμός πολύ χαμηλός αν ληφθεί υπόψη ότι στα τέλη του 19ου αιώνα ο πληθυσμός του Μανδρακίου ανέρχονταν σε 2500 ψυχές. Δεν αποκλείεται το «τραπέζι» να περιοριζό-

νταν σε ένα στενό κοινωνικό κύκλο ή στους ενορίτες της Ποταμίτισσας, δεδομένου ότι την περίοδο αυτή λειτουργούσαν ακόμη η Καθολική και ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος στο Λαγκάδι. Δεν αναφέρεται ο τόπος που γίνονταν το «τραπέζι»: ενδεχομένως στον ευρύχωρο πρόναο της Εκκλησίας, όπου κατά καιρούς φιλοξενούσε και λαϊκές συνελεύσεις ή στον αύλειο χώρο του Σχολείου, το σημερινό Ζησιμοπούλειο. Αναφορικά με την αγορά αλευριού για το «τραπέζι», προφανώς αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τότε δεν είχαν ακόμα ιδρυθεί δημόσιοι φούρνοι για την παραγωγή και διάθεση ψωμιού, οπότε η Εκκλησία αντιμετώπισε το πρόβλημα παρασκευάζοντας η ίδια ψωμί, εξού και η αγορά από την Κωνσταντινούπολη μιας σκάφης, που προφανώς χρησιμοποιούνταν για το ζύμωμα. Το ψήσιμο προφανώς γινόταν είτε σε φούρνους σπιτιών –όλα σχεδόν τα σπίτια διέθεταν φούρνο- είτε στον φούρνο της Σπηλιανής. Να προσθέσουμε και δυο ακόμη πανηγύρια που οργάνωνε η Ποταμίτισσα στα ιδιοκτησίας της εξωκλήσια της Ευαγγελίστριας την Τρίτη του Πάσχα και του Σταυρού του Άργους την 14 Σεπτεμβρίου, εορτή ύψωσης του Τιμίου Σταυρού. Μετά την ιεροτελεστία παρατίθενταν γεύμα και ακολουθούσε γλέντι.

γ) Δευτερεύουσες ιεροπραξίες της Ποταμίτισσας

Στις δευτερεύουσες ιεροπραξίες της Ποταμίτισσας, σύμφωνα με τα δεδομένα του βιβλίου, ανήκουν οι λιτανείες, οι αγιασμοί και οι παρακλήσεις, για να περιοριστούμε σε αυτά. Οι λιτανείες γίνονταν συνήθως σε περιόδους ανομβρίας, κυρίως τον Νοέμβριο και είχαν παρακλητικό χαρακτήρα προς τον Θεό για βροχόπτωση, που ήταν τότε βασικό αγαθό για τη ζωή των κατοίκων, την επιβίωση το ζωικού κεφαλαίου και την ευφορία των καρπών της γης. Η Νίσυρος, καθώς στερούνταν υπόγειων υδάτων, έπρεπε να βρέξει για να γεμίσουν οι στέρνες των σπιτιών με πόσιμο νερό, να γεμίσουν οι στέρνες των χωραφιών για το πότισμα των ζώων και να ποτιστεί η καλλιεργούμενη γη για να αποδώσει τους καρπούς της και να συντηρηθεί η οικονομία του νησιού, που στηρίζονταν στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Οι λιτανείες περιλάμβαναν περιφορά της εικόνας της Παναγίας της Ποταμίτισσας, συνοδεία του κλήρου με τα εξαπτέρυγα, των τοπικών αρχών και μαθητών του Σχολείου. Η ιεροπραξία του αγιασμού ήταν μεταξύ των τελετών της Ποταμίτισσας. Εκτός από τον καθαγιασμό των υδάτων την ημέρα των Θεοφανείων και τους συνήθεις αγιασμούς εγκαινίων, έναρξης σχολικού έτους, θεμελίωσης έργων κτλ. η Εκκλησία τελούσε τον Σεπτέμβριο τον «Αγιασμό της Σποράς», όπως αναφέρεται στα δεδομένα του βιβλίου, για να αγιάσει τους σπόρους ενόψει έναρξης του «γεωργικού έτους». Ανάλογες τελετές γίνονταν και σε άλλα νησιά. Στην Κω και συγκεκριμένα στην Καρδάμαινα, κατά αφήγηση του φίλου Κώστα Σκανδαλίδη, έριχναν στη θάλασσα στην πρώτη Σεπτεμβρίου σπόρους δημητριακών για να περάσουν από 40 κύματα και η σπορά να είναι καρπερή. Στην Όλυμπο της Καρπά-

θου την εορτή του Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου) οι γεωργοί έβαζαν κάθε είδους σπόρους σε ένα σακουλάκι και το τοποθετούσαν κάτω από την Αγία Τράπεζα της Εκκλησίας του Σταυρού για να αγιασθούν κατά τη λειτουργία και στη συνέχεια να ανακατωθούν με τους σπόρους που θα έσπερναν. Σε άλλες περιοχές ο Νοέμβριος εορτάζονταν ως «σποριάτης» με αντίστοιχες θρησκευτικές τελετές.

δ) Οι Αδελφότητες υπό την σκέπη των τελετουργιών της Ποταμίτισσας

Μια άλλη κατηγορία ιεροπραξιών που τελούνταν στην Ποταμίτισσα την περίοδο αυτή ήταν και οι παρακλήσεις, οι ακολουθίες δηλαδή παρακλητικού χαρακτήρα προς τιμήν της Παναγίας ή στην μνήμη κάποιου Αγίου, που συνήθως συνοδεύονταν με αρτοκλασίες. Χαρακτηριστικές οι τελετές στη μνήμη του Αγίου Τρύφωνος και του πολιούχου του νησιού Αγίου Νικήτα –φιλοξενούνταν εκείνη την εποχή στην Ποταμίτισσα– που τελούνταν από ομώνυμες Αδελφότητες την 1 Φεβρουαρίου και 21 Ιουνίου, ημερομηνίες που τιμούνταν οι μνήμες των αντίστοιχων Αγίων. Την «Αδελφότητα Άγιος Τρύφωνας» ίδρυσαν οι Νισύριοι για να βοηθήσουν την ανάπτυξη της γεωργίας χρησιμοποιώντας ως τίτλο του συλλόγου τον τιμώμενο Άγιο, που ήταν ο προστάτης της γεωργίας και της αμπελουργίας. Φαίνεται πως η Αδελφότητα ατόνησε, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την πρωτοβουλία 28 Μανδρακιωτών, που συνήλθαν στις 30 Νοεμβρίου 1906 στο καφενείο του Παντελή Νικολάου και αποφάσισαν την ίδρυση «Γεωργικού Συλλόγου», «σκοπόν έχοντος όπως δια καταλλήλων γεωργικών βιβλίων και περιοδικών τοιούτων συγγραμμάτων διαδοθώσι μέλεσι και δια τούτων πάσι τοις λοιποίς γεωργοίς της νήσου μας γεωργικά γνώσεις, αίτινες αφαρμοζόμεναι να βελτιώσωσι βαθμηδόν συν τω χρόνω την πρωτογενή καλλιέργειαν την μέχρι σήμερα δυστυχώς εν χρήσει υπάρχουσαν και παρά πάντων των γεωργών ενεργουμένην». Μάλιστα διόρισαν και προεδρείο αποτελούμενο από τον Ιωάννη Φασουλαρίδη πρόεδρο, τον Οδυσσέα Σακελλαρίδη γραμματέα –και οι δύο δάσκαλοι– τον Γεώργιο Νικολάου ταμία και τον Θεμιστοκλή Οικονομίδη εισπράκτορα, Ορίστηκε και συντακτική επιτροπή, η οποία σε συνεργασία με το προεδρείο για τη σύνταξη του καταστατικού και την κατάθεσή του στη Δημογεροντία, ώστε να αποκτήσει νόμιμη υπόσταση, σύμφωνα με τις ισχύουσες τότε αστικές ρυθμίσεις της Εξαβίβλου του Αρμενόπουλου.

Η άλλη Αδελφότητα που συνδέεται με την Ποταμίτισσα, αυτή του «Αγίου Νικήτα», ιδρύθηκε από τον δάσκαλο Ιωάννη Λογοθέτη, απόγονο του Αγίου, για να τιμά την μνήμη του. Να τι γράφει σχετικά με αυτό το θέμα σε επιστολή του (30 Οκτωβρίου 1889) προς τον γιό του Μιλτιάδη, που φοιτούσε τότε στη Σχολή των Freres στη Ρόδο: «... Γνωρίζεις ότι κατά πάσαν 21 του μηνός Ιουνίου η καλή μήτηρ σου ετοιμάζει λαμπράν αρτοκλασίαν δια την κεντρική Εκκλησίαν [Ποταμίτισσα], ότε κατά την ημέραν εκείνην τελούμεν συλλείτουργον εκ πολλών ιερών εις την Εκκλησίαν εις

ήν υποχρεωτικώς μεταβαίνομεν όλα τα μέλη της οικογενείας μας με τα καθαρότερα ημών ενδύματα, ενώ οι λοιποί Νισύριοι έχουν ημέραν εργάσιμον ... Γνωρίζεις προσέτι ότι προ ετών είχαν συστήσει «Αδελφότητα του Αγίου Νικήτα» και δεν ηξεύρω αν έτυχε να αναγνώσεις τον λόγον όν απήγγειλα κατά την επέτειον της Αδελφότητος εορτήν, επί παρουσία όλου του λαού της Νισύρου και του ιεράρχου Γερμανού [Μητροπολίτη Ρόδου]». Η οικογένεια Λογοθέτη μέχρι το 1921 που ζούσε ο γιος του δασκάλου, ο γιατρός Μιλτιάδης και οι αδελφές που βρίσκονταν ακόμα στη Νίσυρο, εόρταζαν την 21 Ιουνίου την μνήμη του Αγίου Νικήτα με συλλειτουργο και αρτοκλασία.

Οι Νισύριοι, εκτός από αυτές τις Αδελφότητες, ίδρυσαν και άλλες για φιλανθρωπικούς και κοινωνικούς σκοπούς τόσο στο εξωτερικό, όπου υπήρχαν ακμάζουσες νισύρικες παροικίες, στην Κωνσταντινούπολη –λειτουργούσε και Αδελφότητα με τον τίτλο «Ποταμίτισσα»–, στην Οδησό και στην Αμερική, όσο και στη Νίσυρο, όπως την Αδελφότητα «Ομόνοια» που ιδρύθηκε το 1908 με πρόεδρο τον γιατρό Μιλτιάδη Λογοθέτη, γραμματέα τον Εμμ. Πετρούτσο, ταμία τον Γεώργιο Βαγιάτη και εισπράκτορα τον Φιλ. Φιλίππου –ανήκαν στη νεώτερη γενιά των «ριζοσπαστών»– και σκοπό τη συνέχιση του έργου της κατασκευής του λιμανιού και την «Φιλόπτωχο Αδελφότητα Μανδρακίου», η οποία μάλιστα το 1930 συνήψε ομολογιακό δάνειο 40.000 λρετών με τόκο 5%, εγγυημένο από την Κοινότητα (δήμαρχος Εμμ. Κατσιματίδης, ταμίας Θεμ. Οικονομίδης) και υπογραφόμενο από την πρόεδρο της Αδελφότητας Άννα Σακλαρίδου, σύζυγο προφανώς του γιατρού Εμμ. Σακλαρίδη. Δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθεί γιατί εκδόθηκε αυτό το δάνειο από ένα φιλόπτωχο φορέα με την εγγύηση μάλιστα της Δημαρχίας. Πιθανόν για να βοηθηθούν οι πτωχότερες οικογένειες, που πλήττονταν από την οικονομική κρίση του 1929.

ε) Πρόσοδοι της Ποταμίτισσας από κτηματική περιουσία

Ένα άλλο έσοδο της Ποταμίτισσας ήταν οι πρόσοδοι της ακίνητης περιουσίας της, που την υπό εξέταση 7ετία αντιπροσώπευαν ετησίως το 7,6% των συνολικών της εσόδων, ποσό συγκριτικά πολύ χαμηλό με το αντίστοιχο της Σπηλιανής. Και αυτό γιατί η Σπηλιανή καθιερώθηκε ως προστάτιδα του νησιού, τη χάρη και τη βοήθεια της οποίας επικαλούνται οι όπου της γης Νισύριοι στις χαρές και στις δύσκολες στιγμές τους. Αυτός ο φορτισμένος με θρησκευτικό συναισθηματισμό θεσμός συνέβαλε ώστε η Μονή να αποκτήσει μεγάλη ακίνητη περιουσία από αφιερώματα πιστών. Τα κτήματα που εμφανίζονται ως ιδιόκτητα της Ποταμίτισσας με βάση τα εισπραχθέντα ενοίκια ήταν οι Σιδώνες, όπως αναγράφονται οι Σιώνες, τα ενοίκια των οποίων ανήλθαν την περίοδο αυτή σε 1.765 γρ. και η Ευαγγελίστρια, που απέφερε την ίδια περίοδο 1.230 γρ. Ενοικιαστές εμφανίζονται ο Ιωάννης Μίχαλος, ο Βασίλειος Κυπραίος, ο Γεώργιος Βρούλλης και ο Ιάκωβος Καζαβής. Εντύπωση προκαλεί

η χρησιμοποίηση ως τοπωνυμίου της περιοχής «Σιδώνες», με ετυμολογία από την αρχαία φοινικική πόλη Σιδών, που δεν έχει καμία σχέση με το τοπωνύμιο Όρος Σιών της Εβραϊκής Βίβλου, από το οποίο φαίνεται να προέρχονται οι «Σιώνες», που ξέρουμε, το ομώνυμο μοναστηριακό συγκρότημα, ερειπωμένο σήμερα. Οι παλιοί Χριστιανοί ονόμαζαν μοναστήρια που ίδρυσαν σε ορεινά μέρη Σιών και τα αφιέρωναν σε κάποιο άγιο ή αγία. Από μια σφραγίδα του Μοναστηριού σε έγγραφο της Κοινότητας Νισύρου με ημερομηνία 3 Μαΐου 1865, που απόκειται στο «Αρχαίον Σπηλιανής», τ. Α' (σελ. 340-341), η οποία φέρει κυκλικά τα γράμματα «Η Γέννησις της Θεοτόκου εις Νέαν Σιών», ο φίλος θεολόγος Σταύρος Κέντρης υποστηρίζει ότι το Μοναστήρι ήταν αφιερωμένο στη Γέννηση της Θεοτόκου, που εορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου. Καταχωρείται στα έσοδα και ένα ποσό 15 γρ. ως ενοίκιον από «έτερον κτήμα» χωρίς να κατονομάζεται. Τα αφιερώματα σε χρήματα ήταν ελάχιστα, μόλις 245 γρ. σε διάστημα 7 ετών.

στ) Λειτουργικά έξοδα της Ποταμίτισσας

Το άλλο σκέλος της διαχείρισης των οικονομικών της Ποταμίτισσας, το σκέλος των εξόδων, παρέχει και αυτό χρήσιμες πληροφορίες για τον μελετητή των εκκλησιαστικών πραγμάτων και ορισμένων πτυχών του ρόλου της Εκκλησίας στην κοινωνία του νησιού στα τέλη του 19ου αιώνα. Οι πληροφορίες αυτές διακρίνονται στις αφορώσες τη λειτουργία της Εκκλησίας και σε άλλες που αναφέρονται στη συμμετοχή της σε κοινωφελή έργα. Τα λειτουργικά έξοδα της Ποταμίτισσας της περιόδου αυτής ήταν τα υλικά για την τέλεση των ιεροπραξιών, όπως το κερί, συμπεριλαμβανομένων και των σπαρματσέτων, που προορίζονταν για τους πολυελαίους και εισάγονταν από την Κωνσταντινούπολη, το νήμα που προορίζονταν για την κατασκευή κεριών από τα αποκέρια, από τα οποία κατασκευάζονταν και οι λεγόμενοι «σκούλλοι» (αυτοσχέδιοι πυρσοί) που ανάβαμε παιδιά κατά την έξοδο του Επιταφίου και βάζαμε φωτιά στις «αστοιβές», τους αγκαθωπούς θάμνους, που προστάτευαν τα χωράφια της περιοχής των Λιμνών, από τα οποία περνούσε ο Επιτάφιος, το λάδι για τα καντήλια και το ανθόνερο που το αγόραζαν από τη Ρόδο.

Λειτουργικά έξοδα ήταν και οι αμοιβές του «εκκλησιαστικού προσωπικού», των ιερέων, του ιεροψάλτη και του νεωκόρου, γνωστού ως κανδηλανάφτη, που εκτός τη φροντίδα και καθαριότητα της Εκκλησίας είχε την υποχρέωση να παρασκευάζει κερί από τα αποκέρια, να εκτελεί χρέη νεκροθάφτη και κράχτη (ντελάλη), χωρίς να διευκρινίζεται αν τα μηνύματα που εκφωνούσε από τις επάλξεις του ιπποτικού φρουριού ήταν της Εκκλησίας ή και της Κοινότητας. Θυμάμαι, μικρό παιδί στα τέλη της δεκαετίας του '30, ως ντελάλη, αν δεν με απατά η μνήμη μου, πρέπει να ήταν ο Μανώλης Λήμιμος, που ήταν και κλητήρας της Δημαρχίας. Δεν αναγράφονται οι αμοιβές των ιερέων, αφού όπως αναφέραμε και αλλού, αφαιρούνταν α-

πό τις εισπράξεις των ιεροπραξιών που τελούσαν με αποτέλεσμα να εμφανίζεται η διαφορά. Στην πραγματικότητα λοιπόν οι λειτουργικές δαπάνες της Ποταμίτισσας αντιπροσώπευαν το 50% των συνολικών δαπανών.

ζ) Τα αποτελέσματα των πανηγυριών και άλλες δαπάνες

Μια ενδιαμέση κατηγορία δαπανών της Ποταμίτισσας είναι αυτές που αφορούν την οργάνωση των πανηγυριών της 26 Δεκεμβρίου της Παναγίας και της 14 Σεπτεμβρίου του Σταυρού του Άργους, για τα οποία έγινε ήδη λόγος. Εδώ απλώς θα αναφέρουμε ότι οι θρησκευτικοψυχαγωγικές αυτές εκδηλώσεις επέφεραν και σημαντικό οικονομικό όφελος. Την περίοδο της 7ετίας αυτής εισεπράχθησαν 6.757 γρ. και δαπανήθηκαν για την οργάνωσή τους 3.307 γρ. αφήνοντας στην Εκκλησία όφελος 3.450 γρ.

Η δαπάνη με την ονομασία «πυρίτιδα Αναστάσεως» προφανώς αφορούσε την κατασκευή κροτίδων -πόμπες, όπως τις έλεγαν- τις οποίες κατά παράδοση έριχναν στην Εκκλησία και τον αύλειο χώρο την Ανάσταση μετά το «Χριστός Ανέστη» και τη Δευτέρα του Πάσχα στην τελετή του Μαναλιού. Απορίας άξιο γιατί την αγορά της πυρίτιδας έκανε η Εκκλησία και όχι κάποιος έμπορος. Το πιθανότερο είναι να απαγόρευαν ο Τούρκικες Αρχές την εμπορία πυρίτιδας από ιδιώτες και επέτρεπαν από την Εκκλησία για να τηρηθεί το έθιμο.

Η εμφανιζόμενη ως δαπάνη για συντήρηση και επισκευή του Μητροπολιτικού Ναού και των Εκκλησιών και Μοναστηριών ιδιοκτησίας της Ποταμίτισσας παρουσιάζει ενδιαφέρον από άποψη των πληροφοριών που παρέχει σχετικά με το ύψος των ημερομισθίων των εργατοτεχνιτών που ίσχυαν στη Νίσυρο τα τέλη του 19ου αιώνα. Τα ημερομίσθια ήταν πολύ χαμηλά, του τεχνίτη 15 γρ., του βοηθού 6 γρ., του εργάτη 7,5 γρ. και της εργάτριας 5 γρ., συγκρινόμενα με το κόστος διαβίωσης της εποχής –τον σημερινό τιμάριθμο–, αν λάβουμε υπόψη τις τιμές μερικών βασικών ειδών διατροφής, όπως του κρέατος 5-6 γρ. η οκά, του λαδιού 3-6 γρ. ανάλογα με την ετήσια καρποφορία, του αλευριού 1,5-2 γρ., της πατάτας 1,5 γρ. και του κρασιού 2-3 γρ. η οκά. Το υψηλό κόστος ζωής οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό και στον υψηλό πληθωρισμό, που μάστιζε την Οθωμανική Αυτοκρατορία τα χρόνια της ύστερης Τουρκοκρατίας.

η) Η συμβολή της Εκκλησίας στα εκπαιδευτικά πράγματα και η σύγκρουσή της με την Κοινότητα

Στο υπό εξέταση διαχειριστικό βιβλίο της Ποταμίτισσας καταχωρούνται και κάποιες δαπάνες που επιβεβαιώνουν τη συμβολή που είχε η Εκκλησία στα εκπαιδευτικά, κοινωνικά και οικονομικά δρώμενα της εποχής αναφοράς. Η Ποταμίτισσα συνεισέφερε κάθε μήνα 2.000 γρ. υπέρ των Σχολών, τα οποία εισέπραττε ο Ηγούμενος της Μονής με την ιδιότητα του Αρχιε-

ρατικού Επιτρόπου, που προέδρευε της Εφορείας των Σχολών ως εκπρόσωπος του Μητροπολίτη, σύμφωνα με την περί προνομίων πατριαρχικής εγκύκλιο της 31 Ιανουαρίου 1891 του Πατριάρχη Διονυσίου του Ε'. Καθώς η υπό τον Αρχιερατικό Επίτροπο Εφορεία είχε την αρμοδιότητα να διορίζει τους δασκάλους, να καταρτίζει τα προγράμματα και να παρακολουθεί την πρόοδο των μαθητών, αρμοδιότητες που ασκούσε η Δημογεροντία από την εποχή της ίδρυσης του πρώτου επίσημου Κοινοτικού Αλληλοδιδασκτικού Σχολείου το 1865 από τον δάσκαλο και λόγιο Ιωάννη Λογοθέτη, τον οποίο είχαν καλέσει από την Κωνσταντινούπολη που δίδασκε, ήταν επόμενο στα θέματα της παιδείας να υπάρχει μια αντιπαλότητα μεταξύ Εκκλησίας και Δημογεροντίας, που συνεχίστηκε για πολλά χρόνια. Μάλιστα η Δημογεροντία για να δημιουργηθεί μια κατάσταση ισορροπίας που διευκόλυνε την ομαλή συνεργασία των δύο αυτών θεσμών, θέσπισε στον Κανονισμό της Κοινότητας του 1914 (άρθρο 14) διάταξη που έλεγαν ότι: «Το Δημογεροντιακόν Συμβούλιον εν συνεννοήσει μετά της Εφορείας των Σχολών διορίζει το προσωπικόν αυτών, αρρένων τε και θηλέων και σκέπτεται και αποφασίζει περί παντός αφορώντος εις την τακτικήν και τελεσφόρον λειτουργίαν και την εν γένει προαγωγήν των Σχολείων». Η συνεννόηση αυτή δεν ήταν πάντα εφικτή. Χαρακτηριστική περίπτωση η σύγκρουση του 1923 μεταξύ της Κοινότητας, που καταγράφηκε και κατά τη Γενική Συνέλευση το λαού του Μανδρακίου (24 Ιουνίου) και του Αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμ. Εμμανουήλ Καρπαθίου, Προέδρου της Εφορείας των Σχολών, Ηγουμένου και Διευθυντού της Ομηρείου Σχολής, η οποία τον οδήγησε σε παραίτηση και εγκατάλειψη της Νισύρου, αφού δεν μπόρεσε να πείσει την ομύγυρη ότι η Εκκλησία δια του εκπροσώπου του Μητροπολίτη, Αρχιερατικού Επιτρόπου, έχει τον τελευταίο λόγο στα εκπαιδευτικά πράγματα, σύμφωνα με την κανονιστική πατριαρχική εγκύκλιο του 1891.

Την ίδια περίοδο συνεισέφερε στην Εφορεία των Σχολών και η Σπηλιανή 1.000 γρ. και από 200-250 γρ. οι ενοριακές Εκκλησίες που λειτουργούσαν (Αγίου Θεολόγου και Αγίου Ιωάννη). Η Ποταμίτισσα συνεισέφερε και 60 γρ. μηνιαίως ως συμμετοχή στην Πατριαρχική και Αρχιερατική επιχορήγηση της Νισύρου, που οριζόταν κατά διαστήματα για τα νησιά της Μητροπολιτικής Επαρχίας (Ρόδος, Σύμη, Χάλκη, Τήλος, Νίσυρος), ανάλογα με το πληθυσμό τους. Να αναφερθεί ενδεικτικά ότι το 1864 η επιχορήγηση της Νισύρου ορίστηκε με βάση 716 οικογένειες σε 4.617 γρ. Άλλη συναφής διάταξη ήταν και η συνδρομή υπέρ της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Η κατανομή της επιχορήγησης αυτής με βάση τον πληθυσμό κάθε νησιού ήταν άδικη καθώς εξίσωνε σε υποχρεώσεις τα φτωχά με τα πλούσια νησιά, γεγονός που προκαλούσε δικαιολογημένα δυσφορία στις φτωχότερες Κοινότητες της Επαρχίας, οι αντιδράσεις των οποίων κάποια στιγμή ανάγκασαν το Πατριαρχείο να μετατρέψει τα κριτήρια κατανομής της επιχορήγησης από πληθυσμιακά σε οικονομικά.

θ) Συμβολή της Ποταμίτισσας στην εκτέλεση κοινωφελών έργων

Η τελευταία κατηγορία δαπανών της Ποταμίτισσας αφορά πληρωμές, μερικές από τις οποίες συνδέονται με έργα, που κατά την υπό εξέταση περιοδο εκτελούνταν από την Κοινότητα. Πρόκειται για δύο σημαντικά για την ανάπτυξη του νησιού έργα: Την επέκταση των εγκαταστάσεων των Κοινοτικών Λουτρών (1885) προς δυσμάς, το γνωστό ως Β' θέση μεσαίο συγκρότημα και την κατασκευή του Λιμανιού (1886), έργα υψηλού κόστους, που ήταν αδύνατο να αντιμετωπίσει από δικούς της πόρους. Αναγκάστηκε λοιπόν να αναζητήσει πηγές χρηματοδότησης των έργων αυτών. Εξέδωσε ομολογιακό δάνειο 500 λιρών Τουρκίας (50.000 γρ.) σε 1.000 ομολογίες των 50 γρ. η καθεμιά με επιτόκιο 6% και αποπληρωμή 8 χρόνια από την έκδοσή του. Εκ μέρους της Δημογεροντίας υπογράφουν τους τίτλους του ομολογιακού δανείου, ως Λιμενική Επιτροπή γνωστοί κοινοτικοί παράγοντες, ο Νικόλαος Αποστολίδης, ο Εμμανουήλ Παπαϊωάννου και ο μουχτάρης - δημογέροντας Νικόλαος Γενάς. Κατέφυγε και σε δανεισμό από ιδιώτες, γνωστούς εμπόρους και μεγαλοκτηματίες με υψηλότερο επιτόκιο της τάξης του 10%. Και το ερώτημα που μπαίνει είναι τι σχέση μπορεί να έχει η Ποταμίτισσα με τις παραπάνω εργασίες;

Από τις πληρωμές αυτές ξεχωρίζουν η αποπληρωμή 10 μετοχών, ποσού 926 γρ. με τους τόκους του Λιμανιού, που κατείχαν 2 ο Εμμ. Μ. Παρθενιάδης και 8 η Καλλιόπη Λογοθέτη, σύζυγος του Κων. Παρθενιάδη και θυγατέρα του δασκάλου Ιωάννη Λογοθέτη. Επίσης εμφανίζονται ως «έναντι ομολόγου» 1.074 γρ. (προφανώς του Λιμανιού) εισπραχθέντα από τον Εμμ. Παπαϊωάννου, 300 γρ. εισπραχθέντα από τον μουχτάρη Ιάκωβο Καφετζή για αποπληρωμή χρέους από την Κοινότητα και 470 γρ. από την Άννα Αριστεΐδη [Φωτιάδη] «διά χρέος Εκκλησίας». Οι άλλες πληρωμές, ανερχόμενες σύμφωνα με τα στοιχεία του συμπληρωματικού πίνακα σε 6.837 γρ. φέρουν την ένδειξη «δια λογαριασμό χρέους έναντι αποδείξεως» (προφανώς πρόκειται για απόδειξη που κατείχαν οι «δανειζόντες» την Ποταμίτισσα) είναι «ορφανές» από άποψη αιτιολόγησης. Τα δάνεια αυτά συνήφθησαν πριν το 1894, όπως επιβεβαιώνεται από την μη καταχώρησή τους στους ισολογισμούς 1894-1901 και από την είσπραξη τον Ιούλιο του 1896 από την Άννα Φωτιάδη 405 γρ. για τόκους 3 προηγούμενων ετών. Δανειστές της Ποταμίτισσας ήταν γνωστά πρόσωπα της τοπικής κοινωνίας, που είχαν ενεργό ανάμειξη στα κοινά και στα εκτελούμενα από την Κοινότητα έργα του Λιμανιού και των Λουτρών, όπως ο Εμμ. Παπαϊωάννου, η Άννα Φωτιάδη, σύζυγος του Αριστεΐδη, ο Ιωάννης Κόκκινος, ο Αντώνης Στρίκης, ο Χριστόφορος Ανδριωτάκης, ο Εμμ. Παρθενιάδης, ο Κων. Φασουλαρίδης και άλλοι, που αναγράφονται στους ετήσιους απολογισμούς της Εκκλησίας. Μια άλλη «ορφανή» δαπάνη είναι η πληρωμή από την Ποταμίτισσα 745 γρ. σε κάποιον ονόματι Ζαμπετάκη με αιτιολογία «έναντι αποδείξεως Λουτρών», προφανώς επρόκειτο για κάποιον που πρόσφερε κάποιο είδος

ή υπηρεσίες στα Λουτρά και η Ποταμίτισσα κατέβαλε μέρος της δαπάνης.

Τα παραπάνω δεδομένα θα πρέπει να αξιολογηθούν λαμβάνοντας υπόψη τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Κοινότητα για την εκτέλεση των προαναφερθέντων έργων, προβλήματα που ανάγκασαν τη Δημογεροντία να ζητήσει τη συνδρομή των απανταχού Νισυρίων μέσω του ομολογιακού δανείου και των ντόπιων μέσω δανεισμού, ακόμα και την εθελοντική εργασία των κατοίκων γνωστή ως «νεπέτι». Στην έκκληση της Κοινότητας δεν ήταν δυνατόν να κωφεύσει η Εκκλησία. Το ερώτημα είναι αν οι «ορφανές» δαπάνες, που αφορούν εξόφληση χρεών σε ιδιώτες, υποκρύπτουν υποχρεώσεις της Κοινότητας, που έσπευσε να εκπληρώσει η Ποταμίτισσα, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη δημιουργία βασικών υποδομών του νησιού. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το ότι τα δάνεια συνήφθησαν την περίοδο που εκτελούνταν τα έργα και από το γεγονός ότι οι ισολογισμοί της Εκκλησίας ήταν θετικοί, που σημαίνει ότι δεν χρειάζονταν δανεισμό για τις λειτουργικές και λοιπές της δαπάνες, εκτός αν τα «ορφανά» αυτά δάνεια αφορούσαν έργα ανακαίνισης του Ναού, αγορά περιουσιακών στοιχείων ή κάτι άλλο, που χρειάζεται να ερευνηθεί. Σε κάθε άλλη περίπτωση η αρωγή της Ποταμίτισσας σε ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος ήταν δεδομένη αυτή την περίοδο.

Αντί επιλόγου

Κλείνοντας αυτή την παρουσίαση νομίζω ότι θα ήταν χρήσιμο αντί επιλόγου να επισημάνω κάποιες γενικές διαπιστώσεις, που προέκυψαν από την ανάλυση του περιεχομένου του διαχειριστικού κατάστιχου της Ποταμίτισσας περιόδου 1894-1901.

➤ Πρώτη διαπίστωση η χρησιμότητα του αρχαιακού υλικού, αυτών των «παλιόχαρτων», που η διάσωση, προστασία και μελέτη τους αποτελεί σημαντικό παράγοντα διατήρησης της ιστορικής μνήμης του τόπου.

➤ Δεύτερη διαπίστωση ο τρόπος με τον οποίο ήταν οργανωμένη και λειτουργούσε η Εκκλησία υπό την σκέπη του Πατριαρχείου και του Μητροπολίτη και η θρησκευτικότητα των κατοίκων που εκδηλώνονταν από αθρόα συμμετοχή τους στις εορτές και στις τελούμενες ιεροπραξίες.

➤ Τρίτη διαπίστωση ο ρόλος της Εκκλησίας στα εκπαιδευτικά πράγματα στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ένα ρόλο που μοιραζόταν με την Κοινότητα, οι μεταξύ των οποίων σχέσεις σε ορισμένες περιπτώσεις διαταράσσονταν, όταν ο καθένας των θεσμών διεκδικούσε να έχει τον τελευταίο λόγο.

➤ Τέταρτη διαπίστωση η συμμετοχή της Εκκλησίας, στην προκειμένη περίπτωση της Ποταμίτισσας, στις προσπάθειες της Κοινότητας να εκτελέσει κοινωφελή έργα.

► Πέμπτη και τελευταία γενική διαπίστωση η εξασφάλιση της αυτονομίας της Κοινότητας, ως ανήκουσας στα προνομιούχα νησιά που ο Σουλτάνος τους παραχώρησε το δικαίωμα της αυτοδιοίκησης και διαχείρισης των τοπικών πραγμάτων, επειδή λέει «... δεν εγένοντο δορυάλωτοι...» (εκτός της Ρόδου και Κω, που κυριεύθηκαν ύστερα από μάχη), στην πραγματικότητα όμως, λέω εγώ, επειδή ο Σουλτάνος ήθελε να απαλλαγεί από τη συντήρηση των άγονων αυτών νησιών και τα άφησε να τα βγάλουν πέρα μόνα τους.

Και μια οφειλόμενη έκφραση ευχαριστιών στα πρόσωπα για τις χρήσιμες πληροφορίες που είχαν την καλοσύνη να μου δώσουν, τον Ηγούμενο της Μονής Σπηλιανής Αρχιμ. Στέφανο, τους φίλους μου αδελφούς Γιάννη, Αντώνη και Κώστα Χαρτοφύλη και τον αδελφό μου Γιάννη, που ως «παπαδοπαίδια της Παναγιάς» είχαν γνώση «εκ των ένδον».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ – ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

1.

Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας 24 Ιουλίου 1894 – 15 Αυγούστου 1895 Επιτροπεύοντος Εμμανουήλ Παρθενιάδου

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ	<u>3.276,27</u>	<u>108</u>
1. <u>Κηροδοσίες</u>	1.382,16	49
-Κυριακών (24 Ιουλίου 1894 – 13 Αυγούστου 1895)		
-Σαρακοστή ⁽¹⁾ (15 Φεβρουαρίου – 3 Μαρτίου 1894)	108,32	7
-Μεγάλη εβδομάδα ⁽¹⁾ (29 Μαρτίου – 1 Απριλίου 1895)	206,76	6
-Εσπερινών	79,37	4
-Αγίου Νικολάου – Νεκροταφείου Ταύλας του Γιαλού (6 Δεκεμβρίου 1894)	21,75	3
-Κυριακή του Πάσχα – Ανάσταση ⁽¹⁾ (2 Απριλίου 1894)	343,12	3
-Αγίου Παντελεήμονος (27 Ιουλίου 1894 και 1895)	19,00	2
-Κοίμηση της Θεοτόκου (15 Αυγούστου 1894 και 1895)	33,25	2
-Γένεση της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου 1894)	33,00	1
-Υψωση Τιμίου Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου 1894)	21,37	1
-Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου (26 Σεπτεμβρίου 1894)	9,50	1
-Μεταμόρφωση του Σωτήρος (6 Αυγούστου 1894)	26,50	1
-Αγιασμού Σπόρου 24 Οκτωβρίου 1894)	7,88	1
-Των Ταξιαρχών (8 Νοεμβρίου 1894)	26,50	1
-Εισοδίων της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου 1894)	27,50	1
-Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου 1894)	25,37	1
-Αγίου Ανδρέου (30 Νοεμβρίου 1894)	15,12	1
-Αγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου 1894)	46,75	1
-Αγίου Σπυρίδωνος (12 Δεκεμβρίου 1894)	11,50	1
Χριστούγεννα (25 Δεκεμβρίου 1894)	64,12	1
-Σύναξη της Θεοτόκου (26 Δεκεμβρίου 1894)	113,75	1

-Αγίου Βασιλείου (1 Ιανουαρίου 1895)	82,56	1
-Θεοφανείων (6 Ιανουαρίου 1895)	62,26	1
Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου (7 Ιανουαρίου 1895)	7,25	1
-Αγίου Αντωνίου (17 Ιανουαρίου 1895)	10,25	1
-Αγίου Γρηγορίου (25 Ιανουαρίου 1895)	11,50	1
-Αγίου Χρυσοστόμου (27 Ιανουαρίου 1895)	12,00	1
-Τριών Ιεραρχών (30 Ιανουαρίου 1895)	14,00	1
-Αγίου Ευθυμίου (20 Ιανουαρίου 1895)	13,61	1
-Αγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου 1895)	5,00	1
-Υπαπαντής (2 Φεβρουαρίου 1895)	26,50	1
-Αγίου Χαραλάμπους (10 Φεβρουαρίου 1895)	7,50	1
-Καθαρά Δευτέρα (13 Φεβρουαρίου 1895) ⁽¹⁾	13,75	1
-Σταυροπροσκυνησεως (5 Μαρτίου 1895) (1)	77,25	1
-Μεγάλου Κανόνος (15 Μαρτίου 1895) ⁽¹⁾	15,88	1
-Ακαθίστου Ύμνου ⁽¹⁾ (17 Μαρτίου 1895)	23,12	1
-Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (25 Μαρτίου 1895)	49,88	1
-Δευτέρα του Πάσχα – Μανάλι (3 Απριλίου 1895) ⁽¹⁾	7,87	1
-Διακαινησίμου (15 Μαρτίου 1895) ⁽¹⁾	17,00	1
-Αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου 1895) ⁽¹⁾	29,75	1
-Αναλήψεως (11 Μαΐου 1895) ⁽¹⁾	16,88	1
-Πεντηκοστής (21 Μαΐου 1895) ⁽¹⁾	56,00	1
-Αγίων Πάντων (28 Μαΐου 1895)	24,00	1
-Αγίου Ιωάννη – Γενέθλια (24 Ιουλίου 1895)	15,37	1
-Αγίων Αποστόλων (29 Ιουνίου 1895)	46,00	1
-Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή (29 Αυγούστου 1895)	8,50	1
	<u>158,12</u>	-

<u>2. Περιφορές (Γύρος)</u>		
-Εικόνας της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου 1895)	51,25	-
-Εικόνα Αγίου Νικολάου Ταύλας Γιαλού (6 Δεκεμβρίου 1894)	13,50	-
-Σταυρού Θεοφανείων (6 Ιανουαρίου 1895)	10,00	-
-Δευτέρας Πάσχα – Μαναλιού (3 Απριλίου 1895)	30,00	-
-Εικόνας Ευαγγελισμού Θεοτόκου (25 Μαρτίου 1895)	16,37	-
-Εικόνας της Παναγίας (4 Απριλίου 1895 – Τρίτη του Πάσχα)	37,10	-
	<u>375,00</u>	-
<u>3.Ενοίκια κτημάτων</u>		
-Σιδώνων (Σιώνων) (Ιωάννης Μίχαλος – Βασ. Κυπραίος)	360,00	-
	15,00	-
-Έτερον	362,25	16
4. Κηδείες	142,00	10
5. Μνημόσυνα	45,00	6
6. Βαπτίσεις	42,32	2
7. Γάμοι	30,00	1
8. Χειροτονίες (παπά Μ. Συμαίου)	<u>1.477,25</u>	-
<u>9. Πανήγυρη Σύναξης Θεοτόκου</u> (26 Δεκεμβρίου 1894)	1.244,00	-
- Τράπεζα (φαγητό)	233,25	-
- Κούπα (χορός)	18,00	-
10. Έκτακτα εσοδα	5.927,71	-
Γενικό σύνολο εσόδων		
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	560,37	
2. Νήμα	18,62	
3. Κανδηλανάπτης (νεωκόρος)	442,00	
4. Κράχτης (ντελάλης)	42,50	
5. Εκκλησιαστικά σκεύη	35,75	
6. <u>Έξοδα Τράπεζας (26 Δεκεμβρίου 1894)</u>	<u>627,75</u>	
- Αλεύρι 35 οκ. (1,5 γρ.οκ.)	37,50	
- Κρεάς 90 οκ. (5 γρ.οκ.) ⁽²⁾	450,00	
- Πατάτες 20 οκ. (1,5 γρ.οκ.)	30,00	
- Κρασί 39 οκ. (2γρ.οκ.)	78,00	

- Διάφορα έξοδα	32,25	
7. <u>Υλικά επισκευών Ναού</u>	<u>292,88</u>	
- Πλάκες Μάλτας 54 τεμ. (29 γρ.)	156,00	
- Μάρμαρο ένα τεμάχιο	1,88	
- Σαβούρα (χαλίκια)	7,00	
- Ασβέστης 10 καντάρια -440 οκ. (39 γρ.)	39,00	
- Τσιμέντο 2 βαρέλια (41 γρ.)	82,00	
- Μεταφορά υλικών	7,00	
8. <u>Εργατικά</u>	<u>235,00</u>	
- Τεχνίτης 10 ημερομίσθια (15 γρ.)	150,00	
- Βοηθός 10 ημερομίσθια (6 γρ.)	60,00	
- Εργάτης 2 ημερομίσθια (7,5 γρ.)	15,00	
- Εργάτρια 2 ημερομίσθια (5 γρ.)	10,00	
9. Είδη καθαριότητας	8,25	
10. Εισφορά υπέρ των Σχολών (μέσω Ηγουμ.)	2.000,00	
11. Συνδρομή Θεολογικής Σχολής [Χάλκης]	22,50	
12. Έναντι ομολόγου (Εμμ. Παπαϊωάννου)	1074,00	
13. Εξόφληση χρέους Κ. Τσουρή [Φωτιάδη]	360,00	
14. Μετοχές Λιμανιού (2 Εμμ. Παρθεσιάδη)	177,50	
15. Διάφορα έξοδα	<u>12,84</u>	
Γενικό σύνολο εξόδων	5.927,71	

«Υπό την προεδρίαν της αυτού Σεβασμιότητος του Αγίου Ρόδου και των μελών της Ε-
ξελεγκτικής Επιτροπής εθεωρήθη και εκαθαρίσθη ο λογαριασμός της Εκκλησίας Ποταμι-
τίσσης του έτους 1894-1895 επιτροπεύοντος του Εμμανουήλ Μ. Παρθεσιάδου».

Νίσυρος τη 16η Αυγούστου 1895

Τα μέλη
Κωνσταντίνος Παρθεσιάδης
Μ. Κατσιματίδης
Ι. Μ. Φωτιάδης

Ο Πρόεδρος
Ο Ρόδου Κωνσταντίνος
[Μητροπολίτης]

1. Κινητή εορτή

2. Ποσότητα και τιμή μονάδας του κρέατος δεν αναγράφονται, γι' αυτό και καταφύγα-
με σε ένα κατάστιχο προμηθειών των Λουτρών των αρχών του 1900, όπου οι τιμές του κρέ-
ατος ήταν κατά μέσο όρο 5 γρ. η οκά.

Πηγή: «Βιβλίον καθημερινών εισπράξεων της Ιεράς Εκκλησίας Ποταμιτίσσης, επιτρο-
πεύοντος του κυρίου Εμμανουήλ Παρθεσιάδου, τη 22α Ιουλίου 1894».

2.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
20 Αυγούστου 1895 – 24 Ιουλίου 1896
επιτροπεύοντος Ιωάννου Κόκκινου

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ		
1. Κηροδοσίες	<u>2.017,96</u>	80
-Κυριακών	1343,99	48
-Λοιπές εορτές	673,97	32
2. Κηδείες	461,25	19
3. Μνημόσυνα	192,25	9
4. Βαπτίσεις	43,25	7
5. Γύρος (Περιφορές)	<u>201,12</u>	-
-Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	60,12	-
-Υψωση Σταυρού (14/9)	18,00	-
-Εικόνας Αγίου Νικολάου (6/12)	13,50	-
-Εικόνας Παναγίας (26/12)	49,75	-
-Σταυρός Θεοφανείων (6/1)	11,00	-
-Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	39,75	-
-Μαναλιού (Δευτέρα Πάσχα)	9,00	-
6. Πανηγύρι Σταυρού Άργους	190,00	-
7. Αγίου Νικολάου	27,75	-
8. Αγιασμός Σπόρου (11/10)	8,25	-
9. Πανηγύρι Παναγίας (26/12)	<u>647,00</u>	-
- Φαγητό (τραπέζι)	547,00	-
- Κούπα (χορός)	100,00	-
10. Αδελφότητα Αγ. Τρύφωνος (2/2)	5,00	-
11. Σαρακοστή (5-9/2)	37,25	7
12. Νυμφίος	22,25	-
13. Μεγάλη Εβδομάδα	209,62	5
14. Πάσχα - Ανάσταση	336,62	2
15. Προσφορά (δωρεά)	23,37	-
16. Μεγάλος Κανόνας	24,00	-
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>4.446,94</u>	<u>129</u>
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	624,25	
2. Νήμα	13,50	
3. Κανδηλανάπτης	245,50	
4. Έξοδα πανηγυριού Παναγίας	<u>504,50</u>	
- Κρέας 61,5 οκ. (5 γρ. οκ.)	308,00	
- Αλεύρι 27 οκ. (1,6 γρ.)	44,00	
- Πατάτες 20 οκ. (1,5 γρ.)	30,00	
- Κρασί 30 οκ. (2 γρ.)	60,00	
- Διάφορα	62,50	
5. Έξοδα πανηγυριού Σταυρού (14/9)	70,00	
6. Εκκλησιαστικά σκεύη	8,00	

7. <u>Υλικά-εργατικά ασπρίσματος Ναού</u>	<u>69,00</u>	
- Ασβέστης 6 καντάρια (3,5 γρ.)	21,00	
- Μεταφορικά ασβέστη	7,50	
- Τεχνίτης	15,00	
- Βοηθός	6,00	
- Εργάτης	13,00	
- Εργάτρια	5,00	
- Βούρτσα	1,50	
8. Πυρίτιδα Αναστάσεως (μία οκ.)	20,00	
9. Συνδρομή Αρχιερέως	60,00	
10. <u>Καταβολές χρέους</u>	<u>795,00</u>	
- Άννα Αριστείδου [Φωτιάδη]	405,00	
- Ιωάννης Φωτιάδης	60,00	
- Ιάκωβος Καφετζής (μουχτάρης)	300,00	
- Εμμ. Παπαϊωάννου (υπόλοιπο)	30,00	
11. Εισφορά υπέρ των Σχολών μέσω Ηγουμ.	2.000,00	
12. Υπόλοιπο προηγούμενης διαχείρισης	23,00	
13. Διάφορα έξοδα	<u>14,00</u>	
- Γενικό σύνολο εξόδων	4,446,75	

Νίσυρος 22 Ιουλίου 1896

Αντιγράφη και υπογράφη ο παρών λογαριασμός εις το έτερον βιβλίο της Εκκλησίας

Πηγή: Πιν. 1

3.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
24 Ιουλίου 1896 – 21 Ιουλίου 1897
επιτροπεύοντος Ιωάννου Κόκκινου

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ		
1. <u>Κηροδοσίες</u>	<u>2.510,61</u>	84
- Κυριακών	1.620,99	49
- Λοιπών εορτών	889,62	35
2. Κηδείες	450,00	23
3. Μνημόσυνα	383,75	23
4. Γάμοι	50,50	2
5. Βαπτίσεις	106,00	17
6. <u>Γύρος (Περιφορές)</u>	<u>299,00</u>	-
- Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	80,00	-
- Ύψωση Σταυρού (14/9)	17,00	-
- Εικόνα Αγ. Νικολάου (6/12)	16,50	-
- Εικόνα Παναγίας (26/12)	117,00	-
- Σταυρός Θεοφανείων (6/1)	10,00	-
- Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	16,00	-
- Εικόνας Τρίτη Πάσχα	42,50	-
7. Χειροτονίες (Παπαποστόλου)	30,00	1
8. Αδελφότητα Αγ. Τρύφωνος (2/2)	5,00	-
9. Αγίου Νικολάου	47,50	-
10. Μεγάλη Εβδομάδα	179,25	-
11. Νυμφίος	17,25	-
12. Πάσχα – Ανάσταση	248,00	-
13. <u>Πανηγύρι Παναγίας (26/12)</u>	<u>1.088,00</u>	-
- Τράπεζα (φαγητό)	799,00	-
- Κούπα (χορός)	206,50	-
- Κρέας (αδιάθετο)	82,50	-
14. Παρακλήσεις	5,00	-
15. Υπόλοιπο προηγ.	<u>23,00</u>	-
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>5.442,36</u>	150
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	557,50	
2. Νήμα	8,00	
3. Έλαιον, 30 οκ.	12,00	
4. Κανδηλανάπτης	370,00	
5. Ψάλτης (Οδ. Σακελλαρίδης)	112,00	
6. Εισφορά υπέρ Σχολών μέσω Ηγουμ.	2.000,00	
7. <u>Έξοδα πανηγυριού 26/2</u>	<u>616,25</u>	
- Κρέας 79,5 οκ. (5. γρ. οκ.)	398,00	
- Αλεύρι 28,5 οκ. (1,7 γρ.)	49,75	
- Πατάτες 22,5 οκ. (1,1 γρ.)	25,25	
- Κρασί 35 οκ. (2 οκ.)	72,75	
- Διάφορα	70,50	
8. Επισκευή Ναού και σκευών	74,00	
9. Υλικά καθαριότητας	4,50	

10. Ανθόνερο	5,50
11. Αγορά σκάφης	85,50
12. <u>Καταβολές οφειλομένων</u>	<u>1.477,50</u>
- Νικ. Κατσιματίδης (υπόλοιπο)	22,50
- Αριστείδης Φωτιάδης	285,00
- Χριστόφορος Ανδριωτάκης	600,00
- Κων. Ι. , Φασουλάρης	100,00
- Άννα Αριστείδου [Φωτιάδη]	470,00
13. Συνδρομή Πατριαρχείου	60,00
14. Διάφορα έξοδα	32,50
15. Υπόλοιπο στο ταμείο	<u>27,12</u>
Γενικό σύνολο εξόδων	5.442,87

Νίσυρος 21 Ιουλίου 1897

Εθεωρήθη και επεράσθη εις άλλο βιβλίο

Ο Ρόδου Κωνσταντίνος [Μητροπολίτης]

Πηγή: Πίν. 1

4.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
27 Ιουλίου 1897 – 19 Ιουλίου 1898
επιτροπεύοντος Ιωάννου Κόκκινου

Λεπτομέρειες ΕΣΟΔΑ	Γρόσια	Λειτουργίες
1. <u>Κηροδοσίες</u>	<u>2.062,49</u>	<u>85</u>
- Κυριακών	1.399,24	50
- Λοιπών εορτών	663,25	35
2. Κηδείες	530,00	22
3. Μνημόσυνα	342,00	21
4. Βαπτίσεις	35,00	6
5. Γάμοι	15,00	2
6. <u>Γύρος (Περιφορές)</u>	<u>392,50</u>	-
- Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	57,50	-
- Ύψωση Σταυρού (14/9)	18,25	-
- Εικόνας Αγίου Νικολάου (6/12)	19,00	-
- Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	15,00	-
- Εικόνας Παναγίας Τρίτη Πάσχα	43,00	-
- Εικόνας Γένεσης Παναγίας (26/12)	230,00	-
- Σταυρός Θεοφανείων (6/1)	10,00	-
7. Κούπας (άνευ τραπεζιού) (26/12)	21,30	-
8. Αγιασμός Σπόρου (3/10)	6,00	-
9. Αδελφότητα Αγ. Τρύφωνος (2/2)	5,00	-
10. Μεγάλη Εβδομάδα	166,75	-
11. Πάσχα – Ανάσταση	317,75	-
12. <u>Ενοίκια κτημάτων</u>	<u>1.025,00</u>	-
- Σιδώνων (Β. Κυπραίος; 2 έτη)	750,00	-
- Ευαγγελίστριας (Ι. Μίχαλος)	275,00	-
13. Παρακλήσεις	22,50	-
14. Αφιερώματα – Εισφορές	122,50	-
15. Δάνειο; (Από Μιχ. Κόκκινο)	300,00	-
16. Έρανος (8/7)	48,00	-
17. Υπόλοιπο προηγούμενης διαχείρισης	<u>27,12</u>	-
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>5.439,11</u>	<u>136</u>
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	433,87	
2. Νήμα	7,50	
3. Κανδηλανάπτης	275,00	
4. Κράχτης (ντελάλης)	50,00	
5. Ανθόνερο	5,50	

6. Ψάλτης (Οδ. Σακελλαρίδης και προγ.)	650,00
7. <u>Εργασίες – επισκευές</u>	<u>399,00</u>
- Ναού Ποταμίτισσας	39,00
- Σιδώνων	360,00
8. Μπολιάσματα δέντρων Ευαγγελίστριας	70,25
9. Συνδρομή Πατριαρχείου	60,00
10. Εισφορά υπέρ των Σχολών μέσω Ηγ.	1.853,75
11. <u>Καταβολές χρεών</u>	<u>1.625,00</u>
- Κων. Παρθενιάδης	490,00
- Γεώργ. Παπαδόπουλος (τόκοι)	10,00
- Νικόλαος Καμαρινού	700,00
- Εμμανουήλ Παπαϊωάννου	200,00
- Άννα Αριστείδου [Φωτιάδη]	225,00
12. Διάφορα έξοδα	<u>9,50</u>
Γενικό Σύνολο εξόδων	<u>5.439,32</u>

Νίσυρος 19 Ιουλίου 1898

Εθεωρήθησαν οι λογαριασμοί οίτινες και μετεφέρθησαν εις το άλλο βιβλίον.

Εν Μανδρακίω τη 21 Ιουλίου 1898

Ο Πρωτοσύγγελος Τιμόθεος [Μητροπόλεως Ρόδου]

Πηγή: Πίν. 1

5.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
12 Ιουλίου 1898 – 16 Ιουλίου 1899
επιτροπεύοντος Εμμανουήλ Παρθενιάδου

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ		
1. <u>Κηροδοσίες</u>	<u>2.110,64</u>	<u>89</u>
- Κυριακών	1.157,00	49
- Λοιπών εορτών	953,57	40
2. Κηδείες	771,25	21
3. Μνημόσυνα	239,50	11
4. Βαπτίσεις	30,00	2
5. Γάμοι	10,00	2
6. Αγίου Νικολάου	26,37	-
7. <u>Γύρος (Περιφορές)</u>	<u>200,99</u>	-
- Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	45,00	-
- Ύψωσης Σταυρού (14/9)	22,50	-
- Εικόνας Αγίου Νικολάου (6/12)	17,00	-
- Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	38,12	-
- Σταυρός Θεοφανείων (6/1)	10,00	-
- Μαναλιού (Δευτέρα Πάσχα)	27,87	-
- Εικόνα Παναγίας (Τρίτη Πάσχα)	40,50	-
8. <u>Πανήγυρη Παναγίας (26/12)</u>	<u>1.075,57</u>	-
- Φαγητό (τράπεζα)	833,62	-
- Κούπα (χορός)	241,75	-
9. Λιτανεία (16/11)	25,25	-
10. 10. Αγιασμός Σπόρου (5/10)	6,50	-
11. Μεγάλη Εβδομάδα	164,61	-
12. Πάσχα – Ανάσταση	292,50	-
13. Νυμφίος	23,25	-
14. Αφιερώματα – εισφορές	27,75	-
15. Εισφορά Εμμ. Παπαϊωάννου	<u>127,87</u>	
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>5.131,85</u>	<u>125</u>
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	633,37	
2. Νήμα	5,00	
3. Έλαιον, μία οκ.	6,00	
4. Κανδηλανάφτης	295,00	
5. Ψάλτης (Οδ. Σακελλαρίδης)	500,00	
6. <u>Έξοδα πανηγυριού (26/12)</u>	<u>533,87</u>	

- Κρέας 61 οκ. (5 γρ. οκ.)	305,00
- Αλεύρι 31 οκ. (2,2 γρ. οκ.)	68,25
- Κρασί 32 οκ. (2,7 γρ. οκ.)	88,00
- Διάφορα έξοδα	42,62
- Παιχνιδιάτορες (οργανοπαίκτες)	30,00
7. Εισφορά υπέρ των Σχολών μέσω Ηγουμ.	2.000,00
8. Μετοχές Λιμανιού (4)	375,00
9. <u>Επισκευές – συντήρηση ναών</u>	<u>225,00</u>
- Μητροπόλεως Ποταμίτισσας	79,00
- Αγίου Θεολόγου	146,00
10. <u>Καταβολές χρέους</u>	<u>500,00</u>
- Εμμ. Παπαϊωάννου	500,00
11. Διάφορα έξοδα	<u>58,24</u>
Γενικό Σύνολο εξόδων	<u>5.131,48</u>

Νίσυρος 16 Ιουλίου 1899

Παρατήρηση [Ελεγκτικής Επιτροπής]

«Χρεωστικά ομόλογα Ποταμίτισης να λαμβάνει εις κεφάλαια, άτινα παραδόθησαν τη νέα Επιτροπή κ. Πασχάλη Στρίκη:

-Ανθούσα Α. Κέντρα υπό ημερομηνία Δεκεμβρίου 27/82	γρ. 370
-Νικητά Βεζιρογλου υπό ημερομηνία Φεβρουαρίου 5/90	γρ. 68
-Εμμανουήλ Παπαϊωάννου, υπό ημερομηνία Μαρτίου 9/99	γρ. 500
-Εν όλω γραμμάτια εις κεφάλαια	γρ. 958

Εθεωρήθησαν οι λογαριασμοί, οίτινες μεταφέρθησαν εις το άλλο βιβλίον.

Εν Νισύρω τη 15 Ιουλίου 1899

Ο Προτοσύγκελος Τιμόθεος
[Μητροπόλεως Ρόδου]

Η Ελεγκτική Επιτροπή
Γεώργιος Φιλίππου
Μιλτ. Λογοθέτης
Νικ. Κορδιστός

Πηγή: Πίν. 1

6.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
18 Ιουλίου 1899 – 9 Ιουλίου 1900
επιτροπεύοντος Πασχάλη Δημητρίου (Στρίκη)

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ		
1. <u>Κηροδοσίες</u>	<u>2.627,44</u>	90
- Κυριακών	1.670,96	51
- Λοιπών εορτών	956,48	39
2. Κηδείες	668,62	24
3. Μνημόσυνα	113,75	7
4. Βαπτίσεις	75,00	13
5. Γάμοι	20,00	2
6. Άγιος Νικόλαος	17,25	-
7. <u>Γύρος (Περιφορές)</u>	<u>211,36</u>	
- Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	76,36	-
- Ύψωσης Σταυρού (14/9)	30,24	-
- Εικόνας Αγίου Νικολάου (6/12)	35,50	-
- Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	23,50	-
- Μαναλίου (Δευτέρα Πάσχα)	5,25	-
- Εικόνας Παναγίας (Τρίτη Πάσχα)	40,50	-
8. Αγιασμός Σπόρου (26/9)	12,75	-
9. <u>Πανηγύρι Παναγίας (26/12)</u>	<u>1.006,75</u>	
- Φαγητό (τράπεζα)	846,50	-
- Κούπα (χορός)	160,25	-
10. Μεγάλη Εβδομάδα	168,00	-
11. Πάσχα – Ανάσταση	296,75	
12. Αφιερώματα – εισφορές	44,00	-
13. Γεώργιος Βρούλλης (ενοίκιο Σιδώνων)	320,00	-
Προς εξίσωση	<u>18,56</u>	
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>5.600,23</u>	<u>136</u>
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	533,37	
2. Νήμα	6,87	
3. Έλαιον	49,00	
4. Ανθόνερο	8,00	
5. Κράχτης (Κανδηλανάπτης)	330,00	
6. Ψάλτης (Οδ. Σακελλαρίδης)	500,00	
7. Πυρίτιδα Αναστάσεως	22,50	
8. <u>Έξοδα πανηγυριού (26/12)</u>	<u>445,00</u>	

8. <u>Έξοδα πανηγυριού (26/12)</u>	<u>445,00</u>
- Κρέας (50,3 οκ.) (5 γρ. οκ.)	254,00
- Αλεύρι 25 οκ. (2 γρ. οκ.)	50,00
- Κρασί 34 οκ. (2 γρ. οκ.)	68,00
- Πατάτες (προσφορά)	-
- Διάφορα	50,50
- Παιχνιδιάτορες (οργανοπαίκτες)	22,50
9. Επισκευές - συντήρηση	110,50
10. Συνδρομή Πατριαρχείου	60,00
11. <u>Καταβολές χρέους</u>	<u>1.380,00</u>
- Ιωάννη Κόκκινου	80,00
- Ιάκωβου Καφετζή	100,00
- Γεωργίου Βρούλλη	300,00
- Αντωνίου Στρίκκη	900,00
12. Διάφορα έξοδα	27,12
13. Επιστροφή δανείου Εμμ. Παρθενιάδη	127,87
14. Εισφορά υπέρ των Σχολών μέσω Ηγουμ.	<u>2.000,00</u>
Γενικό σύνολο εξόδων	<u>5.600,23</u>

Νίσυρος, 9 Ιουλίου 1900

Σήμερα τη 16 Ιουλίου του 1900 εθεωρήθη ο λογαριασμός του έτους 1899 – 1900 υπό της Εξελεγκτικής Επιτροπής κ.κ. Γ. Πετρούτσου, Ι. Φασουλαρίδου και Γ. Φιλίππου, καταστρώσαντες ισολογισμό εν τω βιβλίω, μένοντι παρά τω Ηγουμένω κ.κ. Κυριλλω [Χριστοφόρου].

Πηγή: Πίν. 1

7.
Αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
16 Ιουλίου 1900 - 16 Ιουλίου 1901
επιτροπεύοντος Πασχάλη Διακοδημητρίου [Στρίκη]¹

Λεπτομέρειες	Γρόσια	Λειτουργίες
ΕΣΟΔΑ		
1. Κηροδοσίες	<u>2.914,11</u>	<u>90</u>
- Κυριακών	1712,37	48
- Λοιπών εορτών	1201,74	42
2. Κηδείες	368,00	14
3. Μνημόσυνα	75,00	2
4. Βαπτίσεις	165,00	11
5. Γάμοι	80,00	11
6. Άγιος Νικόλαος	18,75	-
<u>7. Γύρος (Περιφορές)</u>	<u>291,74</u>	
- Εικόνας Θεοτόκου (8/9)	77,12	-
- Ύψωση Σταυρού (24/9)	33,50	-
- Εικόνα Αγίου Νικολάου (6/12)	22,50	-
- Σταυρού Θεοφανείων (6/1)	67,50	-
- Εικόνας Ευαγγελισμού (25/3)	36,75	-
- Μαναλιού (Δευτέρα Πάσχα)	10,00	-
- Εικόνας Παναγίας (Τρίτη Πάσχα)	44,37	-
8. Αγιασμός Σπόρου (3/11)	9,00	-
9. Λιτανεία (23/3)	24,00	-
<u>10. Πανηγύρι Παναγίας (26/12)</u>	<u>1.182,00</u>	
- Φαγητό (τράπεζα)	899,50	-
- Κούπα (χορός)	282,50	-
11. Μεγάλη Εβδομάδα	255,00	-
12. Πάσχα – Ανάσταση	390,25	-
13. Αφιερώματα – εισφορές	27,62	-
<u>14. Ενοίκια κτημάτων</u>	<u>1.275,00</u>	
- Σιδώνων (Γ. Βρούλλης)	320,00	-
- Ευαγγελίστριας (Ι. Μίχαλος, Ι. Καζαβής)	955,00	-
Γενικό σύνολο εσόδων	<u>7.075,47</u>	128
ΕΞΟΔΑ		
1. Κερί	335,50	
2. Νήμα	15,50	

¹ Προφανώς πρόκειται για το ίδιο της προηγούμενης διαχείρισης πρόσωπο (πίν. 6).

3. Έλαιον	21,25
4. Ανθόνερο	11,25
5. Κράχτης (Κανδηλανάπτης)	290,00
6. Ψάλτης (Οδ. Σακελλαρίδης)	522,50
7. <u>Έξοδα πανηγυριού Παναγίας (26/12)</u>	<u>510,50</u>
- Κρέας 57,1 οκ. (5 γρ. οκ.)	288,50
- Αλεύρι 28 οκ. (1,7,γρ.)	49,00
- Πατάτες 20 οκ. (1,2 γρ.)	25,00
- Κρασί 27 οκ. (2. γρ.)	54,00
- Διάφορα έξοδα	71,50
- Παιχνιδιάτορες (οργανοπαίικτες)	22,50
8. Επισκευές – συντήρηση	260,25
9. Μεταφορικά βιβλίων	36,00
10. Εισφορά Αρχιερέως	61,25
11. Διάφορα έξοδα	28,37
12. Ποσό εξίσωσης περισινης διαχείρισης	19,00
13. Εισφορά υπέρ των Σχολών μέσω Ε-φόρου	1.464,00
14. <u>Καταβολές χρέους</u>	<u>2.395,75</u>
- Νικόλαος Ανδριωτάκης	200,00
- Ιωάννης Κόκκινος	995,75
- Εμμ. Παπαϊωάννου	600,00
- Εμμ. Παρθεσιάδης	500,00
- Κων. Ι. Φασουλαρίδης (Τσουρής)	100,00
15. Γ. Ζαμπετάκη έναντι Λουτρών	745,00
Υπόλοιπο εις Ηγούμενον ¹	<u>359,25</u>
Γενικό σύνολο εξόδων	<u>7.075,47</u>

Νίσυρος 16 Ιουλίου 1901

«Οι λογαριασμοί της άνω διαχειρίσεως εθεωρήθησαν και εξηλέγχθησαν υπό της Εξεταστικής Επιτροπής αποτελουμένης υπό των κ.κ. Ιωάννου Φωτιάδου, Ιωάννου Φασουλαρίδου και Οδυσσεώς Σακελλαρίδου υπό την προεδρίαν της Αυτής Σεβασμιότητος του Μητροπολίτου Ρόδου Κυρίου Κυρίου Ιωακείμ, ο δε ισολογισμός κατεχωρήθη εν τω επί τούτω βιβλίω.

16 Ιουλίου 1901».

Πηγή: Πιν. 1

1. Προορίζονταν για το Ταμείο των Σχολών

8
Συγκεντρωτικά αποτελέσματα διαχείρισης Ποταμίτισσας
Ιούλιος 1894 - Ιούλιος 1901

Λεπτομέρειες	Γρόσια	%
ΕΣΟΔΑ		
Κηροδοσίες Κυριακών	10.286,78	26,3
Κηροδοσίες Μεγ. Εβδομάδας – Πάσχα	3.575,83	9,2
Κηροδοσίες Λοιπών Εορτών	6.806,86	17,4
Κηδείες	3.612,37	9,2
Μνημόσυνα	1.488,25	3,8
Βαπτίσεις	499,25	1,3
Γάμοι	217,82	0,6
Χειροτονίες ¹	60,00	0,2
Λιτανείες	29,25	0,1
Παρακλήσεις	27,50	0,1
Αγιασμός Σπόρου (Οκτώβριος)	36,00	0,1
Περιφορές (Γύρος) εικόνων – σταυρού ²	1.754,84	4,5
Αγίου Νικολάου (Νεκροταφείου)	75,25	0,2
Πανηγύρι Σύναξη Θεοτόκου (26/12) ³	6.497,87	16,6
Πανηγύρι Σταυρού Άργου (14/9)	260,00	0,6
Παράκληση Αδελφότητας Αγ. Τρύφωνα (1/2)	15,00	0,1
Προσφορές (αφιερώματα)	245,22	0,6
Ενοίκια κτημάτων ⁴	2.995,00	7,6
Δάνεια	300,00	0,8
Προϊόν εράνου	48,00	0,1
Έκτακτα έσοδα	26,00	0,1
Εισφορά προς ελλείμματος (Εμ. Παπαϊωάννου) ⁵	127,87	0,3
Υπόλοιπα προηγούμενων χρήσεων	<u>68,68</u>	<u>0,2</u>
Σύνολο εσόδων	<u>39.053,64</u>	<u>100,00</u>

Πηγή: Πίν. 1.

1. Πρόκειται για τον παπά Μ[ιχαήλ] Συμαίο και τον παπά Αποστόλη Φαουλαρή.

2. Εικόνα της Παν. Θεοτόκου (8/9) και Τρίτης του Πάσχα, του Αγίου Νικολάου Ταύλας του Γιαλού (6/12), της Παναγίας (26/12), του Ευαγγελισμού (25/3), του Σταυρού - Ύψωσης (14/9), των Θεοφανείων (6/1) και του Μαναλιού (Δευτέρα του Πάσχα).

3. Με φαγητό (τραπέζι) και χορό (κούπα)

4. Πρόκειται για τα κτήματα ιδιοκτησίας της Ποταμίτισσας, τις «Σιδώνες», όπως αναγράφονται στο βιβλίο και «Σιώνες», όπως είναι γνωστές και την «Ευαγγελίστρια».

5. Εισφορά του επιτροπεύοντος Εμμ. Παπαϊωάννου προς κάλυψη του ελλείμματος, που του επεστράφη το επόμενο διαχειριστικό έτος.

ΕΞΟΔΑ		
Κερί	3.678,18	9,4
Νήμα	74,99	0,2
Έλαιον	88,25	0,2
Κανδηλανάπτης (νεωκόρος)	2.247,50	5,8
Κράχτης (ντελάλης)	92,50	0,2
Ανθόνερο	30,25	0,1
Πυρίτιδα για Ανάσταση	42,50	0,1
Ψάλτης ¹	2.284,50	5,8
Σκάφη (ζυμώματος)	85,50	0,2
Εκκλησιαστικά σκεύη	43,75	0,1
Συντήρηση και επισκευές ²	1.665,63	4,3
Έξοδα τράπεζας (26/12) ³	3.237,87	8,3
Έξοδα πανηγυριού Σταυρού Άργος	70,00	0,2
Συνδρομή Πατριαρχείου	301,25	0,8
Συνδρομή Σχολής Χάλκης	22,50	0,1
Εξόφληση χρεών ⁴	9.607,25	24,6
Εισφορά υπέρ των Σχολών	13.677,00	35,0
Πληρωμή δαπάνης Λουτρών ⁵	745,00	1,9
Εξόφληση μετοχών Λιμανιού	552,50	1,4
Επιστροφή εισφοράς κάλυψης ελλειμ.	127,87	0,3
Διάφορα έξοδα	309,57	0,8
Υπόλοιπο στο ταμείο	<u>69,12</u>	<u>0,2</u>
Σύνολο εξόδων	<u>39.053,98</u>	<u>100,0</u>

Πηγή: Πίν. 1.

1. Αναφέρεται ως ψάλτης ο δάσκαλος Οδυσσέας Σακελλαρίδης.

2. Αφορά εργασίες στην Ποταμίτισσα, τον Άγιο Θεολόγο (Λαγκαδι) και τις Σιώνες (κελί).

3. Προμήθειες αλευριού, κρέατος, πατατών και κρασιού.

4. Οι εισπράξαντες τα εν παρενθέσει ποσά σε γρόσια έναντι χρέους προς την Εκκλησία της Ποταμίτισσας ήταν: Δημογεροντία δια του μουχτάρη Ιακ. Καφετζή (300), Εμμ. Παπαιωάννου (2.404), Άννα Φωτιάδη (1.100), Ιωάννης Κόκκινος (1.075), Αντώνιος Στριγκής (900), Νικ. Καμαρινού (700), Χριστ. Ανδριωτάκης (600), Εμμ. Παρθενιάδης (500), Κων. Παρθενιάδης (490), Κων. Φωτιάδης (360), Αριστείδης Φωτιάδης (285), Γεώργιος Βρούλλης (300), Νικ. Ανδριωτάκης (200), Κων. Φασουλαρίδης (200), Ιακ. Καφετζής (100), Ιωάννης Φωτιάδης (60), Γ. Παπαδόπουλος (10).

5. Εισεπράχθησαν στις 30 Ιουνίου 1901 από κάποιον ονόματι Γεώργιο Ζαμπετάκη με απόδειξη των Λουτρών.

9.
Ισολογισμός της Ιεράς Εκκλησίας Ποταμιτίσσης
από 30 Ιουνίου 1918 μέχρι 1 Ιουλίου 1919

Λεπτομέρειες	Γρόσια
ΕΣΟΔΑ	
1. Κηροδοσίες	11.233
2. Μανάλι	150
3. Κηδείες	1.215
4. Μνημόσυνα	1.400
5. Αγίου Νικολάου [Νεκροταφείου]	160
6. Δωρεές	30
7. Τιμίου Σταυρού Άργους	15
8. Κούπα 26 Δεκεμβρίου [εορτή Ποταμίτισσας]	458
9. Γάμοι	76
10. Ενοίκιο Σιδώνων μετά ξυλανθράκων	<u>3.927</u>
Σύνολο εσόδων	18.644
Ταμείο Κοινότητας	<u>1.898</u>
Γενικό σύνολο	20.526
ΕΞΟΔΑ	
1. Έξοδα αντιδώρων (για τη Θεία Μετάληψη)	329
2. Γενικά έξοδα	452
3. Πατριαρχική επιχορήγηση	100
4. Δάκου (αμοιβή)	20
5. Κηρός	4.459
6. Έλαιον	177
7. Έξοδα κούπας [26 Δεκεμβρίου]	88
8. Μισθοί ψαλτών	2.048
9. Δαπάνη δυσανάγνωστη	90
Σύνολο εξόδων	7.763
Ταμείο Κοινότητας	<u>12.799</u>
Γενικό Σύνολο	20.562

Εθεωρήθη

8 Ιουλίου 1919

Εν τω Δημαρχειακώ Γραφείω

Το Συμβούλιον

Γ. Αλαμαγκίδης

Κ. Φιλίππου

Ο Δήμαρχος

Γ. Καμιάς

(σφραγίδα ιταλική της Δημαρχίας)

Σημείωσις: Μη υπάρχοντος ετέρου βιβλίου εν τη Ιερά Εκκλησία Ποταμιτίσσης εχρησιμοποιήθη το παρόν δια τον ισολογισμόν του έτους 1918-1919 Ιούλιος.

Ο Γραμματεύς της Δημαρχίας

Ν. Λογοθέτης

Πηγή: Πίν. 1

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Εταιρεία Νισυριακών Μελετών**, «*Η Νίσυρος των αναμνήσεων μέσα από τον φωτογραφικό φακό. Κληρικοί – ψάλτες*», Νισυριακά, τόμος 15/2004.
- Εταιρεία Νισυριακών Μελετών**, «*Σπηλιανής Αρχείον – Ανέκδοτα έγγραφα (1718 – 1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου*», τόμοι Α' – Β' (1999).
- Καρπαθίου Εμμανουήλ**, Μητροπολίτης Κω, «*Εκκλησία Κω Δωδεκανήσου*», τόμος Α', Βιβλίον δεύτερον (1970).
- Κέντρης Σταύρος**, «*Εκκλησίες και ξωκλήσια Νισύρου*», Νισυριακά, τόμος 8/1982.
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Η Ομήρειος Κοινοτική Σχολή Μανδρακίου Νισύρου στα χρόνια της δουλείας (1909 – 1945)*», (2007).
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Οι κοινοτικοί θεσμοί στα Δωδεκάνησα κατά τα χρόνια της δουλείας (1522 – 1945), (Νίσυρος, Σύμη, Καστελλόριζο)*», (2017).
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Οι πρωτοπόροι του λιμανιού της Νισύρου στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας (1885 – 1912)*», (1981).
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας 1785 – 1945*», (1987).
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Το χρονικό μιας οικογένειας*», (2012).
- Λογοθέτης Μιλτιάδης**, «*Τουρισμός και οικονομία της νήσου Νισύρου*», (1963).
- Μακρής Νίκος**, «*Διογραφικά Ολύμπου Καρπάθου – Θέματα υλικού και κοινωνικού βίου*», 2013.
- Παπαδόπουλος Γεώργιος**, Σχολάρχης, «*Γενική Γεωγραφική και Ιστορική περιγραφή αρχαία και νεωτέρα της νήσου Νισύρου μετά των πέριξ μικρών νήσων και αι θερμοπηγαί αυτής*», 1909.
- Σακελλαρίδης Νικήτας**, «*Παναγία Σπηλιανή*», Νισυριακά, τόμος 6/1978.
- Σκανδαλίδης Μιχαήλ**, «*Αξιακό του ιδιώματος της Νισύρου*», 2015.
- Τσιροπανλής Ζαχαρίας**, «*Τα εγκαίνια της Ποταμίτισσας (1837) και οι ιδιόκτητοι ενοριακοί ναοί στο Μανδράκι*», Νισυριακά, τόμος 20/2013.

ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

(ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ - ΛΑΟΓΡΑΦΟΙ)

RICHARD M. DAWKINS και ALAN I.B. WACE

ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

Επιμέλεια: Κώστας Διαμ. Χαροφύλης

Σε πολλές δημοσιεύσεις Νισυριακών, Δωδεκανησιακών και γενικότερα ελληνικών εκδόσεων, γίνεται συχνά μνεία δύο Άγγλων αρχαιολόγων-λαογράφων, του Richard Dawkins και του Alan Wace, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί πολλά μέρη της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδος, αλλά και τη Νίσυρο, περί τα τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα και είχαν ασχοληθεί πολύ κυρίως με τη λαογραφία των περιοχών που είχαν επισκεφθεί. Η ενασχόλησή τους με τη Νίσυρο, και η επίσκεψή τους εκεί, επιβεβαιώνεται, από τα στοιχεία που ακολουθούν:

α. Στην ετήσια έκθεση της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, έτους 1905-1906, οι δυο αρχαιολόγοι καταγράφουν περιγραφή και φωτογραφίες από την επίσκεψή τους στη Νίσυρο, σε εργασία τους με τίτλο, «Σημειώσεις από τις Σποράδες»*, “Notes from the Sporades”. Τις Σημειώσεις αυτές, ο αρχαιοδίφης Λάζαρος Κοντοβερός μετέφρασε στα ελληνικά και δημοσίευσε σε δύο περιοδικές εκδόσεις της Αμερικής.

β. Στο μουσείο Victoria and Albert στο Νότιο Κένσιγκτον του Λονδίνου, εκτίθενται τρία κεντήματα του 19ου αιώνα από τη Νίσυρο, εκ των οποίων, τα δύο ήταν προσφορά των δύο αυτών αρχαιολόγων, (σχετικά στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Κεφ. Νισύριακα έργα τέχνης σε ξένα μουσεία).

γ. Σε δύο, από τα πολλά είναι αλήθεια, βιβλία του R. Dawkins, έχουν καταχωριστεί στα αγγλικά, τέσσερα Νισύριακα παραμύθια του «Σχολάρχου»,

* Παλιά ονομασία της Δωδεκανήσου.

Γεωργίου Παπαδοπούλου, τα οποία εκείνος είχε παρουσιάσει στον λεγόμενο Ζωγράφειο φιλολογικό αγώνα στην Κωνσταντινούπολη.

Στα στοιχεία αυτά, ήλθε να προστεθεί και η δημοσίευση, από τον φίλο καθηγητή Λαογραφίας στο ΕΚΠΑ κ. Μηνά Αλεξιάδη, στο βιβλίο του «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ. ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ», –που αποτελεί μια πραγματική κιβωτό, του λαογραφικού πλούτου της Δωδεκανήσου–, μεταξύ πολλών άλλων στοιχείων, και επιστολών του αείμνηστου συμπατριώτη μας Γεωργίου Καζαβή, προς τον καθηγητή R. Dawkins.

Θεώρησα λοιπόν σκόπιμο, να συγκεντρώσω σε μία εργασία, όλα αυτά τα διάσπαρτα σε διάφορες εκδόσεις στοιχεία, που συνδέουν αυτούς τους διάσημους Άγγλους καθηγητές με τη Νίσυρο.

Αρχίζουμε από τον πολυγραφότατο καθηγητή **Richard Mac Gillivray Dawkins**.

Γεννήθηκε στην περιοχή Surbiton Graeter London, στις 24 Οκτωβρίου του 1871 και μετά από μια ζωή με πολλή δράση, –μελέτες, ταξίδια, περιηγήσεις, συγγραφή βιβλίων και διδασκαλία στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης–, απεβίωσε στις 4 Μαΐου του 1955, στην Οξφόρδη, σε ηλικία 83 ετών. Πατέρας του ήταν ο Υποναύαρχος του αγγλικού Βασιλικού ναυτικού Richard Dawkins, μητέρα του η Mary Luisa Dawkins, και ήταν ένα από τα έξι παιδιά της οικογενείας.

Τα πρώτα του γράμματα τα διδάχθηκε στο σπίτι από την μητέρα του, την οποία χαρακτηρίζει «εξαιρετικά ικανή και πολύ κατηρητισμένη». Χωρίς να επιδεικνύει ο ίδιος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μόρφωσή του, φοίτησε σε ένα τοπικό γυμνάσιο και μετά στο Marlborough College. Στη συνέχεια, ικανοποιώντας την επιθυμία του πατέρα του, σπούδασε Ηλεκτρολόγος μη-

Ο καθηγητής Richard M. Dawkins

χανικός στο King's College. Τα ενδιαφέροντά του όμως ήταν στραμμένα αλλού. Στη βοτανολογία αρχικά, στη συνέχεια σε θέματα θρησκείας και ειδικότερα σε μια ομιχλώδη μορφή του Χριστιανισμού και τελικά στις ανθρωπιστικές, κλασικές επιστήμες. Για να ικανοποιήσει την τελευταία αυτή επιθυμία του, διάβαζε κρυφά, κλασική λογοτεχνία. Μετά το θάνατο των γονέων του, 1896-7, χωρίς ηθικές και οικονομικές δεσμεύσεις πια, πήρε τις δικές του αποφάσεις και, όπως αποκαλύπτει ο ίδιος σε προσωπικές του σημειώσεις, ως είδος βιογραφίας του –βρίσκονται στο Αρχείο Dawkins, στο Taylor Institution του πανεπιστημίου της Οξφόρδης–, με την παραίτηση δυο φίλων του, κατέληξε στο Emmanuel College του πανεπιστημίου του Cambridge, σε ηλικία 27 ετών, όπου ειδικεύτηκε στις κλασικές σπουδές και στην γλωσσολογία. Η άλλη εναλλακτική επιλογή, να φοιτήσει στην Οξφόρδη, εγκατελείφθη, γιατί δεν αισθανόταν τις δυνάμεις του τόσο ικανές για το φημισμένο αυτό πανεπιστήμιο και ούτε διέθετε το απαιτούμενο ποσό.

Το Πάσχα του 1900, φοιτητής ακόμη, επεσκέφθη την Ελλάδα, όπου έμεινε τριάντα τρεις ημέρες που του επέτρεψαν να επισκεφθεί τις σημαντικότερες τοποθεσίες της. Τις εντυπώσεις του δημοσίευσε στο περιοδικό του Κολλεγίου του. Από την ανάγνωσή τους, διαπιστώνεται εύκολα, ότι, ενώ για τις γνωστές ιστορικές τοποθεσίες και πρόσωπα η περιγραφή του είναι περιληπτική, αντιθέτως, είναι λεπτομερής σε ό,τι αφορά, τη φύση, τα τοπία, και τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Το παλιό ενδιαφέρον του για τη βοτανολογία και τα έθιμα, φαίνεται ότι ακόμη υπήρχε. Εδώ, εντοπίζονται τα πρώτα δείγματα του ενδιαφέροντος του ειδικά για τη λαογραφία, η οποία στη συνέχεια έγινε και ο επαγγελματικός του προσανατολισμός.

Φαίνεται ότι το ταξίδι αυτό στην Ελλάδα τον εντυπωσίασε τόσο πολύ, ώστε, το 1902 αποφοιτώντας από το Cambridge, επεδίωξε και τοποθετήθηκε στην Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα, όπου υπηρέτησε μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αφού είχε προαχθεί εν τω μεταξύ σε διευθυντή, ασχολούμενος στον τομέα της αρχαιολογίας. Κατά την περίοδο αυτή, άρχισε να ασχολείται για πρώτη φορά με τη μελέτη και την καταγραφή ελληνικών παραμυθιών, σε μια εποχή δηλαδή, κατά την οποία ελάχιστοι Έλληνες και ξένοι επεδείκνυαν ενδιαφέρον γι' αυτά. Μελετητές της δράσεως του Dawkins σημειώνουν ότι στα αρχικά του ενδιαφέροντα ήταν και η μελέτη αρχαίων επιγραφών.

Ως διευθυντής της Βρετανικής Σχολής, ταξίδεψε πολύ ανά την Ελλάδα συνήθως μαζί με τον Alan Wace και πραγματοποίησε πολλές αρχαιολογικές ανασκαφές και έρευνες. Τα αποτελέσματα αυτών των δραστηριοτήτων τους δημοσίευσαν κυρίως στην *Ετήσια έκθεση της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής*, και στην *Εφημερίδα Ελληνικών Σπουδών*.⁽¹⁾

1. Birgitte Olsen, univ. of Aarhus.

Με την πάροδο του χρόνου, έγινε πιο έντονο το ενδιαφέρον του για τα νέα Ελληνικά και κυρίως για τη μελέτη τοπικών διαλέκτων. Έτσι, από το 1909 έως το 1911 πραγματοποίησε πολλά ταξίδια στη Μικρά Ασία κατά τα οποία συγκέντρωσε ένα αξιόλογο αριθμό παραμυθιών, αλλά και άλλα στοιχεία των τοπικών διαλέκτων κυρίως από τα ελληνόφωνα χωριά της Καπαδοκίας, του Πόντου κ.ά. τα οποία συγκέντρωσε στην πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του, με τίτλο, «*Νέα ελληνικά στη Μικρά Ασία*» που εξεδόθη το 1916. Χαρακτηριστικό της τεράστιας σημασίας της προσπάθειας αυτής είναι το σχόλιο του καθηγητού κ. Μηνά Αλεξιάδη: «*Τό βιβλίο αυτό είναι πολύτιμο για τίς μικρασιατικές σπουδές. Ο Dawkins, οξυδερκής και επιδέξιος έρευνητής, είχε κατανοήσει καλά τήν αξία τής σπουδής τών διαλέκτων τής Μικρασίας. Γνώριζε καταρχήν πώς ή μετανάστευση μείωνε τόν ελληνικό πληθυσμό, ενώ παράλληλα ή διείσδυση τής τουρκικής γλώσσας στό λεξιλόγιο (κυρίως) άλλοίωνε ολοένα τίς τοπικές διαλέκτους. Γι' αυτό θεώρησε άπαραίτητη τή σχετική έρευνα*». Από την εργασία αυτή του κ. Αλεξιάδη είναι και η φωτογραφία που ακολουθεί προερχομένη από το αρχείο της Αγγλικής Σχολής Αθηνών. (Μ. Αλεξιάδη, «*Το έργο του R. Dawkins. Βιβλιογραφική συμβολή*». Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. τ. 5/1984, σ. 361-389).

Ο Dawkins με Άγγλους συναδέλφους του και τον Γιάννη Κατσαράκη καθιστό μπροστά του.

Πριν την έναρξη του πολέμου, αποχώρησε από τη Βρετανική Σχολή Αθηνών, και κατά τη διάρκεια του, είχε ενταχθεί στις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες, όπως και άλλοι ακαδημαϊκοί. Μετά τον πόλεμο, προβληματίστηκε σχετικά με την περαιτέρω επαγγελματική του πορεία, και τελικά, όταν δημιουργήθηκε στο Exeter College του πανεπιστημίου της Οξφόρδης έδρα Βυζαντινής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Γλώσσας, εξεδήλωσε το ενδιαφέρον του, και προσελήφθη ως καθηγητής, θέση την οποίαν κατείχε μέχρι την συνταξιοδότησή του, το 1939. Εξελέγη μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας Επιστημών και μέλος της Αγγλικής Αρχαιολογικής Εταιρείας της οποίας διετέλεσε και Πρόεδρος, ενώ παράλληλα, ανηγορεύθη επίτιμος διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών, του Αριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και μέλος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας.⁽²⁾

Μετά την συνταξιοδότησή του και μέχρι τον θάνατό του, στις 4 Μαΐου 1955, διέμενε σε χώρο του Exeter, που του είχε παραχωρηθεί. Παραθέτουμε κατωτέρω την αναγγελία του θανάτου του, όπως την δημοσίευσε ο λόγιος συμπατριώτης μας Γεώργιος Καζαβής, στην περιοδική έκδοσή του «Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ», τεύχος Οκτωβρίου 1955:

Ο ΝΤΩΚΙΝΣ ΑΠΕΘΑΝΕ

Τὴν 4ην παρελθόντος μηνὸς Μαΐου καὶ ἡμέραν Τετάρτην, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ Μέγας Ἑλληνιστὴς, ὁ Καθηγητὴς, ὁ Ἀρχαιολόγος, ὁ Λαογράφος Συγγραφεύς, Ριχάρδος Μὰκ Γκιλλίθρεϋ Ντῶκινς. Ἔνεκεν τῆς τακτικῆς μετ' ἐμοῦ ἀλληλογραφίας του, ὁ θάνατός του μὲ ἐλύπησε τὰ μέγιστα.

Ὁ ἀξιότιμος κύριος E. A. Barber, Πρύτανις τοῦ Exeter College τῆς Ὁξφόρδης, εἰς ἰδιαιτέραν πρὸς ἐμὲ ἐπιστολὴν του ἐν τῇ 15ῃ σελίδι δημοσιευομένην, μοῦ καθιστᾷ γνωστὸν τὸν θάνατον τῆς μεγάλης φυσιογνωμίας τοῦ Dawkins. Εἰς τὸν Ντῶκινς οἱ Δωδεκανήσιοι ἅπαντες ὀφείλομεν χάριτα καὶ εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς περιγραφὰς του «Σημειώσεις ἐκ τῶν Σποράδων» τὰς ὁποίας «Η ΝΙΣΥΡΟΣ» ἐδημοσίευσεν ἐν μεταφράσει εἰς τὰς πρώτας δύο ἐκδόσεις της καὶ διὰ τὸ πρόσφατον καὶ ὀγκῶδες πόνημά του ὑπὸ τὸν τίτλον «45 Παραμῦθια τῆς Δωδεκανήσου».

ΓΑΙΑΝ ΕΧΕ ΕΛΑΦΡΑΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝ ΝΤΩΚΙΝΣ.

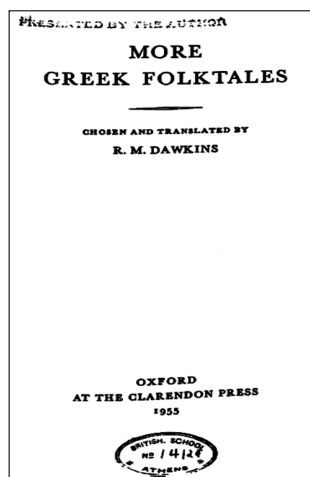
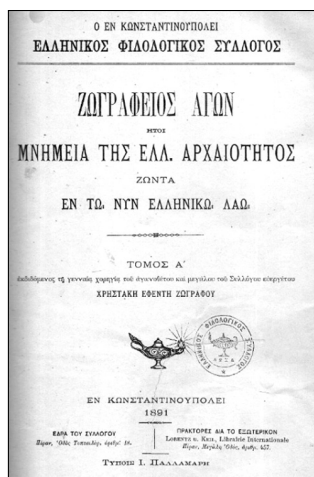
Γεώργιος Ν. Καζαβής

2. Μ. Αλεξιάδη, Δωδεκάνησα, Λαϊκός Πολιτισμός, 2003.

Κατά το διάστημα της διαμονής του στην Οξφόρδη, συνέγραψε δεκάδες μελέτες, πέραν αυτών που είχε ήδη δημοσιεύσει, οι περισσότερες από τις οποίες ανεφέροντο στις περιγραφές και τις εντυπώσεις του από τα πάρα πολλά ταξίδια του στην Ελλάδα, στη Μικρά Ασία, στην Κύπρο και στην Κάτω Ιταλία.

Σε ό,τι μας ενδιαφέρει, ως Νισύριους, θα αναφερθούμε στα έργα του: α. «Notes from the Sporades, Astypalaia, Telos, Nisyros, Leros. 1906». “Σημειώσεις από τις Σποράδες. Αστυπάλαια, Τήλος, Νίσυρος Λέρος. 1906”, το οποίο, όπως αναφέρουμε στην αρχή της εργασίας αυτής, συνέγραψε με τον Alan Wace. Μετάφραση του αποσπάσματος που αναφέρεται στη Νίσυρο, θα παραθέσουμε στη συνέχεια. β. «Forty five stories from the Dodecanese 1950». “Σαράντα πέντε ιστορίες από τη Δωδεκάνησο 1950”. Σε συνεργασία με τον λόγιο Ιάκωβο Ζαράφτη, από την Κω, περιγράφει 45 παραμύθια, από, Αστυπάλαια, Κω, Ασφενδιού Κω, Αντιμάχεια Κω, Λέρο, Κάλυμνο και Πυλί Κω. γ. «Modern Greek Folktales. 1953». “Σύγχρονα ελληνικά παραμύθια. 1953”. δ. «More Greek Folktales. 1955». “Περισσότερα ελληνικά παραμύθια. 1955”.

Για την πληρέστερη κατανόηση του περιεχομένου των ως άνω δύο τελευταίων βιβλίων του R. Dawkins, θεωρούμε απαραίτητο να παραθέσουμε τα εξής: Στην Κωνσταντινούπολη, εδραστηριοποιείτο ο Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, επιστημονικός σύλλογος, σε μια ακμάζουσα ελληνική κοινωνία, ο οποίος, στα τέλη του 19ου αιώνα, εθεσμοθέτησε διαγωνισμό, για τη βράβευση δέκα εκθέσεων «Περί μνημείων της ελληνικής αρχαιότητας ζώντων εν τω νυν ελληνικώ λαώ» δηλαδή, εργασίες που θα παρουσίαζαν, ελληνικές διαλέκτους και τα ήθη και τα έθιμα του ελληνικού λαού, με τη γενναία χορηγία του μεγάλου ευεργέτου εφέντη Χρηστάκη Ζωγράφου, ο οποίος διέμενε στο Παρίσι. Πρόκειται περί του χρηματοδότη ανεγέρσεως της φημισμένης σχολής, που προς τιμήν του ονομάστηκε Ζωγράφειο Γυμνάσιο Λύκειο Κωνσταντινουπόλεως, η οποία ευτυχώς εξακολουθεί να λειτουργεί. Γι’ αυτό και ο λογοτεχνικός διαγωνισμός, ονομάστηκε Ζωγράφειος Αγών (Ζ.Α.). Στον διαγωνισμό αυτό, συμμετέσχε και ο Νισύριος λόγιος Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο γνωστός «Σχολάρχης», δημοσιεύοντας, το 1891, μεταξύ άλλων στοιχείων του πολιτισμού και της λαογραφίας του νησιού μας, ένδεκα Νισύρικα παραμύθια, για τα οποία και εβραβεύθη. (Ζωγράφειος Αγών τ. Α’ σ. 381-427). Χρόνια μετά, ο Dawkins, συμπεριέλαβε τα τρία στον πρώτο τόμο παραμυθιών, ως ανωτέρω (THE MAGIC BIRD, Το μαγικό πουλί. No 1 στο Ζ.Α. και σελ. 118-120 στο Modern Greek Folktales, (M.G.F.), THE GIFT TO THE YOUNGEST DAUGHTER, Το δώρο στη νεώτερη κόρη, No 7 στο Ζ.Α. και σ. 83-84 στο M.G.F. και THE RIDDLE, Το Αίνιγμα, No 9 στο Ζ.Α. και σ. 404-407 στο M.G.F. Το τέταρτο παραμύθι, δημοσιεύτηκε στο δεύτερο βιβλίο, WILD MAN AND HIS DAUGHTER, Ο άγριος πατέρας και η κόρη του, No 8 στον

Τα εξώφυλλα: Ζωγράφειος Αγών, Σύγχρονα ελληνικά παραμύθια και Περισσότερα ελληνικά παραμύθια

Z.A. και σ. 39-45 στο MORE GREEK FOLKTALES, μεταφρασμένα όλα στην Αγγλική, μαζί βέβαια με άλλα ελληνικά παραμύθια, από διάφορα άλλα μέρη. Η εργασία του Σχολάρχη στον Z.A. έχει εντοπιστεί από τον υπογράφοντα και θα παρουσιαστεί σύντομα από την Εταιρεία Νισυριακών Μελετών.

Ο καθηγητής Dawkins, διατηρούσε φιλική σχέση με τον συμπατριώτη μας και εκ των πρωτοπόρων ερευνητών της λαογραφίας της Νίσυρου, Γεώργιο Καζαβή, εκδότη του βιβλίου «ΝΙΣΥΡΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ», το 1940. Μια παρουσίαση του διάσημου Άγγλου αρχαιολόγου και της σχέσεώς του με τη Νίσυρο, δεν μπορεί να μην συμπεριλάβει και τις επιστολές που είχε ανταλλάξει με τον Γ. Καζαβή. Ο καθηγητής Μηνάς Αλεξιάδης, σε επιστημονική επίσκεψή του στο Taylor Institution του πανεπιστημίου της Οξφόρδης, ερεύνησε το εκεί φυλασσόμενο αρχείο του Dawkins, και εκεί εντόπισε τις επιστολές αυτές. Και από τη θέση αυτή, εκφράζω τις θερμές ευχαριστίες μου προς τον κύριο καθηγητή, για την παραχώρηση αδειας αναδημοσίευσως επιστολών από το βιβλίο του, «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ. ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ». 2003. Οι υπόλοιπες επιστολές προέρχονται από την περιοδική έκδοση του Γ. Καζαβή «Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ», τ. 3. και τ. 4. 1955.

Όπως προκύπτει από τις εντοπισθείσες από τον καθηγητή κ. Αλεξιάδη επιστολές, εκτός του Γ. Καζαβή, ο καθηγητής Dawkins αλληλογραφούσε και με άλλους Έλληνες λογίους που είχαν σχέση με τη λαογραφία, όπως, με τους Δωδεκανησίους, Ν. Γ. Μαυρή (μετέπειτα πρώτο Γενικό Διοικητή Δωδεκανήσου) και Μ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, από την Κάρπαθο, καθώς και με τον καθηγητή Γεώργιο Μέγα. Τους συνέδεε ισχυρός και ακατάλυτος δε-

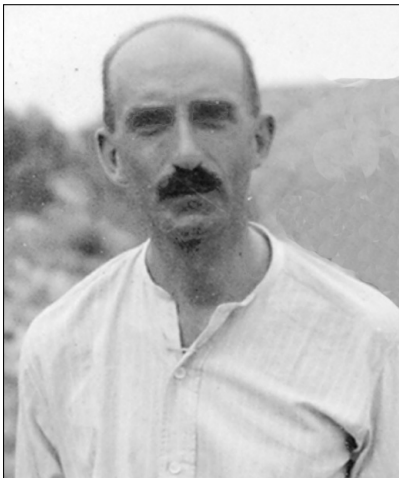
σμός, η αγάπη προς τη λαογραφία. Χαρακτηριστικό είναι αυτό που έγραψε ο καθηγητής Λαογραφίας στο ΕΚΠΑ Γ. Μέγας στην από 19/4/55 επιστολή του προς τον Dawkins. Τον προσκαλεί να επισκεφθεί για μια ακόμη φορά την Ελλάδα, «εις την οποίαν αφιερώσατε το πνεύμα και την καρδιά σας». Νομίζω ότι μ' αυτή τη φράση, περιγράφεται η όλη προσφορά του Dawkins στην ανάπτυξη της ελληνικής λαογραφίας και την συγκέντρωση, διάσωση και προβολή των ελληνικών παραμυθιών.

Για να γίνει κατανοητή η καταξίωση του καθηγητού R.M. Dawkins στους διεθνείς επιστημονικούς κύκλους, θεωρούμε σκόπιμο να τονίσουμε ότι είναι εντυπωσιακά μεγάλος ο αριθμός επιστημόνων οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με το έργο του και έχουν συγγράψει σχετικές πραγματίες και είναι χαρακτηριστικό ότι η καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο του Άαρχους Birgitte Olsen, μεταξύ άλλων επαινετικών σχολίων, τον χαρακτηρίζει «*σκαπανέα, (πρωτοπόρο) της έρευνας στα σύγχρονα ελληνικά παραμύθια*».

Και συνεχίζουμε με τον **Alan John Bayard Wace**.

Ο Άγγλος αρχαιολόγος Alan John Bayard Wace, Άλαν Γουέις, γεννήθηκε στο Κέιμπριτζ της Αγγλίας, στις 13/7/1879, απέθανε στην Ελλάδα, –όπου πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του–, στις 9-11-1957 και ετάφη στο Α΄ κοιμητήριο Αθηνών.

Γονείς του ήταν ο Frederic Charles Wace και μητέρα του η Fanny Bayard. Ενυμφεύθη την Helen Pence, Αμερικανίδα, κόρη καθηγητού πανεπιστημίου στο Ιλινόις και απέκτησαν μία κόρη. Μετά το πέρας των εγκυκλίων σπουδών του, φοίτησε στο Pembroke College του πανεπιστημίου του Cambridge, το 1898, σύγχρονος του R. Dawkins.

Ο Α. Γουέις επί το έργον

Με τη σύζυγο και την κόρη του

Από αριστερά: Ρ. Ντώινς, Α. Γουέις και Ρ. Μποσανκέ

Κατά τη διάρκεια της φοιτήσεώς του, το 1902, έκανε εξάσκηση στην Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών και το 1903-4 της Ρώμης και μετά την αποφοίτησή του, υπηρέτησε ως βιβλιοθηκάριος στη Σχολή Αθηνών, το 1905-6. Στη συνέχεια, δίδαξε αρχαία ιστορία και αρχαιολογία στο πανεπιστήμιο St Andrews στη Σκωτία και κατόπιν, την περίοδο 1914-1923, επανήλθε στην Ελλάδα ως διευθυντής στην Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή, και υπεύθυνος των αγγλικών αρχαιολογικών αποστολών στην Ελλάδα. Κατά την πρώτη υπηρεσία του στην Ελλάδα, μαζί με τον καθηγητή Dawkins, επεσκέφθησαν πολλά μέρη, –μεταξύ των οποίων και τη Νίσυρο, το 1906, όπως ανεφέρθη ήδη–, γεγονός που όπως απεδείχθη στη συνέχεια, συνετέλεσε ώστε να αναπτυχθεί ένα είδος έρωτος με τον ελληνικό πολιτισμό. Κατά τη δεύτερη περίοδο ασχολήθηκε πολύ με ανασκαφές και έρευνες σε πάρα πολλά σημεία της Ελλάδος, –Κόρινθος, Σπάρτη, Μυκήναι, Θεσσαλία κ.ά.–. Χαρακτηριστικό το γεγονός της διαφωνίας του με τον διάσημο αρχαιολόγο, Άρθουρ Έβανς, ο οποίος υπεστήριζε ότι η τότε αποκρυπτογραφηθείσα γραφή «γραμμική Β'», δεν ήταν ελληνική γλώσσα εν αντιθέσει με τον Wace, ο οποίος υπεστήριζε το αντίθετο. Αργότερα δικαιώθηκε για τη θέση του εκείνη. Ασχολήθηκε ιδιαίτερος με την έρευνα και μελέτη της εποχής του χαλκού, στην οποία ανήκει και ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. Υπηρέτησε, στο μου-

σειό Victoria and Albert στο Λονδίνο –1924 με 1934–, καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας στο πανεπιστήμιο Κέμπριτζ 1934 με 1944, και αργότερα στο πανεπιστήμιο της Αλεξάνδρειας Αιγύπτου 1944 με 1950. Έχει συγγράψει πάρα πολλά βιβλία σχετικά με τα αποτελέσματα των ανασκαφών του, αλλά και της μελέτης του ελληνικού πολιτισμού γενικότερα.⁽³⁾

Επανερχόμαστε στην επίσκεψη των δύο αρχαιολόγων στη Νίσυρο. Στην περιγραφή των ιδίων που θα ακολουθήσει, δεν αναφέρεται κάτι, σχετικά με την εκεί μετακίνησή τους, την άφιξη ή τον τόπο διαμονής τους. Πάντως, από άλλες πηγές, προκύπτει ότι η επίσκεψη έγινε το 1906 και όπως γράφει ο Dawkins σε επιστολή του προς τον Γ. Καζαβή από 22/9/1954, ξεκίνησαν με καΐκι από την Αμοργό, πήγαν στην Αστυπάλαια, από εκεί, κάπου αλλού που, –σχεδόν πενήντα χρόνια μετά–, δεν θυμόταν, και μετά έφθασαν στη Νίσυρο, σε τοποθεσία μεταξύ Μανδρακιού και λουτρών, ίσως, στο σημερινό λιμάνι, ή στους Πάλους, αν εννοεί τα Ρωμαϊκά λουτρά, όπου πήγε ο Τούρκος διοικητής, ο Καϊμακάμης να τους συναντήσει.

Ο αρχαιολόγος Λάζαρος Κοντοβερός, έχει μεταφράσει τις περιγραφικές εντυπώσεις των δύο Άγγλων και τις έχει δημοσιεύσει στο «ΔΕΛΤΙΟ» του Γνωμαγόρα Αμερικής, τεύχη 21 και 27, καθώς και στο περιοδικό «Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ», τ. 1/1955 και 2/1955. Επειδή όμως η απόδοση εκείνη είναι σε αυθεντική καθαρεύουσα με επακόλουθο τη δυσκολία κατανόησης, επιχειρήσαμε απόδοση στην καθομιλουμένη την οποία και παραθέτουμε, αφού προηγουμένως, εκφράσουμε και από τη θέση αυτή τις ευγνώμονες ευχαριστίες μας προς την υπεύθυνη της βιβλιοθήκης της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών κα. Ευγενία Βιλλιώτη και τις συνεργάτιδες της, για την προθυμία την οποία επέδειξαν και την προσφερθείσα βοήθεια, κατά την εκεί επίσκεψή μας προς μελέτη των κειμένων και λήψη αντιγράφων.

Προτάσσουμε το αγγλικό κείμενο και μετά τη μετάφραση:

3. Διαδίκτυο, ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ. Ορισμένες φωτογραφίες πιθανόν να υπάγονται σε πνευματικά δικαιώματα.

NOTES FROM THE SPORADES, ASTYPALAEA, TELOS, NISYROS, LEROS.

THESE notes are part of the results of a journey undertaken by us in the summer of 1906. We have been led to put them together in the hope that they may be of some service to other travellers, and perhaps serve as a basis for a fuller and more perfect account of the islands concerned. Any references not given in footnotes to the text will be found in the Bibliography at the beginning.

§ 3.—NISYROS.

Mandráki, the chief town of Nisyros, is built at the north-western corner of the island by the site of the Greek and mediaeval capitals. Here is a long and somewhat narrow hill, cut off by a low valley to the south, and by a deep ravine to the east, and further defended by precipitous cliffs against the sea. On this hill stood the Greek town, whose walls can still be traced; on the top of the hill to the south they are well preserved, and the gate at the south-eastern angle is almost perfect. This gate is placed in a set-back close to the corner tower (Figs. 11, 12), and is entered obliquely as usual,⁶ but contrary to the Vitruvian canon, the tower that guards it is not on the right or shieldless side of those entering. The gate is two metres wide, and there were two doors, single or double, whose

⁶ Vitruvius, i. 5. 2; cf. the gates at Pergamum, *Athen. Mitt.* 1902, p. 40, Figs. 7, 8.

position is shown by the holes for the bolts or bars on either side; it is partly buried in the soil, and half its width has been built up by the owner of the vineyard to which it now gives entrance; it is roofed by six massive blocks from 3·60 to 4 metres long. The gate as well as the wall is built of squared blocks of black volcanic stone, said to come from a quarry on the south side of the island. On either side of the gate angle is a tower to give further protection to this weak point.

Ready access to the top of the wall is afforded by two flights of steps,

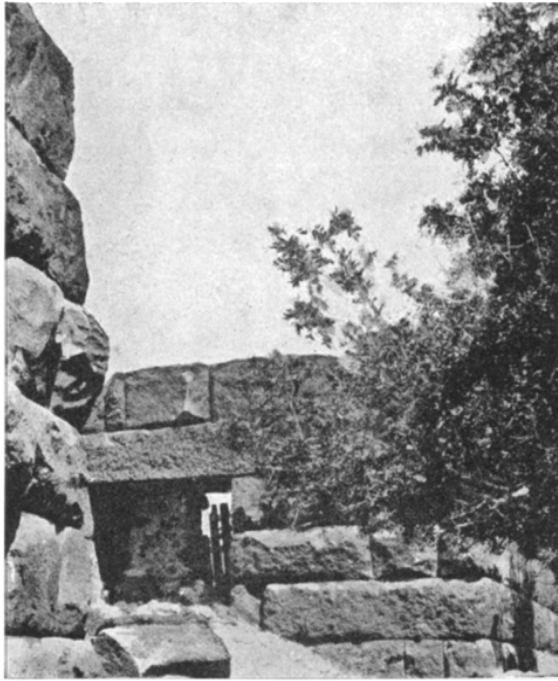

FIG. 11.—THE GATE, NISYROS.

of which that to the north of the gate is almost perfect (Fig. 13). Following the southern wall from the gate to the sea, on the west we find four more towers and one other set of steps. The second tower from the sea is in excellent condition,¹ and still stands to its original height—nineteen courses—as shewn by the presence of some of the guttering blocks *in situ* at the top. The wall throughout is built in

¹ Hiller von Gaertringen, *Thera I*, p. 374, 40.

NOTES FROM THE SPORADES.

167

regular courses, whose jointing is not often irregular; its thickness by the gate varies from 3·50 to 4 metres, elsewhere it is not above three metres. To the north of the gate, on the other side of the angle beyond the steps mentioned, a second staircase¹ and two more towers are traceable before the circuit is too much destroyed to be readily distinguished. The inscription ΔΑΜΟΣΙΟΝ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΠΕΝΤΕ ΠΟΔΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΙΧΕΟΣ² on the first tower north of the gate is interesting, since two similar inscriptions are known, one at Paros³ and the other in the tower at Ephesus,

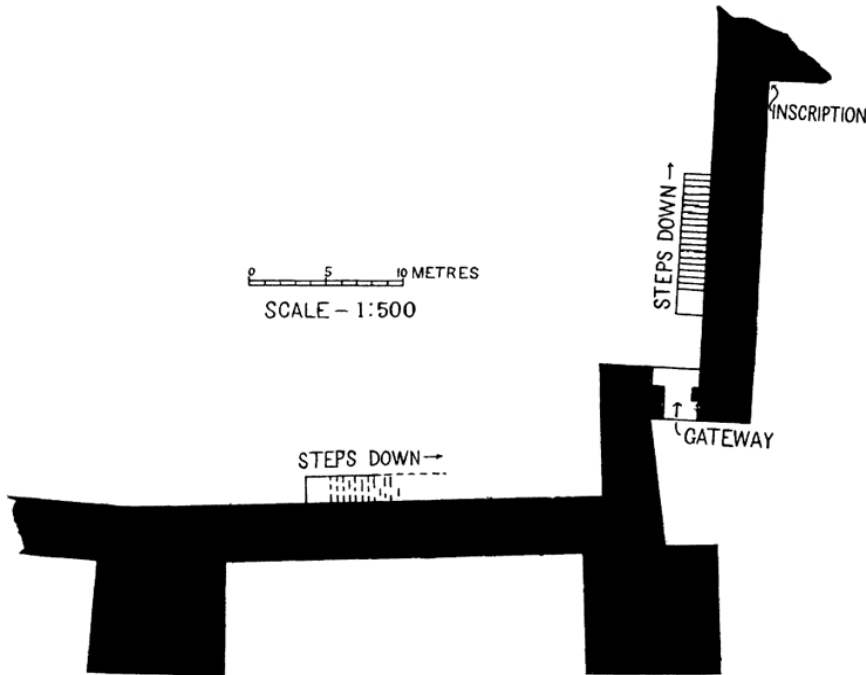

FIG. 12.—PLAN OF GATE, NISYROS.

miscalled St. Paul's Prison⁴: here five feet were to be left clear before the wall, at Paros only three, and at Ephesus forty feet inside and fifty feet outside. On the other hand Philo⁵ recommends that as much as sixty cubits should be left unoccupied; the object of course was to prevent an enemy obtaining assistance in scaling the walls from trees or houses. The inscription is of the fourth century, and thus dates the wall, but

¹ Hiller von Gaertringen, *op. cit.* p. 374, 43.

² *I. G.* xii. 3, 86. ³ Dittenberger, *Sylloge*¹, 308.

⁴ Benndorf, *Jahreshefte*, 1899, *Beiblatt*, p. 33. ⁵ *Τειχοποιτικῶν*, § 11; cf. Benndorf, *loc. cit.*

the style of building changes to the south of the inscription, and the gate section is apparently later than the rest. The thickness of this part is remarkable, and recalls the later Hellenistic wall at Miletus,¹ so perhaps this portion of the walls of Nisyros is of the same period, the third century B.C.² The frequency of the flights of steps also seems unusual in existing Greek fortifications, the best examples of which are at Miletus³ and Priene⁴; in the latter city round the whole enceinte there are only three staircases, here we have four in a very small space.

From the point where it is destroyed, the conjectural line of the wall can be followed down to the sea on the north, where stands the castle

FIG. 13.—WALL FROM INSIDE SHOWING STAIRS AND GATE, NISYROS.

of the Knights of Rhodes. In the foundations of this fort are many traces of Hellenic work, especially to the east. To the south of the castle there is a break in the line of the hill, which was perhaps made by the knights as a kind of fosse. The castle now contains only

¹ Wiegand, *Arch. Anz.* 1902, p. 148.

² Ross says (*op. cit.* p. 70) that part of the wall on the south is polygonal. This is due apparently to late restoration, since Hellenic work is visible below.

³ *Arch. Anz.* 1901, p. 193, Fig. 4. Ramps as well as steps occur here.

⁴ Wiegand-Schrader, *Priene*, p. 42, Fig. 27. Similar stairs occur in the walls of Messene (*Expéd. de Morée*, I. pl. 39) and the Piraeus (*B.C.H.* 1887, p. 205, 1888, Pl. XV.). The stairs at the Piraeus seem to have been called κλίμακες (*I.G.* ii. 1. 167, l. 46), κλιμακτῆρες ('*Εφ. Ἀρχ.* 1900, p. 84, l. 6), and ἀναβασμοί (*B.C.H.* 1888, p. 355).

NOTES FROM THE SPORADES.

169

a monastery built above the rock church, Panaghía Spilianí, where incubation is practised.¹ Mrs. Bent states that the monastery used to issue paper money² which passed as small change. This has long since been stopped by the government, but such a custom is not unknown elsewhere.³

The old town of Mandráki is built in the ravine to the east of the

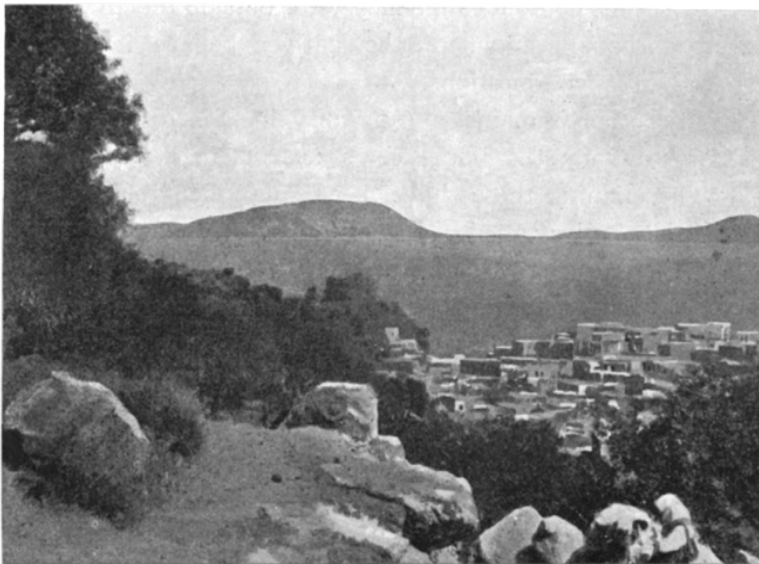

FIG. 14.—MANDRÁKI AND THE CASTLE OF THE KNIGHTS OF ST. JOHN, NISYROS.

castle and is invisible from the sea (Fig. 14); the modern town now spreads further east over the flat land, which is said by the natives to have

¹ This is probably the cave referred to by Buondelmonte : *aa trionem in pede montis, contigua maris, spelunca constitit, ad quam circumstantes, doloribus oppressi, accedunt, et diu morati, in patriam incolumes revertuntur*. Boschini and Piacenza mention a wood possessing the same properties; possibly this is a mistake on their part.

² *Journal Anthropological Institute*, 1885, p. 402.

³ Mrs. Bent mentions a similar case in Samos, where two of the notes were worth a penny, that is apparently twenty paras. Mr. Hasluck tells us of the following cases in Mysia; at Aboulliond (Apollonia ad Rhyndacum) the church of St. George issues card checks with the figure of the saint; the colours vary with the values, which are five and ten paras; in the Cyzicus peninsula the church of the Ζωοδόχος Πηγή at Yeni Keui issues brass bracteates with the name of the church, which pass as five paras; at Ermeni Keui ('Armenian village') similar bracteates worth five paras are issued with an Armenian inscription; at Vathý the church uses brass German counters stamped with the value, five, ten, and twenty paras. Tozer gives details of similar church currencies in Thasos and Samothrace (*Islands of the Aegean*, pp. 295 and 336).

been the ancient harbour. There does not now seem to be much reason for this belief, though Ross apparently agreed to it, and says that thirty years before his visit there was a marsh here. The terrace wall, which he mentions, at the foot of the eastern hills still exists, and is built of large rough-hewn blocks laid in irregular courses. Above it tombs are often found, and quite recently the torso of a late grave statue was found here. All the lower slopes of these eastern hills are full of graves, so that there seems no doubt that they were outside the town. Whether the ancient harbour was where the natives believe it to have been, must be left an open question.

The only other remains of antiquity in Nisyros are the ruins of late Roman baths by the hot springs near Pali, at the chapel called Panaghia Thermiani; these have been described elsewhere by Dr. Pantelides.¹ The ruins called τὰ Ἑλληνικά close by at the north-eastern cape of the island seem to be mediaeval, although local tradition places here the temple of Poseidon.

Buondelmonte says that the island possessed five castles, Mandrachi, Palaeocastro, Pandenichi, Nicea and Argos. Palaeocastro is the modern name for the Greek wall described above, and it hardly seems possible that it and Mandráki formed separate towns. Nicea is almost certainly the modern Νικιά at the south-eastern corner; close to it is a small mediaeval castle called Παρλέττια, now deserted. Argos is the name now given to a district in the south, where there is the mediaeval castle 'στὸ Σταυρό described by Ross. Here are said to be other antique quarries, as well as those for millstones seen by Ross. Piacenza also mentions five towns, Nichia, Mandrachi, Paltro, Pandenichi, and Argo. The worthlessness of his map is shewn by the fact that he places Nichia and Mandrachi in the same place. Paltro is apparently the same as Palaeocastro. Pandenichi is perhaps to be identified with the third existing castle, that in the village of Emporió on the hill above Pali. This fort stands in the middle of the village and is still partly inhabited. It has two gates—from the east and west; on the other two sides the rock is precipitous.

Nisyros is a volcanic island, and its crater is mentioned both by classical and mediaeval writers as being active. The volcano is still active to-day as a *solfatara*, its present outlet being in the valley just below Νικιά

¹ *B.C.H. loc. cit.*

NOTES FROM THE SPORADES.

171

(Fig. 15). An attempt made some years ago to work the sulphur proved a failure. The hot springs at Pali, near Mandráki and elsewhere on the sea-shore, are due to volcanic action. Telos, the west end of Cos and the barren islands between Cos and Nisyros are also volcanic.¹

The island is to-day rich, fertile, and well wooded, although it possesses only two springs of fresh water, one near Pali, and the other just below Emporió. It well deserves its Turkish name of 'Fig Island,' and in addition to this fruit produces in abundance grapes, almonds, olives, and vallonias.²

There is no need to repeat here the classical and mediaeval history of

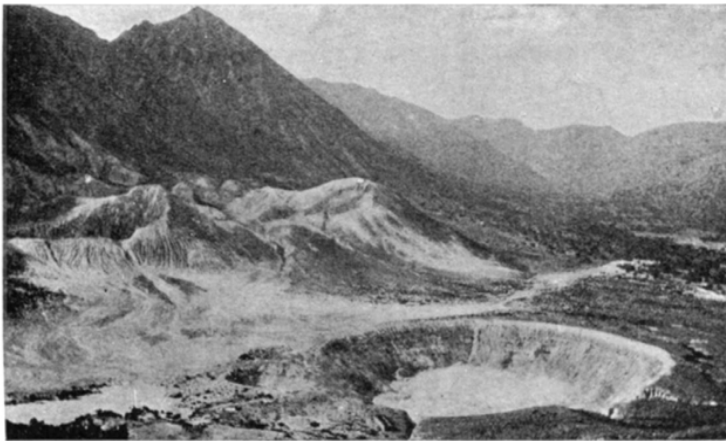

FIG. 15.—THE CRATER, NISYROS.

the island, which is easily accessible in the works of Hiller von Gaertringen and Coronelli; in antiquity it was partly independent, and partly subject to Rhodes; in the middle ages it was, till the Ottoman conquest, under the Knights of Rhodes.

To the east are two desert islands, *Περγούσα* and *Παχιά*.³ On the latter there is one, and on the former two, Hellenic watch-towers, and the barren rock of Strongyli to the north is said to have a mediaeval fort. None of these however had we time to examine.

¹ We could hear nothing of the deep salt lake in the interior mentioned by Coronelli and Piacenza.

² The acorn-cups of the Vallonia oak used for dyeing and tanning.

³ Wrongly called by Kiepert 'Perigusa' and 'Rakhia.'

**ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΙΣ «ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΣΠΟΡΑΔΩΝ.
ΑΣΤΥΠΑΛΛΑΙΑ, ΤΗΛΟΣ, ΝΙΣΥΡΟΣ, ΛΕΡΟΣ»,
ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ RICHARD DAWKINS και ALAN WACE**

Οδηγηθήκαμε στο να τα συγκεντρώσουμε όλα μαζί, με την ελπίδα ότι μπορεί να είναι χρήσιμα σε άλλους ταξιδιώτες και ίσως να χρησιμεύσουν ως βάση για μια πληρέστερη και πιο τέλεια περιγραφή των νησιών στα οποία αναφέρονται. Κάθε παραπομπή που δεν υπάρχει στο κάτω μέρος του κειμένου, μπορεί να αναζητηθεί στη Βιβλιογραφία, στην αρχή του κειμένου.

3. Νίσυρος.

Το Μανδράκι, η πρωτεύουσα της Νισύρου, είναι χτισμένο στη βορειοδυτική γωνία του νησιού στη συνήθη θέση των ελληνικών και μεσαιωνικών πρωτευουσών. Εδώ βρίσκεται ένας μακρύς και κάπως στενός λόφος, αποκομμένος από μια χαμηλή κοιλάδα στα νότια και από μια βαθιά χαράδρα στα ανατολικά, ο οποίος προστατεύεται περαιτέρω από απόκρημνους βράχους από τη μεριά της θάλασσας.* Πάνω σ' αυτό το λόφο, ήταν η Ελληνική πόλη**, της οποίας τα τείχη μπορούν ακόμη να εντοπιστούν. Στην κορυφή του λόφου στα νότια, (τα τείχη) σώζονται καλά, και η πύλη στη νοτιοανατολική γωνία είναι σχεδόν τέλεια. Αυτή η πύλη είναι τοποθετημένη σε οπίσθια (δεύτερη) οικοδομική σειρά κοντά στον γωνιακό πύργο (Εικ. 1, 2), και είναι τοποθετημένη λοξά ως συνήθως, αλλά αντίθετα προς τον Βιτρούβιο κανόνα,⁽⁴⁾ ο πύργος που την προστατεύει δεν βρίσκεται προς τη δεξιά, δηλαδή προς την απροστάτευτη από την ασπίδα πλευρά αυτών που εισέρχονται.

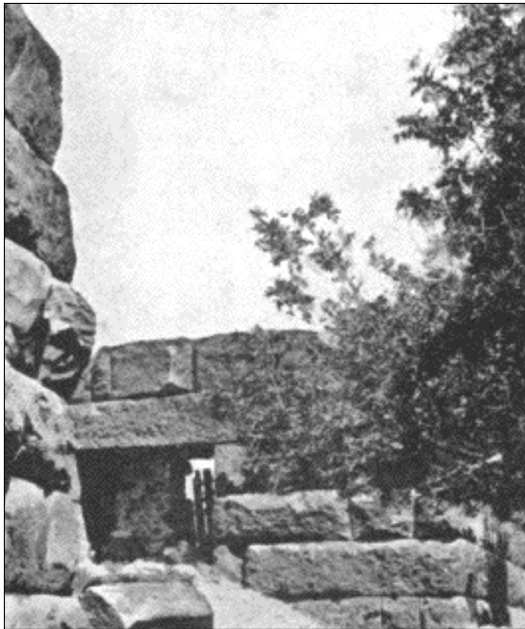
Η πύλη αυτή, έχει πλάτος δύο μέτρων, και υπήρχαν δύο πόρτες, μονή ή διπλές, της οποίας η θέση εντοπίζεται από τις οπές και στις δύο πλευρές, για τη στερέωση της πόρτας με σύρτη ή αμπάρα. Εν μέρει θαμμένο στο χώμα, το μισό του πλάτους έχει χτιστεί από τον ιδιοκτήτη του αμπελώνα, ο οποίος τώρα την χρησιμοποιεί ως είσοδο. Το επιστέγασμα της πύλης αποτελείται από 6 ογκολίθους μήκους 3,60 έως 4 μέτρων. Η πύλη καθώς και το τείχος, έχει κτισθεί από τετραγωνισμένους ογκολίθους από μαύρη ηφαιστειακή πέτρα, η οποία λέγεται ότι προέρχεται από λατομείο στη νότια

* Ο Οξός της Παναγιάς, το Μολύβι και στη συνέχεια, ο λόφος του Παλιοκάστρου. Ανατολικά, το Λαγκάδι.

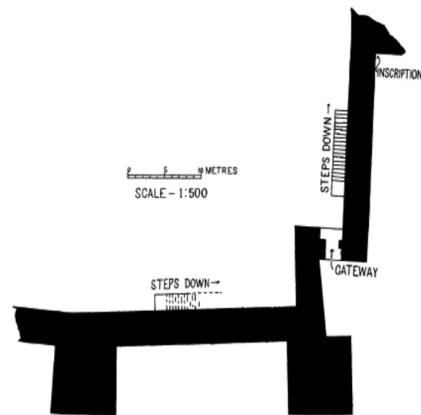
** Εννοεί Ακρόπολη, γιατί, πολλές φορές, τις Ακροπόλεις τις ονόμαζαν Πόλεις.

4. Vitruvius, i. 5. 2; βλ. οι πύλες στην Πέργαμο, Αθήνα. Μιτ. 1902, σ. 40, Εικ. 7, 8.

πλευρά του νησιού. Σε κάθε πλευρά του ανοίγματος της πύλης, υπάρχει ένας πύργος, για να εξασφαλίζει μεγαλύτερη προστασία σ' αυτό το αδύνατο σημείο του τείχους. Η εύκολη ανάβαση στην κορυφή του τείχους εξασφαλίζεται από δύο κλίμακες από τις οποίες, αυτή προς τα βόρεια της πύλης, διατηρείται σχεδόν σε τέλεια κατάσταση. (Εικ. 3).

Εικόνα 1. Η Πύλη

Εικόνα 2. Σχεδίαση της Πύλης

Εικόνα 3. Το τείχος από το εσωτερικό του, δείχνει την κλίμακα και την Πύλη δεξιά

Ακολουθώντας το νότιο τείχος από την πύλη προς τη θάλασσα, στα δυτικά βρίσκουμε άλλους τέσσερις πύργους και άλλη μια σειρά σκαλοπατιών. Ο δεύτερος πύργος από τη θάλασσα είναι σε εξαιρετική κατάσταση,⁽⁵⁾ και εξακολουθεί να βρίσκεται στο αρχικό του ύψος –δεκαεννέα στάδια– όπως φαίνεται από την παρουσία κάποιων από τα τεμάχια υδροροής επί τόπου στην κορυφή. Το τείχος παντού είναι ενσωματωμένο από σειρά λίθων, των οποίων η ένωση δεν είναι συχνά ακανόνιστη. Το πάχος του από την πύλη κυμαίνεται από 3,50 έως 4 μέτρα, αλλού δεν είναι πάνω από τρία μέτρα. Στα βόρεια της πύλης, στην άλλη πλευρά της γωνίας, πέρα από τα σκαλοπάτια που έχουμε αναφέρει, πριν από την περιμέτρο, είναι ανιχνεύσιμοι, μια δεύτερη κλίμακα⁽⁶⁾ και δύο ακόμη πύργοι πάρα πολύ κατεστραμμένα για να διακρίνονται εύκολα. Η επιγραφή ΔΑΜΟΣΙΟΝ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΠΕΝΤΕ ΠΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΙΧΕΟΣ⁽⁷⁾ στον πρώτο πύργο βόρεια της πύλης παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφού δύο όμοιες επιγραφές είναι γνωστές, η μία στην Πάρο⁽⁸⁾ και η άλλη στον πύργο της Εφέσου, τον ονομαζόμενο, «Η φυλακή του Αγίου Παύλου».⁽⁹⁾ Εδώ, αφήνονται ελεύθερα, (ως ανήκοντα στο δημόσιο), πέντε πόδια, από το όριο του τείχους, στην Πάρο μόνο τρία και στην Έφεσο σαράντα πόδια στο εσωτερικό και πενήντα πόδια στο εξωτερικό του τείχους. Απ' την άλλη πλευρά, ο Philo⁽¹⁰⁾ συνιστά να μείνουν ελεύθεροι έως και εξήντα πήχεις. Το αντικείμενο φυσικά ήταν να εμποδίσει έναν εχθρό να βοηθηθεί στο να ανέβη στο τείχος από δέντρα ή σπίτια. Η επιγραφή είναι του τετάρτου αιώνα, και έτσι χρονολογείται το τείχος, αλλά η μορφή της οικοδομήσεως αλλάζει προς τα νότια της επιγραφής και το περί την πύλη τμήμα είναι εμφανώς μεταγενέστερο από το υπόλοιπο.

Το πάχος αυτού του τμήματος είναι αξιοσημείωτο, και θυμίζει το αργότερα ελληνιστικό τείχος στη Μίλητο,⁽¹¹⁾ οπότε ίσως αυτό το τμήμα των τειχών της Νισύρου είναι της ίδιας περιόδου, του τρίτου αιώνα Β.Σ.⁽¹²⁾ Η συχνότητα των κλιμάκων φαίνεται επίσης ασυνήθιστη στις υπάρχουσες ελληνικές οχυρώσεις. Τα καλύτερα παραδείγματα είναι στη Μίλητο⁽¹³⁾ και

5. Hiller von Gaertringen, Thera I, p. 374, 40.

6. Hiller von Gaertringen, ό.π. σ. 374, 43.

7. I. G. XII. 3, 86.

8. Dittenberger, Sylloge, 308.

9. Benndorf, Jahreshefte, 1899, Beiblatt, σ. 33.

10. Τειχοποιητών, παρ. 11. cl. Benndorf, ό.π.

11. Wiegand, Arch. Anz. 1902, σ. 148.

12. Ο Ross λέει (ό.π. σελ. 70) ότι μέρος του τείχους στα νότια είναι πολυγωνικό. Αυτό οφείλεται προφανώς σε μεταγενέστερη αποκατάσταση, αφού παρακάτω φαίνεται το ελληνικό έργο.

13. Αρχ. Anz. 1901, σ. 193. Οι ράμπες καθώς και τα σκαλοπάτια εμφανίζονται εδώ.

στην Προϊήνη⁽¹⁴⁾. Στην τελευταία αυτή πόλη, γύρω από την όλη γραμμή σε μορφή ημικυκλίου υπάρχουν μόνο τρεις κλίμακες, ενώ εδώ, έχουμε τέσσερις σε ένα πολύ μικρό χώρο.

Από το σημείο που είναι κατεστραμμένο, η υποθετική γραμμή του τείχους μπορεί να ακολουθήσει μέχρι τη θάλασσα στα βόρεια, όπου βρίσκεται το κάστρο των Ιπποτών της Ρόδου. Στα θεμέλια αυτού του οχυρού υπάρχουν πολλά ίχνη αρχαίων κατασκευών, ιδιαίτερα στα ανατολικά. Στα νότια του κάστρου υπάρχει μια τομή στη γραμμή του λόφου, ως ένα είδος λάκκου που ίσως κατασκευάστηκε από τους Ιππότες.

Το κάστρο περιέχει τώρα μόνο ένα συγκρότημα μοναστηριού, χτισμένο πάνω από το εκκλησάκι, την Παναγία την Σπηλιανή, που είναι μέσα στο βράχο, όπου, κατά την παράδοση έγινε εμφάνιση της θείας πρόνοιας⁽¹⁵⁾. Η κυρία Μπεντ αναφέρει ότι το μοναστήρι εξέδιδε χαρτονόμισμα⁽¹⁶⁾ που κυκλοφορούσε για συναλλαγές μικροποσών. Αυτό έχει σταματήσει εδώ και καιρό από την κυβέρνηση, αλλά ένα τέτοιο έθιμο δεν είναι άγνωστο σε διάφορα μέρη.⁽¹⁷⁾

Η παλιά πόλη του Μανδρακίου είναι κτισμένη στη χαράδρα στα ανατολικά του κάστρου και είναι αόρατη από τη θάλασσα (Εικ. 4). Η σύγχρονη πόλη απλώνεται τώρα ανατολικότερα πάνω από την επίπεδη γη, όπου, οι ντόπιοι λένε ότι ήταν το αρχαίο λιμάνι.

-
14. Viegand-Schrader, Priene, σ. 42, Εικ. 27. Παρόμοιες κλίμακες συναντώνται στα τείχη της Μεσσηνίας (Exped. De Moree, I. pl. 39) και του Πειραιώς (B.C.H. 1887, σ. 205, 1888, Pl. XV.). Οι σκάλες στον Πειραιά φαίνεται να έχουν ονομαστεί κλίμακες (I. G. ii. I, 167, I. 46), Κλιμακτήρες (Εφ. Αρχ. 1900, σ. 84, I.6) (B, C.H. 1888, σ. 355).
 15. Αυτή είναι πιθανώς η σπηλιά που αναφέρεται από τον Buondelmonte : “aa trionem in pede montis, contigzua maris, spelunca constitit, ad quam circumstantes, doloribus oppressi, accedunt, et diu morati, in patriam incolumes revertuntur”. Οι Boschini και Piacenza αναφέρουν ένα ξύλο που διαθέτει το ίδιο σχηματικό. Ίσως αυτό να είναι λάθος από μέρους τους. (Σημ. συντάκτου. Προφανώς αναφέρονται στην θαυματουργή ανεύρεση της εικόνας της Παναγίας, και με τη λέξη ξύλο να εννοούν την ξύλινη εικόνα).
 16. Περιοδικό Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου, 1885, σελ. 402 και , «Οι Άγγλοι αρχαιολόγοι Th. Bent και C. Newton στη Νίσυρο. 19ος αιώνας» Κ. Χαροφύλη, ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τ. 21/2020 σ. 297-306.
 17. «Η κυρία Μπεντ αναφέρει μια παρόμοια περίπτωση στη Σάμο, όπου δύο από τα χαρτονόμισματά αξίζουν μια δεκάρα, δηλαδή προφανώς είκοσι παράδες. Ο κ. Hasluck μας λέει για τις ακόλουθες περιπτώσεις στη Μυσία. Στο Aboulliond (Apollonia ad Rhyndacum) η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου εκδίδει κάρτες επιταγών με τη φωτογραφία του αγίου. Τα χρώματα ποικίλλουν ανάλογα με τις τιμές, οι οποίες είναι πέντε και δέκα παράδες. Στην χερσόνησο της Κυζίκου, η εκκλησία Ζωοδόχος Πηγή, στο Yeni Keui εκδίδει ορειχάλκινα βρακτικά με το όνομα της Εκκλησίας, τα οποία περνούν ως πέντε παράδες. Στο Ermeni Keui («Αρμενικό χωριό») παρόμοια βρακτικά αξίζουν πέντε παράδων εκδίδονται με αρμενική επιγραφή. Στο Βαθύ η εκκλησία χρησιμοποιεί ορειχάλκινο γερμανικό μετρητή σφραγισμένο με την τιμή, πέντε, δέκα και είκοσι παράδων. Ο Tozer δίνει λεπτομέρειες για παρόμοια εκκλησιαστικά νομίσματα στη Θάσο και τη Σαμοθράκη («Νησιά του Αιγαίου», σελ. 295 και 336).

Εικόνα 4. Το Μανδράκι και το Κάστρο των Ιπποτών του Αγ. Ιωάννου

Τώρα, δεν φαίνεται να υπάρχει λόγος για να θεωρήσουμε ορθή την άποψη αυτή, αν και ο Ρος προφανώς συμφώνησε με αυτό, και λέει ότι τριάντα χρόνια πριν από την επίσκεψή του υπήρχε ένα έλος εδώ. Ο τοίχος της ταρατσας, που αυτός αναφέρει, στους πρόποδες των ανατολικών λόφων υπάρχει ακόμα, και είναι κτισμένο από μεγάλες κακό-πελεκημένες πέτρες σε ακανόνιστες στρώσεις. Πάνω από αυτό, έχουν συχνά ευρεθεί τάφοι και πολύ πρόσφατα βρέθηκε εδώ ο κορμός ενός όψιμου επιτύμβιου αγάλματος.

Όλες οι χαμηλότερες πλαγιές αυτών των ανατολικών λόφων είναι γεμάτες τάφους, ώστε να μην υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι βρισκόνταν έξω από την πόλη. Αν το αρχαίο λιμάνι ήταν εκεί που οι ντόπιοι πιστεύουν ότι ήταν, αυτό πρέπει να μείνει αναπάντητο ερώτημα. Τα μόνα άλλα κατάλοιπα της αρχαιότητας στη Νίσυρο είναι τα ερείπια λουτρών της υστερορωμαϊκής περιόδου, δίπλα στις ιαματικές πηγές κοντά στο χωριό Πάλαι, στο παρεκκλήσι που ονομάζεται Παναγία Θερμιανή. Αυτά έχουν περιγραφεί αλλού από τον Δρ. Παντελίδη.⁽¹⁸⁾ Τα ερείπια που ονομάζονται «τα Ελληνικά», κοντά στο βορειοανατολικό ακρωτήριο του νησιού φαίνεται να είναι μεσαιωνικά, αν και τοπικές παραδόσεις τοποθετούν εδώ το ναό του Ποσειδώνα. Ο Buondelmonte λέει ότι το νησί διέθετε πέντε κάστρα, το Mandrachi, Palaeokastro, Pandenichi, Nicea και Argos. Το Παλαιόκαστρο είναι το σύγχρονο όνομα για το ελληνικό τείχος που περιγράφεται παρα-

18. Ιατρος Π. Παντελίδης, ιδρυτής των λουτρικών εγκαταστάσεων στους Πάλαις.

Εικόνα 5. Ο κρατήρας

πάνω, και δεν φαίνεται πιθανό αυτό και το Μανδράκι να σχημάτιζαν χωριστές πόλεις. Η Νίκαια είναι σχεδόν σίγουρο ότι είναι τα σημερινά Νικειά στη νοτιοανατολική γωνία. Κοντά του βρίσκεται ένα μικρό μεσαιωνικό κάστρο που ονομάζεται Παρλέττια, που τώρα είναι κατεστραμμένο.

Άργος είναι το όνομα που δίνεται τώρα σε μια περιοχή στα νότια, όπου υπάρχει το μεσαιωνικό κάστρο «στο Σταυρό», που περιγράφεται από τον Ross. Εδώ λέγεται ότι υπάρχουν και άλλα παλιά λατομεία, καθώς επίσης και αυτά για μυλόπετρες που είδε ο Ross. Ο Piacenza αναφέρει επίσης πέντε πόλεις, Nichia, Mandrachi, Paltro, Pandenichi και Argo. Η αναξιοπιστία του χάρτη του φαίνεται από το γεγονός ότι τοποθετεί τα Νικειά και το Μανδράκι στην ίδια τοποθεσία. Το Paltro προφανώς είναι το ίδιο με το Παλαιόκαστρο. Η Παντονίκη πρέπει ίσως να ταυτιστεί με το τρίτο υπάρχον κάστρο, αυτό στο χωριό Εμπορειός στο λόφο πάνω από τους Πάλους. Αυτό το φρούριο βρίσκεται στη μέση του χωριού και εξακολουθεί να κατοικείται εν μέρει. Έχει δύο πύλες, από τα ανατολικά και δυτικά. Στις άλλες δύο πλευρές ο βράχος είναι απόκρημνος.

Η Νίσυρος είναι ένα ηφαιστειογενές νησί και ο κρατήρας της αναφέρεται τόσο από τους αρχαίους όσο και από τους συγγραφείς των Μεσαιωνικών χρόνων, ως ενεργός. Το ηφαιστείο είναι ενεργό ακόμη και σήμερα, ως σολφατάρια (Θειωνιά, περιοχή με ηφαιστειακές ατμίδες, απ' όπου εξέρχονται θερμά και υπέρθερμα αέρια), και βρίσκεται στην κοιλάδα ακριβώς κάτω από τα Νικειά. (Εικ. 5). Μια προσπάθεια που έγινε πριν από μερικά

χρόνια για εκμετάλλευση του θείου, οδηγήθηκε σε αποτυχία. Οι θερμές πηγές στους Πάλους, κοντά στο Μανδράκι και σε άλλα σημεία της παραλίας, οφείλονται σε ηφαιστειακή δράση. Η Τήλος, το δυτικό άκρο της Κω και τα άγονα νησιά μεταξύ Κω και Νισύρου είναι επίσης ηφαιστειογενή.⁽¹⁹⁾

Το νησί είναι σήμερα πλούσιο, εύφορο και με πλούσια βλάστηση, αν και διαθέτει μόνο δύο πηγές γλυκού νερού, η μία κοντά στους Πάλους και η άλλη ακριβώς κάτω από τον Εμπορειό. Της αρμόζει πολύ το τουρκικό όνομά της, «Νησί των σύκων» και εκτός από αυτό το φρούτο παράγει σε αφθονία σταφύλια, αμύγδαλα, ελιές και βαλανίδια.⁽²⁰⁾

Δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε εδώ την κλασική και μεσαιωνική ιστορία του νησιού, η οποία είναι εύκολα προσβάσιμη στα έργα του Hiller von Gaertringen και του Coronelli. Στην αρχαιότητα ήταν εν μέρει ανεξάρτητο και εν μέρει υπό την κυριαρχία της Ρόδου. Κατά τον Μεσαίωνα ήταν, υπό την κυριαρχία των Ιπποτών της Ρόδου, μέχρι την Οθωμανική κατάκτηση. Στα ανατολικά βρίσκονται δύο ακατοίκητα νησιά, η Περγούσα και η Παχιά.⁽²¹⁾ Στο τελευταίο υπάρχει ένας, και στο πρώτο δύο, ελληνικοί πύργοι-σκοπιές, και στον άγονο βράχο της Στρογγύλης στα βόρεια λέγεται ότι υπάρχει μεσαιωνικό οχυρό. Ωστόσο, δεν είχαμε χρόνο να εξετάσουμε κανένα από αυτά τα νησιά.*

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1. Ο αείμνηστος Γεώργιος Καζαβής, εξέδωσε το 1940 το βιβλίο «ΝΙΣΥΡΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ» και στη συνέχεια, από τον Απρίλιο του 1954 έως τον Ιούλιο του 1959 εξέδωσε στην Αμερική όπου ζούσε, πέντε φυλλάδια με τίτλο «Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ». Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, σ' αυτά τα τεύχη με αριθ. 1 και 2 του 1955, εδημοσιεύθη η υπό του Α. Κοντοβερού μετάφραση της περιηγητικής περιγραφής των **Dawkins** και **Wase** για τη Νίσυρο.

Οι επιστολές αυτές αποτελούν την απάντηση των καθηγητών μετά την παραλαβή των εκδόσεων αυτών:

* Η πληροφορία είναι ανακριβής. Μόνο στην Περγούσα υπάρχουν ερείπια δύο πύργων.

19. Δεν μπορούσαμε να ακούσουμε κάτι για τη βαθιά αλμυρή λίμνη στο εσωτερικό που αναφέρον οι Coronelli και Piacenza

20. Οι καρποί της βελανιδιάς *Vallonia* χρησιμοποιούνται για βαφή και βυρσοδεψία. 21. Εσφαλμένα αναφέρεται από τον Kiepert "Perigusa" και "Rakhia".

Ἐπιστολαὶ Dawkins — Wace

Αἱ κάτωθι ἐπιστολαὶ εἶναι τῶν Καθηγητῶν καὶ ἀρχαιολόγων κ. κ. Ριχάρδου Ντώκινς καὶ Ἄλαν Γουέις, τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Νίσυρον πρὸ πεντηκονταετίας. Μάλιστα ὁ κ. Ντώκινς εἰς τὴν ἐπιστολὴν του εἶναι περιχαρῆς βλέπων τὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου των καὶ εἰς τὰς δύο συνεχεῖς ἐκδόσεις τῆς «ΝΙΣΥΡΟΥ», ἐνῶ ὁ κ. Γουέις ἐρωτᾷ νὰ πληροφορηθῇ ἂν εἰς τὸ νησίδιόν «Γυαλί» εὐρίσκεται ὀψιδιανὸς ἢ γαγάτης λίθος.

EXETER COLLEGE, OXFORD

Dear Dr. Casavis:

September 22, 1954

Thank you very much indeed for the two copies of your little book on Nisyros. I was delighted to see the translation of what Wace and I wrote after our visit there about fifty years ago. Our journey had begun in a "caïque" from Amorgos to Astypalaea and then I forget where; we got to Nisyros also in a "caïque" and landed between the town Mandraki and the baths. The Turkish governor "Caimakam" walked out from Mandraki along the shore to greet us...

I am so glad that so much of the life of the islands has been preserved in Madam Tarsouli's big book...

Here all is well as indeed am I and I hope soon to be sending you another book of translations of Paramythia.

I congratulate you warmly on the Mesolongi Medal; a great and well-deserved honour.

I am glad to see the portrait of my old friend from Karpathos, Mikhailidis Nouaros; Oh, alas, alas, I see that he is dead. He was a great scholar and a worthy successor of Manolakakis who died a few days before I visited Karpathos for the first time—in a "caïque" from Crete; well: αἰωνία ἡ μνήμη αὐτῶν!... I possess I think all his books and have used them a great deal. He was a good age but seven years younger than I am. He received me at Athens with the greatest kindness and always sent me his books.

And with all my best wishes and cordial thanks, I remain

Your friend,

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΟΞΦΟΡΔΗ, ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΕΞΕΤΕΡ

Αγαπητέ Δόκτορα Καζαβή

22 Σεπτεμβρίου 1954

Πραγματικά, σ' ευχαριστώ πολύ, για τα δύο αντίτυπα του μικρού βιβλίου σου για τη Νίσυρο. Ήμουν γοητευμένος βλέποντας τη μετάφραση αυτών που ο Γουέις κι εγώ γράψαμε μετά την επίσκεψή μας εκεί, πριν σχεδόν πενήντα χρόνια. Το ταξίδι μας άρχισε μ' ένα καϊκι από την Αμοργό στην Αστυντάλεια και μετά, ξέχασα πού πήγαμε. Φθάσαμε στη Νίσυρο επίσης μ' ένα καϊκι, και αράξαμε μεταξύ της πόλεως του Μανδρακιού και των λουτρών. Ο Τούρκος κυβερνήτης, ο Καϊμακάμης, περπάτησε παραλιακά, από το Μανδράκι για να μας υποδεχτεί.

Είμαι πολύ χαρούμενος που τόσο πολλά στοιχεία της ζωής του νησιού διασώθηκαν (προστατεύτηκαν) στο μεγάλο βιβλίο της κυρίας Ταρσούλη.

Εδώ, όλα είναι καλά όπως κι εγώ και ελπίζω σύντομα να σου στείλω άλλο ένα βιβλίο με μεταφράσεις παραμυθιών.

Σε συγχαίρω θερμά, για το μέταλλο από το Μεσολόγγι. Μια μεγάλη και άξια τιμή.

Χαίρομαι βλέποντας τη φωτογραφία του παλιού μου φίλου από την Κάρπαθο, τον Μιχαηλίδη Νουάρου. Ω, αλίμονο, αλίμονο, βλέπω ότι απέθανε. Ήταν ένας μεγάλος λόγιος, και άξιος διάδοχος του Μανωλακάκη, ο οποίος είχε πεθάνει λίγες μέρες πριν από την πρώτη μου επίσκεψη στην Κάρπαθο με ένα καϊκι από την Κρήτη. Τι να γίνει: Αιωνία η μνήμη αυτών. Έχω νομίζω όλα τα βιβλία του και τα έχω χρησιμοποιήσει πάρα πολύ. Ήταν σε καλή ηλικία αλλά ήταν επτά χρόνια νεώτερός μου.

Με υποδέχτηκε στην Αθήνα με πάρα πολύ μεγάλη ευγένεια και πάντοτε μου έστελνε τα βιβλία του.

Με όλες τις καλές μου ευχές και εγκάρδιες ευχαριστίες, διατελώ

Ο φίλος σου

Υπογραφή. Ρίτσαρντ Ντώκινς

THE INSTITUTE FOR ADVANCED STUDY
Princeton, New Jersey

Dear Dr. Casavis:

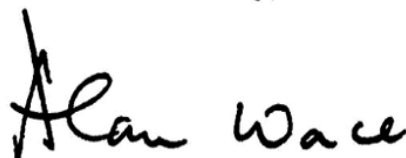
April 19, 1954

Thank you very much for your letter and for so kindly sending me a copy of your book *Νισύρου Λαογραφικά*. I am much pleased to have the book which reminds me of my very pleasant visit to Nisyros many years ago. I have seen the island once since when flying from Rhodes to Athens. You have done excellent work in writing this book about your beautiful island. Many congratulations.

Do you know anything about Γιαλί, the little island just north of Nisyros? They say obsidian is found there.

With renewed thanks and all kind regards,

Yours sincerely,

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΓΙΑ ΠΡΟΧΩΡΗΜΕΝΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Πρίνστον, Νέα Υερσέν

Αγαπητέ Δρ Καζαβή

19 Απριλίου 1954

Ευχαριστώ πάρα πολύ για το γράμμα σου και την τόσο ευγενική αποστολή σε μένα ενός αντιτύπου από το βιβλίο σου Νισύρου Λαογραφικά. Είμαι τόσο χαρούμενος που έχω το βιβλίο που μου θυμίζει την πολύ ευχάριστη επίσκεψή μου στη Νίσυρο, πριν από πολλά χρόνια. Έχω δει το νησί, μια φορά από τότε, πετώντας από τη Ρόδο προς την Αθήνα. Έχεις κάνει εξαιρετη δουλειά γράφοντας αυτό το βιβλίο για το όμορφο νησί σου. Πολλά συγχαρητήρια.

Γνωρίζεις κάτι σχετικά με το Γιαλί, το μικρό νησί ακριβώς βόρεια της Νισύρου; Λέγεται ότι βρέθηκε οψιδιανός εκεί.

Με ανανεωμένες ευχαριστίες και κάθε είδους εκτίμηση,

Δικός σου ειλικρινά

Υπογραφή

Άλαν Γουέις

Ἐκδόθοντα Βιβλία
 ὑπο
 Δρος ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΚΑΖΑΒΗ
 «Τέκνον Μακροβιότητος», 1922
 «Ἡ Ὑγιειά σας», 1931
 «Ἡσίου Λαογραφικά», 1940
 Ἄθηνος Δ. Φαναριώτου-Φιλίππου
 «Λυρικά Τραγούδια», 1945
 Διεύθυνσις Συγγραφεύς:
 GEORGE N. CASAVIS
 351 West 28th St.
 New York 1, N. Y.

some reply re-
 -vised later.
 JMD.
 23/5/55.

22 April, 1955

Dear Prof. Dawkins:

Μεγά χαράς I received your letter and was glad to hear you are well. It was too bad that your friend passed away. That is life. No one knows what will happen within the next hour. Cancer, unfortunately, has not as yet been conquered. Let us hope that in the near future someone like Dr. Salt, will discover something. Dr. Fleming also did great work with his penicillin. He also died a few years ago. I think you may be interested in reading what is going on here in Folklore circles. As soon as the review of your latest book appears I will send it to you.

Hope your leg is better and you feel generally well
 With kind regards your friend
 GNCasavis

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γεώργιος Ν. Καζαβής

Διεύθυνση

22 Απριλίου 1955

Αγαπητέ καθηγητά Ντώκινς

Μετά χαράς, έλαβα το γράμμα σου και είμαι χαρούμενος που είσαι καλά. Ήταν πολύ κακό ότι ο φίλος σου απέθανε. Αυτή είναι η ζωή. Κανείς δεν ξέρει τι θα συμβεί μέσα στην επόμενη ώρα. Ο καρκίνος δυστυχώς δεν έχει ακόμη νικηθεί. Ας ελπίσουμε ότι στο κοντινό μέλλον κάποιος σαν τον Δόκτορα Σαλκ θα ανακαλύψει κάτι. Ο δόκτωρ Φλέμινγκ τα πήγε περίφημα με την πενικιλίνη του. Απέθανε επίσης πριν από λίγες εβδομάδες και άφησε χήρα την Ελληνίδα σύζυγό του. Δεν σε ενοχλώ να σου στέλνω, πότε πότε, ακόμη και το πρόγραμμα των συνεδρίων. Νομίζω ότι ίσως σε ενδιαφέρει να διαβάξεις τι γίνεται εδώ στους κύκλους της λαογραφίας. Μόλις εμφανιστεί η κριτική του τελευταίου βιβλίου σου θα σου τη στείλω.

Εύχομαι το πόδι σου να είναι καλύτερα και γενικά να αισθάνεσαι καλά.

Με ευγενικούς χαιρετισμούς, ο φίλος σου

Γ. Ν. Καζαβής

5
 —Η ΝΗΣΥΡΟΣ—
 Δρ. Γεώργιος Ν. Καζαβίτζης, Έκδότης
 351 WEST 82ND STREET
 NEW YORK 1, N. Y.

1 May, 1955

Dear Prof. Dawkins:

I am sending again the latest issue of the Journal of American Folklore in two parts. The first article in the first, larger issue, deals with Ireland, my wife, of Irish descent, read it with interest. I also enclosed a copy of Κυπριακά Γράμματα because it contains a short biography about Mme Tarsoulis and an article by her. I am a subscriber to the Κυπριακά Γράμματα.

A lady from Karpáthos who resides in East Riverpool, Ohio, wrote to me asking me your address. She says that she is the grand

daughter of Manolákakis and that she read in my «Nisyros» in your letter her name. I hope you don't mind that I sent her your address. She likes to write to you. Perhaps she has something that will interest you.

You will notice that your latest book on Paranythice was not reviewed in this issue of the Journal. Prof. Leach writes to me that they had other reviews ahead of your book but that it will be reviewed in the very near future.

Hope you are well.
 With friendly regards,
 Geo. N. Casavir

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

«Η ΝΙΣΥΡΟΣ»

Δρ. Γεώργιος Ν. Καζαβής, Εκδότης

Διεύθυνση

1 Μαΐου 1955

Αγαπητέ καθηγητά Ντώκινς

Σου στέλνω και πάλι την τελευταία έκδοση της εφημερίδας της Αμερικανικής Λαογραφίας σε δύο μέρη. Το πρώτο άρθρο στην πρώτη εκτενή έκδοση, αναφέρεται στην Ιρλανδία. Η σύζυγός μου, Ιρλανδικής καταγωγής, το διάβασε με ενδιαφέρον. Εσωκλείω επίσης ένα αντίγραφο από τα Κυπριακά Γράμματα επειδή περιέχουν μια μικρή βιογραφία της κυρίας Ταρσουύλη και ένα άρθρο της. Είμαι συνδρομητής στα Κυπριακά Γράμματα.

Μια κυρία από την Κάρπαθο, που μένει στο Ανατολικό Λίβερπουλ, στο Οχάιο, μου έγραψε και μου ζήτησε τη διεύθυνσή σου. Λέει ότι είναι εγγονή του Μανολακάκη και ότι διάβασε στην επιστολή σου στο περιοδικό μου «Νίσυρος» το όνομά του. Ελπίζω να μη σε πειράζει το ότι της έστειλα τη διεύθυνσή σου. Θέλει να σου γράψει. Ίσως έχει κάτι που σε ενδιαφέρει.

Σημείωσε ότι το τελευταίο σου βιβλίο για τα παραμύθια, δεν έχει δεχθεί κριτική στην εφημερίδα (προφανώς εννοεί της Αμερικανικής Λαογραφίας). Ο καθηγητής Λιτς μου έγραψε ότι έχουν άλλες κριτικές πιο παλιές από το βιβλίο σου, αλλά θα γράψουν κριτική και για το δικό σου στο πολύ εγγύς μέλλον.

Ελπίζω να είσαι καλά

Με φιλικούς χαιρετισμούς

Γ. Ν. Καζαβής

4. Ακολουθεί η επιστολή του Πρυτάνεως του Κολλεγίου Exeter της Οξφόρδης, με την οποίαν ευχαριστεί τον Γ. Καζαβή για την συλλυπητήρια επιστολή του σχετικά με τον θάνατο του καθηγητού Dawkins:

6 June, 1955.

Dear Dr. Casavis,

Thank you very much for your letter of 27 May expressing your sorrow at the death of Professor Dawkins. He died very suddenly on Wednesday, 4 May. He had been in good health at lunch that day and was on his way to visit one of the College gardens, when he collapsed in the road and died at once from a coronary thrombosis. He was, as you say, 83 when he died. It was on the whole a good death, but his mental energy was quite undiminished and he was planning new books. He has left his valuable library of books connected with medieval and modern Greek to Exeter College and we hope to make it accessible to students. Professor Dawkins came to Oxford in 1920 when he was appointed to the Chair of Medieval and Modern Greek Language and Literature from 1922 to 1939, when he retired from the Chair, he was a Fellow of Exeter College. In 1939 the College made him an Honorary Fellow and he of course remained so till his death. He continued to live in College till the end and his passing is greatly regretted by seniors and juniors alike.

Thank you also for the copy of 'Η Νίσυρος. I read it with interest, having kept up my Modern Greek since I was in Macedonia in the First War. But alas I have never visited the Dodecanese.

Yours sincerely,

E. A. BARBER
Rector

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

6 Ιουνίου 1955

Αγαπητέ Δόκτορα Καζαβή

Σ' ευχαριστώ πάρα πολύ για το γράμμα σου της 27 Μαΐου με το οποίο εξέφρασες τη θλίψη σου για το θάνατο του καθηγητού Ντώκινς. Απέθανε εντελώς ξαφνικά την Τετάρτη, 4 Μαΐου. Στο γένυμα αυτής της ημέρας ήταν καλά στην υγεία του και ήταν καθ' όδόν για επίσκεψη ενός από τους κήπους του Κολλεγίου όταν κατέρρευσε στο δρόμο και πέθανε αμέσως από θρόμβωση στη στεφανιαία. Ήταν όπως λές, 83 ετών όταν απέθανε. Ήταν γενικά ένας καλός θάνατος, αλλά η πνευματική του διαύγεια ήταν αμείωτη και σχεδίαζε να συγγράψει νέα βιβλία.

Κατέλειπε την αξιόλογη βιβλιοθήκη του με βιβλία συνδεόμενα με τον Μεσαίωνα και την σύγχρονη Ελλάδα στο Κολλέγιο Έξετερ και ελπίζουμε να την κάνουμε προσβάσιμη στους φοιτητές. Ο καθηγητής Ντώκινς ήλθε στην Οξφόρδη το 1920 όταν διορίστηκε στην Έδρα της Μεσαιωνικής και νέας Ελληνικής γλώσσας και Φιλολογίας από το 1922 έως το 1939 όταν συνταξιοδοτήθηκε από την Έδρα, και ήταν εταίρος του Κολλεγίου Έξετερ. Το 1939 το Κολλέγιο τον ανεκήρυξε επίτιμο εταίρο και παρέμεινε έτσι έως τον θάνατό του. Συνέχισε να διαμένει στο Κολλέγιο μέχρι το τέλος του και αυτό, λύπησε πολύ τόσο τους καθηγητές όσο και τους φοιτητές.

Ευχαριστώ επίσης για το αντίτυπο του περιοδικού «Η Νίσυρος». Το διάβασα με ενδιαφέρον ενθουσιούμενος τα νέα ελληνικά μου από τότε που ήμουν στην Μακεδονία κατά τον Α΄ Πόλεμο. Αλλά, αλίμονο, ποτέ δεν επισκέφθηκα τη Δωδεκάνησο.

Ειλικρινά δικός σου

**Ε. Α. Μπάομπερ
Πρύτανης**

4. Παρουσίαση του βιβλίου του Γ. Καζαβή, Νισύρου Λαογραφικά, από τον R. Dawkins.

Από το περιοδικό «ΝΙΣΥΡΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ» τεύχος 4 Οκτ. 1955:

Ὁ ἀλήστου μνήμης Ἑλληνιστῆς καὶ Ἀρχαιολόγος Καθηγητῆς Ριχάρδος Μὰκ Γκιλλίδρεϋ Ντῶκις εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ γράψῃ τὴν κατωτέρω κριτικὴν εἰς τὸ ἐπίσημον ἔντυπον τῆς Ἀγγλικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας "Folk-lore" No. 1, Vol. LVI, March, 1945.

Διδάκτορος Γεωργίου Ν. Καζαβῆ.—Νισύρου λαογραφικά (Folklore of Nisyros Isle). Pp. 210, with 63 illustrations. New York, 1940.

Folklore of Nisyros is in fact too wide a title for this excellent book. What Mr. Kazavis, who writes from New York, has done is to print a collection of the songs, ballads, laments, popular distichs, proverbs and riddles of his native island; to which he has added a map, a too short introduction, a vocabulary, and some good photographs. These songs are all of them typical of the Dodecanese and are a welcome supplement to the hitherto scanty material from this island. With the aid of the notes and the vocabulary they ought not to present any real difficulty to any reader with a tolerable knowledge of the modern spoken language. All the Greek songs, and especially those from the islands, have so much beauty and character that it would be well worth while for anybody with this knowledge to make a special study of them, following on Baud-Bovy's *La chanson populaire grecque du Dodécanèse*. The ballads invite comparison with the variants printed in other collections; the laments, with their deep feeling expressed often in terms of most touching simplicity, may stand by themselves. The couplets, the *matinades*, half improvised and half traditional, which are sung at dances to the accompaniment of the *lyra*, a small fiddle, contain much of the wisdom and philosophy of the people.

Mr. Kazavis says nothing on the point, but it seems likely that he wrote down these songs from the dictation of Nisyrians now in America; in any case the absolute genuineness of the collection is at once obvious. Of Nisyrians, and indeed of natives of all the Dodecanese, in foreign lands there is now no lack, for since the Italians seized the islands in 1912 their policy has been to reduce the Greek population by all possible means; to say nothing of means which would seem impossible. For the year 1912 Volonakis gives the population of Nisyros as 6599; the Italian

figure for 1917 is 4300: good work for only five years to reduce the population by a third. But worse was to come: the figure given by Italian statistics for 1936 is 3373. That is, in twenty-four years the Italian government has brought the population down to about a half, which is good progress in their declared policy of rooting out Hellenism and making these islands suitable for Italian colonisation: the islands which have been continuously inhabited by a Greek population since the earliest times. The poetry in this book must be taken as the product of the days of Turkish government, before the new light from Italy shone on these unfortunate islands.

The photographs in this book are very interesting. The island is of peculiar formation. Circular in form it is in fact the crater of an almost extinct volcano, like Thera: except that the area of the crater is not sea but dry land, with a solfatara in the middle. The villages are generally perched on the edges of the crater and from them the ground drops on one side to the bed of the crater and on the other slopes gradually to the sea. The best of the views given is that of the village of Nikia with its little square box-like houses running down the slope. There is just a glimpse of the gulf of the crater. The photographs of the people are very characteristic; not least that of the author himself, who is very much of the type commonly to be seen in the Dodecanese.

This long agony of the Dodecanese which has now lasted for more than thirty years, seems to have stimulated several books of this sort: the works of Mr. Michailidis-Nouaros from Karpathos are notable; one hopes for much more, especially something from Rhodes for which the printed material is strangely scanty. Meanwhile we must express warm thanks to Mr. Kazavis.

R. M. DAWKINS

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο τίτλος «Νισύρου Λαογραφικά», είναι πράγματι πολύ ευρύς τίτλος γι' αυτό το εξαιρετικό βιβλίο. Αυτό που έχει κάνει ο κ. Καζαβής, ο οποίος γράφει από τη Νέα Υόρκη, είναι ότι εξέδωσε μια συλλογή από τραγούδια, μπαλάντες, μοιρολόγια, λαϊκά τραγούδια με λυρισμό, παροιμίες, και αινίγματα του νησιού του, στην οποία έχει προσθέσει ένα χάρτη, μια μικρή εισαγωγή, λεξιλόγιο και μερικές ωραίες φωτογραφίες. Όλα αυτά τα τραγούδια, προέρχονται από εκείνα τα χαρακτηριστικά τραγούδια της Δωδεκανήσου και είναι ένα ευπρόσδεκτο συμπλήρωμα στο μέχρι τώρα υλικό από αυτό το νησί. Με τη βοήθεια των επεξηγηματικών σημειώσεων και του λεξιλογίου δεν πρέπει να δημιουργείται κάποια πραγματική δυσκολία στον οποιοδήποτε αναγνώστη με ανεκτή γνώση της γλώσσας, όπως ομιλείται σήμερα.

Όλα τα ελληνικά τραγούδια, και ειδικά αυτά από τα νησιά, έχουν τόσο μεγάλη ομορφιά και ειδικό χαρακτήρα, ώστε θα άξιζε πολύ, για οποιονδήποτε μ' αυτές τις γνώσεις, να τα μελετήσει ειδικά, συνδυάζοντάς τα με την εργασία του Baud Bony, «Τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια των Δωδεκανήσων». Οι μπαλάντες, καλούν σε σύγκριση με παραλλαγές που βρίσκονται σε άλλες συλλογές. Τα μοιρολόγια, με το βαθύ συναίσθημα που εκφράζεται συχνά με λόγια συγκινητικής απλότητας, μπορούν να σταθούν δίπλα στις μπαλάντες. Τα δίστιχα, οι μαντινάδες, μισοαντοσχέδιες και μισοπαραδοσιακές, που τραγουδιούνται στο χορό με τη συνοδεία της λύρας, είδος μικρού βιολιού, περιέχουν αρκετά από τη σοφία και τη φιλοσοφία του λαού.

Ο κ. Καζαβής, δεν αναφέρει τίποτε σχετικό, αλλά φαίνεται πιθανό ότι τα τραγούδια αυτά, τα αντέγραψε καθ' υπαγόρευση από Νισύριους της Αμερικής. Σε κάθε περίπτωση, η απόλυτη γνησιότητα της συλλογής γίνεται αμέσως αισθητή. Για τους Νισύριους και μάλιστα για όλους τους Δωδεκανησιακής καταγωγής, που ζουν σε ξένες χώρες, δεν υπάρχει τώρα κενό, επειδή, από τότε που οι Ιταλοί κατέλαβαν τα νησιά, το 1912, η πολιτική τους ήταν να μειώσουν τον ελληνικό πληθυσμό, με κάθε δυνατό μέσον, για να μην πω τίποτε και για μέσα που θα εθεωρούντο αδύνατο να εφαρμοστούν. Για το έτος 1912, ο Βολονάκης αναφέρει ως πληθυσμό της Νισύρου τα 6.599 άτομα, ενώ ο ιταλικός

αριθμός για το 1917 είναι 4.300. Καλή δουλειά για να μειώσεις τον πληθυσμό κατά το ένα τρίτο σε μόλις πέντε χρόνια. Αλλά τα χειρότερα ήταν πίσω: ο αριθμός που δίνει η ιταλική στατιστική Υπηρεσία για το 1936 είναι 3.373. Αυτό είναι. Σε είκοσι τέσσερα χρόνια, η ιταλική κυβέρνηση, μείωσε τον πληθυσμό, σχεδόν στο μισό, κάτι που είναι καλή πρόοδος, στην διακηρυγμένη πολιτική τους να ξεριζώσουν τον ελληνισμό από τα νησιά και να τα καταστήσουν κατάλληλα για ιταλική αποικία, τα νησιά τα οποία ήταν συνεχώς κατοικημένα από ελληνικό πληθυσμό, μέχρι τα τελευταία χρόνια. Η ποίηση στο βιβλίο αυτό, πρέπει να θεωρείται ως προϊόν των ημερών της τουρκικής κυβερνήσεως, πριν το νέο φως από την Ιταλία λάμψει σ' αυτά τα άτυχα νησιά.

Οι φωτογραφίες σ' αυτό το βιβλίο είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Το νησί έχει ιδιότυπο σχηματισμό. Κυκλικό στη μορφή, είναι στην πραγματικότητα ο κρατήρας ενός σχεδόν ενεργού ηφαιστείου, όπως της Θήρας, με εξαίρεση ότι η περιοχή του κρατήρα δεν είναι θάλασσα, αλλά ξερό έδαφος, με σολφατάρια (Θειωνιά, περιοχή με ηφαιστειακές ατμίδες, που εκβάλλουν θερμά και υπέρθερμα αέρια) στο μέσον. Τα χωριά είναι γενικά γαντζωμένα στις άκρες του κρατήρα και από αυτά, το έδαφος πέφτει από τη μια πλευρά μέχρι την κοίτη του κρατήρα και από την άλλη σταδιακά μέχρι τη θάλασσα. Η ωραιότερη θέα, είναι αυτή που φαίνεται από το χωριό Νικειά, με τα μικρά τετραγωνισμένα σαν κουτιά σπίτια του σκορπισμένα στις πλαγιές. Υπάρχει μόνο μια φενγαλέα ματιά στον κρατήρα. Οι φωτογραφίες των κατοίκων είναι χαρακτηριστικές, τουλάχιστον, όπως αυτή του ίδιου του συγγραφέα που είναι πολύ (χαρακτηριστική) του τύπου που συνήθως συναντάμε στα Δωδεκάνησα.

Αυτή η μακροχρόνια αγωνία των Δωδεκανησίων που έχει μέχρι τώρα διαρκέσει περισσότερο από τριάντα χρόνια, φαίνεται να έχει τονώσει το ενδιαφέρον για έκδοση αρκετών βιβλίων αυτού του είδους. Είναι αξιοσημείωτες οι εκδόσεις του κ. Μιχαηλίδη-Νουάρου από την Κάροπαθο. Θα περίμενε κανείς περισσότερα, ειδικά κάτι από τη Ρόδο, για την οποία το έντυπο υλικό είναι περιέργως λιγοστό. Εν τω μεταξύ, πρέπει να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες μας στον κ. Καζαβή.

R. M. Dawkins

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

«ΣΤΟΝ ΡΥΘΜΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ» ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Πρόσωπα, καταστάσεις και ιστορίες
που άφησαν το ίχνος τους στη Νίσυρο

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

† Γεώργιος Ι. Κουμέντος

Αντί Προλόγου

Στον προηγούμενο 22ο τόμο των ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ είχα παρουσιάσει ένα μέρος των χειρόγραφων τετραδίων που μου απέστειλε ο θείος μου, ο μεγάλος αδελφός του πατέρα μου, Γιώργος Κουμέντος, με την προτροπή να τα δημοσιεύσω στις εκδόσεις της Εταιρείας μας.

Όπως είχα αναφέρει, στα τρία χειρόγραφα τετράδια που μου είχε αποστείλει υπήρχαν στις σελίδες «καρφίτσωμένες» φωτογραφίες και επεξηγηματικά κείμενα με τα ονόματα των προσώπων που εμφανίζονταν στις φωτογραφίες και τις ιστορίες που τα συνέδεαν. Η καταγραφή είναι βιοματική και προσωπική.

Επιθυμία του ήταν να αποτυπωθούν τα πρόσωπα και οι ιστορίες ζωής της εποχής, που σήμερα δεν τις γνωρίζουμε και οι οποίες όμως καθόρισαν τη ζωή πολλών ανθρώπων καθώς και την εξέλιξη του νησιού μας.

Οι απλοί καθημερινοί άνθρωποι, αλλά και οι άνθρωποι των γραμμάτων, της επιστήμης και της Εκκλησίας, άφησαν ισχυρό κοινωνικό και πολιτιστικό αποτύπωμα στο μικρό νησί μας.

Με βάση την προσέγγιση αυτή, ο αείμνηστος θείος μου είχε δημοσιεύσει - εκδώσει το 2010, με ευγενική χορηγία του Δήμου Νισύρου, το βιβλίο «Ανθρωπογεωγραφία Νισυρίων της διασποράς» εδραιώνοντας την άποψή του για την αναγκαιότητα της γνώσης από τους νεότερους της ατομικής και συλλογικής προσφοράς των απανταχού Νισυρίων.

Οφείλω λοιπόν να παρουσιάσω τα κείμενά του και τις φωτογραφίες που συγκέντρωσε, για να μην ξεχάσουμε και να διατηρήσουμε τη μνήμη, αλλά και τα έργα των παλιών Νισυρίων ...

Γιάννης Ν. Κουμέντος

- Νισύριε τθύμου τα πολλά
σε κείνα πάντα μείνε!
- Παλιού καιρού χαλάσματα,
τι θες και τα θυμάσαι;

Νισυροπούλες στα πρώτα χρόνια της Απελευθέρωσης

Νισυροπούλες αγνές και τιμιότατες σε κάθε εκδήλωση τους!

Δεκατέσσερις φουντολεμονιές επάνω στο νησί μας με τις τοπικές στολές, περήφανες και χαμογελαστές!

Αποτύπωση της ομορφιάς και της παράδοσης του νησιού μας!

Η φωτογράφιση έγινε στα πρώτα χρόνια της Απελευθέρωσης, γύρω στο 1945.

Σας χαρίζω έντιμα το αντίδωρο της σκέψης μου και τα φιλιά του νου μου!

Αν θυμάμαι και αναγνωρίζω κάποιες... Πόπη Βιολή, Άννα Νικήτα Φιλίππου, Ειρήνη Γ. Σακελλαρίδη, Μαρία Δημητρίου Στρούκκη...

Καλότυχοι και ευτυχείς όσοι απόλαυσαν αυτό το ξημέρωμα της Λευτεριάς!

Η Ιστορία ανταποδίδει και ανταμοίβει την καρτερία και την ελπιδοφόρα προσμονή της απελευθέρωσης του μεγάλου Δωδεκανησιακού πελάγους μετά από 638 έτη!

«Εὐαγγελίζου γῆν χαρὰν μεγάλην, ἐνεῖτε Οὐρανοὶ Θεοῦ τὴν δόξαν!»

Νίσυρος, 12 Αυγούστου 2017

Καλλιόπη Α. Κατσιματίδου (Αντώναρα) και Ελευθερία Κατσιματίδου (Αναγνώστου)

Δεν πρόκειται να επικαλεστώ άλλες μαρτυρίες για να παρουσιάσω Νισύρια πορτραίτα των ονομάτων που βρίσκονται ανωτέρω.

Διακρίνω πάντως μια βέρα νοικοκυρά, με ρούχα καθημερινής χρήσης και ύφος συγκρατημένης περηφάνιας!

Έχει δεξιά της το χαριτωμένο κοριτσάκι της με το σταυρό κρεμασμένο στο λαιμό της και ένα διπλό μεγάλο τετράδιο στο δεξί της χέρι. Ισχυρά σύμβολα και τα δύο, πίστης και προόδου!

Είναι το υστεροπαίδι της με το όνομα Ελευθερία!

Νιώθω σφιξίμο στο στήθος από μεγάλη συγκίνηση, αφού έχω μπροστά μου την άριστη σύζυγο, την αξιοσέβαστη μητέρα του Γεωργίου Κατσιματίδη, του Μήτσου, του Γιάννη και του Μάκη του καθηγητή μας!

Είμαι χαρούμενος και λογίζομαι ευτυχής για τούτη τη δυσεύρετη φωτογραφία.

Καταθέτω τον βαθύτατο σεβασμό μου και υποκλίνομαι με περισσή αγάπη.

Ρόδος 12/4/2017

Άννα Ξένου –Χριστοφή

Και ξάφνου βρέθηκε στον κύκλο της ενασχόλησής μου, όπου προσπαθώ να τακτοποιήσω πολλές διαθέσιμες φωτογραφίες, η αείμνηστη Άννα Χριστοφή - Ξένου! Πρόκειται για πορτρέτο αγαπημένης ψυχής, στην οποία διακρίνει κανείς σφίξιμο στη θωριά της και ένα μικρό παράπονο καθισμένο στα μάτια της. Ο στοχασμός και τ' όνειρο περιπεπλεγμένα στη μορφή της.

Η ανωτέρω συμπατριώτισσα, μαυροφορεμένη για το υπόλοιπο του βίου της, ίσως να βυθίζεται σε σκέψεις θύμησης αγαπημένων προσώπων. Και τούτα είναι ο άνδρας της, αείμνηστος Κωνσταντίνος Ξένος και τα αξιαγάπητα παιδιά της, η Ειρήνη της, η Άλκηστης, ο Δημόκριτος και η Πόπη, που οι ψυχές τους σεργιανίζουν στην απεραντοσύνη του Θεού!

Ρόδος, Ιανουάριος 2017

Γεώργιος Χριστοφόρου (Γερμανός)

Εύπνησαν παλιές αναμνήσεις μέσα από τα βάθη της ύπαρξής μου βλέποντας γνήσιες προσωπικότητες του νησιού μας, που έπαιξαν κυρίαρχους ρόλους τα χρόνια εκείνα στη Νίσυρο!

Τον Γιώργο Χριστοφόρου όλοι τον ήξεραν με το χαρακτηριστικό προσωνύμι του και όλοι τον έλεγαν «Γερμανός». Ακόμα και το ελαιοτριβείο του στο Λαγκάδι, είχε τίτλο «στου Γερμανού».

Συγχρόνως, ήταν ο εμποράκος της γειτονιάς ολόκληρης, με το άσβηστο γωνιακό φανάρι.

Έμεινε άγαμος, δεν είχε παιδιά δικά του. Έτσι το παραδοσιακό τούτο ελαιοτριβείο το προίκισε στη μικρή ανηψιά του, την Ασημένη, που του χάρισε ένα χαρισματικό και έξυπνο κορίτσι «εγγόνι» από τον γάμο

της, την Άννα Καρακωνσταντίνου - Μπίλλη.

Πολλές φορές βρέθηκα κι εγώ βοηθός στη διαδικασία να «βγάλουμε το λάδι» από τις ελιές ή από τα αγ(γ)ραμύθια, μαύρα - μαύρα, για το «αγ(γ)ραμυθόλαδο» με τις πολλές χρήσεις του!

Το παραδοσιακό και χρήσιμο εργαλείο τού τότε καιρού, παραμένει τώρα ήσυχο και σε βαθύ ύπνο, χωρίς καμιά ελπίδα στη λησμονιά και τη μοναξιά του! Η τεχνολογία το εξαφάνισε. Το ηλιέλαιον σεργιανίζει με τις διαφημίσεις της εποχής μας.

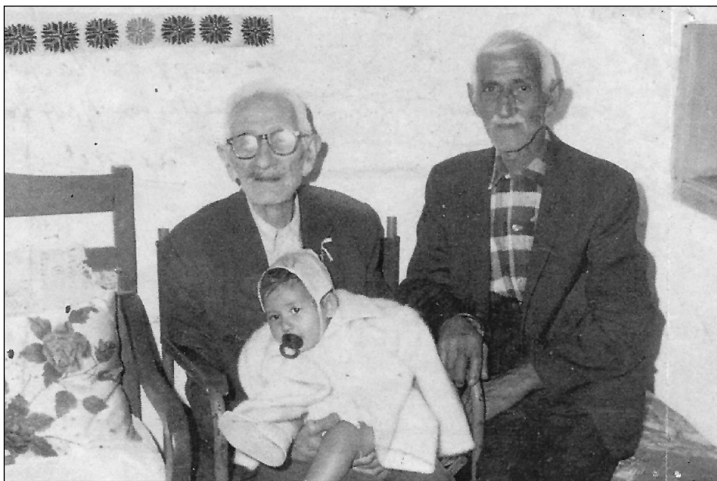
Τουλάχιστον ας θυμόμαστε «το λάδι πού 'φεγγε μπροστά στις άγιες της Παναγιάς εικόνες» κατά τον Λορένζο Μαβίλη!

Αυτός υπήρξε ο «Γερμανός» με τον αχώριστο φίλο του, ένα γερό μπατοούνι!

Ρόδος 14 Φεβρουαρίου 2004

Μαυρουδήδες Γεώργιος και Κωσταντής

Στην περίπτωση της παλιάς Νισύριας οικογένειας των Μαυρουδήδων θα βρισκόταν ίσως μια συνώνυμη λέξη να διατυπωθεί, όπως είναι π.χ. το σοϊ. Δεν απέχουν από τον πανάρχαιο θεσμό, τον οικογενειακό που είναι το πρώτο σχήμα

της κοινωνικής ζωής. Κατά τον φιλόσοφο Α. Κόντε «Η οικογένεια είναι η αιώνια σχολή και ο δάσκαλος του κοινωνικού βίου του ανθρώπου! Δηλαδή είναι το κύτταρο της κοινωνίας. Μέσα στον θεσμό αυτόν, δημιουργείται ο σεβασμός, η φιλεργία, η ειλικρίνεια και η πειθαρχία»!

Λόγω της ηλικίας μου (86 ετών) θα προσπαθήσω να μετρήσω, όσα μέλη θυμάμαι από τούτο το μεγαλόσοο, που είναι «πρεπός» για το νησί της Νισύρου!

1. Κωσταντής επισκευαστής υποδημάτων
2. Λάζαρος επιδιορθωτής οδοντίατρος

3. Γώργιος, καλλιτέχνης, χρυσοχός
4. Παύλος, μετανάστης στις ΗΠΑ...
5. Μαριγώ Μαυρουδή-Πουράκη μητέρα πέντε παιδιών
6. Αντώνιος...
7. Χαράλαμπος...

Με την τόση μεγάλη καρποφορία, που δημιούργησαν το καλό τούτο σόι συγκεντρώνει δεκάδες οικογένειες, που αξίζουν τον σεβασμό και την εκτίμησή μας!

Ρόδος 1/2/2016

Οι «άδειες» ώρες των Νισύριων

Κυριακή μετά την εκκλησία, φορώντας τα «καλά» τους περνούν την «άδεια» ώρα τους.

Νισύριοι μεσήλικες, καλοσυνάτοι, πολεμιστές της κοινωνικής πραγματικότητας. Άνθρωποι με βιωτικές ανάγκες και προβλήματα που πρέπει να ξεπεραστούν με κοινή προσπάθεια όλων! Συμπατριώτες με συναισθήματα άδηλα ζωγραφισμένα στο πρόσωπό τους, που ίσως να παρακαλούν εσώψυχα να βρει το νησί τον σωστό δρόμο, στηριζόμενο στην αλληλοϋποστήριξη, χωρίς ζήλιες, πάθη και μίσση. Διότι «Κοινή γαρ η τύχη και το μέλλον αόρατον».

Νίσυρος, 25 Αυγούστου 2013

Στάμος Ιωάννου Καμπανής

Στην ανωτέρω φωτογραφία, εκτός από τους νεόνυμφους, διακρίνω με χαρά τον καθηγητή και Διευθυντή του Γυμνασίου Νισύρου Μάνο Φρατζή, τη σύζυγό του Μαρία, τη Γούλα Μαστρογιάννη ως κουμπάρους, τη μητέρα της νύφης και φυσικά τη μητέρα και τον αδελφό τού γαμπρού.

Ο Στάμος, γιός του Γιάννη Καμπανή και του Ρινιού Χιώτη έμεινε αψεγάδιαστο παλληκάρι στον περίγυρο της μικρής κοινωνίας της Νισύρου.

Τον γνωρίσαμε ως φιγούρα σωματικής ισχύος με μάτια αετίσια και ευτυχισμένη καρδιά. Του άρεσε το καλό φαγητό που του έφτιαχνε η καλονοικοκυρά μητέρα του, το Ρηνιώ.

Ο Στάμος είχε μια κλίση στην τέχνη του ράπτη, όπου παρακολουθεί τον μάστορη Ηλιάκη Δραμουντάνη να κόπτει κουστούμι μέσα στο μαγαζί του.

Στο τέλος όμως αλλάζει προσανατολισμό και ακολουθεί το επάγγελμα του μερακλή καφετζή και νυμφεύεται την όμορφη και ευγενική Μαρία Διακαντώνη, την αδελφή τού Κανάρη.

Πορεύτηκε στη ζωή του ως τίμιος πολίτης. Αυτός ο ιερός δεσμός του με τη Μαρία τους χάρισε δυο συμπαθέστατες κόρες.

Κρίμα που άφησε πολύ νωρίς την οικογένεια και το νησί του.

Να θυμίσω ένα αγαπημένο του τραγούδι, με τη φουσαρμόνικα στο στόμα του, «*Η ανθισμένη λεμονιά, εσύ είσαι αγάπη μου γλυκιά*».

Ρόδος 31/12/2016

Η οικογένεια του Γεωργίου Εμ. Χαρτοφύλη (Γεωργέους)

Με ένα μικροπαρασούκλι, που μετέτρεψε το όμορφο όνομα Γεώργιος σε «Γεωργέους» μπορείς να γνωρίσεις τον άνθρωπο που ζητάς! Έναν άνθρωπο με βαθύ φιλότιμο και πρόθυμη εξυπηρέτηση. Είχε πιστότατο σύντροφο στη ζωή την Καλλιόπη Κωνσταντίνου Κοντοβερού, την πρόσχαρη νοικοκυρά με τα δυο δροσάτα ζουμπούλια της τη Μαρία και τον Μάνο.

Στη σπάνια τούτη φωτογραφία βλέπει κανείς τα αγριολούλουδα της Νισύρικης φύσης στα χέρια της έξιπνης κόρης και το σήμα της γνωστής «Κουκουβάγιας» στο πηλίκιο του γυμνασιόπαιδα Μάνου, που θα ακολουθήσει, όπως υποψιάζεται κανείς ανεβήσματα πνευματικά στη ζωή του!

Δυο γονείς και δυο παιδιά της Νισύρου μας!

Ρόδος 25/4/2017

Οι δέκα τελειόφοιτοι του Ημιγυμνασίου Νισύρου σχολικού έτους 1946-1947 με τον Μάκη Κατσιματίδη Διευθυντή- καθηγητή τους

Αποχαιρετιστήρια ιστορική φωτογραφία των μαθητών της Δ' τάξης, που αναγκαστικά θα αλλάξουν τόπο για να συνεχίσουν την πνευματική τους πορεία, που έχει γίνει πύρινη επιθυμία στα στήθη τους!

Φαντάζουν σαν πραγματικοί κοινωνικοί ήρωες, ομόψυχα, αδελφωμένοι, προστάτες μιας αδελφής μας συμμαθήτριας, κορώνα στα εφηβικά εννέα συμμαθητών της κεφάλια!

Είναι παιδιά που διέφυγαν την πείνα του πολέμου και τις κακουχίες των καιρών. Είναι άγγελοι που κατέβηκαν στη γη με τα αμέτρητα μεγάλα προβλήματά της, είναι τα παιδιά που πάνε να ανθρωθούνε και να σφυρηλατηθούνε στο αμόνι της σωστής περάτωσης του έργου τους!

Είναι οι λεβέντες με τους άσπρους ελεύθερους «γιακάδες» και τα ακτινοβόλα μάτια, που θα ερευνήσουν τις καλές και τις κακές των ανθρώπων συμπεριφορές.

Είναι οι ακαδημαϊκοί πολίτες, που προσβλέπουν στην ευημερία της κοινωνίας, που θέλουν αν ενσωματωθούν σε αυτήν.

Ποιος όμως μπορεί να εισχωρήσει μέσα στην ψυχή του καθηγητή των δέκα μαθητών αυτής της τελευταίας για το Γυμνάσιο της Νισύρου τάξης, του μεγάλου πατριώτη αείμνηστου Μάκη Α. Κατσιματίδη; Ενός συμπατριώτη που έχυne δάκρυα καυτά σαν μας αποχαιρετούσε; Μόνο οι μαθητές του νιώσαμε τον κραδασμό της ωραίας ψυχής του «τότε που έσπαγε μέσα του και γίνονταν κομμάτια».

Αυτοί που ποζάρουν στην ιστορική φωτογραφία μετά τον καθηγητή μας Μάκη Α. Κατσιματίδη, είναι η μαθήτρια Οικονομίδου Σταματία, οι μαθητές Λογοθέτης Μιλτιάδης, Σακλαορίδης Μιχαήλ, Πατούρης Ιωάννης, Χαρίτος Νικόλαος, Λογοθέτης Γιάννης, Ρουσέττος Ρ. Γιάννης, Κουμέντος Γιώργος, Γιάννης Μ. Ρουσέττος, Μίχαλος Γιάννης.

Βρίσκω την ευκαιρία λοιπόν να θυμηθώ οικεία, αγαπημένα πρόσωπα...

Ρόδος, Ιούνιος 2015

Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Σκουλλής

Ένας ταλαντούχος πρωτοπρεσβύτερος σταυροφόρος υπήρξε ο Μιχαήλ Μ. Σκουλλής! Εκτός των κύριων εκκλησιαστικών καθηκόντων προσπάθησε και ασχολήθηκε με λαογραφικά και άλλα ιστορικά θέματα του χωριού του Εμποριός Νισύρου. Η σεβάσιμα πρεσβύτερα του ήταν το δεξί του χέρι στην καθόλα εξαιρετική και υπεύθυνη ιερατική του πράξη.

Ο αείμνηστος ιερέυς Μιχαήλ Σκουλλής υπήρξε πατριώτης, αγνός στο φρόνημα και λάτρης της Νισύρου αφοσιωμένος!

Είχε τηρήσει στο ακέραιο την ακραιφνή Νισύρικη ιδεολογία και μπορεί να χαρακτηριστεί άριστος οικογενειάρχης και αγαπητός πατέρας τριών τέκνων.

Με οξυδερκή τρόπο διαχειρίστηκε την εκκλησιαστική περιουσία, τόσο κατά το διάστημα που υπηρέτησε στο Μανδράκι Νισύρου, όσο και στην κοινότητα Κοσκινού της Ρόδου.

Τέλος, στην επί γης παρουσία του, έδωσε η πρόσκληση εκ μέρους του παντογνώστη Θεού στην αιωνιότητα κατά το Πάσχα του 2018. Ας παραμείνει η μνήμη του αιώνια.

Ρόδος 15-6-2018

Νικήτας Οδυσσέως Σακελλαρίδης!

Ένα νοερό ταξίδι συνάντησης με τη μορφή της Νισύρου και αφάνταστου εραστή της, αείμνηστου Νικήτα Οδυσσέως Σακελλαρίδη, που για χρόνια πολλά χρημάτισε Πρόεδρος του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ Αθηνών - Πειραιώς» και μετέπειτα Πρόεδρος της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών».

Στηρίζομαι σε μνήμες αυθεντικές και βρίσκω δεξαμενή με πολύ συναισθηματισμό από το Μανδράκι, χωρίς να σμικρύνω την προσφορά, των επίσης άξιων συμπατριωτών μου με ρίζες στα μαγευτικά χωριά

της κοινής μας μάνας.

Ο αείμνηστος Νικήτας, αφοσιώθηκε να φροντίζει το κάθε πρόβλημα του νησιού του, εκεί που αντίκρισε το πρώτο φως του ήλιου, της Νισύρου.

Μας άφησε ένα βασικότατο βιβλίο με τον τίτλο «**Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΜΟΥ**» που εξιστορεί τα διαζώματα της ιστορίας εξήντα χρόνων 1920-1980!

Θυμάμαι ακόμα ότι ο Νικήτας Οδυσσέως Σκακελλαρίδη μέχρι την τελευταία ώρα αποχωρισμού του από τα γήινα, ήταν γεμάτος ιδανικά και αγάπη και ότι για πολλά χρόνια κράτησε ψηλά τις Νισυριακές εκδόσεις.

Σημείωση: Για τη γενική προσφορά του και τη βιογραφία του έχω γράψει στον ΚΑ' Τόμο των «**Δωδεκανησιακών Χρονικών**» της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών, έτους 2007, σελίδες 229-234.

Ρόδος 16-10-2015

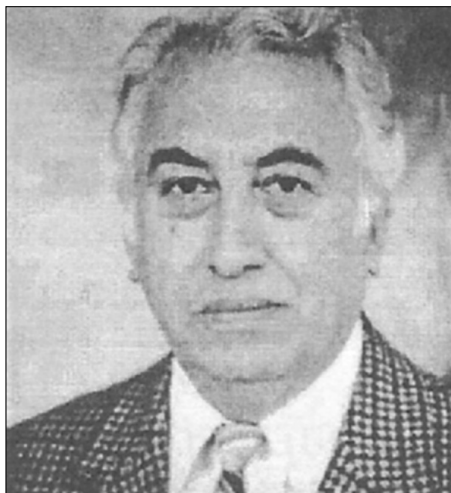
Σκανδαλίδης Ευσταθίου Μιχάλης (1935-2017)

Ο Μιχάλης Ε. Σκανδαλίδης γεννήθηκε στο Μανδράκι της Νισύρου. Πατέρας του ήταν ο αείμνηστος Ευστάθιος Σκανδαλίδης, ράπτης στο επάγγελμα με καταγωγή την Καρδάμαινα της Κω και μητέρα του η αείμνηστη Καλλιόπη Νικολάου Παπάτσου, από τον Τρούλλο Μανδρακίου Νισύρου.

Σπούδασε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ρόδου, μετεκπαιδεύτηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, υπηρέτησε ως δάσκαλος, ως Διευθυντής στα Πρότυπα Δημοτικά Σχολεία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου και ως Διευθυντής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δωδεκανήσου. Ασχολήθηκε με την έρευνα γύρω από τα λαογραφικά, ονοματικά και τοπωνυμικά της Δωδεκανήσου.

Διετέλεσε γραμματέας της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου και αντεπιπέλλον μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου «**Παρνασσός**», μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Ονοματολογίας και της Δωδεκανησιακής Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας.

Έγραψε δώδεκα βιβλία (12), πολλές μελέτες και άρθρα (πάνω από 40), αλλά θεωρώ δυο ως κορυφαία πονήματα.

Το πρώτο «Ο νησιωτικός Μικρόκοσμος του Δωδεκανησιακού Αρχιπελάγους, Νησίδες, Νησίδα (βραχονησίδες) και ονοματολογική προσέγγιση» με σαράντα δύο (42) χάρτες εκτός κειμένου και σαν συνέχεια το δίγλωσσο «Δωδεκανησιακή Μικρονησία. Αιγαίου Αινίγματα».

Η εθνική προσφορά του Μιχάλη Ε. Σκανδαλίδη είναι ανεκτίμητη και δίνει διπλωματικά «όπλα» στη χώρα μας έναντι της μόνιμης αμφισβήτησης και απειλής της γείτονος Τουρκίας.

Το δεύτερο είναι το «Λεξικό του Ιδιώματος της Νισύρου», έκδοση της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», μια ανεκτίμητη παρακαταθήκη της τοπολαλιάς του νησιού μας.

Στην εισαγωγή του με σεμνότητα αναφέρει μεταξύ άλλων και εύχεται να συμπληρωθεί μελλοντικά από επιστήμονες εραστές της Νισύρου, ότι τυχόν δεν βρίσκεται στο θησαύρισμα αυτό.

Να σημειωθεί ότι η πρώτη παρουσίαση έγινε στη Νίσυρο τον Αύγουστο του 2015 από τη φιλόλογο και λαογράφο της Κω κα Μαρία Τουλαντά - Παρισσίδου με απόλυτη επιτυχία και ότι η διαπρεπής φιλόλογος δήλωσε πως η τοπική διάλεκτος σε κάθε τόπο αποτελεί «τη γλώσσα της ψυχής του λαού».

Ο Μιχάλης είχε μια λατρεία για την ελληνική γλώσσα και τα ιδιώματα των νησιών μας και αφοσιώθηκε σε αυτή, αφήνοντας σπουδαίο συγγραφικό έργο. Έργο ζωής.

Ο Μιχάλης υπήρξε φωτεινό παράδειγμα οικογενειάρχη, δασκάλου, επιστήμονα, λαογράφου και αδιαπραγμάτευτου λάτρη της Νισύρου.

Ας είναι ελαφρύ το χόμα που τον σκεπάζει.

Ρόδος 7-11-2017

Παννισυριακός Σύλλογος Ρόδου «Πορφυρίς»!

Εις μνημόσυνον αιώνιον!

Βάση του οικείου νόμου για την ίδρυση Συλλόγων, ιδρύθηκε στη Ρόδο το 1948 ο Παννισυριακός Σύλλογος Ρόδου «Πορφυρίς». Οι ιδρυτές επέλεξαν τη λέξη ΠΟΡΦΥΡΙΣ, που υπήρξε ένα από τα πρώτα σύμβολα και ονόματα της Νισύρου. Να υπενθυμίσω ότι το 1906 ιδρύθηκε ο Σύλλογος Νισυριών η «ΠΟΡΦΥΡΙΣ» στις ΗΠΑ με σκοπό τη δημιουργία κτηριακών εγκαταστάσεων στη θέση «Σκόπι» για την εκμετάλλευση των θερμών πηγών, στόχο τον οποίο και επέτυχαν.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Παννισυριακού Συλλόγου Ρόδου «Πορφυρίς» 1957-1959. Στην πρώτη σειρά: Πασχαλίδης Μιχαήλ, Κουμέντος Γεώργιος, Μαρίνος Νικόλαος. Στη δεύτερη σειρά : Παπαγιαννάκης Μιχαήλ, Σύμπλης Ζαφείριος, Ρουσέτος Ιωάννης, Σμαριανάκης Γεώργιος, Σταυριανός Ιωάννης. Απουσιάζει από τη φωτογραφία ο Νικόλαος Ι. Χαρτοφύλης.

Τα ιδρυτικά μέλη το νέου Συλλόγου έπρεπε να είχαν Νισυριακή καταγωγή και μόνιμη κατοικία τη Ρόδο.

Ο αριθμός των πρώτων μελών έφτασε τους τριάντα εννέα (39) ενδιαφερόμενους.

Τους μνημονεύω:

1. Σκούρτος Σταύρος	8. Βρούλλης Χρίστος
2. Βερδελλής Αθανάσιος	9. Διαμαντόπουλος Αντώνιος
3. Βρούλλης Ιωάννης	10. Διαμαντόπουλος Ιωάννης
4. Γεωργιάδης Σταύρος	11. Δοξόπουλος Μιχαήλ
5. Γεωργιάδης Γεώργιος	12. Δοξόπουλος Ντίνος
6. Γερασίμου Γεράσιμος	13. Δοξόπουλος Αλκιβιάδης
7. Γιαννακός Ιωάννης	14. Αθανασίου Γεώργιος

15. Βογιατζής Αντώνιος	28. Περδίκης Μιχαήλ
16. Ηλιάδης Γεώργιος	29. Πλάκας Φιλήμων
17. Κώνστας Ιωάννης	30. Ρουσέττος Ιωάννης
18. Καλυμνίου Ζαφείριος	31. Σύμπλης Ζαφείριος
19. Καρπαθάκης Νικόλαος	32. Σακελλάρης Ιωάννης
20. Καρπαθάκης Προκόπιος	33. Φραντζής Άρης
21. Καρβαΐνης Δημήτριος	34. Χαροφύλης Ιωάννης
22. Καμπανής Γεώργιος	35. Φραντζής Ε. Ιωάννης
23. Κοντορίνης Νικόλαος	36. Καρπαθάκης Τάκης
24. Κυρίτσης Ροίκος	37. Τσατσαρώνης Μιχαήλ
25. Μαυρουδής Νικόλαος	38. Χαλκιάς Ιωάννης
26. Μαρίνος Νικόλαος	39. Χριστοδούλου Μιχαήλ
27. Ορφανός Γεώργιος	

Ο νεοϊδρυθείς Σύλλογος αποτελείτο στην αρχή από άνδρες Νισυριακής καταγωγής.

Με το πέρασμα του χρόνου, ύστερα από απόφαση της Γενικής Συνελεύσεως, αποφασίσθηκε η ισότιμη συμμετοχή των γυναικών, με αποτέλεσμα τη συμμετοχή τους στις δράσεις και στο Διοικητικό Συμβούλιο, αλλά και στην εκλογή τους στο αξίωμα του Προέδρου, στο οποίο θήτευσαν με επιτυχία, όπως η Καλλιόπη Δημητρίου Καραγεώργη το γένος Χαροφύλη Ιωάννου, η Ελένη Μαραγκού το γένος Κουμέντου Γεωργίου, η Σοφία - Ελευθερία Κων. Δημητριάδη.

Από το 1948 μέχρι σήμερα διατέλεσαν Πρόεδροι του Παννισυριακού Συλλόγου Ρόδου «Πορφυρίς» οι ακόλουθοι:

1. Σκούρτος Σταύρος
2. Τσατσαρώνης Μιχαήλ
3. Κουμέντος Γιώργος (7 φορές) και Επίτιμος Πρόεδρος
4. Κόκκινος Μιχαήλ (6 φορές) και Επίτιμος Πρόεδρος
5. Τσατσαρώνης Βασίλειος
6. Κόκκινος Μάνος
7. Θεοδορίδης Νικόλαος
8. Καραγιώργης Ε. Δημήτριος
9. Χαροφύλη -Καραγεώργη Καλλιόπη
10. Κουμέντου Μαραγκού Ελένη
11. Δημητριάδη Κ. Σοφία

Η συμμετοχή στις δραστηριότητες του Παννισυριακού Συλλόγου Ρόδου «Πορφυρίς» είναι ευλογία και βεβαιότητα της συνέχισης της αγάπης προς την ιδιαίτερη πατρίδα, τη Νίσυρο.

Εύχομαι από καρδιάς να συνεχισθεί αυτό το θεάρεστο έργο και από νέους συμπατριώτες και συμπατριώτισσές μας.

Η σκέψη και η ευγνωμοσύνη μου θα είναι πάντα μαζί τους.

Ρόδος 14-7-2015

Ίδρυμα Γεωργίου Φιλίππου

Αρχετοί Νισύριοι μετανάστες των ΗΠΑ μέσα στη φιλεργασία τους και την διαδρομή τής αποκατάστασής τους σκεπτόντουσαν και τη νεολαία και τα κάθε μορφής προβλήματα που αντιμετώπιζε.

Ένας από αυτούς υπήρξε και ο επιτυχημένος επιχειρηματίας Γεώργιος Κ. Φιλίππου, που δημιούργησε μεγάλα καταστήματα πώλησης ανθέων.

Τον απασχολούσε η μόρφωση της Νισυριακής νεότητας και γι' αυτό και ίδρυσε ιδιωτικό ίδρυμα στη Ν.Υόρκη διοικούμενο από Επιτροπή, προκειμένου να αντιμετωπίζει τις ανάγκες των Νισυροπαίδων. Το ίδρυμα πήρε την ονομασία **ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ**.

Ποιά μεγάλη ηθική δύναμη κυρίευσε την καρδιά και το ήρεμο μεγάλο μυαλό αυτού του σεβαστού ανθρώπου!

Θα ήταν οπωσδήποτε χρήσιμο να μαθαίναμε την πορεία της θεάρεστης αυτής απόφασης, αλλά και τα ονόματα της Επιτροπής, που διοικεί το κοινωφελές ίδρυμα! Ίσως να το διερευνούσαν οι Σύλλογοι Νισυρίων της Ν.Υόρκης ή και ο Δήμος Νισυρίων.

Νίσυρος το μεγαλείο σου στα πέρατα του κόσμου!

Ρόδος 25 /3/2016

Νισυρίοι της παλιάς γενιάς στη Νίσυρο

Στην πλατεία της Ηλικιωμένης, μεσημεριάτικα τον Αύγουστο πριν 25 χρόνια περίπου, χωρίς καμία προσυνεννόηση, ο Κώστας Σακελλαρίδης, ο Νικήτας Σμαράγδας, ο Γιώργος Παρθενιάδης και ο Γιώργος Κουμέντος, συσκέπτονται σε ελαφριά ρότα φιλοσοφίας.

Οι τρεις θερινοί καπελοφόροι υπομονετικά εκφράζουν συναισθήματα βαθιά φυλαγμένα στα εσώτερα της ψυχής τους και ο τέταρτος ασκεπής απολαμβάνει το παραγωγικό νέκταρ μιας πράγματι φιλοσοφημένης συζήτησης, που δεν πρόκειται να την ακούσει ποτέ άλλοτε στην εφήμερη ζωή του.

Πάντως κάτι θα πρέπει να βγίηκε από την ήρεμη τούτη απρόοπτη καλοκαιριάτικη σύσκεψη των τεσσάρων Νισυρίων στη μεσημεριάτικη ανάσα της Ηλικιωμένης!

Όλα είναι μάταια στη ζωή μας και μόνο η προσφορά και η αληθινή αγάπη, χωρίς περιορισμούς, έχει τη δική της αξία.

Το τελευταίο μάθημα από τρεις αγέρωχους της ζωής οδοιπόρους Νισυρίους.

Νίσυρος, Αύγουστος 2010

Ο μάρτυρας Ιερέας και Δάσκαλος Νεόφυτος Σακελλαρίδης

*Εισήγησις περί τῆς Ἀγιοποίησης τοῦ Ἱερέως
καὶ Δασκάλου Νεοφύτου Σακελλαρίδη*

Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην

Κώου καὶ Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ

εἰς Κῶ

Εὐσεβάστως ὑποβάλλω ὑμῖν ἀναλυτικὸ βοηθητικὸ Σημείωμα ποῦ ἀφορᾷ τὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων σφαγιασθέντα, κατὰ τὸ ἔτος 1917, ἱερέα καὶ δάσκαλον Νεόφυτον Σακελλαρίδη, προκειμένου νὰ προβῆτε ἄρμο-

δίως εις όσας άλλας άπαιτούνται παραστάσεις για την άγιοποίησην αυτού.

Μετά σεβασμού και ύιικής αγάπης

Γεώργιος Ι. Κουμέντος

Έπίτιμος Πρόεδρος

του Παννισυριακού Συλλόγου

της Ρόδου «Η ΠΟΡΦΥΡΙΣ»

Βοηθητικό Σημείωμα

Στον υπ' αριθμ. 15ο Τόμο «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» που εξέδωσε η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών το 2004, υπάρχει η φωτογραφική παρουσία του Ιερέα και Δασκάλου Νεοφύτου Σακελλαρίδη, ο οποίος για χρόνια πολλά εξυπηρέτησε την ιστορική περιοχή στο Λιβίσι της Μικράς Ασίας με απαράμιλλον αφοσίωση, αγάπη και λατρεία στον Θεό!

Στα ελληνικά εδάφη των παραλίων είχε ξεσπάσει φοβερός διωγμός κατά των Χριστιανών.

Έτσι «ένα καρακόλι-αστυνομική περίπολος» από Τούρκους στρατιώτες την Κυριακή και στο τέλος της θείας λειτουργίας της Ορθοδοξίας, το 1917 επιτέθηκε και αφού εβίασε και κατέσφαξε την αδελφή και τη θυγατέρα του, μπροστά στα μάτια του, στη συνέχεια κατακρεούργησε και τον ίδιο.

Η απάνθρωπη τούτη περίπτωση πληροί τις προϋποθέσεις για την ανακήρυξη και αναγνώριση του ως Νεομάρτυρος και Αγίου της Ρωμοσύνης.

Ας ακουσθεί και η φωνή του Α. Κάλβου «Εδώ σιγά, κοιμώνται των αγίων τα λείψανα».

Σημειώνω προσέτι, ότι ο κατακρεουργηθείς ευσεβής κληρικός, υπήρξε παππούς του νευρολόγου ιατρού Αθηνών Νεόφυτου Σακελλαρίδη και πατέρα του φιλόλογου καθηγητή Νικολάου Σακελλαρίδη στη Νίσυρο.

Αρμόδιος για την περαιτέρω σχετικήν εισήγηση, ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης Κώου και Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ.

Ρόδος 16-11-2017

Στοιχεία Αποστολέα:

Γ.Ι. Κουμέντος

Οδός Αθηνών 122, 85100 Ανάληψη- Ρόδος

Η Καμπάνα της Σπηλιανής

– Δεν είναι βολετό να πηγαίνεις
στο νησί που γεννήθηκες
χωρίς παιδική πανοπλία.
– Έχεις στις ζέπες σου
κριθαρένιο κουσουμάδι
ν' ανέβεις στις θ-θράπφες
να φάης αγραμίθια
να μπερδεφτής στους φανόφτες
να γίνεις Καργάρης
και να μπαλλώση η Μάνα σου
το σκισμένο παντελόνι
που σου 'ραψε νη Μαργιά του Κωνσταντή;

– Έβγαλες τους ασπάλατθους
αφ' τα προισμένα πόδια σου
να πάης να ψωνίσης
σιονάκια αφ' του Θοδωρή
να φύη η χλωμάδα της θέρμης
κι' έπειτα να κλέψης κρομμύδια
να τα κάμης κουσουμπάλια;
– Σε κυνή(γ)ησεν ο Δυπότατος
που 'κλεβγες του Παπα-Μανόλη τα σφουγγάτα
αφ' τα πανέρια τωχ-Χριστουγέννω,
σε κυνήησε νο Μπεξής
να λεβίζεις τα βαστάδια στου Δυσέα
και να καβαζάρης στο ν-Αϊ Γιάννη ντου Κουβή
να παίξης πετροπόλεμο για έναμ μανταρίνι;

– Σκιούπησε τα άγανα με τον αγκώνα σ-σου,
άναψε το φανάρι να σβήσουν ντα φώτα της ΔΕΗ...

– Ειδάλλως, μην ελπίζεις...
Δεν θ' ακούσης
το αναγάλισμα της Καμπάνας
της Παναγιάς της Σπηλιανής...

Νικήτας Ι. Κουμέντος

Νίσουρος 1963

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΠΑΠΑΤΣΟΥ

Κώστας Ε. Σκανδαλίδης

Εισαγωγικά.

Το να αναβιώσει κανείς το παρελθόν, δεν είναι διόλου εύκολη υπόθεση, αφού πολλά γεγονότα και πρόσωπα τα σκεπάζει ο αδυσώπητος χρόνος. Όμως, η οικογενειακή πρόκληση είναι μεγάλη κι εγώ θα το αποτολμήσω, ενώ όλοι εσείς οι αναγνώστες, μέλλει να κρίνετε την προσπάθεια αυτή.

Τα εχέγγυα για την αξιοπιστία της παρούσας έρευνας αποτελούν τα οικογενειακά αρχεία που κατέλειπε ο θείος μου Χαράλαμπος Ν. Παπάτσος, κυρίως, καθώς και κάποιες προφορικές μαρτυρίες τόσο από τον οικογενειακό περίγυρο του γιου του Νίκου Χ. Παπάτσου και εξαδέλφου μου, όσο και από άλλους Νισύριους, συγγενείς και μη, που μας έδωσαν ορισμένες πληροφορίες, όπως ο Πρόεδρος της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών Κώστας Χαροφύλης.

Όταν στα 1522 η Ρόδος και στα 1523 η Κως υποτάχθηκαν στους Οθωμανούς, ύστερα από σθεναρή αντίσταση, όλα τα παρακείμενα νησιά δήλωσαν υποταγή στον Σουλτάνο Σουλεϊμάν Β΄ τον Μεγαλοπρεπή, αποκτώντας, έτσι, προνόμια αυτοδιοίκησης. Έτσι και η Νίσυρος από τις 6.9.1522, όταν δήλωσε υποταγή στον Σουλτάνο, απέκτησε καθεστώς αυτοδιοίκησης με επικεφαλής προεστούς, πρωτόγερους και δημογέροντες που εκλέγονταν κάθε χρόνο από τον νισυριακό λαό, ενώ ο μουδίρης ήταν εκείνος ο οποίος εισέπραττε τους ετήσιους φόρους υπέρ της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τα προνόμια στη Νίσυρο, τα οποία βοήθησαν το νησί να αναπτύξει τους κλάδους της ναυτιλίας και του εμπορίου, από το 1865 και εντεύθεν άρχισαν να καταργούνται με την πρόοδο του χρόνου, και οι Νισύριοι να αντιμετωπίζουν τις απροκάλυπτες βλέψεις των Τούρκων στο νησί τους. Ιδιαίτερα, μάλιστα, κατά την χρονική περίοδο 1900-1912, –περίοδο κατά την οποία θα ηγεμονεύσουν οι Νεότουρκοι (1908)– η κατάργηση των προνομίων βρίσκεται εν εξελίξει, ενώ ο εξισλαμισμός και η υποχρεωτική στράτευση των νησιωτών στον τουρκικό στρατό αποτελούν, πλέον, νόμο του κράτους.

Στο μεταξύ το λαθρεμπόριο στα νησιά του Αιγαίου και τις απέναντι Μικρασιατικές ακτές, φαίνεται να ανθεί, με αποτέλεσμα η τουρκική κυβέρνηση να εγκαθιστά στα νησιά καίμακάμηδες, που φροντίζουν την επιβολή φορολογίας, και παράλληλα παραχωρεί μονοπώλια προϊόντων, ιδιαιτέρως του καπνού, σε μεγάλες ευρωπαϊκές εταιρείες, κάτι το οποίο πασιφανώς και είχε σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο στα τοπικά δρώμενα του νησιού.¹

Οι δημογέροντες του νησιού, φυσικά, και δεν κάθισαν με σταυρωμένα τα χέρια. Στις 1 Αυγούστου του 1903 με επιστολή τους, η οποία υπογράφεται από τον Εμμ. Παρθεσιάδη και τον Π. Δημητρίου, απευθύνθηκαν προς τον Σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ Β' (1842-1918), τον επονομαζόμενο και Ερυθρό Σουλτάνο,² στην οποία αναφέρονται η εκρίζωση των καπνών, καλλιεργούμενα για ίδια χρήση, καθώς και επιθέσεις κατά των πολιτών με ξίφη, ρόπαλα και πέτρες, όπως και ο τραυματισμός είκοσι Νισουριών από τον Γιούσμπαση Κομισσάρη, αστυνόμους και στρατιώτες. (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 1).

Ο αρχηγέτης της οικογένειας Νικόλαος Νικητόπουλος

Έτσι, λοιπόν, κάτω από το κατοχικό οθωμανικό καθεστώς, με όσα αυτό συνεπαγόταν, και ύστερα από σχετική έρευνα, φαίνεται πως αρχηγέτης της οικογένειας υπήρξε ο Νικόλαος Νικητόπουλος, ο οποίος παντρεύτηκε την Καλή Ηλία, αποκτώντας επτά παιδιά: τον Κωσταντή, τον Νικήτα (παπά-Νικήτα) Παπανικήτα, τον Ιωάννη Νικητόπουλο (παπά-Καπάσο) Παπάσο (20.9.1837- ;), την Άννα Μανωλακάνα, τον Γεώργιο Παπάσο, τον Πασχάλη Παπάσο και κάποιον, επίσης, με το ψευδώνυμο Ρυζόγαλο.

Ο παπά-Ιωάννης Νικητόπουλος ή Παπάσος

Η φυσική συνέχεια βρίσκεται στον Ιωάννη Νικητόπουλο (παπά Καπάσο) Παπάσο, ο οποίος θα αποκτήσει τέσσερα παιδιά, τον Νικόλαο Παπάσο (7.10.1874-23.9.1937), τον Μιχάλη, τον Γεώργιο ή Μπουργαρή (; - 30.1.1955) και τον Κωσταντή.

Ο Γεώργιος Παπάσος είναι εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» από το

Ο παπά-Ιωάννης Νικ. Νικητόπουλος
ή Παπάσος.

1 Μακρής Μανόλης, Τα παραδοσιακά τραγούδια της Ολύμπου Καρπάθου, έκδ. Κέντρο Καρπαθικών Ερευνών - τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2007, σσ. 847-848.

2 Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β' παρέμεινε στην εξουσία από τις 31.8.1876 έως τις 27.4.1909.

1943 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1954, με την ένδειξη ότι απεβίωσε στις 30.1.1955. Σύμφωνα με τα στοιχεία του βιβλίου απογραφής των Νιςυρίων Αμερικής, ο Γεώργιος Ιω. Παπάτσος παντρεύτηκε την Μαλάμω με καταγωγή από τη Λήμνο και απέκτησαν τέσσερα παιδιά, τον Θεοφάνη (έχει αποβιώσει), τον Κωνσταντίνο, την Καλλιόπη και την Κλειώ. Ο Κωνσταντίνος (Ντίνος) σταδιοδρόμησε στην Αστυνομία, καταλαμβάνοντας ανώτερη θέση και παντρεύτηκε την Jacquelyn Ιρλανδικής καταγωγής, με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, την Άννα και τον Χριστόφορο (Chris). Η Jacquelyn, υπήρξε Δήμαρχος της περιοχής που διαμένει, στο Island Park της Νέας Υόρκης³ για αρκετά χρόνια. Η Καλλιόπη έμεινε λεύτερη και αφοσιώθηκε στην επιστήμη της, υπηρετώντας ως καθηγήτρια στο New York University. Η Κλειώ παντρεύτηκε τον ιερέα Γεώργιο Οδ. Γεωργιάκη και απέκτησαν δύο παιδιά, την Μαρία και τη Βαρβάρα.

Να σημειωθεί εδώ ακριβώς, ότι τον Οκτώβριο του 1994 ο Νίκος Παπάτσος του Χαραλάμπους, θέλοντας να πληροφορηθεί περισσότερα στοιχεία για την οικογένεια του Γιώργου Παπάτσου στην Αμερική, αλληλογραφεί με την Δήμαρχο του Island Park, την Ζακλίν Παπάτσου και με ημερομηνία 1.11.1994 λαμβάνει απάντηση από την Καλλιόπη Παπάτσου, κουνιάδα της Ζακλίν και καθηγήτρια στο New York University, η οποία μεταξύ άλλων τον πληροφορεί:

...Το όνομά μου είναι Καλλιόπη Γ. Παπάτσου. Ο πατέρας μου ήταν ο Γιώργος, αδελφός του παππού σου. Το οικογενειακό δέντρο που έστειλες ήτανε ημιτελές όσον αφορά την οικογένεια του Γεωργίου Παπάτσου. Ακο-

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ ΝΕΑ

Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1993 – Περίοδος Γ' – Φύλλο 13

**ΝΙΣΥΡΙΑ
Η ΔΗΜΑΡΧΙΝΑ
ΤΟΥ LONG
BEACH**

Πολλοί είναι οι συμπατριώτες μας στην Αμερική, γνωστοί και άγνωστοι, που διαπρέπουν, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα και με δυναμική παρουσία στην κοινωνική ζωή της Αμερικής «Του λόγου το αληθές»

επιβεβαιώνει μία νέα πληροφορία που μας ήρθε σύμφωνα με την οποία Δήμαρχος στο Long Beach είναι η Ζακλίν Παπάτσου, κόρη του Κώστα Παπάτσου από τη Νίσυρο.

Και σύμφωνα με την πληροφορία αυτή, πρόκειται για γυναίκα δυναμική, με άρτια επιστημονική κατάρτιση και με επιτυχία στο αξίωμα που κατέχει.

Πώς είναι λοιπόν δυνατό να μη νιώθει περήφανη για τα παιδιά της η Νίσυρος;

**Η Ζακλίν Παπάτσου, Δημαρχίνα στο Long Beach
(εφ. Νισυριακά Νέα).**

³ Το Island Park είναι ένα χωριό που βρίσκεται στην πόλη Hempstead στην κομητεία Nassau της Νέας Υόρκης. Είναι προάστιο του Long Beach της Νέας Υόρκης στα νότια και γείτονας του Όσιανσάντ στα βόρεια. Ο πληθυσμός ήταν 4.928 στην απογραφή του 2020.

λουθεί το σωστό.

Ήμασταν τέσσερα παιδιά. Μητέρα μας ήταν η Μαλάμω από την Λήμνο.

Καλλιόπη Θεοφάνης Κλειώ Κωνσταντίνος*

* Είναι ο σύζυγος της Δημάρχου Ζακλίν

(τα παιδιά τους είναι)

-	Στεφανία	Βαρβάρα	Χριστόφορος
	Φωτεινή	Μαρία	Άννα
	Γιώργος		
	Ειρήνη		

Ο Κωνσταντίνος Γ. Παπάτσος
με τη σύζυγό του Ζακλίν.

Η Κλειώ παντρεύτηκε τον Γ. Γεωργάκη (από την Νίσυρο) και είχαν δύο κόρες. (Ο Γιώργος πέθανε πριν από δέκα χρόνια). Η Βαρβάρα έχει δύο αγόρια και η Μαρία έχει τρία αγόρια. Ο Κωνσταντίνος και η Ζακλίν έχουν δύο παιδιά ανύπαντρα...

Ο Νικόλαος Παπάτσος θα νυμφευθεί την Μαριγώ Λυβίτση (8.12.1883- 30.5.1938) και θα αποκτήσουν τον Ιωάννη (26.10.1905-25.10.1979), την Άννα (15.12.1909 - ;) μετέπειτα σύζ. Αποστόλου Μαστρογιάννη, τον Χαράλαμπο (23.12.1911-18.6.1986), την Καλλιόπη (20.12.1913-20.10.2005) μετέπειτα σύζ. Ευσταθίου Σκανδαλίδη και τον Μιχάλη (5.10.1917-3.2. 1981).

Ο προπαππούς Ιωάννης Νικητόπουλος, όπως εμφανίζεται και στο δημοσιευόμενο πιστοποιητικό της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου, υπογραφόμενο από τον Μητροπολίτη Ρόδου

Γρηγόριο τον Λέσβιο τον εκ Τραπεζούντος (1888-1893) με ημερομηνία 3 Ιουλίου 1890, χειροτονείται ιερέας προκειμένου να ιερουργεί στην εκκλησία της Παναγίας της Ποταμίτισσας (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 2):⁴

4 Κατά την μεταφορά των χειρογράφων, παρότι το δυσανάγνωστο πολλές φορές των κειμένων, έγινε προσπάθεια να κρατηθεί η ορθογραφία και η σύνταξη των πρωτοτύπων, καθώς και το πολυτονικό σύστημα. Ορισμένες λέξεις, δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατόν να αναγνωστούν.

Συνεπεία επανειλημμένων αίτησεων από έτους και έπέκεινα και έσχάτως διὰ τῆς ἀπὸ 13ης τοῦ παρόντος ἀναφορᾶς τῆς Κοινότητος Μανδρακίου τῆς Νισύρου, αἰτούσης ἵνα χειροτονήσωμεν ἱερέα διὰ νά ἐφημερεύῃ ἐν αὐτῇ τὸν κάτοχον τοῦ παρόντος παπαῖ Ἰωάννην Ν. Νικητοπούλου, βεβαιούσης δὲ καὶ μαρτυρούσης τὴν χρηστότητα τοῦ ἀνδρός, δηλοῦμεν διὰ τοῦ παρόντος ἀρχιερατικοῦ ἡμῶν γράμματος ὅτι ὁ ἐκ Μανδρακίου ὀρμόμενος Ἰωάννης Ν. Νικητοπούλου μαρτυρηθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὡς ἄξιος τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱεροσύνης κεχειροτόνηται παρ' ἡμῶν τῇ χάριτι τοῦ Παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος, τὴν μὲν 27ην τοῦ παρόντος κανονικῶς βαθμηδὸν ὑποδιάκονος, διάκονος, ὅτε δὴ προϋπάρχων κεχειροτονημένος ἀναγνώστης, ἱερουργούντων ἐν τῇ Ἱ. Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Ποταμιτίσσης ἐν Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου, τὴν δὲ 29ην τοῦ αὐτοῦ, πρεσβύτερος ἱερεὺς ἱερουργούντων ἐν τῇ Ἱ. Ἐκκλησίᾳ τῆς αὐτόθι Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, ἐπὶ τῷ ἱερατεύειν καὶ ἐκτελεῖν ἅπαντα τὰ τῇ ἱερωσύνῃ ἀνήκοντα.

Εἰς ἐνδειξιν τούτων ἀπελύθη αὐτῷ τῷ παπαῖ Ἰωάννη Νικητοπούλου τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ ἱερεῖ, τὸ παρὸν βεβαιωτικὸν τοῦ βαθμοῦ αὐτοῦ καὶ ὅτι οὕτω κέκτηται τὴν ἄδειαν ἵνα ἐφημερεύῃ ἐν τῇ ἐνορίᾳ καὶ χώρᾳ Μανδρακίου, δι' ἣν χειροτονήθη.

Ἐν Νισύρῳ τῇ 30ῇ Ἰουλίου 1890
Ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου
Γρηγόριος βεβαιοῖ

Τον ἀμέσως ἐπόμενον χρόνον ὁ ἱερέας Ἰωάννης Νικητοπούλος κατέβαλε τὸ *εμβατίκιον*⁵ πρὸς τὸν Μητροπολίτη Ῥόδου Γρηγόριο, ποσοῦ δέκα γροσίων, προκειμένου νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφημερεύει στὸν ἱερό ναὸ τῆς Παναγίας, ὡπως ἀναφέρεται στὸ Διπλότυπον ποὺ ἀκολουθεῖ (βλ. Παράρτημα, ἐγγράφο αρ. 3):

Αρ. 100

Διπλότυπον
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ Ῥόδου

Ὁ αἰδεσιμώτατος ἱερεὺς Ἰωάννης Νικητοπούλου ἱερατεύων ἐν τῇ Ἱ. Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας ἐν Μανδρακίῳ Νισύρου πλήρωσε τὸ ἐμβατίκιον, ἦτοι γρόσ. δέκα καὶ τὰς ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1891-1892 χορηγίας πρὸς τε τὴν Θεολογικὴν καὶ τὴν Ἱερατικὴν Πατριαρχικὰς Σχολὰς ἦτοι 15 ἀργυρᾶ γρόσια, καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νά ἐφημερεύῃ ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἱερουργῶν τὰ θεῖα μυστήρια, εὐλογῶν τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἀπολαμβάνων τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ δικαιώματα κύρια τε καὶ τυχηρά.

Ἐν Ῥόδῳ τῇ 1ῃ Δεκεμβρίου 1891

Ὁ Μητροπολίτης

Ῥόδου Γρηγόριος

⁵ εμβατίκια τα [emvatikia] & εμπατίκια τα [embatikia]: (εκκλ.) τὸ χρηματικὸ ποσό, τὸ δῶρο ποὺ ἐδίδαν (κατὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ) οἱ ἱερεῖς σὲ ἐπίσκοπο γιὰ τὸ διορισμὸ τους σὲ ἐνορίᾳ: μπατίκια. [λόγ. πληθ. < μων. εν. εμβατίκιον (προφ. [mb]) < *εμβατικ(όν) -ιον < ἐλνστ. ἐμβα(σις) (προφ. [mb]) εἰσοδος κάπου, κατοχὴ: -τικόν, ουδ. του -τικός: λόγ. ἐπίδο. στο μπατίκια]. [μιοσελίδα του Κέντρου Ἑλληνικῆς Γλώσσας, <https://www.greek-language.gr/> (2.12.2023)].

Ως προς το επώνυμο Νικητόπουλος θα πρέπει να σημειωθεί, ότι ο ίδιος σε πολλά έγγραφά του και σε επιστολές σε μέλη της οικογένειάς του υπογράφει ως Παπάτσος. Εικάζεται ότι το Παπάτσος οφείλεται, μάλλον, στην αποδιδόμενη σε αυτόν κατασοσύνη, οπότε κάποιιοι Νισύριοι τον προσφωνούσαν παπά-Καπάτσο,⁶ το οποίο και εν τέλει φαίνεται να κατέληξε στο Παπάτσος. Έτσι και εφόσον ο πρωτότοκος Ιωάννης Νικητόπουλος μετονομάστηκε σε Ιωάννη Παπάτσο, τα υπόλοιπα αδέρφια ακολούθησαν το νέο τους επώνυμο.

Μεσούντος του 19^{ου} αι. στο Μανδράκι της Νισύρου, δεν υπήρχε επίσημος ενοριακός ναός, με τους κατοίκους να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σε μικρούς ιδιωτικούς ναούς. Ο ιερός ναός της Ποταμίτισσας, ο οποίος θα ανεγερθεί μετά το 1837, καθιερώθηκε επισήμως ως ενοριακός ναός από τον Μητροπολίτη Ρόδου Καλλίνικο τον Κρήτα (1836-1839). Όμως αυτή η πράξη έθιγε τα συμφέροντα τόσο των κλητόρων των ιδιωτικών εκκλησιών όσο και των ίδιων των ιερέων, ενώ οι πιστοί μοιράστηκαν σε φατρίες. Οι ιερείς εκείνης της περιόδου ήταν ο παπά-Νικόλας Καμαρινός, ο παπά-Δημήτρης Τραμπούλης και ο παπά-Γιάννης Παπάτσος, τους οποίους ο Μητροπολίτης Ρόδου τιμώρησε, θέτοντάς τους σε αργία.⁷

Από διάφορα οικογενειακά έγγραφα, τα οποία βρίσκονται στο προσωπικό αρχείο του Νίκου Χ. Παπάτσου, ο παπά-Ιωάννης Νικητόπουλος ή Παπάτσος βρίσκεται να υπηρετεί στην Ιερά Μητρόπολη Δέρκων,⁸ κοντά στην Κωνσταντινούπολη, από το 1897 έως και το 1908.

Θα μπορούσε κανείς να εικάσει, ότι ο παπά-Ιωάννης, είτε γιατί έφερε βαρέως την αργία που του επιβλήθηκε, είτε γιατί είχε δημιουργηθεί στο Μανδράκι ένα κλίμα βαρύ σε βάρος των τριών ιερέων, είτε γιατί του έγινε πρόταση να υπηρετήσει στην Μητρόπολη Δέρκων, πήρε την απόφαση, άφησε την οικογένειά του στη Νίσυρο και μετέβη εκεί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της δεκαετίας, όπως προκύπτει από σχετική αλληλογραφία. Από έγγραφο της Ιεράς Μητροπόλεως Δέρκων –που δημοσιεύεται στη συνέχεια και παρατίθεται στο Παράρτημα, έγγραφο αρ. 4– προκύπτει ότι διορίστηκε ως εφημέριος στο χωριό Γρύπες:

6 Καπάτσος (ο) = ο καταφερτζής, επιτήδειος, αυτός που πετυχαίνει και επωφελείται με επιτηδειότητα, φρ. «είναι γ-καπάτσος άνθρωπος». Από ιταλ. *capace*. [Σκανδαλίδης Μιχάλης Ε., *Λεξικό του Ιδιώματος της Νισύρου*, έκδ. Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 2015, σ. 270].

7 Κέντσης Σταύρος Ι., «Οι ενοριακοί ναοί της Νισύρου», στα *Νισυριακά*, τόμος 20ός, Αθήνα 2013, σσ. 221-232.

8 Η Ιερά Μητρόπολη Δέρκων ή Δέρκου (τουρκιστί *Durusu*) εδρεύει στο προάστιο της Κωνσταντινούπολης Θεραπεία ή Θεραπειά (τουρκιστί *Tarabya*).

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΔΕΡΚΩΝ

Τιμιώτατοι πρόκριτοι και λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, κάτοικοι τοῦ χωρίου Γρύπες (Τσιφούτ Μπουργκάζ) τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσώστου ἐπαρχίας, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνην ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία. Ἔστω γνωστὸν πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι τῷ ἐπιφέροντι τὸ παρὸν ἡμέτερον ἀρχιερατικὸν συστατικὸν γράμμα αἰδεσιμοτάτῳ ὡς ἱερεὺς κ. Ἰωάννης κεχορήγηται

ἡ κανονικὴ ἡμῶν ἄδεια τοῦ ἱερατεύειν ἐν τῷ ὑμετέρῳ χωρίῳ ἀπὸ τῆς σήμερον ἕως τοῦ τέλους Αὐγούστου 1898 τουτέστι διὰ ἓνα ὀλόκληρον χρόνον. Ἐφ' ᾧ καὶ συνιστῶντες αὐτὸν πᾶσιν ὑμῖν, ἐντελλόμεθα πατρικῶς καὶ παραγγέλλομεν ἐκκλησιαστικῶς, ὅπως, γινώσκοντες τὸν ρηθέντα κ. Ἰωάννην ἱερατικῶς προϊστάμενον τοῦ χωρίου ὑμῶν, σέβησθε, τιμάτε καὶ ἀγαπάτε αὐτόν, κατὰ τὸ εἶκος, παρέχοντες αὐτῷ πᾶν νενομισμένον δικαίωμα αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις, σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογία, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν Θεραπείῳ, τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1897
Ὁ Μητροπολίτης Δέρκων
Καλλίνικος διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

Στις 31.8.1900 ο παπά-Ιωάννης μετατίθεται στο χωριό Λύτρες (σημερινή επαρχία Bahcelievler, τουρκιστί) για να ιερατεύει ἕως τα τέλη του Αυγούστου του 1901 (βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο αρ. 5).

Το 1908 ο παπά-Ιωάννης φαίνεται να υπηρετεῖ στο Βαφειοχώρι του Βοσπόρου (τουρκιστί Βογασίκου), ἀπ' ὅπου ἀλληλογραφεῖ με τὴν οἰκογένειά του στη Νίσυρο καὶ πιο συγκεκριμένα με τὴν πρεσβυτέρα του, τὸν γιο του Νικόλαο καὶ τὴ νύφη του Μαριγώ σύζ. Νικολάου. (βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο αρ. 6). Μεταξύ των ἄλλων αναφέρει:

...εἶδον δὲ νά με γράφης διὰ να ἔλθω εἰς τὴν πατρίδα ὅτι ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ σὲ παρακινοῦν ἀλλὰ τὴν ἀπολαβὴν καὶ τὴν τιμὴν καὶ ὑπόληψιν τὴν ὁποῖαν ἔχω ἐδῶ δὲν θὰ ἔχω αὐτοῦ, μήπως δὲν ἦλθον, εἶδον καὶ ἀπῆλθον μάλιστα ἐδῶ εἶμαι καὶ εἰς τοῦ Πατριάρχου μας Ἰωακείμ⁹ τὸ χωρίον τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ

πλέον ὑγειέστατον μέρος ἀλλὰ θὰ μείνω ὀλίγον διάστημα ἐπειδὴ παρῆλθον ἡ ἡλικία μου καὶ βαρύνομαι ἐντὸς τοῦ δωματίου μου τὴν ὑπηρεσίαν μου... καὶ πάλιν σᾶς εἰδοποιῶ ἐὰν ἀποφασίσω διὰ τὴν πατρίδα ὥστε νά ἀσφαλίσω τὸ μέλλον τοῦ γήρατός μου. Ἴσως ἔλθω τὸ φθινόπωρον διὰ νά δῶ καὶ τὰ ἐγγόνιά μου καὶ ξανὰ ἔλθω πάλιν εἰς τὴν θέσιν μου...

9 Ὁ Ἰωακείμ Γ' (κατὰ κόσμον Χρήστος Δημητριάδης ἢ Δεβετζής) ἦταν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κατὰ τα ἐτῆ 1878-1884 καὶ 1901-1912.

Ο παπά-Ιωάννης Νικητόπουλος Παπάτσος θα επιστρέψει στη γενέθλια Νίσυρο, άγνωστο σε ποια ημερομηνία, ενώ θα συντάξει τη διαθήκη του στις 5 Μαΐου 1924 (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 7), στην οποία αναφέρει:

Ἐν Νισύρῳ σήμερον τὴν 5 Μαΐου 1924 ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Δευτέραν ὁ ὑποφαινόμενος παπὰ Ἰωάννης Παπάτσος ἱερεὺς Χριστιανὸς Ὁρθόδοξος σώας ἔχων τὰς φρένας καὶ τὸν νοῦν ὑγιᾶ ἐπιθυμῶ ἵνα μὴ τὰ κατ' ἐμὲ διὰ τὸ ἄδηλον τοῦ θανάτου ἀδιάθετα μείνωσιν καὶ προκύψωσι φιλονικίαι μετὰ τὸν θάνατόν μου, ἀπεφάσισα νὰ συντάξω τὴν παροῦσάν μου διαθήκην δι' ἧς διαθέτω τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς τὸν ἐγγονόν μου Ἰωάννην Νικολάου Παπάτσον τὸ χωράφιον εἰς Γραμματικὴν ὡς εἶναι καὶ εὐρίσκεται καὶ τὴν εὐχὴν μου καθὼς τὴν δίδω εἰς ὅλα τὰ τέκνα καὶ ἐγγόνια.

Οἱ μάρτυρες

Ὁ διαθέτης

Ὁ ἱερέας Ἰωάννης Ν. Παπάτσος

Το βέβαιο, πάντως, είναι ότι το 1917 ιερουργεί και πάλι στη Νίσυρο και συγκεκριμένα στην Ποταμίτισσα, όπως προκύπτει από έγγραφο της Δημογεροντίας Νισύρου, με ημερομηνία 2.4.1917 (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 8) και με το οποίο ο παπά-Ιωάννης Παπάτσος παύει πλέον να ιεροπράττει στις εκκλησίες της Ποταμίτισσας, της Σπηλιανής και του Αγίου Νικολάου, λόγω λυπηρού επεισοδίου κατά την Δεύτερη Ανάσταση στον ιερό ναό της Ποταμίτισσας.

ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ
ΝΙΣΥΡΟΥ
Αρ. πρωτ. 613

Ἐν Νισύρῳ τῇ 2 Ἀπριλίου 1917

Ἄγιε Καθηγούμενε Κύριε Κύριλλε
Ἐνταῦθα

Ἐνεκεν τοῦ λυπηροῦ ἐπεισοδίου τοῦ ἐπισυμβάντος κατὰ τὴν Βαν Ἀνάστασιν ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Ποταμίτισσης, τὸ Δημ. Συμβούλιον μετὰ τῆς Ἐφοροεπιτροπείας τῆς ὡς εἴρηται ἐκκλησίας συνελθὼν ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει ἀποφάσισε ὅπως μὴ ἐπιτρέψῃ πλέον εἰς τὸν Ι. Παπάτσον, ὅπως ιεροπράττῃ ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις Ποταμίτισσης, Σπηλιανῆς καὶ Ἁγίου Νικολάου, διὸ παρακαλεῖσθε ὅπως αὔριον τὴν πρῶϊαν ἀποστείλητε τὸν παπὰ Ἀπόστολον Φασουλαρίδην καὶ ἱερουργήσῃ ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Ποταμίτισσης.

Ὁ Δημαρχεῦων
Γ. Βαγιάτης

Τι ακριβώς να συνέβη στην Ποταμίτισσα κατά την Δεύτερη Ανάσταση, ουδείς βρίσκεται στη ζωή για να μας το περιγράψει και να ρίξει φως τόσο στο συμβάν όσο και στην ίδια την ιεροσύνη του παπά-Ιωάννη Παπάτσου. Φαίνεται πάντως, να είχε τις ιδιορρυθμίες του, αν κανείς συναθροίσει τις δύο αργίες που του επιβλήθηκαν από την προϊσταμένη του αρχή, αλλά και την μετακόμισή του στην Κωνσταντινούπολη για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όπως, μάλιστα, ο ίδιος αναφέρει στην επιστολή του προς την πρεσβυτέρα του, *τὴν ἀπολαβὴν καὶ τὴν τιμὴν καὶ ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἔχω ἐδῶ (στὴν Κωνσταντινούπολη) δὲν θὰ ἔχω (στὴ Νίσυρο)*. Γιατί άραγε; Εμείς μόνο να εικάσουμε μπορούμε.

Ο Νικόλαος Ιωάννου Παπάτσος

Ο Νικόλαος
και η Μαριγώ Παπάτσου.

Όπως προκύπτει από το δημοσιευόμενο γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας Παπάτσου (βλ. Παράρτημα, έγγραφα αρ. 9α και 9β), ο παπά Ιωάννης Νικητόπουλος ή Παπάτσος απέκτησε τέσσερα παιδιά: τον Γεώργιο (με το παρατσούκλι ο Μπουργαρής), τον Κωσταντή, τον Νικόλαο και τον Μιχάλη.

Ο Νικόλαος Ιωάννου Παπάτσος (7.10.1874-23.9.1937)¹⁰ παντρεύτηκε την Μαριγώ Λυβίτση (8.12.1883-30.5.1938),¹¹ με την οποία απέκτησαν πέντε παιδιά: τον Ιωάννη (26.10.1905-25.10.1979), την Άννα (Αννίκα) (15.12.1909-16.6.1997) σύζ. Απόστολου Μαστρογιάννη, τον Χαράλαμπο (23.12.1911-18.6.1986), την Καλλιόπη (20.12.1913-20. 10.2005) σύζ. Ευστάθιου Σκανδαλίδη, και τον Μιχάλη (5.10.1917-3.2.1981).

10 Ο Νικόλαος Παπάτσος πέθανε στο Νοσοκομείο της Ρόδου από βρογχοπνευμονία, όπως προκύπτει από την πράξη θανάτου της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου με αρ. 122/24.9.1937.

11 Για την Μαριγώ Παπάτσου-Λυβίτση γνωρίζουμε ότι εγγεγραμμένη στις 26.5. 1938 και απεβίωσε τέσσερις μέρες μετά, στις 30.5.1938.

Όταν ο παπά-Ιωάννης Νικητόπουλος ή Παπάτος και ο Χαράλαμπος Α. Λυβίσης επρόκειτο να παντρέψουν τα παιδιά τους Νικόλαο και Μαρία (Μαριγώ), (βλ. Παράρτημα έγγραφα/ταυτότητες ιταλικές 10 και 11), σύμφωνα με τα ήθη της εποχής, στις 3 Ιουλίου του 1903 συνέταξαν και συνυπέγραψαν ενώπιον του Αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμανδρίτη Κυριλλου το ακόλουθο προικοσύμφωνο (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 12):

Τα αδέρφια (από δεξιά): Αννίκα, Καλλιόπη, Χαράλαμπος, Μιχάλης,

Μέλλων ὁ ὑποφαινόμενος Χαράλαμπος Α. Λυβίσης νά συνάψω εἰς γάμου κοινωνίαν τὴν θυγατέρα μου Μαρίαν μετὰ τοῦ Νικολάου παπα Ἰωάννου Παπάτου προικοδοτῶ αὐτῷ τὰ ἑξῆς:

Ἀκίνητα: ἓκ τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῆς μακαρίτιδος μητρὸς τῆς τὴν οἰκίαν εἰς Τροῦλλον, τὴν πλαγιάν εἰς Τρουλλωτὴν, τὸ χωράφιον εἰς Βοτίλου, τὸ εἰς Ἐλιάν, τὸ εἰς Καμπὶ καὶ τὸν κῆπον εἰς Τράπεζαν.

Κίνητά: Δύο στρώματα, ἓν ἐφάπλωμα, δεκαοκτῶ μαξιλάρια, πέντε μπατανίας μαλλίνους, ἑπτὰ σινδόνια, δεκαοκτῶ πεσέτας, δύο περνιτέδες, ὁ εἷς μεταξωτός, μίαν μεταξωτὴν ἔνδυμασίαν, δύο μαλλίνους καὶ πέντε μπασμαδέτας (δυσανάγνωστη λέξις), ἓν λαχουρὶ μεταξωτόν, τρία χάσικα, ἑπτὰ σινδόνας, μίαν κουβέρταν κορσεδένην, ἓν τραπεζομάνδηλον Κίνας, δύο ἔτερα χασεδένα, ἓν σενδοῦκι, τρία τραπέζια καρυδένα, δύο μπουρά, ἑννέα καθέκλας καρυδένας, ἓν σίδηρον, τέσσερα κάνδρα, ἓναν καθρέπτην, τέσσαρας εἰκόνας, τρεῖς 12/άδας πιάτα, τέσσαρας κούπας ἑμαγιέ, τρεῖς φαγιάντζας, ἓν τσαῖρό, ἑπτὰ κούπας Κίνας, δεκαοκτῶ φλυτζάνια καφέ, ἕξ φλυτζάνια τσαγιού, δεκαοκτῶ ποτήρια διαφόρου μεγέθους, μίαν καπνοθήκην, δύο ἀνθοδοχεῖα, ἓνα δίσκον, ἕξ φαγιάντζας ἓκ πορσελάνης, τρεῖς τετζερέδες χαλκίνους, δύο ταβάδες, μίαν στάμναν, ἓναν γανίτην, πέντε κιοῦπια, ἓν (δυσανάγνωστη λέξις) χάλκινον, δύο καράφας, μίαν σκάφην, ἓν σκαφίδι, δύο ζεύγη χειρομύλων, δύο δακτυλίδια χρυσά, ἓν ζεῦγος ἑνώπια, ἕξ ἀργυρά βραχιόλια, εἴκοσι 20/ρια χρυσά, δύο 12/δας περόνια κοχλιάρια ἀργυρομπλακένα (δυσανάγνωστη λέξις), ἕξ μαχαίρια, μίαν ραπτομηχανὴν Σίγγερ, καὶ τὰ

(δυσανάγνωστη λέξη) ἀργυρᾶ κοσμήματα ἅτινα περιέχει ἡ (δυσανάγνωστη λέξη) ὡς καὶ μετρητὰ εικοσόφραγκα χρυσᾶ ἑκατὸν, ἀριθμὸς 100, ἐξ ὧν τὰ πενήκοντα θὰ μετρήσω μετὰ ἕξ μῆνας τὰ πενήκοντα, τὰ δὲ ὑπόλοιπα πενήκοντα μετὰ δύο ἀπὸ σήμερον ἔτη. Οἱ γονεῖς τοῦ μελλονύμφου Νικολάου Παπᾶ Ἰωάννη Παπάτσου καὶ Καλῆ Ἡλία προικοδοτοῦν τῷ υἱῷ αὐτῶν τὰ ἑξῆς: Ἀκίνητα ἢ μὲν μήτηρ τὴν οἰκίαν εἰς Ἅγιον Ἰωάννην μὲ ὅσα ἐν αὐτῇ εὑρεθῶσι μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς, τὸ εἰς Μασουρετὸν χωράφιον μετὰ τῆς (δυσανάγνωστη λέξη) καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀγγείων, τὰ εἰς Κοφτάκαν δύο χωράφια, τὸ ἐπάνω καὶ τὸ παραπλεύρως, τὸ εἰς Στενὸν μέσα χωράφιον, τὸ εἰς Δάλι, τὸ εἰς Κριόν, τοὺς εἰς Λαγκάδα Ἄργους μετὰ τῆς (δυσανάγνωστη λέξη) καὶ (δυσανάγνωστη λέξη), τὸ εἰς αὐτὸ μέρος ἕτερον χωράφιον μετὰ τοῦ παρακειμένου ἀξενοτόπου (δυσανάγνωστη λέξη), τὸ εἰς Μισελλιεναν Ἄργους, τὸ εἰς Γλάστραν ἀμπέλιον, τὸ εἰς Παρασπόρι χωράφιον, τὸ εἰς Ἅγιον Ἰωάννην Ἄργους Ῥαχί μετὰ τῆς (δυσανάγνωστη λέξη), τὸ εἰς Καμάραν χωράφιον μετὰ τῆς (δυσανάγνωστη λέξη), τὸ εἰς Ἀπιδιάν, τὸ εἰς Ριμί τέσσαρας ταύλας, τὸ εἰς Βουνὸν (δυσανάγνωστη λέξη) χωράφιον, τὸ εἰς Ῥαμὸν μετὰ τῆς (δυσανάγνωστη λέξη), ὁ δὲ πατὴρ τὸ εἰς Στροελιὰν χωράφιον καὶ τὸ εἰς Λακκὶ ἀμπέλιον. Κινητὰ μαξιλάρια ὀκτώ, τέσσαρας μπατανίας, τέσσαρα χρέμια, τέσσαρα σινδόνια ἐξ ὧν τὰ δύο πλουμιστὰ (δυσανάγνωστη λέξη), ἐν εἰκονοστάσιον, τρία ἕτερα σινδόνια, δύο 12/δας πεσσέτας, ἐν λαχουρί, τὰ παλαιὰ πλουμιστὰ ὑποκάμισα, δύο ζεύγη βέργες ἀργυρᾶς, ἐν ζευγὸς ἐνώτια χρυσᾶ, ἐξ φλυτζάνια τσαγιού, ἐν ζευγὸς χειρομύλων, ἐν καζάνι, ἐν ἕτερον μικρόν, δύο στάμνας, ἕνα γανίτην, πέντε ἀξίνας, δύο ζεύγη λούρα, ἕνα κασμάν, μίαν ἄλυσιν ἀργυρᾶν, μίαν κουβέρταν, ἐν τραπεζομάντηλον, μίαν εἰκόνα, ἐν εἰκονοστάσιον, ἐν σαμαβάρι (δυσανάγνωστη λέξη), τρεῖς καθέκλας, ἐν στρῶμα, ἐν (δυσανάγνωστη λέξη) μάλλινον, μίαν σκάφην, ἐξ κοχλιάρια, ἐξ (δυσανάγνωστη λέξη), ἐξ μαχαίρια, δεκατρία κομμάτια φλουριὰ ἀξίας γρ. ὀκτακοσίων τριάκοντα πέντε, ἀρ. 835, δεκαοκτὼ πιάτα, ἐξ ποτήρια, ἕνα σιρτέν με μαλλί, μίαν μπατανίαν, ἐν ἐφάπλωμα, ἐν τέτζερον καὶ ὀκτὼ πινάκια. Ἐκ τῶν προικισθέντων κρατίζονται (δυσανάγνωστη λέξη) γεροντομοίρια δι' ἀμφοτέρους τοὺς προικίζοντας ἢ οἰκία εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, ἢ κάτω ταύλα ἢ διχαλὴ εἰς Κριόν, καὶ οἱ ἀμυδαλιῆς τῆς ἐπάνω ταύλας εἰς Παρασπόρι καὶ τὸ εἰς Λακκὶ ἀμπέλιον.

Ταῦτα πάντα οἰκεῖα βουλῇ ἐξ ἀνεπηρεάστῳ γνώμῃ προικοδοτήσαντες τοῖς εἰρημένοις τέκνοις ἡμῶν εὐχόμεθα εἶναι πολλαπλασιάσαντες προικοδοτήσωσι καὶ οὗτοι τοῖς γεννησαμένοις τέκνοις αὐτῶν. Εἰς ἐνδειξιν ὅθεν συνετάχθη τὸ παρόν προικοσύμφωνον, ὅπερ ἀναγνωσθὲν εὐκρινῶς ὑπεγράφη παρὰ τῶν προικισάντων, τῶν προικισθέντων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἐβεβαιώθη ὑπ' ἐμοῦ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου.

Ἐν Νισύρω τῆ 3 Ἰουλίου 1903

Οἱ προκισθέντες
 Νικόλαος παπὰ Ἰω. Παπάτσου
 δέχομαι
 Μαρία Χαραλάμπου Λυβίτση
 δέχομαι ὑπογραφομένη ὑπὸ τοῦ θείου
 μου Γ. Φιλίππου
 Οἱ μάρτυρες
 Ν. Βαρβούνης
 Ἀριστείδης Φωπιάδης
 Γ. Ν. Παπάτσος
 Γ. Παπαδόπουλος
 Ι. Γ. Κασιματίδης
 Ι. Μ. Κασιματίδης
 Φ. Φιλίππου

Οἱ προκίσαντες
 Ἰωάννης Ν. μετὰ τῆς πρεσβυτέρας μου
 καλῶς ἐπροκίσαμεν μέ τὰς εὐχὰς μας
 Χαράλαμπος Α. Λυβίτσης
 Δ. Ι. Φασουλαρίδου
 Ὁ του Ἁγίου Ῥόδου Ἐπίτροπος
 Ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος βεβαιοῖ
 Ὁ Γραμμ. Σακελλαρίδης

Ὁ Νικόλαος Παπάτσος άσκησε το επάγγελμα του καφεπώλη, αλλά συγχρόνως παρασκεύαζε διάφορα ποτά και κυρίως ούζο με την επωνυμία «Ούζο Παπάτσος» –την κονκουζίνα (απόσταγμα από σταφύλι ή σύκα), όπως λέγεται στη Νίσυρο– σε δικό του καζαναριό, (βλ. Παράρτημα, εικόνες 1,2,3), το οποίο ούζο, μάλιστα, εξήγαγε και στην ελεύθερη Ελλάδα. Το αποστακτήριό του (καζαναριό) ήταν στον Άγιο Σάββα, όπου και το καφενείο του. Άλλα ποτά τα οποία παρασκεύαζε, ήταν το κονιάκ, η μαστίχα και η ρετσίνα.

Στο δεύτερο οίκημα, από αριστερά, στεγαζόταν το καζαναριό του Νικολάου Ι. Παπάτσου. (αρχείο Νίκου Χ. Παπάτσου).

Όπως φαίνεται σε συμφωνητικό (αρ. 108/11) με ημερομηνία 20 Σεπτεμβρίου 1916 το αποστακτήριο πρέπει να λειτουργεί ίσως και πριν το 1916, αφού στο εν λόγω έγγραφο το οποίο επικυρώνεται από τους δύο δημάρχους του νησιού, Γ. Καμμά και Γ. Βαγιάτη, ο Νικόλαος Ι. Παπά-

τος φαίνεται να συνεταιρίζεται με τον Εμμανουήλ Κατσιματίδη και τον Μάρκο Ν. Βογιατζή για την παρασκευή οινοπνευματωδών ποτών (βλ. Παράρτημα, αρ. 13):¹²

108/11

Συμφωνητικὸν ἔγραφον

Ἐν Μανδρ(ακίω) Νισύρου σήμερον τὴν 20 7βρίου 1916 ἐνώπιον τῶν δημάρχων κυρ(ίων) Γ. Καμμὰ καὶ Γ. Βαγιάτου καὶ τοῦ γραμμ. Ν. Λογοθέτου ἐκτελοῦντος χρέη συμβολαιογραφικὰ κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦντα παρουσία καὶ τῶν γνωστῶν καὶ μὴ ἐξαιρουμένων ἐνηλίκων μαρτύρων Γ. Ἀνδριωτάκη καὶ Ἰ. Γιαννίδου ἐνεφανίσθησαν οἱ κ.κ. Ἐμμ. Μ. Κατσιματίδης καὶ Ν. Ι. Παπάτσος ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ κ. Μάρκος Ν. Βογιατζῆς ἀφ' ἑτέρου καὶ μᾶς ἐζήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἐκθέσαντες καὶ συνομολογήσαντες τὰ ἑξῆς:

1ον Οἱ κ. Ἐμ. Κατσιματίδης καὶ Ν. Ι. Παπάτσος ἀναλαμβάνουν τὴν κατασκευὴν οινοπνευματωδῶν ποτῶν διὰ τῶν ἐνταῦθα ἐργαλείων τοῦ ἐργοστασίου των, τοῦ κ. Μάρκου Ν. Βογιατζῆ ὑποχρεομένου νὰ καταβάλη ὡς ἀντιστάθμισμα κεφάλαια φργ. Ἰταλ. 2.000 πρὸς ἀγορὰν πρῶτων ὑλῶν ἥτοι σύκων σταφυλλῶν καὶ οἰωνδήποτε ἄλλων σακχαρούχων καρπῶν.

2ον Τῆ συναινέσει ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἐργασίας των, ἂν οἱ κ. Ἐμμ. Κατσιματίδης καὶ Ν.Ι. Παπάτσος ἤθελον καταβάλλῃ οἰονδήποτε ποσόν, ὁ κ. Μ. Ν. Βογιατζῆς ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλλῃ τὸ διπλάσιον μὴ δικαιουμένου νὰ ἀποκτήσῃ τι διὰ τὴν ἐπὶ πλέον ταύτην καταβολήν.

3ον Ἐὰν ὀψέποτε δι' οἰονδήποτε λόγον ἢ ἄνωθι ἀναφερομένη ἐργασία των ἤθελεν ἀποκτήσῃ μεγαλύτερα κεφάλαια αὕτη θὰ ἐπιβαρύνεται καὶ τὴν πληρωμὴν τόκων.

4ον Πάντα τὰ ἐξοδα ἅτινα ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ἢ ὡς εἴρηται ἐργασία, ἥτοι καυσίμων ὑλῶν, ἡμερομίσθια, ναύλους, μεταφορικὰ καὶ τὰ τούτοις συναφῆ, θέλουσιν ἐπιβαρύνῃ τὴν ἐργασίαν.

5ον Τὴν ἐξόδουσιν ὀφείλουσιν ἅπαντες οἱ συμβαλλόμενοι ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ἐνεργῶσιν ἀπὸ κοινοῦ συνεννοούμενοι.

6ον Τὸ καθαρὸν κέρδος μετὰ τὴν πώλησιν τῶν ἐξαχθησομένων προϊόντων, θὰ διανέμονται ἐξ ἴσου οἱ συμβαλλόμενοι ἥτοι οἱ μὲν κ. κ. Ἐμμ. Κατσιματίδης καὶ Ν.Ι. Παπάτσος θέλουσι λαμβάνειν τὸ ἥμισυ ὁ δὲ κ. Μ.Ν. Βογιατζῆς τὸ ἕτερον ἥμισυ καθὼς ἐξ ἴσου καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν θέλει ἐπιβαρύνει αὐτοῦς ὃ μὴ γένοιτο συμβησομένη ζημία.

12 Το ἔγγραφο αὐτὸ ἀνήκει στο ἀρχεῖο τοῦ Μιλτιάδη Λογοθέτη, το ὁποῖο καὶ μου παραχώρησε σε ἀντίγραφο.

7ον Ἡ συνεργασία αὕτη θέλει ἐξακολουθήσῃ ἐφ' ὅσον ἀμφότερα τὰ μέρη θὰ εἶναι εὐχαριστημένα καὶ συμφωνοῦν νά συνεχίσουν.

Διὸ συνετάγη τὸ παρὸν ὄπερ ἀνεγνώσθη εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων ὑπεγράφη ὑπ' αὐτῶν καὶ ὁμοῦ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῆς Δημαρχίας.

Ἐν Νισύρῳ τὴν 20 7βρίου 1916

Οἱ μάρτυρες	(οἱ συμβαλλόμενοι)	Οἱ Δήμαρχοι
Γ. Ἀνδριωτάκης	Ν. Κατσιματίδης, Ν.Ι. Παπάτσος	Γ. Καμμὰς
Ι. Γιαννίδης	Μάρκος Ν. Βογιατζῆς	Γ. Βαγιάτης

Ἀπὸ ἐγγράφο της Ἰταλικῆς Διοίκησης, το ὁποῖο υπογράφει ὁ διοικητῆς της ταξιαρχίας, του παραχωρήθηκε ἀδεία λειτουργίας ἐργοστασίου κατηγορίας II για την περίοδο ἀπὸ 5.12.1919 μέχρι τις 7.12.1929. (βλ. Παράρτημα, ἐγγράφο 14).

Το 1935 σε ἀπαντητήρια ἐπιστολὴ του πρὸς τον γνωστὸ ἔμπορο της Ρόδου Γεώργιο Βομβύλα δηλώνει, ὅτι ἀποδέχεται την προτεινόμενη ἐταιρική συνεργασία, ἀλλὰ καὶ πως ἀν ὑπάρχουν στη Νίσυρο *μυριστικά κλαδιά, τότε δυνάμεθα να βγάλωμεν καὶ διάφορα μυριστικά ἔλαια, καὶ υποστηρίζει ὅτι τα ποτά μας πιστεύω ὅτι θα εἶναι τα ἐκλεκτώτερα πάντων.* (βλ. Παράρτημα, ἐγγράφο αρ. 15).

Στα ἰταλικά τα χρόνια, κατὰ τα ὁποῖα ὁ Νικόλαος Παπάτσος διατηροῦσε τὸ ἀποστακτήριο, ὅπως καὶ στα υπόλοιπα Δωδεκάνησα, ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ ἐλληνοποιημένη λέξι φάμπρικα ἀπὸ την ἀντίστοιχη ὁμόσηχη ἰταλική fabbrica. Κι ὁ παππούς, ἄνθρωπος ευρηματικὸς, ευρυμαθῆς, δαιμόνιος καὶ πολυπράγμων εἶχε ἀναρτήσῃ στο καφενεῖο του πινακίδα στην ὁποία ἐγράφε τὴ δοσολογία του «θεραπευτικῆς» οὐζου για τὸ κάθε πρόβλημα, ὅπως π.χ. για τὴ θεραπεία της στεναχώριας, της θλίψης, της μελαγχολίας κ.λπ., ἐνῶ για τὴν ἀναπαραδιά ἐγράφε τὴ φράση «ἀναπαραδιά ἀθεράπευτος»!

Ὁ Νικόλαος Παπάτσος, υπῆρξε ἰδιοκτῆτης, ἐπίσης, του καφενεῖου «Ἡλικιωμένη», ὀνομασία που πήρε στη συνέχεια ἡ πλατεία στο σημεῖο ἐκεῖνο, ἡ ὁποία μέχρι σήμερα ἀποτελεῖ χῶρο ψυχαγωγίας των κατοίκων καὶ των ἐπισκεπτῶν.¹³

Ἀλλὰ καὶ στις σκωπτικῆς μαντινάδες δὲν τα πήγαινε ἄσχημα, ὅπως ὅταν σ' ἓνα συγγενικό του γάμο, κάποια γυναίκα της οἰκογένειας, τοῦ ζήτησε να τὴ βοηθήσει, να ταιριάζει τους στίχους της κι ἐκεῖνος αὐτοσπιγμεί της ἀπάντησε:

*Εγὼ ἔμαι γω, εγὼ ἔμαι γω,
εγὼ ἔμαι για τα μένα.*

13 Κουμέντος Νικήτας Ι., Πειράγματα καὶ ψυχαγωγία στη Νίσυρο, ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τ. 11, ἐκδ. Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1990, σ. 68.

*Εσύ 'σαι συ, εσύ 'σαι συ,
εσύ 'σαι για τα σένα.*

Σε κάποιο νεαρό, μάλιστα, που μπαινόβγαينه από το σπίτι μιας ανιψιάς του, του...εκτόξευσε το δίστιχο:

*Μπαίνεις βγαίνεις μπαινοβγαίνεις,
'α τημ πάρεις 'εν τημ παίρνεις,
'α τη φήκεις 'εν τη φήνεις,
αν τημ πάρεις πάρτει, αν τη φήκεις, φήστει.*

Ιωάννης Νικολάου Παπάτσος¹⁴

Ο Ιωάννης Ν. Παπάτσος (26.10.1905-25.10.1979) γεννήθηκε στη Νίσυρο και μετανάστευσε στις Η.Π.Α. τον Μάιο του 1921, σε ηλικία μόλις 16 ετών. Αργότερα επισκέφτηκε τη γενέτειρα Νίσυρο, όπου και παντρεύτηκε στις 11 Ιουλίου 1937 την Καλλιόπη Ιγνατίου ή Παυλίδη (1900-1998), για να επιστρέψει και πάλι στην Αμερική, αυτή τη φορά με τη σύζυγό του.

Ο Ιωάννης Ν. Παπάτσος.

Ο Ιωάννης και η Καλλιόπη Παπάτσου απέκτησαν δυο γιους, τον Νίκο και τον Παύλο που σπούδασαν και άσκησαν το λειτούργημα του δασκάλου. Ο Ιωάννης Παπάτσος υπήρξε ενεργό μέλος του Συλλόγου «Γνωμαγόρας», φέρεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του από το 1922 μέχρι το 1945 και εκλέχτηκε πρόεδρος το 1952.

Το ζεύγος Παπάτσου επισκέφτηκε τη Νίσυρο το 1962 ή 1963.

Ο Νίκος παντρεύτηκε την Ελληνοαμερικανίδα Μαρία Κούβαρη με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, τον Ιωάννη (1970) και την Ειρήνη (1972). Ο Παύλος παντρεύτηκε την Άννα Μ. Κοντορήνη από τον Εμπορείο της Νισύρου και απέκτησαν ένα παιδί, τον Ιωάννη (1974).

¹⁴ Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από την εργασία του Προέδρου της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών Κώστα Χαροφύλη με τον τίτλο «Η οικογένεια Κατσιματίδη (Οι Κατσιματίδες) της Νισύρου».

Η οικογένεια του Νικολάου Ι. Παπάτσου. Όρθιοι πίσω σειράς, από αριστερά: ; , Απόστολος Μαστρογιάννης, Χαράλαμπος Παπάτσος, Ευστάθιος Σκανδαλίδης, ; Μεσαία σειρά, από αριστερά: Νικόλαος Παπάτσος, Αννίκα Παπάτσου, Καλλιόπη Παπάτσου, ; , Μαριγώ Παπάτσου, Άννα του Πλήθου,¹⁵ Μπροστά από αριστερά: ; , Καλλιόπη και Ιωάννης Παπάτσος (νεόνυμφοι), Γούλα Μαστρογιάννη (Μάρτιν).

Άννα (Αννίκα) Παπάτσου σύζ. Απόστολου Μαστρογιάννη

Η Άννα Ν. Παπάτσου (15.12.1909 -16.6.1997) γεννήθηκε στη Νίσυρο και παντρεύτηκε τον Απόστολο Μαστρογιάννη, (12.8.1902-7.2.1991) δάσκαλο στο επάγγελμα, με τον οποίο απόκτησαν τέσσερα παιδιά. Τη Γούλα (6.8.1929-2.4.2021), τη Μιμή (Κλυταιμνήστρα) (16.3.1931-28.7.2015), τον Νικήτα (27.10.1932-16.8.2021) και τη Λορέτα (15.7.1935).

Η Γούλα (Μαρία ή Μαριγώ) παντρεύτηκε τον Μιχάλη Γιαννάκη Μάρτεν (1919-21.3.1975) και απόκτησαν τρία παιδιά, τον Παναγιώτη (1.3.1957), την Άννα σύζ. Κώστα Καμπανή (10.1.1960) και τον Απόστολο (5.11.1967).

Η Μιμή παντρεύτηκε τον δάσκαλο Νικήτα Κουμέντο (16.11.1931-

¹⁵ Άννα του Πλήθου, σύζ. Ηλία Κατσιματίδη: θεία της νύφης, Καλλιόπης Παπάτσου, το γένος Παυλίδη-Ιγνατίου (πληροφορία Κώστα Χαροφύλη).

22.6.2010) με τον οποίο απέκτησαν δύο παιδιά, τον Γιάννη (18.6. 1958) και την Ειρήνη σύζ. Μιχ. Κατσαρά (29.9.1962).

Ο Νικήτας, δάσκαλος στο επάγγελμα, παντρεύτηκε την Ανθούλα Ιάκ. Γεωργάκη με την οποία απέκτησαν δύο γιους, τον Απόστολο και τον Ιάκωβο.

Η Λορέτα παντρεύτηκε τον Τάκη Φραντζή, έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Απόστολο, τον Περούλη και την Άννα.

Όταν ο Νικόλαος Ι. Παπάτσος συμφώνησε να παντρεύσει την πρωτοθυγατέρα του Άννα (Αννίκα) μετά του Αποστόλη Μαστρογιάννη στις 5 Οκτωβρίου 1928, τότε ενώπιον του συμβολαιογράφου Αρχιμανδρίτη Κυρίλλου Ρωμανού συνετάγη και το ακόλουθο προικοσύμφωνο ανάμεσα στον ίδιο και τον μέλλοντα γαμπρό του (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 16):

Ο Απόστολος και η Άννα Μαστρογιάννη το 1928.¹⁶

Αρ. 159

Προικοσύμφωνον Άποστόλου Μαστρογιάννη

Έν Μανδρακίω Νισύρου τῆ 5ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ἑννεακοστοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος Παρασκευὴ καὶ ὥραν ἕκτην μετὰ μεσημβρίαν ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου Ἀρχ. Κυρίλου Ῥωμανοῦ ἐκτελοῦντος συνάμα καὶ χρέη συμβολαιογράφου κληθέντος ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Νικολάου Παπάτσου, ὁ κ. Νικόλαος Παπάτσος ἀφ' ἐνὸς καὶ ὁ κ. Ἀπόστολος Μαστρογιάννης ἀφ' ἑτέρου ἐζήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος προικοσυμφώνου καὶ ἐδήλωσαν ἐνώπιον τῶν ὑποφαινομένων Μαρτύρων κ.κ. Ὀδυσσέως Σακελλαρίδη, Θεμ. Οἰκονομίδου, Ἐμμ. Κατσιματίδου, Γεωργ. Σακελλαρίδου καὶ Φιλίππου Φιλίππου γνωστῶν καὶ μὴ ἐξαιρετέων ὑπὸ τοῦ νόμου, ὅτι συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους τὰ ἀκόλουθα:

α. Ὁ κ. Νικ. Παπάτσου μέλλων νὰ ἐκδώσῃ τὴν θυγατέραν αὐτοῦ Ἄνναν συνενοῦσαν καὶ γάμου κοινωνίαν πρὸς τὸν Ἀπόστολον Νικ. Μαστρογιάννη σὺν τῇ εὐχῇ αὐτοῦ καὶ εὐλογία προικίζει αὐτῇ τὰ ἀκόλουθα: ἀκίνητα. Μίαν οἰκίαν εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, τὸ εἰς Ἄργος χωράφιον ἀμπέλιον. Ταῦτὸν τὸ εἰς Ἄργος χωράφιον Μισελλίνα. Ταῦτὸν τὸ εἰς Ἄργος χωράφιον ἔλιπτας, τὸ εἰς

¹⁶ Μαστρογιάννης Νικήτας Απ., Η θητεία μου Λογοτεχνικό Ιστορήμα, Ρόδος, 2012, σ. 42.

Ἄργος χωράφιον Ἀλωνότοπον. Ταύτὸν τὴν εἰς Ἄργος ἀποστροφὴν μὲ τρεῖς κηπούλους, τὸ εἰς Ἄργος χωράφιον ταρασπόριον. Ταύτὸν τὸ εἰς Ἄργος χωράφιον ἅγιος Ἰωάννης μετὰ τῆς στέρνας, τὸ εἰς Καμάραν Ἄργος ἀλωνότοπον μετ' ἀποστροφῆς. Ταύτὸν Ῥιμί μὲ τὸ παραπλεύρως λάκκωμα καὶ τὸ χωράφιον ἀππιδιά, τὸ χωράφιον Μασουρωτός. Ταύτὸν εἰς Κοφτάκα δύο χωράφια ἐνωμένα καὶ τὸ χωράφιον Κριός. Κινητά. Μετρητὰ χρυσὰ εἰκοσόφραγκα ἑκατὸν τριάκοντα (130), ἔξ αὐτῶν ἐμετρήθησαν τὰ τριάκοντα (30). Δέκα δωδεκάδες ἀσπρόρουχα, ἕξ κουβέρτες διαφόρους ἢ μία μεταξωτὴ, δύο ἐφαπλώματα, δύο συρεῖδες (δυσανάγνωστη λέξις), ἕξ μαξελάρια βαμβάκινα, μία μαξελαρομάνα, ἓνα κυλίμιον, ἑπτὰ τάπητες, τρεῖς κινέζικες μὲ ἓνα τραπεζομάντυλον κινέζικο, δύο καὶ ἡμίση δωδέκατα πιάτα. Ταύτὸν τρεῖς δωδεκάδες ποτήρια, μία λαίνα μαρμαρίνην, τέσσερας δωδεκάδας μαχαιροπιρονοκούταλα, μία δωδεκάδα φλυζάνια, ἕτερα ἕξ μεγάλα φυζάνια τοῦ καφέ καὶ ἕξ μεγάλα τοῦ τεῖου, τέσσερες σουπιέρες. Ταύτὸν τρεῖς κοῦπες. Ταύτὸν τέσσερες καράφες τρεῖς μικρὰς καὶ μίαν μεγάλην. Ταύτὸν καράφες τρεῖς μικρὰς καὶ μίαν μεγάλην. Ταύτὸν τρία τηγάνια. Ταύτὸν τρεῖς τεζερέδες χαλκίνους. Ταύτὸν μίαν κατσαρόλα, ἓνα μαγκάλι χάλκινον, ἓνα μαστραπὰ χάλκινον, μίαν μηχανὴν τοῦ κρέατος, ἓναν μύλον τοῦ καφέ, ἓνα γουδι καὶ ἓνα σίδηρο, δύο μπρίκια χάλκινα, μία ἀλατιέρα, μίαν φρουτιέραν, ἓνα τραπέζι σιδηροῦν, τρία τραπέζια, ἓνα καναπέ, μίαν καργιόλλαν μεγάλην καὶ μίαν μικρὴν, ἓνα ὠρολόγιον μέγαλον τοῦ τοίχου, πέντε μεταξωτὲς μανδύλες, ἑπτὰ κουρτίνες με περδέδες, τέσσερα κάντρα, μίαν δωδεκάδα καθίσματα, ἓνα μπουφέ, ἓνα κάτοπτρο, δύο λάμπες τοῦ μπουρού, ἓνα μπουρό, μίαν λάμπα κρεμαστήν, μίαν τοῦ τραπεζιοῦ, ἓνα κομοδίνον, μίαν ῥαπτομηχανὴν τοῦ Σίγγερ, μίαν σκάφην τοῦ ζυμωτοῦ με ὅλα τὰ ἐξαρτήματα, δύο εἰκόνας, ἓνα κρεμαστάρι, μίαν ἀναπαιτική, ἓνα καμπαρέ, μίαν κατσαρόλα, δύο στάμνας καὶ ἓνα τσαϊνικόν.

Κοσμήματα: Σταυρὸν χρυσοῦν μὲ ἀλυσίδα, ἓν ζευγὸς ἐνωτίων, ἓνα μανδαλιό, ἓνα βραχιόλιον χρυσοῦν καὶ τρία δακτυλίδια χρυσά. Ὁ ἀδελφὸς τῆς μελλονύμφου Χαράλαμπος προικίζει αὐτῇ εἴκοσι (20) λίρας Ἀγγλίας, ὁ πατὴρ τοῦ μελλονύμφου προικίζει τῷ υἱῷ του Ἀποστόλω μίαν ντουλάπα, ἓνα καζάνι μέγαλον καὶ ἓνα δακτυλίδι χρυσοῦν καὶ τὴν εὐχὴν του καὶ μίαν εἰκόνα.

β. Ὁ Μελλονύμφος στέργει καὶ ἀποδέχεται τὴν προῖκα τὴν ὡς ἄνω ρηθεῖσαν.

γ. Ἡ τελετὴ τοῦ Γάμου ὠρίσθη τὴν προσεχῆ Κυριακὴν ἐβδόμην τρέχοντος.

Εἰς βεβαίωσιν τῶν ὡς ἄνω συνετάχθη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἥτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καὶ ἐνώπιον τῶν τε συμβαλλομένων καὶ τῶν Μαρτύρων, ὑπεγράφη ἰδιοχείρως παρὰ πάντων καὶ ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος.

Οἱ μάρτυρες
Ὀδυσσεὺς Σακελλαρίδης
Θεμ. Οἰκονομίδης
Ε. Κατσιματίδης
Γ. Ν. Σακελλαρίδης
Φ. Φιλίππου

οἱ Μελλονύμφοι
Ἀπόστ. Ν. Μαστρογιάννης
Ἄννα Ν. Παπάτσου

Οἱ προικίζοντες
Νικ. Παπάτσος
ὁ πατὴρ τοῦ μελλονύμφου
Νικ. Μαστρογιάννης

Ὁ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου Ἐπίτροπος
Ἀρχιμ. Κύριλλος Ῥωμάνος βεβαίωσ

Καλλιόπη Ν. Παπάτσου σύζ. Ευστάθιου Σκανδαλίδη

Η Καλλιόπη Ν. Παπάτσου (20.12.1913-20.10.2005) γεννήθηκε στη Νίσυρο και παντρεύτηκε τον Ευστάθιο Μ. Σκανδαλίδη (15.11. 1904-2.11.1975) από την Καρδάμαινα, ράφτη, παντοπώλη και βιολάτορα, με καταγωγή από τη Νίσυρο (από την οικογένεια των Σκαντάλιων), και απέκτησαν τέσσερα παιδιά, τον Μιχάλη (18.3.1935-4.1.2017), τον Νίκο (24.2.1940), τον Γιάννη (8.11.1942-14.1.2005) και τον Κώστα (5.9.1946).

Ο Ευστάθιος και η Καλλιόπη Σκανδαλίδη το 1945 μετακόμισαν από τη Νίσυρο στην Καρδάμαινα όπου και εγκαταστάθηκαν. Το 1965 μετακόμισαν στη Ρόδο, όπου ήδη βρισκόντουσαν τα παιδιά τους Μιχάλης, Νίκος και Κώστας.

Ο Μιχάλης παντρεύτηκε την Αρχόντα Ηρακλείδη (6.9.1938) από τη Χάλκη και απέκτησαν δύο παιδιά, τον Ευστάθιο (6.6.1962) που παντρεύτηκε την Μαριάνθη Πολίτη (18.2.1967) και τον Ευάγγελο (22.8.1967) που παντρεύτηκε την Ελένη Μπύρου (23.7.1971).

Ο Νίκος παντρεύτηκε την Ελευθερία-Ανδριάνα Καμπούρη (30.11. 1944) από τη Ρόδο με καταγωγή από Σύμη και Κάλυμνο και απέκτησαν δύο παιδιά, τον Ευστάθιο (15.10.1967) που παντρεύτηκε την Ξανθή Ράλλη (10.11.1967) από τα Δαδιά Έβρου και τον Φίλιππο (29.3.1974).

Ο Γιάννης παντρεύτηκε την Μαριάνθη Μηλιού (27.8.1946) από το Γεννάδι της Ρόδου και απέκτησαν δύο παιδιά, την Μπέτι (Τσαμπίκα) (28.1.1970) σύζ. Ιωάννη Ζωΐδη (22.4.1973) και τον Ευστάθιο (17.2. 1975) που παντρεύτηκε τη Γεωργία Αυγουστή (12.12.1979). Ο Κώστας παντρεύτηκε την Άρτεμη Παπαδημητρίου (6.9.1947) από το Γεννάδι της Ρόδου και απέκτησαν δύο παιδιά, την Μαρία (17.10.1969) σύζ. Μιχάλη Ρούσσινου (10.4.1969) με καταγωγή από την Δάφνη Κερκύρας και τον Ευστάθιο (24.5.1973) που παντρεύτηκε την Οάνα Στροέσκου (5.6.1979) από το Ιάσιο της Ρουμανίας.

Ο Ευστάθιος και η Καλλιόπη Σκανδαλίδη, το γένος Ν. Παπάτσου.

Ο Χαράλαμπος Νικολάου Παπάτσος

Ο Χαράλαμπος Ν. Παπάτσος (23.12.1911-18.6.1986), γεννήθηκε στο Μανδράκι της Νισύρου και παντρεύτηκε στις 19.10.1941 την Καλλιόπη Κέντρη του Ιωάννου (28.3.1922-20.1.2013), με την οποία απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τη Στυλιανή (Νίτσα), (16.12.1943), τη Μαριγώ (5.12.1946), τον Νικόλαο (24.7.1950) και την Ιωάννα (22.9.1957).

Η Στυλιανή παντρεύτηκε τον Ιωάννη Σταμέλο (7.1.1943-25.7. 2022) και απέκτησαν δύο παιδιά, την Δήμητρα (7.11.1978) και τον Πέτρο (26.2.1980).

Η Μαριγώ παντρεύτηκε τον Κυριάκο Κυριακίδη (7.5.1928 - 30.5.2019) και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Χριστόφορο (19.10.1972 - 9.10.2023), τη Βικτωρία (5.5.1975) και τον Χαράλαμπο (15.8.1978).

Ο Νικόλαος παντρεύτηκε την Καλλιόπη Δημιόπουλου (15.7.1961) και απέκτησαν τρία παιδιά, τη Μαρία (μοναχή Νικοδήμη), (14.7.1980), τον Χαράλαμπο (16.1.1983) και τον Νικήτα (2.9.1996).

Η Ιωάννα παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Σαραφίδη (11.2.1944) και απέκτησαν μια κόρη, την Καλλιόπη (1.3.1990).

Ο Χαράλαμπος Παπάτσος φοίτησε το 1932 στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Νομικής Σχολής, χωρίς όμως να μπορέσει να ολοκληρώσει τις σπουδές του. (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 17). Έλαβε πτυχίο από τις αγγλικές σχολές Henry, Ανώτερο Λογιστικό, Τμήμα Εμπορικής Σχολής. Στον Ελληνικό Στρατό υπηρέτησε ως στρατιώτης Πεζικού.

Υπηρέτησε στον Δήμο Μανδρακίου Νισύρου επί 27 έτη και αποχώρησε με τον βαθμό του εισηγητή. Υπέβαλε παραίτηση στις 7.1.1963, λόγω των σπουδών της πρωτοκόρης του Στυλιανής στο Φυσιολογικό Τμήμα του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.¹⁷

Έτσι η οικογένεια μετακόμισε στην Αθήνα σταδιακά. Η Στυλιανή το 1960, η Μαριγώ το 1961 και οι υπόλοιποι το 1963. Ο πατέρας Χαράλαμπος Παπάτσος, ευρισκόμενος πλέον στην Αθήνα, έπρεπε να εργαστεί για να

ανταπεξέλθει στα αυξημένα έξοδα της οικογένειας, οπότε και τον ίδιο χρόνο εργάστηκε ως λογιστής στο εργοστάσιο πλαστικών δοχείων της Ε.Β.Ι.Ε.Π. και στη συνέχεια έως και το 1970 ως προϊστάμενος λογιστηρίου του ιστορικού πολυκαταστήματος MINION στη γωνία Πατησίων και Βεραντζίερου, ιδιοκτησίας Ιωάννη Γεωργακά. Άξιο σημειώσεως, –και πρέπει να αναφερθεί–, το έγγρα-

Ο Χαράλαμπος και η Καλλιόπη
σύζ. Χαρ. Παπάτσου το γένος Ιω. Κέντρη.

17 Το σημερινό Τμήμα Βιολογίας ιδρύθηκε το 1970 (μαζί με το Τμήμα Γεωλογίας) στη θέση του καταργηθέντος με το Β.Δ. (Φ.Ε.Κ. Α', 149) 461 25.6./3.7. 1970 Φυσιολογικού Τμήματος.

φο του Χαράλαμπου Παπάτσου, με την ιδιότητα του Γραμματέα της Κοινότητας Μανδρακίου Νισύρου προς την Επιτροπή Διανομής Τροφίμων, με το οποίο εντέλλεται να λάβει ο αδελφός του Μιχάλης Παπάτσος 60 κιλά σίτου στις 7 Ιουλίου 1945, λόγω της μεγάλης πείνας που μαστίζε τα νησιά μας κατά τη Γερμανική κατοχή. (βλ. παράρτημα έγγραφο αρ. 18).

Από μικρή ηλικία έπασχε από σακχαρώδη διαβήτη. Τα προβλήματα υγείας του τον οδήγησαν αρκετές φορές στο νοσοκομείο «Ευαγγελισμός» κατά την περίοδο 1983-1986, ενώ τον Ιανουάριο 1986 του έγινε ακρωτηριασμός του αριστερού κάτω άκρου, έτος κατά το οποίο και απεβίωσε σε ηλικία 75 ετών.

Με το άγγελμα του θανάτου του, το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Μανδρακίου, επί Δημαρχίας Ηλία Διακομιχάλη, στις 18.6.1986 εξέδωσε ψήφισμα, το οποίο δημοσιεύτηκε στα «Νισυριακά Νέα», ενώ εκ μέρους του Συλλόγου Νισυρίων Αθηνών ο Γνωμαγόρας τον νεκρό αποχαιρέτησε κατά την εξόδιο ακολουθία ο Γενικός Γραμματέας Ιωάννης Χαρτοφύλης. (βλ. Παράρτημα, έγγραφο αρ. 19).

Ο αποχαιρετισμός του Προέδρου του Συλλόγου Νισυρίων ο «Γνωμαγόρας» Ιωάννη Χαρτοφύλη

Θρηνούμε κι εμείς κι οδυρόμαστε, μαζί με τον ψαλμωδό γιατί είναι << όντως φοβερότατον το του θανάτου μυστήριον >>.

Αν και μας είχες προετοιμάσει, αξέχαστε Χαράλαμπε, όμως ο θάνατός σου μας έπληξε κυριολεκτικά. Γιατί πάντα ελπίζαμε πως θ' άντεχες και σ' αυτή τη δοκιμασία, κοντά στις τόσες άλλες που σε βρήκαν. Όμως ήλθε, φαίνεται, τώρα το πλήρωμα του χρόνου. Ο μεγάλος Θεός θέλησε να σε πάρει κοντά του και να σ' απαλλάξει από την ταλαιπωρία και τους πόνους, που καρτερικά υπέφερες τόσα χρόνια.

Θρηνούμε λοιπόν για τον θάνατό σου, γιατί χάσαμε για πάντα ένα δικό μας άνθρωπο. Όμως μας παρηγορεί η σκέψη πως φεύγοντας απ' αυτή τη ζωή, μπορείς να είσαι βέβαιος ότι << τον δρόμο τετέλευκας ... >>.

Σ' όλη σου τη ζωή υπήρξες έντιμος, ενάρετος, ευσυνειδήτος, γι' αυτό και σε συνοδεύει το καλό όνομα, η 'έξωθεν καλή μαρτυρία''

Υπήρξες υπόδειγμα καλού οικογενειάρχη, εξαιρετου συζύγου, στοργικού πατέρα και κατάφερες, με την πολύτιμη συμπαράσταση μιας αφοσιωμένης συζύγου, μιας υπέροχης μάνας, ν' αποδώσεις στη ζωή βλαστάρια, που τιμούν τ' όνομά σου και την οικογενειακή σου παράδοση.

Σαν πατριώτης, προσέφερες για μια ολόκληρη ζωή τις υπηρεσίες σου στη Νίσυρο και ήσουν η ψυχή και η κατευθυντήρια δύναμη σ'

ολόκληρο το Δήμο μας. Κι έγγραψες από το πόστο αυτό ιστορία με την ευσυνειδησία σου, την υπέρμετρη εργατικότητα σου, την αφοσίωσή σου στο καθήκον και πάνω απ' όλα, με την τιμότητα με την οποία διαχειρίστηκες τα οικονομικά του νησιού μας. Υπακούοντας μ' αφοσίωση και πάθος στη φωνή της ιδιαίτερής μας πατρίδας παρέμεινες προσηλωμένος κοντά της κλείνοντας αυτιά και μάτια στις τόσες ευκαιρίες που σου προσφέρθηκαν για μια καλύτερη τύχη, για μια ευρύτερη καριέρα. Αυτής της πατρίδας, που πρόσφατα μου εμπιστεύτηκες τη λαχτάρα σου για μια επίσκεψη, για ένα στερνό, όπως μου πες προσκύνημα. Όμως δεν τα κατάφερες.

Προσωπικά, είχα την τύχη να μαθητεύσω κοντά σου, στα πρώτα βήματα της σταδιοδρομίας μου και θα θυμούμαι, μ' ευγνωμοσύνη πάντα, τις συμβουλές σου, τις νουθεσίες σου, τή στοργή με την οποία με καθοδηγούσες στο δρόμο της ζωής.

Σήμερα μου ανατέθηκε η θλιβερή αποστολή να σ' αποχαιρετήσω εκ μέρους της παροικίας μας και του Διοικητικού Συμβουλίου του "Γνωμαγόρα" το οποίο σε σημερινή του συνεδρίαση αποφάσισε να σε συνοδεύσει στην τελευταία σου κατοικία και να προσφέρει στη μνήμη σου, αντί για στεφάνι, χρηματικό ποσό στο λογαριασμό για την αντιστήριξη του οξού της Παναγιάς μας, κάτι που ασφαλώς θα το ήθελε η ψυχή σου.

Σου απευθύνω λοιπόν, αείμνηστε Χαράλαμπε, το στερνό αντίο, με βαθύ πόνο ψυχής και εύχομαι το χώμα που σε λίγο θα σε σκεπάσει να σου είναι ελαφρύ.

Αιωνία σου η μνήμη.

Γιάννης Χαρτοφύλης
Αθήνα 19/06/ 1986

Σήμερα ο γιος του Χαράλαμπου Παπάτσου, Νίκος, αναθυμάται:

«Όταν ο πατέρας μου πήγε για τελευταία φορά στη Νίσυρο, παρακάλεσα όσους παρευρίσκονταν στο σπίτι μας –μεταξύ των οποίων ήταν και η γιαγιά μου, η Στυλιανή Κέντρη–, να προετοιμαστούν να πουν κάτι προκειμένου να το ηχογραφήσω. Κι όταν ήρθε η σειρά του πατέρα μου, είπε: Ω Νίσυρός μου όμορφη φιλότατη μου πατρίδα, παντοτινά θα σ' αγαπώ ακόμα και στο μνήμα».

Μιχάλης Ν. Παπάτσος

Ο Μιχάλης Ν. Παπάτσος (5.10.1917-3.2.1981), ράφτης και βιολάτορας στο επάγγελμα, γεννήθηκε στη Νίσυρο και παντρεύτηκε την Θεολογία Παριανού (1917-2006), με την οποία απέκτησαν τρία παιδιά, τη Σοφία (1944-2000), τον Νίκο (10.5.1946), και τον Αντώνη (19.1.1950).

Η Σοφία παντρεύτηκε τον Παρασκευά Μανωλάκη από τη Ρόδο και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Μιχάλη (17.2.1968), τον Θεολόγο και τον Τσαμπίκο (28.8.1975).

Ο Νίκος παντρεύτηκε την Μαρία Σακαλή (11.2.1950) και απέκτησαν τρία παιδιά, την Ευτυχία (10.6.1970), τον Μιχάλη (4.1.1976) και τον Μανώλη (28.7.1984).

Ο Αντώνης παντρεύτηκε την Μαρία Νικητιάδη (25.10.1950- ;) και απέκτησαν δύο κόρες, την Ελένη (25.7.1973) και την Θεολογία (17.3.1979).

Το βιολί του Μιχάλη Ν. Παπάτσου
(αρχείο Νίκου Μ. Παπάτσου).

Ο Μιχάλης Ν. Παπάτσος με το βιολί του και ο Γ. Χατζηνικολάου στο λαούτο σε νισύρικο γλέντι.

Ο Μιχάλης Ν. Παπάτσος λίγα χρόνια πριν από τον θάνατό του, λόγω του ζακχαρώδους διαβήτη, όπως και στον αδελφό του Χαράλαμπο, έγινε ακρωτηριασμός του ενός κάτω άκρου.

Παράρτημα

Τηλεγράφημα πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα
τὸν Σουλτάνον

Ἐλλείπονται οἱ τίτλοι

Μεγαλειότατε

Στηριζόμενοι προνομίοις παραχωρηθέντων ὑπὸ Ἀσιδῆμων πιστῶν προγόνων ἄνευ τῶν ὁποίων ἁδύνατος ἡ διαμονὴ ἐν ξηρᾷ καὶ ἀγόνῃ νήσῳ Νίσυρῳ, πτωχοὶ κάτοικοι ἀνέκαθεν φυτεύουσι καπνὰ πρὸς χρῆσιν ἰδίων. Ἀπροσδοκῆτως ἐφέτος διαταγῇ Νομάρχου, παραλόγῃ ἐνεργείᾳ ὑποδιοικητοῦ Κῶ, ἤλθον εἰς Νίσυρον Γιούσμπασης Κομισάρης Ἀστυνόμοι στρατιῶται, πρωτοστατοσντος κατὰ πολιτῶν ῤη μας ἐνεργήσαντες ἐκρίζωσιν καπνῶν ἐπιτεθέντες κατὰ πολιτῶν πιστῶν ὀνηκῶν Τρισεβάστου Ὑμ. Μεγαλειότητος, μέ ξίφη, ρόπαλα καὶ πέτρας σοβαρῶς ὑπὲρ 20 τραυματίσαντες οἳτινες ποινικῶς θά ἐξήτων τὴν τιμωρίαν των ἂν δὲν εἶχον τὴν σκληρὰν πεῖραν ὅτι οὐδέποτε ἐδόθη δικαιοσύνη ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν τῆς Κῶ. λαοῦ ἅπας μὴ ὑποδῶσας τοτὲ βαρβάρους τούτοις τὰ ἴσα, ἀπέδειξε πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν του πρὸς τὸ ὕψηλόν κράτος Ὑμ. πολυσεβάστου Μεγαλειότητος. Ἡ ἐξ ἀφοσιώσεως ἀνοχή τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἔδωκε θράσος τοτὲ στρατιώτοις ὥστε μεθύοντες ἐν καπηλίοις νὰ κτηπῶσι μέχρι τραυματισμοῦ φιλησύχους πολίτας εἰς ἐργασίαν μεταβαίνοντας. Ἐγκαιρῶς ἐγνωστοποιήσαμεν ταῦτα τῆτε Ὑπουργῷ τῶν Ἐσωτερικῶν διὰ τηλεγραφημάτων καὶ ἀναφορᾶς μας τῇ Νομάρχῃ καὶ τῇ Καίμακάμῃ Κῶ, ζητοῦντες ἔπαναφορὰν τῆς τάξεως καὶ παθῶν τοιούτων μαγανουσιήτων. καὶ ἀπεσύρθησαν μὲν οἱ στρατιῶται, ἀλλ' ἤρξατο ἕτερου εἴδους παράνομος, ἀθαίρετος καὶ βάρβαρος καταδιώξις, ἔδυπόληπτος καὶ χρηστός ἔμπορος μεταβάς εἰς Ῥόδον ἐμπορικῆς του ἐργασίας ἐνεκεν, συλλαμβάνεται ὡς ἔσχατος κακοσργος, ρίπτεται εἰς φυλακὴν, καὶ μετὰ τιμᾶς ἡμέρας συνωδεῖα χωροφυλάκων ὀδηγεῖται εἰς Κῶ.

Ἠμπογέροντες πρόκριτοι καὶ καλοὶ πολλοὶ κλητεύονται εἰς Κῶν μένει ὁ τόπος ἄνευ ἐπιτοπίου Ἀρχῆς.

Ὑπὸ τὸ κράτος ἰσχυρᾶς συγκινήσεως Μεγαλειότατε, ἔνεκα τῶν συμβαίνόντων καὶ διότι οὐδεμίαν προστασίαν βλέπομεν, παρ' ὧν ἄρμοδιῶς καὶ νομοταγῶς ἀπετάθημεν φοβούμενοι δὲ συνεπίας ἔτι μᾶλλον δυσαρέστου, καταφεύγομεν πρὸς τὴν Ὑμ. Πολυσεβάστον Μεγαλειότητα τὸν κοινὸν ἡμῶν Πατέρα, ὅπως γένηται ἔλεος τοτὲ ἀναξίως ἀσχοῦσιν πιστοῖς καὶ ἀφοσιωμένοις ὀνηκόοις καὶ εὐδοκῆσῃ καὶ διατάξῃ παθῶν ἀθαίρετων καὶ παρανόμων μέτρων, ἅτινα ἀνέκαθεν ἡ Ὑποδιοίκησις Κῶ, εἰς ἣν κακῇ τῇ ποίρᾳ ὑπαγόμεθα συνήθεισε νὰ μετέρχηται ὅπως διηνεκῶς μᾶς καταπιέξῃ.

Ὅντες βέβαιοι ὅτι ἡ Ὑμ. Μεγαλειότης θέλει βελτιώσῃ τὴν ἀπερίγραπτον κακῆν κατὰστασιν, εἰς ἣν ἐδρίσκονται πιστὰ τέκνα τῆς καὶ δὲν θά γίνῃ ἀνάγκη νὰ ἐκζητήσωσι προστασίαν καὶ βελτίωσιν τῆς τύχης των δι' ἄλλων μέσων, δέομεθα τῇ Ὑψίστῃ ὑπὲρ μακροημερεύσεως καὶ ἀμεταπτότου ὀγείας τῆς Ὑμ. Μεγαλειότητος καὶ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Κραταιᾶς Ἀτοκρατορίας.

Διατελοῦμεν πιστὰ καὶ ἀφοσιωμένα τέκνα

Νίσυρος Ἰ' Αὐγούστου 1903

Οἱ Δημογέροντες
ὁ ἀναπληρωτῆς Ἐμ. Μ. Παρθενιάδης
Π. Δημητρίου

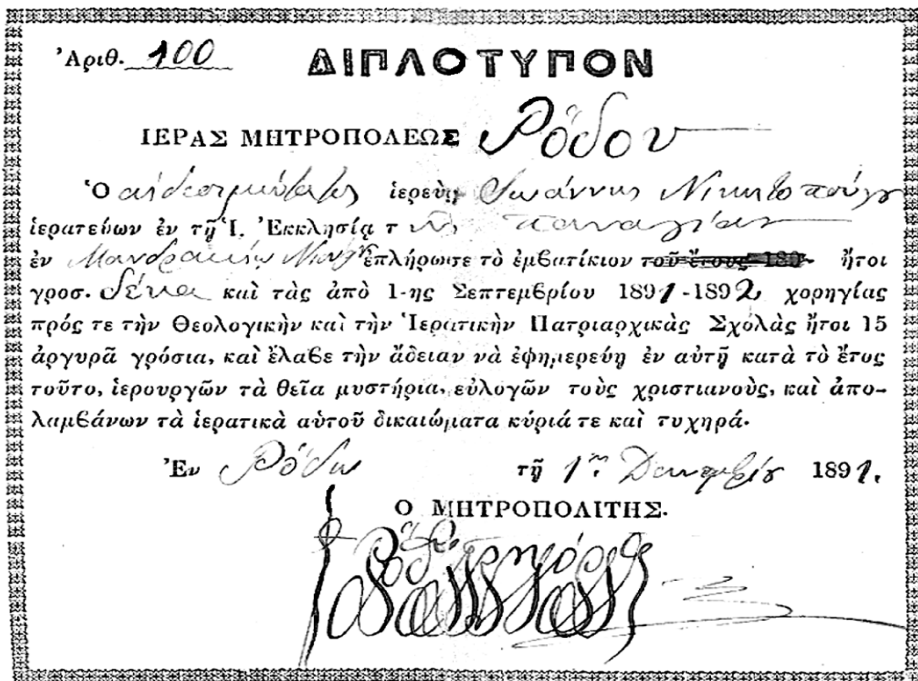
Συνεπεία ἐπισημασμένην αἰτήσαν ἀπὸ ἐνός ^{ἰσχυρῆς} ἐπιπέδου ἐξουσίας
 τῆς δια' τῆς ἀπὸ 13^{ης} τοῦ παρόντος ἀναγραφῆς τῆς Κοινότητος Μα-
 δρασίου τῆς Μοίρου, αἰτήσαν ἵνα χειροτονήσῃμεν ἱερεῖα δια-
 τὰ ἐξ ἡμερῶν ἐν αὐτῇ τὸν κληρὸν τοῦ παρόντος πᾶς Δασιάνου
Ν. Νικητοπούλου, θεβασίαν δὲ τῆς μερλοσιῆς τῆς χειρὸς
 τοῦ αἵματος, ἀγαθὸν δὲ τὸν παρόντος ἐπιχειρησιακὴν κήσαν
 χειρὸς οὗ ἐν Μανδρακίῳ τῆς Μοίρου ὀφειλόμενος
 Θεοάντης Ν. Νικητοπούλου, μερλοσιῆς τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνε-
 μαλινοῦ αὐτοῦ παροῦσιν αἰσίου τοῦ βωμοῦ τῆς ἱερασίης,
 μεχεροτονικῆ παρ' ἡμεῖς τῆς χειρὸς τοῦ ἀναγνώστη καὶ
 ἱεραρχικῆ ἀνεύματος, τῆς μὲν 27^{ης} τοῦ παρόντος κλη-
 ρικῆς βωμοῦ τῆς ἱερασίης, δὲ αἰώνος, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀνα-
 γνῶστη μεχεροτονικῆς ἀναγνώστης, ἱεραρχοῦν ἐν τῇ Ἰ. ἐν
 ἡμεῖς τῆς Παναγίας τῆς Ποταμιῆς ἐν Μανδρακίῳ
 τῆς Μοίρου, τῆς δὲ 29^{ης} τοῦ αὐτοῦ, ἀναβύκρον ἱερεῖς,
 ἐραρχοῦν ἐν τῇ Ἰ. ἐν ἡμεῖς τῆς αὐτοῦ Μορῆς
 τῆς Σουζακίης, ἐπὶ τῆς ἱερασίης τῆς ἐκείνης αἰ-
 σίου τοῦ ἱερασίης ἀνεύματος.

Ἐν ἐπιπέδου τοῦ ἀπὸ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πᾶς Θεοάντης
 Νικητοπούλου, τῆς ἀναβύκρον τῆς ἱερασίης, τῆς παρόντος, θε-
 βασίαν τοῦ βωμοῦ αὐτοῦ, καὶ δὲ οὗτος κληρὸς τῆς
 αἵματος ἵνα ἐξ ἡμερῶν ἐν τῇ ἐκείνη τῆς χείρας Μαν-
 δρακίῳ, δι' ἡμῶν ἐπιχειρησιακῆς.

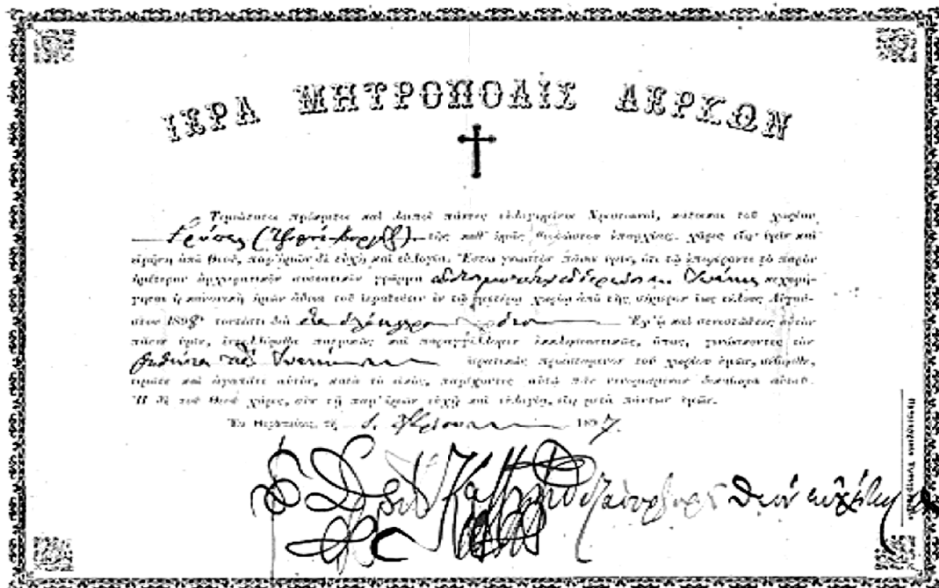
Ἐν Μοίρῳ τῆς 30^{ης} Μαΐου 1890.

[Handwritten signature] θεβασίαν

Ἐγγραφο αρ. 3

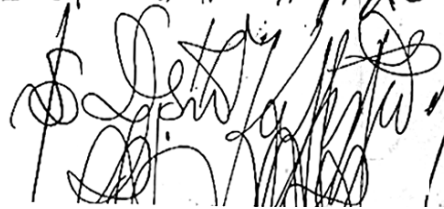

Ἐγγραφο αρ. 4

ΙΕΡΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΔΕΡΚΩΝ

Τιμιότατοι πρόκριτοι και λοιποί πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, κάτοικοι
 του χωρίου Λυτεών της καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου ἐπαρχίας
 χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία. Ἐστω
 γνωστὸν πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι τῷ ἐπιφέροντι τὸ παρὸν ἡμέτερον ἀρχιερατικὸν συστα-
 τικὸν γράμμα Γεωργίου Νωάνου κεχορηγήται ἡ κανονικὴ ἡμῶν ἄ-
 δεια τοῦ ἱερατεῦσθαι ἐν τῷ ὑμετέρῳ χωρίῳ ἀπὸ τῆς σήμερον ἕως τέλους Αὐγού-
 στου 1900 τουτέστι διὰ εὐλογίου ἕως ἔφ' ἡ καὶ συνιστῶν-
 τες αὐτὸν πᾶσιν ὑμῖν, ἐντελλόμεθα πατρικῶς καὶ παραγγέλλομεν ἐκκλησιαστι-
 κῶς, ὅπως, γινώσκοντες τὸν Γεωργίου Νωάνου ἱερατικῶς προϊστά-
 μενον τοῦ χωρίου ὑμῶν, σέβησθε, τιμᾶτε καὶ ἀγαπάτε αὐτὸν, κατὰ τὸ εἶκος,
 παρέχοντες αὐτῷ πᾶν νενομισμένον δικαίωμα αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις, σὺν
 τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ, τῇ 11 Αὐγούστου 1890 Ἰωάννου

 Ἰωάννου ἀρχιεπίσκοπος Δερκῶν

Ἐγγραφο αἰ. 5 18

18. Προφανῶς ἡ ημερομηνία στο κείμενο ... ἕως το τέλος Αυγούστου 1900 εἶναι λανθασμένη ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ 1901.

Την 5 Φεβρουαρίου 1908 Παναγιωτούσσης
 Βαφειοχώριον, Ο Βόταρον Έυχομαι
 φίλη λαλή μοι λένοντι και μηδέ αν σου
 και σύζυγον σου Νάμφην μου Φθονώ και
 Νένα σου υγιεία μου Ήννην του, καχόσαν
 εχομαι και, σου ἀπείφορα έμμ' υγιάνη και
 Απλέραν του Ήννην και ποικίλς συγγενίς έρ γίνε
 Ένα τον την έαίσοχην σου και έχορι σύγ' της υγι.
 ας σου υγιαι κα' γω χριείτι δία υρεαίτω. έδον δι
 να με γράψη διά να έδα ές την κεφίδα. έλε έρεν
 και έ δέν οί παρακινούν έρρε την άσχεβήν και
 την Νηνήν και υσόχην την άσείων έχο έδα έδν
 διά έχω αβλό, μέσος δέν ήδον έδον και άσχητον
 μέγιστα έδα έρεα και ές του πατριόχου μου Νεαίσιμ
 το χαριόν το άσείον έναρ το άχρον υρείσοτον μέρος
 έρρε διά μένω έχρον άσχηρα έσώδη παρ' έδν ή
 υρεία μου και έαίνομαι έδν ές του άσχεβήν μου την
 άσχησιον μου έδον δι να με γράψη έλε διά το
 έδον της Απλέρος σου έναρ καδ' ήκει σου είναι και
 χριός σου, έμαχός υιος της δόλι έχμα γούλον γρηί
 ζουι θεμάχια έλεου. ή τορίζεις το γραφίδη έλε έδν
 έλε έδν έρεα έσχομιν έρρε και έχει ή κρεοσιον
 του και ή ραδιόδης του έσχομιν έρρε έρρε
 ές άσχημας γήρας έδν το άσχημα μου έρ
 γη και έγω έμμ' έδν έδν έδν έδν έδν έδν
 καδ' άσχημας σου έρρε έδν έδν έδν έδν έδν
 έδν έδν έδν έδν έδν έδν έδν έδν έδν έδν
 Απλέρος σου να γίνε έδν έδν έδν έδν έδν

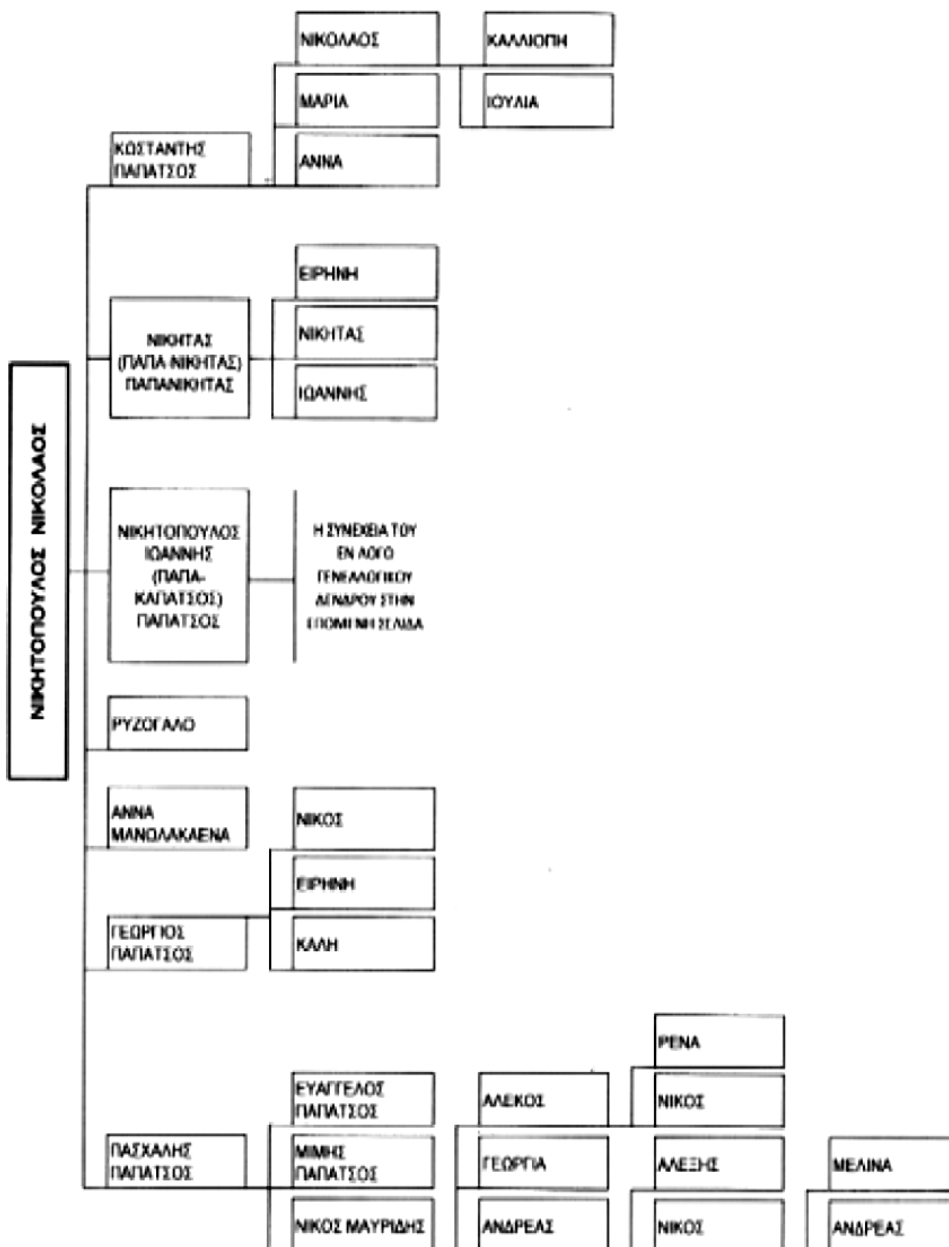
Διαθήκη

Εν Νέοις σήμερα δηλ 5 Μαΐου
 1924 υπέρωκον της Έθνομαιδα θυ-
 λικον : εσοφαινομενη παισα τωαυτης
 Παισαλοσ Τερπυ, προσλατη ερδοδαση
 ουα εχου και φρενοσ και εν τωαυ
 υπα ισοδουα ενα μη εα κα εμ
 δια εδ εδουα εν δαυαλα αδιαδελφ
 μενωσ και προσεφοσ εγγομικια
 με εδ εα δαυαλα μεν, ασφασουα
 αν εδουα την παρτα μεν Πασθικου
 δε με δε αδι εδ εα αμεσοδα.

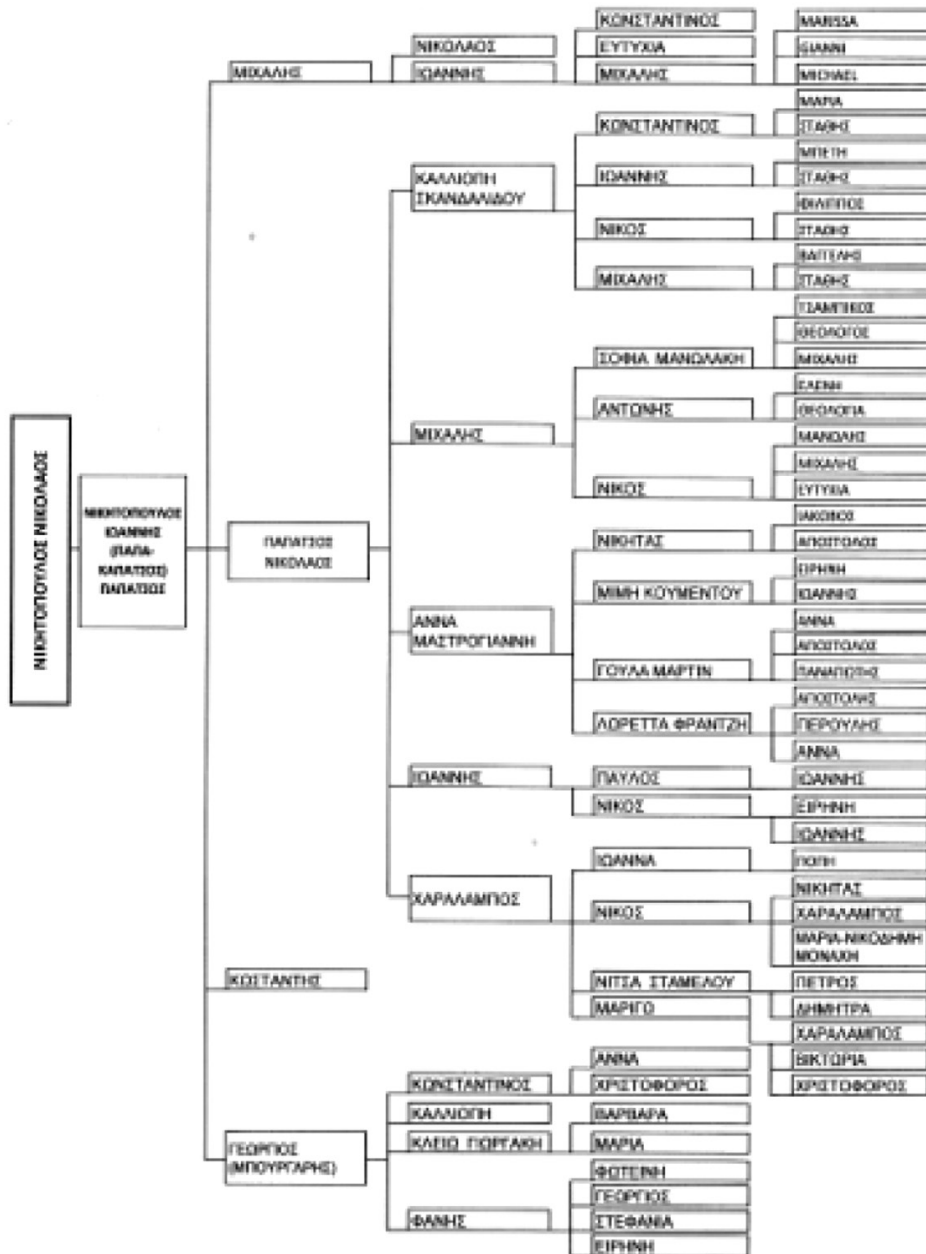
Εγ εα εγγομικια μεν τωαυτην Παισαλοσ
 Παισαλοσ εδ χραφια εγ γραμμεα
 εμιν ε ενασ και εγγομικια μεν
 εμ εχου μεν, και εγ εα εδουα
 εα εα ενασ και εγγομικια
 δε Πασθικου εδουα εμιν
 δε Πασθικου εδουα εμιν
 δε Πασθικου εδουα εμιν

Ν. Σ. Πασθικου
 Πασθικου
 Πασθικου
 Πασθικου
 εδουα εμιν εδουα εμιν εδουα εμιν
 εδουα εμιν εδουα εμιν εδουα εμιν

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΔΡΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΠΑΠΑΤΣΟΥ

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΔΡΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΠΑΠΑΤΣΟΥ

Dati e connotati del Titolare			Fotografie																
Professione <i>Commerciant</i> figlio di <i>fr. Giovanni</i> e di <i>fr. Clea Colloffe</i> nato a <i>Spalio (Viterbo)</i> il <i>7 ottobre 1894</i> domiciliato a <i>Viterbo</i> Prov. di <i>Egeo</i> statura <i>1,58</i> occhi <i>castani</i> capelli <i>grigi</i> barba <i>rasa</i> baffi <i>cast. brizzolati</i> colorito <i>bruno</i> segni particolari <i>esaltici alla radice del naso</i> <small>Colonna riservata ai connotati della moglie</small>			 <p>*** Spazio riservato alla fotografia della moglie</p> <p>Firma del Titolare <i>Νικόλαος Παπαδόπουλος</i></p>																
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Nome</th> <th>Figli Data di nascita</th> <th>Visto</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>			Nome	Figli Data di nascita	Visto													Autenticazione della firma e <i>TH addeventato</i> IL SEGRETARIO Firma dell'Autorità <i>Milano 1931</i> Data <i>23 Febbraio 1931</i> ** Firma della moglie	
Nome	Figli Data di nascita	Visto																	
Dati e connotati del Titolare			Fotografie																
Professione <i>caralunga</i> figlio di <i>fr. Caralumbo</i> e di <i>fr. Filippo Ania</i> nat. ad <i>Mandracchio</i> il <i>8-12-1883</i> domiciliato a <i>Mandracchio</i> Prov. di <i>Viterbo</i> statura <i>media</i> occhi <i>castani</i> capelli <i>brizzolati</i> barba <i>---</i> baffi <i>---</i> colorito <i>bruno</i> segni particolari <i>N. N.</i> <small>Colonna riservata ai connotati della moglie</small>			 <p>*** Spazio riservato alla fotografia della moglie</p> <p>Firma del Titolare <i>Μαρία Νυβίτα</i></p>																
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Nome</th> <th>Figli Data di nascita</th> <th>Visto</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>			Nome	Figli Data di nascita	Visto													Autenticazione della firma e della fotografia di <i>Liuzzi</i> <i>Milano</i> IL CAPO DELL'UFFICIO CENTRALE DI P. S. <i>Alm. Comandante CC. P.S. Guido Grassini</i> Firma <i>Liuzzi</i> Data <i>6 MAG 1938 Anno XVI</i> ** Firma della moglie	
Nome	Figli Data di nascita	Visto																	

Fabbriche di II Categoria
DICHIARAZIONE DI LAVORO

Cognome e Nome del fabbricante GIUSEPPE NICCOLI

N. della licenza d'esercizio 1919

Periodo di lavoro dal 5 del 10 Dic. al 9 del 1929

Capacità dell'apparecchio litri 100

Qualità delle materie prime fichi secchi kg. 100

Numero delle cotte per giornata di lavorazione due cotture in tutto il periodo

Bevanda che s'intende produrre a grado alcoolico mostico

Data 9 Novembre 1929

*quantità 4,15 alcool idratato a 29 gradi Alcoolici totali
 per la L. 1.118 alcool anidato*

ATTESTAZIONE DEL COMANDO DELLA BRIGATA DI FINANZA DI Misiro

Data di presentazione della dichiarazione 10 Novembre 1929

Visto si prosegue all'ufficio di Finanza del distretto favorevole

Misiro, 11 Novembre 1929 Anno VIII

IL COMANDANTE DELLA BRIGATA
(firma)

ATTESTAZIONE DELL'UFFICIO INCARICATO DELLA LIQUIDAZIONE

Si autorizza la lavorazione per il periodo dal 5 Novembre 1929
 al 9 Novembre 1929

L'ammontare dell'abbonamento è fissato in lire Quattordicimillette e 50/100
(21450/100) pagabili in una rata entro il 20 Febbraio 1929

Co. 9 Novembre 1929 III IL St. Capo 21/11/29
 (firma)

πέντε μεταξωτά μίαν δ'ύψι- έώτα κουνφύνη με έφρδέσει, τέτ-
 τασσανατρα, μίαν θωδεκάδο καθήματα - ένα μισουφέ, ένα
 κα' έσοφρον ένο ζάμωσι του μισουρού, ένα μισουρό, μίαν ζάμωσαν
 κρημαθίν, μίαν του τραυγιού, ένα κομοδίον, μίαν φαστο-
 μηκανίν του δίγγιφ - μίαν βιασμή του γυμοτού με' έρα της
 τα' έβαστήματα - δύο ειμόνας - ένα κρημασάρι - μίαν άνα-
 σανικη - ένα καμπαρέ - μίαν κατσάρ'ολα - δύο δάματα
 καί ένα τσαι πιόν.

Κοσμήματα: Δτανρόν χρυσού με' άχρσίδα, έν γυψος ένω βίω
 ένα μανδάχιέ - ένα θρακοχισ χρυσού, καί τρία όβιουχ'όλα
 χρυσα. - ό άδελφός ης μελχοιήφου Χαράλαμπος προικί-
 ηι αυτή έμοσι (20) λίρας άγγλίας. - ό πατήρ του μελχοιήφου
 Αραμής η τ'ν ήφ του Αωοστόζω μίαν ντουλάβα - ένα καζόνι
 μεγάλο καί ένα όαυτηχ'όλο χρυσού - καί τίν έπκόν του καί
 μίαν ειμόνα -

4) ό μελχοιήφου σβέρη καί άσοδ'ίχεται ηνι προίμα τίν
 ή άνω ρηδ'έβαν.

5) Η τελετή του φάμου ήρίσθη τίν ωροσε κήθ'οριασκήν
 έβδόμην τρέχοντος

έξ δεβαίωσι τίν ή άνω συνετάχη ή ωαρού σε ωράβις, η'τις
 άνηρωδ'έβα ή κρητ'ή καί έτώσιον τίν τε θυμβαχ'λομέναν καί
 τίν Μαρτύριον, έωιγράφι η διοκέρως ωαρά'ωσαν τίν καί έμοι
 του θυμβαχ'λογραφούτος.

οί Μάρτυρες	οί Μελχοιήφου	οί Προικίγοντες
Όδωνίξ Σαμηλαοίδης	Αωός. Ν. Μαστρογιάνης	Νικ. Παπάτσος
Θερ. Οίμονοιόδης	Ανέμα Ν. Παπαδοπού	ό πατήρ του μελχοιή- φου. Νικ. Μαστρογιάνης
Έκατοματίδης.		
Φ. Ν. Σαμηλαοίδης.		
Φ. Φιλιωσότ.		

ό της Α. Δ. του Μπρωσοχ'ίτου Ρόδου έώτρωσι
 / Κοκκιμ Χύρινη Ριντ'ίνος βεβαίωσ.

Ἐγγραφο αρ. 17

Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν
 Διακομῆς Προφίμων
 Ἐλάνθα

Παραχωρήσατε εἰς τὸν κ. Μιχαὴλ
 Παπαζοῦ ἔμπονα (ἀρθ. 60)
 χιλιγράμματα αἰκίου ρ 21,95 = ἄφρα
 7 κατὰ χιλιὰς προσιώσασαι δέκα
 ἐπιπλέον (ἀρθ. 1317).
 Το παρὸν δέον νὰ μοὶ μετρηθῇ
 ὡς Χρῆμα.
 Ἐν Μούρῃ τῆ 7/7-45
 Ὁ Τραπεζοκὸς
 Παπαζοῦ

Ἐγγραφο αρ. 18

■ Ιούνιος - Ιούλιος 1986

ΑΠΕΘΑΝΕ

Ο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

ΠΑΠΑΤΣΟΣ

Μετά από μακροχρόνια ασθένεια απέθανε την Τετάρτη 18 Ιουνίου ο Χαράλ. Παπάτσος. Ο θάνατός του αποτελεί απώλεια για τη Νισυριακή παροικία Αθήνας—Πειραιά, της οποίας πολλά μέλη συνόδευσαν τον αείμνηστο Χαράλαμπο στην τελευταία του κατοικία. Εκ μέρους του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ τον νεκρό αποχαιρέτησε με σύντομη ομιλία του ο Γεν. Γραμματέας του Συλλόγου κ. Γιάννης Χαροφύλης, αποφασίστηκε δε όπως αντί για στεφάνι διατεθεί στη μνήμη του, ποσό 5.000 δρχ. στο ταμείο αντιστήριξης του Οξυύ της Παναγίας. Στην οικογένειά του τα «Ν. Ν.» εκφράζουν θερμά συλλυπητήρια.

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

Το Δημοτ. Συμβούλιο του Δήμου Μανδρακίου Νισύρου, συνεδρίασε έκτακτα σήμερα στις 18.6.1986 ημέρα Τετάρτη και ώρα 7.30 μ.μ. ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου του Δημ. Συμβουλίου με αφορμή το θάνατο του συμπατριώτη μας και τέως Γραμματέα του Δήμου Χαράλαμπου Παπάτσου., αποφάσισε ομόφωνα:

1. Να εκφράσει τα θερμά του συλλυπητήρια στην οικογένειά του.
2. Να κατατεθεί στεφάνι εκ μέρους του Δήμου.
3. Να γίνει η κηδεία του με δαπάνη του Δήμου Μανδρακίου

αυτό στον τύπο.

Η απόφαση αυτή πήρε τον αριθμό 79)1986.

Αφού συντάχτηκε αυτό το πρακτικό υπογράφεται όπως παρακάτω:

Ο Δήμαρχος
 ΗΛ. ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗΣ
 Ο Πρόεδρος του Δ.Σ.
 Α. ΚΑΡΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
 Ο Πάρεδρος και τα Μέλη

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ

Η οικογένεια του αείμνηστου, Χαρ. Ν. Παπάτσου, ευχαριστεί όλους τους συμπατριώτες για τη συμπαράσταση στο πένθος της. Ιδιαίτερα δε, το Δήμο Μανδρακίου

Εικόνες 1,2,3.

Μέλη της οικογένειας Παπάτσου

Νικόλαος Πασχάλη Παπάτσος (Μαυρίδης).
Από μαρτυρίες των παιδιών του, στη Μικρασιατική
Εκστρατεία αν και αξιωματικός του Τουρκικού στρα-
τού, λιποτάχτησε και προσχώρησε στο πλευρό των
Ελλήνων. Καταδιωκόμενος από τους Τούρκους ανα-
γκάστηκε να αλλάξει επώνυμο, χρησιμοποιώντας το
επώνυμο της μητέρας του, Μαυρίδη.

25.1.1922.

Ευάγγελος Πασχάλη Παπάτσος.
Φαρμακοποιός, κάτοικος Βουρνόβα.

Αλέκος Νικολάου Μαυρίδης.

ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ

Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΟΥ ΠΕΡΑΣΜΕΝΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΘΥΜΑ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

Γιάννης Διαμ. Χαροφύλης

Από τα πολύ παλιά χρόνια ήταν γνωστή η **Φυματίωση**, μια μολυσματική αρρώστια, της οποίας η εμφάνιση είχε ως, βέβαιο σχεδόν, επακόλουθο το θάνατο. Προερχόταν από βακτήριο, που στην αρχή πιστευόταν πως μεταδόθηκε στον άνθρωπο από ζώα. Η αρρώστια, μεταξύ των ανθρώπων, μετεδίδετο κυρίως με τα σταγονίδια, που έβγαιναν από βήχα, φτέρνισμα, ομιλία κλπ, ενώ τα πιο συνηθισμένα συμπτώματά της, ήταν υψηλός πυρετός, βήχας, εφίδρωση, ατονίες, απώλεια βάρους και, σε προχωρημένη μορφή, η αιμόπτυση. Γι' αυτό και της δόθηκε η ονομασία **σαράκι**, γιατί «έτρωγε» σιγά-σιγά τον ανθρώπινο οργανισμό, όμως της είχαν δώσει και άλλες ονομασίες, όπως **φθίση, χτικιό κ.ά.** Προσέβαλλε άτομα ανεξάρτητα από γεωγραφική θέση, φύλο και ηλικία, με ιδιαίτερη όμως προτίμηση τα νεαρά άτομα.

Όπως προεγράφη, η αρρώστια ήταν γνωστή από τα πολύ παλιά χρόνια, μάλιστα η βιβλιογραφία αναφέρει πως είχε απασχολήσει η περίπτωση της και τον πατέρα της ιατρικής Ιπποκράτη. Πάντοτε όμως σε ανεκτά επίπεδα, σε σύγκριση με τα, προ αλλά και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, χρόνια, οπότε η πείνα, η εξαθλίωση και οι κακουχίες του πολέμου συνέτειναν, ώστε η φυματίωση να εξελιχτεί σε μάστιγα. Τα ποσοστά και μάλιστα θανατηφόρα, ολοένα και αυξάνονταν διεθνώς, με ένα κόσμο τρομοκρατημένο και απελπισμένο, καθώς έβλεπε το φάσμα του θανάτου να πλανάται γύρω του και την επιστήμη προβληματισμένη, αφού δεν υπήρχε το κατάλληλο αντίδοτο για να εμποδίσει την εξάπλωση της νόσου.

Όπως ήταν επόμενο, η Νίσυρος, δεν ήταν δυνατό να εξαιρεθεί από αυτή την μάστιγα, αντίθετα μάλιστα κατέβαλε υψηλό φόρο, με πολλά θύματα

τόσο στη Νίσυρο, όσο και μεταξύ των μελών των εκτός Νισύρου παροικιών. Νεαρά άτομα, γεμάτα ζωντάνια και δυναμισμό, από τη μια μέρα στην άλλη έχαναν τις δυνάμεις τους και τη ζωτικότητα τους και έπεφταν στο κρεβάτι, με αβέβαιο το αν και πότε θα ξανασηκωθούν. Η σύσταση του γιατρού, πάντα η ίδια. Απομόνωση του ασθενούς, μακριά από τα άλλα μέλη της οικογένειας, καλή τροφή και καθαρός αέρας, αφού δεν υπήρχε άλλο αποτελεσματικό φάρμακο. Και από τη σύσταση αυτή, το μόνο εύκολο και κατορθωτό ήταν ο καθαρός αέρας, σε ένα εξίσου καθαρό νησιώτικο περιβάλλον, απαλλαγμένο από κάθε είδους ρύπους και βλαβερά αιωρήματα. Για καλό φαγητό, ούτε συζήτηση, αφού λόγω του πολέμου ο κόσμος ζούσε μέρες πείνας και εξαθλίωσης, ώστε να λέει το «ψωμί, ψωμάκι». «Κρίθινο ψωμί κι εκείνο πού 'ν' το» έλεγε η θυμόσοφη Νισυριά.

Το κρέας ήταν δυσεύρετο, αφού οι χασάπηδες έσφαζαν, μόνο αν ήταν εξασφαλισμένη η αυθημερόν διάθεση των κρεάτων, αφού δεν υπήρχε τρόπος συντήρησής τους, πέρα από το γεγονός ότι και το χρήμα ήταν περιορισμένο. Όσο για την τήρηση μέτρων προστασίας και προφύλαξης, κι εδώ τα εμπόδια ήταν μεγάλα και οι δυσκολίες ανυπέρβλητες, αφού τα μέλη της οικογένειας ήταν υποχρεωμένα να ζουν, σε συγχρωτισμό με τον ασθενή, στο, περιορισμένων διαστάσεων, Νισυρικό παραδοσιακό σπίτι. Γι' αυτό και κάποιοι επέλεξαν ως λύση, την μεταφορά των ασθενών σε εξοχικές περιοχές και την εγκατάσταση σε αγροικίες (σπηλιάδια) το χειμώνα και το καλοκαίρι σε παράγκες ή καλύβες.

Θυμάμαι, μαθητής τότε και βοηθώντας, τις ελεύθερες ώρες, τον κτηνοτρόφο πάτερα μου, υπήρξα αυτόπτης μάρτυρας σε δυο περιπτώσεις. Στη μια ο ασθενής συνοδευόμενος από τη μητέρα του, είχε στήσει παράγκα σε κτήμα απέναντι από τον μαντρότοιχο του μοναστηριού της «Ευαγγελίστριας» και περνούσε την ημέρα του ξαπλωμένος σε ντιβάνι, κάτω από τη σκιά δέντρου και παραδίπλα καθόταν και συνήθως έπλεκε η μητέρα του. Κάθε πρωί τους καλημερίζαμε, καθώς ανεβαίναμε, με τον αείμνηστο αδελφό μου Νίκο, για το Στενό, που ήταν η μάνδρα του πατέρα μας και επιστρέφοντας, τους προσφέραμε, πάντα από απόσταση, γάλα ή τυρί, προσφορά του πατέρα μου. Και θυμάμαι, εκείνον να ρωτά με λαχτάρα «τι νέα από το χωριό;», ενώ η μάνα προσπαθούσε να κρύψει το δάκρυ της. Όταν καλοκαίριζε, φύγαμε από την περιοχή και μεταφέραμε στο Άργος, στον Κοκκινόματο, τα κασιόκια, τα οποία τα απογεύματα βοσκούσαμε στην περιοχή του μοναστηριού του Σταυρού. Κι εκεί, σε σπηλιάδι κάτω ακριβώς από το μοναστήρι, διέμενε άλλος ασθενής κι αυτός με συντροφιά τη μητέρα του. Κάθε απόγευμα βρισκόμασταν στην περιοχή και για να περνά η ώρα τραγουδούσαμε, οπότε έβγαινε η μητέρα για να μας «δώσει την ευχή της» και να μας ευχαριστήσει, εκ μέρους του ασθενούς, γιατί, όπως μας έλεγε, με τα τραγούδια μας ξεχνούσε τους πόνους του και έπαιρνε κουράγια.

Όμως αυτός ήταν σε σοβαρότερη κατάσταση κι όταν ένα απόγευμα πλησιάζαμε, βρεθήκαμε μπροστά σε μια τραγική εικόνα, με δυο νεαρούς, από αυτούς που παραθέριζαν στην περιοχή, να σηκώνουν στο ώμο ανεμόσκαλα, αντί φορείου, με δεμένο επάνω το νεκρό, ξεκινώντας για το Μανδράκι, και τη μητέρα να ακολουθεί, με γοερό κλάμα και σπαρακτική κραυγή, που τάραζε την ηρεμία του τοπίου. Βουβοί και ακίνητοι παρακολούθησαμε τη σκηνή, η οποία μας επηρέασε βαθειά σε σημείο, που για πολλές μέρες φοβόμασταν να πλησιάσουμε στην περιοχή.

Υπήρχαν όμως και ασθενείς, που έμεναν στο σπίτι, άλλοι μόνοι, χωρίς φροντίδα και περιποίηση, γεγονός που έκανε την κατάσταση, από κάθε άποψη, πιο δύσκολη και άλλοι ανάμεσα στα άλλα μέλη της οικογένειας. Μια τέτοια περίπτωση είχαμε στη γειτονιά μας, λίγα μέτρα από το σπίτι μας. Επρόκειτο για άτομο μεγάλης ηλικίας, χωρίς δική του οικογένεια, με κάποιους συγγενείς να τον επισκέπτονται, κατά καιρούς, αλλά από απόσταση. Θυμάμαι, πως του κυτπούσαν την πόρτα, τού άφηναν στο κατώφλι το φαγητό και έφευγαν κι εκείνος κατέβαινε μετά και το έπαιρνε. Το ίδιο κάναμε κι εμείς, παίρνοντάς του το ... βρισκόμενο, που συχνά-πυκνά του πρόσφεραν η αείμηστη μητέρα μου, η Άννα του Γιάνναρου, της οποίας η ευαισθησία, σε παρόμοιες περιπτώσεις, αποτελούσε αξιομίμητο παράδειγμα. Τελικά κάποια μέρα, που δεν έδωσε σημεία ζωής, παραβίασαν οι γείτονες την πόρτα και τον βρήκαν νεκρό στο πάτωμα. Άλλοι ασθενείς έμεναν κοντά στην οικογένεια τηρώντας κατά το δυνατόν τα μέτρα προφύλαξης, ως επί το πλείστον ανεπαρκή, αφού οι υπάρχουσες συνθήκες δεν επέτρεπαν κάτι το καλύτερο.

Σε μια τέτοια περίπτωση, ο ασθενής, για να απομακρύνεται από τα άλλα μέλη της οικογένειας, έπαιρνε το φαγητό του κάθε πρωί και ξεκινούσε για τους Χοχλάκους. Εκεί έμενε όλη την ημέρα, με συντροφιά, όπως έλεγε, τα κύματα και τις κινήσεις του ήλιου. Καθισμένος στη βάση του Οξού, παρακολουθούσε και σημείωνε στο έδαφος τις θέσεις, που εμφανιζόταν το πρωί και τα σημεία, που έδυε το βράδυ, με σημείο αναφοράς το άκρο της Κεφάλου, την Κρουκέλλα. Η δυσχέρεια απομόνωσης των ασθενών και η αδυναμία προφύλαξης των λοιπών μελών της οικογένειας, δεν παρατηρείτο μόνο στη Νίσυρο, αλλά και σε άλλους Νισυρίους της διασποράς,--για να περιοριστούμε στα καθ' ημάς--τους οποίους δεν είχε εξαιρέσει από τις προτιμήσεις της φυματίωσης.

Σε έκθεση Κοινωνικής λειτουργού της Ρόδου, που είχεν επισκεφτεί τότε υπηρεσιακώς μια τέτοια Νισυρική οικογένεια, με πατέρα φυματικό, διαβάσαμε: *«Επρόκειτο περί πολυμελούς οικογένειας, η οποία διέμενε σε ενιαίο χώρο καλυμμένο από λαμαρίνες, με το δάπεδο στρωμένο με λίγο τσιμέντο, με ελλιπή αερισμό και ανύπαρκτη θέρμανση. Και σε κάποια γωνιά, είχαν απλώσει ένα σεντόνι, πίσω από το οποίο είχε το κρεβάτι του ο φυματι-*

κός πατέρας, ενώ στην άλλη μεριά του σεντονιού έπαιζαν τα παιδιά». Και όταν με δική της σύσταση υποβλήθηκαν σε ιατρική εξέταση, το ένα από αυτά βρέθηκε προφυματικό και το άλλο με αδενοπάθεια και εστάλησαν για θεραπεία στο **Πρεβεντόριο** (1).

Η φυματίωση, όπως προεγράφη, είχε λάβει μορφή πανδημίας, με αλματώδη αύξηση των κρουσμάτων κυρίως στις μεγαλουπόλεις. Για το λόγο αυτό, στην Αθήνα, στο Νοσοκομείο ΣΩΤΗΡΙΑ, που ως τότε λειτουργούσε ως Σανατόριο, ιδρύθηκε το 1945 η πρώτη φυματική κλινική, η οποία με το άνοιγμά της κατεκλύσθη από φυματικούς ασθενείς, από όλη την Ελλάδα. Μόλις εγνώσθη η είδηση, πολλοί Νισύριοι, που είχαν την οικονομική δυνατότητα, έφυγαν από τη Νίσυρο, για να αναζητήσουν εκεί θεραπεία. Όμως οι δυνατότητες, κυρίως όσον αφορά τη ξενοδοχειακή υποδομή (θάλαμοι, κλίνες, κλπ), ήταν περιορισμένες, γι' αυτό οι περισσότεροι ασθενείς παρακολουθούνταν ως «εξωτερικοί», με το νοσοκομείο να περιορίζεται μόνο σε παρακολούθηση της πορείας της ασθένειας, με εφαρμογή θεραπευτικής αγωγής, ανάλογα με τις υπάρχουσες δυνατότητες. Γι' αυτό και όσοι από τους Νισυρίους ασθενείς δεν διέθεταν συγγενική ή άλλου είδους στέγη στην Αθήνα, διέμεναν, με ενοίκιο, σε μικρά ιδιωτικά οικήματα, στην περιοχή (της Αγίας Παρασκευής) γύρω από το Νοσοκομείο, ώστε να διευκολύνονται στην καθιερωμένη ιατρική παρακολούθηση. Όπως εγράφη αργότερα, ήταν πολύ μεγάλη η προσέλευση ασθενών στο ΣΩΤΗΡΙΑ, και με δεδομένη την αδυναμία αντιμετώπισης των περιστατικών, οι θάνατοι, μέρα με την ημέρα πολλαπλασιάζονταν, σε σημείο, που πολλοί ετάφησαν σε κοινούς τάφους, μέσα στο χώρο του νοσοκομείου. Αλλά και στη Νίσυρο η κατάσταση ολοένα και χειροτέρευε, με την ασθένεια να απλώνεται με ανεξέλεγκτους ρυθμούς, με τους θανάτους να πολλαπλασιάζονται, και με τον κόσμο να παρακολουθεί την κατάσταση, φοβισμένος και ανήμπορος να αντιδράσει. Το πένθος απλωνόταν από σπίτι σε σπίτι, manάδες, αδελφές, σύζυγοι μαυροφορεμένες έκλαιγαν τον άνθρωπό τους, παιδιά έμεναν ορφανά, φίλιες διαλύονταν, ενώ το θανατικό είχε επηρεάσει κάθε έκφανση της ζωής.

Τα σπίτια των ασθενών σιγματιζόνταν, απομονώνονταν, αφού κάθε επαφή με το περιβάλλον των ασθενών, εθεωρείτο επικίνδυνη και επισφαλής, αφού παντού είχε εισχωρήσει ο φόβος του θανάτου, ακόμα και τα τραγούδια, στις παρέες και τα γλέντια μιλούσαν γι' αυτόν.

(1) **Πρεβεντόριο.** Η λέξη προέρχεται από το λατινικό Praeventus = πρόληψη. Θεραπευτικόν Ίδρυμα προληπτικής υγιεινής, κυρίως για μικρά παιδιά, που διατρέχουν κίνδυνο να προσβληθούν από φυματίωση. Από τον Μάρτιο του 1981 μετετράπη σε Δομή ΑμεΑ ανηλίκων, «Ο Άγιος Ανδρέας».

«Μάνα με λένε φτυσικό, μου λεν πως θα πεθάνω...».

«Μάνα μου φέρ' μου το γιατρό τον πόνο μου να γιάνει...»

*«Θ' ανέβω και θα κατοικήσω στο πιο ψηλότερο βουνό,
κι όταν θα κλαίω και πονώ ν' αναστενάξει το βουνό...».*

Κι ενώ ο κόσμος ζούσε μέσα σε κλίμα απόγνωσης και απογοήτευσης, ξαφνικά κυκλοφόρησε η είδηση, πως στο χωριό Αγία Ελεούσα της Ρόδου, ιδρύθηκε και λειτουργούσε Σανατόριο. Ήταν στα 1947, αμέσως μετά την παράδοση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα και ο τότε στρατιωτικός Διοικητής Δωδεκανήσου Περικλής Ιωαννίδης, παρακολουθώντας με αγωνία την όλη κατάσταση, θέλησε τουλάχιστο να θέσει υπό κρατική φροντίδα τους ασθενείς. Και τότε ίδρυσε το Σανατόριο «Βασίλισσα Φρειδερίκη», που στεγάστηκε στο κτηριακό συγκρότημα του πρώην Ιταλικού σχολείου, σε ένα χώρο κατάλληλο για το συγκεκριμένο σκοπό, με μεγάλα ευρύχωρα κτήρια, με μεγάλη ασφαλτοστρωμένη πλατεία, με πευκόφυτη τη γύρω περιοχή, με διαδρόμους με παγκάκια για κυκλοφορία των ασθενών, και σε απόσταση από άλλες κατοικημένες περιοχές, ώστε να μην υπάρχει κίνδυνος μετάδοσης της αρρώστιας. Διέθετε 80 κλίνες και παρείχε στους ασθενείς καθαρό περιβάλλον, βελτιωμένη τροφή, βιταμίνες και ιατρική φροντίδα, με τα διατιθέμενα μέσα και υλικά, ενώ σε συνεργασία με το Νοσοκομείο «ΣΩΤΗΡΙΑ» στην Αθήνα, αντιμετωπίζονταν τα σοβαρά περιστατικά, συμπεριλαμβανομένων και εγχειρήσεων. Την ίδρυση του Σανατορίου υποδέχτηκαν οι ασθενείς με ανακούφιση, με αισιοδοξία και με ελπίδες ότι «σε κάποια καλά χέρια θα απέθεταν τη δυστυχία τους».

Υπήρχεν όμως και η πλευρά των απαισιόδοξων, που το αποκάλεσαν «καταφύγιο μελλοθανάτων», άλλοι «τόπο ζωντανών νεκρών» κι άλλοι «Σπίτι παρηγοριάς». Το βέβαιο ήταν, ότι, ειδικά για τους ασθενείς της Νίσυρου, εκτός από το σπίτι και την εξοχή, ανοιγόταν ένας νέος δρόμος για να ακολουθήσουν, με τη φροντίδα των ειδικών επιστημόνων, έστω και με περιορισμένα μέσα για την απαιτούμενη φαρμακευτική αγωγή. Γι' αυτό και αρκετοί από αυτούς διακομίστηκαν αμέσως εκεί, ενώ πολλοί άλλοι έμειναν εκτός, αφού μέσα σε λίγο διάστημα καλύφθηκαν οι υπάρχουσες κλίνες. Γι' αυτό και έγινε σκέψη, να ιδρυθεί ως παράρτημα, ειδική κλινική στο Νοσοκομείο Ρόδου, όμως η είδηση προσέκρουσε σε σφοδρή αντίδραση της τοπικής κοινωνίας, από φόβο μετάδοσης της νόσου.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν έφτασε ως μάννα εξ ουρανού η είδηση ότι, στην Αμερική ανακαλύφθη φάρμακο με την επωνυμία «Στρεπτομυκίνη», το οποίο είναι θαυματουργό, για την περίπτωση της φυματίωσης. Χάρης ευαγγελία μεταξύ των ασθενών, όλοι πανηγύρισαν, αφού το νέο φάρμακο θα τους έδινε ξανά πίσω τη ζωή, που ως τότε έβλεπαν σταδιακά να

τους εγκαταλείπει. Δεν άργησε όμως να έρθει ξανά η απογοήτευση, αφού τα νέα έλεγαν πως η στρεπτομυκίνη δεν είχε έρθει ακόμα στην Ελλάδα, αλλά και ότι το κόστος αγοράς ήταν υπέρογκο για τα δικά τους βαλάντια. Και στην απόγνωσή τους κάποιοι θυμήθηκαν τα αδέρφια τους, τα μέλη των Νισουριακών Συλλόγων Αμερικής, τους ανθρώπους αυτούς, που σε κάθε δυσκολία έμπαιναν πάντα μπροστά, έτοιμοι για προσφορά, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν πρόκειται να προσφέρουν θεραπεία, υγεία, ζωή σε ασθενείς συμπατριώτες τους, κτυπημένους από την, ως τώρα ανίατη φυματίωση. Και πήραν το θάρρος να τους ... κτυπήσουν την πόρτα. Σωρεία επιστολών έφτανε με κάθε ταχυδρομείο στις διευθύνσεις των Συλλόγων. Και σε όλες, οι αποστολές διεκτραγωδούσαν την ίδια κατάσταση: Φτώχεια, ανέχεια, πόνος, δυστυχία και κοινό αίτημα για βοήθεια, για οικονομική ενίσχυση, προκειμένου να προμηθευτούν το σωτήριο φάρμακο της στρεπτομυκίνης. Άνθρωποι νοικοκυραίοι, εργατικοί, περήφανοι, τώρα αναγκάζονταν να ... ζητιανέψουν, να ζητήσουν βοήθεια και συμπαράσταση, προκειμένου να κερδίσουν τη ζωή τους, να αποφύγουν το θάνατο, με του οποίου την απειλή και το φάσμα περνούσαν τις μέρες τους.

Άξιον ιδιαίτερης μνείας τυγχάνει το γεγονός, ότι στους Νισουριακούς Συλλόγους δεν απευθύνονταν μόνο Νισύριοι ασθενείς. Βλέποντας, ασθενείς από άλλα νησιά, την ολοπρόθυμη ανταπόκριση των συλλόγων μας στα αιτήματα των Νισουρίων συμπατριωτών τους, αποφάσισαν να ζητήσουν και οι ίδιοι τη συνδρομή τους. Σε ομαδική επιστολή προς τον «Γνωμαγόρα» Αμερικής, της οποίας απόσπασμα ακολουθεί, που υπογράφουν, 4 Ρόδιοι, 2 Κώοι, 1 Καλύμνιος, 6 Συμιακοί, 2 Καρπάθιοι, 2 Λέριοι, 2 Καστελλοριζιοί, όλοι ασθενείς νοσηλεύόμενοι στο νοσοκομείο «ΣΩΤΗΡΙΑ», διεκτραγωδούσαν την κατάσταση, στην οποία βρίσκονταν και ζητούσαν τη βοήθειά τους κι ακόμα παρακαλούσαν να ενημερώσουν και να ευαισθητοποιήσουν και τους Συλλόγους των δικών τους νησιών, ώστε να έλθουν αρωγοί στα προβλήματα, που καθένας αντιμετώπιζε.

Στα ενδεικτικά αποσπάσματα των επιστολών των Νισουρίων, που ακολουθούν, μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανένας την τραγικότητα της κατάστασης, που ζούσε καθένας από τους ασθενείς:

Για ευνόητους λόγους αφαιρέθησαν τα στοιχεία που αναφέρονται στους αποστολές των επιστολών.

Κιέ Πρόεδρε υπήλνω έρρωτος απο φυμα-
τίουσι κι παραμαχώ θέρμο έάν ες είναι
δυνατόι μου εέχετε αυτά τα φάρμακα για
κι έγιο άδυνατό να τα αγοράσω.

Είμαι κι Πρόεδρε παιδρεμένος με τρία
παιδιά το ένα το έχω στη παιδική γαργιά
από πνευμονική άδυναπάδια κι το άλλο
έχει όζοα άδονοπάδια κι φροτίζω να το
θάω κι αυτό. Καικό εε ένα δωμάτιο
ο μέτω οίνογένειου μου, δηλαδή η δέση
μου είναι άπεχπιότητα, πως δεν μπο-
ρώ να ες την περιγράψω.
... Σημ. εαυτέδες από τον πατέρα μου

Παραμαχώ το Γεωδών γυμνασίο διά την
μεγίστην άνάγκη όσον έχω όσον με
bondim. ο άνδρας μου
βιδης βρίσκται υπό το Γαλαξία μου
ρία. (Μη β) πάχης από θυμαλίωσι. όσον
κυσσορού τω ως την θμερική εσάρχη
εσδη είμαι μια κέρη όρεσται ^{εσάρχη} ^{εσάρχη}
σου την Κεραχι κλίνα εσάρχη. να τα
χράω. όσον φροτίζω δια το εσάρχη
αυτόν κι η δών. του άνδρος μου να δώ
από τα χέρια σου. να τα γινί εσάρχη.

δίο μέγισ η δουραχία. σημάρι κι

Και οι αδελφοί Νισύριοι της Αμερικής, πρόθυμοι όπως πάντα, έδειξαν κι αυτή τη φορά το ψυχικό τους μεγαλείο, την ευαισθησία τους, τη συμπόνια τους για τα εμπερίστατα και αναξιοπαθούντα αδέρφια τους.

Χωρίς καθυστέρηση έσπευδαν να ικανοποιήσουν κάθε αίτημα, που έφτανε στα χέρια τους. Κι ο ένας μετά τον άλλον οι ασθενείς και στη Σωτηρία και στην Αγία Ελεούσα και στη Νίσυρο και όπου αλλού, όλοι γίνονταν αποδέκτες του δέματος, με το σωτήριο φάρμακο, τη στρεπτομυκίνη, που θα τους ξανάδινε πίσω τη ζωή και θα τους ξαναγύριζε υγιείς στην οικογενειακή εστία.

Για κάποιους, δυστυχώς, η ανακάλυψη της στρεπτομυκίνης ήρθε πολύ αργά και η χρήση της αποδείχθηκε αναποτελεσματική, όμως ο μεγαλύτερος αριθμός των ασθενών θεραπεύτηκαν, επέστρεψαν στις οικογένειές τους, συνέχισαν τις εργασίες τους, άλλοι δημιούργησαν οικογένειες και η περίοδος της φυματίωσης, σημάδεψε μεν τη ζωή τους, όμως παρέμεινε στη σκέψη τους ως μια κακή ανάμνηση.

Όψεις του Πρεβεντορίου και του περιβάλλοντος χώρου

Όψεις του Πρεβνητορίου και του περιβάλλοντος χώρου

Ασθενείς στο "Σοτηρία"

Το Προβεντόριο σήμερα.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΑΠΟ ΤΑ ΝΙΚΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Ιακώβη Αλεξίου

Έναυσμα για την παρούσα μελέτη αποτέλεσε η βαθιά αγάπη για τη Νίσυρο - ένα νησί με αδιαμφισβήτητα μοναδικό χαρακτήρα και αστείρευτο δυναμισμό. Η αγάπη αυτή πηγάζει από την ομορφιά του ηφαιστειακού της τοπίου, αλλά κυρίως τροφοδοτείται από την ουσιαστική επαφή και τη σύνδεση με τους ανθρώπους της, οι οποίοι δίνουν στο νησί τον παλμό και τον χαρακτήρα του. Το πόνημα αυτό αφορά τη συλλογή και μελέτη λαογραφικού υλικού από τον οικισμό των Νικιών και έχει ως στόχο να αναδείξει την κοινωνική ζωή και συγκρότηση, τα ήθη και έθιμα, τα βιώματα, καθώς και τη λαϊκή τέχνη και λογοτεχνία, όπως διασώζονται μέσα από τις αφηγήσεις των κατοίκων. Οι μαρτυρίες τους αποτελούν ζωντανό συνδετικό κρίκο ανάμεσα

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. Ο οικισμός των Νικιών 2018.

στο παρελθόν και το παρόν, φωτίζοντας πολύτιμες πτυχές της τοπικής ιστορίας και παράδοσης. Απώτερος σκοπός του πονήματος είναι να προσφέρει στον αναγνώστη μια αυθεντική εικόνα του τρόπου ζωής των ανθρώπων που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ιστορίας των Νικιών και της Νισύρου και να τον συντροφεύσει σε ένα ταξίδι στον χρόνο, συμβάλλοντας, έτσι, στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς αυτού του τόσο αγαπημένου τόπου.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

Αγροτική Ζωή και Κτηνοτροφία

Για τον οικισμό των Νικιών, καθώς και για την κοινωνία ολόκληρης της Νισύρου, οι θεμελιώδεις παράγοντες που διαμόρφωσαν τη ζωή των κατοίκων και την ανάπτυξη του τόπου υπήρξαν η αγροτική και κτηνοτροφική δραστηριότητα. Οι άνθρωποι εξασφάλιζαν τα προς το ζην κυρίως από τις καλλιέργειές τους και την εκτροφή των ζώων τους, βασιζόμενοι σχεδόν αποκλειστικά στους φυσικούς πόρους της περιοχής. Όλες οι γωνιές του νησιού ήταν σπαρμένες με καλλιέργειες, δημιουργώντας ένα τοπίο όπου η ανθρώπινη δραστηριότητα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη φύση. Στη διαδικασία αυτή συμμετείχαν όλοι – άνδρες, γυναίκες και παιδιά – ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του και τον ρόλο του στην οικογένεια και την κοινότητα.

Μια από τις βασικές καλλιέργειες του νησιού ήταν το κριθάρι. Οι άνθρωποι όργωναν το χωράφι με δύο γαϊδούρια για να χαράξουν αύλακες στο χώμα με το νι¹ του αρότρου πριν να σπείρουν το κριθάρι, ενώ, όπου δεν μπορούσε να περάσει το νι, έσκαβαν το χώμα με το αξιναράκι. Ύστερα, έπαιρναν στις χούφτες τους τον σπόρο του κριθαριού και τον σκόρπιζαν ομοιόμορφα στο έδαφος. Αντίστοιχη διαδικασία ακολουθούσαν και για το σιτάρι. Αργότερα, στο θερισμό, οι γυναίκες σχημάτιζαν τα λητάδια², δηλαδή δέσμες από τα θερισμένα στάχυα, τα οποία οι άνδρες, οι δεματιαστές³, έδεναν σε δεμάτια από στάχυα με σχοινιά που έφτιαχναν από τους σπάρτους – με τα κλαδιά σαν σπάγκο και τα κίτρινα λουλούδια. Έπειτα, ακολουθούσε το αλώνισμα, κατά το οποίο διαχωρίζαν

1 Το νι, το μεταλλικό άκρο του κονταριού του αρότρου που στρέφεται και σφηνώνεται μέσα στη γη. Όπως αναφέρεται στο Λεξικό του Ιδιώματος της Νισύρου (Μ. Ε. Σκανδαλίδης, 2015, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών), το οποίο θα συντομογραφείται ως 'ΛΙΝ' στο υπόλοιπο της παρούσας εργασίας.

2 Μικρές δέσμες θερισμένων σταχυών, σύνολο 5-6 χεριών (ΛΙΝ).

3 Οι εργάτες που είχαν την ευθύνη να δένουν σε δεμάτια τα στάχυα που άφηναν οι θερίστριες σε λητάδια, και να τα κουβαλούν στη συνέχεια (ΛΙΝ).

τους καρπούς από τα άχυρα με τη χρήση του τριχαλλιού⁴, που ήταν μια ξύλινη τράινα. Το σιτάρι, μάλιστα, το τοποθετούσαν και σε γούρνα⁵ για να διαχωρίσουν το άγανο⁶ (το γένη του σταχυού), καθαρίζοντάς το και από τις πέτρες. Όταν ολοκληρωνόταν αυτό το στάδιο, έφεραν τους καρπούς στο σπίτι για να τους αλέσουν. Προτού γίνει το άλεσμα, τοποθετούσαν τους σπόρους σε αναμμένο φούρνο με κάρβουνα για να τους μαλακώσουν και να διευκολυνθεί η άλεση, που θα γινόταν στον μύλο, χωριστά για το κριθάρι και το σιτάρι. Το άλεσμα στον χειροκίνητο μύλο ήταν συχνά επίπονη διαδικασία που απαιτούσε σωματική αντοχή και δύναμη, οδηγώντας αρκετές φορές και στον τραυματισμό των χεριών. Μια συνηθισμένη πρακτική ήταν να προσθέτουν στο αλεσμένο προϊόν λίγο αλεύρι για να εξομαλύνουν την υφή του και να το κάνουν πιο νόστιμο. Το αλεσμένο κριθάρι και σιτάρι χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή ψωμιού, κολλύβων, πρόσφορων για την εκκλησία, κριθίνων κουλούρων και άλλων αροτοποιημάτων, τα οποία οι νοικοκυρές συνήθιζαν να ετοιμάζουν κάθε Σάββατο πρωί-πρωί. Την Παρασκευή, κοσκίνιζαν το αλεύρι και έπιαναν το προζύμι, ενώ το Σάββατο ήταν η κατεξοχήν μέρα κατά την οποία άναβαν τους φούρνους με κλαδιά και κάρβουνα, και με τους φουρνέφτους⁷ έβαζαν τα ψωμιά στον φούρνο. Από το κριθάρι, ακόμα, παρασκεύαζαν τη ζεματιστή, ένα ιδιαίτερο γλύκισμα των Νικιών από κριθίνο αλεύρι και μέλι ή ζάχαρη. Έφτιαχναν ακόμα και πνιούρι⁸, φαγητό από χοντροαλεσμένο σιτάρι, που έβραζε σε νερό. Από το σταρένιο αλεύρι παρασκεύαζαν επίσης και την πιθαρίδα⁹, η οποία φτιαχνόταν από ζύμη αλευριού που πλαθόταν σε λεπτές λωρίδες και έπειτα έβραζε σε νερό. Τα Θεοφάνεια στα Νικιά συνηθιζόταν να τρώνε τον κοφτό¹⁰, που ήταν σιτάρι χωρίς τη φλούδα του, μαγειρεμένο στο φούρνο με ένα κομμάτι λαρδί¹¹, κάποιες φορές και με κρέας.

Καθώς η Νίσυρος ήταν και είναι γεμάτη από αγραμιθιές, δεν θα μπορούσε να λείπει η αξιοποίηση αυτού του καρπού από τη διατροφή των κα-

4 Είδος ξύλινης τράινας για ανακάτεμα των σταχυών κατά το αλώνισμα (ΑΙΝ).

5 Πέτρινο ή μαρμάρινο γουδί με πέτρινο ύπερο, συνήθως χοχλάκι, για τη λειτουργία αγραμιθιών κ.α. (ΑΙΝ).

6 Ο θύσανος, το γένη του σταχυού (ΑΙΝ).

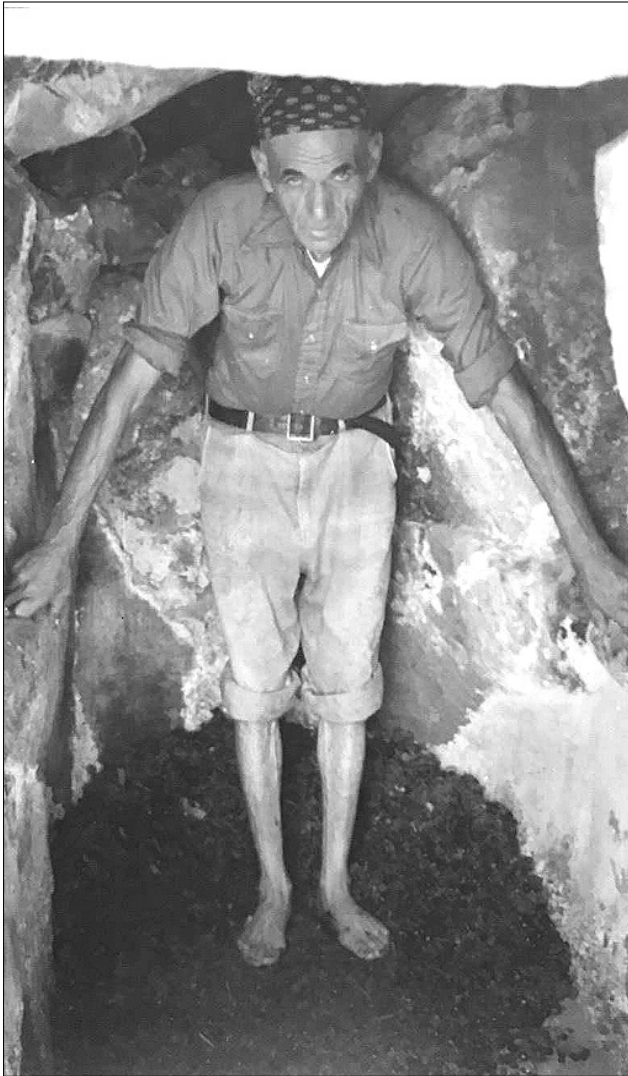
7 Ξύλινο φτυάρι του φούρνου στο οποίο έβαζαν τα ψωμιά και τα φούρνιζαν (ΑΙΝ).

8 Επίσης, περγιούρι(ν), πουργούρι, πλιγούρι, πνιγούρι. Φαγητό που γίνεται από χοντροκοπανισμένο και χοντροαλεσμένο σιτάρι, που πρέπει να βράσει στο νερό (ΑΙΝ).

9 Παρασκεύασμα από ζύμη αλευριού που πλάθουν σε λεπτά φύλλα και κόβουν σε λωρίδες κατά μήκος, και πλάτος δάκτυλου. Μοιάζουν με χυλόπιτες (ΑΙΝ).

10 Αποφλοιωμένο σιτάρι ή κριθάρι ή σικάλη, με χοιρινό καβουρδιστό (σύγλινο), που ψηνόταν στο αλαοθρί του φούρνου το χειμώνα, και απαραίτητα την εορτή των Θεοφανίων (ΑΙΝ).

11 Χοιρινό λίπος (ΑΙΝ).

Φωτογραφικό αρχείο
 κας Μαρίκας Καβούνη - Καρούτσου.
 Ο θεός της, Ιωάννης Γερασίμου, πατάει τα σταφύλια.

τοίκων. Γυναίκες και παιδιά μάζευαν τα αγραμίθια και τα κοπάνιζαν στη γούρνα ή σε πέτρινο λιοτρί¹². Τα τοποθετούσαν σε τρίχινες πετσέτες, και καθώς το μάγγανο¹³ κατέβαινε και τα πίεζε, παραγόταν το αγραμιθόλαδο¹⁴, το οποίο χρησιμοποιούσαν για τηγάνισμα ή και ως φάρμακο. Μια άλλη παρασκευή περιλάμβανε τη βράση των αγραμιθιών για περίπου δύο-τρεις φορές, ώστε να αφαιρεθεί η πίκρα τους. Αφού τα σουρώναν, είχαν έτοιμο το αγραμιθόζουμο¹⁵, το οποίο είτε το έπιναν ευχάριστα σκέτο, σαν ζωμό, είτε το μαγείρευαν με ρύζι και το συνόδευαν με κριθινο παξιμάδι.

Το νησί διέθετε, ακόμη, σε μεγάλη αφθονία ελιές, σύκα, σταφύλια, σουσάμι και αμύγδαλα. Χαρακτηριστικά, τα παιδιά μάζευαν τα αμύγδαλα και τα έ-

12 Το ελαιοτριβείο, ή το πέτρινο γουδί (ΛΙΝ).

13 Μεταξύ άλλων, το μηχανήμα που πιέζει τις αλεσμένες ελιές (ΛΙΝ).

14 Το λάδι των αγραμιθιών. Το χρησιμοποιούσαν για τηγάνισμα και για θεραπευτική χρήση κατά των κρυολογημάτων. Ακόμη και για τα γλυκίσματα και τις σαλάτες (ΛΙΝ).

15 Ρόφημα που παρασκευάζεται με αγραμίθια κοπανισμένα: κοπανίζεται ποσότης αγραμιθιών και ακολουθώς βράζεται. Γίνεται ούτω θερμαντικότερος ζωμός εις τον οποίον ρίπτονται βλωμοί ψωμιού εν αφθονία. Συνηθίζεται ιδία ως πρωινό ρόφημα. Το αγραμιθόζουμο το έπιναν και οι λεχώνες (ΛΙΝ).

σπαγαν, μαζεύοντας την ψύχα τους, την αμυγδαλόψυχα, με σκοπό να τα δώσουν στον φούρναρη του χωριού, τον Απριλάκη, κι εκείνος με τη σειρά του να τα ζυγίσει και να τους πληρώσει για τον κόπο τους. Εκείνη την εποχή καλλιεργούσαν και φασόλια, ρεβύθια, φακές, κρεμμύδια και άλλα ζαρζαβατικά, και έφτιαχναν το δικό τους κρασί με τα σταφύλια της παραγωγής τους. Έφτιαχναν κρασί και φύλαγαν τα πιθάρια στις κρεφτές¹⁶ στα χωράφια για να προστατεύονται από τον ήλιο. Ακόμη, από τα κούκχουζα¹⁷, δηλαδή τα υπολείμματα από τη σύνθλιψη των λευκών σταφυλιών, έφτιαχναν την κουκχουζίνα, ένα νισύρικο ποτό όμοιο με το τσίπουρο. Τροφή για τα ζώα αλλά και για τους ανθρώπους ήταν τα λουμπούνια (λούπινα), τα οποία έβραζαν και έπαιρναν μαζί τους στη θάλασσα στο Αυλάκι και τα ξαλμύριζαν για να τα φάνε γλυκά.

Πέρα από τα κτήματά του, καθένας στο χωριό είχε και τα ζώα του, με κυριότερα τα γουρούνια, και σπανιότερα τα κατσίκια, τις γαλοπούλες και τα μοσχάρια. Τον Νοέμβρη στα χοιροσφάγια¹⁸, χωρίς ψυγεία τότε, φύλαγαν τα κρέατά τους στα μυλλερά, (πήλινα δοχεία), σκεπασμένα με τη μύλλα και είχαν να τρώνε από εκεί για όλο τον χρόνο. Τα σαββατοκύριακα συμπεριελάμβαναν απαραίτητα το κρέας στο γεύμα τους. Πολύ συχνά, μάλιστα, παρασκεύαζαν και λουκάνικα. Έκαναν στιφάδο, βραστό, τηγανητό χοιρινό. Το κρέας μαγειρευόταν με το λίπος του που χρησίμευε ως βούτυρο στο μαγείρεμα, τη λεγόμενη μύλλα παρθενικιά¹⁹. Με αυτό το λίπος παρασκεύαζαν και τα γλυκά, όπως τα μελομακάρονα (φοινίκια), τους κουραμπιέδες και άλλα. Το πιο ξακουστό και αγαπημένο, όμως, γλυκό ήταν οι ζυμαρωτοί λουκουμάδες, που συντρόφευαν κάθε γιορτή και γάμο.

Στις αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες βοηθούσαν όλοι, μικροί και μεγάλοι. Οι άνδρες πολλές φορές έμεναν όλο το βράδυ και κοιμούνταν στα σπηλάδια²⁰, που ήταν χτισμένα στα χωράφια και αντί για στρώμα είχαν τα άχυρα. Συχνά κατέβαιναν και βοηθούσαν και οι γυναίκες, κρατώντας τα παιδιά τους στο άνεμα, τετράγωνο χοντρό ύφασμα, με χερούλια δεξιά και αριστερά και μια πετσέτα μέσα, όπου βαστούσαν το παιδί για να μπορούν

16 Είδος αποθήκης, οικίσκος, ή κρυπτή βούα, ανοιγμένη μέσα σε έδαφος (ΑΙΝ).

17 Τα τσάμπουρα, τα υπολείμματα από τη σύνθλιψη των σταφυλιών, η πυρήνα από το άλεσμα της ελιάς που εχρησιμοποιείτο και ως καύσιμη ύλη, τα στερεά υπολείμματα των αγραμιθιών (ΑΙΝ).

18 Το σφάξιμο των χοίρων, η περίοδος που έσφαζαν τους χοίρους, τα θρεφτάρια. Η εποχή αυτή ήταν συνήθως φθινόπωρο (ΑΙΝ).

19 Το λίπος του χοίρου καθουρισμένο, που το μεταχειρίζονται σαν βούτυρο, και παρθενική μύλλα: καπάλενο χοιρινό λίπος από το περιτόναιο του χοίρου, που προορίζεται για ειδικές χρήσεις που λεγόταν έτσι επειδή ήταν κάτασπρη και ολοκάθαρη (ΑΙΝ).

20 Αγροτικό κτίσμα που χρησίμευε ως κατοικία του γεωργού και της οικογένειάς του, όταν κατά την περίοδο της σποράς ή της συγκομιδής ήταν υποχρεωμένοι να ξωμένουν. Επίσης χρησίμευε για αποθήκευση άχυρων και γεωργικών εργαλείων (ΑΙΝ).

να το μεταφέρουν μαζί τους. Το κρεμούσαν ακόμα και στα δέντρα, όταν αυτές απασχολούνταν με τη συγκομιδή των ελιών ή άλλων γεωργικών προϊόντων. Όταν δεν υπήρχε χρόνος να επιστρέψουν στο σπίτι, κατέληγαν να μαγειρεύουν στα χωράφια, στήνοντας ξύλα με φωτιά και τηγανίζοντας φρέσκα ψάρια. Έφτανε το βράδυ και τραγουδούσαν όλοι μαζί:

*Όμορφα που 'ναι τώρα δα,
τώρα το βράδυ βράδυ,
που βασιλεύει ο ήλιος
και βγαίνει το φεγγάρι.*

Ακόμα και τα παιδιά συμμετείχαν στις γεωργικές εργασίες. Βοηθούσαν να μαζέψουν τα χόρτα, να ταΐσουν τις κότες ή τα γουρουνάκια σε κτήματα κοντά στο χωριό. Ακόμα και εάν δεν εμπλέκονταν ενεργά στις αγροτικές δουλειές, συνόδευαν τους γονείς τους και κάποιες φορές κοιμούνταν μαζί τους εκεί, κάτι που αποδεικνύει πως η αγροτική ζωή ήταν συνυφασμένη με την καθημερινότητά τους. Αυτές οι συνθήκες συχνά δεν τους επέτρεπαν να διαβάσουν, ωστόσο την άλλη μέρα το πρωί έπρεπε να βρίσκονται εγκαίρως στο σχολείο για να παρακολουθήσουν τα μαθήματά τους. Ενώ ο κόσμος κουραζόταν όλη μέρα στα χωράφια, γυρνούσε στο χωριό με κέφι και καλή διάθεση. Ανηφόριζαν με γέλια και τραγούδια. Είχαν όρεξη για ζωή.

Φωτογραφικό αρχείο κας Μαρίας Καβούνη - Καρούτσου.
Ηλικιωμένοι κάθονται στην πλατεία του χωριού. Πλατεία Νικιών. 1945.

Φωτογραφικό αρχείο κας Πόπης Οικονομίδου - Παπαντωνίου. Άνδρες στο καφενείο της πλατείας των Νικιών. Στην άκρη άκρη δεξιά με την ποδιά είναι ο καφετζής και πίσω μια παρέα με όργανα. Στο βιολί, ο Νίκος Παναγιώτη Γιαννάκης, και, στο λαούτο, ο Αντώνης Νικολάου Ανδριώτης. 1955.

Φωτογραφικό αρχείο κας Πόπης Οικονομίδου - Παπαντωνίου. Ο Βασίλης Σκούρτος μαζί με τον Μιχάλη Οικονομίδα στο καφενείο του χωριού. Καφενείο «Η Πόρτα». Νικιά. 1968.

Κοινωνικοί Ρόλοι - Θέσεις και Επαγγέλματα

Οι άνδρες κατά κύριο λόγο δούλευαν στα χωράφια, ενώ άλλοι ήταν ψαράδες, ναυτικοί, κουρείς, τσαγκάρηδες, ξυλουργοί ή χτίστες. Ο ρόλος τους ήταν να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα για την οικογένεια, αναλαμβάνοντας τόσο τον βιοπορισμό όσο και την προστασία της. Το βράδυ, που γυρνούσαν από τα χωράφια, οι μεγάλοι άνδρες έβγαιναν στα καφενεία, στην πλατεία των Νικιών. Η είσοδος στην πλατεία, ωστόσο, δεν ήταν πάντα ανοιχτή προς όλους. Μόνο όταν είχε γάμους, βαφτίσεις ή άλλες επίσημες εκδηλώσεις μπορούσαν να συγκεντρώνονται όλοι μαζί στον κοινό αυτό χώρο. Τον υπόλοιπο καιρό οι γυναίκες συναθροίζονταν σε σπίτια και έκαναν τα ποσπέρ(γ)ια²¹. Σε αυτές τις συναθροίσεις, άλλη θα κεντούσε, άλλη θα έκοβε κουρέλια για να κάνει κουρελούδες²², άλλη θα μιλούσε. Έτσι περνούσε κοινωνικά και ευχάριστα η ώρα τους. Τα σπίτια τότε ήταν γεμάτα, με τα τζάκια να καίνε σε όλο το χωριό. Κύριο μέλημά τους ήταν η φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών. Δεν μπορούσαν να πάνε στην πλατεία, αυτό απαγορευόταν και θεωρούνταν ντροπή, διότι εκεί ήταν ο χώρος των ανδρών.

Ακόμα και τα παιδιά συναντιούνταν σε δρομάκια. Ο περίπατός τους ήταν να πάνε «παραπέρα», στην «ελιά του Καντύλη». Σε αυτές τις γωνιές υπήρχαν και οι κρυφές συναντήσεις μεταξύ των νέων που ήθελαν να γνωριστούν και να ερωτευτούν. Περίμενε ο ένας τον άλλον στα κρυφά. Αργότερα, τα αγόρια έκοβαν στην εξοχή ένα κλαδί αμυγδαλιάς, έβαζαν πάνω ένα δαχτυλιδάκι ή ένα μπουκαλάκι κολώνια και το έστελναν στο σπίτι της κοπέλας. Κι εκείνη το επέστρεφε με κάτι άλλο. Και ερχόταν το παλικάρι στο σπίτι να πιει ένα κρασί, να κεραστεί. Κι έτσι καταλάβαιναν ότι υπήρχε αίσθημα μεταξύ του αγοριού και της κοπέλας. Άφηναν γραμματάκια και καλούσαν τις κοπέλες να πάνε μυστικά να τα πάρουν. Ζούσαν έρωτες αθώους, πλατωνικούς. Στις εκδηλώσεις, ακόμη, όταν επρόκειτο να χορέψει ένας νεαρός με μια κοπέλα, έπρεπε πρώτα να πάρει την άδεια του αδελφού ή του πατέρα της. Ήταν περιορισμένα και αυστηρά τα πράγματα, αλλά έβρισκαν τρόπους.

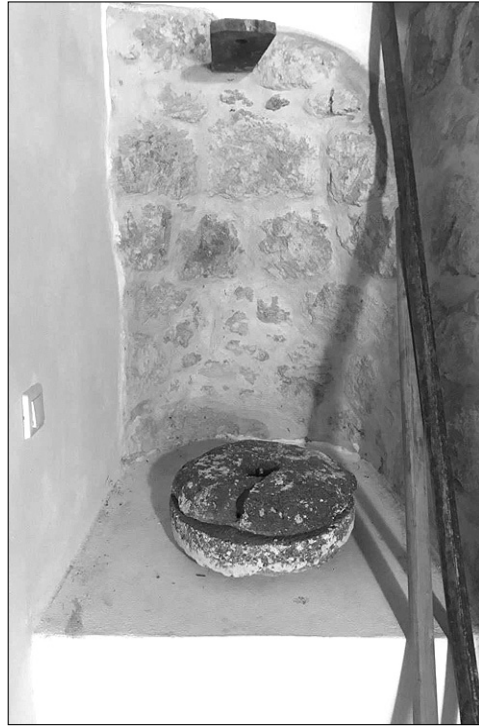
Τα παιδιά διατηρούσαν μεγάλο σεβασμό προς τους γονείς τους. Αυτοί ήταν οι αρχηγοί που τα παιδιά έπρεπε να ακούνε. Οι συμβουλές που λάμβαναν αφορούσαν κατά κύριο λόγο τη συμπεριφορά τους. Τα κορίτσια έπρεπε να συμπεριφέρονται ευπρεπώς, να είναι προσεκτικά παρουσία των αγοριών, και να προετοιμάζονται για αρραβώνα. Αναμενόταν να είναι ικανές νοικοκυρές, έτοιμες να αναλάβουν τις ευθύνες του σπιτιού μόλις παντρεύονταν.

21 Οι νυχτερινές γειτονικές συγκεντρώσεις στο σπίτι ή στη γειτονιά (ΛΙΝ).

22 Στρώση για το πάτωμα, φτιαγμένη στον αργαλειό από κουρέλια (ΛΙΝ).

Οικία και Οικογένεια

Τα περισσότερα σπίτια στα Νικιά ήταν διώροφα, κάποια με το περιβόλι τους και το κοτέτσι. Το εσωτερικό τους περιελάμβανε συνήθως το σαλόνι, ένα ή περισσότερα δωμάτια, την κουζίνα, καθώς και την αποθήκη, όπου φυλάσσονταν σιτηρά, καρποί, λάδι και κάθε άλλο απαραίτητο αγαθό. Η επίπλωση των σπιτιών ήταν λιτή, αλλά λειτουργική. Οι γυναίκες στόλιζαν τα σπίτια τους με τα ασπροκεντήματά τους και τα πήλινα κανάτια, προσθέτοντας μια πινελιά ομορφιάς στην απλότητα της καθημερινής ζωής. Στο σαλόνι υπήρχε το μπουρό, ένα έπιπλο με ντουλάπια, πιατοθήκη και καθρέφτη, μαζί με το τραπέζι και τον ξύλινο καναπέ. Διακόσμηση ιδιαίτερη δεν υπήρχε στα σπίτια, αφού και ο χώρος δεν ήταν αρκετός. Τα παιδιά της οικογένειας κοιμούνταν όλα μαζί σε ένα δωμάτιο, στη μονή²³. Σε ένα δωμάτιο, μπορεί να φιλοξενούνταν και επτά-οκτώ παιδιά, καθώς οι οικογένειες ήταν

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. Στα αριστερά, πέτρινος φούρνος με τους φουρνέφτους, και, στα δεξιά, πέτρινος μύλος.

²³ Στερεωμένο και αμετακίνητο κρεβάτι με ξύλινη υπερκατασκευή, σε ένα σημείο του σπιτιού (ΛΙΝ).

πολυμελείς. Τα νεογέννητα μωρά, όμως, παρέμεναν μαζί με τους γονείς. Σε μικρότερα σπίτια, όπου υπήρχε μόνο ένα δωμάτιο, ολόκληρη η οικογένεια κοιμόταν μαζί, ενώ συχνά οι ηλικιωμένοι, όπως η γιαγιά και ο παππούς, έβρισκαν χώρο στον διάδρομο.

Αναπόσπαστο στοιχείο του σπιτιού ήταν το εικονοστάσι με το καντήλι, που έκαιγε μπροστά στις εικόνες, επιβεβαιώνοντας τη βαθιά πίστη των ανθρώπων. Στο ισόγειο των περισσότερων σπιτιών υπήρχε η κουζίνα με τον φούρνο, όπου έψηναν ψωμί και ετοιμάζαν τα διάφορα φαγητά. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, οι φούρνοι αυτοί καταργήθηκαν, καθώς δημιουργήθηκε ο δημόσιος φούρνος του Απριλάκη στα Νικιά, που εξυπηρετούσε ολόκληρη την κοινότητα. Απαραίτητος σε κάθε σπίτι ήταν και ο μύλος, στον οποίο άλεθαν σιτάρι και κριθάρι, καθώς και η σκάφη, όπου ζύμωναν τα ψωμιά. Στην κουζίνα υπήρχε, επίσης, και το τζάκι, η παρασιτιά, όπου οι γυναίκες μαγείρευαν σε τσουκάλια με ξύλα, καθώς δεν είχαν σύγχρονες κουζίνες με υγραέριο. Την εποχή εκείνη, χωρίς ηλεκτρισμό, τα σπίτια φωτίζονταν με λάμπες πετρελαίου. Δεν υπήρχε αποχέτευση, οπότε οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν είτε ένα σκεπασμένο μέρος στην αυλή τους, είτε πιο απομακρυσμένα σημεία στα χωράφια. Δεν υπήρχαν αποχωρητήρια, γεγονός που δυσκόλευε πολύ την καθημερινότητα.

Το νερό στο σπίτι αντλούνταν από τη στέρνα με τη χρήση του καπρατσιού²⁴. Το μπάνιο γινόταν σε σκάφη με νερό από τη στέρνα, το οποίο έριχναν πάνω τους με τον μαστραπά²⁵. Ζέσταιναν το νερό σε κατσαρόλα και έκαναν μπάνιο με πράσινο σαπούνι, που παρασκεύαζαν οι ίδιοι. Σε άλλη σκάφη έπλεναν τα ρούχα με στάχτη, την οποία μάζευαν από τον φούρνο. Αρχικά, τα ξέβγαζαν με κρύο νερό και στη συνέχεια τα τοποθετούσαν σε μια μεγάλη κόφα, όπου έριχναν βρασμένο νερό με στάχτη. Τη δεύτερη μέρα τα έβγαζαν, καθαρά και λευκά, και έβαζαν λουλάκι στο τελευταίο ξέβγαλμα. Τα ρούχα απλώνονταν και μοσχομύριζαν. Το σιδέρωμα γινόταν με σίδερο που γέμιζαν με κάρβουνα. Ήταν απαραίτητο να είναι καθαρά τα ρούχα για την εκκλησία την Κυριακή. Τα παπούτσια τα λούστραραν και τα φορούσαν όλη την εβδομάδα. Η παρασκευή σαπουνιού ήταν και αυτή μια διαδικασία που γινόταν στο σπίτι. Η μάνα της οικογένειας χρησιμοποιούσε το υπόλειμμα του λαδιού, το αναμείγνυε με άλλα υλικά και το έριχνε σε ξύλινο κουτί. Μετά τη σκλήρυνση, το έκοβε με μαχαίρι και το άφηνε να στεγνώσει. Αυτό το σαπούνι χρησιμοποιούνταν για το πλύσιμο των ρούχων και των πιάτων. Τα σπίτια τα άσπριζαν με βούρτσα και τα καθάριζαν επιμελώς.

24 Μεταλλικό δοχείο για άντληση νερού από στέρνα ή πηγάδι (ΛΙΝ).

25 Χάλκινο κύπελλο με χέρι από το οποίο έπιναν νερό (ΛΙΝ).

Έτσι, η ζωή στα παραδοσιακά σπίτια των Νικιών χαρακτηριζόταν από απλότητα και αυτάρκεια, με την καθημερινότητα να είναι άρρηκτα δεμένη με τις ανάγκες της οικογένειας, τις κοινωνικές συνήθειες και την πολιτισμική ταυτότητα του τόπου.

Δημόσιοι Χώροι και Υπηρεσίες

Στην παραδοσιακή κοινωνία, οι δημόσιοι χώροι ήταν κέντρα κοινωνικής ζωής, όπου οι άνθρωποι συναντιούνταν, αντάλλασσαν πληροφορίες και συμμετείχαν σε συλλογικές δραστηριότητες. Κεντρικός χώρος της κοινότητας αποτελούσε η πλατεία των Νικιών, η «Πόρτα». Η προέλευση του ονόματος είναι λατινική και μαρτυρά την ιταλική επιρροή στο νησί. Λέγεται ότι ονομάστηκε έτσι διότι παλιότερα είχε τέσσερις πόρτες που την κρατούσαν απομονωμένη. Μάλιστα, πορτιά υπήρχαν και περιμετρικά του χωριού ώστε να εμποδίζουν την είσοδο των ζώων στο εσωτερικό του. Τέτοια πορτιά, για παράδειγμα, υπήρχαν στον Καρβουνόλακκο και στον Πύργο. Μια άλλη ερμηνεία αναφέρει ότι, ακόμα παλιότερα, οι πόρτες αυτές προστάτευαν τους ανθρώπους που φυλάγονταν μέσα στην πλατεία από τους πειρατές. Η πλατεία ήταν η «καρδιά» της κοινότητας, όπου συγκεντρώνονταν όλα τα σημαντικά σημεία της δημόσιας ζωής: τα καφενεία, η εκκλησία, η Κοινότητα, η δημαρχία, το σχολείο και το φαρμακείο.

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. Η πλατεία των Νικιών.

Η εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου, η παλιά κοινότητα, το σχολείο και τα καφενεία.

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. Λιοτριδία στα Νικιά.

Το χωριό διέθετε μικρά παντοπωλεία που εξυπηρετούσαν τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων, καθώς και μαραγκούδικα, όπου επιδέξιοι τεχνίτες επεξεργάζονταν το ξύλο για διάφορες χρήσεις. Υπήρχαν, ακόμη, ελαιοστριβεία, λιοτριδία όπως ονομάζονταν, τα οποία απασχολούσαν και εργάτες. Σημαντικό ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα διαδραμάτιζαν τα μαγαζιά εισαγωγών και εξαγωγών, τα οποία δεν λειτουργούσαν απλώς ως εμπορικά σημεία, αλλά και ως ανεπίσημα ανταλλακτήρια όπου οι κάτοικοι μπορούσαν να μετατρέψουν τα χρήματά τους. Οι έμποροι συγκέντρωναν τα τοπικά προϊόντα, όπως τα αμύγδαλα και το βαλανίδι, και τα προωθούσαν σε άλλες περιοχές. Το βαλανίδι, πολύτιμο για τη βυρσοδεψία, εξαγόταν σε μέρη όπως η Αθήνα, η Σάμος, η Χίος και η Μυτιλήνη, τροφοδοτώντας τα μεγάλα βυρσοδεψεία με πρώτες ύλες για την επεξεργασία των δερμάτων. Ο Σπύρος ο Σκάρος, γνωστός έμπορος του χωριού, αναλάμβανε τη συλλογή και αποστολή των προϊόντων.

Ο Φούρνος του Απριλάκη ήταν ο πρώτος οργανωμένος φούρνος στα Νικιά, ξεκινώντας τη λειτουργία του το 1958-59. Μέχρι τότε, κάθε νοικοκυριά άναβε τον σπιτικό της φούρνο το Σάββατο για να ψήσει το ψωμί της εβδομάδας, μια πρακτική που σταδιακά εγκαταλείφθηκε, καθώς η χρήση του δη-

μόσιου φούρνου έγινε πιο διαδεδομένη. Ο Απριλάκης δεν τροφοδοτούσε μόνο τα Νικιά, αλλά και τα γειτονικά χωριά, καθώς στους Πάλους δεν υπήρχε φούρνος. Με το πέρασμα των χρόνων και τη μετανάστευση πολλών κατοίκων, η χρήση των παραδοσιακών σπιτικών φούρνων μειώθηκε σημαντικά, ενώ, όταν και η οικογένεια του Απριλάκη έφυγε για την Αμερική, ο φούρνος έκλεισε οριστικά. Τη θέση του πήραν νέοι αρτοποιοί, με φούρνους που λειτούργησαν στους Πάλους και το Μανδράκι, συνεχίζοντας να προμηθεύουν τα χωριά με τον «άρτον τον επιούσιον» μέχρι και σήμερα.

Σχολική Ζωή

Τα χρόνια εκείνα, μετά τον πόλεμο, το σχολείο έσφυζε από ζωή, με τους μαθητές στα Νικιά να ξεπερνούν τους εκατό. Αυτό δημιούργησε και την ανάγκη για ένα δεύτερο σχολείο, στην είσοδο του χωριού, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από τον σύλλογο Νισυρίων της Αμερικής «Θεολόγος». Σε μια εποχή όπου οι οικογένειες ήταν πολυμελείς, η σχολική αίθουσα γέμιζε από παιδιά διαφόρων ηλικιών που άκουγαν προσεκτικά τον δάσκαλο, όπως και τα μεγαλύτερα παιδιά που έκαναν μάθημα. Ο Ιωάννης ο Γιαννάκης, ο Σπύρος ο Σακέλλης, και ο Γαβριήλ Σακελλαρίδης ήταν μερικοί δάσκαλοι και φίλοι των γραμμάτων από τους οποίους πέρασαν γενιές μαθητών, ενώ τους συμπλήρωναν και δάσκαλοι από την Κω, τη Ρόδο και την Κάλυμνο. Στη μεγάλη αίθουσα του σχολείου, όπου οι μαθητές χωρίζονταν σε τάξεις, κυριαρχούσε η αυστηρότητα και η πειθαρχία, πολλές φορές με τη χρήση βέτσας²⁶ από τους δασκάλους. Οι δάσκαλοι, αυστηροί αλλά και άξιοι μεταλαμπαδευτές της γνώσης, δίδασκαν ελληνικά, μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία και θρησκευτικά, με το Ευαγγέλιο να αποτελεί θεμέλιο της παιδείας. Ο εκκλησιασμός, ακόμη, αποτελούσε καθήκον των μαθητών, οι οποίοι λάμβαναν την παρατήρηση του δασκάλου τους εάν δεν το τηρούσαν. Οι εβδομαδιαίες θρησκευτικές διδασκαλίες, (κατηχητικό), ενστάλαζαν την πίστη στα παιδιά, τα οποία, μαζεμένα στην πλατεία, με τα πόδια σταυρωμένα και σε απόλυτη τάξη και ησυχία, άκουγαν με προσοχή τα λόγια του ιερέα-κατηχητή. Οι γονείς στέκονταν λίγο πιο πίσω, συμμετέχοντας σιωπηλά στη διδασκαλία. «Είναι Θεός, μας οδηγεί και μας χαρίζει αυτά που πρέπει», τους έλεγε, και τα λόγια του χαράσσονταν βαθιά στις ψυχές τους.

Η σχολική καθημερινότητα ήταν απαιτητική. Τα μαθήματα ξεκινούσαν από νωρίς, στις οκτώ το πρωί, και διαρκούσαν μέχρι τη μία το μεσημέρι.

26 Μικρή βέργα ευλύγιστη, που χρησιμοποιείται για μαστίγιο. Γνωστή από τα παλιά είναι η βέτσα, με την οποία ο δάσκαλος τιμωρούσε τους μαθητές, κτυπώντας τους στα χέρια (ΑΙΝ).

Μετά από ένα σύντομο διάλειμμα, στη διάρκεια του οποίου έπαιζαν ή βοηθούσαν τους γονείς τους σε εργασίες κοντά στο σπίτι και το χωριό, τα παιδιά επέστρεφαν στις τέσσερις για να συνεχίσουν έως τις έξι το απόγευμα. Η μελέτη δεν τελείωνε με το κουδούνι: το βράδυ, κάτω από το φως της λάμπας, οι μαθητές έσκυβαν ξανά στα τετράδιά τους, βυθίζοντας τον κοντυλοφόρο στο μελάνι και γράφοντας προσεκτικά πάνω σε σελίδες προστατευμένες με στουπόχαρτο, ώστε να αποτρέψουν το άπλωμα του μελανιού.

Για όσους είχαν τη δίψα για μάθηση αλλά και τις ικανότητες, η εκπαίδευση δεν σταματούσε στο δημοτικό των Νικιών, αλλά μπορούσε να συνεχιστεί στο γυμνάσιο του Μανδρακίου. Η μετάβαση στο Μανδράκι απαιτούσε αρκετό κόπο και θυσίες, καθώς οι μαθητές έπρεπε να διανύουν αρκετές ώρες με τα πόδια. Συχνά έμεναν εκεί κατά τη διάρκεια της εβδομάδας, νοικιάζοντας δωμάτια από κοινού, ενώ τα σαββατοκύριακα επισκέπτονταν τις οικογένειές τους στα Νικιά. Ωστόσο, δεν είχαν όλοι το ίδιο δικαίωμα στη γνώση. Για τα κορίτσια, η εκπαίδευση θεωρούνταν περιττή πολυτέλεια, κάποιες φορές ακόμα και ντροπή. Η κοινωνία της εποχής πίστευε πως η θέση τους ήταν στο σπίτι, ώστε να προετοιμάζονται για τον ρόλο της καλής συζύγου και μητέρας. Αντί για γραμμάτια, πολλά κορίτσια στέλνονταν στο Μανδράκι για να διδαχθούν κεντητική και οικιακές εργασίες, δεξιότητες που κρίνονταν απαραίτητες για το μέλλον τους. Όσοι νέοι επιζητούσαν ανώτερες σπουδές αναγκάζονταν να φύγουν από τη Νίσυρο, με συνήθεις προορισμούς αυτούς της Αθήνας, της Ρόδου και του εξωτερικού. Το τελευταίο ενίσχυσε πλέον και τη μετανάστευση πληθυσμών προς το εξωτερικό για αναζήτηση ενός καλύτερου «αύριο». Ο δρόμος της ξενιτιάς, όμως, είχε και το τίμημά του: πολλές οικογένειες απομακρύνθηκαν από τα Νικιά, οδηγώντας το δεύτερο σχολείο του χωριού σε μαρασμό.

Παρά την αυστηρότητα των δασκάλων και τα περιορισμένα μέσα, τα παιδιά έβρισκαν τρόπους να ενώνονται με το παιχνίδι. Στα διαλείμματα του σχολείου το παιχνίδι ήταν ελεγχόμενο, όμως τα Σάββατα και τις Κυριακές η πλατεία γέμιζε με παιδικές φωνές. Τα αγόρια έπαιζαν μπιρ²⁷, ένα παιχνίδι δεξιοτεχνίας με βέργες και ένα ξυλάκι, ενώ τα κορίτσια διασκεδάζαν με κρυφτό, «πόρτες» και κουτσό, πηδώντας σχήματα που ζωγράφιζαν με κιμωλία στο έδαφος. Στις αυλές, στόλιζαν ρίζες αγραμίθθου σαν μικρές κουζίνες, μαγειρεύοντας δήθεν φαγητά με πετρίτσες, ενώ έφτιαχναν κούκλες από παλιά υφάσματα. Κάθε Κυριακή, μετά την εκκλη-

27 Παιδικό παιχνίδι που παίζεται με ξυλάκι (μπιρ) που είναι πελεκημένο στα άκρα, το οποίο χτυπάς μια στο έδαφος και μια στον αέρα, με ξύλινο κοντό και το στέλνεις όσο πιο μακριά μπορείς (ΑΙΝ).

σία, οι μεγαλύτερες γυναίκες μαζεύονταν στην πλατεία για να παίξουν πάπφα²⁸, ένα ομαδικό παιχνίδι με μπάλα, ενώ τα μικρότερα κορίτσια τις κοιτούσαν από πίσω. Άλλοτε ερχόταν και καρραγκιόζης στο χωριό διασκεδάζοντας μικρούς και μεγάλους. Παρά τις δυσκολίες της εποχής, το παιχνίδι παρέμενε ένας πολύτιμος τρόπος σύνδεσης, χαράς και δημιουργικότητας.

Εκκλησίες και Μοναστήρια

Η εκκλησία κατείχε κεντρική θέση στην καθημερινότητα των ανθρώπων, αποτελώντας πνευματικό καταφύγιο και σημείο αναφοράς για την κοινότητα. Ο εσπερινός τελούνταν το Σάββατο το βράδυ, και το πρωί της Κυριακής, με το χτύπημα της καμπάνας, οι οικογένειες κατευθύνονταν προς τον ναό. Οι δουλειές ολοκληρώνονταν από το σαββατόβραδο, ώστε η Κυριακή να είναι ημέρα αφιερωμένη αποκλειστικά στη λατρεία του Θεού. Η λειτουργία ξεκινούσε νωρίς το πρωί και μέχρι να ολοκληρωθεί, τίποτα δεν διατάρασσε την πνευματική γαλήνη του τόπου, το δέος και την κατάνυξη της ημέρας. Σε κάθε γωνιά του τόπου υπήρχαν εκκλησίες και μοναστήρια, όπως η Αγία Μαρίνα, ο Άγιος Θεολόγος, ο Άγιος Νικήτας, τα Εισόδια της Θεοτόκου και ο Προφήτης Ηλίας, που συνήθως συντηρούνταν από τις ίδιες τις οικογένειες που ζούσαν εκεί και τα λειτουργούσαν στις εορτές. Στον Άγιο Θεολόγο, οι γυναίκες αφιέρωναν εννέα μέρες στο μοναστήρι, φροντίζοντάς το και προετοιμάζοντάς το για τη μεγάλη γιορτή.

Οι ονομαστικές εορτές αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι της κοινωνικής ζωής. Όταν γιόρταζε κάποιος, οι φίλοι και συγγενείς επισκέπτονταν τον εορτάζοντα, φέροντας δώρα και αποδίδοντάς του ευχές. Τα σπίτια άνοιγαν τις πόρτες τους, προσφέροντας γλυκά, μεζέδες και κρασί, ενώ πολλές φορές η γιορτή συνοδευόταν από χορό και τραγούδι. Ιδιαίτερα στις μεγάλες εορτές, όπως του Αγίου Νικολάου ή του Αγίου Ιωάννη, το γλέντι ξεκινούσε από νωρίς, με τις παρέες να πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι, τραγουδώντας κάτω από τα παράθυρα των εορταζόντων. Η χαρά κορυφωνόταν στην πλατεία, όπου όλοι μαζεύονταν για χορό και διασκέδαση, δίνοντας ζωή στο χωριό με τη μουσική και τις φωνές τους.

Μετανάστευση και Επικοινωνία Ομογενών

Από τη δεκαετία του 1960, ξεκίνησε ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης των Νισυρίων. Ολόκληρες οικογένειες εγκατέλειπαν τον τόπο τους, αναζητώντας καλύτερες ευκαιρίες εργασίας στο εξωτερικό. Οι κυριότεροι προορισμοί ήταν η Αμερική και η Αυστραλία, με τη Νέα Υόρκη να συγκεντρώνεται

28 Μπάλα, και το παιχνίδι που παίζεται με αυτήν (ΔΙΝ).

νει το μεγαλύτερο αριθμό Νισύριων μεταναστών, καθώς εκεί ζούσαν ήδη συγγενείς από παλαιότερα κύματα μετανάστευσης. Οι οικογένειες ακολουθούσαν συγγενείς και γνωστούς, δημιουργώντας ισχυρές παροικίες.

Στην αρχή, οι άνδρες έφευγαν μόνοι τους, αφήνοντας πίσω τις οικογένειές τους, αλλά σταδιακά ξεκίνησε η μετανάστευση ολόκληρων οικογενειών. Ακόμα, πολλοί από όσους μετανάστευσαν παντρεύτηκαν συμπατριώτισσές τους και εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Τα εμπόσματα από το εξωτερικό υπήρξαν σημαντική οικονομική ενίσχυση για τους συγγενείς που έμεναν πίσω. Με τον καιρό, διευκολύνθηκε η αποστολή χρημάτων και αγαθών. Χαρακτηριστική ήταν η άφιξη του πλοίου στο Μανδράκι που έφερε προμήθειες για τους κατοίκους των Νικιών, και από εκεί, μετέφεραν τα μπαούλα ή στο λιμανάκι στο Αυλάκι με βάρκες και έπειτα τα φόρτωναν σε γαϊδουράκια ή στον ώμο για να φτάσουν στα Νικιά, ή από το Μανδράκι, στον ώμο, κατ' ευθείαν με τα πόδια στα Νικιά. Στο Αυλάκι υπήρχε το τελωνείο και λιγοστά οικήματα. Οι οικογένειες των μεταναστών λάμβαναν ρούχα, κοσμήματα, τρόφιμα και άλλα απαραίτητα είδη από τους συγγενείς τους στο εξωτερικό. Οι Νισύριοι μετανάστες επέστρεφαν τα καλοκαίρια στο νησί με σκοπό να δουν την οικογένειά τους και φίλους και να τους ενισχύσουν οικονομικά.

Κατοχή

Η ιστορία των Δωδεκανήσων, συμπεριλαμβανομένης της Νισύρου, από την οθωμανική κυριαρχία έως την τελική ενσωμάτωσή τους στην Ελλάδα, είναι γεμάτη από διαρκείς αγώνες και αντιξοότητες. Οι Νισύριοι πέρασαν διαδοχικές περιόδους κατοχής και καταπίεσης, ιδίως κατά τον 20ο αιώνα.

Μετά από τέσσερις αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας (1522-1912), τα Δωδεκάνησα πέρασαν στα χέρια των Ιταλών το 1912. Η αρχική ιταλική παρουσία θεωρήθηκε προσωρινή, ωστόσο, σύντομα έγινε σαφές πως οι Ιταλοί είχαν βλέψεις μακροχρόνιας κατοχής. Το 1923, με τη Συνθήκη της Λωζάνης, ξεκίνησε μια νέα, αυστηρότερη περίοδος ιταλικής διοίκησης. Η πολιτισμική ταυτότητα των νησιωτών τέθηκε σε κίνδυνο, καθώς οι Ιταλοί επιχείρησαν να εξαλείψουν το ελληνικό στοιχείο. Την περίοδο εκείνη, έκλεισαν τα σχολεία και οι εκκλησίες. Η διδασκαλία της ελληνικής περιορίστηκε σημαντικά και επιβλήθηκε η ιταλική γλώσσα. Οι μαθητές, ακόμα, ήταν υποχρεωμένοι να χαιρετούν την εικόνα του Ιταλού κυβερνήτη και να αναφωνούν «Ζήτω ο Ιταλός κυβερνήτης». Έδιναν στα παιδιά ιταλικά βιβλία και τους παρείχαν συσσίτιο. Ωστόσο, παρά τα μέτρα αυτά, πολλοί δάσκαλοι συνέχισαν να διδάσκουν κρυφά την ελληνική γλώσσα και το Ευαγγέλιο στα παιδιά, οργανώνοντας νυχτερινά σχολεία με άκρα μυστικότητα στο κατώγι του σπιτιού τους.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι συνθήκες έγιναν ακόμα πιο αυστηρές και αντίξοες. Οι άνθρωποι, ζώντας με φόβο, αναγκάζονταν να σβήνουν τα φώτα και να ανάβουν κρυφά τον λύχνο για να διαβάσουν και να κεντήσουν, καλύπτοντας τα παράθυρα με τσουβάλια. Ο ιταλικός στρατός περιπολούσε και έλεγχε τα σπίτια, επιβάλλοντας τη δύναμή του με διαταγές. Την αποχώρηση των Ιταλών το 1943, ακολούθησε η βίαιη άφιξη των Γερμανών, οι οποίοι εισέβαλλαν σε οικίες για να κατασχέσουν τα πολύτιμα αγαθά των κατοίκων. Οι Νικιάτες είχαν κρυψώνες στα κτήματα. Υπήρχαν κρεαφτές κάτω από τη γη, ώστε να κρύβονται από τους κατακτητές.

Οι δυσκολίες ήταν αμέτρητες. Συχνά ο κόσμος δεν είχε τίποτα. Όμως υπήρχε αλληλεγγύη και βοηθούσαν όσο μπορούσαν ο ένας τον άλλον. Την ημέρα που απελευθερώθηκε η Ελλάδα και άρχισαν να φεύγουν οι κατακτητές, η καμπάνα της εκκλησίας χτυπούσε δυνατά και ασταμάτητα. Ο κόσμος έξω στον δρόμο τραγουδούσε και φώναζε. Οι Ιταλοί στρατιώτες, ακόμα παρόντες, δεν μπορούσαν να αντιδράσουν, καθώς η εξουσία τους είχε λήξει. Μετά την αποχώρησή τους, το ελληνικό σχολείο ξανάνοιξε, η εκκλησία λειτουργήσε πάλι και το χωριό ξαναζωντάνεψε στο φως της ελευθερίας και της εθνικής ταυτότητας. Τα Δωδεκάνησα ενσωματώθηκαν επίσημα στην Ελλάδα στις 7 Μαρτίου του 1948.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Καλοχρονιά και Χοιροσφάγια

Με την αρχή του εκκλησιαστικού έτους, της Ινδίκτου, κάθε 1η του Σεπτεμβρίου, που άρχιζαν τα πρωτοβρόχια, στα Νικιά σμαινόταν η «Καλοχρονιά». Εκείνη τη μέρα τελούσαν Αγιασμό στην πλατεία, βάζοντας σε πινάκια²⁹ όλα αυτά που είχαν σπείρει για να τα ευλογήσει ο παπάς. Συγκεντρώνονταν μέχρι και εκατό πινάκια στην πλατεία, γεμάτα κριθάρι, σιτάρι, ρόδι, αγραμίθια και σύκα. Την ίδια μέρα έσφαζαν ένα μικρό γουρουνάκι και το έτρωγαν πίνοντας το κρασί του Αυγούστου και διασκεδάζοντας.

Αργότερα το φθινόπωρο, Οκτώβρη με Νοέμβρη, έκαναν τα χοιροσφάγια, ένα έθιμο που εξασφάλιζε το κρέας της οικογένειας για όλο τον χρόνο. Ήταν η κουμπάνια³⁰ τους. Η εκτροφή των χοίρων που προοριζόνταν για τα χοιροσφάγια απαιτούσε ιδιαίτερη φροντίδα, καθώς το ζώο έπρεπε να ανα-

29 Ξύλινο στρογγυλό σκεύος σαν πιάτο, πολλαπλής χρήσης: έθεταν μέσα το πλασμένο ζυμάρι για να ανεβεί, ή το γέμιζαν κριθάρι και από αυτό έπαιρναν με τη χούφτα τους και τροφοδοτούσαν τον μύλο κατά το άλεσμα. Υπήρχε και το μεγάλο πινάκι που χρησιμοποιούνταν στο λιοτρίδι, για τη μεταφορά του ελαιόκαρπου από τη βούρνα στην πλάκα για άλεση, αλλά και για μεγάλα ψωμιά (ΛΙΝ).

30 Προμήθεια εφοδίων, σοδειά (ΛΙΝ).

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως.

Στα αριστερά, λαγήνη, στη μέση, πέτρινο γουδί, και στα δεξιά, ξύλινο πινάκι.

θρέφεται σε ξεχωριστό μέρος, σε προστατευμένη μάντρα, ώστε να αποκτήσει το κατάλληλο βάρος και να παράσχει άφθονο και καλό κρέας. Οι μεγάλες οικογένειες συνήθως εκτρέφανε περισσότερα από ένα γουρούνια, ενώ όποιος δεν είχε λάμβανε βοήθεια από τους γύρω του.

Τα χοιροσφάγια είχαν εορταστικό χαρακτήρα με συλλογική συμμετοχή. Με τραγούδια, εδέσματα και κοινό κόπο, το έθιμο αυτό αποτελούσε σημαντικό κοινωνικό γεγονός. Αγαπημένος μεζές ήταν τα λουκάνικα. Για την προετοιμασία τους, οι γυναίκες τοποθετούσαν σε μεγάλες ξύλινες σκάφες το τεμαχισμένο κρέας και το έπλεναν. Τα έντερα πλένονταν προσεκτικά με ζεστό νερό, λεμόνι, αλάτι και ξίδι μέσα-έξω. Έπειτα οι νοικοκυρές αναμείγνυαν το κρέας με διάφορα μυρωδικά, όπως πιπέρι, ρίγανη και θρίμπη, καθώς και με κόκκινο κρασί, το οποίο το μαλάκωνε και του προσέδιδε ιδιαίτερο άρωμα. Το μαρινάρισμα διαρκούσε όλη τη νύχτα. Τα λουκάνικα, αφού δένονταν στις άκρες, κρεμιούνταν σε βέργες και αφήνονταν στην ήλιο για να στεγνώσουν. Έπειτα τα στράγγιζαν και τα έκοβαν για μαγείρεμα, ψήνοντάς τα με τη μύλλα την παρθενικιά ή φυλάσσοντάς τα για ειδικές περιστάσεις.

Τίποτα από το κρέας δεν πήγαινε χαμένο. Καθάριζαν το κρέας από το πετσί του χοίρου αφαιρώντας τις τρίχες με ένα ξυράφι και το έτριβαν καλά με άφθονο νερό. Το κρέας φυλασσόταν σε πήλινα λαγήνια³¹, στα οποία πολλές φορές έριχναν χοντρό αλάτι για να κάνουν παστό κρέας. Συνήθιζαν να το τρώνε έτσι τα Σάββατα μετά το ψήσιμο των ψωμιών, αφού πρώτα το ξαλμύριζαν για να γλυκάνει. Έφηναν, ακόμα, τα χοιρινό στον φούρνο μέσα στο διούρι³² με ρεβύθια ή φασόλια και το έτρωγαν την Κυριακή.

31 Μεγάλο πήλινο λαγήνι για νερό, κρασί, λάδι κλπ. (ΛΙΝ).

32 Πήλινο δοχείο με μεγάλο στόμιο και δυο αυτιά, μέσα στο οποίο ψήνονταν το κατσιμάκι του Πάσχα, ο κατφαμάς (ΛΙΝ).

Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά

Τα Χριστούγεννα ήταν μια περίοδος γεμάτη προσμονή, χαρά και παραδόσεις. Η λαχτάρα όλων ήταν μεγάλη: περίμεναν να χτυπήσει ο νεωκόρος την καμπάνα, καλώντας τους στην εκκλησία, σηκώνονταν μέσα στη νύχτα, ντύνονταν ζεστά και πήγαιναν να παρακολουθήσουν τη λειτουργία, ενώ η νηστεία των Χριστουγέννων ολοκληρωνόταν με τα γιορτινά φαγητά. Το χριστουγεννιάτικο τραπέζι ήταν πάντα πλούσιο. Το βράδυ μετά την εκκλησία έτρωγαν σουπά, ενώ ανήμερα των Χριστουγέννων έβαζαν το χοιρινό στο φούρνο με πατάτες και ρύζι. Τα γλυκά είχαν την τιμητική τους. Η μητέρα ζύμωνε μελομακάρονα, που τότε τα έλεγαν φοινίκια, γεμάτα αμύγδαλα και σουσάμι. Τα έψηναν, τα άφηναν να κρυώσουν, και τα μελώνανε με ζάχαρη και μέλι. Δίπλα τους, οι κουραμπιέδες με γαρύφαλλο και άχνη ζάχαρη.

Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, τα παιδιά τριγυρούσαν και έλεγαν τα κάλαντα, κρατώντας σακουλάκια στον λαιμό, όπου μάζευαν χρήματα και κεράσματα. Οι μανάδες έφτιαχναν λουκουμάδες από την παραμονή, τοποθετώντας τους στο τραπέζι μαζί με σύκα, αμύγδαλα και γλυκό του κουταλιού, ώστε να υποδεχτούν τον νέο χρόνο με γλυκά και χαρά. Οι βασιλόπιτες ήταν ζυμαρωτές, όχι μία και δύο, αλλά πολλές, και μέσα τους έκρυβαν το φλουρί. Όποιος το έβρισκε, γινόταν ο τυχερός της χρονιάς και δεχόταν δώρα. Του Αγίου Βασιλείου, μετά την αρτοκλασία, προσκαλούνταν στο σπίτι ιερείς, δήμαρχοι, ο δάσκαλος και ο γιατρός, σε πλούσια τραπέζια. Ήταν η γιορτή της οικογένειας. Το βράδυ, οι άνδρες μαζεύονταν και έπαιζαν τζόγο στο καφενείο του Νικόλα.

Πάσχα

Το Πάσχα ήταν μια γιορτή γεμάτη ιερότητα. Από την Καθαρά Δευτέρα ξεκινούσε η νηστεία, και μαζί της άλλαζε και η καθημερινότητα. Οι γυναίκες νήστευαν όλη τη Σαρακοστή, προτρέποντας και τα παιδιά, και έβγαζαν τα σκουλαρίκια και τα δαχτυλίδια τους, πενθώντας τα Πάθη του Χριστού.

Το Σάββατο του Λαζάρου, τα παιδιά γύριζαν τα σπίτια τραγουδώντας τα κάλαντα του Λαζάρου με την καλαντήρα³³, την οποία κρατούσε ο αρχηγός κάθε ομάδας. Η καλαντήρα είχε το σχήμα ενός τοξοτού, θολωτού ξύλινου σταυρού, με ομοίωμα του Λαζάρου στο ένα τόξο, διακοσμημένου

33 Ομοίωμα ανθοστόλιστου τάφου με δυο τόξα ημικυκλικά, προσαρμοσμένα σταυρωτά ώστε να αποτελούν θόλο, στον οποίο υπάρχει ομοίωμα ξύλινου περιστρεφόμενου περιστεριού, ενώ στη βάση του ενός τόξου υπάρχει ξύλινο ομοίωμα του Λαζάρου. Μαθητές περιέρχονται το Σάββατο του Λαζάρου, ψάλλοντας τα κάλαντα (ΛΙΝ).

με κόκκινο και άσπρο χαρτί στο σχέδιο λουλουδιών. Έφερε ένα ξύλινο περιστρεφόμενο περιστέρι με σχοινί, το οποίο με το τράβηγμά του έδινε παλμό στο τραγούδι του Λαζάρου. Τα παιδιά καμαρώνοντας κρατούσαν ακόμη καλάθια στολισμένα με λουλούδια που γέμιζαν με τα κεράσματα που τους έδιναν, τα οποία πρόσφεραν έπειτα στο δάσκαλο. Στο τέλος, τα παιδιά κάθε τάξης συγκεντρώνονταν στο σπίτι τους δασκάλου και έτρωγαν όλοι μαζί. Την ίδια μέρα ετοιμάζαν και τα λαζαράκια που μοίραζαν μετά τη λειτουργία.

Το Μεγάλο Σάββατο, η πρώτη Ανάσταση γινόταν τα μεσάνυχτα. Ο νεωκόρος περνούσε από τα σπίτια και χτυπώντας με το ραβδί του την πόρτα αναφωνούσε «Ορίσατε στην εκκλησία». Όλοι σηκώνονταν, έβαζαν τα καλά τους και πήγαιναν στη λειτουργία με τις λαμπάδες τους. Όταν επέστρεφαν στο σπίτι κάθονταν όλοι στο τραπέζι και έτρωγαν σουπιά, κόκκινα αυγά και λαμπρόπιτες³⁴, στρογγυλές πίτες γεμιστές με τυρί και άνηθο. Η δεύτερη Ανάσταση γινόταν την Κυριακή. Στην εκκλησία απήγγειλαν στον άμβωνα τα Ευαγγέλια σε πολλές γλώσσες, όπως αγγλικά, ρωσικά και ιταλικά. Αμέσως μετά, ανέβαιναν σε ένα μοναστήρι, στον σημερινό Προφήτη Ηλία, και έψαλλαν το «Χριστός Ανέστη». Μετά, όλοι επέστρεφαν στο σπίτι για να απολαύσουν το φαγητό. Το πασχαλινό γεύμα περιλάμβανε τον καπφαμά³⁵, κατσίκι γεμιστό με ρύζι, συνκώτι και μυρωδικά. Ο καπφαμάς ψηνόταν αργά στον ξυλόφουρνο μέσα στο διούρι, το οποίο σφράγιζαν με αλεύρι για να κρατήσει τον ατμό και το άρωμά του, ανοίγοντάς το λίγο πριν σερβιριστεί. Οι γονείς προέτρεπαν τα παιδιά να χαρούν τις νοστιμιές που είχε το τραπέζι, λέγοντάς τους «Παιδιά μου, σήμερα είναι Ανάστασις, ανεστήθη ο Χριστός. Το τραπέζι δεν το σηκώνουμε σήμερα, είναι όλη την ημέρα στρωμένο, πρέπει να τρώτε όλη την ημέρα. Σήμερα είναι ημέρα χαράς. Και σήμερα πρέπει να πάρετε τέσσερα κιλά που αδυνατίσατε».

Τις επόμενες ημέρες γινότουσαν περιφορές εικόνων. Τη δεύτερη μέρα του Πάσχα ερχόταν κόσμος από τον Εμπορειό κρατώντας την εικόνα της Παναγίας της Κυράς την οποία περιέφεραν στο χωριό, κρατώντας ένα δισκάκι για όποιον επιθυμούσε να προσφέρει κάτι προς τιμήν της. Την Τρίτη, έρχονταν οι Άγιοι Απόστολοι από τους Πάλους. Την Παρασκευή της Λαμπρής, έρχονταν γύρω στα εκατό πενήντα άτομα από το Μανδράκι με τα πόδια, κρατώντας στον ώμο την εικόνα της Παναγίας της Σπηλιανής. Οι Νικιάτες για να τους υποδεχθούν, ετοιμάζαν κεράσματα, όπως ντολμάδες. Το βράδυ της ίδιας μέρας, μεταφέρονταν όλοι στην πλατεία

34 Κυκλόσχημη τυρόπιτα, κατά το πασχαλινό έθιμο, που γίνεται από ζυμαρί (ΛΙΝ).

35 Το αρνί του φούρνου. Είδος φαγητού, συνήθως κατσίκι γεμιστό με ρύζι, που ψήνεται στο φούρνο σε πήλινο πιθάρι, το διούρι (ΛΙΝ).

όπου και άρχιζε το γλέντι και οι χοροί. Το σαββατοκύριακο, πήγαιναν και οι Νικιάτες σε άλλα χωριά με τις εικόνες των Αγίων τους, συνεχίζοντας το έθιμο. Το Πάσχα, όπως και τα Χριστούγεννα, ήταν μια γιορτή οικογενειακή. Όλοι οι πατριώτες μαζεύονταν στην πλατεία και γλεντούσαν μαζί, τιμώντας τις παραδόσεις τους.

Πανηγύρια

Οι θρησκευτικές γιορτές και τα πανηγύρια στη Νίσυρο αποτελούσαν ανέκαθεν έναν τρόπο ζωής, βαθιά ριζωμένο στην παράδοση και την πίστη των ανθρώπων. Οι εορτασμοί, πέρα από τη λατρευτική τους σημασία, ήταν και αφορμές για σύσφιξη των σχέσεων και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Τα Νικιά ξεχώριζαν ως χωριό με πλήθος πανηγυριών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Οι εορτασμοί ξεκινούσαν στις 26 Σεπτεμβρίου, με τη μεγάλη εορτή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, στο ομώνυμο μοναστήρι έξω από τα Νικιά. Οι γυναίκες αναλάμβαναν την προετοιμασία του φαγητού, για την κοινή τράπεζα, καθαρίζοντας πατάτες, μαγειρεύοντάς τις σε μεγάλα καζάνια με κρέας και οργανώνοντας το πανηγύρι στο μοναστήρι του Αγίου. Στη διάρκεια των εννιάμερων, γυναίκες από το Μανδράκι, γνωστές ως Εννιαμερίτισσες, διέμεναν για εννέα ημέρες στο μοναστήρι. Οι Νικιάτες φρόντιζαν για τη φιλοξενία τους, προσφέροντας τρόφιμα, όπως φασόλια, φακές, ρεβύθια, ξηρούς καρπούς και φρούτα. Παρότι οι συνθήκες διαμονής ήταν λιτές -με αχυρένια στρώματα και απλές σανίδες για κρεβάτια- το πνεύμα αλληλεγγύης και συλλογικότητας κυριαρχούσε. Η προετοιμασία του πανηγυριού ήταν για όλους. Έσφαζαν ζώα, καθάριζαν το μοναστήρι, έπλεναν πιάτα και μαγειρεύαν. Όλοι βοηθούσαν.

Τον Νοέμβριο, κατά τον εορτασμό της Παναγίας, ετοιμάζονταν μεγάλες ποσότητες φαγητού: είκοσι κιλά φασολάδας και σαράντα πέντε κιλά μπακαλιάρου τηγανισμένου σε κουρκούτι. Πλήθος κόσμος κατέφθανε από όλα τα χωριά για να απολαύσει την παραδοσιακή σκορδαλιά. Αξίζει να σημειωθεί, μάλιστα, πως, παρότι οι συνθήκες ήταν δύσκολες, υπήρχαν και δωρεές ή οικογένειες που αναλάμβαναν από κοινού τα έξοδα των πανηγυριών. Στις 27 Ιουλίου, προς τιμήν του Αγίου Παντελεήμονα, διοργανώνονταν επίσης εκδηλώσεις. Την ημέρα του Αγίου Γεωργίου περιφερόταν η εικόνα του μέχρι το νεκροταφείο των Νικιών. Ο εορτασμός του Δεκαπενταύγουστου δεν είχε τη μορφή που έχει σήμερα. Αντιθέτως, μεγάλη προσέλευση παρατηρούνταν κυρίως στη γιορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου. Οι Άγιοι Απόστολοι, που είχαν εκκλησιάκι κοντά στο Αυλάκι, γιορτάζονταν επίσης κάθε χρόνο. Μετά τη λειτουργία, οι γυναίκες έστρωναν κιλίμια και υφαντά κάτω από τις ελιές, όπου έτρωγαν ψωμί, γλυκά, φαγητά και γλεντούσαν όλοι μαζί. Το εκκλησιάκι είχε σπίτι, αλώνι και τζάκι, δημιουργώντας ένα μοναδικό

σκηνικό. Η Αγία Μαρίνα, στον δρόμο προς την Κυρά, αποτελούσε, ακόμη, έναν τόπο λατρείας. Πήγαιναν και στην Παναγία την Κυρά για να τελέσουν το εννιάμερο. Από τα τρία πιο παλιά μοναστήρια της Νισύρου, ένα από τα σημαντικότερα ήταν η Αγία Τριάδα, κοντά στο νεκροταφείο των Νικιών.

Οι άνθρωποι επισκέπτονταν τακτικά τις εκκλησίες, ανάβοντας συχνά τα καντήλια τους, και όταν γιόρταζαν τις λειτουργούσαν. Κάποιοι βρισκόνταν μέσα στα χωριά, άλλες διάσπαρτες στην ύπαιθρο. Τα μοναστήρια της περιοχής διέθεταν τις δικές τους εκτάσεις γης, τις οποίες οι κάτοικοι καλλιεργούσαν εθελοντικά. Για παράδειγμα, η Πλαγιά ανήκε στην Παναγία των Εισοδίων, και οι χωρικοί συμμετείχαν στη σπορά, την καλλιέργεια και τη συγκομιδή των καρπών.

Γάμος

Ο γάμος στη Νίσυρο αποτελούσε ένα σημαντικό κοινωνικό γεγονός, γεμάτο έθιμα, τραγούδια και χορούς, που έφερνε κοντά ολόκληρη την κοινότητα. Συχνά, προέκυπτε από προξενιά, αν και οι έρωτες δεν έλειπαν. Ο προξενητής, συνήθως συγγενής ή φίλος, μετέφερε το ενδιαφέρον του υποψήφιου γαμπρού στην οικογένεια της νύφης. Η κοπέλα είχε την ευκαιρία να επιλέξει τον σύζυγό της, ωστόσο, εάν οι γονείς της δεν ενέκριναν την ένωση, ο γάμος δεν πραγματοποιούνταν. Οι γάμοι γίνονταν τόσο σε μικρή όσο και σε μεγαλύτερη ηλικία, ενώ υπήρχε η παράδοση οι μεγαλύτερες αδελφές να παντρεύονται πρώτες. Υπήρχε, επίσης, η πεποίθηση ότι «η τύχη φέρνει τα μελλούμενα», δηλαδή ότι, αν κάτι είναι γραφτό να γίνει, θα γίνει.

Οι γάμοι της Νισύρου ήταν παραδοσιακοί, με χορούς και τραγούδια και η προετοιμασία τους ξεκινούσε αρκετό καιρό πριν. Η ετοιμασία του νυφικού ήταν μια ιδιαίτερη διαδικασία που ξεκινούσε ένα μήνα πριν. Αφού οι γυναίκες προμηθεύονταν υφάσματα από τον Εμπορείο, καλούσαν τις modίστρες να ράψουν τα φορέματα της νύφης και των συγγενών. Η modίστρα, που ερχόταν στο σπίτι της νύφης, έπαιρνε τα μέτρα της και έραβε όχι μόνο το νυφικό, αλλά και τα φορέματα που θα φορούσε η νύφη το Σάββατο, την Κυριακή και τη Δευτέρα του γάμου. Το φόρεμα της Δευτέρας ήταν πιο σοβαρό, καθώς σηματοδοτούσε ότι η νύφη είχε πλέον γίνει «κυρία». Η modίστρα πληρωνόταν με χρήματα, αλλά και με φαγητά ή ακόμη και με χρυσά φλουριά, αν η οικογένεια της νύφης ήταν πλούσια. Όταν το νυφικό ήταν έτοιμο, έπαιρναν μπαξίσι, δηλαδή φιλοδώρημα, και οι μαθήτρες της modίστρας που βοηθούσαν. Συνηθιζόταν το ύφασμα που περίσσευε από το νυφικό να το παίρνει η καλή φίλη της νύφης, για να έχει την τύχη της και να παντρευτεί κι εκείνη. Τα ρούχα του γαμπρού συνήθως τα αγόραζαν έτοιμα. Παράλληλα, το σπίτι της νύφης καθαριζόταν, βάζονταν οι τοίχοι, και τοποθετούνταν τα ασπροκεντήματα και οι κουρτίνες.

Φωτογραφικό αρχείο κας Πόπης Οικονομίδου - Παπαντωνίου.
Κόσμος γυρνάει από τα κρέατα του γάμου. 1950.

Την Τετάρτη της εβδομάδας του γάμου, οι Νικιάτες κατηφόριζαν στα άλλα χωριά, προσκαλώντας τον κόσμο με τραγούδια. Όλο το νησί ήταν καλεσμένο. Καλούσαν για το προικοσύμφωνο, το γάμο και τα υπόλοιπα έθιμα του γάμου. Την ίδια μέρα, οι άνδρες του χωριού, συνοδευόμενοι από βιολιά και τραγούδια, πήγαιναν να φέρουν τα «κουτσούρια», τα ξύλα που θα χρησιμοποιούνταν για το μαγείρεμα του φαγητού του γάμου. Τα έφεραν φορτωμένοι στις πλάτες τους και τα μετέφεραν στα μαγειρεία της εκκλησίας, μέσα σε κλίμα χαράς και προσμονής. Την Πέμπτη, γινόταν το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού, στο οποίο έριχναν πολλά λεφτά και δύο παιδιά για να είναι καλορίζικο και να κάνει το ζευγάρι αγόρι ή κορίτσι. Ακόμη, οι γυναίκες έφτιαχναν λουκουμάδες, και άλεθαν στο χειρόμυλο το κριθάρι για το ψητό του γάμου.

Η Παρασκευή ήταν η μέρα του προικοσύμφωνου. Στο σπίτι της νύφης μαζεύονταν οι συγγενείς, ο παπάς και ο δήμαρχος, ώστε να ανακοινωθεί και να καταγραφεί η προίκα της νύφης. Έπρεπε να είναι παρόν και το σόι του γαμπρού. Την προίκα της νύφης την ετοίμαζαν οι γονείς της, και κυρίως η μητέρα της. Η πρωτοκόρη έπαιρνε το σπίτι με τα υπάρχοντά του και τα καλύτερα κτήματα, ενώ οι υπόλοιπες κόρες έπαιρναν λιγότερα. Από αυτά μπορούσε αργότερα να δώσει η πρωτοκόρη και στα υπόλοιπα αδέρφια της, διότι εάν δεν είχαν προίκα οι κοπέλες δεν παντρευόντουσαν.

Τα προικιά της νύφης στοιβάζονταν και στολίζονταν με προσοχή. Κάποιες φορές, η νύφη τα τοποθετούσε σε μπαούλα για να τα βλέπουν όσοι περνούν από το σπίτι της. Το προικοσύμφωνο υπέγραφε ο παπάς και τρεις μάρτυρες «εν ονόματι της Αγίας και ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος, δι' ευχών της Υπεραγίας και αιπαρθένου Μαρίας και πάντων των Αγίων». Μετά την ολοκλήρωση του προικοσύμφωνου, έφεταν τρεις τουφεκιές για να ανακοινωθεί ότι όλα είχαν συμφωνηθεί, διότι υπήρχαν και φορές που υπήρχαν διαφωνίες ως προς τη σύσταση της προίκας. Έπειτα, κατευθύνονταν όλοι στην πλατεία για χορό.

Το Σάββατο ήταν αφιερωμένο στις προετοιμασίες του φαγητού. Μαζεύονταν όλοι σε ένα κτήμα των νεονύφων και έσφαζαν βόδια και κατσίκια. Μετέφεραν τα κρέατα με τραγούδια αυτοσχεδιασμού και βιολιά και κατέληγαν στην πλατεία για χορό. Καθένας είχε στον ώμο του ένα κομμάτι κρέας. Το βράδυ του Σαββάτου, οι κουμπάροι, οι κουμπάρες και οι στενοί συγγενείς μαζεύονταν για να δειπνήσουν μαζί. Ο μάγειρας ετοίμαζε ένα απλό, αλλά γιορτινό γεύμα - κρέας με ρύζι και πατάτες. Την ίδια στιγμή, στην πλατεία αντηχούσαν τραγούδια αφιερωμένα στη νύφη

Φωτογραφικό αρχείο κας Μαρίας Καβούνη - Καρούτσου. Ανήμερα του γάμου. Άνθρωποι κρατάνε την εικόνα και τα Εξαπτέρυγα. Με τα άσπρα ρούχα δεξιά που κρατάει την εικόνα είναι η κα Μαρίκα. Αριστερά της κρατάνε την ευλογία. Πλατεία Νικιών. 1954.

Φωτογραφικό αρχείο κας Μαρίκας Καβούνη - Καρούτσου. Στον γάμο της ίδιας, η μητέρα της μαζί με άλλους στο μαγειρείο της εκκλησίας ετοιμάζουν το φαγητό του γάμου. 1959.

και τον γαμπρό, τα παινέματα. Κάθε οικογένεια είχε τα δικά της τραγούδια, που ταίριαζαν στη νύφη, τον γαμπρό και τις οικογένειές τους. Αν η νύφη ήταν ορφανή, το τραγούδι ξεκινούσε: «Καλησπέρα σου, Παναγιά, και Δώδεκα Αποστόλοι, εβγάτε, δώστε την ευχή στην ορφανή την κόρη». Αν οι γονείς της ήταν εν ζωή, τραγουδούσαν: «... στην ακριβή την κόρη». Και ξημερώνονταν το βράδυ όλοι μαζί. Κι είχαν το έθιμο εκείνοι που έμεναν ξάγρυπνοι να κλέβουν μια κότα από τους συγγενείς ή τους φίλους τους και να την κάνουν σούπα για να φάνε στο ξενύχτι τους.

Την παραμονή του γάμου, οι γυναίκες ζύμωναν ένα μεγάλο, στρογγυλό ψωμί, το ψωμόπουλο³⁶, το οποίο τοποθετούσαν σε ένα μεγάλο πανέρι, σκεπασμένο με κεντητό τραπεζομάντηλο. Αυτό το βαστούσε στο κεφάλι της μια κοπέλα που είχε και τους δύο γονείς της και ακολουθούσε τη νύφη στη γα-

36 Ψωμί από χάσιμο αλεύρι, που γινόταν ως δώρο που παίρνανε στους γάμους, και για τη βάφτιση (ΛΙΝ).

μήλια τελετή, όπου το ψωμόπουλο ευλογούνταν από τον ιερέα. Την Τετάρτη, μετά τον γάμο, το ψωμόπουλο κοβόταν και μοιραζόταν στους καλεσμένους. Το πρωί της Κυριακής του γάμου, η νύφη ντυνόταν στο νυμφοστόλι³⁷, το στολισμένο σπίτι που προικιζόταν η νύφη από τους γονείς της.

Την ώρα που ερχόταν ο γαμπρός με τα βιολιά, η νύφη έπρεπε να κάνει μετάνοια και να φιλήσει το χέρι του πατέρα της, ο οποίος θα της έδινε την ευχή του. Όλοι μαζί τραγουδούσαν:

*Κάνε μετάνοια, φίλησε
του κύρη σου το χέρι,
γιατί θα πας στην εκκλησιά,
και θα 'χεις άλλο ταίρι.*

Ξαναμαζεύονταν όλοι, με τραγούδια και χαρές, συνοδεύοντάς τους στην εκκλησία και προσκαλώντας τον υπόλοιπο κόσμο. Οι κουμπάροι που στεφάνωναν το ζευγάρι ήταν συνήθως δύο, αλλά συμμετείχαν και περισσότεροι καθώς όλοι μαζί αναλάμβαναν τα έξοδα του τραπέζιού της Δευτέρας. Μετά το μυστήριο του γάμου, το ζεύγος έβγαινε από την εκκλησία και οι ιερείς έψαλλαν και έμπαιναν με την εικόνα στο σπίτι του νέου ζευγαριού, ακολουπώντας την στο κρεβάτι και λέγοντας ευχές.

Στον θόλο της εκκλησίας μαγείρευαν οι μάγειροι κρέας με πιλάφι και πατάτες. Κι όταν όλα ήταν έτοιμα, χτύπαγε η καμπάνα της εκκλησίας, με τον νεωκόρο να αναφωνεί «Καλεσμένοι στου γάμου το τραπέζι», και συγκεντρώνονταν όλοι στην πλατεία για να φάνε μαζί. Καθένας έφερε το δικό του πιάτο και μαχαιροπίρουνο. Απαραίτητο γλυκό ήταν και οι λουκουμάδες που γέμιζαν ολόκληρες σκάφες. Το φαγητό ακολουθούσαν γλέντια και χοροί στην πλατεία, με μικρούς και μεγάλους να συμμετέχουν με ζωντάνια.

Περνούσαν και από τα σπίτια των κουμπάρων, οι οποίες είχαν έτοιμους μεζέδες, κεράσματα και ποτά. Πήγαιναν και στα καφενεία για να κεράσουν τον κόσμο και να δώσουν λεφτά στον καφετζή. Το βράδυ, οι Νισυριές φορούσαν τις παραδοσιακές τους φορεσιές και οι άνδρες τις βράκες τους, και όλοι μαζί τραγουδούσαν το Περιόλι³⁸ στην πλατεία των Νικιών:

37 Το σπίτι που προικίζεται η νύφη από τους γονείς της, καλούμενο έτσι μόνο κατά τις μέρες του γάμου, όταν είναι στολισμένο (ΛΙΝ).

38 Τραγούδι του γάμου, που τραγουδιέται τη Δευτέρα του γάμου. Στο τραγούδι, το περιόλι συμβολίζει τη νύφη (ΛΙΝ).

Τίνος είν' το περιόλι, τίνος είν;
 τούτο που κρατούμεν όλοι,
 που 'χει το φραγμό λοάρι,
 και τη γη μαργαριτάρι,
 κι έχει δενδρικά περίσσια,
 λεμονιές και κυπαρίσσια.
 Τ' άρχοντα του Πασχαλίδη,
 κι' έδωκέν τα του γαμπρού του,
 τ' άξιου, τ' αξαζούμενού του.
 Στην πέρα δω, στην πέρα κει,
 στην πέρα δίπλα του χορού,
 μαντήλι ηύρα τίνος είν'
 και του νιόγαμπρού μας είναι,
 κι' έπεσεν αφ' τα λινά του
 κι αφ' τα λινόμέταξά του.
 Στην πέρα δω, στην πέρα κει,
 στην πέρα δίπλα του χορού,
 ζευγάρι πέρδικες κρατούν,
 ζευγάρι περδικόπουλα,
 της Κρήτης τα ορηγόπουλα.
 Βρε γειά σου, γειά σου νιόγαμπρε.
 και που την εκυνήγησες
 αυτή τη ρούσσα πέρδικα,
 την έξασπρη τριανταφυλλιά.
 Από ταξιδιού μου εκατέβαινα
 μες το περιόλι της την εύρηκα,
 τα βασιλικά της επότιζε
 και τους δνόςσμονς της εκορφολόιζε.
 Επάνω στην τριανταφυλλιά,
 έκανε πέρδικα φωλιά
 και μπαινοβγαίνει και γεννά
 και σιέται η τριανταφυλλιά
 και πέφτον τα τριαντάφυλλα
 πάνω στις νύφης την ποδιά,
 μαζεύουντα οι άρχοντες

και κάμνονν το ροδόσταμο
 και ραίνονν νύφη και γαμπρό
 και πεθερά και πεθερό.
 Εστείλασι του νιόγαμπρου
 μαντήλι αφ' την Άμοργο,
 γύρω γύρω είν' πλεγμένο
 την αγάπη διαζωμένο.
 Πάντα παρακάλειν η μάνα σου:
 να ζουν καλοκόρη μου
 στους γάμους σου,
 το παπαδολόι να μαεύετο
 και το γεννολόι να διαλέετο.
 Σ' όσους γάμους κι αν επήγα,
 τέτοια νύφη δεν την είδα,
 Να χει τη χωρίστρα ίσια,
 κάμπος με τα κυπαρίσσια,
 Να χει κούτελο φεγγάρι,
 μια χαρά κι ένα καμάρι,
 Να χει φρύδια σαν γαϊτάνι,
 σαν βαμμένα με μελάνι,
 Να χει μάτια μπαχουρένια,
 μάγουλα τριανταφυλλένια,
 Να χει δόντια ράι-ράι,
 σαν κουκιά μαργαριτάρι,
 Να χει χείλη σαν φλετζάνι,
 κόκκινα σαν το μερζάνι.
 Και πάλι ας θίσει ο γάμος
 και πάλι ας λουλουδίσει.
 Και πάλι ας λουλουδίσει,
 να ξαναλουλουδίσει.
 Κι ας μαραθούσιν ούλοι
 όπου την αγαπούσαν,
 όπου την αγαπούσαν
 και δεν τους εκατέχε.

Το τραγούδι έπρεπε να ξεκινήσει από τον πατέρα της νύφης, με τη νύφη και την οικογένειά της να ακολουθούν. Στη συνέχεια ακολουθούσαν τα παινέματα της νύφης και το τραγούδι και ο χορός «Καμάρες»: «Ο γάμος ετελείωσε, κουμπάροι και κουμπάρες, τώρα θ' αρχίσει ο συρτός να γίνουν οι Καμάρες». Σε αυτόν, οι χορευτές κρατιόντουσαν χέρι-χέρι, σχηματίζοντας αψίδες κάτω από τις οποίες περνούσαν οι υπόλοιποι, καμιά φορά πειράζοντας ο ένας τον άλλον. Κάποια στιγμή σταματούσε ο χορός και πήγαιναν όσοι δεν είχαν φέρει δώρο και κρεμούσαν χρήματα ή χρυσαφικά μπροστά στη νύφη και τον γαμπρό. Όταν το ανδρόγυνο επέστρεφε στο σπίτι, ο κόσμος ερχόταν να τους καληνυχτίσει και να τους ευχηθεί «Καλά γεράματα». Η νύφη και ο γαμπρός περνούσαν τη νύχτα μαζί, αλλά δεν έπρεπε να ολοκληρώσουν τον γάμο τους μέχρι την Τετάρτη, όταν θα κοβόταν το ψωμόπουλο, γνωστό και ως ευλογία³⁹.

Την τελευταία μέρα του γάμου, την Τετάρτη, έκοβαν το ψωμόπουλο σε κομμάτια. Στη μέση του δίσκου υπήρχε ένας κεσές με μέλι ή πετιμέζι, και οι κουμπάρες το μοίραζαν στα σπίτια, με τον καθένα να βουτάει ένα κομμάτι και να εύχεται: «Να ζήσουνε, και στα δικά σου». Και αφού κοβόταν η ευλογία, μπορούσε πλέον το ανδρόγυνο να κοιμηθεί μαζί, με την πρωτοκουμπάρα να τους δίνει τον σπόρο του αμυγδάλου για «βίον ανθόσπαρτον».

Την επόμενη Κυριακή του γάμου, στις επτά ημέρες, πραγματοποιούνταν ο αντίγαμος. Η νύφη έπρεπε να ξαναβάλει το νυφικό της και ο γαμπρός τη φορεσιά του και μαζί με τις οικογένειές τους να πάνε στην εκκλησία. Όσοι είχαν την άνεση, έκαναν και το τραπέζι πάλι στην πλατεία.

Γέννηση - Βάπτιση - Ασθένεια Παιδιού

Η γέννηση του παιδιού αποτελούσε ένα ιερό και χαρμόσυνο γεγονός. Οι γυναίκες γεννούσαν στο σπίτι, μερικές φορές ακόμα και στα χωράφια. Είχαν τη μαμή που τις βοηθούσε, ενώ κάποιες φορές, όταν υπήρχε, παρευρισκόταν και ο γιατρός. Ήταν σκληραγωγημένες και δυνατές. Αργότερα, ορισμένες γυναίκες πήγαιναν και στην Κω ή την Ρόδο για να γεννήσουν.

Συνήθιζαν να κάνουν πολλά παιδιά. Όταν γεννιόταν το μωρό, οι συγγενείς έριχναν τουφεκιές και με καμάρι ανακοίνωναν το χαρμόσυνο γεγονός: «Έκανε η Πόπη τον γιο», «Έγινε η κόρη», «Γέννησε η Μαρία».

39 Ειδικό ψωμί που γινόταν σε κάθε γάμο, το έπαιρναν στην εκκλησία, στην τελετή του μυστηρίου του γάμου, για να ευλογηθεί, που τελικά το έκοβαν την Τετάρτη του Γάμου και οι κουμπάροι το διαμοίραζαν σ' όλο το χωριό, για να ευχηθούν ξανά στο ανδρόγυνο (ΑΙΝ).

Ήταν σημαντικό για το ζευγάρι το πρώτο παιδί να είναι αγόρι, ώστε να διατηρηθεί το όνομα της οικογένειας. Μετά τη γέννα, το σπίτι γέμιζε από συγγενείς και φίλους που έφερναν λουκουμάδες και άλλα κεράσματα. Έφτιαχναν ψωμί με πετιμεζί και μάζευαν όλα τα παιδιά για να δουν το νεογέννητο βρέφος. Οι ευχές ήταν γεμάτες αγάπη και καλοσύνη: «Καλορίζικο, καλοαναθρεμμένο, καλότυχο» «Να το δεις και γαμπρό, να το δεις και νύφη». Η λεχώνα, ωστόσο, παρέμενε επάνω στο δωμάτιό της. Στις τρεις μέρες, ερχόταν στο σπίτι ο παπάς να κάνει Αγιασμό. Μάλιστα, όποιος επισκεπτόταν το σπίτι έπρεπε να λάβει ευλογία. Σύμφωνα με το έθιμο, κανείς δεν επισκεπτόταν τη λεχώνα πριν περάσουν επτά ημέρες. Το βράδυ πριν από την έβδομη μέρα, στόλιζαν το δωμάτιο του μωρού και τοποθετούσαν ένα ψωμί με μέλι έξω από την κάμαρα, ώστε να έρθει η μοίρα του παιδιού να το ευλογήσει και να του χαρίσει καλή τύχη. Το αγόρι το αποκαλούσαν «δρακούλη» και το κορίτσι «δρακούλα», ως ευχή για να γίνουν δυνατά σαν τον δράκο. Την όγδοη ημέρα, η μαμή έπαιρνε το μωρό στην εκκλησία. Έμεναν έξω στον θόλο, και όχι μέσα στην εκκλησία, όπου ο παπάς διάβαζε την ευχή. Η μητέρα δεν έβγαινε από το σπίτι για σαράντα μέρες. Μετά από αυτό το διάστημα, πήγαινε το μωρό της στην εκκλησία για τον σαραντισμό, και στη συνέχεια ξεκινούσαν οι προετοιμασίες για τη βάφτιση.

Όποιος ήθελε να γίνει νονός, έπρεπε να πάει μετά τις επτά ημέρες και να το δηλώσει. Μερικές φορές υπήρχαν και δύο και τρεις νονοί. Έφερνε ένα χρυσό ή ένα φλουράκι στο μωρό και έλεγε «Πάω να ράνω⁴⁰ το μωρό», ως ευχή για καλή τύχη. Οι γειτόνισσες έφερναν υφάσματα, φορεματάκια και σεντόνια, όλα φτιαγμένα από αγάπη. Στη βάφτιση, τα αγόρια έπαιρναν το όνομα του παππού από το σόι του πατέρα, ενώ τα κορίτσια το όνομα της γιαγιάς από την οικογένεια της μητέρας. Η νονά ή ο νονός μοίραζαν σταυρουδάκια στους παρευρισκόμενους, ενώ στους συγγενείς του μωρού κρεμούσαν χρήματα ως ευχή. Μετά τη βάφτιση, ακολουθούσε γλέντι στο σπίτι, με λουκουμάδες και παραδοσιακά γλυκά. Κι ύστερα, οδηγούνταν στην πλατεία, για το τραπέζι και το γλέντι. Οι γυναίκες είχαν προετοιμάσει γλυκά από την προηγούμενη ημέρα - αμυγδαλωτά και λουκουμάδες. Τα αμυγδαλωτά τα έφτιαχναν αλέθοντας αμύγδαλα, ζυμώνοντας και στολίζοντάς τα με γαρύφαλλο. Τα ρούχα που φορούσε το μωρό στη βάφτιση, τα έπλεναν έπειτα με προσοχή, ρίχνοντας το νερό στα λουλούδια ή τη θάλασσα. Δεν έπρεπε να το πετάξουν οπουδήποτε, γιατί είχε αγιαστεί στο μυστήριο της βάφτισης. Οι νονές φρόντιζαν τα βαφτιστήρια τους, κάνοντάς τους το Σάββατο κουλούρια με λάδι ή άλλα edésματα.

40 Ραντίζω, ραίνω το νεογέννητο, προσφέρω δώρο, χρηματικό ποσό ή χρυσό ή και φορεματάκι στο νεογέννητο (ΛΙΝ).

Μετά από αυτά, η καθημερινότητα των γυναικών επέστρεφε στην κανονικότητα. Πήγαιναν στα χωράφια, βάζοντας το παιδί στο άνεμα, κρεμώντας το στα δέντρα. Και καθώς έκαναν τις γεωργικές εργασίες, το νανούριζαν:

[1]

*Νάνι νάνι το μωρό μου,
του Θεού και το δικό μου.
Νάνι νάνι, νάνι νάνι
κι όπου το πονεί να γιάνει.
Κι αν πονεί και στην κοιλίτσα,
να το βλέπει η Παναγίτσα.
Να τα βλέπεις, Παναγιά μου,
και τα τρία τα παιδιά μου.*

[2]

*Ύπνε που παίρνεις τα μωρά,
έλα πάρε και τούτο.
Μικρό μικρό σου το 'δωσα,
μεγάλο φέρε μου το.
Μεγάλο σαν ψηλό βουνό,
ίσιο σαν κυπαρίσσι,
να απλώνονται οι κλώνοι του,
σ' ανατολή και δύση.*

Σε περιπτώσεις ασθένειας του παιδιού, δεν έλειπαν οι πρακτικές θεραπείες. Για τους πόνους στην κοιλιά, ζέσταιναν αγραμιθόλαδο και έτριβαν την κοιλιά του παιδιού. Αν είχαν ίκτερο, έσχιζαν το μέτωπο με τρεις ξυραφίες και έβαζαν αλάτι και λεμόνι. Ο γιατρός έμενε μόνιμα στα Νικιά και επισκεπτόταν τους ασθενείς χωρίς να χρειάζεται να τον ειδοποιήσουν. Εάν μάλιστα το βρέφος ήταν βαριά άρρωστο και κινδύνευε να χάσει τη ζωή του πριν βαπτιστεί, οι γονείς του το αεροβαφτίζανε, για κάθε ενδεχόμενο.

ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μουσική, Τραγούδια και Χοροί

Στα Νικιά, η μουσική, ο χορός και το τραγούδι ήταν τρόπος ζωής, γεφυρώνοντας την καθημερινότητα και τις συνήθειες των ανθρώπων με τη γιορτή και τα έθιμα. Διασκεδάζαν με τα βιολιά και τα λαούτα, με τραγούδια φτιαγμένα για κάθε περίπτωση και κάθε οικογένεια. Ακόμα κι όταν δεν υπήρχε κάποια συγκεκριμένη γιορτή, οι άνδρες στο καφενείο του Νικόλα έπιναν κι άρχιζαν με τα όργανα το γλέντι, όποια ώρα και να ήταν. Το χωριό είχε τους δικούς του οργανοπαίχτες. Μερικοί ήταν ο Στράτος Κοντονικολάου και ο Νίκος Παναγιώτη Γιαννάκης στο βιολί, και ο Αντώνης Ανδριώτης στο λαούτο. Το γλέντι δεν ήταν οργανωμένο σαν συναυλία, αλλά έπαιρνε ζωή σε γιορτές, γάμους, βαπτίσια και ονομαστικές εορτές. Στις γιορτές, ακόμη, ντύνονταν με τα καλά τους ή τις παραδοσιακές φορεσιές και χόρευαν τη νισύρικη σούστα και ευρωπαϊκούς χορούς.

Το τραγούδι ήταν κομμάτι της καθημερινής ζωής. Γυναίκες, άνδρες και παιδιά τραγουδούσαν όταν δούλευαν στην εξοχή, στο θέρο⁴¹ και στο αλώνι⁴², με τις φωνές του να ακούγονται από μακριά:

*Έλα γειά τον, έλα γειά τον και χαρά τον,
και η Παναγιά κοντά τους.
Κι ο Χριστός στα γόνατά τους
κι όλα τ' άχερα δικά τους.*

Στα ποσπέρια, οι γυναίκες πάνω στην κουβέντα και τις ασχολίες τους τραγουδούσαν όλες μαζί τραγούδια δημοτικά και του τόπου:

*Εγώ είμαι εκείνο το πουλί, το παραπονεμένο,
που χτίζει τη φωλίτσα του σε δέντρο μαραμένο.
Έρθανε και σου είπανε λόγια κακά για μένα,
και πίστεψές τον τον εχθρό κι αρνήθηκες εμένα.
Έτσι τα φέραν οι καιροί και οι τωρινοί οι χρόνοι
να χαίρεται ο κουκκουάς να κλαίει το αηδόνι.*

Τραγουδούσαν όλοι μαζί και όταν πήγαιναν εκδρομή την Πρωτομαγιά στην εξοχή, με στεφάνια από λουλούδια στο κεφάλι:

*Καλώς τονέ τον Μάη, τον χρυσομάη,
με άνθη στολισμένα ήρθες πάλι.
Μάη, Μάη, ασπρομάη, μ' άσπρη φορεσιά,
τραγουδούσε Μάη, Μάη, μέσα στα κλαδιά.
Νέοι, γέροι και κορίτσια όλοι μια καρδιά
για να φέρουν το κριθάρι στη νοικοκυριά.
Να φορίζει και ν' αλέσει, να ζυμώσει
και τη σκάφη ζύμη να γιμώσει (να γεμίσει η σκάφη ζύμη).
Κι όταν κάνει νιό κουλούρι πόσο θα χαρεί.
Κι όταν θα το πρωτοδώσει στο μικρό παιδί.*

41 Η εργασία του θερισμού, το θέρισμα, το αλώνισμα (ΛΙΝ).

42 Το αλώνι, κυκλικός πλακόστρωτος χώρος στην αποστροφή, κτισμένος γύρω γύρω με όρθιες πλακοτέες πέτρες (ΛΙΝ).

Φωτογραφικό αρχείο κας Πόπης Οικονομίδου - Παπαντωνίου.
Γυναίκες, άνδρες και παιδιά σε εκδρομή. 1957.

Φωτογραφικό αρχείο κας Μαρίκας Καβούνη - Καρούτσου.
Γυναίκες στολισμένες με στεφάνια και με τις ποδιές τους, την Πρωτομαγιά.
Συγκεκριμένα, στη φωτογραφία είναι η Ειρήνη Καρπάθιου και η Ειρήνη Γερασίμου. 1975.

Έφτιαχναν και τραγούδια βγαλμένα από την αγάπη τους για κάποιον που ήθελαν να είναι μαζί:

*Δεν είσαι 'συ που μου 'λεγες,
αν δεν με ιδείς πεθαίνεις;
Και τώρα γύρισες και λες
“πού με 'δες;”, “πού με ξέρεις;”,
και το χρυσό μου όνομα
δεν θέλεις να αναφέρεις.*

Στους γάμους, τα τραγούδια ήταν απαραίτητα, συχνά φτιαγμένα ειδικά για κάθε οικογένεια:

[1]

*Ένα τραγούδι θε' να πω
απάνω στο κεράσι,
να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός
και να καλογεράσει.
Ένα τραγούδι θε' να πω
απάνω στο λεμόνι,
να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός
και η παρέα όλη.*

[2]

*Γαμπρέ τη νύφη ν' αγαπάς,
να μην την εμαλώνεις,
σαν τον βασιλικό στη γη
να την εκαμαρώνεις.*

Ραπτική και Νισύρικη Φορεσιά

Οι γυναίκες έραβαν και ασχολούνταν με τη ραπτική στο σπίτι. Κεντούσαν με διάφορες τεχνικές σε υφάσματα, φτιάχνοντας, για παράδειγμα, ασπροκεντήματα ή αίταμί, που ήταν ένα λεπτό μετρητό⁴³ ύφασμα. Χρησιμοποιούσαν, ακόμη, τον αργαλειό, περνώντας το μαλλί από το αδράχι⁴⁴, για να δημιουργήσουν περίτεχνα υφάσματα.

43 Το κέντημα, ίσως επειδή μετριούνται οι βελονιές για τη δημιουργία του κεντήματος, ανάλογα με το σχέδιο (ΛΙΝ).

44 Ξύλινο όργανο για το γνέσιμο του μαλλιού (ΛΙΝ).

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. «Η τράτα των Μεγάρων». Αϊταμί του 1929.

Φωτογραφικό αρχείο της συγγραφέως. Κέντημα του 1932. «Ο Μάρκος και η Μαριάννα». Άσκηση για το σχολείο.

Ήταν συχνά απαραίτητο να μάθουν τη μοδιστρική. Έραβαν νυφικά, παραδοσιακές φορεσιές και οτιδήποτε άλλο τους παρήγγελλαν.

Λεπτομέρειες για τη Νισύρικη φορεσιά, υπάρχουν στο σχετικό άρθρο της Μένης Μπίλλη στον τόμο αυτό και στην ίδια ενότητα.

Φωτογραφικό
αρχείο
κας Πόπης
Οικονομίδου - Παπαντωνίου.
Η ίδια ντυμένη
με τη νισύρικη φορεσιά.

Ζωγραφική

Ζωγράφοι δεν υπήρχαν στα Νικιά, ωστόσο ο Γαβριήλ Σακελλαρίδης, εκτός από άλλους πίνακες, πορτρέτα κλπ, είχε αγιογραφήσει τους Δώδεκα Αποστόλους στην εκκλησία των Νικιών. Παρόλο που δεν το έκανε επάγγελμα, το έργο του έμεινε στην ιστορία του τόπου.

Επίλογος

Αυτή η νοσταλγική αφήγηση μιας περασμένης εποχής μάς ταξιδεύει στα χρόνια εκείνα, όπου η ζωή, αν και φτωχική, ήταν όμορφη, γεμάτη αγάπη, αλληλεγγύη και σεβασμό. Ο ένας στήριζε τον άλλον, οι οικογένειες ήταν δεμένες, και η καθημερινότητα, αν και δύσκολη, είχε μια απλότητα που γέμιζε την ψυχή. Οι άνθρωποι ήταν φιλήσυχοι, χωρίς άγχος και έβρισκαν δύναμη στην πίστη τους.

Η εργασία, η γιορτή, η πίστη, όλα συνυφαίνονταν σε έναν ρυθμό ζωής που, παρά τις δυσκολίες, πρόσφερε γαλήνη και αίσθηση πληρότητας. Οι άνθρωποι περίμεναν τις μεγάλες μέρες με λαχτάρα –τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, τις γιορτές των Αγίων– όχι για πλούσια δώρα, αλλά για τη χαρά της συντροφικότητας και την αίσθηση ότι όλοι μαζί είναι μια μεγάλη οικογένεια, μια ψυχή, μια καρδιά. Ένα κομμάτι ψωμί, μια ευχή, ένα μικρό δωράκι, κι όμως, η καρδιά πλημμύριζε ευγνωμοσύνη.

Αυτές οι μνήμες, γεμάτες απλότητα και ανθρωπιά, δεν είναι απλώς μια αναδρομή στο παρελθόν, αλλά μια πολύτιμη υπενθύμιση που αξίζει να «ταξιδεύει» διαχρονικά ανά τους αιώνες - πως η πραγματική ευτυχία δεν μετριέται σε πλούτη, αλλά στη δύναμη των σχέσεων και στη βαθιά σύνδεση με τον συνάνθρωπο.

Ευχαριστίες

Οι πληροφορίες της παρούσας μελέτης προέρχονται από τις πολύτιμες μαρτυρίες ορισμένων κατοίκων των Νικιών, οι οποίες συλλέχθηκαν μέσω ημικατευθυνόμενων συνεντεύξεων το 2018 στο πλαίσιο προπτυχιακής πανεπιστημιακής μου εργασίας. Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους τους συνομιλητές μου, που συνέβαλαν πρόθυμα με τις γνώσεις και τις μνήμες τους στη συγκέντρωση αυτού του πλούτου πληροφοριών.

Ειδικότερα, θα ήθελα να ευχαριστήσω ονομαστικά, με αλφαβητική σειρά, τους: Βασίλη Γιακουμή, Άννα Διακοβασίλη - Γιακουμή, Ευδοξία Ελευθεριάδη - Κοκκίνου, Μαρία Καραγιωργή - Σακελλαρίδη, Μαρίκα Καρβούνη - Καρούτσου, Καλλιόπη Κασσέλη - Καρβούνη, Σοφία Κασσέλη - Λοΐζου, Ειρήνη Μάγου - Καρπάθου, Μαρία Μαυρουδή - Μηνά και Καλλιόπη (Πόπη) Οικονομίδου - Παπαντωνίου.

Ένα μεγάλο, ακόμη, «ευχαριστώ» απευθύνεται στην κυρία Μαριάνθη Κατλάνογλου, Καθηγήτρια Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), που μου ανέθεσε το έργο συλλογής λαογραφικού υλικού από τη Νίσυρο και, με την καθοδήγησή της, συνέβαλε στην ολοκλήρωσή του.

Οι μαθητές Νικιών και Εμπορειού, με τους δασκάλους τους, στην Παναγία την Κυρά, την Πρωτομαγιά 1946.

Αγιασμός της σποράς στα Νικιά το 1945.
Διακρίνονται, η εικόνα του Αγ. Τρύφονος, «πινάκια» και «καφίζα» με σπόρους.

Μεταφέροντας νερό με τα λαήνια, από την πηγή, κοντά στην Παναγία την Κυρά.
Φωτογραφικό αρχείο κας Μαρίκας Καβούνη-Καρούτσου.

Γυναίκες και άντρες στα κεραμίδια ενός σπιτιού με τις νισύρικες φορεσιές. Νιζιά. 1965-70.
Φωτογραφικό αρχείο κας Πόπης Οικονομίδου-Παπαντωνίου.

Κένθημα με τη φωτογραφία
αγαπημένου προσώπου

Μπουρώ στο σαλόνι.

Νικιά: Στρατής Κοντονικολάου βιολί και Ν. Λοΐζος λαούτο.

Αγροτικές εργασίες το 1935 στα Νιζιά

Περιφορά της Εικόνας της Παναγίας Σπηλιανής Παρασκευή της Λαμπρής στα Νιζιά.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Ασημένη Τρ. Μπίλλη

Νήματα, υφάσματα, παραδοσιακά σχέδια, επιδέξιες βελονιές, μοναδικά έργα κεντητικής τέχνης, κοσμήματα, μεράκι κι αγάπη είναι στοιχεία που συνθέτουν τη δημιουργία των παραδοσιακών φορεσιών της Νισύρου, ανδρικών και γυναικείων.

Η παραδοσιακή νισύρικη ενδυμασία, ιδιαίτερα η γυναικεία, είναι πραγματικά εντυπωσιακή! Τα κεντήματα που τη στολίζουν, το μεταξωτό κόκκινο ύφασμα που την αγκαλιάζει, τα περίτεχνα κοσμήματα του κεφαλόδεσμου και της μέσης, όλα συνθέτουν ένα υπέροχο αποτέλεσμα με σαφείς βυζαντινές επιρροές. Μπορεί παλιότερα να ήταν μέρος της καθημερινότητας των γυναικών, σήμερα όμως αποτελεί αναμφισβήτη-

τα ένα απαράμιλλο έργο τέχνης που κουβαλά μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Πολλοί κατά καιρούς έχουν ασχοληθεί με την τοπική μας φορεσιά και την έχουν περιγράψει κρατώντας αναλλοίωτα στον χρόνο στοιχεία και λεπτομέρειες που κατάφεραν να διασωθούν μέχρι σήμερα. Μελετώντας και συνοψίζοντας όλες αυτές τις καταγραφές αλλά προσθέτοντας κι όσα καινούρια στοιχεία μπόρεσα να συγκεντρώσω από μαρτυρίες και μνήμες, σας παρουσιάζω ξανά την εκπληκτική αυτή φορεσιά - σύμβολο του νησιού μας.

Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά

Συνδυάζει άψογα βυζαντινά, ανατολίτικα και δυτικά στοιχεία. Τη συναντάμε με τη βυζαντινή ονομασία «αλλάγια», που διακρίνονται στα «μικρά αλλάγια», την απλή, δηλαδή, καθημερινή φορεσιά και στα «μεγάλα αλλάγια», την επίσημη νυφική ενδυμασία και με μικρές παραλλαγές την παρανυφική.

Υπήρχε και η λεγόμενη, «βλάχικη» φορεσιά, η οποία ήταν ξενόφερτη πιθανόν από τη Ρωσία, τη Ρουμανία ή την Κωνσταντινούπολη. Ήρθε στον τόπο από ξενιτεμένους Νισύριους και φοριόταν από όσες Νισυριές ήθελαν να δείξουν ότι ήταν «κοσμογυρισμένες».

Τα μικρά αλλάγια

Είναι η πιο απλή και καθημερινή φορεσιά των γυναικών. Τα μέρη από τα οποία αποτελείται είναι τα εξής:

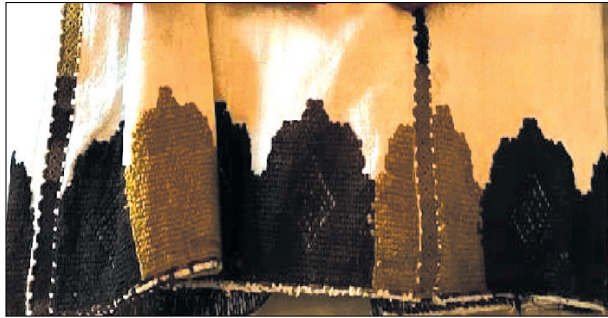
Πουκαμίσα ή χιτώνας

Πρόκειται για μία λευκή πουκαμίσα που έφτανε ως τον αστράγαλο. Είχε στενά μανίκια με μικρό κέντημα στο κάτω μέρος του μανικιού (μικροκεντητική) κι ήταν φτιαγμένη από υφαντό ύφασμα ανοιχτό στο στήθος.

Ο Μιχ. Εμμ. Αρφαράς στο άρθρο του «Η κεντητική και η υφαντική τέχνη της Νισύρου», (9^{ος} τόμος «Νισυριακών»), αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Στην πουκαμίσα το κέντημα γινόταν στην κάτω μεριά του γύρου καθώς και σε ενδιάμεσα καθ' ύψος διαστήματα. Υπήρχε το ενδεχόμενο η πουκαμίσα να μη διατηρεί κεντήδια στο μανίκι και αλλού. Τότε χρησιμοποιούσαν τις μανίκες με μπούστο (χειρίδες) που ήταν κεντημένες με φυτικά και γεωμετρικά σχήματα περιορισμένου πλάτους. Τα κεντήματα σε μορφή λωρίδας κάλυπταν όχι μόνο τα μανίκια αλλά ακόμα τις ραφές μέχρι τον ώμο με τις μασχάλες. Τα φύλλα του υφαντού (φαθού) ρούχου ενώνονταν με ταντέλλα. Παλιότερα πρόσεχαν την κομψότητα και την αρχοντιά ακόμα και σ' αυτή την καθημερινή πουκαμίσα. Έτσι δημιουργούσαν ένα στενόμακρο πλουμί σε οριζόντια θέση. Ήταν μονόχρωμο και η παλιά ονομασία του ήταν φεγγαρωτό πλουμί ή κλαδιά. Αν είχε μικρά πλουμιά, τότε τα ονόμαζαν φορτίτσες. Από τα χρώματα που προτιμούσαν στο πλουμί, υπεργικά το καφετί και το μουσταρντί. Για τις γεροντό-

τερες διάλεγαν το σκούρο καφέ ή το μαύρο. Στην ένωση του μανικιού με τον ώμο, σπάνια διατηρούσαν λεπτοδουλεμένο κέντημα. τα μανίκια φτιάχτονταν φαρδιά με τα λεγόμενα χεράτα πλουμιά ή τρία κονιά».

Φουστάνι

Πάνω από την πουκαμίσσα έμπαινε φουστάνι πολύπτυχο που έμοιαζε με «φουστανέλα», σύμφωνα με την περιγραφή του σχολάρχου Γ. Παπαδόπουλου. Ήταν συνήθως κόκκινου χρώματος αλλά και λευκού ή πράσινου ενώ πολλές φορές ήταν μουσταρδί.

Δεν είχε μανίκια και κρεμόταν από τους ώμους με λεπτές λωρίδες υφάσματος στο επάνω μέρος. Έπεφτε κάτω από το γόνατο τόσο ώστε να μην κρύβει τα κεντήματα της πουκαμίσσας.

Σφύωμα (Οσφύωμα) ή Σφίωμα ή Σφήωμα

Το έδεναν στον λαιμό κι αυτό έπεφτε πάνω από την πουκαμίσσα μέχρι περίπου την κοιλιακή χώρα για να καλύψει το άνοιγμα που είχε στο στήθος η πουκαμίσσα και το φουστάνι.

Σύμφωνα με μαρτυρίες των παλαιότερων αποτελούσε αντιγραφική του διαφορετικού χρώματος που έχουν τα πούπουλα στην τραχηλιά (λαιμό) της πέρδικας. Η τεχνική σύμφωνα με την οποία κε-

ντούσαν το σφύμα ονομάζεται «αζούρ» (γαλλικά) ή «αζούρι», όπως την έλεγαν στη Νίσυρο.

Το ύφασμα ήταν φαθό (υφαντό) ή τσόχινο και ήταν κεντημένο συνήθως με χρυσή και ασημένια κλωστή. Τα πιο συνηθισμένα μοτίβα ήταν το γαϊτανάκι, η μέλισσα και η σκολόπεντρα (σαρανταποδαρούσα).

Γιλέκο (Γελέκι ή Γελέκο)

Ήταν είδος κοντογουνιού με μακριά μανίκια, μονόχρωμο από ολομέταξο ύφασμα. Το γιλέκο είχε ραμμένο στις άκρες σιρίτι μάλλινο ή μεταξωτό ενώ αυτό που φοριόταν σε επίσημες περιστάσεις είχε

χρυσό σιρίτι. Δεν ήταν απαραίτητο εξάρτημα της φορεσιάς. Το έβαζαν κυρίως οι ανύπαντρες κοπέλες και χαρακτηριστικό του χρώμα ήταν το πράσινο.

Μαντήλι

Στο κεφάλι φορούσαν μαντήλι λεπτής ύφανσης το οποίο είχε σταμπωτά σχέδια, το λεγόμενο «τσεμπέρι». Τα μαντήλια αυτά τα έφεραν έμποροι συνήθως από την Κάλυμνο ή άλλα γειτονικά νησιά.

Κουντούρες

Ως υπόδημα φορούσαν ένα είδος πασουμιών, τις λεγόμενες «κουντούρες». Για την κατασκευή τους έπαιρναν το ύφασμα βελούδο ή μετάξι, το σχεδίαζαν με σαπούνι και το έκοβαν δίνο-

ντάς του το σχήμα τους. Μετά το σάρωναν με κάμποτο πανί για να είναι στέρεο. Διακοσμούσαν τις κουντούρες με όμορφα κεντήματα κυρίως στο επάνω μέρος. Τα υφάσματα είχαν έντονα χρώματα και τα σχέδια των κεντημάτων ήταν περίτεχνα και κλαδωτά.

Υπήρχαν και κόκκινες δερμάτινες κουντούρες οι οποίες ήταν πιο ακριβές γι' αυτό και σπάνιες. Το πέλιμα των πασουμιών ήταν φτιαγμένο από φελλό που έκανε έναν υπόκωφο ήχο κατά τη διάρκεια του χορού.

Κάρσες

Οι κάρσες ήταν πολύχρωμες γραμμωτές ή πιο σπάνια μονόχρωμες. Ήταν βαμβακερές και πλέκονταν κυκλικά με τις καρσοβελόνες. Ήφταναν αρκετά πάνω από το γόνατο και τις έπιαναν με μια καρσοδέτα.

Κάρσες φορούσαν και οι άνδρες με την ίδια ύφανση και κάποιες διαφοροποιήσεις στους χρωματισμούς.

Η βλάχικη φορεσιά

Μία φορεσιά που εμφανίστηκε στη Νίσυρο και την οποία έβαζαν οι ξενιτεμένες Νισυριές, ήταν η λεγόμενη βλάχικη. Ήταν επηρεασμένη από την Ανατολή και αποτελείτο από άσπρη μακριά πουκαμίσα διακοσμημένη με κόκκινα σχέδια στους γύρους των μανικιών

Η βλάχικη φορεσιά (σχ. Αθ. Ταρσούλη)

και στο στήθος, ποδιά λουλουδοκεντημένη και με επιπλέον μεταξωτό ζωνάρι στη μέση που κατέληγε σε πλεκτή δαντέλα.

Στο κεφάλι φορούσαν μαντήλα ριγμένη στους ώμους και στερεωμένη στο κεφάλι γύρω γύρω με φλουριά. Τα μαλλιά ήταν ριχτά πίσω.

Σε πιο επίσημες περιστάσεις έβαζαν μία βελούδινη χρυσοκεντημένη σκούφια που είχε στην κορυφή μια κρεμαστή φουντίτσα και στο μέτωπο μια σειρά χρυσά φλουριά, σαφή επιρροή από την Ανατολή.

Τα μεγάλα αλλάγια

Πρόκειται για την επίσημη νυφική φορεσιά που ήταν ένα πολυτελές ένδυμα φτιαγμένο με ιδιαίτερη επιδεξιότητα. Τα μέρη από τα οποία αποτελείται είναι τα εξής:

Πουκαμίσια ή Χιτώνας

Λευκό υφαντό ένδυμα που έφτανε ως τον αστράγαλο. Στο κάτω μέρος του ρούχου υπήρχαν περίτεχνα κεντήματα ενώ και τα μανίκια είχαν κάθετα κεντήματα, τα βυζαντινά «πασίλοα» σε όλη τους την επιφάνεια. Τα κύρια χρώματα που χρησιμοποιούσαν στα κεντήματα ήταν το κόκκινο, το μαύρο ή το πράσινο με λεπτομέρειες από καφετί ή κεραμιδί κλωστές.

Όλες τις κλωστές τις έβαφαν από υλικά που έβρισκαν στη φύση. Το κόκκινο χρώμα, που ήταν και το πιο σπάνιο, προερχόταν κυρίως από τη ρίζα του φυτού ριζάρι (τα λεγόμενα *μετάξια του ριζαριού*). Το μαύρο και το σκούρο καφέ το έπαιρναν από την καρυδιά, το μουσταρδί και πιο σπάνια το πράσινο -που ήταν πιο δύσκολο να βγει- το έπαιρναν από την αμυγδαλιά. Οι Νισυριές σε όλα τους τα κεντήματα χρησιμοποιούσαν τρία χρώματα, ένα ανοιχτό και δύο σκούρα.

Παμουχάς (Μανδράκι) ή Καμουχάς (Εμπορείος - Νικειά)

Πάνω από το περιτέχνα διακοσμημένο πουκάμισο έμπαινε ο παμουχάς, το οποίο ήταν πολύ ξεχωριστό και πολυτελές ένδυμα που είχαν μόνο οι μεγαλονοικοκυρές καθώς ήταν ιδιαίτερα ακριβό. Πρόκειται για ένα ολομέταξο κόκκινο πολύπτυχο φουστάνι που έφτανε κάτω από τα γόνατα τόσο ώστε να μην κρύβει τα κεντήματα της πουκαμίσας. Κρεμόταν από τους ώμους με λουρίδες υφάσματος που είχαν φουντίτσες, σύμφωνα με τη περιγραφή του σχολάρχου Γ. Παπαδόπουλου.

Ο Παμουχάς ήταν ένδυμα που φορούσε η νύφη και μάλιστα η πρωτοκόρη και μεγάλη νοικοκυρά. Ποτέ δε φοριόταν από πάνω γιλέκο για να μην καλύψει τα ολοκέντητα μανίκια. Ήταν συχνά διακοσμημένος με σιρότσια στο μπροστινό μέρος και στις ραφές της πλάτης.

Το μεταξωτό ύφασμα του παμουχά το έφεραν από την Ινδία, τη Συρία, την Αίγυπτο γι' αυτό και ήταν τόσο πολύτιμο.

Σφύωμα (Οσφύωμα) ή Σφίωμα ή Σφήωμα

Κάλυπτε το άνοιγμα της πουκαμίσας και του παμουχά στο στήθος, όπως και στην καθημερινή φορεσιά. Το σφύωμα, το οποίο έφτανε μέχρι την κοιλιακή χώρα, το συγκρατούσε μια λεπτή επίχρυση ή επάργυρη ζώνη, η *άλυση*. Η ζώνη αυτή συμπλήρωνε τη μεγαλοπρέπεια του πολυτελούς παμουχά ενώ παράλληλα έσφιγγε τη μέση.

Κούφια

Οι νύφες συχνά είχαν ριγμένο στον ώμο ένα λεπτοδουλεμένο υφαντό ή πλεκτό ύφασμα σαν εσάρπα. Το χρώμα του ήταν κυρίως κίτρινο. Πέρα από τον λειτουργικό της ρόλο, να προστατεύει, δηλαδή, τη νύφη από το κρύο, ήταν κι ένα επιπλέον «εξάρτημα» της φορεσιάς που συμπλήρωνε την επιβλητική εμφάνιση της νύφης.

Το όνομα, σύμφωνα με μία μαρτυρία ήταν αραβικής προέλευσης. Άλλη εκδοχή είναι ότι στη Νίσυρο, το έλεγαν «κούφια» καθώς ήταν κουφωτό σαν πλεκτό και είχε κενά.

Τιμώντας την επέτειο των 75 χρόνων από την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στο νεοελληνικό κράτος, η Βιβλιοθήκη της Βουλής παρουσίασε την έκθεση καλλιτεχνικής φωτογραφίας της Καλλιόπης Βουτζαλή, με τίτλο: «Της Μνήμης κεντημένη φορεσιά».

Σκούφια

Η νύφη στο κεφάλι φορούσε τη σκούφια μέσα στην οποία συγκεντρώνονταν τα μαλλιά.

Ήταν φτιαγμένη κι αυτή από μεταξωτό κόκκινο ύφασμα. Στο κάτω μέρος είχε ένα χρωματιστό σιρτί από βελούδο σε διάφορα χρώματα.

Κάλυπτε όλο το πάνω μέρος του κεφαλιού. Στο μπροστινό μέρος κάλυπτε το μέτωπο τόσο ώστε να μη φαίνονται τα μαλλιά. Έπεφτε πάνω από τα αυτιά, σούρωνε κι έδενε στο πίσω μέρος με ένα κορδονάκι που είχε. Δεν είχε καθόλου κεντήματα κι ο λειτουργικός της ρόλος ήταν να στερεώνεται πάνω σε αυτή η σκέπη που ήταν μεταξωτή και γλιστρούσε.

Σκέπη

Η σκέπη έμπαινε πάνω από τη σκούφια και κάλυπτε όλο το πίσω μέρος του κεφαλιού. Στερεωνόταν στην κορυφή της σκούφιας δεξιά κι αριστερά με μεγάλες σφαιρικές κουμποβελόνες (*καρφίτσες*) που προεξείχαν αρκετά. Άλλες δύο μικρότερες *καρφίτσες* έμπαιναν στο επάνω μέρος του κεφαλιού.

Η σκέπη ήταν ένα ολομέταξο μακρύ ορθογώνιο ύφασμα, που στις άκρες του συχνά είχε κρόσσια. Το ένα κομμάτι του υφάσματος κρεμόταν μπροστά ενώ το άλλο

πίσω. Όσον αφορά το χρώμα η παλαιότερη εκδοχή ήταν κίτρινο-μουσταρδί ενώ αργότερα υπήρξαν κι άλλα χρώματα.

Κοσμήματα

Τα κοσμήματα στόλιζαν ακόμα περισσότερο τη νυφική φορεσιά και της χάριζαν μία ιδιαίτερη λαμπρότητα. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά κοσμήματα ήταν τα εξής:

Καρφίτσες

Στο κεφάλι, πάνω από κάθε αυτί, τοποθετούσαν δύο ασημένιες ή χρυσές *καρφίτσες* με στρογγυλό κεφάλι που στερέωναν τη σκέπη πάνω στη σκούφια.

Από τις *καρφίτσες* κρέμονταν μικρές αλυσιδίτσες που στην άκρη τους είχαν στρογγυλά μικρά φλουριά ή καρδούλες ή αστεράκια. Στο κέντρο του σφαιριδίου υπήρχε συνήθως μια κόκκινη πέτρα ή κάποιες φορές πράσινη.

Βέργες

Οι «βέργες» ήταν ασημένιοι ή χρυσοί κρίκοι σαν βραχιόλι στους οποίους ήταν περασμένοι μικροί βώλοι χρυσοί ή ασημένιοι με όμορφα σχέδια. Έμπαιναν στο ύψος του αυτιού και στερεώνονταν με γάντζο πάνω στη σκούφια.

Πολλές φορές τις κρεμούσαν και πάνω στο αυτί. Σε αυτή την περίπτωση τις τύλιγαν με βαμβάκι για να μην πληγώνονται τα αυτιά.

Σκουλαρίκια

Στα αυτιά φορούσαν *σκουλαρίκια*. Ήταν μακριά με σχήμα τετράγωνο απ' όπου κρέμονταν τρεις καρμανούλες.

Λαιμός

Στον λαιμό έβαζαν ένα περιδέραιο που ονομαζόταν «λαιμός» καθώς και πολλές σειρές από ασημένια μικρά οθωμανικά νομίσματα που τα έραβαν πάνω σε χρυσογάτανο (*κορδόνι με χρυσή κλωστή*) με χρωματιστά μετάξια.

Άλυσες (ζώνη)

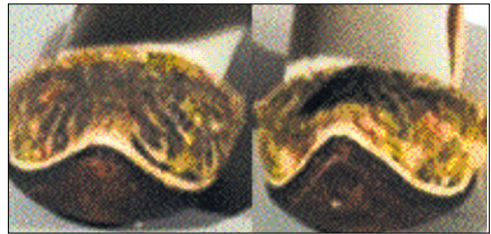
Στη μέση έβαζαν μία λεπτή επίχρυση ή επάργυρη ζώνη, την «άλυση» (αλυσίδα). Στο μπροστινό της μέρος υπήρχε μία μεγάλη περιτέχνη πόρπη η οποία συγκρατούσε τη ζώνη. Το ένα της άκρο ήταν μακρύ κι έφτανε λίγο πιο πάνω από τα γόνατα.

Υποδήματα

Οι νύφες φορούσαν χρυσά πασουμάκια, τα «καλίκια», που ήταν διακοσμημένα με περίτεχνα κεντήματα. Χαρακτηριστικοί είναι κάποιοι στίχοι από το βιβλίο του Γ. Καζαβή, «Νισύρου λαογραφικά»:

«Μάνα μου, σαν την είδα εγώ χρυσά καλίκια φέρει...» (από το ποίημα «Άρνησις κόρης να παντρευτεί τον Γιαννάκη»)

Παρανυφική φορεσιά

Την παρανυφική φορεσιά την έβαζαν στους γάμους, οι μεγαλονοικοκυρές που ήταν παντρεμένες. Αυτές χόρευαν το *Περιολί* (γαμήλιο τραγούδι) κι έμπαιναν μετά τους συγγενείς. Κανείς δεν επιτρεπόταν να μπει ανάμεσά τους. Χόρευαν η μία δίπλα στην άλλη ανάλογα με τα πλούτη τους, κυρίως τις λίρες που είχαν και τις οποίες φορούσαν κατά τη διάρκεια του χορού. Το *Περιολί* παλαιότερα το έλεγαν μόνο στις πλούσιες νύφες που είχαν πολλά χωράφια και περιουσία.

Χαρακτηριστικό αυτής της φορεσιάς ήταν ότι το κεφάλι σκέπαζαν με ένα μεγάλο μαντήλι, σαν τραπεζομάντηλο, που είχε κρόσσια, το λεγόμενο «λαχούρι» (η ονομασία του οφείλεται στη πόλη Λαχόρη των Ινδιών από όπου το προμηθεύονταν). Το φορούσαν σταυρωτά στον λαιμό με τις δύο άκρες του ριγμένες πίσω.

Νισύρικη φορεσιά (πίσω όψη), Museo del Traje (Μουσείο Ενδυμασίας), Μπουένος Άιρες, Αργεντινή. Τμήματα της νισύρικης φορεσιάς υπάρχουν, επίσης, στο Μουσείο Victoria and Albert στο Λονδίνο.

Χαρακτηριστικά στοιχεία της νισύρικης φορεσιάς που διακρίνονται στην εικόνα είναι το σχέδιο του Παμουχά ο οποίος προφανώς στο επάνω μέρος αποτελείται από δύο μιάντες που ενώνονται στην πλάτη σε αυτή τη στενή κόκκινη λωρίδα. Εξαιρετικό, επίσης, και σπάνιο είναι το κόκκινο χρώμα των κεντημάτων των μανικιών.

Η ανδρική παραδοσιακή φορεσιά

Η φορεσιά των αντρών είχε δύο κύριες μορφές. Η μία μορφή ήταν τα **μπουντ(ζ)ούρια** και η άλλη η παραδοσιακή νησιώτικη **βράκα**. Μικρή διαφοροποίηση υπήρχε στην ενδυμασία του γαμπρού κυρίως ως προς το ύφασμα.

Μπουντ(ζ)ούρια

Τον όρο αυτό χρησιμοποιούσαν για την ενδυμασία των τσοπάνηδων και των γεωργών. Κύρια στοιχεία διαφοροποίησης από τη βράκα, ήταν οι μπότες καθώς και το ύφασμα το οποίο ήταν πιο χοντρό, βαμβακερό. Το χρώμα του παντελονιού ήταν σκούρο για πρακτικούς λόγους. Δενόταν κάτω από το γόνατο σε ανάλογο στένεμα με μικρή κάλυψη από τις μπότες.

Βράκα

Η βράκα φτιαχνόταν από βαμβακερό ύφασμα και είχε φαρδιά άνετη γραμμή. Ήταν συνήθως μαύρου ή σκούρου μπλε χρώματος. Ήταν δεμένη σφιχτά με το ζωνάρι στη μέση του άντρα ενώ έπεφτε λίγο πιο κάτω από τα γόνατα.

Εσωτερικά φορούσαν ένα μακρύ *σώβρακο*, πολύ πιο μακρύ από τη βράκα. Στο πίσω μέρος προς τα κάτω βάραινε με αποτέλεσμα να σχηματίζει ένα φούσκωμα, τη λεγόμενη «*κούφα*» που κουνιόταν πέρα δώθε με το περπάτημα.

Στον γάμο οι πιο πλούσιοι γαμπροί φορούσαν το «σαλβάρι». Συγκριτικά με τη βράκα ήταν πιο πολυτελές καθώς ήταν φτιαγμένο από λείο και γυαλιστερό μεταξωτό ύφασμα χρώματος μαύρου ή μπλε σκούρου.

Ζωνάρι

Τυλιγόταν αρκετές φορές γύρω από τη μέση και συγκρατούσε το *σώβρακο* και τη *βράκα*. Το ζωνάρι στη φορεσιά του γαμπρού ήταν μεταξωτό με κρόσσια στις άκρες ενώ το καθημερινό ήταν από πιο απλό ύφασμα.

ζωνάρι

Κάρσες

Φορούσαν μαύρες πλεχτές κάλτσες που τις έδεναν λίγο πιο κάτω από τα γόνατα. Η βράκα τις σκέπαζε 2-3 δάκτυλα. Η πλέξη τους ήταν ψαροκόκαλο. Υπήρχε συνήθως ένα κέντημα στην εξωτερική πλευρά κάθε κάρσας που το έλεγαν «σταχάκι» γιατί έμοιαζε με στάχυ καθώς ξεκινούσε με μια ίσια γραμμή από τον αστράγαλο και κατέληγε σε έναν ρόμβο που είχε σταυρό στο κέντρο. Τις κάρσες συγκρατούσαν οι καρσοδέτες. Κάθε καρσοδέτης είχε από μία φούντα που έμπαινε προς τα έξω.

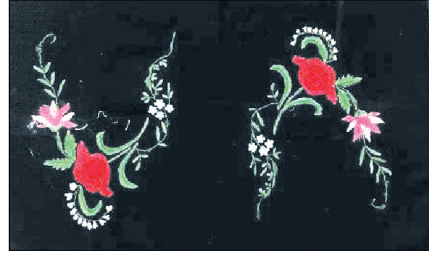
Υποδήματα

Στην καθημερινότητά τους οι άντρες φορούσαν παπούτσια κυρίως δερμάτινα με τετράγωνη απόληξη τα οποία είχαν κορδόνια. Η τετράγωνη άκρη γύριζε ελαφρά προς τα επάνω στο μπροστινό μέρος.

Υπάρχουν όμως και αντρικά υποδήματα που φέρουν όμορφα κεντήμα-

τα σε όλη τους την επιφάνεια και φοριούνταν σε επίσημες περιστάσεις.

Οι υποψήφιας νύφες κεντούσαν τις «παντόφλες», όπως τις έλεγαν, για να τις κάνουν δώρο στους κουνιάδους τους ενώ αν είχαν κουνιάδες τους έδιναν ύφασμα για να φτιάξουν το φουστάνι τους.

Οι άντρες στο επάνω μέρος του σώματος φορούσαν:

Πουκάμισο

Ήταν λευκό υφαντό ή μεταξένιο χωρίς γιάντζα, σχιστό λίγο στο στήθος που έδενε με ένα κορδονάκι, το λεγόμενο «γαϊτανάκι».

Γιλέκο

Φτιαχνόταν από βαμβακερό ή μεταξωτό ύφασμα. Το χρώμα του ήταν μαύρο.

Κούμπωνε σταυρωτά μπροστά στο στήθος. Έπλεκαν κουνκούτσια αγριελιάς και τις έκαναν μακρόστενα κουμπιά. Αν ήθελαν να τα κάνουν στρογγυλά χρησιμοποιούσαν τους καρπούς από το φυτό *ξυλοκουμπιά*, που είναι στρογγυλοί.

Στο πίσω μέρος το γιλέκο ήταν κεντημένο με περίτεχνα σχέδια. Στην πλάτη υπήρχε, επίσης, ένα κορδόνι που χρησίμευε για να στενεύει ή να φαρδαίνει ανάλογα με το σώμα. Το γιλέκο το φορούσαν πάνω από το πουκάμισο και πάνω από αυτό φορούσαν τη «ζάκα».

Ζάκα

Μάλλινο ζεστό πανωφόρι που φορούσαν πάνω από το γιλέκο. Έφτανε λίγο πάνω από τη μέση και ήταν διακοσμημένη κάτω από τη μασχάλη και στο τελείωμα με διάφορα κεντήματα.

Καπ(π)ότο

Πάνω από όλα αυτά κατά τους χειμερινούς μήνες φορούσαν το καπ(π)ότο που στο μπροστινό μέρος είχε πόρτες με κρόσσια και κουκούλα για να προστατεύονται από τη βροχή και τους ψυχρούς ανέμους.

Φέσι – Σκούφος

Στο κεφάλι φορούσαν ένα τουνεσλίδικο κόκκινο φέσι που είχε μια μικρή κλίση προς τους ώμους και μια μακριά μεταξωτή φούντα που έφτανε κάτω από τη μέση.

Γύρω στα 1880-1885 το φέσι αντικαταστάθηκε από έναν βελούδινο ή μάλλινο σκούφο που ήταν χρώματος μαύρου.

Η νισύρικη φορεσιά, γυναικεία κι ανδρική, αποτελεί αναμφισβήτητα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής μας κληρονομιάς το οποίο οφείλουμε να γνωρίζουμε και να αναγνωρίζουμε.

Πάνω σε αυτό το ένδυμα είναι «χαραγμένες» μνήμες, υφάνσεις, τεχνικές, έθιμα, ιστορίες, συνήθειες της νισύρικης κοινωνίας μιας άλλης εποχής.

Με αυτές τις σκέψεις και σεβόμενη τη σπουδαιότητά της παραδοσιακής μας φορεσιάς προσπάθησα να προσεγγίσω όσο το δυνατόν καλύτερα την περιγραφή της αναδεικνύοντας λεπτομέρειες που ίσως έχουν λησμονηθεί με τα χρόνια.

Ευχαριστήριο

Θερμές ευχαριστίες στον κ. Απόστολο Καλλούδη για τις πολύ χρήσιμες πληροφορίες, μνήμες και μαρτυρίες που απλόχερα μοιράστηκε μαζί μου καθώς και για τις φωτογραφίες των αντικειμένων της προσωπικής του συλλογής.

Βιβλιογραφία

- Γ. Παπαδόπουλος 1909, *Γενική γεωγραφική και ιστορική περιγραφή αρχαία και νεωτέρα της νήσου Νισύρου*.
- Εμμανουήλ Καρπαθίου, *Η γυναικεία στολή Νισύρου, Νισυριακά Χρονικά έτος 5ον Μάιος - Αύγουστος 1959 Τεύχη 28 - 29*.
- Μιχ. Εμμ. Αρφαράς, *Η Κεντητική και Υφαντική τέχνη της Νισύρου, Νισυριακά τόμ. 9, Αθήνα 1984*.
- Μιχάλης Ευστ. Σκανδαλίδης, *Λεξικό του ιδιώματος της Νισύρου 2015*.
- Λούλα Ε. Παπαμανώλη, *Η νισύρικη φορεσιά, Νισυριακά τόμ. 6, Αθήνα 1978*.
- Νικήτας Ι. Κουμέντος, *Ο γάμος στη Νίσυρο, Νισυριακά τόμ. 5, Αθήνα 1976*.
- Αθηνά Ταρσούλη, *Δωδεκάνησα 1947-1950*.
- Ροδιακόν ημερολόγιον 1912, έτος πρώτον, 1ος τόμος*.

Φωτογραφικό υλικό:

- Απόστολος Καλλούδης (από την προσωπική του συλλογή).
- Εφημερίδα «Ροδιακή», επιμέλεια φωτογράφισης Μιχάλης Μαννάκης. Πληροφορίες: Παννισυριακός σύλλογος Ρόδου «Η Πορφύρις», Σοφία Δημητριάδη.
- Φωτογραφικό Λεύκωμα, 15^{ος} τόμος 2004 Εταιρεία Νισυριακών Μελέτων.
- Ασημένη Τρ. Μπίλλη (φωτογραφίες εισαγωγής).

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΧΛΩΡΙΔΑΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΓΥΑΛΙΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Δρ Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης

Έφορος Αρχαιοτήτων ε.τ.

Αφιερώνεται στην ιερά μνήμη
του Νισυρίου φιλανθρώπου Ιατρού Δημοκρίτου
Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου - Ξένου
(περίπου * 1850 - + 1905)¹

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για τη σχέση του γράφοντος με την νήσο Νίσυρο και τη έρευνα και μελέτη των μνημείων της, σχετικά είναι όσα παρατίθενται στην Εισαγωγή του πονήματός του με τίτλο, «Σαράντα τέσσερα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το αρχείο της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου (1873-1903)» που δημοσιεύεται στο τόμο αυτό, στην ενότητα ΙΣΤΟΡΙΚΑ.

1 Ο Δημόκριτος Ξένος, ήταν υιός του Νισυρίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ή Ξένου (* Νίσυρος 1800/1801 - + Νίσυρος 1882/1883).

Ο Κωνσταντίνος Σακελλαρίδης ή Ξένος ήταν υιός του παπά Ιωάννου Σακελλαρίδου ή Σακελλαρίου (*περίπου 1760-1840) και ήλθε σε ρήξη με τον συντηρητικών αρχών πατέρα του και εκείνος τον απεξένοσε. Ένεκα τούτου και ο Κωνσταντίνος έκοιτε άλλαξε τον επώνυμό του από Σακελλαρίδης ή Σακελλαρίου σε Ξένος.

Ο Κωνσταντίνος Σακελλαρίδης ή Ξένος ήταν ο πρώτος Νισύριος, ο οποίος εφοίτησε στο τότε περίφημο Γυμνάσιο της Σύρου και το επεράτωσε επιτυχώς. Επίσης ο Κωνσταντίνος υπήρξε διακεκριμένος μαθητής του μεγάλου φιλοσόφου και παιδαγωγού Θεοφίλου Κάιρη (* Άνδρος 1784+ Αθήνα 1853). Επίσης ο Κωνσταντίνος Ξένος υπήρξε άριστος παιδαγω-

Καρπός της αγάπης του γράφοντος προς την Νίσυρο και τα μνημεία της υπήρξε η δημοσίευση υπ' αυτού μέχρι σήμερα πολλών επιστημονικών εργασιών και μελετών, σχετικών προς τις αρχαιότητες, τα μνημεία, την χλωρίδα και την Ιστορία της Νισύρου.

Σημειωτέον, ότι ο γράφων γεννήθηκε στον αγροτο-κτηνοτροφικό οικισμό Αποδούλου - Αμαρίου - Ρεθύμνης - Κρήτης, ο οποίος κείται σε υψόμετρο περίπου 450 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας, στις νότιες πλαγιές του όρους Ίδα ή Ίδη ή Ψηλορείτης (υψόμετρο 2456 μ.) και απέχει περίπου 12 χλμ. από το Λιβυκό Πέλαγος. Μεγάλωσε σε ένα πανέμορφο φυσικό περιβάλλον, το οποίο διατηρείται σχεδόν αλώβητο μέχρι σήμερα, έχει ιδιαίτερα ανεπτυγμένη ευαισθησία και τρέφει ξεχωριστή αγάπη προς την φύση γενικά και ειδικότερα την χλωρίδα της.

Στην περιοχή αυτή και σε όλα σχεδόν τα χωριά της Κρήτης παλαιότερα και εν μέρει μέχρι και σήμερα, τα διάφορα φυτά και τα παράγωγά των, να μην δεν αποτελούσαν και δεν αποτελούν αντικείμενα επιστημονικής μελέτης για τους κατοίκους, αλλά ήσαν και εξακολουθούν να είναι άμεσα συνδεδεμένα με την επιβίωσή των, διότι αυτά τους εχρησίμευαν και εξακολουθούν να τους χρησιμεύουν ως τροφή και ως φάρμακα, σύμφωνα με την γνωστή συμβουλή του διάσημου αρχαίου Έλληνα Ιατρού Ιπποκράτους του Κώου (* Κως 460 – + Λάρισα 377 π.Χ.), ο οποίος συνιστούσε στους ανθρώπους: «να είναι η τροφή το φάρμακό σας, και το φάρμακό σας να είναι

γός και εργάστηκε ως Διδάσκαλος στην Νίσυρο, την Κω και σε άλλα νησιά της Δωδεκανήσου. Μία ολόκληρη γενεά νέων της Νισύρου και της Δωδεκανήσου γενικότερα όφειλε την παιδεία της στον φωτισμένο και εν πολλοίς παρεξηγημένο και αδικώς ταλαιπωρηθέντα Νισύριο παιδαγωγό Κωνσταντίνο Ξένο, γεγονός το οποίον συνέβαλε μεγάλως στην πνευματική και πολιτιστική πρόοδο των κατοίκων της περιοχής.

Ο Δημόκριτος Κωνσταντίνου Ξένος (περίπου * 1850 - + 1905) είχε μητέρα την Άννα Ιωάννου Κουλάκη (περίπου * 1815 - + 1890). Γεννήθηκε και εμεγάλωσε στη Νίσυρο, όπου και έμαθε τα πρώτα του γράμματα. Αργότερα εφοίτησε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (περίπου 1868-1873), την οποίαν επεράτωσε επιτυχώς.

Μετά το πέρας των σπουδών του ο Δημόκριτος εγκαταστάθηκε στην Νίσυρο, όπου προσέφερε ως ακαδημαϊκός ιατρός τις πολύτιμες υπηρεσίες του (1874-1905). Υπήρξε ο πρώτος Νισύριος Ιατρός, πτυχιούχος της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Καθ' όλο το διάστημα της ζωής του διεκρίνετο για την αγάπη του προς την Νίσυρο και τους Νισυρίους και προσέφερε αφειδώλευτα και με αυταπάρηση τις ιατρικές υπηρεσίες του προς όλους τους κατοίκους της Νισύρου, θεωρώντας την ιατρική ως λειτούργημα και όχι ως επάγγελμα. Ένεκα τούτου έχαιρε μεγάλης εκτίμησως εκ μέρους των Αρχών και όλων των κατοίκων ολόκληρου της Νισύρου.

Το γεγονός αυτό προσέφερε μεγάλη ηθική ικανοποίηση στον γέροντα πατέρα του Κωνσταντίνου Σακελλαρίδη ή Ξένο, ο οποίος αδικώς αντιμετώπισε πολλά προβλήματα, ε γνώρισε τεράστιες δυσκολίες και υπέστη μεγάλες ταλαιπωρίες καθ' όλη την διάρκεια του βίου του. Και όλα αυτά τα υπέστη εξ αιτίας κυρίως των νέων και φιλελευθέρων ιδεών του, οι οποίες ευρίσκοντο σε αντίθεση προς την παραδοσιακή και άκρως συντηρητική κοινωνία της εποχής του.

η τροφή σας». Τόση μεγάλη σημασία έδωσε εκείνος στην σωστή δίαιτα των ανθρώπων. Επίστευε και edίδασκε μεταξύ άλλων, ότι σωστή δίαιτα και κίνηση, εξασφαλίζουν την υγεία στον άνθρωπο, ώστε εκείνος σχεδόν να μην έχει την ανάγκη Ιατρών και φαρμάκων. Ως εκ τούτου ο γράφων από πολύ μικρός συνδέθηκε με την φύση και την χλωρίδα της περιοχής.

Συνεπώς δεν πρόκει να θεωρείται τυχαίο το γεγονός, ότι ο γράφων ως ενήλικος έδειξε και συνεχίζει να δείχνει ιδιαίτερη αγάπη σχετικά με την Βοτανολογία και ιδιαίτερα με τα φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά, για τα οποία έχει ήδη γράψει και δημοσιεύσει ορισμένες μελέτες και προετοιμάζει και άλλες².

Ο γράφων έχει ασχοληθεί και κατά το παρελθόν με την έρευνα και την μελέτη της Χλωρίδας της Νισύρου. Ειδικότερα έχει δημοσιεύσει μέχρι σήμερα τις εξής εργασίες:

1) **Ι. Ηλ. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της Νισύρου, περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 18 (2009), σ. 321-363.**

2) **Ι. Ηλ. Βολανάκης, Το Παλαιόκαστρο της Νισύρου και η εντός αυτού παλαιοχριστιανική βασιλική και άλλες βασιλικές της νήσου αυτής, περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 22 (2023), σ. 57-101.**

Στη δεύτερη αυτή εργασία του και στις σ. 91-94 γίνεται σύντομη αναφορά στην Χλωρίδα, η οποία βρίσκεται στην περιοχή του Παλαιόκαστρου της Νισύρου και ειδικότερα για ένα σπάνιο φαρμακευτικό φυτό, η επιστημονική ονομασία του οποίου είναι: «*Δαφνοειδές το Κνίδιον (Daphnoides cnidium)*», κοινώς Κνίδιος κόκκος, το οποίο φυτό κατά την αρχαιότητα και τον μεσαίωνα έχαιρε μεγάλης υπολήψεως, λόγω των φαρμακευτικών ιδιοτήτων αυτού.

Η έρευνα συνεχίζεται και στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια για πρώτη φορά, καθ' όσον δύναται να γνωρίζει ο γράφων, να γίνει συνολική καταγραφή και παρουσίαση της Χλωρίδας της Νισύρου και του Γυαλιού.

Η πλούσια χλωρίδα των νήσων Νισύρου και Γυαλιού απετέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης του γράφοντος και η ανά χείρας εργασία είναι καρπός της αγάπης και της ενασχόλησης αυτού, με την φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό των παραπάνω νήσων.

Ιδιαίτερα κατά τα τελευταία έτη ο γράφων και κατά την διάρκεια των επισκέψεων αυτού στην Νίσυρο και το Γυαλί ασχολήθηκε μεταξύ άλλων και με την επί τόπου καταγραφή ορισμένων φυτών των νήσων αυτών και εθε-

2 Προσεχώς πρόκειται να εκδοθεί από τον Δήμο Ρόδου και το Ίδρυμα Σταματίου της Ρόδου, βιβλίο του υπό τον τίτλο: «Ι. Ηλ. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της Ελλάδος».

ώρησε σκόπιμο να επεξεργασθεί τις σημειώσεις του και να ετοιμάσει την ανά χειράς εργασία³.

Η εργασία αυτή αποτελεί συμβολή στη μελέτη της γλωρίδας της Νισύρου και του Γυαλιού. Παράλληλα προς τα βοτανολογικά επίσημα καθιερωμένα ονόματα των φυτών, διώνυμα κατά τον μεγάλο Σουηδό φυσιολόγο και βοτανολόγο Κάρολο Λινναίο (Karolus Linnaius, 1708-1778) στα Λατινικά, δίδονται και τα αντίστοιχα βοτανολογικά ονόματα στα Ελληνικά και επί πλέον σημειώνονται οι λαϊκές ονομασίες αυτών⁴.

Ειδικότερα η παράθεση των λαϊκών ονομάτων των φυτών, θεωρείται αναγκαία, επειδή ο τρόπος ζωής των κατοίκων της Νισύρου και της Ελλάδος γενικότερα έχει αλλάξει τελευταία και οι λαϊκές ονομασίες των φυτών με την πάροδο του χρόνου λησμονούνται ή αλλοιώνονται. Έτσι με την καταγραφή των, τουλάχιστον αυτές διασώζονται στα γραπτά για τους επιγενομένους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικές παρατηρήσεις

Σε ολόκληρη την γη υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου τριακόσιες εξήντα χιλιάδες (360.000) φυτά, συμπεριλαμβανομένων των μυκήτων⁵. Από αυτά περίπου δέκα χιλιάδες απαντούν στην Ευρώπη και περίπου έξι και ή-

3 Ο γράφων επιθυμεί και από την θέση αυτή, να εκφράσει τις θερμές του ευχαριστίες προς όλους εκείνους, οι οποίοι καθ' οιονδήποτε τρόπον τον εβοήθησαν και συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της ανά χειράς εργασίας. Ειδικότερα ευχαριστεί τους εξής: 1) Την Εταιρεία Νισυριακών Μελετών και τον Πρόεδρο αυτής κ. Κωνσταντίνο Χαροτοφύλη, διότι συμπεριέλαβαν την εργασία αυτή στο περιοδικό «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, 2) τον φίλο Δήμαρχο της Νισύρου κ. Χριστοφή Κορωναίο, για την στήριξη και βοήθειά του, 3) τον Πανοσιώτατο Αρχιμανδρίτη και συνεργάτη Ηγούμενο της Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής π. Στέφανο Καλλιστή, για την στήριξη και βοήθειά του, 4) τους φιλόξενους, δραστήριους και προοδευτικούς κατοίκους της Νισύρου, διά την φιλόφρονα υποδοχή και τις πληροφορίες των, 5) τους κατά καιρούς Φύλακες Αρχειοτήτων της Νισύρου για την βοήθειά των, 6) τον παλαιό συνεργάτη και φίλο κ. Γεώργιο Σακελλαρίδη, μετά του οποίου ο γράφων είχε την ευκαιρία να περιέλθει ολόκληρη την Νίσυρο και να μελετήσει τα μνημεία και την γλωρίδα της, 7) τον φίλο κ. Γεώργιο Μούρα, ιδιοκτήτη του Ξενοδοχείου «POMANTΣO», για την φιλοξενία και τις ενδιαφέρουσες συζητήσεις και 8) την σύζυγο και συνεργάτιδα, φιλόμουσο και φιλόστορα Δρ. Μαρία Gehlhoff-Bολανάκη, Ιατρό, τα παιδιά μας Ηλία και Χριστίνα και τις εγγονές μας Αντιγόνη και Νεφέλη Θ. Αρβανίτη, για την ηθική συμπαράσταση, στήριξη και βοήθειά των.

4 Σημειωτέο, ότι ο γράφων ασχολείται ερασιτεχνικά με την Βοτανολογία και οι σχετικές εργασίες του είναι καρπός της αγάπης του προς την φύση και την γλωρίδα της. Γενικώς δε γράφοντας και δημοσιεύοντας εργασίες του, έχει πάντοτε υπόψη του, τα σοφά λόγια του αρχαίου Έλληνα ιστορικού και φιλοσόφου Ξενοφώντος του Αθηναίου (περίπου * 430 - + 354 π. Χ.), ο οποίος μεταξύ άλλων έγραψε και τα επόμενα: «Ου πάνυ γε ραδίον εστιν ευρείν έργον εφ' ουκ αν τις αιτία έχοι. Χαλεπόν γαρ ούτω τι ποιήσαι ώστε μηδέν αμαρτείν, χαλεπόν δε και αναμαρτήτως τι ποιήσαντα μη αγνώμονι κριτή περιτυχείν». (Ξενοφώντος Απομνημονεύματα 2, 8, 5).

5 Αναφορικά με τους μύκητες οι γνώμες των μελετητών δίστανται. Ορισμένοι τους κατατάσσουν στο κόσμο των φυτών και άλλοι όχι.

μισυ χιλιάδες στην Ελλάδα, αριθμός αρκετά μεγάλος, εάν ληφθεί υπόψη η σχετικά μικρή έκταση της χώρας μας.

Ορισμένα φυτά απαντούν σε φυσική μορφή μόνο σε μία χώρα ή σε μία περιοχή και αυτά καλούνται ενδημικά φυτά ή ενδημίτες. Ενδεικτικά αναφέρεται το παράδειγμα του φυτού «Καμπανούλα η νισυρία (*Campanula nisyriensis*)», η οποία φύεται μόνο στη Νίσυρο⁶.

Μεγάλος αριθμός από τα φυτά έχει φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες. Ο άνθρωπος από πολύ ενωρίς εχρησιμοποίησε τα φυτά και τα παραγωγά των, τόσο για τροφή, όσον και για τις φαρμακευτικές και αρωματικές των ιδιότητες και ουσίες. Μέχρι πριν από βραχύ χρονικό διάστημα, αλλά εν μέρει και σήμερα, η παραγωγή των φαρμάκων εστηριζέτο και συνεχίζει να στηρίζεται εν πολλοίς σε διάφορα φυτά και τα παραγωγά αυτών. Ο μεγάλος ιατρός της αρχαιότητας Ιπποκράτης ο Κώος (460-377 π.Χ.) μεταξύ άλλων συνιστούσε την χρήση των φαρμακευτικών ουσιών των διαφόρων φυτών και των παραγωγών αυτών.

Όμως ορισμένα φυτά περιέχουν επίσης άκρως τοξικές ουσίες και η χρήση των είναι θανατηφόρα. Ενδεικτικά αναφέρεται το φυτό Νήριον το ολέανδρον (*Nerium oleander*), κοινώς πικροδάφνη, σφάκα ή φυλλάδα (Κρήτη). Και τούτο, διότι η πικροδάφνη περιέχει την άκρως τοξική ουσία «Ολεανδρίνη», από την οποία όμως παρασκευάζονται πολύ χρήσιμα καρδιοτονωτικά φάρμακα⁷. Ακριβώς διά τον λόγον αυτόν, επειδή η πικροδάφνη είναι δηλητηριώδης τα ζώα δεν την τρώγουν. Εάν συμβεί ποντικοί, να στερούνται τροφής και να φάγουν πικροδάφνη, αυτοί αποθνήσκουν.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι οι μέλισσες δεν επισκέπτονται τα άνθη της πικροδάφνης, τα σαλιγκάρια⁸ αποφεύγουν να έρπουν επάνω στον κορμό και τους βλαστούς αυτής και κανένα από τα ζώα δεν τρώγει τα φύλλα της. Το τελευταίο αποτελεί και έναν από τους βασικούς λόγους, για τους οποίους στις άκρες των δημοσίων δρόμων συνήθως φυτεύονται πικροδάφνες.

2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση

(1) Οι πρώτες φιλολογικές αναφορές σε φυτά, τα οποία εφύοντο και εκλλιεργούντο σε περιοχές της σημερινής Ελλάδος απαντούν στα Ομηρικά ποιήματα. Ειδικότερα στην Οδύσεια του Ομήρου αναφέρονται τα ονόματα περισσότερων φυτών και γίνεται λόγος για την χρησιμότητα αυτών.

6 Ι. Βολανάκης, Νίσυρος, ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ 2009, σ. 5. Στ. Παπάτσου, Χλωρίδα Νίσυρου ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ 1982, σ. 377.

7 Δεν θα πρέπει να θεωρείται τυχαίο, ότι στην ελληνική γλώσσα οι λέξεις φάρμακο και φάρμακι είναι γραμματικά και εννοιολογικά πολύ κοντά η μία με την άλλη.

8 Οι χοχλιοί (από το κοχλίας), όπως ονομάζονται στην Κρήτη.

Ο Όμηρος (περίπου 8^{ος} αι. π. Χ.), περιγράφοντας τα ανάκτορα του Αλκίνοου, του βασιλέως των Φαιάκων, τα οποία ευρίσκοντο στην νήσο Σχερρία⁹, αναφέρει μεταξύ άλλων και τα εξής:

(α) «Αι δε ιστούς υφόωσι και ηλακάτα στρωφώσιν
ήμεναι, οιά τε φύλλα μακεδνής αιγείρειο»¹⁰.

(β) Επίσης περιγράφοντας τους κήπους των ανακτόρων του Αλκίνοου αναφέρει τα επόμενα:

«Ένθα δε δένδρεα μακρά πεφύκασι τηλεθόωντα,
όγχναι και ροιαί και μηλέαι αγλαόκαρποι
συκέαι τε γλυκεραί και ελαίαι τηλεθώσσαι»¹¹.

(γ) Ακόμη αναφέρει το αμπέλι:

«Ένθα δεοι πολύκαρπος αλωή ερριζώται»¹².

(2) Ο Αριστοτέλης ο Σταγειριτής (*Στάγειρα Χαλκιδικής, 384 π.Χ. - + Χαλκίδα 322 π.Χ.) θεωρείται παγκοσμίως ως ο θεμελιωτής των περισσότερων επιστημών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η Βοτανολογία. Εκείνος πρώτος ασχολήθηκε με την μελέτη των φυτών, έδωσε ακριβή ορολογία σε πολλά από αυτά και προέβη στην συστηματική κατάταξη αυτών.

(3) Ακολουθώς ο μαθητής του Αριστοτέλους και διάδοχός του στο Λύκειο ή στην Περιπατητική Σχολή υπήρξε ο Θεόφραστος ο Ερέσιος (*Ερέσος Λέσβου 371 π.Χ. - 287 π.Χ.), ο οποίος θεωρείται ο μεγαλύτερος βοτανολόγος της αρχαιότητας και ο πατέρας της βοτανολογίας παγκοσμίως. Εκείνος προχώρησε στην περαιτέρω μελέτη και συστηματική περιγραφή και κατάταξη των φυτών και συνέγραψε μεταξύ άλλων και τα επόμενα δύο σχετικά έργα:

α) Περί φυτών ιστορίας και β) Περί φυτών αιτιών, τα οποία και σώζονται μέχρι σήμερα και περιέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τα φυτά, τις ιδιότητες αυτών και τις χρήσεις των.

(4) Ο μεγάλος ιατρός της αρχαιότητας Ιπποκράτης ο Κώος (* Κως, περίπου 460 π.Χ. - + Λάρισα 377 π.Χ.) ασχολήθηκε επίσης με την μελέτη των

9 Η νήσος Σχερρία πιστεύεται ότι ταυτίζεται με την Κέρκυρα.

10 Ομήρου Οδύσσεια, η, 105-106. «Άλλες υφαίνουν, για την ρόκα τους γυρνούνε, καθισμένες, καθώς της λεύκας της λιγνόκορμης τα φύλλα, δίπλα δίπλα». Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή, Αθήνα 1976, σ. 97.

11 Ομήρου Οδύσσεια η, 114-116. «Και μέσα εκεί ψηλά κι ολόγλωρα φυτρώνουν δένδρα πλήθος: Εκεί αγλαδιές, μηλιές χρυσόκαρπες, ροδιές φυλλομανούνε, εκεί συκίες γλυκές κι ολόγλωρες ελιές θωρείς ολούθε». Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή, Αθήνα 1976, σ. 97.

12 Ομήρου Οδύσσεια, η, 122. «Ακόμα αμπέλι εκεί πολύκαρπο του βασιλιά ριζώνει». Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή, Αθήνα 1976, σ. 98.

φυτών και κυρίως με τις φαρμακευτικές ιδιότητες και χρήσεις αυτών. Παρεσκεύαζε φάρμακα από φυτά και τα παράγωγά των και συνιστούσε αυτά για την θεραπεία των διαφόρων ασθενειών¹³. Είχε ως αρχή το: «Ωφελείν ή μη βλάπτειν», ήτοι ο ιατρός οφείλει να ωφελεί με τις ενέργειές του τον ασθενή ή τουλάχιστον να μην του προξενεί βλάβες¹⁴.

Ο Ιπποκράτης ο Κώος υπήρξε πολυγραφώτατος. Μεγάλος αριθμός ιατρικών συγγραμμάτων αποδίδεται στον Ιπποκράτη και το σύνολο αυτών αποτελεί το λεγόμενον «Ιπποκρατικόν σώμα» (Corpus Hippocraticum). Ορισμένα από τα έργα αυτά είναι πιθανώς παλαιότερα του Ιπποκράτους, όπως επί παραδείγματι ο περίφημος «Όρκος»¹⁵ και πολλά άλλα, τα οποία φέρονται ως συγγράμματα αυτού, του μεγάλου ιατρού και φιλοσόφου.

Είναι αξιοσημείωτα, αυτά που αναφέρει ο Ιπποκράτης στην αρχή του έργου του «Περί τέχνης (Ιατρικής)» και τα οποία ισχύουν όχι μόνο για την Ιατρική, αλλά και για όλες τις επιστήμες και την ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά γενικότερα, ήτοι:

«Εισί τινες οι τέχνην πεποιήνται το τας τέχνας αισχροεπέειν, ως μεν οίονται, ου τούτο διαπρησόμενοι ο εγώ λέγω, αλλ' ιστορίας οικείης επίδειξιν ποιούμενοι. Εμοί δε το μη μεν τι των μη ευρημένων εξευρίσκειν, ότι και ευρεθέν κρέσσον ή ανεξεύρετον, συνέσιος δοκέει επίθυμά τε και έργον είναι και το τα ημίεργα ες τέλος εξεργάζεσθαι ωσαύτως.

Το δε λόγων ου καλών τέχνη τα τοις άλλοις ευρημένα αισχύνειν προθυμέεσθαι επανορθούντα μεν μηδέν, διαβάλλοντα δε τα των ειδότων προς τους μη ειδότας εξευρήματα, ουκέτι δοκέει συνέσιος επίθυμά τε και έργον είναι, αλλά καταγγελίη μάλλον φύσιος ή ατεχνίη. Μόνοισι γαρ τοίσιν ατέχνοισιν, η εργασίη αύτη αρμόζει, φιλοτιμιομένων μεν, ουχ άμα δε δυναμένων, κακήν υπουργέειν ες το τα των πέλας έργα ή ορθά διαβάλλειν ή ουκ ορθά μωμέεσθαι»¹⁶.

13 Ο Ιπποκράτης ο Κώος διέκρινε τις διάφορες ασθένειες στις εξής κατηγορίες: 1) Σε αυτές, που αντιμετωπίζονται με υγιεινή διατροφή, δίαιτα, λουτρά, γυμναστική κλπ., 2) σε εκείνες που θεραπεύονται με φάρμακα, 3) σε αυτές που «ιάται ο σίδηρος» (Χειρουργική), 4) σε εκείνες που «ιάται το πυρ» και 5) στις ανίατες και ως επί το πλείστον θανατηφόρες ασθένειες, που δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν από την Ιατρική Επιστήμη, διότι υπερβαίνουν τις δυνατότητες αυτής.

14 Ο Ιπποκράτης ο Κώος δεν ήταν μόνον σπουδαίος ιατρός, αλλά και μεγάλος φιλόσοφος. Μεταξύ άλλων θα πρέπει να εξαρθεί ιδιαίτερα η φράση αυτού: «Η μεν γαρ αισθανομένη αξιούσι θεραπεύειν σκοπούσα, όπως μη τόλμη μάλλον ή γνώμη και ραστώνη μάλλον ή βίη θεραπεύη», (Ιπποκράτους, Περί τέχνης, II, 11. Κ. Λαμέρας, Πάπυρος 1975, σ. 56), η οποία πάντοτε θα έχει θέση στην προμετωπίδα της Ιατρικής.

15 Ο όρκος του Ιπποκράτους, κυρίως με τις ηθικές αρχές, τις οποίες περιλαμβάνει, θεωρείται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ότι δεσμεύει παγκοσμίως τους ιατρούς, κατά την άσκηση του υψηλού λειτουργήματός των.

16 Ιπποκράτους, Περί τέχνης (Ιατρικής), I, 1-15. Κ. Γ. Αλαμέρας, Πάπυρος, Αθήνα 1975, σ. 38.

(5) Ο Διοσκουρίδης ο Πεδάνιος ή Αναζαρβεύς ή Ταρσεύς (* Ανάξαρχα Κιλικίας περίπου 8 μ.Χ. – 88 μ.Χ.), υπήρξε άριστος βοτανολόγος και φαρμακολόγος¹⁷. Ως στρατιωτικός ιατρός, ο οποίος υπηρετούσε στο Ρωμαϊκό Στρατό, είχε την δυνατότητα να επισκεφθεί τις περισσότερες χώρες του γνωστού τότε κόσμου και να μελετήσει επί τόπου τα διάφορα φυτά και τις ποικίλες ιδιότητές των, ειδικότερα δε τις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες και χρήσεις αυτών¹⁸.

Ο Διοσκουρίδης συνέγραψε μεταξύ άλλων και το πεντάτομο έργο: «Περί ύλης ιατρικής», το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα και περιέχει πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με μεγάλο αριθμό φυτών, καθώς επίσης και για τις φαρμακευτικές και αρωματικές των ιδιότητες και χρήσεις. Τα αρχαιότερα χειρόγραφα αυτού προέρχονται από τον 5^{ον} και 6^{ον} αι. μ.Χ.

(6) Ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (Gaius Plinius Secundus, * 23 μ.Χ. - + 79 μ.Χ.) υπήρξε μεγάλος Φυσιοδίφης και Βοτανολόγος. Συνέγραψε μεταξύ άλλων το έργο: «Φυσική Ιστορία», στο οποίο περιέχονται πολύτιμες πληροφορίες για τα φυτά και τις ιδιότητες και χρήσεις αυτών.

(7) Ο Σωρανός ο Εφέσιος (* Έφεσος περί το 80 μ.Χ. – + Ρώμη περί το 138 μ.Χ.) εγεννήθηκε στην Έφεσο και εσπούδασε Ιατρική στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου ήγκμαζε η επιστήμη αυτή. Μετά το πέρας των σπουδών του ήσκησε το λειτούργημα του ιατρού αρχικά στην Αλεξάνδρεια και αργότερα στη Ρώμη, όπου απέκτησε μεγάλη φήμη. Ο Σωρανός απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στις φαρμακευτικές ιδιότητες των διαφόρων βοτάνων. Υπήρξε πολυγραφότατος και θεωρείται ως ο πρώτος Παιδίατρος και Γυναικολόγος και ως ένας από τους μεγαλύτερους ιατρούς της ελληνικής αρχαιότητας¹⁹.

(8) Ο σπουδαίος ιατρός των πρώτων χριστιανικών χρόνων Γαληνός ο Περγαμηνός (* Πέργαμος 129 μ.Χ. - + Ρώμη 199 μ.Χ.) ασχολήθηκε επίσης με την μελέτη των φυτών και ιδιαίτερα των φαρμακευτικών ιδιοτήτων αυ-

17 Ο ίδιος ο Διοσκουρίδης γράφει για τον εαυτόν του τα επόμενα: «Ημείς δε ως ειπείν εκ πρώτης ηλικίας ἀληκτόν τινα ἔχοντες επιθυμίαν περί την ἐπίγνωσιν της ὕλης και πολλήν γην ἐπελθόντες – οἴσθα γαρ ἡμῖν στρατιωτικόν τον βίον – συναγηχόμεν την πραγματείαν ἐν πέντε βιβλίοις...». Διοσκουρίδης, Περί ὕλης ιατρικής I, 4, 16-19.

18 «Παρακαλούμεν δε σε και τοις εντευξομένοις τοις υπομνήμασι μη την εν λόγοις δύναμιν ἡμῖν σκοπεῖν, ἀλλά την εν τοις πράγμασι μετ' ἐμπειρίας ἐπιμέλειαν. Μετά γαρ πλείστης ἀκριβείας τα μεν πλείστα δι' αυτοψίας γνόντες, τα δε ἐξ ιστορίας της πάσι συμφώνου και ἀνακρίσεως των παρ' ἐκάστοις ἐπιχωρίων ἀκριβώσαντες πειρασόμεθα και τη τάξει διαφόρων χρήσασθαι και τα γένη κατά τας δυνάμεις ἐκάστου αυτών αναγράψασθαι. Ὅτι γε μη ἀναγκαῖος ὑπάρχει ο περί φαρμάκων λόγος, παντί που δήλον, συνεξευγμένος ὕλη τη τέχνη και την ἀφ' εαυτοῦ συμμαχίαν ἀίτητον παντί μέρει παρεχόμενος...». Διοσκουρίδης, Περί ὕλης ιατρικής I, 5,4-13.

19 Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 26 (Αθήνα αν. χρ. εκδ.), σ. 217.

τών. Διετέλεσε ιατρός Ρωμαίων αυτοκρατόρων και απέκτησε μεγάλη φήμη. Στα έργα του περιλαμβάνονται τόσο πληροφορίες, προερχόμενες από παλαιότερους συγγραφείς, όσον και από δικές του προσωπικές παρατηρήσεις και διαπιστώσεις, αναφορικά με τα φυτά και τις φαρμακευτικές αυτών ιδιότητες.

(9) Ο Ορειβάσιος ο Περγαμηνός (*περίπου 300 - + 380 μ.Χ.) κατήγετο από την Πέργαμο της ΒΔ. Μικράς Ασίας και εσπούδασε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Έζησε και έδρασε στην Κωνσταντινούπολη (332-363 μ.Χ.) και διετέλεσε Ιατρός του Αυτοκράτορα Ιουλιανού (361-363 μ.Χ.). Εκείνος συνέγραψε έργο αποτελούμενο από 72 βιβλία και το οποίο φέρει τον τίτλο: «*Ιατρικαί Συναγωγαί*» ή «*Εβδομηκοντάβιβλος*», που σώζεται σε μία Λατινική μετάφραση. Το έργο αυτό βασίζεται κυρίως στον Γαληνό τον Περγαμηνό, αλλά περιέχει και δικές του προσωπικές παρατηρήσεις. Σε αυτό περιλαμβάνονται επίσης πληροφορίες και συνταγές, σχετικές με την χρήση βοτάνων και παραγώγων φυτών προς θεραπεία διαφόρων ασθενειών²⁰.

(10) Ο Μέγας Βασίλειος (*περί το 330 - + 390 μ.Χ.)²¹, Αρχιεπίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας, ο οποίος είχε σπουδάσει σχεδόν όλες τις Επιστήμες της εποχής του (Θεολογία, Φιλοσοφία, Αστρονομία, Μαθηματικά, Γεωμετρία, Φυσική, Βοτανολογία κλπ.)²² στο έργον του «*Εννέα Ομιλίες εις την Εξαήμερον*»²³, αναφέρεται συχνά σε διάφορα βότανα και στις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες και χρήσεις αυτών. Επίσης αναφέρεται λεπτομερώς στα βότανα εκείνα, τα οποία έχουν άκρως τοξικές και θανατηφόρες ιδιότητες και εφιστά την προσοχή των ανθρώπων, προκειμένου να τα αποφεύγουν.

(11) Ο Αέτιος ο Αμιδηνός (*Αμίδα Μεσοποταμίας περί το 502 μ.Χ. – Κωνσταντινούπολη περί το 575 μ.Χ.), εγεννήθη στην Αμίδα της Μεσοποταμίας (σημερινό Ντιγιάρμπασιρ) και εσπούδασε την Ιατρική στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Ακολούθως εγκατεστάθη στην Κωνσταντινούπολη, όπου και ήσκησε το λειτούργημα του ιατρού. Υπηρέτησε ως Αρχίατρος στην Αυλή των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, οι οποίοι του απένεμαν ιδιαίτερες τιμές. Ο Αέτιος κατά βάση ακολουθεί τον Γαληνό τον Περγαμηνό, όμως προσέθεσε στα έργα του και δικές του κρίσεις και προσωπικές παρα-

20 Ορειβάσιος ο Περγαμηνός, Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 20 (Αθήναι αν. χρ. εκδ.), σ. 331.

21 B. Altaner, Patrologie 1966, σ. 290-298.

22 Σημειωτέον, ότι τότε οι διάφορες επιστήμες δεν είχαν ως προς το περιεχόμενο την ευρύτητα, την οποίαν απέκτησαν αργότερα και έτσι δεν ήταν σπάνιο, προικισμένα άτομα να σπουδάζουν όλες τις τότε επιστήμες. Αυτό παρατηρείται και κατά την Αναγέννηση, όπου συχνά γίνεται λόγος για τον «οικουμενικόν άνθρωπον» (Homo universalis), ήτοι εκείνον, ο οποίος έχει σπουδάσει όλες τις επιστήμες της εποχής του.

23 B. Altaner, Patrologie 1966, σ. 292 -293.

τηρήσεις. Ο Αέτιος έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην χρήση των βοτάνων και των παραγώγων αυτών, σχετικά με την πρόληψη και την θεραπεία των διαφόρων ασθενειών. Ο Αέτιος ο Αμιδηνός συνέγραψε σπουδαίο ιατρικό σύγγραμμα, το οποίο αποτελείται από δεκαέξι (16) βιβλία και φέρει τον τίτλον: «Βιβλία Ιατρικά Εκκαίδεκα», ήτοι: Δεκέξι Ιατρικά Βιβλία²⁴.

(12) Ο Αλέξανδρος ο Τραλλιανός (*Τράλλεις περίπου 525 μ.Χ. - + 605 μ.Χ.) υπήρξε σπουδαίος ιατρός στην εποχή του, έζησε και έδρασε κατά τον 6^ο αι. μ.Χ. και ένα από τα έργα του φέρει τον τίτλον «Θεραπευτικά», στο οποίο πραγματεύεται, όπως και ο τίτλος υποδηλοί, τρόπους θεραπείας διαφόρων ασθενειών.

(13) Ο Παύλος ο Αιγινίτης (* Αίγινα περίπου 610-690 μ.Χ.) ήταν Έλληνας ιατρός, ο οποίος έζησε και έδρασε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Συνέγραψε το έργο: «Υπόμνημα», το οποίον, αν και βασίζεται κυρίως στον Ορειβάσιο τον Περγαμινό, όμως περιέχει και πολλές δικές του παρατηρήσεις, ιδία στον τομέα της Χειρουργικής. Οι Άραβες γνώριζαν και εκτιμούσαν πολύ το έργο του Παύλου του Αιγινίτου και το ονόμαζαν: «Συλλογή Πλειάδων».

Περίφημη έκδοση του Υπομνήματος του Παύλου Αιγινίτου είναι εκείνη της Βενετίας, υπό τον τίτλον: «Παύλου Αιγινίτου, Ιατρού αρίστου, βιβλία επτά, Βενετία 1528». Ο Παύλος ο Αιγινίτης ασχολήθηκε επίσης με την μελέτη των φυτών και των φαρμακευτικών αυτών ιδιοτήτων και χρήσεων²⁵.

(14) Ο Νικόλαος ο Μυρεψός ή ο Αλεξανδρεύς (περίπου 1205 – 1285 μ.Χ.) έζησε και έδρασε στην Νίκαια της Βιθυνίας επί της εποχής του Αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-1254). Προέβλεψε την έκλειψη του ηλίου, η οποία έλαβε χώρα στις 6-10-1244 και της οποίας ακολούθησε ο θάνατος της Αυτοκρατορίας Ειρήνης. Ο Νικόλαος ο Μυρεψός εξετιμάτο ιδιαίτερα από τον Αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Δούκα και την αυλή του και του απενεμήθη το οφάκιο του Ακτουαρίου.

Ο Νικόλαος ο Μυρεψός συνέγραψε το έργον: «Δυναμερόν» ή «Αντιδοτάριον» στα Ελληνικά, το οποίον αμέσως μετεφράσθη στα Λατινικά και απετέλεσε το βασικό εγχειρίδιο της Φαρμακολογίας στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης μέχρι περίπου τα μέσα του 17^{ου} αι. και περαιτέρω. Στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου των Παρισίων απετέλει τον βασικό Κώδικα της Φαρμακολογίας μέχρι και το έτος 1651 μ.Χ.²⁶ Ειδικότερα το έργον αυτό του Νικολάου Μυρεψού αποτελεί στην πραγματικότητα σύνοψη της ιατρικής επιστήμης, η ύλη του είναι κατανομημένη σε 48 ενότητες και περιέχει

24 Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 1 (Αθήνα αν. χρ. εκδ.), σ. 317.

25 Παύλος Αιγινίτης, Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 22 (Αθήνα αν. χρ. εκδ.), σ. 65.

26 Δυστυχώς το σπουδαίο αυτό έργο δεν αξιώθηκε να εκδοθεί στα Ελληνικά μέχρι και σήμερα.

περίπου δύο και ήμισυ χιλιάδες ιατρικές συνταγές.

(15) Ο Ιταλός ιατρός, φυσιολόγος, βοτανολόγος και αριστοτελικός φιλόσοφος, ο οποίος εδέχθη επιδράσεις από τα έργα του Αβερρόη (Averroes)²⁷, Ανδρέα Τσεζαλπίνο (Andreas Caesalpinus, * Αρέτσο Τοσκάνης 1519 - + Ρώμη 1603 μ.Χ.), κατέταξε τα φυτά σε πέντε μεγάλες ομάδες, στηριζόμενος στους καρπούς και στους σπόρους των²⁸ και όχι στις φαρμακευτικές των ιδιότητες ή κατ' αλφαβητική σειρά, όπως συνήθιζαν άλλοι ερευνητές.

(16) Σπουδαίος Φυσιολόγος και Βοτανολόγος υπήρξε ο Σουηδός Κάρολος Λινναίος (Carolus Linnaeus, * Ράσχουλτ 1708 – + Ουψάλα 1778 μ.Χ.). Διετέλεσε καθηγητής της Βοτανικής στο Πανεπιστήμιο της Ουψάλας. Μεγάλο μέρος της ζωής έζησε στο Εξωτερικό (Ολλανδία), εξ αιτίας των αρνητικών αντιδράσεων εναντίον του προσώπου του, που προήρχοντο κυρίως από συναδέλφους του και τούτο, διότι ήταν πολύ καλός στην εργασία του.

Ο Κάρολος Λινναίος επηρεασμένος από τις ιδέες του Ανδρέα Τσεζαλπίνο, τον οποίον θαύμαζε, επροχώρησε στην ταξινόμηση των φυτών. Αρχικά έθεσε στον εαυτό του το φιλοσοφικού περιεχομένου ερώτημα: «Ποίος είναι ο σκοπός της ζωής;» και απήντησε: «Η διαιώνιση του είδους», η οποία επιτυγχάνεται διά των οργάνων της αναπαραγωγής και τα όργανα αναπαραγωγής των φυτών είναι ως επί το πλείστον τα άνθη αυτών.

Στηριζόμενος λοιπόν ο Κάρολος Λινναίος στα όργανα αναπαραγωγής των φυτών κατέταξε τα περίπου τριακόσιες εξήντα χιλιάδες (360.000) φυτά της γης σε 24 Τάξεις. Σε κάθε ένα από τα φυτά έδωσε ένα διώνυμο όνομα στα Λατινικά. Το πρώτο από αυτά είναι ουσιαστικό, δηλαδή το γένος και το αρχικό του γράφεται με κεφαλαίο γράμμα, το δεύτερο είναι ουσιαστικό ή επίθετο, δηλαδή το είδος και το αρχικό αυτού γράφεται με μικρό γράμμα. Επί παραδείγματι: *Agropyrum repens* (Αγρόπυρον το έρπον), *Olea europaea* (Ελαία η ευρωπαϊκή), *Nerium oleander* (Νήριον το ολέανδρον), *Salvia officinalis* (Ελελίσφακος ο φαρμακευτικός), *Vitis vinifera* (Άμπελος η οινοφόρος) κλπ.

Ιατροσόφια

Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας και στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου εξούσαν Έλληνες, ε γνώρισαν ευρύτατη κυκλοφο-

27 Ο Αβερρόης (Averroes), όπως είναι γνωστός ο Άραβας ιατρός, νομικός, αστρονόμος και μεγάλος αριστοτελικός φιλόσοφος Ιμπν Ρουσντ (* Κόρδοβα Ισπανίας 1126 - + Μαρακές Μαρόκου 1198 μ.Χ.), είναι εκείνος, ο οποίος συνετέλεσε τα μέγιστα στο να γίνει γνωστός στην Ευρώπη ο Έλληνας φιλόσοφος Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης.

28 Είναι αξιοσημείωτο, ότι ο μεγάλος Ιταλός ποιητής Αλγκέρι Δάντης (* Φλωρεντία 1265 – + Ραβέννα 1321) στο έργο του «Θεία Κωμωδία», υπογραμμίζει ότι το φυτό αναγνωρίζεται από τους καρπούς και τους σπόρους του και με αυτό εννοεί περισσότερο, ότι η αξία ενός διδασκάλου αναγνωρίζεται συνήθως από τις ικανότητες και το έργο των μαθητών αυτού.

ρία τα λεγόμενα «Ιατροσόφια», χειρόγραφα κείμενα, τα οποία περιέχουν σύνοψη τόσον ιατρικών και φαρμακευτικών συνταγών, με υλικό προερχόμενο από τα έργα της αρχαιότητας και των μέσων χρόνων, όσον και ορισμένες προλήψεις και δεισιδαιμονίες²⁹. Ως προς το περιεχόμενο και την γλώσσα, που χρησιμοποιείται στα Ιατροσόφια, τελείως ενδεικτικά παρατίθεται η ακόλουθη περικοπή από Κρητικό Ιατροσόφιο του 19^{ου} αι., ήτοι:

«Περί εις πόνον κεφαλής».

Έπαρε φύλλα δάφνης και απήγγανον³⁰ και προζήμι όσον ένα φύλλον και ολίγην ζαφοράν³¹ και ροδόσταμα³² και κάμε έμπλαστρον³³ βάλε απάνω.

Λάδι των αμυγδάλων χρίσε το τρυφερόν της κεφαλής.

Έτερον.

Απήγγανον κοπάνησον και βάλε λάδι, τηγάνισέ τον και θέσε τον εις το τρυφερόν της κεφαλής³⁴.

«Εις παλαιόν πόνον κεφαλής. Κισσού³⁵ φύλλα και καρπόν τον ροδακικούκουντον, κοπάνισε βάλε εις το κούτελον³⁶ και μιλίγγους, κάψε κουκιά εις τον άθον³⁷ και κάμε αλοσιά³⁸ να λουσθή. Μερθιάς³⁹ κοριφές και ποταμογίτονα⁴⁰ βράσε με νερόν, ώστε να πομείνη το τρίτον και άλιφέ τον».⁴¹

29 Αρκετά χειρόγραφα Ιατροσόφια ήσαν σε χρήση μέχρι και τον 19ον αι. μ.Χ. ή και αργότερα. Ορισμένα από τα χειρόγραφα αυτά έχουν τελευταία μελετηθεί και εκδοθεί. Βλ. Ν. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιο 2001, σ. 11 κ.ε.

30 Απήγγανος, ο: Πήγγανον το βαρύοσμον (Ruta graveolens.)

31 Ζαφορά, η: Κρόκος ο ήμερος (Crocus sativus).

32 Ροδόσταμον, το και ροδόσταμα, το: ροδέλαιον. Απόσταγμα από άνθη τριανταφυλλιάς.

33 Έμπλαστρον, το: έμπλαστρον < αρχ. έμπλαστον < ρ. εμπλάσσω. Λαϊκώτερον: «μπλάστρι, το».

34 Ν. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιο 2001, σ. 51-52. Διατηρείται η ορθογραφία και η στίξη του κειμένου.

35 Κισσός, ο: αναρριχώμενο φυτό άγριο, με την βοτανολογική ονομασία Χέδερα η έλιξ (Hedera helix), με φαρμακευτικές, αλλά και τοξικές ιδιότητες. Αλεξάνδρου Τραλλιανού, Θεραπευτικά 1, 491, 2: «Κορύμβους κισσού ή ερπύλου ή ηδυόσμου χλωρού».

36 Κούτελον, το: μέτωπον, το.

37 Άθος, ο: η τέφρα ή η στάκη < αρχ. αίθω – αιθάλη – αθάλη – άθος.

38 Αλοσιά η: άλλως αλουσιά < αλισίβα < ιταλικά lisciva.

39 Μύρτος η κοινή (Myrtus communis)

40 Ποταμογίτονας, ο: Ποταμογείτων, ο. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής, IV, 100, 1, 1-2: «Ποταμογείτων, φύλον εστί όμοιον τεύτλω, δασύ, υπερκύπτον του ύδατος, ψύχει δε και στύφει».

41 Ν. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιο 2001, σ. 53-54.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Η ΧΛΩΡΙΔΑ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΓΥΑΛΙΟΥ

1. Γενικές παρατηρήσεις

Η Ελλάδα ανάλογα με το μέγεθός της περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό φυτών. Όπως ήδη αναφέρθη από τα δέκα χιλιάδες (10.000) φυτά τα οποία ζουν περίπου στην Ευρώπη, στην Ελλάδα απαντούν περίπου έξι και ήμισυ χιλιάδες (6.500) και ο αριθμός των ενδημικών φυτών στη χώρα μας είναι σχετικά μεγάλος. Ειδικότερα:

«Η Ελλάδα περιλαμβάνεται στα θερμά σημεία βιοποικιλότητας του πλανήτη. Οι φωτογενετικοί πόροι της περιλαμβάνουν τουλάχιστον 6.300 αυτοφυή Ταχα (φυτικά είδη και υποείδη), τα οποία αποτελούν σχεδόν το 50% των αυτοφυών φυτών της Ευρώπης. Το 30% περίπου είναι ενδημικά, «σπάνια», «τρωτά» ή «απειλούμενα», ανάλογα με τον βαθμό επικινδυνότητας εξαφάνισής τους. Οι κίνδυνοι που απειλούν τα φυτά αυτά οφείλονται κυρίως σε ανθρώπινες δραστηριότητες (διαταραχή, τεμαχισμοί ή καταστροφή ενδιαιτημάτων και οικοτόπων τους, υπερβόσκηση, εισαγωγή και εξάπλωση αλλοθρόνων φυτών και ζώων). Η προστασία των ενδημικών φυτών της Ελλάδος αποτελεί επιτακτική ανάγκη και εθνική υποχρέωση της χώρας μας»⁴².

Οι αρχαίοι ανατολικοί λαοί –Σουμέριοι⁴³, Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Φοίνικες κ.ά– ανέπτυξαν υψηλούς πολιτισμούς και έδωσαν ιδιαίτεροι σημασία στη δημιουργία κήπων. Είναι γνωστοί οι περίφημοι κήποι της Βαβυλώνας, οι οποίοι συγκαταλέγονται σε ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου.

Φαίνεται ότι στην απωτάτη αρχαιότητα τα Ιερά ή Τεμένη –χώροι αποτεμνημένοι και αφιερωμένοι γενικά στο θείον– έκειντο στο ύπαιθρο και σε χώρους, οι οποίοι διεκρίνοντο για το φυσικό των κάλλος και ήσαν συνήθως κατάφυτοι.

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν αρχικά τα ιερά άλση, τα οποία ήσαν αφιερωμένα σε διάφορους θεούς, ημιθέους, νύμφες κλπ. Εκείνοι επέλεγαν τους

42 Ελ. Μαλούπα, *Ιόνια χλωρίδα* 2011, σ. 1.

43 Σουμέριοι: αρχαίος λαός, ο οποίος εμφανίστηκε στην Μεσοποταμία μεταξύ του 6.000 – 4.000 π.Χ. Περί το 5.000 π.Χ. οι Σουμέριοι ίδρυσαν την πόλη Εριντού, την πρώτη πόλη, η οποία ιδρύθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο. Ένας από τους πρώτους βασιλείς των Σουμεριών υπήρξε ο Ετάνα, για το οποίον υπάρχει σχετικός θρύλος που αναφέρει, ότι με την βοήθεια αετού ανέβηκε στον ουρανό, για να βρει το μαγικό εκείνο βοτάνι, προκειμένου να αποκτήσει η άτεκνος σύζυγός του παιδί. Samuel Noah Kramer, *The Sumerians, Their History, Culture and Character*.

χώρους του «άλσους» και του «κήπου» για το ιδιαίτερο κάλλος των, την πλούσια φυσική βλάστηση και τα άφθονα πηγαία ύδατα ή ποτάμια. Η επέμβαση του ανθρώπου εγένετο στις παρυφές των τοποθεσιών αυτών, όπου ανήγειραν ναούς, ή φιλοσοφικές Σχολές, γυμναστήρια κλπ., ώστε να απολαμβάνουν την σκιά και την δροσιά του φυσικού περιβάλλοντος σε ισοδύναμο διάλογο με αυτό. Έτσι ελειτούργησε η Ακαδημία του Πλάτανος, το Λύκειο του Αριστοτέλους κλπ.⁴⁴

Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε κατά την Ελληνιστική⁴⁵ και την Ρωμαϊκή Εποχή, κατά τους Βυζαντινούς χρόνους⁴⁶ και τον Μεσαίωνα⁴⁷. Αυτή αναβίωσε κατά την περίοδο της Αναγέννησης και τους μετέπειτα αιώνες. Τα ανάκτορα των Βερσαλλιών και του Λούβρου στην Γαλλία είναι κτισμένα σε εξόχου φυσικού κάλλους περιοχές και φημίζονται μεταξύ άλλων και για τους περίφημους κήπους που τα περιβάλλουν. Συνέχεια της μακρόχρονης αυτής παραδόσεως των βοτανολογικών και άλλων κήπων αποτελούν και οι διάφοροι κήποι πόλεων της Ελλάδος και άλλων ευρωπαϊκών πόλεων.

Ως είναι γνωστό, τόσον η Νίσυρος, όσο και το Γυαλί αποτελούν δημιουργήματα των κατά το παρελθόν εκρήξεων του ηφαιστείου της Νισύρου. Αν και οι φυσικές πηγές νερού είναι από ελάχιστες έως ανύπαρκτες, η ειδική σύσταση του ηφαιστειογενούς εδάφους έχει την ιδιότητα να συγκρατεί την υγρασία και ειδικά η Νίσυρος εκπλήσσει τον σημερινό επισκέπτη για την πλούσια χλωρίδα της. Αν εξαιρέσει κανείς την Ρόδο και την Κω, πιθανώς η Νίσυρος αποτελεί την πλέον πράσινη νήσο της Δωδεκανήσου. Κυριαρχεί η Πιστακία η τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*), κοινώς ντραμιθιά, αντράμιθας, αγράμιθας, κοκορεβιθιά κλπ.

Αυτή ανήκει στην ίδια οικογένεια με την Πιστακία την γνησία (*Pistacia vera*), υποείδος Αίγινα (var. *Aegina*), κοινώς φιστικιά της Αιγίνης, με την Πιστακία την λεντίσκο (*Pistacia lentiscus*), κοινώς σχίνος και με την Πιστακία την λεντίσκο (*Pistacia lentiscus*), υποείδος Χία (var. *Chia*), κοινώς μαστιχόδενδρο της Χίου.

Το έδαφος της Νισύρου παλαιότερα εκαλλιεργείτο σε μεγάλη έκταση. Τούτο μαρτυρείται μεταξύ άλλων από τις υπάρχουσες στα επικλινή εδάφη

44 Αν. Βενέζη-Κοσμετάτου, Ιόνια χλωρίδα 2011, σ. 19.

45 Στη Ρόδο εδημιουργήθηκε ο κήπος στο Ροδίτι, ο οποίος διατηρείται μέχρι σήμερα.

46 Τα Μοναστήρια είχαν και συνεχίζουν να έχουν μέχρι σήμερα τον κήπο ή τους κήπους των, με διάφορα φυτά. Επίσης τα ίδια τα Μοναστήρια ήσαν και είναι κτισμένα σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σκόπιμα επιλεγμένες προς τούτο.

47 Επίσης στην Ρόδο οι Μεγάλοι Μάγιστροι του Τάγματος των Ιωαννιτών Ιπποτών διατηρούσαν ανατολικά του Ανακτόρου του Μεγάλου Μαγίστρου (σημερινού Καστέλλου) έναν ονομαστό βοτανικό κήπο, με σπάνια φυτά, που επιδείκνυαν στους υψηλούς επισκέπτες αυτών και ο οποίος διατηρείται εν μέρει μέχρι σήμερα.

αναβαθμίδες, ή «τάβλες», όπως αποκαλούνται στην τοπική διάλεκτο. Έχουν κτισθεί αναλημματικοί⁴⁸ τοίχοι από εντόπιους λίθους και το έδαφος έχει διαμορφωθεί σε άνθηρα⁴⁹.

Από τα δημοσιευμένα έγγραφα του Αρχείου της Μονής της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου πληροφορούμεθα μεταξύ άλλων, ότι η Νίσυρος παλαιότερα παρήγαγε εκλεκτής ποιότητας προϊόντα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγοντο και τα επόμενα: ελαιόλαδο, αμύγδαλα, σύκα, δημητριακά και ιδιαίτερα κριθάρι, εκλεκτό κρασί, ο λεγόμενος «Καψαλίτης οίνος»⁵⁰, φασόλια, ρεβίθια, λαχανικά, φρούτα κλπ.

Οι εκάστοτε Ηγούμενοι της Μονής της Παναγίας της Σπηλιανής έστελναν ως δώρα στους Μητροπολίτες της Ρόδου μεταξύ άλλων και τα εξής: ελαιόλαδο, αμύγδαλα, κρασί, ρεβίθια, ξηρά φασόλια κλπ.

Η χλωρίδα της νήσου Νισύρου και της παρακείμενης νήσου του Γυαλιού, άγρια και ήμερη, είναι η χλωρίδα η οποία απαντά και στην υπόλοιπη Ελλάδα, καθώς και στις περιοχές τις κείμενες γύρω από την Ανατολική Μεσόγειο. Όμως υπάρχουν ορισμένα ενδημικά φυτά τα οποία απαντούν μόνο στην Νίσυρο.

Ακολούθως παρατίθεται ένα κατάλογος ορισμένων φυτών, άγριων και ήμερων, που ο γράφων είχε την δυνατότητα να καταγράψει επί τόπου κατά την διάρκεια των κατά τα τελευταία έτη επισκέψεών του στην Νίσυρο και το Γυαλί. Η καταγραφή αυτή δεν έχει μεγάλες φιλοδοξίες, απλά ο γράφων θέλει να πιστευτεί, ότι αυτή αποτελεί μία μικρή συμβολή στην μελέτη της Χλωρίδας της Νισύρου και εύχεται να συνεχισθεί.

2. Αλφαβητικός κατάλογος φυτών των νήσων Νισύρου και Γυαλιού

Αβένα η άγονος (*Avena sterilis*), άγρια βρόμη, αγγέλαμος

Αβένα η ήμερος (*Avena sativa*), βρόμη [φαρμ.]

Αβένα η χωλή (*Avena clauda*), άγρια βρόμη, αγγέλαμος

Αγάβη η αμερικανική (*Agave americana*), αθάνατος

Αγιούγκα η ανατολική (*Ajuga orientalis*), γιούκα

Αγρόπυρον το έρπον (*Agropyrum repens*), άγκρουστος, καλαμάκι (Κρήτη), αγριάδα (Κεφαλληνία), [φαρμ.]

48 Οι αναλημματικοί αυτοί τοίχοι σε ορισμένα νησιά της Δωδεκανήσου αποκαλούνται «αβασταοί, οι», από το ρ. βαστάζω, συγκρατώ, στηρίζω. Στην Κρήτη ονομάζονται «τράφοι, οι» και είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή και χωρίς την χρήση ασβεστοκονιάματος.

49 Τα άνθηρα αυτά στην Κρήτη ονομάζονται «πεζούλες, οι».

50 Επρόκειτο για οίνο ερυθρό, ξηρό. Η ονομασία του οίνου αυτού προήρχετο από το ότι τα αμπέλια, από τα σταφύλια των οποίων παρήγετο, έκειντο στην τοποθεσία «Καψάλια, τα», της περιοχής του Άργους της Νισύρου. Ζ. Τσιρπανλής, Νίσυρος 2018, σ.170, 1367.

Αγκούσα η πλανταγιόμορφος (*Anchussa plantagiomorpha*), αργόγλωσσος, αρνόγλωσσος, βοιδόγλωσσο, το βούγλωσσον του Διοσκουρίδου

Ακακία η κυανόφυλλος (*Acacia cyanophylla*), ακακία

Ακακία η φαρνεζιανή (*Acacia pharnesiana*), γαζία, αμπεριά⁵¹ [αρωμ.]

Άκανθα η απαλή (*Acantha mollis*)⁵², άκανθα

Άκανθα η οξύφυλλος (*Acantha spinosa*), άκανθα

Αλθαία η ροδίνη (*Althaea rosa*), δενδρομολόχα, ποντικιά, αποντικιά (Κρήτη)

Αλθαία η φαρμακευτική (*Althaea officinalis*), μολόχα [φαρμ.]

Αλκάνα η ανατολική (*Alcana orientalis*), κοινώς κολλιτσίδα

Αλκάνα η βαφική (*Alcana tinctoria*), κοινώς ριζάρι

Άλλιον το ήμερον (*Allium sativum*), σκόρδο [αρωμ. - φαρμ.]

Άλλιον το κρόμμυον (*Allium cera*), κρεμμύδι [αρωμ.- φαρμ.]

Άλλιον το πράσσον (*Allium porrum*), πράσσο

Άλλιον το πράσσον, ποικ. δασική (*Allium porrum*, var. *sylvestris*), άγριο πράσσο

Άλλιον το σφαιροκέφαλον (*Allium sphaerocephalum*), άγριο σκόρδο, φιδόχορτο, το οφιόσκορδον του Διοσκουρίδου

Αλόη η γνησία (*Alohe vera*), αλόη [φαρμ.]

Αμάρακον το βλίτον (*Anaracus vlitum*), βλίτον

Αμάραντον το πράσινον (*Amarantus virilis*), βλίτον

Άμπελος η οينوφόρος (*Vitis vinifera*), αμπέλι, κλήμα, κρεβατίνα [φαρμ.]

Αμυγδαλή η κοινή (*Amygdalus communis*), αμυγδαλιά, μυγδαλιά [φαρμ.]

Αναγαλλίς η αρουραία (*Anagallis arvensis*), αναγαλλίδα, μικρός θάμνος, άνθη βαθυκύανα

Ανδράχνη η λαχανώδης (*Andrachne oleracea*), αντράκλα, γλιστρίδα

Ανεμώνη η κορωνάρια (*Anemone coronaria*), ανεμώνη

51 Πρβλ. το ποίημα: «Η Αμπεριά...»: «Στην αμπεριά ανέβηκα, να κόψω έν' αμπέρι και η αμπεριά με κάρφωσε, μου πλήγωσε το χέρι...».

52 Σύμφωνα με υπάρχουσα αρχαία παράδοση, ο γλύπτης Καλλίμαχος (β' μισό 5ου αι. π.Χ.) ευρίσκει στην αρχαία Κόρινθο και κατά την διάρκεια της επισκέψεώς του σε ένα κοιμητήριο, αντίκρισε επάνω σε ένα παιδικό τάφο, αφημένο από καιρό ένα καλάθι, το οποίο στο μεταξύ περιεβάλλετο από μία άκανθα του τύπου αυτού, ήτοι Άκανθα η απαλή (*Acantha mollis*), η οποία είχε φυτρώσει από μόνη της. Από αυτήν την εικόνα ο καλλιτέχνης εμπνεύσθηκε και εδημούργησε τον νέον τύπο κιονοκράνου, τον λεγόμενον Κορινθιακόν, όπου μία καλάθος περιβάλλεται από σχηματοποιημένα φύλλα άκανθας. Η. Baumann, *Griechische Pflanzenwelt* 1999, σ. 188-189.

- Άνηθον το βαρύοσμον (*Anethum graveolens*), άνηθος [αρωμ.]
 Ανθεμίς η χία (*Abthemis chia*), άγρια μαργαρίτα
 Αντίρρινον το μέγα (*Antirrhinum majus*), σκυλάκι
 Άπιον το βαρύοσμον (*Apium graveolens*), σέλινο [αρωμ.]
 Αραουκάρια η υψηλή (*Araucaria excelsa*), αραουκάρια
 Αρίσαρον το κοινόν (*Arisarum vulgare*), λυχναράκι, λύχνος (Κεφαλληνία)
 Αριστολόγια η μικρόφυλλος (*Aristolohia parvifolia*)
 Αρμενιακή η κοινή (*Armeniaca vulgaris*), βερικοκιά
 Άρον το ιταλικόν (*Arum italicum*), δρακούγκουλος, δρακοντιά, δρακο-
 ντέ (Κρήτη), δρακοντί (Κεφαλληνία) [φαρμ.]
 Αρούνδος ο δόναξ (*Arundo donax*), καλάμι [φαρμ.]
 Αρούνδος ο πλίνειος (*Arundo Plinii*), καλαμάκι
 Αρτεμισία το αφίνθιον (*Artemisia absinthium*), άψινθος, αψιθιά, αψέντι
 [αρωμ. - φαρμ.]⁵³
 Ασπάραγος ο άφυλλος (*Asparagus aphyllus*),
 Ασπάραγος ο οξύφυλλος (*Asparagus acutifolius*), ασπαραγγιά, ασφα-
 ραγγιά, άγριο σπαράγγι [φαρμ.]
 Ασφόδελος ο θερινός (*Asphodelus aestivus*), ασφεντηλιά, σφεντηλιά,
 σφεντήλι
 Ασφοδελίνος ο θερινός (*Asphodelinus aestivus*), ασφοδελίνος
 Βερμπάσκον το κολπωτόν (*Verbascum sinuatum*), μελισσαντρού (Κρή-
 τη), ρόκα
 Βίγνα η ονυχωτή (*Vigna unguiculata*), φασολιά μαυρομάτικη ή μαυρο-
 μύτικη, παράγει τα “Νισύρικα” φασόλια
 Βίκια η φάβα (*Vicia faba*), κοινώς κουκιά
 Βιόλα η βιτροκιανή (*Viola vitrociana*), πανσές

53 Διάφορες μυθολογικές παραδόσεις σχετίζονται με τις Νύμφες της αρχαιότητας και με την Αρτεμισία το αφίνθιον. Σύμφωνα με μία από αυτές, υπήρχε κατά την αρχαιότητα μία Νύμφη, η οποία ονομάζετο «Ψαλάκανθα, η». Εκείνη ερωτεύθηκε τον θεό της αμπέλου και του οίνου Διόνυσο και εδέχθη να τον βοηθήσει, να κατακτήσει την κόρη του βασιλέως της Κρήτης Μίνωα, την Αριάδνη, την οποία είχε ερωτευθεί ο Διόνυσος, υπό τον όρο, να έχει εκείνος παράλληλη ερωτική σχέση μαζί της. Όταν όμως ο Διόνυσος αρνήθηκε, η Ψαλάκανθα ενήργησε με ύπουλο τρόπο εναντίον της αγαπημένης του και ο θεός για να την εκδικηθεί, την μετεμόρφωσε σε φυτό, στην Αρτεμισία το αφίνθιον. Αργότερα ο Διόνυσος μετανιωμένος για την πράξη του αυτή, ηθέλησε να την τιμήσει και την ετοποθέτησε σαν στεφάνι στο κεφάλι της Αριάδνης. (Πτολεμαίος Ηφαιστίωνας, Νέα Ιστορία, βιβλίον 5). Βλ. Ι. Βολανάκης, Ημερ. χειρ., αρ. 177 (2023), σ. 130-132.

Βίτεξ άγνος-κάστος (*Vitex agnus-castus*), λυγαριά, λυγιά⁵⁴. Γερμανικά: *Moenchspfeffer* = το πιπέρι των Μοναχών [αρωμ. – φαρμ.]

Βοράγον το φαρμακευτικόν (*Borago officinalis*), βοράγο

Βουνιάς η ερουκώδης (*Bunias erucago*), βρούβα μαύρη

Βούρλον το ανεμιζόμενον (*Juctus effusus*), βρούλο, βούρλο

Βρασσιική η λαχανώδης, ποικ. βοτρώτις (*Brassica oleracea*, var. *bothrytis*), κουνουπίδι

Βρασσιική η λαχανώδης, ποικ. κεφαλωτή (*Brassica oleracea*, var. *capitatae*), λάχανο

Βρασσιική η μέλαινα (*Brassica nigra*), σινάπι, σνιαύρι (Κρήτη)

Γαρδένια η γιασμινοειδής (*Gardenia jasminoides*), γαρδένια [αρωμ.]

Γεράνιον το ευοσμότατον (*Geranium odoratissimum*), αμπερόρριζα, μπαρμπαρούσα, ροδοσταμιά, ροδοστάμο, Μποριάτικο λουλούδι (Νίσυρος), [αρωμ.]

Γεράνιον το ροβερτιανόν (*Geranium robertianum*)

Γιασμίνον το φαρμακευτικόν (*Jasminum officinalis*), γιασεμί [αρωμ. – φαρμ.]

Γλαύκιον το ξανθόν (*Glaucium flavium*), κίτρινη παπαρούνα

Δατούρα το στραμώνιον (*Datura stramonium*), ζουρνάς, τρομπέτα του Αρχαγγέλου, διαβολόχορτο [φαρμ.]

54 Υπάρχουν διάφορες παραδόσεις και προλήψεις σχετιζόμενες με τον θάμνο αυτόν. 1) Στην αρχαία Ελλάδα εορτάζοντο τα Θεσμοφόρια. Επρόκειτο για αρχαιότατη εορτή προς τιμήν της θεάς Δήμητρας Θεσμοφόρου και ήταν σχετική προς την γονιμότητα της γης και προς την ευγονία των γυναικών. Στα Θεσμοφόρια μετείχαν μόνον έγγαμες γυναίκες και κατά την διάρκεια αυτών απείχαν κάθε σεξουαλικής επαφής, απηγορεύετο δε επί ποινή θανάτου να συμμετέχουν άνδρες στην εορτή αυτήν. Κατά την διάρκεια της εορτής κατεσκευάζαν στο ύπαιθρο σκηνές από βλαστούς λυγαριάς και έμεναν εκεί οι θεσμοφοριάζουσες. Τα Θεσμοφόρια εορτάζοντο κατά τον μήνα Πυανεψίωνα, ο οποίος αντιστοιχούσε περίπου στους μήνες Οκτώβριο-Νοέμβριο, ήτοι στην εποχή της σποράς. Στην Αθήνα η εορτή διαρκούσε αρχικά τρεις ημέρες και αργότερα πέντε. Η τελευταία ημέρα ονομάζετο «Καλλιγένεια» και ήταν ημέρα ευθυμίας, με χορούς και σκώματα. Βλ. Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 11 (Αθήνα αν. χρ. εκδ.), σ. 206. μ2). Στην Κρήτη σήμερα, σύμφωνα με την λαϊκή παράδοση, η λυγαριά σχετίζεται προς τον έρωτα και την γονιμότητα και λέγεται: «Όπου βρεις λυγιά και βάτο, θέσε να κοιμηθής αποκάτω». Το δίστιχο αυτό υπαινίσσεται, ότι η θέση κάτω από την λυγιά και τον βάτο είναι η πλέον κατάλληλη για ερωτική συνεύρεση. 3) Στην Κεφαλληνία ο λαός πιστεύει, ότι ο διερχόμενος από λυγές, οφείλει να κόψει ένα κλαδί και να το πάρει μαζί του, διαφορετικά θα του συμβεί κακό. Το σχετικό δίστιχο έχει ως εξής: «Όποιος περάσει από λυγιά και δεν πάρει κλωνάρι, να μαραθή, να ξεραθή, να πέση στο κλωνάρι». Συνεπώς, σύμφωνα με την λαϊκή πίστη, η λυγιά έχει αποτρεπτικές και αλεξίκακες ιδιότητες, όπως και η Σκίλλη η παράλιος ή αγριοκρεμμύδα, πρόληψη η οποία αναφέρεται ήδη από τον Διοσκουρίδη (περίπου 7-88 μ.Χ.).

Δαύκος ο άγριος (*Daucus sylvestris*), είδος άγριου καρότου, σταφυλίνακας (Κρήτη), σταφυλίνας και σταφυλιόνη (Κεφαλληνία), ο σταφυλίνας του Διοσκουρίδου

Δαύκος το καρότον (*Daucus carota*), καρότο

Δάφνη η ευγενής ή Δάφνη του Απόλλωνος (*Laurus nobilis* – *Laurus Apollonis*), δάφνη [αρωμ. φαρμ.]

Δαφνοειδές το κνίδιον (*Daphnoeides cnidium*), κοινώς κνίδιος κόκκος

Δίανθος ο καρυόφυλλος (*Dianthus caryophyllus*), γαρυφαλλιά [αρωμ.]

Δίανθος ο καρυόφυλλος, ποικ. δασική (*Dianthus caryophyllus*, var. *sylvestris*), άγριο γαρυφαλλό

Δίψακος η αγρία (*Dipsacus sylvestris*), αγριομάρουλο, πετρομάρουλο, πετρομαρουλίδα (Κρήτη)

Δρυς η κοκκοφόρος (*Quercus coccifera*), πρίνος, πρινάρι, πουρνάρι

Δρυς η μακρολεπίς (*Quercus macrolepis*), βελανιδιά

Εκβάλλιον το ελατήριον (*Ecballium elaterium*), πικραγγουριά Κρήτη), πικραγγουριά [φαρμ.]

Ελαία η ευρωπαϊκή (*Olea europaea*), ελιά [φαρμ.]

Ελαία η ήμερη (*Olea sativa*), ελιά ήμερη⁵⁵ [φαρμ.]

Ελαία η αγρία (*Olea sylvestris*), αγριελιά, αγρέλι

Έλυμος ο έρπων (*Elymus repens*), άγκρουστος, καλαμάκι (Κρήτη), αγριάδα (Κεφαλληνία) [φαρμ.]

Εριοβότρυα η ιαπωνική (*Eryobotrya japonica*), δεσπολιά, μουσμουλιά (Κρήτη), μεσπολιά και μοσπολιά (Κεφαλληνία)

Εύζωμον το ήμερον (*Eruca sativa*), ρόκα [αρωμ.]

Ευκάλυπτος ο σφαιρικός (*Eucalyptus globulus*), ευκάλυπτος [αρωμ. - φαρμ.]

55 Η ελιά καλλιεργείται στις παραμεσόγειες χώρες από την απωπάτη αρχαιότητα μέχρι σήμερα και το ελαιόλαδο θεωρείται ως «ο χρυσός της Μεσογείου». Η ελιά, το αμπέλι και τα δημητριακά και τα προϊόντα των αποτελέσαν και συνεχίζουν να αποτελούν θεμελιώδη προϋπόθεση για την επιβίωση των κατοίκων των γύρω από την Μεσόγειο Θάλασσα χωρών. Χωρίς τα φυτά αυτά και τα προϊόντα των δεν θα ήταν δυνατόν να αναπτυχθούν γύρω από την Μεσόγειο Θάλασσα οι αρχαίοι υψηλοί πολιτισμοί και πιθανώς να ήταν δύσκολη ή και αδύνατη η επιβίωση των ανθρώπων στις περιοχές αυτές. Δεν πρέπει να θεωρείται τυχαίο, ότι η Ορθόδοξος Χριστιανική Εκκλησία και κατά την Ακολουθία της Αρτοκλασίας, ο ιερέυς ευλογεί «τον σίτον, τον οίνον και το έλαιον», ήτοι τα τρία βασικά προϊόντα, τα οποία εξασφαλίζουν την επιβίωση του ανθρώπου. Στα τρία προαναφερθέντα φυτά -ελαία, άμπελον και δημητριακά – θα πρέπει να προστεθεί και η σνκιά, διότι και τα σνκα αποτελέσαν και συνεχίζουν να αποτελούν σημαντικό προϊόν, για την διατροφή των κατοίκων των παραμεσογείων χωρών.

Ευφορβία η δενδροειδής (*Euphorbia arborea*), φλώμος, ατζουμαλιά, γαλασιίδα (Κρήτη), αγλέουρας και αγγλεούρι (Κεφαλληνία), ο τιθύμαλλος των αρχαίων Ελλήνων [φαρμ.]

Ευφορβία η κομποτάτη (*Euphorbia pulcherrima*), αλεξανδρινός, Γερμανικά: *Weihnachtstern*

Εχίνοψ ο ακανθότατος (*Ecinos spinosissimus*), κατσοχοιράκι, κατσοχοίρι (Κρήτη)

Έχιον το πλανταγιόμορφον (*Echium plantagiomorphum*), αγόγλωσσος, αρνόγλωσσος, βοϊδόγλωσσο (Κεφαλληνία), το βούγλωσσον του Διοσκουρίδου [φαρμ.]

Ζαντεδεσχία η αιθιοπική (*Zantedeschia aethiopica*), κάλλα

Ζέα η μαύς (*Zea mays*), αραβόσιτος, καλαμπόκι, ξενικόσταρο (Κρήτη)

Ηλιάνθος ο ετήσιος (*Helianthus annuus*), ηλιοτρόπιο, λιοτρόπι, λίσπορος
Θύμος ο κεφαλωτός (*Thymus capitatus*), θυμάρι [αρωμ.]

Ιβίσκος η σινική ροδή (*Hibiscus rosa-sinensis*), ιβίσκος

Ίον το εύοσμον (*Jasminum odoratissimum*), ίασμος, γιασεμί [αρωμ.]

Ίνουλα η βαρούοσμος (*Inula graveolens*), ακονυζέ, ακονυζιά, κόνυζα [φαρμ.]

Ίρις η γερμανική (*Iris germanica*), ίριδα, κρίνος με κυανόχρωμα άνθη (αρωμ.-φαρμ.)

Ίρις η ονυχωτή (*Iris unguicularis*), γατάκι (Κρήτη)

Καλυκοτόμη η δασύτριχος (*Calycotome villosa*), ασπάλαθος, ασπαλάθι (Κρήτη), ασφελαχτός (Κεφαλληνία), [φαρμ.]

Καμπανούλα η βραχεία (*Campanula pusilla*), καμπανούλα

Καμπανούλα η νισυρία (*Campanula nisyria*), καμπανούλα της Νισύρου

Κάππαρις η ακανθώδης (*Capparis spinosa*), κάππαρη [αρωμ. – φαρ.]

Κάππαρις η ανατολική (*Capparis orientalis*), κάππαρη [αρωμ. -φαρμ.]

Κάππαρις η άφυλλος (*Capparis aphyllus*), κάππαρη χωρίς αγκάθια [αρωμ. – φαρμ.]

Καρπόβρωτος ο ακινακόμορφος (*Carpobrotus accinaciformis*), μπουζί

Καψικόν το ετήσιον (*Capsicum annuum*), πιπεριά

Κενταύρια η πολιά (*Centauria incana*), κενταύρια

Κιχώρον το ίντυβον (*Cichorium intybum*), ραδίκι [φαρμ.]

Κέτεραχ το φαρμακευτικόν (*Ceterach officinarum*), στομαχόχορτο, περδικόχορτο, περδικούλι, περδικάκι (Κρήτη), σκοπιδόχορτο (Κεφαλληνία) [φαρμ.]

- Κίκερ το κριόμορφον (*Cicer arietinum*), ρεβιθιά
 Κίσθος ο κρητικός (*Cistus ceticus*), κισσάρι, αλαδανιά, λαδανιά, ακά-
 τσαρας (Δωδεκάνησος) [αρωμ. - φαρμ.]
 Κιτρέα η μηδική (*Citrus medica*), λεμονιά [αρωμ.- φαρμ.]
 Κιτρέα το νεράντζι (*Citrus neranzi*), νερατζιά [φαρμ.]
 Κιτρέα η σινική (*Citrus sinensis*), πορτοκαλιά [αρωμ.]
 Κιτρέα η τρυφερή (*Citrus deliciosa*), μανταρινιά [αρωμ.]
 Κίτρουλλος ο εριώδης (*Citrullus lanatus*), καρπουζιά
 Κιχώριον το ακανθώδες (*Cichorium spinosum*), ραδίκι με αγκάθια
 Κιχώριον το πικρόν (*Cichorium intybus*), ραδίκι, αντίδι [αρωμ. – φαρμ.]
 Κνίδη η δίοικος (*Urtica dioicos*), τσουκνίδα, απξικνίδα (Κρήτη), ατσι-
 κνούδα, τσουχνίδα (Κεφαλληνία) [φαρμ.]
 Κνίδη η καυστική (*Urtica urens*), τσουκνίδα, απξικνίδα (Κρήτη)
 Κομβόλβουλος ο αρουραίος (*Convolvulus arvensis*), ομπρελίτσα (άνθη
 οζ – λευκά)
 Κουκουμής η ήμερος (*Cucumis sativa*), αγγουριά [φαρμ.]
 Κουκουμής ο πέπων (*Cucumis melo*), πεπονιά
 Κουκούρβιτα η κολοκύνθη (*Cucurbita pepo*), κολοκυθιά
 Κουκούρβιτα η μεγίστη (*Cucurbita maxima*), κολοκυθιά κόκκινη, γλυκο-
 κολοκύθα (Κρήτη)
 Κρίθμον το παράλιον (*Crithmum maritimum*), κρίταμο, κρίταμα, αρμυ-
 ρίγγι και αρμύριγγας (Κεφαλληνία) [αρωμ.] ;
 Κυδωνία η προμήκης (*Cydonia oblonga*), κυδωνιά [αρωμ.- φαρμ.] ;
 Κυκλάμινον το γραικόν (*Cyclamen graecum*), κυκλάμινο
 Κυκλάμινον το περσικόν (*Cyclamen persicum*), κυκλάμινο
 Κυνάρα η σκόλυμος (*Cynara scolymus*), αγκινάρα
 Κυνάρα η σκόλυμος, ποικ. δασική (*Cynara scolymus*, var. *sylvestris*), α-
 γκινάρα η αγρία, αγριαγκινάρα
 Κυνόγλωσσον το κρητικόν (*Cynoglossum creticum*), κυνόγλωσσο
 Κυνόδους ο δάκτυλος (*Cynodus dactylus*), είδος αγριάδας
 Κυπάρισσος η αιθαλής (*Cypressus sempervirens*), κυπαρίσσι [φαρμ.]
 Κύπειρος ο μακρύς (*Cyperus longa*), κύπερη, ζιζάνιο
 Κύπειρος πάπυρος (*Cyperus papyrus*), πάπυρος
 Λαβαντούλα η στοιχάς (*Lavantula stoechas*), λεβάντα, ήμερη [αρωμ.]
 Λαβαντούλα η στοιχάς, ποικ. δασική (*Lavantula stoechas*, var. *sylvestris*),

λεβάντα άγρια [αρωμ.]

Λάθυρος ο ήμερος (*Lathyrus sativus*), λαθούρι (Κρήτη), λαθύρι

Λακτούκα η ήμερος (*Lactuca sativa*), μαρούλι

Λακτούκα η δασική (*Lactuca sylvestris*), αγριομάρουλο

Λάπαθον το αμβλύφυλλον (*Rumex obtusifolius*), λάπαθο, λάπατο και λάπατα (Κεφαλληνία)

Λάπαθον το βουκελοφαλοφόρον (*Rumex bucephalophorus*), λάπαθο

Λάπαθον η οξάλις (*Rumex acetosella*), λάπαθο ξινό, ξινολάπαθο, αγριολάπατο (Κεφαλληνία), αγριοσπανάκι

Λευκάνθεμον το κοινόν (*Leucanthemum communis*), μαργαρίτα

Λίλιον το πάλλευκον (*Lilium candidum*), κρίνος της Παναγίας

Λιμόδωρον το εκτροματικόν (*Limodorum abortivum*), λιμόδωρο [φαρμ.]

Λονίκερα η ετρούσκιος (*Lonicera etrusca*), αιγόκλημα, γιόκλημα [αρωμ.]

Λονίκερα η πολυκλύμενος (*Lonicera polyclymenus*), αιγόκλημα, γιόκλημα [αρωμ.]

Λυκοπερσικόν το εδώδιμον (*Lycopersicum sativum*), τομάτα

Μαλάχη η αγρία (*Malva sylvestris*), αμολοχάνθη, μολοχάνθη, μολόχα, αμολόχα [αρωμ., φαρμ.]

Μαλκομία η παράλιος (*Malcomia maritima*), είδος άγριας βιολέτα, Γερμανικά: Leucoja.

Μάραθον το κοινόν (*Foeniculum vulgare*), μάραθο [αρωμ. – φαρμ.]

Μελία η αζεδαράχ (*Melia azedarach*), μελία, Γερμανικά: Paternosterbaum

Μήκων η κερατίτις (*Papaver ceratitidis*), παπαρούνα κίτρινη

Μήκων η ροιάς (*Papaver rhoas*), παπαρούνα κόκκινη [αρωμ.]

Μήκων η χαρίεσσα (*Papaver gracili*), κοινώς παπαρούνα

Μηλέα η οικιακή (*Malus domestica*), μηλιά

Μίνθη η σταχυώδης (*Menta spicata*), ηδύσμος, δυσόσμος, βάρσαμος (Κρήτη), βάρτσαμο (Κεφαλληνία) [αρωμ.- φαρμ.]

Μιράμπιλις η γιαλάπα (*Mifrabilis jalapa*), νυχτολούλουδο

Μορέα η λευκή (*Morus alva*), μουριά άσπρη

Μορέα η μέλαινα (*Morus nigra*), μουριά μαύρη

Μούσα η καβεντίσειος (*Musa cavendishii*), μπανάνα

Μούσα των σοφών (*Musa sapientum*), μπανάνα

Μπαλλότα η κρατηροειδής (*Ballota acetabulosa*), φυτιλάκι

Μπέτα η κοινή (*Beta vulgaris*), τεύτλο, σέσκουλο, κοκκινογούλι

Μπουκεμβιλλέα η λαμπρά (*Bouquemvillea mirabilis*), μπουκαμβίλλια⁵⁶

Μύρτος η κοινή (*Myrtus communis*), μυρτιά, μερτιά [αρωμ.]

Νάρκισσος ο πάπυρος (*Narcissus papyrus*), μανουσάκι (Κρήτη), δάκρυα της Παναγίας (Δωδεκάνησος)

Νήριον το ολέανδρον (*Nerium oleander*), πικροδάφνη, σφάκα, φυλλάδα (Κρήτη) [φαρμ.]

Οωνίς η διάχυτος (*Ononis diffusa*), κοινώς ανωνίδα

Οξαλίσ η αιγάριος (*Oxalis per-caprae*), οξινίδα, ξινίδα

Οπουντία φίκος ο ινδικός (*Opuntia ficus-indica*), φραγκοσουκιά, κλαπι-
τοσουκιά (Κρήτη) [φαρμ.]

Όρδεον το κοινόν (*Hordeum vulgare*), κριθάρι [φαρμ.]

Ορίγανον το κοινόν (*Origanum communis*), ρίγανη, αρίγανη, αριγανιά [αρωμ.]

Ορίγανον η μαγιοράνα (*Origanum majorana*), ματζουράνα, (Κρήτη), σάψυχο και σύψαχο (Κεφαλληνία)

Ορνιθόγαλον το αλεξήλιον (*Ornithogalum umbellatum*), ορνιθόγαλο, κωβιός λευκός (Κρήτη)

Οροβάγχη η καρυοφυλλοειδής (*Orobanche caryophyllacea*), ζιζάνιο, λύ-
κος (Κεφαλληνία)

Όρχις το άνθος του Πουκίνου (*Orchis puciflora*), είδος ορχιδέας⁵⁷

Όρχις η ιταλική (*Orchis italica*), ορχιδέα, «κοριτσάκι» (Κρήτη)

Όρχις η τετράστικος (*Orchis quatripunctata*), είδος ορχιδέας

Όσυρις ο λευκός (*Osyris albus*), φινοκαλιά (Κρήτη), φινοκαλίδι [φαρμ.]

Ούρτικα η δίοικος (*Urtica dioica*), κνίδη, τσουνκνίδα, ατζικνίδα (Κρήτη)

Ούρτικα η καυστική (*Urtica urens*), κνίδη, τσουνκνίδα, ατζικνίδα (Κρή-
τη) [φαρμ.]

Ούρτικα η σφαιριδιοφόρος (*Urtica pitulifera*),

Όφρυς η ελληνική (*Ophrys helenae*), είδος ορχιδέας

Όφρυς η κιτρινή (*Ophrys lutea*), είδος ορχιδέας

56 Ονομάσθηκε έτσι προς τιμήν του Γάλλου Διπλωμάτη, διανοούμενου, συγγραφέα και βοτα-
νολόγου Φρανσουά-Σαρλ-Υγκ-Λωράν Πουκεβίλ Rouquewille (* Νορμανδία 1770- + Παρί-
σι 1838).

57 Pucium: Πόλη των Κάρκων (Ιταλία).

- Όφρυς η ιταλική (*Ophrys italica*), είδος ορχιδέας
- Όφρυς η σκολοποειδής, υποείδος κερσοφόρος (*Ophrys scolopax*, subsp. *cornuta*), είδος ορχιδέας
- Παριετάρια η διάχυτος (*Parietaria diffusa*), κολλητσίδα [φαρμ.]
- Πελαργόνιον το ασπιδωτόν (*Pelargonium peltatum*), είδος γερανίου
- Πελαργόνιον το ζωνωτόν (*Pelargonium zonale*), είδος γερανίου
- Περσέα η αμερικανική (*Persea americana*), κοινώς αβοκάντο, βουτυροδέενδρο
- Περσική η κοινή (*Persica vulgaris*), ροδακινιά
- Πετροσέλινον το ούλον (*Petroselinum crispum*), μαϊντανός [αρωμ.]
- Πεύκη η τραχεία (*Pinus brutia*), κοινώς πεύκο
- Πεύκη η χαλέπιος (*Pinus halepensis*), πεύκο
- Πήγανον το βαρύοσμον (*Peganum graveolens*), απήγανος (Κρήτη) και πήγανος (Κεφαλληνία)
- Πίσον το ήμερον (*Pisum sativum*), αρακάς, μπιζέλι
- Πιστακία η λεντίσκος (*Pistacia lentiscus*), σχίνος, σχίνα, σκίνος (Κρήτη)⁵⁸ [αρωμ.]
- Πιστακία η λεντίσκος, υποείδος Αίγινα (*Pistacia lentiscus*, ssp., *Aegina*), φιστικιά Αιγίνης
- Πιστακία η τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*), δραμιθιά, ντραμιθιά, δραμίθι, ντραμιθι, κοκκορεβιθιά, (Κεφαλληνία) [αρωμ.]
- Πιττόσπορον το σινικόν (*Pittosporum sinensis*), αγγελική
- Πλαντάγον ο κορωνόπους (*Plantago coronopus*), κοινώς αγκουρνόποδας (Κρήτη)
- Πλαντάγον το ψύλλιον (*Plantago psyllium*), πεντάφυλλο (Κρήτη), πεντάνευρο (Κεφαλληνία) [φαρμ.]
- Πλάτανος ο ανατολικός (*Platanus orientalis*), πλάτανος, πλατάνι
- Πορτουλάκα η λαχανώδης (*Portulaca oleracea*), αντράκλα, γλυστρίδα
- Πουνική η ροιά (*Punica granatum*), ροδιά, ρογδιά [αρω. - φαρμ.]
- Πράσιον το μεΐζον (*Prasium majus*), λαγουδόχορτο [αρωμ.]
- Προύνος ο εμβόλιμος (*Prunus insitita*), κορομηλιά, μπουρνελιά
- Προύνος ο οικιακός (*Prunus domestica*), δαμασκηλιά
- Πτερίδιον το αέτιον (*Pteridium aquilinum*), φτέρη

58 Φυτό δίοικο, ήτοι σε άλλο φυτό βρίσκονται τα θηλυκά και σε άλλο τα αρσενικά άνθη.

Πύρος ο αμυγδαλόμορφος (*Pyrus amygdaliformis*), αγριαχλαδιά, αγκορτσιά, αγκουτσακιά, αγκουτσάκι (Κρήτη)

Πύρος ο κοινός (*Pyrus communis*), αχλαδιά ήμερη

Ραϊχαρδία η πικροειδής (*Reihardia opricroides*), γαλακτίτιδα, γαλατσίδα

Ράφανος η ήμερος (*Rhaphanus sativa*), ραφανίδα, ραπανίδα

Ρίκινος ο κοινός (*Ricinus communis*), ρετινολαδιά, αγριοκαφεδιά [φαρμ.]

Ροδή η κυνορροδή (*Rosa canina*), ροδαριά, τριανταφυλλιά [αρωμ.-φαρμ.]

Ροδή η μόσχοσμος (*Rosa moschata*), ροδαριά, τριανταφυλλιά [αρωμ. - φαρμ.]

Ροιά η πουνική (*Punica granatum*), ροδιά, ρογδιά (Κρήτη), [αρωμ. - φαρμ.]

Ροσμαρίνος ο φαρμακευτικός (*Rosmarinus officinalis*), δενδρολίβανο, ροσμαρίνι, αρισμαρής (Κρήτη), η Λιβανωτίς του Διοσκουρίδου [αρωμ. - φαρμ.]

Ρούβος ο θαμνώδης (*Rubus fruticosus*), βάτος [φαρμ.]

Ρούτα η βαρύσμος (*Ruta graveolens*), πήγανος, απήγανος⁵⁹ [φαρμ.]

Σαρκοποτήριον το ακανθώδες (*Sarcopoterium spinosum*), στοιβή⁶⁰ και κόλυμβος (αρχαία Ελληνικά), στοιβή, αστοιβή, αστοιβίδα (Κρήτη), αστουβιά και στουβιά (Κεφαλληνία)

Σατουρέγια η θύμβρα (*Saturegia thymbra*), θρούμπα, θρύμπη, θρουμπί [αρωμ.]

Σέσαμον το ινδικόν (*Sesamum indicum*), σηςάμι

Σιληνή η ραϊνχόλδιος (*Silene reinholdii*), κοινώς λουλουδάκι [αρωμ.-φαρμ.]

Σίναπις η λευκή (*Sinapis alba*), σινάπι λευκό [αρωμ.- φαρμ.]

Σίναπις η μέλαινα (*Sinapis nigra*), σινάπι μαύρο [αρωμ. - φαρμ.]

Σκαμπιόζα η οχρόλευκη (*Scabiosa ochroleuca*), σκαμπιόζα

59 Ο Πήγανος ή απήγανος εχρησιμοποιείτο κατά την αρχαιότητα και το μεσαίωνα ως εμμετικό, εκπρωτικό κλπ. Επίσης επιστεύετο γενικά ως «αλεξίκακον». Πρβλ. την λαϊκή φράση: «Ξορκίζω σε στον απήγανο».

60 Στην Παλαιά Διαθήκη και συγκεκριμένα σε μεσσιανική προφητεία του Ησαΐου αναφέρεται, ότι ύστερα από την έλευση του Μεσσία στον κόσμο, όχι μόνον οι κάτοικοι της γης θα αναβαθμισθούν ηθικά και πνευματικά, αλλά και αυτή η φύση επίσης θα αναβαθμισθεί και εκεί όπου φύονται στοιβίδες και κόνυζες, θα φυτρώσουν κυπαρίσσια και μυρτιές. Ησαΐας ΜΕ', 13: «Και αντί της στοιβής αναβήσεται κυπάρισσος, αντί δε της κόνυζης αναβήσεται μυρσίνη».

Σκαμπιόζα η πορφυρά (*Scabiosa atropurpurea*), στραβόξυλο

Σκίλλη η παράλιος (*Urginea maritima*), σκιλλοκρεμμύδα, αγριοκρεμμύδα, ασκελετούρα, παπουτσέ (Κρήτη), αγιοβασιλίτσα⁶¹, βασιλίτσα (Κεφαλληνία) [φαρμ.]

Σκόλυμος ο ισπανικός (*Scolymus hispanicus*), ασκόλυμπος, ασκολύμπρια, γούλα (Κρήτη)

Σμίλαξ η τραχεία (*Smlax aspera*), ακρέβατος, αρκουδόβατος (Κρήτη), αήλικας (Κεφαλληνία)

Σμύρνιον το κοινό, ποικ. δασική (*Smyrniun communis*, var. *sylvestris*), άγριο σέλινο [αρωμ.]

Σόγχος ο λαχανώδης (*Sonchus oleracea*), τσόχος, ζωχός, ζοχάρι (Κεφαλληνία), ο Σόγχος του Διοσκουρίδου [φαρμ.]

Σολανόν το κονδυλώδες (*Solanum tuberosum*), γεώμηλον, πατάτα

Σολανόν το μέλαν (*Solanum nigrum*), στύφνος

Σολανόν η μελιτζάνα (*Solanum melongena*), μελιτζάνα

Σπανάκια η λαχανώδης (*Spanacia oleracea*), σπανάκι

Σπάρτιον το σχοινοειδές (*Spartium junceum*), σπάρτο

Στερνμπεργκία η κιτρινή (*Sternbergia lutea*), ομοιάζει με κρόκο⁶²

Ταγέτης η ορθία (*Tagetes recta*), καντηφές

Τάμαριξ η γαλλική (*Tamarix gallica*), αμυρίκι, αμυρίγγι και αμυρίγγας (Κεφαλληνία)

Ταράξακον το φαρμακευτικόν (*Taraxacum officinale*), άγριο ραδίκι, συρρίδα (Κρήτη) [φαρμ.]

Τεύκριον το πολιόν (*Teucrium incana*), χαμαγκαραθιά, χαμαγκαραθέ, χαμαγκαραθίδι (Κρήτη), αμοιρί (Κεφαλληνία, Χάλκη Δωδεκανήσου) [φαρμ.]

Τεύτλον το κοινό, τεύτλο, σέσκλο, σέσκουλο, κοκκινογούλι (Κρήτη)

Τορδύλιον το άπουλον (*Tordylium apulum*), μυρώνι, κικυλημήθρα (Δωδεκάνησος), μυριδούσα, κανκαλήθρα (Κρήτη)

Τραγοπώγων ο λειμόνιος (*Tragorogon pratensis*), πηγουνίτης, ο τραγοπώγων του Διοσκουρίδου

61 Η ονομασία αυτή προέρχεται προφανώς από το γεγονός, ότι από την αρχαιότητα και μέχρι σήμερα υπάρχει το έθιμο, η Σκίλλη η παράλιος να κρεμάται μπροστά από την είσοδο της οικίας κατά την πρωτοχρονιά και η οποία χρησιμεύει ως «αλεξίκακον», ήτοι αποδιώκει κάθε κακό, σύμφωνα με τον Διοσκουρίδη.

62 Ανθίζει το φθινόπωρο, τα άνθη κίτρινα, όμοια με το χρώμα του κρόκου του αυγού. Ομοιάζει με το άνθος του φυτού κρόκος, χωρίς να είναι κρόκος.

Τραγοπόγων ο μακρούφυλλος (*Tragopogon porrifolius*), πηγουνίτης, ο τραγοπόγων του Διοσκουρίδου

Τριτικόν το κοινόν (*Triticum vulgare*), σιτάρι

Τριτικόν το σκληρόν (*Triticum durum*), σιτάρι σκληρό

Υάκινθος ο ανατολικός (*Hyacinthus orientalis*), ζουμπούλι

Υδράγκεια η κηπαία (*Hydrangea hortensia*), ορτανσία

Υοσκύαμος ο ανατολικός, ποικ. μέλας (*Hyoscyamos orientalis*, var. *niger*), δύσκυαμος (Κρήτη), χοιροκουκιά (Κάρπαθος)⁶³

Υοσκύαμος ο λευκός (*Hyoscyamus albus*), δύσκυαμος

Υοσκύαμος ο φαρμακευτικός, ποικ. λευκή (*Hyoscyamus officinalis*, var. *albus*), δύσκυαμος (Κρήτη)

Υπερικόν το ολύμπιον (*Hypericum olympicum*), στομαχόχορτο, αγούδουρας (Κρήτη) [φαρμ.]

Υπερικόν το ολύμπιον, ποικ. Αγίου Ιωάννου (*Hypericum olympicum*, var. *Hagios Ioannis*), βοτάνι του Αγίου Ιωάννου, μαγιοβότανο⁶⁴ [φαρμ.]

Φασιόλος ο κοινό ς (*Phasiolus vulgaris*), φασολιά, διάφορα είδη

Φίκος ο ελαστικοφόρος (*Ficus gummiferus*), φίκος

Φίκος ο καρικός (*Ficus carica*), συκή ήμερη, συκιά [φαρμ.]

Φίκος ο καρικός, ποικ. αγρία (*Ficus carica*, var. *sylvestris*) συκιά αρσενική⁶⁵, όλυνθος (αρχαία Ελληνικά), έλυθας, έλυτας, έλυντας (Δωδεκάνησος), όρνος (Κρήτη)

Φλομής η θαμνώδης (*Flomis fruticosa*), ασφάκα, αγκαραθιά, αγκαραθέ (Κρήτη)

Φοινίκουλον το κοινόν (*Foeniculum vulgare*), μάραθο [αρωμ.]

63 Η λαϊκή ονομασία του Υοσκύαμου του φαρμακευτικού στην Κάρπαθο, όπου ονομάζεται «χοιροκουκιά», αποτελεί ακριβή απόδοση στα νέα ελληνικά του επίσημου βοτανολογικού όρου: υς = χοίρος, κύαμος = κουκί.

64 Φύεται στις παρυφές των δρόμων και ανθίζει τέλη Μαΐου και τον Ιούνιο, γι' αυτό και φέρει τα λαϊκά ονόματα: μαγιοβότανο ή βοτάνι του Αγίου Ιωάννου (24. Ιουνίου). Μικρός θάμνος με άνθη κίτρινα. Κόπτονται οι ανθισμένοι βλαστοί του, τίθενται εντός υαλίνης φιάλης, η οποία πληρούται με ελαιόλαδο, η φιάλη με το περιεχόμενο αυτής αφήνεται επί σαράντα ημέρες στον ήλιο και το έλαιο αυτό χρησιμοποιείται εξωτερικά διά διάφορα δερματικά νοσήματα.

65 Τα φυτά διακρίνονται σε μόνονικα, ήτοι σε εκείνα, όπου αρσενικά και θηλυκά μέρη βρίσκονται στο ίδιο φυτό και σε δίοικα, ήτοι φυτά, όπου διαχωρίζονται φυτά θηλυκά και αρσενικά. Η συκιά είναι φυτό δίοικο, ήτοι σε άλλο δένδρο, το θηλυκό, υπάρχουν τα θήλεα άνθη, τα οποία γονιμοποιούνται από την γύρη των ανθέων την αρσενικής συκιάς, η οποία στην αρχαιότητα ονομάζετο όλυνθος – ονομασία προελληνική - και σήμερα λέγεται έλυθας, έλυτας, λύθια κλπ.

- Φοίνιξ ο δακτυλοφόρος (Phoenix dactylifera), φοίνικας, χουρμαδιά
 Φοίνιξ του Διοσκουρίδου (Phoenix Dioscurides), βαγιά, φοινικιά, βα-
 γιονιά (Κρήτη)
 Φραγκάρια η λεπτή (Fragaria vesca), φράουλα
 Φραγκάρια η πρασίνη (Fragaria viridis), φράουλα
 Χαμομίλλα η περιτετημημένη (Chamomilla recutita), χαμομήλι [αρωμ.-
 φαρμ.]
 Χέδερα η έλιξ (Hedera helix), κισσός [φαρμ.]
 Χρυσάνθεμον το λευκάνθεμον (Chrysanthemum leucanthemum), χρυ-
 σάνθεμο λευκό
 Χρυσάνθεμον το στεφανωματικόν (Chrysanthemum coronarium), κίτρι-
 νη μαργαρίτα, μαντηλίδα (Κρήτη), αμάρακος (Δωδεκάνησα) [φαρμ.]
 Ώκιμον το βασιλικόν (Ocimum basilicum), βασιλικός [αρωμ. - φαρμ.].

ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΦΥΤΩΝ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΓΥΑΛΙΟΥ

Για ορισμένα φυτά οι ονομασίες αυτών θεωρούνται προελληνικές. Με-
 ταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι εξής:

<i>Ακανθα, η</i>	<i>Εριοβότρους, η</i>	<i>Μίνθη, η</i>
<i>Άμπελος, η</i>	<i>Ηλίανθος, ο</i>	<i>Νάρκισσος, ο</i>
<i>Άνηθος, ο</i>	<i>Θύμβρα, η</i>	<i>Ολύμπιον, το</i>
<i>Άνθεμίσ, η</i>	<i>Θύμος, ο</i>	<i>Όλυνθος, η</i>
<i>Άνθος, το</i>	<i>Καλαμίνθη, η</i>	<i>Ονωρίς, η</i>
<i>Αρίσαρον, το</i>	<i>Κάππαρις, η</i>	<i>Ορέβινθος</i>
<i>Άρον, το</i>	<i>Κενταύριον, το</i>	<i>Όροβος, ο</i>
<i>Αρούνδος, ο</i>	<i>Κίσθος, ο</i>	<i>Όσνρις, ο</i>
<i>Ασπάλανθος, ο</i>	<i>Κισσός, ο</i>	<i>Πουνική, η</i>
<i>Ασπάραγος, ο</i>	<i>Κολοκύνθη, η</i>	<i>Πράσσον, το</i>
<i>Ασφόδελος, ο</i>	<i>Κοριάνδρον</i>	<i>Ραμνούς, ο</i>
<i>Ασφοδελίνος, ο</i>	<i>Κουκουμίσ, η</i>	<i>Σέλινον, το</i>
<i>Ατρακτυλίσ, η</i>	<i>Κουκούρβιτα, η</i>	<i>Σήσαμον, το</i>
<i>Άψινθος</i>	<i>Κρίθμον, το</i>	<i>Σκίλλη, η</i>
<i>Βότρους, ο</i>	<i>Κυπάρισσος, η</i>	<i>Σκόλυμος, ο</i>
<i>Βοτρώτις, η</i>	<i>Λάθυρος, ο</i>	<i>Τερέβινθος, η</i>
<i>Δίανθος, ο</i>	<i>Λάπαθον, το</i>	<i>Τιθύμαλλος, ο</i>
<i>Ελαία, η</i>	<i>Λίλιον, το</i>	<i>Υάκινθος, ο</i>
<i>Ελέβορος,</i>	<i>Μάραθον, το</i>	<i>Υοσκύαμος, ο</i>
<i>Έλυμος, ο</i>	<i>Μελισσαντρού, η</i>	<i>Φοίνιξ, ο.</i>
<i>Ερέβινθος, ο</i>	<i>Μελισσόχορτον, το</i>	

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΥΑΛΙΟΥ

Στην Νίσυρο και το Γυαλί φύεται και μεγάλος αριθμός φαρμακευτικών και αρωματικών φυτών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και τα ακόλουθα:

1. Άρον το ιταλικόν (*Arum italicum*) ή Δρακονδία η κοινή (*Dracunculus communis*), κοινώς δρακοντιά, δρακοντέ, φιδόχορτο.

Το Άρον το ιταλικόν (*Arum italicum*) ή η Δρακονδία η κοινή (*Dracunculus communis*) ανήκει στην τάξη Σπανθανθή (*Spathioflorae*) ή Αρώδη (*Arales*) και στην οικογένεια Αριδες ή Αροΐδες (*Araceae*).

Η τάξη Σπαθανθή (*Spathioflorae*), είναι τάξη αγγειοσπέρμων, δικτυληδόων φυτών, στην οποία ανήκουν επίσης η κάλλα, το φιδόδενδρο κ.ά. Είναι συνήθως ποώδη φυτά της ξηράς και σπανιότερα υδρόβια. Τα άνθη των είναι μικρά και σχηματίζονται επάνω σε ένα παχύ στέλεχος, δημιουργώντας μια χαρακτηριστική ταξιανθία, η οποία ονομάζεται σπάδιξ. Η ταξιανθία αυτή περιβάλλεται συνήθως από ένα μεγάλο βράκτιο φύλλο, την σπάθη.

Πρόκειται για γένος φυτών με δύο ή τρία είδη, από τα οποία κοινότερο είναι η Δρακονδία η κοινή (*Dracunculus communis*) ή Δρακούγκουλος ο κοινός (*Dracunculus vulgaris*). Στην Ελλάδα απαντά ως αυτοφυές σε πολλές περιοχές και είναι γνωστό με τα κοινά ονόματα: φιδόχορτο, δρακοντιά, δρακοντέ (Κρήτη), κ.ά. Είναι φυτό δηλητηριώδες, που κανένα ζώο δεν το τρώγει, με εξαίρεση τους χοίρους, οι οποίοι το καταναλώνουν με μεγάλη ευχαρίστηση, χωρίς να παθαίνουν κάτι.

Είναι φυτά μονοκότυλα, τα οποία φυτρώνουν στις άκρες των αγρών και των δρόμων, ανάμεσα σε ερείπια και κοντά στους φράκτες. Έχουν φύλλα βαθυπράσινα γυαλιστερά ή στικτά με σκούρες κοιλίδες, μεγάλα, αλλά όχι πολύ εμφανή, τα οποία εκβλαστάνουν από το υπόγειο ρίζωμα. Χαρακτηριστικά του γνωρίσματα είναι τα ποδοειδή φύλλα, η μεγάλη σπάθη, που έχει ιώδες χρώμα και η εξαιρετικά δύσοσμη ταξιανθία του, η οποία μυρίζει ως πτώμα⁶⁶.

Τα εξαιρετικά δύσοσμα άνθη του φυτού αυτού ελκύουν πολλά έντομα, τα οποία επισκέπτονται τα χωνοειδή άνθη και στη συνέχεια, ενώ επιθυμούν να φύγουν, εμποδίζονται από υπάρχουσες τριχες. Όταν δε τα έντομα αυτά κατορθώσουν να απελευθερωθούν, μεταφέρουν μαζί των την γύρη και έτσι διευκολύνεται η γονιμοποίηση.

66 Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία 1990, σ. 290-292.

Υπάρχει η γνώμη, ότι ορισμένα από τα έντομα προσκολλώνται στις εσωτερικές επιφάνειες των χωνοειδών ανθέων και το φυτό απορροφά αυτά και τα αφομοιώνει. Πρόκειται δηλαδή για ένα είδος σαρκοβόρου φυτού, μοναδικού του είδους αυτού στην Ελλάδα.

Υπάρχουν διάφορα είδη, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και τα εξής: 1) Άρον το ιταλικόν (*Arum italicum*) και 2) Άρον το στικτόν (*Arum macculatum*). Οι φαρμακευτικές και θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών αυτών ήσαν γνωστές από την αρχαιότητα και εχρησιμοποιούντο ευρέως. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα παραδείγματα:

1) Θεόφραστος ο Ερέσιος (372-287 π. Χ. περίπου).

«Δρακοντίου δε ρίζα βήχας εν μέλιτι διδομένη παύειν χρησίμη. Καυλόν δε έχει ποικίλον οφιώδη, σπέρματι δε ου χρώνται»⁶⁷.

2) Διοσκουρίδης ο Πεδάνιος ή ο Αναξαρβεύς (7 μ.Χ. - 88 μ.Χ. περίπου)

«Δρακόντιον, φύλλα έχει κισσοειδή, μεγάλα, σπίλους έχοντα λευκούς, καυλόν ορθόν, δίπηχυν, ποικίλον, οφιοειδή, διαπόρφυρον τοις σπίλοις, βακτηρίας το πάχος. Καρπός δε επ' άκρου βοτρυοειδής, χρώματι το μεν πρώτον χλωώδης, πεπανθείς δε κροκίζων, επιδάκνων την γεύσιν, ρίζα ποσώς στρογγύλη, βολβοειδής, ομοία άρω, φλοιόν έχουσα λεπτόν. Φύεται εν συσκόις τόποις, περί φραγμαούς και αιμασίας.

Δύναμιν δε έχει ο καρπός χυλισθείς και εγχυματισθείς μετ' ελαίου εις τους ωταλγίαν παύειν, εις δε τας ρίνας εντιθέμενος εν ερίω πώλυτας δαπανάν, καταχριόμενος δε στέλλειν και καρκινώματα. Ποθέντες δε όσον τριάκοντα κόκκοι μετ' οξυκράτου εξαμβλώσκουσι και την οσμίν δέ φασι κατά τον μαρασμόν της ανθήσεως των άρτι ανειλημμένων εμβρύων φθόριον είναι.

Η δε ρίζα θερμανική ούσα βοηθεί ορθοπνοίαις, ρήγμασι, σπάσμασι, βηξι, κατάρρω και τα εν θώρακι υγρά ευανάγωγα ποιεί, εφθή τε και ωμή μετά μέλιτος και καθ' εαυτήν βιβρωσκομένη. Ξηρά δε λεία συν μέλιτι εκλείχεται. Έστι δε ουρητική, ορμάς τε προς συνουσίας εγείρει πινομένη μετ' οίνου και έλκη κακοήθη και φαγεδαινικά μετά βρουωνίας λευκής συν μέλιτι λεανθείσα ανακαθαίρει και απουλοί και κολλύρια δε εξ αυτής αναπλάσεται προς σύριγγας και εμβρύων κομιδήν. Φασί δε ότι και ει διατρίψει τις τη ρίζη τας χείρας, από εχίδνης άδηκτος μένει. Αποκαθαίρει δε και αλφούς συν όξει καταχρισθείσα.

Τα δε φύλλα επί των νεοτρώτων αντί μότων επιτιθέμενα αρμόζει και προς χιμέτλαν εψηθέντα εν οίνω και επιτεθέντα, τυρός τε ενειλούμενος τοις φύλλοις άσπητος διαμένει. Ο δε χυλός της ρίζης αρμόζει προς νεφέλια και λευκώματα και αχλύς.

67 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 20, 3.

Λαχανεύεται δε η ρίζα και προς την εν υγιεία χρήσιν εφθή και ωμή εσθιομένη. Οι δε εν ταις Γυμνητίσι νήσοις, καλουμέναις δε Βαλιαρίσιν⁶⁸, εφθήν την ρίζαν μειγνύεντες μέλιτι πολλώ αντί πλακούντων εν τοις συνδείπνοις παρατιθέασιν. Αποτίθενται δε δει την ρίζαν εν πυραμητώ ορούξαντας και πλύναντας και κατατεμόντας ενεείραντάς τε λίνω και ξηράναντας εν σκιά»⁶⁹.

Λαϊκή Ιατρική

Η Δρακοντιά, αν και δηλητηριώδης, χρησιμοποιείται ευρέως από την Λαϊκή Ιατρική. Σε περιπτώσεις κρουρολογήματος, λαμβάνει κανείς φύλλα Δρακοντιάς, τα ζεσταίνει στη φλόγα του λύχνου, κεριού ή στο τζάκι, τα αλείφει με λάδι και τα τοποθετεί στο στήθος του ασθενούς και πιστεύεται, ότι αυτό ωφελεί.

Στα Ιατροσόφια γίνεται συχνά μνεία διαφόρων ασθενειών και παθήσεων, όπου η χρήση της Δρακοντιάς και των παραγώγων αυτής συνιστώνται, ως θεραπευτικά μέσα. Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα παραδείγματα:

A) Κρητικόν Ιατροσόφιον

1) «Όταν γένηται πόνος εις το ωτίον διά παχύς χυμούς.

...Δρακοντιάς βοτάνης το ζουμί σμίξον με το μέλι και στάξον (εις το ωτίον)»⁷⁰.

2) «Εις πλευριτικόν, ήτοι εις πόντα.

...Δρακοντέας ρίζαν κοπάνησον, βγάλε τον ζομόν, ένοσον με κριθαράλευρον, να το κάμι έμπλαστρον απάνο και οφελεί»⁷¹.

3) «Εις σπλήνας πόνον

... Δρακοντέας ζουμί και αίμα γίπου (γύπα) άλιφε την σπλήναν»⁷².

4) «Περί πρίσματος ορχιδίων.

... Δρακοντέας ρίζαν ας τρόγι (ο πάσχων) πολλές ημέρες με γλύκισμα»⁷³.

68 Πρόκειται για τις Βαlearίδες νήσους (Ισπανικά Islas Baleares), ένα σύμπλεγμα, αποτελούμενο από ένδεκα (11) νήσους, οι οποίες κείνται ανατολικά της Ισπανίας και στη Μεσόγειο Θάλασσα. Σημαντικότερες από αυτές είναι τέσσερεις, οι εξής: η Μαγιόρκα, η Μινόρκα, η Ίμπιζα και η Φορμεντέρα. Η συνολική των έκταση είναι περίπου 4.992 τ. χλμ. και ο πληθυσμός της περίπου 1.100.000 (2011). Στα αρχαία ελληνικά κείμενα αναφέρονται ως «Γυμνασία νήσοι» και στα λατινικά “Baleares”.

69 Διοσκουριδής, Περί ύλης ιατρικής II, 166, 1-2).

70 N. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ. 68.

71 N. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ. 98.

72 N. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ. 107.

73 N. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ. 140.

5) «Εις εστένοσιν ανθρώπου.

Την ρίζαν της δρακοντιάς μετά μέλιτος ψύσον, να φάγι (ο ασθενής και ιαθήσεται)»⁷⁴.

B) Κρητική Λαϊκή Ιατρική

1) «Σουλουχούνιασμα.

Όταν το μωρό είναι κρυωμένο και βήχει, το στήθακι του βρυχανίζει και κάνει κασσούλια (συριζούν οι βρόγχοι), είναι σουλουχουνιασμένο...

Αντίς για καμηλάκια κάνεις και κατάπλασμα με δρακοδιά (Δρακονδία). Παίρνεις φύλλα της δρακοδιάς, τα μαραίνεις μια στάξη (για λίγο) στην αθούμαλη (χόβολη), τα λαδώνεις από την ανάσκελη (ανάποδη πλευρά) με λάδι του λύχνου και τα θέτεις στο στομαχάκι του κοπελιού και σσί κουτάλες του, αμά μάθια ανοιχτά, μη λάχη κι είναι ξυραφισμένο το κοπέλι!»⁷⁵.

2) «Λαιμόπονος ή αμυγδαλίτες ή λαρυγγόπονος (αμυγδαλίτις).

Οι μανάδες κάνουν ό,τι μπορούν για να αναστείλουν το κακό... ή μαραίνουν φύλλα της δρακοδιάς και τα επιθέτουν ζεστά (στον λαιμό του πάσχοντος)»⁷⁶.

2) «Πρήξιμο του μασουργιού και των ασβαχιώ(ν) (Διόγκωσις πέους και όρχεων).

Για τους όρχεις χρησιμοποίησε για το παιδί...κατάπλασμα από σκόνη δρακοδιάς (Δρακούγκουλος ο κοινός) και γάλα προβάτου»⁷⁷.

2. Αρτεμισία το ασφίνθιον (*Artemisia absinthium*),

κοινώς άσφινθος, ασφινθιά, ασφέντι

Η Αρτεμισία το ασφίνθιον (*Artemisia absinthium*) είναι κοινώς γνωστή ως: άσφινθος, ασφινθιά, απιστιά, απιστές, ορμηγκοβότανο κ.λπ. Ανήκει στην οικογένεια των Συνθέτων (*Compositae*) και είναι θάμνος ευρύτατα διαδομένος στην Ευρώπη και στην Ασία.

Η οικογένεια “Σύνθετα” (*Compositae*) είναι μία από τις μεγαλύτερες του φυτικού βασιλείου και ανήκει στην κλάση των δικοτυληδόνων. Γνωστοί αντιπρόσωποι είναι μεταξύ άλλων και τα εξής φυτά: οι μαργαρίτες, τα χρυσάνθεμα, η αγκινάρα, το χαμομήλι, ο ήλιος, το μαρούλι, οι ντάλιες κ.ά.

Τα Σύνθετα περιλαμβάνουν περίπου χίλια εκατόν (1.100) γένη και εικοσιπέντε χιλιάδες (25.000) είδη και έχουν παγκόσμια εξάπλωση, κυρίως

74 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 142.

75 Ευ. Φραγκάκη, Ιατρική Κρήτης 1978, σ. 74.

76 Ευ. Φραγκάκη, Ιατρική Κρήτης 1978, σ. 102.

77 Ευ. Φραγκάκη, Ιατρική Κρήτης 1978, σ. 106.

όμως φύονται στις θερμές και στις εύκρατες περιοχές, επειδή δεν αντέχουν στις πολύ χαμηλές θερμοκρασίες.

Είναι συνήθως πόες ή θάμνοι και σπανίως δένδρα. Τα φύλλα τους είναι εναλλασσόμενα, αντίθετα ή σχηματίζουν ρόδακες, δηλαδή είναι τοποθετημένα κυκλικά, απλά ή σπάνια σύνθετα και χωρίς παράφυλλα.

Τα άνθη τους είναι τοποθετημένα σε χαρακτηριστικές ταξιανθίες, που ονομάζονται κεφάλια. Τα κεφάλια είναι μονήρη ή τοποθετημένα σε βοτρυώδεις ταξιανθίες. Κάθε κεφάλιο αποτελείται από πολλά μικρά άνθη, τα ανθίδια, δηλαδή η γνωστή μαργαρίτα δεν είναι ένα απλό άνθος, αλλά μία ταξιανθία, ένα κεφάλιο. Από την σύνθετη αυτή διάταξη των ανθέων έλαβε η οικογένεια αυτή το όνομά της.

Ως προς την προέλευση του ονόματος “Αρτεμισία” υπάρχουν οι εξής εκδοχές:

α) Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η ονομασία οφείλεται στην θεά της φύσεως την Άρτεμη, αδελφή του Απόλλωνος και κόρη της Λητούς, πατέρας των οποίων εθεωρείτο ότι ήτο ο Δίας.

β) Άλλοι υποστηρίζουν ότι η ονομασία προέρχεται μεν από την θεά Άρτεμη, αλλά επειδή εκείνη εθεωρείτο η προστάτιδα των Παρθένων, στις οποίες εδίδετο ειδικό σκεύασμα από το φυτό αυτό, για την καταπολέμηση της υστερίας ή ως εμμηναγωγό.

Η Αρτεμισία το ασψίνθιον (*Artemisia absinthium*) φύεται στην Ελλάδα, καθώς και η Αρτεμισία η δενδροειδής (*Artemisia arborescens*). Αμφότερα είναι θάμνοι μετρίου μεγέθους (1,00-1,50 μ. ύψους), με ανοικτό πράσινο χρώμα - απόχρωση ασημί- και έντονο, χαρακτηριστικό άρωμα.

Η Αρτεμισία είναι γνωστή από την αρχαιότητα και εθεωρείτο ως “Πανάκεια” χρησιμοποιούμενη σε πλήθος περιπτώσεων.

Στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρεται το “ασψίνθιον” ⁷⁸.

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά: “Των μεν χυλών (των φυτών) οι μεν εισιν οινώδεις, ώσπερ αμπέλου, συκαμίνου, μύρτου... οι δε πικροί, ώσπερ ασψινθίου, κενταυρίου...” ⁷⁹.

Αλλαχού δε αναφέρει: “Εν δε τοις προς άρκτον ουχ ομοίως... σχεδόν γαρ ουδέν έτερον παρά ταύτα εστιν, αλλά των άλλων υλημάτων ένια, ά τους ψυχρούς μάλλον ζητεί τόπους, καθάπερ κενταύριον, ασψίνθιον,... έτι δε και φαρμακώδη ταις ρίζαις και τοις οποις, οίον ελλέβορος, ελατήριον, σκαμμωνία, σχεδόν πάντα τα ριζοτομούμενα” ⁸⁰.

78 Ιερεμίας 9, 15 (14) και 28, 15, σύμφωνα με την μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης υπό του Ακύλα.

79 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 1, 12, 1.

80 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 4, 5, 1.

Ο αυτός συγγραφέας παρατηρεί: “Ότι δε και το έθος ισχυρόν φανερόν εκ πολλών· επει και το αφίνθιον τα μεν ενταύθα πρόβατα ου φασί τινες νέμεσθαι, τα δ’ εν τω Πόντω νέμεται και γίνεται πιότερα και καλλίω...”⁸¹.

Στην Καινή Διαθήκη αναφέρεται σχετικά: «Και ο τρίτος άγγελος εσαλίπυσεν· και έπεσεν εκ του ουρανού αστήρ μέγας καιόμενος ως λαμπάς και έπεσεν επί το τρίτον των ποταμών και επί τας πηγάς των υδάτων. Και το όνομα του αστέρος λέγεται ο Άψινθος. Και εγένετο το τρίτον των υδάτων εις άψινθον και πολλοί των ανθρωπων απέθανον εκ των υδάτων, ότι επικράνησαν»⁸².

Ο Διοσκουρίδης αναφερόμενος στον άψινθον γράφει: “Άψίνθιον· γνώριμος η πόα. Έστι δε αυτού βέλτιον το εν Πόντω και Καππαδοκία γεννώμενον εν όρει τω καλουμένο Ταύρω. Δύναμιν δε έχει στυπτικήν, θερμαντικήν, αποκαθαριστικήν των ενηρεικότων στομάχω και κοιλία χορδών.

Έστι δε και ουρητικόν και ακραιπαλον προπινόμενον και προς εμπνευματώσεις δε αρμόζει και κοιλίας και στομάχου αλγήματα πινόμενον μετά σεσέλεως ή νάρδου Κελτικής και ανορεξίας και ικτερικούς θεραπεύει το απόβρογμα αυτού ή το αφέψημα καθ’ έκαστην ημέραν λαμβανόμενον εις πλήθος κυάθων τριών.

Άγει δε και έμμηνα πινόμενόν τε και προστιθέμενον μετά μέλιτος προς τε τους υπό μυκήτων πνιγομένους αρμόζει συν όξει πινόμενον, συν οίνω δε προς ιξίαν και κώνειον και μυγαλής δήγματα και δράκοντα θαλάσσιον συναγχικούς τε διάχρισμα συν μέλιτι και νίτρω και προς επιφυκτίδας συν ύδατι, προς δε υσώπια συν μέλιτι και αμβλυωπίας και προς τα ιχωρορροούντα ώτα ομοίως· και ο υπατιμισμός δε αυτού του αφειψήματος προς ωταλγίαν αφειψόμενόν τε συν γλυκεί κατάπλασμα οφθαλμών περιοδυνώντων εστί.

Καταπλάσσεται δε και προς υποχόνδρια και ήπαρ και στόμαχον επάνω χρονίως πάσχοντα συνεκλειούμενον κηρωτή Κυπρίνη, προς δε στόμαχον ροδίνη· αρμόζει δε και σπληνικούς και υδρωτικούς μυγέντων αυτώ σύκων και νίτρου και αιρίνου αλεύρου.

Σκευάζεται δε και οίνος ο λεγόμενος αφινθίτης δι’ αυτού, μάλιστα περι την Προποντίδα και Θράκη, ώ προς τα προειρημένα χρώνται εν απυρεξία· και άλλως δε προπίνουσι θέρους υγείας ποιητικόν είναι νομίζοντες. Δοκει δε και παραπαττόμενον εις τας κιβωτούς άβρωτα φυλάττειν τα εσθήματα, αλειφόμενόν τε μετ’ ελαίου κώνωπας κωλύειν άπτεσθαι του σώματος· το δε μέλαν τω αποβρέγματι αυτού βραχέν άβρωτα μυσί τηρεί τα γράμματα.

Έοικε δε και τα του χυλίσματος έργα τα αυτά, πλην εις τας πόσεις ου δο-

81 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 17, 4.

82 Αποκάλυψις 8, 10-11.

κιμάζομεν αυτό, κακοστόμαχον και κεφαλαλγές ον. Δολούται δε το χύλιμα αμόργη εψηθείση και μιννυμένη”⁸³.

Ο Μέγας Βασίλειος αναφερόμενος στο φυτό άψινθος, παρατηρεί τα εξής: “Ετι σε βούλομαι περί την εξέτασηιν ταύτην φιλοτεχνήσαι, πώς το αυτό ύδωρ νυν μεν λείον εστι τη αισθήσει, όταν εν τοισδέ τισι τοις φυτοίς γενόμενος απογλυκανθή· νυν δε πληκτικόν εστι της γεύσεως, όταν δι’ άλλων φυτών ενεχθέν αποξύνηται. Και πάλιν εις την εσχάτην πικρότητα μεταβάλλον εκτραχύνει την αισθησιν, όταν εν αφίνθω ή σκαμμωνία γένηται”⁸⁴.

Ο Αλέξανδρος ο Τραλλιανός, Έλληνας ιατρός (6ος αι. μ.Χ.) αναφέρει σχετικά: “Πάλιν δε επιτείνειν βουλόμενος αυτού την χρήσιν, επιμίγνυε αφινθίας ολίγον ανεθέν μεθ’ ύδατος”⁸⁵.

Ο Παύλος ο Αιγινίτης, Έλληνας ιατρός, ο οποίος έζησε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου (7^{ος} αι. μ.Χ.), γράφει: “Την ρίζαν του αγριού συνκίνου χλωράν εις λεπτά κατακόπτουσα και αφινθίαν ήψει εν υδρελαίω έως τακηρώσεως και τω μεν υδρελαίω θερμώ μετρίω κατηόνει το πεπονθός μύριον, την δε ρίζαν και την αφινθίαν τρίβουσα λεία κατέπλαπτεν αυτό και τούτο μόνον του συν πυρετώ και άνευ πυρετού ημικρανικού εθεράπευεν”⁸⁶.

Η Αρτεμισία το αφίνθιον (*Artemisia absinthium*) εχρησιμοποιείτο ως φάρμακο καθ’ όλον τον μεσαιώνα, την εποχή της Τουρκοκρατίας και μέχρι σήμερα. Μεταξύ άλλων το αφέψημα αυτής χρησιμοποιείται ως καθαρισκό και αντισηπτικό. Επίσης το αφέψημα αυτής πιστεύεται ότι εξαλείφει την “ποικιλόχρουν πιτυρίασιν” (πιτυρίδα) και άλλες δερματικές παθήσεις. Επίσης από το φυτό αυτό παρασκευάζεται ποτό, το οποίον ονομάζεται “Αψέντι”.

3. Ευφορβία η δενδροειδής (*Euphorbia dendroides*), κοινώς φλόμος, γαλατσίδα

Η Ευφορβία η δενδροειδής (*Euphorbia dendroides*), κοινώς φλόμος, γαλατσίδα, ατζουμαλλιά κ.λπ., ανήκει στην οικογένεια των Ευφορβιδών (*Euphorbiaceae*). Πρόκειται για οικογένεια αγγειοσπέρμων, δικοτυληδόνων φυτών, στην οποίαν ανήκουν οι γαλατσίδες, τα διάφορα είδη καουτσουκόδενδρου (*Ficus benjamin*, *Ficus gummiferra* κ.λπ.), η ρετινολαδιά (*Ricinus communis*) κ.ά. Οι Ευφορβίδες περιλαμβάνουν 280 γένη, με περισσότερα από 7.000 είδη. Ζουν κυρίως στις εύκρατες και τροπικές περιοχές⁸⁷.

83 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 23, 1-4.

84 Μέγας Βασίλειος, Ομιλία εις την Εξαήμερον, Ομιλία Ε’, 8, 316, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 231.

85 Αλέξανδρος Τραλλιανός, Θεραπευτικά, Περί πυρετών, κεφ. Ι, τ. Ι, 1963, σ. 477, 8-9.

86 Παύλος Αιγινίτης, Επιτομαί ιατρικάί, 3, 5, 4, 5-10.

87 Στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού «Νικειά, τα» της Νισύρου, εκπλήσεται ο επισκέπτης από το μεγάλο πλήθος του θάμνου αυτού, της Ευφορβίας της δενδροειδούς, που αποτελεί το κυριαρχούν φυτό σε σχέση με όλα τα άλλα.

Οι Ευφορβιίδες είναι πόες, θάμνοι ή δέντρα. Τα περισσότερα είναι φυτά μόνονικα και μερικά δίοικα. Τα φύλλα είναι απλά ή σύνθετα, συνήθως κατ' εναλλαγήν και σε μερικά είδη, που ζουν σε ξηρές περιοχές, μεταμορφωμένα σε αγκάθια. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της οικογενείας αυτής είναι η ύπαρξη στα περισσότερα μέλη της γαλακτώδους χυμού, που συνήθως είναι πολύ δηλητηριώδης.

Μεταξύ των φυτών της οικογενείας των Ευφορβιδών υπάρχουν και μερικά, τα οποία καλλιεργούνται, διότι έχουν οικονομική σημασία. Υπάρχουν είδη, τα οποία δίδουν σπυδαίες πρώτες ύλες για την βιομηχανία ελαστικού (καουτσούκ), για τροφές του ανθρώπου (ταπιόκα) και την φαρμακοβιομηχανία.

Υπάρχουν περί τα 1.600 είδη Ευφορβίας, αρκετά από τα οποία ζουν και στην Ελλάδα. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται και η Ευφορβία η δενδροειδής. Η λαϊκή ονομασία αυτής “Ατζουμαλλιά”, αποτελεί παραφθορά της ονομασίας “Τιθύμαλλος”, με την οποίαν αναφέρεται από τον Διοσκουρίδην Πεδάνιον ή Αναζαρβέα (περίπου 7- 88 μ.Χ.).

Η Ευφορβία η δενδροειδής είναι πολυετής, αείφυλλος θάμνος (ύψους 0,70 - 1,00μ. περίπου), ο οποίος φύεται κατά κανόνα σε ξηρά πετρώδη, άγονα και καλώς στραγγίζοντα εδάφη. Έχει γαλακτώδη χυμό, ο οποίος περιέχει τοξικές ουσίες και είναι άκρως δηλητηριώδης.

Η Ευφορβία η δενδροειδής (*Euphorbia dendroides*) και ο Τιθύμαλλος ο κυανόφυλλος (*Tithymallus cyanophyllus*) ήσαν φυτά γνωστά στον άνθρωπο από την αρχαιότητα, για τις φαρμακευτικές και θεραπευτικές του ιδιότητες και χρήσεις.

Ο Ιπποκράτης ο Κώος, αναφέρεται στον Τιθύμαλλο, σημειώνοντας τα εξής:

“Κοιλίην εκκοπρού. Ες ισχάδας οπού Τιθυμάλλου απόσταζε επτάκις ες εκάστην, είτα ες κενόν άγγον συνθείς ταμειύεσθαι. Δίδου πρό των σιτίων”⁸⁸.

Ο Θεόφραστος ο Ερέσιος παρατηρεί σχετικώς;

“Των δέ τιθυμάλλων ο μέν παράλιος καλούμενος, κόκκινον φύλλον έχει περιφερέες, καυλόν δέ και το όλον μέγεθος ως σπιθαμής τόν δε καρπόν λευκόν.

Αμάται δέ όταν άρτι περκάζη σταφυλή, και ξηρανθείς ο καρπός δίδοται πίνειν τριφθείς όσον τρίτον μέρος οξυβάφου.

Ο δ' άρρην καλούμενος το μέν φύλλον ελαιώδες έχει, το δε όλον μέγεθος πηχυαίον. Τούτον οπίζουσιν άμα τρυγητώ και θεραπεύσαντες ούτως ως δει χρώνται. Καθαίρει δέ κάτω μάλλον.

Ο δέ μυρτίτης καλούμενος τιθύμαλλος λευκός· το μεν φύλλον έχει καθά-

88 Ιπποκράτης, περί διαίτης 38, 1-3.

περ ο μύρρινος, πλην ακανθώδες απ' άκρου· κλήματα δ' αφήσιν επί την γην ως σπιθαμιαία, τάντα δ' ούχ άμα φέρει τον καρπόν, αλλά παρ' έτος, τα μέν νυν τα δ' εις νέωτα, πεφυκότα από της αυτης ρίζης. Φιλεί δε ορεινά χωρία.

Ο δε καρπός αυτού καλείται κάρουν. Αμώσι δ' όταν αδρύνονται αι κριθαί και ξηραίνοντες και αποκαθαίροντες· αυτόν τον καρπόν πλύναντες εν ύδατι και πάλιν ξηράναντες διδόασι πιείν συμμειγνύντες δύο μέρη της μελαίνης μήκωνος, τό δε συναμφοότερον όσον οξύβαφον· καθαίρει δέ φλέγμα κάτω. Εάν δε το κάρουν αυτό διδώσι, τρίψαντες εν οίνω γλυκεί διδόασιν ή εν σησάμω πεφρυγμένω κατατραγείν.

Τάντα μεν τοις φύλλοις και τοις οποίς και τοίς καρποίς χρήσιμα»⁸⁹.

Ο Διοσκουριδής αναφερόμενος στον τιθύμαλλο γράφει:

«Τιθυμάλλου είδη επτά, ων ο μέν άρρην χαρακίας καλείται, υπό δε τινών κομήτης ή αμυγδαλίτης ή κωβιός ονομάζεται· ο δε τις θήλυσ ή μυρσινίτης, ον και καρυίτην καλούσιν· ο δέ παράλιος, ον ένιοι τιθυμαλλίδα εκάλεσαν· ο δέ τις ηλιοσκοπίος, ο δέ κυπαρισσίας, ο δέ δενδρωδης, ο δέ πλατύφυλλος.

Του δή χαρακίου καλουμένου εισί καυλοί μέν υπέρ πήχυν, ενερευθείς, οπού δριμέος και λευκού μεστοί, φύλλα δε περί ταις ράβδοις όμοια ελαία, μακρότερα δέ και στενότερα, ρίζα αδρά και ξυλώδης· επ' άκρων δέ των καυλών κόμη σχινοειδών ραβδίων και επ' αυτών υπόκοιλα, όμοια πυελίσιν, εν οις ο καρπός. Φύεται δέ εν τραχέσι και ορεινοίς τόποις.

Δύναμιν δέ έχει ο οπος καθαριστική της κάτω κοιλίας, άγων φλέγμα και χολήν, οβολών δυοίν πλήθος λαμβανόμενος μετ' οξύκράτου, σύν μελικράτω δέ και έμετον κινεί. Οπίζεται δέ περί τον τρυγητόν συναχθεισών των ράβδων και αποτμηθεισών. Εγκεκλίσθαι δε αυτάς δει εις αγγείον.

Ένιοι δέ οροβινον άλευρον μειγνύντες συναπλάσσουν οροβιαία μεγέθη, τινές δέ εις τα ξηραίνόμενα σύκα αποστάζουσι σταλαγμούς τρεις ή τέσσαρας και ξηράναντες αποτίθενται. Καθ' εαυτόν δέ τριβόμενος εν θυία αναπλάσσεται και αποτίθεται.

Εν δέ τω οπίζειν ού δει κατ' άνεμον ίστασθαι, ουδέ τας χείρας προσάγειν τοις οφθαλμούς, αλλά και πρό του οπίζειν το σώμα δει χρίειν στέατι ή ελαίω μετ' οίνου, μάλιστα δέ πρόσωπον και όσχεον και τράχηλον. Τραχύνει δέ και την φάρυγγα, όθεν δει τά καταπότια περιπλάτειν κηρώ ή μελίτι εφθώ και ούτως διδόναι· ισχάδες μέντοι δύο ή τρεις λαμβανόμεναι αυτάρκεις εισί προς κάθαρσιν. Ψιλοί δέ και τρίχας ο οπος πρόσφατος επιχρισθείς μετ' ελαίου εν ηλίω και τας επιγινόμενας δέ ξανθάς και λεπτάς ποιεί· και τέλος εκφέρει πάσας.

Εντίθεται και τοις βρώμασι των οδόντων κουφιζών τα αλγήματα· κηρώ

89 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 11, 7-9.

δέ δει τους οδόντας περιφράττειν, ίνα μή παραρρυνείς κακώση την φάρυγγα ή την γλώσσαν.

Αίρει δέ και μυρμηκίας και ακροχορδόνας και θύμους και λειχήνας επιχρισμένους. Αρμόζει και προς περύγια και άνθρακας, φαγεδαίνας, γαγγραίνας, σύριγγας. Και ο καρπός δε φθινοπώρω συλλεγείς και ξηρανθείς εν ήλιω, κοπείς τε κούφως και αποβρασθείς καθαρός αποτίθεται· και τα φύλλα ομοίως ξηρά.

Ποιεί δέ ο καρπός και τα φύλλα τα αυτά τω οπώ πλήθος ημίους οξυβάφου ποτιζόμενα· ένιοι δέ και ταριχεύουσιν αυτά, μειγνύντες τω διά του γάλακτος λεπιδίω και τυρώ κοπτώ. Και η ρίζα δε επιπασθείσα δραχημή μία υδρομέλιτι και ποθείσα άγει κατά κοιλίαν· εψηθείσα δέ συν όξει και διακλυζομένη γομφαλγίαις βοηθεί...

Ο δέ εν τοίς πέτραις φυόμενος (τιθύμαλλος), δενδροειδής δέ καλούμενος, αμφιλαφής άνωθεν και πολύκομος, οπου μεστός, υπέρυθρος τους κλάδους, περι ούς τα φύλλα μυρσίνη λεπτή προσσεικότα. Καρπός δέ όμοιος τω του χαρακίου. Παραπλησίως δέ και ούτος αποτίθεται και ενεργεί ομοίως τοις προειρημένοις.

Ο δέ πλατύφυλλος (τιθύμαλλος) φλόμιν έοικεν, ού και αυτού η ρίζα και ο οπός και τα φύλλα άγει υδατώδη κατά κοιλίαν. Αποκτείνει δέ και τους ιχθύας κοπείς και διεθείς τω ύδατι· και οι προγεγραμμένοι δέ το αυτό δρώσιν⁹⁰.

Εκπλήσσει τον αναγνώστη σήμερα η ακριβής περιγραφή των διαφόρων ειδών του τιθυμάλλου από τον Διοσκουρίδη, καθώς και ο τρόπος συλλογής του οπου (χυμού), των φύλλων και της ρίζας αυτού, καθώς και οι ποικίλες χρήσεις του στην φαρμακευτική και την θεραπευτική, πολλές από τις οποίες διετηρήθησαν αναλλοίωτες μέχρι των ημερών μας στην Λαϊκή Ιατρική.

Ο Γαληνός, Έλληνας ιατρός από την Πέργαμο (129-201 μ.Χ.), αναφερόμενος στην χρήση του τιθυμάλλου, γράφει σχετικώς:

“Ενί δέ των ημετέρων διδασκάλων έθος ην χρήσασθαι προς τάς κεχρονισμένας ημικρανίας τώδε τω φαρμάκω, πεπέρεως λευκού δραχμάς β', ευφορβίου”⁹¹.

Ο Μέγας Βασίλειος αναφερόμενος στις θεραπευτικές ιδιότητες του φλόμου παρατηρεί:

“Αρκτος πολλάκις βαθυτάταις κατατρωθείσα πληγαίς εαυτήν ιατρεύει, πάσαις μηχαναίς τω φλόμω τούτω ξηράν την φύσιν έχοντι τάς ωπυλάς παραβύουσα. Ίδοις δ' άν και αλώπεκα τω δακρύω της πίτυος εαυτήν ιωμένην.

90 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 4, 164, 1-9.

91 Γαληνός, Περί συνθέσεως φαρμάκων 12, 595, 1-3.

Χελώνη δέ σαρκών εχίδνης εμφορηθείσα, διά της του οριγάνου αντιπαθείας φεύγει την βλάβην του ιοβόλου. Και όψις την εν τοις οφθαλμοίς βλάβην εξιάται βοσκηθείς μάραθρον)⁹².

Από την λαϊκή ιατρική ο γαλακτώδης χυμός (οπός) της Ευφορβίας της δενδροειδούς, κοινώς φλόμου, χρησιμοποιείται ως καθαρικόν. Αρκούν δύο-τρεις σταγόντες του οπού αυτού, διαλυόμενες σε ένα ποτήρι νερό και πινόμενες, να ενεργήσουν ως καθαρικό, σε περιπτώσεις δυσκοιλιότητος.

Παλαιότερα, αλλά και σήμερα ακόμη, για την παρασκευή τυρού από φρέσκο γάλα εχρησιμοποιούσαν τους εξής τρόπους:

α) Ελάμβαναν ολόκληρον τον στόμαχον (γαστέρα ή αγαστέρα) νεαρού κατσικιού ή αρνιού, που είχε τραφεί μόνον με γάλα, τον συντηρούσαν με αλάτι και καπνό και όταν επρόκειτο να πήξουν το γάλα (τυροποίηση), ελάμβαναν ένα κουταλάκι του γλυκού από το περιεχόμενον του στομάχου του ζώου, το διέλυσαν σε ζεστό γάλα και το εχρησιμοποιούσαν ως πυτία (πυθιά).

β) Βράζεται το γάλα και όταν αρχίσει να φουσκώνει, ρίχνεται εντός αυτού ένα ποτήρι ξύδι ή χυμός λεμονιού και αμέσως επέρχεται η τυροποίηση.

γ) Λαμβάνεται τεμάχιο βλαστού συκής (*Ficus carica*) μήκους 0,10 μ. περίπου, χαράσσεται εξωτερικά, τίθεται, εντός ποτηρίου πλήρους ύδατος μέχρι το νερό να λάβει ένα λευκό χρώμα. Με το μείγμα αυτό πήζεται το γάλα.

δ) Αντί πυθίας χρησιμοποιούνται τρεις έως τέσσερις σταγόνες οπού φλόμου, διαλυμένες σε ένα ποτήρι νερό.

ε) Αντί πυθίας μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για το πήξιμο του γάλακτος και την παρασκευή τυριού, το φυτό Γάλιον η απαρίνη (*Galium aparine*), το γνωστό ως κολλητσίδα.

Οι παραπάνω πληροφορίες έχουν ιστορική σημασία και ενδιαφέρουν από λαογραφικής κυρίως απόψεως θεωρούμενες και δεν πρέπει να εφαρμόζονται σήμερα, επειδή ενέχουν κινδύνους παρενεργειών ή δηλητηριάσεων.

Επίσης παλαιότερα, τουλάχιστον από την εποχή του Διοσκουρίδου (περίπου 7 - 88 μ.Χ.) μέχρι και τα τέλη του 20^{ου} αι., συνηθίζετο, να ρίπτονται βλαστοί φλόμου σε στάσιμα νερά λιμνών, ποταμών και ρυάκων, με αποτέλεσμα να εξέρχονται ή να ψοφούν ψάρια, χέλια, καβούρια κ.λπ., τα οποία κατόπιν συνέλεξαν οι άνθρωποι και κατανάλωναν ως τροφή.

Το ίδιο συνέβαινε και όταν αντί φλόμου εχρησιμοποιείτο το φυτό Στύραξ ο φαρμακευτικός. Πρόκειται για μέθοδο απαράδεκτη και απαγορευμένη σήμερα και η αναφορά της έχει μόνον ιστορική σημασία και αποτρεπτική. Ο άνθρωπος οφείλει να σέβεται και να προστατεύει κάθε μορφή ζωής και το περιβάλλον στο οποίο ζει.

92 Μέγας Βασίλειος, Ομιλία εις την Εξαήμερον, Ομιλία Θ', 491-492, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, 1991, σ. 266.

4. Καλυκοτόμη η δασύτριχος (*Calycotome villosa*) και Καλυκοτόμη η οχληρά (*Calycotome infesta*), κοινώς ασπάλαθος, ασπαλάθι.

Φυτόν Δικότυλον της οικογενείας των Ψυχανθών ή Παπιλιονιδών (*Papilionaceae*) με πέντε είδη, που φύονται στις παραμεσόγειες χώρες. Πρόκειται για θάμνους ακανθώδεις, πολύκλαδους, με φύλλα τρίφυλλα, βραχύμισχα και με φυλλάρια ακέραια. Έχουν άνθη κίτρινα, μασχαλιαία, μονήρη ή κατά δέσμες, επάνω σε βραχέα κλαδιά με κάλυκα ωοειδή, σωληνοειδή, τριχωτό, που τέμνεται εγκάρσια περί το μέσον αυτού, κατά την διάνοιξη του άνθους, περιβαλλόμενον από τριμερή συνήθως βράκτεια. Ο πέτασος είναι όρθιος και η τροπίδα κυρτή. Οι στήμονες είναι μονάδελφοι, ο στύλος κυρτός με στίγμα κατά την κεφαλίδα. Ο καρπός είναι χέδρωπας προμήκης, με ραφές συνήθως παχείες ή πτερυγιοφόρους και περιέχει 3-6 σπέρματα.

Πρόκειται για φυτά, τα οποία χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον για την κατασκευή φρακτών ή και ως καύσιμος ύλη. Ειδικότερα για τους ξυλόφουρνους οι θάμνοι αυτοί εθεωρούντο παλαιότερα ως άριστη καύσιμη ύλη.

Στην Ελλάδα απαντούν ως αυτοφυή τα επόμενα δύο είδη, ήτοι:

1) Καλυκοτόμη η δασύτριχος (*Calycotome villosa*)

Η Καλυκοτόμη η δασύτριχος (*Calycotome villosa*), κοινώς ασπάλαθος, ασπαλάθι, ασπαλαθιά, σπάλαθρος, σπάλαθο, σπαλάθι κλπ., είναι θάμνος (ύψους 1,50 – 2,00 μ.), που περιλαμβάνει ξυλώδη φυτά, χωρίς ιδιαίτερο πρόμνο (κορμό), αλλά ισότιμους κλάδους, οι οποίοι βλαστάνουν από την βάση του κυρίως άξονα του φυτού αυτού.

Είναι αγκαθωτός θάμνος όρθιος, με διακλαδώσεις ακανθώδεις διεστώσας, με βραχύ, τεφρόν έριον, φύλλα μελανίζοντα κατά την ξήρανση, με φυλλάρια αντωοειδή, σφηνοειδή, με μεταξώδες χρώμα κάρωθεν. Άνθη μικρά, κίτρινα, συνήθως στην κορυφή των διακλαδώσεων, με ελαφρό ευχάριστο άρωμα.

Ο καρπός είναι χέδρωπας, σχεδόν τετραγώνου διατομής, με πυκνό τρίχωμα κατά την ωρίμανση, με αμφότερες τις ραφές πτερυγιοφόρες.

2) Καλυκοτόμη η οχληρά (*Calycotome infesta*)

Πρόκειται για θάμνον (ύψους 1,50 – 2,00 μ.) με διακλαδώσεις ακανθωτές και αργυρόχρες τρίχες. Φύλλα με φυλλάρια αντωοειδή, με τρίχες στρωτές κάτωθεν και σχεδόν λεία άνωθεν. Ο καρπός είναι χέδρωπας (λοβός) πεπιεσμένος, με πυκνές αργυρόχρες τρίχες. Φύεται σε ασβεστούχα εδάφη της Βορειοηπειρωτικής Ελλάδος και της Κέρκυρας⁹³.

93 Δ. Καββάδας, Λεξικόν, τ. 4, σ. 1754.

Σύμφωνα με την διαίρεση των αυξητικών ή βλαστητικών μορφών του Ellenberg, οι θάμνοι υπάγονται στα Νανοφανερόφυτα, στα οποία οι οφθαλμοί ανανέωσης βρίσκονται συνήθως σε μεγαλύτερο ύψος από 0,25 - 0,30 μ. επάνω από την επιφάνεια του εδάφους.

Ο Ellenberg διακρίνει τους θάμνους στις εξής κατηγορίες:

1) Αείφυλλοι θάμνοι. 2) Φυλλοβόλοι θάμνοι. 3) Θάμνοι πράσινοι κατά την περίοδο των βροχών. 4) Θάμνοι ραβδόμορφοι, με φύλλα λεπιοειδή ή χωρίς φύλλα. 5) Ξηρόμορφοι, ακανθώδεις θάμνοι. 6) Στρωματοειδείς θάμνοι. 7) Σαρκώδεις θάμνοι. 8) Θάμνοι αναρριχώμενοι.

Στην κατηγορία (5), «ξηρόμορφοι, ακανθώδεις θάμνοι» και στην ομάδα (α) «ξηρόμορφοι, φυλλοβόλοι, ακανθώδεις θάμνοι, με εποχιακά πράσινα φύλλα», ανήκει η Καλυκτομή η δασύτριχος (*Calycotome villosa*)⁹⁴.

Αρχαία Γραμματεία

Ο θάμνος αυτός είναι γνωστός από την αρχαιότητα και αναφέρεταιτόσον από την Παλαιά Διαθήκη, όσο και από τον Θεόφραστο τον Ερέσιο και από τον Διοσκουρίδη τον Πεδάνιο ή Αναξαρβέα ή Ταρσέα, ήτοι:

Α) Σοφία Σειράχ

«Ὡς κιννάμωμον και ασπάλαθος αρωμάτων δέδωκα οσμὴν και ως σμύρνα εκλεκτή διέδωκα ευωδίαν, ως χαλβάνη και όνυξ και στακτή και ως λιβάνου οσμὴς εν σκηνή»⁹⁵.

Β) Θεόφραστος ο Ερέσιος (372-287 π.Χ.)

«Οἱς μεν ουν εις τα αρώματα χρώνται σχεδόν τάδε εστί. Κασία, κινάμωμον, καρδάμωμον, νάρδος, ναίρον, βάλαμον, ασπάλαθος, στύραξ, ίρις, νάρτη, κόστος, πάνακες, κρόκος, σμύρνα, κύπειρος, σχοίνος, κάλαμος, αμάρακον, λωτός, άννητος. Τούτων δε τα μεν ρίζαι, τα δε φλοιοί, τα δε κλώνες, τα δε ξύλα, τα δε σπέρματα, τα δε δάκρυα, τα δε άνθη...»⁹⁶.

Γ) Διοσκουρίδης ο Πεδάνιος ή Αναξαβεύς (8-78 μ.Χ.)

«Ασπάλαθος, οι δε ερυσίσκηπτρον, οι δε σφάγγον, Σύροι δε διάξυλον καλούσι. Θάμνος εστί ξυλώδης, ακάνθαις πολλαίς κεχηρημένος, γεννώμενος εν Νισύρω και Συρία και τη Ροδία, ω χρώνται οι μυρσειοί εις τας των μύρων στύψεις. Έστι δε καλός ο βαρύς και μετά το περιφλοισθήναι υπέρυθρος ή πορφυρίζων, πυκνός, ευώδης, πικρίζων εν τη γεύσει. Έστι δε τε και έτερον είδος αυτού, λευκόν, ξυλώδες, άνοσμον, ο δη και χείρον καθέστηκε.

Δύναμιν δε έχει θερμαντικήν μετά στύψεως, όθεν προς τε τας άφθας ε-

94 Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία 1990, σ. 114-115. Εγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 12, σ. 356.

95 Σοφία Σειράχ ΚΔ', 15.

96 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 7, 3.

ψηθείς μετ' οίνου και διακλυζόμενος αρμόζει και προς τας εν αιδοίοις ακαθαρσίας και νομάς εγκλυζόμενος και προς τας οζαίνας, έβρουά τε κατασπά μειγνύμενος πεσσω. Το δε αφέψημα αυτού κοιλιάν ίστησι και αίματος αναγωγήν, ποθέν δυσουρίαν τε και εμπνευμάτωσιν λύει»⁹⁷.

Λαϊκή Ιατρική

Δάκρυ ασπαλάθου

Κόπτοντας τον ασπάλαθο λίγα μόνον εκατοστά πάνω από την επιφάνεια του εδάφους, ρέει χυμός, το οποίον ο λαός αποκαλεί «δάκρυ του ασπαλάθου». Αυτό χρησιμοποιείται από την Λαϊκή Ιατρική για διάφορες παθήσεις του δέρματος (έκζεμα, άλλες δερματικές παθήσεις, εγκαύματα, επούλωση πληγών) και γίνεται μόνον εξωτερική χρήση.

Τόσον ο χυμός αυτός, όσον και τα μικρού σχήματος, κιτρίνου χρώματος και ελαφρώς αρωματικά άνθη του ασπαλάθου εχρησιμοποιούνται παλαιότερα κατά την παρασκευή διαφόρων αρωμάτων και φαρμάκων.

5. Πήγανον το βαρύοσμον (Ruta graveolens), κοινώς πήγανος, απήγανος

Το Πήγανον το βαρύοσμον (Ruta graveolens) είναι πολυετές φυτόν, με αποξυλωμένη βάση και όψη μικρού θάμνου. Αυτό ανήκει στην οικογένεια των Ρουτιδών (Rutidaceae), η οποία περιλαμβάνει είδη κυρίως των θερμών χωρών, ξυλώδη και με πολύ έντονο άρωμα. Το Πήγανον το βαρύοσμον είναι κοινώς γνωστόν με τα ονόματα: πήγανος, απήγανος, πήγανο και αναγνωρίζεται εύκολα από το πολύ έντονη, δυσάρεστη και χαρακτηριστική οσμή αυτού.

Το πήγανον απαντά συχνότατα σε άγρια κατάσταση σε όλη σχεδόν την Ελλάδα και ειδικότερα στην Νίσυρο, στην Ρόδο, στην Κρήτη και σε άλλα νησιά του Αιγαίου Πελάγους. Επίσης καλλιεργείται σε κήπους και γλάστρες. Κατά τον Μεσαίωνα συνηθίζετο η καλλιέργεια του φυτού σε αυλές και κήπους Μοναστηριών και εχρησιμοποιείτο ως αποτρόπαιον (πρβλ. την γνωστήν φράση: «ξορκίζω σε στον απήγανον») και ως φάρμακον, διά την θεραπείαν ποικίλων ασθενειών ανθρώπων και ζώων.

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν, ότι το πήγανον δεν είναι αυτοφυές φυτόν του ελληνικού χώρου, αλλά ημιαυτοφυές, δηλαδή αρχικά το φυτό εκκαλλιεργείτο και αργότερα εξέφυγε από τις καλλιέργειες, εγκλιματίσθηκε και απέβη ημιαυτοφυές. Όμως η ευρύτερη διάδοση του φυτού αυτού σε ολόκληρη την Ελλάδα και ιδιαίτερα σε ξηρές και άγονες περιοχές, αλλά με θερμό κλίμα και άφθονη ηλιοφάνεια, αντιτίθεται στην θέση αυτή. Πιθανώ-

97 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής I, 20.

τερη φαίνεται η άποψη αυτών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το πήγανον είναι αυτοφυές φυτό της Ελλάδος και αποτελούσε ανέκαθεν φυτό της ελληνικής χλωρίδας.

Το πήγανον ή ο απήγανος είναι φυτόν, το οποίον είναι γνωστόν στον άνθρωπον από την απωτάτη αρχαιότητα. Οι άνθρωποι από πολύ ενωρίς, όπως συνέβη και με άλλα φυτά, διέγνωσαν τις φαρμακευτικές και θεραπευτικές ιδιότητες του πήγανου και τον εχρησιμοποίησαν κατά της υστερίας, της επιληψίας, ασθενειών γενικώς του νευρικού συστήματος κλπ.

Το πήγανον φύεται σε βραχώδη, ξηρά, πτωχά και γενικώς άγονα εδάφη. Έχει φύλλα δύο ή τρεις φορές πτεροσχιδή, σε τμήματα αντρωειδή, προμήκη, γαλαζωπά, με στίγματα διαφανή, εξ αιτίας της παρουσίας των ελαιοφόρων αδένων. Τα άνθη αυτού είναι χρώματος κιτρίνου, διατεταγμένα κατά επάκριους κορύμβους. Έκαστον άνθος σχηματίζεται από μίαν αδενώδη και δισκοειδή ανθοδόχη, από την οποίαν εκφύονται τέσσερα σέπαλα, κατά ένα μέρος ενωμένα μεταξύ των, τα οποία σχηματίζουν τον κάλυκα και τέσσερα πέντε ελεύθερα πέταλα, ωσειδή, προμήκη, κυματιστά στα χείλη. Ο καρπός του πήγανου είναι κάψα υποσφαιρική, με σπόρους γωνιώδεις, νεφρόμορφους.

Το πήγανον εκτός από το κύριον έλαιο με την βαρειά, διαπεραστική, δυσάρεστη και χαρακτηριστική οσμή, περιέχει και μία γλυκοσίδη, την ρουτίνη. Και τα δύο αυτά είναι ενεργητικές βάσεις, οι οποίες προσδίδουν σε όλον το φυτόν φαρμακευτικές ιδιότητες και χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση και θεραπεία διαφόρων παθήσεων.

Εκτός από το Πήγανον το βαρύοσμον (*Ruta graveolens*) υπάρχουν και διάφορα άλλα φυτά, τα οποία χαρακτηρίζονται ως «αγριοπήγανον» ή «αγριοπήγανος» και τα οποία ανήκουν σε διάφορες οικογένειες. Τα κυριώτερα από αυτά είναι τα επόμενα:

1) Κορονίλλη η κερδαίνουσα (*Coronille emeroides*)

Πρόκειται για φυτό της οικογενείας των ψυχανθών. Είναι θάμνος φρυγανώδης, με φύλλα, τα οποία αποτελούνται από πέντε (5) έως εννέα (9) φυλλάρια, αντρωειδή και σχεδόν ισομήκη μεταξύ των. Τα άνθη των είναι διατεταγμένα ανά δύο, κατά σκιάδιον και ο καρπός των χέδροπας. Είναι θάμνος κοινός της ελληνικής χλωρίδας, ο οποίος φύεται σε πετρώδεις, ξηρές, άγονες και επικλινείς περιοχές, συνήθως ασβεστολιθικής συστάσεως.

2) Γαλέξα η φαρμακευτική (*Galesa officinalis*)

Είναι φυτό της οικογενείας των ψυχανθών. Πρόκειται για πόα πολυετή (ύψους 0,40-1,00 μ. περίπου), η οποία φύεται κατά συστάδες και τα φύλλα της είναι πτεροειδή. Τα άνθη αυτής έχουν χρώμα κυανούν ή ελαφρώς ιώδες, διατεταγμένα κατά βότρες. Το είδος αυτό καλλιεργείται ως καλλωπιστικό ή κτηνοτροφικό φυτό.

3) Ρούτα η ορεινή (*Ruta montana*)

Το φυτό αυτό ανήκει στην οικογένεια των Ρουτιδών (*Rutidaceae*). Πρόκειται για πόα πολυετή, με όρθιο βλαστό (ύψους 0,10-0,50 μ. περίπου) και λείο. Τα άνθη αυτού είναι μικρά, διατεταγμένα σε μικρούς, φοβοειδείς κορύμβους. Ο καρπός του είναι κάψα, μικρού μεγέθους.

Είναι φυτό αυτοφυές της ηπειρωτικής Ελλάδος, της Φθιώτιδας και της Αιτωλίας. Ευδοκμεί επίσης στα παράλια της Μεσογείου Θαλάσσης και της Βορείου Αμερικής.

Στην αρχαία Ελληνική Γραμματεία υπάρχουν συχνές αναφορές στον απήγανον, ενδεικτικά δε παρατίθενται τα επόμενα παραδείγματα:

1) Ο Θεόφραστος κάνει λόγον επανειλημμένως διά το πήγανον: «...φρυγανον δε το από ρίζης πολυστελέχες και πολύκλαδον, οίον και θύμβρα και πήγανον...»⁹⁸.

2) «Των τε γαρ φρυγανωδών και λαχανωδών ένα μονοστελέχη και οίον δένδρου φύσιν έχοντα γίνεται, καθάπερ ράφανος, πήγανον...»⁹⁹.

3) «Αύτη γαρ (η άμπελος) ουκ από της πρώρας, αλλ' από του κλήματος φύεται και ει δη τι τοιούτον έτερον ή δένδρον ή φρυγανώδες, ώσπερ δοκει το τε πήγανον και η ιωνία»¹⁰⁰.

4) «Και επί των λαχανηρών δ' ομοίως, οίον ράφανος, πήγανον και όσα παραπλήσια τούτοις εστίν»¹⁰¹.

5) «Αβρότονον... εμβιώσαν δε και αυξηθέν μέγα και ισχυρόν και δενδρώδες, ώσπερ το πήγανον, πλην ξυλωδέστερον πολύ τούτο και ξηρότερον και αυχμωδέστερον»¹⁰²

6) «Φύεται δε πάντα από του σπέρματος, ένα δε και από παραστάδος και κλωνός και ρίζης... από δε των βλαστών πήγανον, ορίγανος, ώκιμον»¹⁰³.

7) Ο ιστορικός Θεόπομπος ο Χίος (377-292 π.Χ. περίπου), αναφερόμενος στον πήγανον, τον αποκαλεί «απήγανον», όπως συνηθίζεται να ονομάζεται και σήμερα από τον λαόν της Κρήτης¹⁰⁴.

8) Στην Καινή Διαθήκη αναφέρεται επίσης ο πήγανος: «Ουαί υμίν Φαρισαίοι, ότι αποδεκατούτε το ηδύοσμον και το πήγανον...»¹⁰⁵.

98 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 1, 3, 4.

99 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 1, 3, 4.

100 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 2, 1, 3.

101 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 6, 1, 2.

102 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 6, 7, 3.

103 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 7, 2, 1.

104 Θεόπομπος, Ιστορία 200.

105 Λουκ. 11, 42.

9) Ο Διοσκουρίδης μνημονεύει «το πήγανον», γράφοντας μεταξύ άλλων και τα εξής: «Γεννάται δε και εν Ηρακλεία τη Ποντική κατά τινας καιρούς διά τινα ανθών ιδιότητα μέλι, ό τους φαγόντας εξίστησι μετά εφιδρώσεως. Βοηθούνται δε (ούτοι) πήγανον εσθιόντες και τάριχον και οινόμελι πίνοντες και οσάκις αν εξεμέσωσι, τα αυτά προσφερόμενοι»¹⁰⁶.

10) Ο αυτός Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικώς τα επόμενα: «Πήγανον το όρειον και άγριον του ημέρου δριμύτερον και άθետον προς βρώσιν, του δε κηπευτού εδωδιμότερον το παρά ταις συκαίς φυόμενον.

Αμφότερα δε θερμαντικά, καυστικά, ελκωτικά, ουρητικά, εμμήνων αγωγή εσθιόμενά τε και πινόμενα κοιλίαν ίστησι και των φθαρτικών φαρμάκων εστί αντίδοτος, όσον οξύβαριν του σπέρματος ποθέντος μετ' οίνου. Και προβρωθέντα δε τα φύλλα καθ' εαυτά και μετά καρύων βασιλικών και σύκων ξηρών άπρακτα καθίστησι τα θανάσιμα και προς ερπετά αρμόζει ομοίως λαμβανόμενα γονήν τε σβέννυσιν εσθιόμενον και πινόμενον. Εψηθέν δε συν ανήθω ξηρώ και ποθέν στρόφους παύει. Ποιεί δε και προς πλευράς πόνον και θώρακος, δύσπνοιαν, βήχας, περιπνευμονίαν, αλγήματα ισχίων, άρθρων, ρίγη περιοδικά πινόμενον ως προείρηται. Και προς εμπνευματώσεις δε κόλου και υστέρας και απευθυσμένου συν ελαίω εψηθέν και ενεθέν πνίγας τε υστερικώς λείον μετά μέλιτος κατά του αιδοίου άχρι δακτυλίου επιτεθέν παραιτείται»¹⁰⁷.

11) Ο Αέτιος ο Αμιδηνός (6^{ος} αι. μ.Χ.) γράφει σχετικά: «Μώλυ ή βήσσα. Μώλυ, ό τινες άγριον απήγανον ονομάζουσι... χρώνται δε οι κατ' αγρόν επί των χρονίως κεφαλαλούντων»¹⁰⁸.

Στη Λαϊκή Ιατρική γίνεται ευρεία χρήση του πηγάνου. Ενδεικτικά παρατίθενται τα ακόλουθα παραδείγματα:

1) Ο απήγανος συνιστάται ως εμετικόν, αντισυλληπτικόν και εκτροπικόν.

2) Σε ορισμένους οικισμούς της Επαρχίας Αμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης, συνηθίζεται όπως, όταν ασθενήσουν ζώα, μικρά ή μεγάλα και δεν έχουν όρεξη να φάγουν ή να πιούν νερό, τότε βράζουν απήγανον σε νερό και με το μείγμα αυτό «χυματίζουν», ήτοι αναγκάζουν το ζώον να πιεί. Τότε το άρρωστο ζώον, είτε αναλαμβάνει τις δυνάμεις του και αποκαθίσταται τελείως η υγεία του, είτε αποθνήσκει. Συνήθως όμως διά του τρόπου αυτού θεραπεύεται.

3) Επίσης πιστεύεται, ότι σε περιπτώσεις προσβολής από «βάσκανον οφθαλμόν» (βασκανία, μάτιασμα, φθιαρμός ή θιαρμός) ανθρώπων και ζώων, υποθυμίωντας με απήγανον, τότε ο πάσχων άνθρωπος ή το πάσχον ζώον γίνονται καλά.

106 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 82, 4.

107 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 45, 1-2.

108 Αέτιος Αμιδηνός 288, 1-6.

Σε Κρητικό Ιατροσόφιο του 19^{ου} αιώνα (του έτους 1826 μ.Χ.), αναφέρονται μεταξύ άλλων και οι επόμενες περιπτώσεις, κατά τις οποίες χρησιμοποιείται ο απήγανος για θεραπευτικούς σκοπούς:

1) «Περί εις πόνον κεφαλής.

Έπαρε φύλλα δάφνης και απήγανον και προζήμι, όσον ένα φύλλον και ολίγην ζαφοράν και ροδόσταμα, κάμε τα έμπλαστρον, βάλε απάνω»¹⁰⁹.

2) «Εις δυσουρίαν, ήτοι φιάγγον.

... Βράσον με νερόν κιχωρίων ρίζας και τα φλούδια τούτον και ρίζα σελίνου και περισιμπούλου ρίζαν και ανήθου και απήγανου αγριού και ημέρου και ρεπανίου και τζόχου, δος του να πχή»¹¹⁰.

3) «Εις κριόρεμα ανθρώπου.

Βάλε ένα λαΐνη¹¹¹ λάδι και ένα λαΐνη κρασί άδολον¹¹² και κορυφές απήγανου, βράσε να μίνει το μισόν, να αλίβγεται (ο πάσχων)»¹¹³.

6. Πιστακία η γνησία (*Pistacia vera*), φιστικιά Αιγίνης

Η Πιστακία η γνησία (*Pistacia vera*), κοινώς γνωστή ως φιστικιά της Αιγίνης, είναι είδος δικοτυληδόνου φυτού, το οποίο ανήκει στην οικογένεια Ανακαρδιίδες (*Anacardiaceae*).

Το γένος Πιστακία (*Pistacia*) περιλαμβάνει δέκα (10) είδη. Στην Ελλάδα απαντούν πέντε (5) είδη, από τα οποία τα τέσσερα (4) είναι αυτοφυή και ένα (1), η Πιστακία η γνησία (*Pistacia vera*), καλλιεργείται για τους καρπούς της, τα γνωστά μας φιστίκια Αιγίνης.

Η καταγωγή του φυτού δεν είναι γνωστή μετά βεβαιότητας. Πιστεύεται, ότι είναι ιθαγενές φυτό της εύκρατης Δυτικής Ασίας. Καλλιεργείται από πολύ παλαιά και ειδικότερα στις περιοχές του Ιράν και της Συρίας.

Σύμφωνα με πληροφορίες του Πλινίου του Πρεσβυτέρου (*Plinius Caecilius Secundus*, 23-79 μ.Χ.), το φυτό αυτό μετεφέρθη στην Ρώμη από την Συρία στις αρχές του 1^{ου} αι. μ.Χ.

Στην Ελλάδα όμως έγινε πολύ αργότερα γνωστή η Πιστακία η γνησία (*Pistacia vera*). Το φυτό αυτό άρχισε να καλλιεργείται στην Αίγινα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα μ.Χ., γι' αυτό και έλαβε την κοινώς γνωστή ονομασία «Φιστικιά της Αιγίνης». Από εκεί η καλλιέργεια το φυτού διαδόθηκε και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

109 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 51.

110 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 118.

111 Λαΐνι, το: αρχαία ελληνικά λάγηνος, η = μικρό πήλινο δοχείο, μικρή στάμνα.

112 Άδολος = ανόθευτος, καθαρός.

113 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 144.

Σήμερα η φιστικιά της Αιγίνης καλλιεργείται σε πολλά μέρη της υδρογείου, ιδιαίτερα όμως στις παραμεσόγειες χώρες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, όλος δε ιδιαίτερος στην περιοχή του Κανκάσου, για τους πολύ γευστικούς καρπούς του.

Η φιστικιά καλλιεργείται πολύ εντατικά από τους Σύριους, οι οποίοι αγαπούν ιδιαίτερα τα φιστικία και τα χρησιμοποιούν στις διάφορες εορτές των, κυρίως δε στους γάμους και τα προσφέρουν στους προσκεκλημένους, όπως εμείς συνηθίζουμε να προσφέρουμε τα κουφέτα.

Η φιστικιά είναι δένδρο φυλλοβόλο (ύψους 4,00-7,00 μ. περίπου), δίοικο (χωριστά αρσενικό-θηλυκό δένδρο), ανεμόφιλο. Τα φύλλα της είναι εναλλασσόμενα, σύνθετα, πτεροειδή, περιττόληκτα, με 1-5 φυλλάρια. Τα φυλλάρια είναι πλατιά, ωοειδή, δερματώδη και λεία. Σε νεαρή ηλικία τα φυλλάρια είναι χνουδωτά.

Τα άνθη του φυτού είναι μονογενή, μικρά και απέταλα. Τα άρρενα σχηματίζουν ιούλους, ενώ τα θήλεα φόβες. Ο καρπός είναι δρύπη ξηρή, μονόσπερμη, με εξωκάρπιο πρασινοκόκκινο ή κοκκινωπό. Ο καρπός, ως προς την μορφή και το μέγεθος αυτού, ομοιάζει με μικρή ελιά. Το εξωκάρπιο-μεσοκάρπιο είναι μεβρανώδες και το ενδοκάρπιο (πυρήνας) ξυλώδες και σκληρό. Περιέχει ένα σπέρμα (ψίχα) σαρκώδες, ελαιούχο, ανοιχτοπράσινο ή πρασινοκίτρινο, που καλύπτεται από λεπτό περίβλημα (περισπέρμιον) κοκκινωπό ή ιωδέρυθρο. Το σπέρμα έχει γεύση πολύ ευχάριστη.

Η φιστικιά αναπτύσσεται σε εδάφη βαθιά, γόνιμα, νοτερά και κατά προτίμηση ασβεστούχα. Επιβιώνει όμως και σε ξηρά, αμμώδη και χαλικώδη εδάφη. Είναι δένδρο ολιγαρκές, παρόλο που η λίπανση, κατά προτίμηση οργανική, με ώριμη κοπριά ή χημική, μπορεί να βοηθήσει πολύ την ανάπτυξη και την απόδοση του φυτού.

Η φιστικιά πολλαπλασιάζεται με σπορά. Χρησιμοποιούνται σπέρματα ήμερης φιστικιάς ή και των άλλων ειδών Πιστακίας, εκτός από τον σχίνον (Πιστακία η λεντίσκος – *Pistacia lentiscus*).

Ο εμβολιασμός γίνεται συνήθως τον δεύτερο χρόνο μετά την φύτευση, από το τέλος Ιουνίου ως τον Οκτώβριο, ανάλογα με τις οικολογικές συνθήκες του αγροκτήματος. Ο εμβολιασμός των ενηλίκων, αυτοφυών ή καλλιεργουμένων ατόμων μπορεί να γίνει κατά τους μήνες Μάρτιο-Απρίλιο. Τα προτιμότερα για την ήμερη φιστικιά υποκειμένα είναι η Πιστακία η τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*) και ιδιαίτερα η Πιστακία η παλαιστίνειος (*Pistacia palaestina*), η οποία δίδει δένδρα ισχυρά, ανθεκτικά και περισσότερο παραγωγικά.

Επειδή η φιστικιά είναι ως προαναφέρθη φυτό δίοικο, κατά την δημιουργία των φυτειών, τα θήλεα και άρρενα άτομα πρέπει να φυτεύονται σε αναλογία 8-10 προς 1 αντίστοιχα, ώστε να είναι εξασφαλισμένη η γονιμοποίηση. Ο τρόπος κατά τον οποίον επιτυγχάνεται η γονιμοποίηση έχει πο-

λύ μεγάλη σημασία για την παραγωγή, επειδή τα άνθη που δεν γονιμοποιούνται, παρόλο που αυξάνουν κανονικά, όμως δίδουν φιστίκια, τα οποία είναι κούφια.

Η ωρίμανση του καρπού αρχίζει τον Αύγουστο και τελειώνει τον Σεπτέμβριο. Τα ώριμα φιστίκια, αφού ξηρανθούν στον ήλιο, αποθηκεύονται σε ξηρούς και ευάερους χώρους.

Άλλα είδη Πιστακίας, τα οποία απαντούν αυτοφυή στην Ελλάδα, είναι τα επόμενα:

(1) Πιστακία η λεντίσκος (*Pistacia lentiscus*), κοινώς σχίνος.

Η Πιστακία η λεντίσκος είναι θάμνος αυτοφυής, που φύτεται σε υψόμετρο μέχρι περίπου 450 μ., ο οποίος καταλλήλως κλαδευόμενος μπορεί να αποκτήσει την μορφή δένδρουλλίου. Πρόκειται για τον κοινώς γνωστόν σχίνον ή σχίνα, τα.

Ο σχίνος είναι θάμνος αειθαλής (ύψους 2,00 – 5,00 μ. περίπου), δίοικος, πολύ συνηθισμένος στην Ελλάδα και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες. Ο καρπός του είναι μικρά δρύπη, αρχικά έχει χρώμα ερυθρό και όταν ωριμάσει αποκτά χρώμα μέλαν. Τρώγεται από τα ζώα και ιδιαίτερα από τις αίγες και τα πρόβατα. Επίσης μπορεί να καταναλωθεί και από τον άνθρωπο.

Σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδος (π.χ. Κρήτη, Κάρπαθος, Πάτμος κλπ.), ο ώριμος καρπός του σχίνου αναμειγνύεται με αλεύρι και παρασκευάζεται ψωμί (σχινόψωμο) πολύ αρωματικό και εύγεστο. Επίσης ο ώριμος καρπός του σχίνου χρησιμοποιείται στα αρτοσκευάσματα αντί σιταμιού και δίδει σε αυτά ένα χαρακτηριστικό και ευχάριστο άρωμα. Από τον σχινόκαρπο παρασκευάζεται και έλαιον (σχινέλαιον), το οποίον είναι βρώσιμο και πιστεύεται ότι έχει φαρμακευτικές και θεραπευτικές ιδιότητες, γι' αυτό και χρησιμοποιείται από την Λαϊκή Ιατρική.

Αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται στον σχίνον και τα παράγωγα αυτού. Ενδεικτικά παρατίθενται τα ακόλουθα παραδείγματα:

1) «Άλλοι δέ τινες το μεν του λιβανωτού δένδρον όμοιον είναιί φασι σχίνω και τον καρπόν ταις σχινίσι, φύλλον δε υπέρυθρον»¹¹⁴.

2) «Το δε σχίνινον (έλαιον) όμοίως εκ του καρπού της σχίνου πεπεύρου σκευασθέν ή ως το δάφνινον προστυφθέν υγιάζει ψώρας κτηνών και κυνών και εις πεσσούς και εις άκοπα και λεπρινά επιτηδείως μείγνυται. Στέλλει δε και ιδρώτας. Και το τερεβίνθινον (έλαιον) δε όμοίως σκευάζεται. Ψύχει δε και στύφει».¹¹⁵

114 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 4, 7.

115 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 41.

(2) Πιστακία η λεντίσκος, ποικ. Χία (*Pistacia lentiscus*, var. *Chia*), κοινώς μαστιχόδενδρο Χίου.

Η Πιστακία η λεντίσκος, ποικιλία Χία είναι το κοινώς γνωστό Μαστιχόδενδρο της Χίου, από το οποίον παράγεται η Μαστίχα Χίου. Το φυτό αυτό είναι θάμνος ή μικρό δενδρύλλιο (ύψους 2,00 - 5,00 μ. περίπου), όμοιος με τον σχίνον, καλλιεργείται στα χωριά της νότιας Χίου, τα γνωστά Μαστιχοχώρια. Ο θάμνος κλαδεύεται καταλλήλως και λαμβάνει την μορφή μικρού δενδρυλλίου. Κάτω από αυτό τοποθετείται συνήθως φαιόχρωμο αργιλόχωμα.

Σε ορισμένες περιόδους του χρόνου τραυματίζεται η εξωτερική επιφάνεια του φλοιού του φυτού με οξύληκτο, μετάλλινο εργαλείο (είδος σουβλιού), με αποτέλεσμα από τα τραύματα αυτά να ρέει ρητινώδης ουσία, η οποία ερχόμενη σε επαφή με τον αέρα σταθεροποιείται και αποτελεί την μαστίχα. Η ρητινώδης αυτή ουσία πίπτει επί του αργιλώδους χώματος του εδάφους και στη συνέχεια συλλέγεται, καθαρίζεται από φύλλα, χόρτα, χώματα και άλλες ξένες προσμειξείς, πλένεται, ξηραίνεται και διατίθεται στο εμπόριο.

Η μαστίχα της Χίου είναι αρωματική, χρησιμεύει ως τσίχλα, αλλά ακόμη χρησιμοποιείται στην αρτοποιία, την ζαχαροπλαστική, την ποτοποιία κλπ. Επίσης πιστεύεται ότι έχει φαρμακευτικές και θεραπευτικές ιδιότητες και χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως, ιδία στην Λαϊκή Ιατρική.

Σημειωτέο, ότι το φυτό αυτό ευδοκیمی μόνο στην Νότια Χίο (Μαστιχοχώρια)¹¹⁶. Κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αι. και αφού οι Ιταλοί κατέλαβαν τα Δωδεκάνησα (1912-1945), προσεπάθησαν να φυτεύσουν μαστιχόδενδρα της Χίου στη Ρόδο και σε άλλα νησιά της Δωδεκανήσου, όμως το φυτό δεν ευδοκίμησε και δεν παρήγετο η αναμενόμενη μαστίχα.

Είναι αξιοσημείωτον, ότι και η Πιστακία η λεντίσκος (*Pistacia lentiscus*), ο κοινώς γνωστός σχίνος, εκρύνει ρητινώδη ουσία, η οποία όμως ούτε στερεοποιείται, ούτε έχει το άρωμα της μαστίχας της Χίου. Φαίνεται ότι μόνον στην Νότια Χίο υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις (κατάλληλο έδαφος, υγρασία, κλίμα, θερμοκρασία και γενικώς περιβαλλοντικές συνθήκες), προκειμένου να ευδοκίμησει το φυτό αυτό και να παράγει την μαστίχα της Χίου.

Η μαστίχα ήτο γνωστή από την αρχαιότητα. Ο Διοσκουρίδης αναφέρεται στο «μαστίχινον έλαιον», το οποίον θεωρεί φάρμακον και σημειώνει, ότι αυτό που παρασκευάζεται στην Χίον είναι το καλύτερον. Σχετικώς αναφέρει τα εξής:

¹¹⁶ Τα Μαστιχοχώρια αποτελούνται από περίπου είκοσι χωριά της νότιας Χίου, όπου καλλιεργούνται και ευδοκίμούν τα μαστιχόδενδρα και παράγεται η μαστίχα της Χίου.

«Το δε μαστίχινον (έλαιον) εκ της μαστίχης λείας σκευαζέσθω. Ποιεί δε προς τα εν υστέρα πάντα, ηπίως θερμαίνον, στύφον, μαλάσσον και προς τα επί τον στόμαχον επιρριπτόμενα σκιρρώματα και κοιλιακά και δυσεντερικά και τα επί του προσώπου, καθαίρον και εύχροιαν περιποιούν. Συντίθεται δε εν Χίω τη νήσω κάλλιστα»¹¹⁷.

7. Πιστακία η τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*), κοινώς ντραμιθιά, αντραμίθιας, αγράμιθιας, κοκκορεβιθιά

Η Πιστακία η τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*) ή τερέμινθος ή τρέμινθος, το όνομα της οποίας είναι προελληνικό, είναι η κοινώς γνωστή δραμιθιά, ντραμιθιά, κοκκορεβιθιά, κοκκορετσά κλπ.

Πρόκειται για θάμνον φυλλοβόλον ή δενδρύλλιον ή δένδρον (ύψους 2,00 - 10,00 μ. περίπου), που φύεται στην Ελλάδα και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες. Ο καρπός του είναι μικρή δρύπη, η οποία όταν ωριμάσει γίνεται καστανή ή φαιά ή φαιοπράσινη (κατά το μέγεθος μικρότερα της φάβας ή του ορόβου).

Οι καρποί καταναλώνονται, τόσο από τα ζώα, όσο και από τον άνθρωπον. Λέγεται, ότι κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944) σε πολλά μέρη της Ελλάδος (Δωδεκάνησα, ιδιαίτερα στην Κάλυμνο και την Νίσυρο, αλλά και αλλαχού), οι κάτοικοι εσώθησαν από τον εκ πείνης θάνατον, καταναλώνοντας μεταξύ άλλων και καρπούς της τερεβίνθου (τα λεγόμενα ντραμιθια ή αντραμιθια, ή αγραμιθια, Νίσυρος). Μεταξύ άλλων τους άλεθαν σε χειρόμυλο ή τους κτυπούσαν στο γουδί και στη συνέχεια τους έβραζαν με νερό και έτσι παρεσκευάζετο μια πολύ νόστιμη και θρεπτική σούπα, το αγραμιθόζουμο (Νίσυρος). Επίσης από τους καρπούς παράγεται έλαιον, το τερεβινθέλαιον ή αγραμιθόλαδο το οποίον είναι βρώσιμο, χρησιμοποιείται δε επίσης και στην βιομηχανία και αλλού.

Το φυτό είναι γνωστό στον άνθρωπον από την απωτάτη αρχαιότητα και γίνεται συχνά αναφορά σε αυτό στην αρχαία γραμματεία. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα παραδείγματα:

Παλαιά Διαθήκη

1) «...και τους Χορραίους τους εν τοις όρεσι Σηείρ, έως της τερεβίνθου της Φαράν, ή εστιν εν τη ερήμω»¹¹⁸.

2) «Λάβετε από των καρπών της γης εν τοις αγγείοις υμών και καταγάγετε τω ανθρώπω δώρα της ρητίνης και του μέλιτος, θυμίαμά τε και στα-

117 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 42.

118 Γέν. ΙΔ', 6.

κτής και τερέβινθον και κάρουα»¹¹⁹.

3) «Και καταβήσεται τα όρια επί φάραγγα Καρανά επί λίβα κατά φάραγγα Ιαριήλ, τερέβινθος τω Εφραίμ ανά μέσον πόλεως Μανασσή»¹²⁰.

4) «Και ήλθεν άγγελος Κυρίου και εκάθισεν υπό την τερέμινθον την εν Εφραθά την Ιωάς πατρός του Εσδρί...»¹²¹.

5) «Έσονται γαρ ως τερέβινθος αποβεβληκυία τα φύλλα και ως παράδεισος ύδωρ μη έχων»¹²².

6) «Και έτι επ' αυτής εστι το επιδέκατον και πάλιν έσται εις προνομήν ως τερέβινθος και ως βάλανος, όταν εκπέση εκ θήκης αυτής»¹²³.

Αρχαία ελληνική γραμματεία

1) «Το δε της σύρνης (δένδρον) όμοιον τη τερμίνθω, τραχύτερον δε και ακανθωδέστερον, φύλλον δε μικρώ στρογγυλότερον, τη δε γεύσει διαμασσωμένης όμοιον τω της τερμίνθου»¹²⁴.

2) «Έστι δε τα μεν αείφυλλα, τα δε φυλλοβόλα...ανδράχλη, κόμαρος, τέρμινθος, αγρία δάφνη»¹²⁵.

3) «Ενιαχού δε της Συρίας τέρμινθος (φύεται)»¹²⁶.

4) «Τέρμινθος. Γνώριμον δένδρον, ης τα φύλλα και ο καρπός και ο φλοιός στυπτικά όντα αρμόζει προς α και η σχίνος, σκευαζόμενα ομοίως και λαμβανόμενα. Ο δε καρπός αυτής εστιν εδώδιμος, κακοστόμαχος, θερμαντικός, ουρητικός. Έστι δε άριστος προς αφροδίσια, συν οίνω δε ποθείς προς φαλαγγίων δήγματα αρμόζει. Η δε εξ αυτής ρητήνη κομίζεται μεν εξ Αραβίας της εν Πέτρα, γεννάται δε και εν Ιουδαία και Συρία και εν Κύπρω και εν Λιβύη και εν τοις Κυκλάσι νήσοις, ή δη και διαφέρει διαυγεστέρα ούσα, λευκή, υελίζουσα τω χρώματι [και κυανίζουσα], ευώδης, τερμίνθου πνέουσα. Προάγει δε πασών των ρητινών η τερμινθίνη, μεθ' ης αριθμούνται ή τε πευκίνη και η στροβιλίνη»¹²⁷.

119 Γέν. ΜΓ', 10.

120 Ιησούς του Ναυή ΙΖ', 9.

121 Κοιταί ΣΤ', 11.

122 Ησαΐας Α', 30.

123 Ησαΐας ΣΤ', 13.

124 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 4, 7.

125 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 1, 9, 3.

126 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 3, 2, 6.

127 Διοσκουριδής, Περί ύλης ιατρικής 1, 71, 1-2.

5) «Και εν μεν ταις βαλάνοις, ή τω καρπώ της κρανείας, προς την στυφήν και αυστηρά ποιότητα μεταβάλλει, εν δε ταις τερεβίνθοις και ταις καρύαις, την απαλήν και ελαιώδη φύσιν μεθίσταται»¹²⁸.

Λαϊκή Ιατρική

Η Λαϊκή Ιατρική γνωρίζει από πολύ παλαιά τις φαρμακευτικές ιδιότητες και χρήσεις της Τερεβίνθου και των παραγώγων της και κάνει ευρεία χρήση αυτών. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα παραδείγματα:

1) «Εις πλευριτικόν, ήτοι εις πόντα (= πνευμονίαν).

... Ανάλυσε χοιρινόν αξούγγιον (λίπος χοίρου) και κερί λυτόν και βάλε τιάφιν (θειάφι) τριμμένην και κυπρινέλαιον, ούτω γαρ ονομάζεται και βούτυρον και τερεβινθίνην τριμμένην και ένοσον, μαλαξέ τα και ποιήσον ως κίροτήν και θέτε τον εις τον τόπον εκείνον, ένθα ενί η οδύνη του πλευρού»¹²⁹.

2) «Εις αποστροφάς από μέσα (=εσωτερικά εμποιήματα).

... Στέατος νεφρού ουγγίας 2, κηρού ουγγίας 4, ρητίνης, τερεβινθίνης ούνα (= μία) ουγγία, χαλβάνης, πύτις ελαίου ούνα ουγγία, πάντα βράσας, έως ου λεανθή και άλειφε»¹³⁰.

8. Υπερικόν το ολύμπιον (*Hypericum olympicum*), κοινώς αγούδουρας (Κρήτη), στομαχόχορτο

Το Υπερικόν το ολύμπιον (*Hypericum olympicum*) είναι φρύγανον, που ανήκει στο γένος Υπερικόν (*Hypericum*) και το οποίο περιλαμβάνει περί τα τετρακόσια (400) είδη. Πρόκειται για φρύγανα, θάμνους και μικρά δένδρα, τα οποία φύονται στις διάφορες περιοχές των ευκρατών ζωνών της γης. Μερικά από αυτά είναι αείφυλλα ή αειθαλή, ενώ τα περισσότερα είναι φυλλοβόλα.

Τα είδη ποικίλλουν ως προς την μορφή και το μέγεθος. Ορισμένα από αυτά είναι πολύ μικρά και άλλα φθάνουν στο ύψος έως και τρία (3,00) μ. Τα φυτά αυτά αρέσκονται στον ήλιο, ανέχονται όμως και την σκιά. Ευδοκιμούν σε εδάφη εύφορα και διαπερατά, τα οποία στεγνώνουν καλώς. Ορισμένα από τα είδη αυτά είναι επιρρεπή σε πυρκαϊές. Τα άνθη των είναι κίτρινα και πολλαπλασιάζονται με σπέρματα.

128 Μέγας Βασίλειος, Ομιλία εις την Εξαήμερον, Ομιλία Ε', 316, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, 1991, σ. 231, 7-8.

129 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 97-98.

130 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιο 2001, σ. 141.

Στο γένος αυτό υπάρχουν πολλά είδη, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και τα ακόλουθα:

1) Υπερικόν το ανδρόσαιμον (*Hypericum androsaemum*). 2) Υπερικόν το βεάνιον (*Hypericum beanium*). 3) Υπερικόν το κερατοειδές (*Hypericum ceratoides*). 4) Υπερικόν το ροδόπαιον (*Hypericum rhodoraemum*). 5) Υπερικόν το πολύφυλλον (*Hypericum frondosum*). 6) Υπερικόν το μονογύνες (*Hypericum monogynes*), συνώνυμον του οποίου είναι το 7) Υπερικόν το σινικόν (*Hypericum chinense*). 8) Υπερικόν το αναπεπταμένον (*Hypericum patulum*). 9) Υπερικόν το έρπον (*Hypericum reptans*). 10) Υπερικόν το ανεπισσόμενον (*Hypericum revolutum*). 11) Υπερικόν το ούλον (*Hypericum crispum*). 12) Υπερικόν το ολύμπιον (*Hypericum olympicum*).

Το Υπερικόν το ολύμπιον (*Hypericum olympicum*) είναι κοινώς γνωστόν με τα ονόματα: σπαθόχορτο, στομαχόχορτο, αιματόχορτο, αγούδουρας ή γούδουρας (Κρήτη) κλπ.

Πρόκειται για φρύγανον μικρού μεγέθους (ύψους 0,20-0,30 μ. περίπου), το οποίον απαντά ως αυτοφυές στην Ελλάδα, στην Μικρά Ασία (Τουρκία), την Συρία και άλλες παραμεσόγειες χώρες. Είναι μονοετές, φύεται τον χειμώνα και αναπτύσσεται το καλοκαίρι σε ακαλλιέργητους ή καλλιέργημένους αγρούς.

Από την ρίζα του φύονται πολλοί βλαστοί, όρθιοι, οι οποίοι κάμπτονται προς τα έξω ή είναι οριζοντίως τοποθετημένοι επί της επιφανείας του εδάφους. Από τους βλαστούς αυτούς φύονται μικροί κλαδίσκοι, από τους οποίους εκφύονται μακρόστενα, καστανοπράσινα φύλλα (μήκους 0,025 μ. περίπου). Περί το τέλος του θέρους εμφανίζονται στις άκρες των βλαστών άφθονα, ευμεγέθη, κίτρινα άνθη, τα οποία είναι πολύ εντυπωσιακά.

Οι αρχαίοι ε γνώριζαν το Υπερικόν το ολύμπιον, καθώς και άλλα είδη του Υπερικού, όπως επίσης και τις φαρμακευτικές και θεραπευτικές των ιδιότητες, τα οποία εχρησιμοποιούσαν ποικιλοτρόπως. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα παραδείγματα:

1. «Πολλά δε εστι και τα πανάκη και οι τιθύμαλλοι και έτερ' άττα, πάνακες γαρ καλούσι πρώτον μεν το εν Συρία, περί ου μικρώ πρότερον είρηται, άλλα δε τα τρία, το μεν Χειρώνιον καλούμενον, το δ' Ασκληπίειον, το δ' Ηράκλειον. Έχει δε το μεν Χειρώνιον φύλλον μεν όμοιον λαπάθω μείζον δε και δασύτερον, άνθος δε χρυσοειδές, ρίζαν δε μακράν. Φιλεί δε μάλιστα τα χωρία τα πίονα. Χρώνται δε προς τε τους έχεις και τα φαλάγγια και τους σήπας και τα άλλα ερπετά διδόντες εν οίνω και αλείφοντες μετ' ελαίου. Του δ' έχεως το δήγμα και καταπλάττοντες και εν οξίνη πιείν διδόντες. Αγαθήν δε φασι και ελκών εν οίνω και ελαίω και φυμάτων εν μέλιτι»¹³¹.

131 Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας 9, 11, 1.

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν, ότι το υπό του Θεοφράστου αναφερόμενον «Πάνακες το Χειρώνιον» ταυτίζεται με το Υπερικόν το ολύμπιον, ενώ άλλοι υποθέτουν, ότι πιθανώς πρόκειται για την Ίνουλα το ελένιον (*Inula helenium*). Πιθανότερον φαίνεται να πρόκειται για το Υπερικόν το ολύμπιον.

2. Ο Διοσκουρίδης αναφέρει διάφορα είδη υπερικού και κάνει λόγον για τις φαρμακευτικές των ιδιοτήτες και τις θεραπευτικές αυτών χρήσεις.

Ένα από τα είδη που αναφέρει, το ονομάζει «ανδρόσαιμον», ήτοι φυτόν, του οποίου οι χυμοί έχουν χρώμα αίματος ανθρώπου, επειδή πράγματι, τόσο ο χυμός, όσον και οι βλαστοί φέρουν χρώμα καστανέρυθρον ή βαθυκόκκινον.

Ο Διοσκουρίδης μεταξύ άλλων αναφέρει και τα επόμενα:

«Υπερικόν, οι δε ανδρόσαιμον (καλούσι), οι δε κόριον, οι δε χαμαίπιτυν, διά το την περί το σπέρμα οσμίν εοικέναι ρητίνη πιτυίνη, φύλλα δε έχει πηγάνω όμοια. Θάμνος φρυγανοειδής, σπιθαμιαίος, υπέρυθρος, άνθος έχων λευκοίω όμοιον, λοβόν δε υπόδασυν, προμήκη εν τω περιφερεί, μέγεθος κριθής, εν ω σπέρμα μέλαν ρητίνης όζον. Φύεται δε εν εργασίμοις και τραχέσι χωρίοις.

Δύναμιν δε έχει διουρητικήν και εμμήνων αγωγόν προστιθέμενον, τεταρταϊκούς τε απαλλάσσει μετ' οίνου πινόμενον. Θεραπεύει δε και ισχιάδας επί ημέρας τεσσαράκοντα το σπέρμα πινόμενον, τα δε φύλλα συν τω σπέρματι καταπλασθέντα ιάται κατακαύματα.

Άσκυρον, οι δε ασκυροειδές, οι δε ανδρόσαιμον. Και τούτο είδος εστιν υπερικού μεγέθει διαφέρον, κλωσί μείζον, φρυγανωδέστερον δε και πεφοινιγμένον. Άνθη δε μήλινα φέρει, καρπόν όμοιον υπερικού, όζοντα ρυτίνης και εν τω παρατριβήναι οιονεί αιμάσσοντα τους δακτύλους, ως διά τούτο ανδρόσαιμον καλείσθαι.

Ποιεί δε ο τούτου καρπός προς ισχιάδας πινόμενος μεθ' υδρομέλιτος κοτυλών δυείν. Άγει δε χολώδη και κόπρια πολλά. Συνεχώς δε δει διδόναι, άχρι αν υγιασθώσι. Ποιεί και προς πυρίκαυτα επιπλασθείσα»¹³².

3. Ορισμένοι σύγχρονοι μελετητές ταυτίζουν το υπό του Διοσκουρίδου αναφερόμενον «Πάνακες Χειρώνιον», με το Υπερικόν το ολύμπιον¹³³. Η ταύτιση αυτή φαίνεται πολύ πιθανή. Ο Διοσκουρίδης σημειώνει σχετικά τα ακόλουθα:

«Πάνακες Χειρώνιον. Φύεται μάλιστα εν τω Πηλίω όρει, φύλλα δε έχει αμαράκω εμφερή, άνθη χρυσοειδή, ρίζαν λεπτήν και ου βαθείαν, γευομένω δε δριμείαν.

132 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 154-155.

133 H. Baumann, Griechische Pflanzenwelt 1999, σ. 118.

Δύναμιν δε έχει η ρίζα προς ερπετά πινομένη και η κόμη δε επιπλασομένη προς τα αυτά ποιεί»¹³⁴.

Ο Διοσκουρίδης θεωρεί το Πάνακες το Χειρώνιον σπουδαίον αντίδοτον σε περιπτώσεις δηγμάτων από φίδια και άλλα ερπετά.

Το Υπερικόν το ολύμπιον χρησιμοποιείται επίσης ευρέως από την Λαϊκή Ιατρική. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα παραδείγματα:

1.«Εις πάσα πόνον

Τρεις κλώνους αγουδούρους (=Υπερικόν το ολύμπιον) μονόκλονους και ρίζες απουράνου (Ακανθα η ομαλή) και άφθαστου (Γοργόνειον το άφθαστον ή Άσαφτος στην κρητική διάλεκτο) κοπάνησον καλά, βγάλε τον ζομόν και ανακάτοσε με ζάχαριν, δος του να πχη και περνά ο πόνος»¹³⁵.

2. «Εις δυσουρίαν, ήτοι φιάγκον

... Κορίδας (=Κόριον ή Υπερικόν του Διοσκουρίδου) κοπάνησον καλά και ας τα θέτει εις την τρύπαν της φύσις του»¹³⁶.

3. Σήμερα, σύμφωνα με την Λαϊκή Ιατρική, όπως αυτή εφαρμόζεται ειδικότερα στην Κρήτη, συλλέγονται οι ανθισμένοι βλαστοί του Υπερικού του ολύμπιου ή αγούδουρα και το αφέψημα αυτών συνιστάται προς την καταπολέμηση της δυσουρίας, των αμοιβάδων και των ασκαριδών.

4. Επίσης από το φρύγανον αυτό εξάγεται το σπαθόλαδο, το οποίον θεωρείται κατάλληλον για την επούλωση πληγών, τραυμάτων, καυμάτων κλπ.¹³⁷

5. Ως προς την παραγωγή του σπαθόλαδου εφαρμόζονται τα ακόλουθα:

Συλλέγονται οι κορυφές του υπερικού σύγκαρπες, τοποθετούνται σε φιάλες πλήρεις ελαιολάδου, τις οποίες αφήνουν στον ήλιον επί σαράντα (40) ημέρες. Στη συνέχεια το σπαθόλαδο αυτό χρησιμοποιείται ως φάρμακο, το οποίον συνιστάται από την Λαϊκή Ιατρική για εξωτερική χρήση σε διάφορες παθήσεις¹³⁸.

6. Το Υπερικόν το ολύμπιον ονομάζεται επίσης στομαχόχορτο και το αφέψημα αυτού θεωρείται κατάλληλον σε περιπτώσεις στομαχικών διαταραχών.

Άλλη πρακτική χρήση του υπερικού, είναι η χρησιμοποίησή του για να κατασκευάζουν σάρωθρα (σκούπες), ως προσάναμμα για την εστία, για να κλείνουν τα στόμα πηλίνων δοχείων (σταμνών), που περιέχουν υγρά κλπ.

134 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 50.

135 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ. 91.

136 Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001, σ.117.

137 Ι. Βολανάκης, Χλωρίδα Νισύρου 2009, σ. 357.

138 Ευ. Φραγκάκη Συμβολή 1969, σ. 22-23.

Υπερικόν, «Βοτάνι του Αϊ Γιαννιού» (Johanneskraut) ή «Μαγιοβότανο»

Συγγενές προς το Υπερικόν το ολύμπιον είναι το κοινώς γνωστόν ως «Βοτάνι του Αϊ Γιαννιού» (Johanneskraut). Είναι φρύγανον, τα φύλλα του οποίου ομοιάζουν με εκείνα του Υπερικού του ολύμπιου ή αγούδουρα (ύψους 0,10 μ. περίπου). Τούτο φύεται κατά προτίμηση στις παρυφές χαμηλών ανδήρων και σχηματίζει μικρές κοινότητες. Ανθίζει συνήθως κατά το δεύτερο μισό του Ιουνίου, γι' αυτό και έλαβε την ονομασία «Βοτάνι του Αϊ Γιαννιού», επειδή στις 24 Ιουνίου έχομε την εορτή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου (Γενέθλιον του Προδρόμου). Τα άνθη του φυτού αυτού έχουν ένα έντονον, χρυσίζον και λαμπερόν κίτρινον χρώμα.

Οι ανθισμένοι βλαστοί του φυτού αυτού τοποθετούνται εντός φυαλών με ελαιόλαδο, αφήνονται στον ήλιο για σαράντα (40) ημέρες και στη συνέχεια το έλαιον αυτό είναι κατάλληλο για διάφορες θεραπευτικές χρήσεις, π.χ. δερματικά νοσήματα, εγκαύματα, πληγές κ.λπ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επί τόπου καταγραφή υπό του γράφοντος και μετέπειτα μελέτη, ταυτοποίηση και παράθεση κατ' αλφαβητική σειρά, με τις βοτανολογικές ονομασίες των στα Ελληνικά και στα Λατινικά, καθώς επίσης και η παράθεση της λαϊκής των ονομασίας, περισσότερων από διακοσίων φυτών, ήμερων και άγριων των νήσων Νισύρου και Γυαλιού, μας οδηγεί μεταξύ άλλων και στα ακόλουθα συμπεράσματα:

1. Η Νίσυρος και το Γυαλί διαθέτουν μία πλούσια χλωρίδα, η οποία απαντά και στις περιοχές της λοιπής Ελλάδος και γενικότερα στις παρά την Ανατολική Μεσόγειο κείμενες χώρες και τούτο, επειδή η σύσταση του εδάφους και οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή είναι όμοιες ή παραπλήσιες.

2. Όμως στην Νίσυρο, όπως συμβαίνει και σε άλλες περιοχές της Ελλάδος, απαντούν και ορισμένα ενδημικά φυτά, τα οποία σε φυσική κατάσταση ευρίσκονται μόνον σε αυτήν.

3. Ορισμένα από τα φυτά της Νισύρου και του Γυαλιού είναι αυτοφυή, ενώ άλλα είναι εισηγμένα από διάφορες άλλες περιοχές, χώρες και ηπείρους και αυτό συνέβαινε και εξακολουθεί να συμβαίνει από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα.

4. Πολυάριθμα φυτά της χλωρίδας της Νισύρου φέρουν αρχαιότατα ονόματα, ορισμένα από τα οποία θεωρούνται προελληνικά και διετηρήθησαν επί αιώνες και χιλιετηρίδες αναλλοίωτα ή ελαφρώς παρηλλαγμένα μέχρι σήμερα. Επίσης πολλά φυτά, ειδικότερα τα εισηγμένα από άλλες χώρες και ηπείρους, φέρουν ξενικής προελεύσεως ονομασίες. Όπως και πολυά-

ριθμα ονόματα φυτών, εισηγμένων σε άλλες γλώσσες, έλκουν την προέλευσή των από την ελληνική γλώσσα.

5. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης και η παράθεση της λαϊκής ονομασίας των φυτών, η οποία κατά κανόνα διαφέρει ουσιαστικά από την επίσημη διεθνώς αναγνωρισμένη βοτανολογική ονομασία αυτών. Επειδή ο τρόπος ζωής ιδιαίτερα κατά τα τελευταία έτη αλλάζει, επιβάλλεται η καταγραφή και διά του τρόπου αυτού διάσωση της λαϊκής ονομασίας των φυτών της Νισύρου και του Γυαλιού και γενικά όλων των περιοχών της Ελλάδος, επειδή από περιοχή σε περιοχή η λαϊκή ονομασία των φυτών, είτε παραλλάσσει, είτε διαφέρει.

6. Πολλά από τα φυτά αυτά, άγρια και ήμερα, λαχανεύονται και είναι βρώσιμα τα ίδια και τα παράγωγά των και παρασκευάζονται κατά διαφόρους παραδοσιακούς τρόπους. Από τους καρπούς ορισμένων δένδρων και θάμνων, αγρίων και ήμερων, παρασκευάζονται γευστικότερα γλυκά κουταλιού και μαρμελάδες.

7. Ως γνωστόν πολυάριθμα φυτά φέρουν αρωματικές και φαρμακευτικές ιδιότητες. Ιδιαίτερα η Λαϊκή Ιατρική, παλαιότερα και μέχρι σήμερα χρησιμοποιεί διάφορα φυτά και τα παράγωγα αυτών για την πρόληψη και θεραπεία διαφόρων ασθενειών.

8. Πολυάριθμα φυτά φέρουν φαρμακευτικές και παράλληλα άκρως τοξικές ουσίες, οι οποίες μπορούν να αποβούν θανατηφόρες. Ενδεικτικά αναφέρεται το Νήριον το ολέανδρον (*Nerium oleander*), η πικροδάφνη ή σφάκα, η οποία περιέχει την άκρως τοξική και θανατηφόρο ουσία Ολεανδρίνη, η οποία παράλληλα αποτελεί την βασική ουσία, από την οποία παράγονται από την φαρμακοβιομηχανία καρδιοτονωτικά φάρμακα. Τα ζώα, προικισμένα από την φύση με το σχεδόν αλάθητο ένστικτο, αποφεύγουν τα δηλητηριώδη φυτά, ενώ ο άνθρωπος, είτε από άγνοια, είτε από την υπερβολική χρήση, είναι δυνατόν να δημιουργήσει προβλήματα στον εαυτόν του, αλλά και σε άλλους.

9. Απαιτείται μεγάλη προσοχή και ποτέ δεν πρέπει να χρησιμοποιούμε και να συνιστούμε σε άλλους την κατανάλωση ως τροφής και την χρήση αυτών και των παραγώγων των ως φαρμάκων, εάν δεν είμεθα απολύτως γνώστες των ιδιοτήτων αυτών και πάντοτε μετά μεγάλης περισκέψεως και προσοχής και με την συμβουλή και την συνεργασία του αρμόδιου ιατρού.

10. Ακόμη και αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά, πολύ γνωστά και σε συχνή χρήση, όπως επί παραδείγματι ο Ροσμαρίνος ο φαρμακευτικός (*Rosmarinus officinalis*), ο γνωστός αρισμαρής ή δενδρολίβανο, σε υπερβολική χρήση είναι δηλητηριώδης.

11. Ειδικότερα, όσοι εμπιστεύονται την Λαϊκή Ιατρική και ακολουθούν τα διδάγματά της στην πρόληψη και στην θεραπεία των διαφόρων ασθε-

νειών, επιβάλλεται να είναι άκρως προσεκτικοί και να έχουν πάντοτε υπόψη των την αρχή του Ιπποκράτους του Κώου, η οποία πρέπει να εφαρμόζεται και να ισχύει, τόσο για τους ακαδημαϊκούς ιατρούς, όσο και για τον καθένα από εμάς και η οποία επιτάσσει: «Ωφελέειν ή μη βλάπτειν», ήτοι με τις διάφορες μεθόδους, τις οποίες εφαρμόζουμε, για την πρόληψη και την θεραπεία των ασθενειών, να είμεθα βέβαιοι, ότι ωφελούμε τον πάσχοντα ή τουλάχιστον ότι δεν του προξενούμε βλάβη.

12. Στο τέλος της εργασίας αυτής γίνεται ειδικότερος λόγος για οκτώ (8) συνολικά αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά, τα οποία φύονται στην Νίσυρο και στο Γυαλί, αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδος και σε άλλες χώρες, οι οποίες κείνται γύρω από την Μεσόγειο Θάλασσα.

13. Η μετά χείρας εργασία αποσκοπεί στην αναφορά περιγραφή και χρήση ορισμένων φυτών της άγριας και ήμερης χλωρίδας της Νισύρου και του Γυαλιού, τα περισσότερα από τα οποία είχε την δυνατότητα να παρατηρήσει και να καταγράψει επί τόπου ο γράφων, κατά τις κατά καιρούς επισκέψεις αυτού στις παραπάνω νήσους και αποτελεί συμβολή στη μελέτη της χλωρίδας των δύο αυτών νήσων και της Δωδεκανήσου γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- B. Altaner, Patrologie 1966: B. Altaner – Al. Stuiber, Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter, Herder, Freiburg-Basel- Wien 1966.
- H. Baumann, Griechische Pflanzenwelt 1999: H. Baumann, Die Griechische Pflanzenwelt, in Mythos, Kunst und Literatur, Hirmer, Muenchen 1999.
- H. Baumann, Orchideen Europas 2006: H. Baumann- S. Kuenkel – R. Lorenz, Otrchideeen Europas, mit angranezenden Gebieten, Ulmer, Berlin 2006.
- ΒΕΠΕΣ: Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1995.
- I. Βολανάκης, Απόλλωνα Ρόδου 2002: I. Ηλ. Βολανάκης, Ιστορία, αρχαιότητες και μνημεία του χωριού Απόλλωνα της νήσου Ρόδου, Ρόδος 2002.
- I. Βολανάκης, Έγγραφα Σηπλιανής 2005: I. Ηλ. Βολανάκης, Ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχείο της Παναγίας Σηπλιανής Νισύρου. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16 (Αθήνα 2005), σ. 257-288.
- I. Βολανάκης, Έγγραφα Σηπλιανής 2007: I. Ηλ. Βολανάκης, Πενήντα ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχείο της Παναγίας Σηπλιανής Νισύρου: 1780-1837. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 17 (Αθήνα 2007), σ. 90-150.
- I. Βολανάκης Έγγραφα Σηπλιανής 2022: I. Ηλ. Βολανάκης, Σαράντα έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας από το Αρχείο της Παναγίας Σηπλιανής Νισύρου (1842-1872). Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος ΙΔ', τεύχος ΚΗ' (Ιανουάριος - Ιούνιος 2022), σ. 127=-219.
- I. Βολανάκης, Λαϊκή πίστη 2011: I. Ηλ. Βολανάκης, Λαϊκή πίστη και λατρεία στα Δωδεκάνησα. Ι. Θεραπευτική, περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α', έτος Γ', τεύχος Ε' (Ιανουάριος- Ιούνιος 2011 (Ρόδος 2011), σ. 17-66.

- I. Βολανάκης, Μαστίχα Χίου 2018: I. Ηλ. Βολανάκης, Η μαστίχα της Χίου και η χρήση της στην Ζωγραφική και στην Χριστιανική Λατρεία, περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», έτος Ι', τεύχος Κ' (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018), (Ρόδος 2018), σ. 211-236.
- I. Βολανάκης, Πρόληψη και θεραπεία 2003: I. Ηλ. Βολανάκης, Πρόληψη και θεραπεία ασθενειών με βότανα στο Αποδούλου Αμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: «ΛΑΪΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ», Ρέθυμνο 8-10/12/2000, (Ρέθυμνο 2003), σ. 49-83.
- I. Βολανάκης, Φυτά στον αρχαίο κόσμο 2004: I. Ηλ. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία και Τεχνική, από την Προϊστορική Εποχή μέχρι την Ελληνιστική Περίοδο, με έμφαση στην Προϊστορική Εποχή. Ohlstadt/Oberbayern, Deutschland: 21-23/03/2003, (Weilheim 2004), σ. 343-369.
- I. Βολανάκης, Φυτά Δωδεκανήσου 2010: I. Ηλ. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της Δωδεκανήσου, «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», τ. ΚΔ' (Ρόδος 2010), σ. 712-749.
- I. Βολανάκης, Χλωρίδα Νισύρου 2009: I. Ηλ. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της νήσου Νισύρου της Δωδεκανήσου, περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 18 (Αθήναι 2009), σ. 321-363. Ανάτυπον σ. 1-48.
- Botanica 1997: Koenemann. G. Cheers, Botanica. Das Abc der Pflanzen. 10.000 Arten in Text und Bild, China 1997.
- Γεράκης Αρ., Αυτοφυείς Ορχιδέες της Κεφαλονιάς, περιοδικόν «Κεφαλονίτικη Πρόοδος», περίοδος Β', τεύχος 36 (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2020), σ. 47-50.
- Διοσκουρίδης, Περί απλών φαρμάκων: Διοσκουρίδης Πεδάνιος ή Αναξαρχεύς ή Ταρσεύς, Περί απλών φαρμάκων, βιβλίον I-II, έκδοσις M. Wellmann, βιβλίον I - II (Hildesheim 1999), σ. 149-317.
- Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής: Διοσκουρίδης Πεδάνιος ή Αναξαρχεύς ή Ταρσεύς, Περί ύλης ιατρικής, Λόγος I- IV, έκδοσις M. Wellmann, τ. I-III (Hildesheim 1999).
- Ημερ. χειρ.: Ημερολόγιον χειρόγραφον
- Ευθυμιάτου, Χλωρίδα Κεφαλληνία 2012: Ευθυμιάτου – Κατσούνη Ευτ. -Νία., Οι ανθρωπίνες επιδράσεις στην εξελικτική πορεία της χλωρίδας και της βλάστησης της Κεφαλληνίας από την Προϊστορική Εποχή μέχρι σήμερα (Διδακτορική διατριβή), Πάτρα 2012.
- Heldenreich Th. von, Flore de l' Ile de Cephalonic, Lausnne 1882.
- Θεόφραστος, Περί φυτών: Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας, βιβλία I-IX, έκδοσις G. P. Goold, τ. I-II (London 1999).
- ΘΗΕ: Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, έκδοσις υπό Αθ. Μαρτίνου, τ. 1-12 (Αθήναι 1962-1968).
- Δ. Καββάδας, Βοτανικόν Λεξικόν: Δ. Σ. Καββάδας, Εικονογραφημένον Βοτανικόν – Φυτολογικόν Λεξικόν, τ. 1 κ.ε. (Αθήνα αν. ρ. εκδ.).
- Φ. Κοσμετάτος, Ιόνια χλωρίδα 2011: Φ. Κοσμετάτος, Ιόνια χλωρίδα, Φυτά από την Συλλογή του Βοτανικού Κήπου Καφαλονιάς (Αργοστόλι 2011).
- H. Kretzschmar – W. Eccarius, Ορχιδέες Κρήτη και Δωδεκάνησα 2004: H. – G. Kretzschmar – W. Eccarius, Ορχιδέες Κρήτη και Δωδεκάνησα. Τα ορχεοειδή της Κρήτης, Κάσος, Καρπάθου και Ρόδου, 2004.

- ΜΕΕ: Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία, έκδοσις Π. Δρανδάκη, τ. 1-28 (Αθήναι αν., χρ. εκδ.).
- Μητροφάνους, Ιατροσοφικόν 1924: Ιατροσοφικόν. Συνταχθέν υπό του Σκευοφύλακος της εν Κύπρω Ιεράς Μονής του Μαχαίρα Μητροφάνους 1790-1867. Εκδίδεται νυν το πρώτον εκ του πρωτοτύπου υπό του Ιερομονάχου και Διδασκάλου της Μονής Μαχαίρα κ. Φιλαρέτου, Λευκωσία (Κύπρου) 1924.
- Μοσχονά Π., Το κρινάκι του Αίνου, Η στερνμπέργια, περιοδικόν «Κεφαλονίτικη Πρόοδος», περίοδος Β', τεύχος 12 (Οκώβριος-Δεκέμβριος 2018), εξώφυλλο-εσώφυλλο.
- Ν. Παπαδογιαννάκης, Ιατροσόφιον 2001: Ν. Ε. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιον του 19^{ου} αιώνα. Έκδοση, Εισαγωγή, Σημειώσεις, Ρέθυμνο 2001.
- Στ. Παπάτσου, Νίσυρος 1982: Στ. Παπάτσου - Σταμέλου, Η χλωρίδα και βλάστηση της Νισύρου και των γύρω νησίδων, περιοδικόν ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 8 (Αθήναι 1982), σ. 372-396.
- Siphorp, J., Flora Graeca, London 1806.
- Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία 1959: Β. Στεφανίδης, Εκκλησιαστική Ιστορία απ' αρχής μέχρι σήμερον, Αθήναι 1959.
- Ζ. Τσιρπανλής, Νίσυρος 2018: Ζ. Ν. Τσιρπανλής, Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου, Αθήνα 2018.
- Ηλ. Τσιτσέλης, Κεφαλληνιακά Σύμμικτα 1 (1904) και 2 (1960): Ηλ. Α. Τσιτσέλης, Κεφαλληνιακά Σύμμικτα. Συμβολαί εις την Ιστορίαν και Λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας εις τόμους τρεις, τόμος 1 (Αθήναι 1904), τόμος 2 (Αθήναι 1960).
- Ηλ. Τσιτσέλης, Φυτά Κεφαλληνίας 1909: Ηλ. Α. Τσιτσέλης, Συλλογή ονομάτων φυτών εν Κεφαλληνία, Ληξούριον 1909. Εν, Θ. Χέλντραϊχ, Λεξικό των δημωδών ονομάτων των φυτών της Ελλάδος, Αθήναι 1980, σ. 235-254.
- Η. Ugurluay, Pflanzenfuehrer Tuerkei 2006: Η. Ugurluay, Pflanzenfuehrer der Tuerkei. Wildblumen, Straeuchen, Baeume und Nutzpflanzen, Anayla 2006.
- φαρμ.: φαρμακευτικόν
- Φοίτος Δ. – Damboldt J., Χλωρίδα της νήσου Κεφαλληνίας, Βοτανικά Χρονικά, τ. 5 (1-2), 1985.
- Ευ. Φραγάκη, Ιατρική Κρήτης 1978: Ευ. Κ. Φραγάκη, Η Δημόδης Ιατρική της Κρήτης, Αθήναι 1978.
- Ευ. Φραγάκη, Συμβολή 1969: Ευ. Φραγάκη, Συμβολή εις την δημόδη ορολογίαν των φυτών, Αθήναι 1969.
- Θ. Χέλντραϊχ, Λεξικό 1980: Θ. Χέλντραϊχ, Λεξικό δημωδών ονομάτων των φυτών της Ελλάδος. Με επιστάσια και συμπληρώσεις Σπ. Μηλιαράκη, Αθήναι 1980. Φωτομηχανική αναπαραγωγή της αρχικής έκδοσης του 1909 από την Επιστημονική Επιτηρίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία 1990: Γ. Χριστόπουλος (επιμέλεια), Φυτολογία, Εκδοτική Αθηνών, Αθήναι 1990.

Αποχαιρετισμός Μελών

Στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την έκδοση του 22ου τόμου μέχρι την έκδοση του παρόντος, εγκατέλειψαν τα εγκόσμια και ανεχώρησαν για το ταξίδι προς την αιωνία μακαριότητα, τα κάτωθι μέλη μας:

1. Μάκης Πασχαλάκης (1927 - 2023)
2. Σταύρος Κέντρης (1931 - 2024)
3. Ειρήνη Αντάπαση (- 2025)
4. Νικόλαος Πλάκας (1946 - 2025)

Σε όσες περιπτώσεις ήταν εφικτό, η Εταιρεία μας αποχαιρέτησε τους συνεργάτες μας.

Προσευχόμεθα στον Θεό, να τους αναπαύσει εν χώρα ζώντων και να χαρίσει στους οικείους τους την εξ ύψους παρηγορία. Εμείς πάντα θα τους θυμόμαστε.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΜΑΚΗ ΠΑΣΧΑΛΑΚΗ.

20 Οκτωβρίου 2023

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΚΩΣΤΑ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, ο σύλλογος Νισυρίων Αθηνών ο ΓΝΩ-ΜΑΓΟΡΑΣ και ολόκληρη η Νισυριακή παροικία των Αθηνών, αποχαιρετούν σήμερα έναν δικό τους άνθρωπο, ένα από τα πιο διαλεκτά μέλη τους. Ένα μέλος, που έταξε σκοπό της ζωής του την εξυπηρέτηση της παροικίας.

Αποχαιρετούμε με πόνο ψυχής τον Μάκη, τον δικό μας Μάκη, που είχε δύσκολη παιδική ηλικία στα χρόνια του πολέμου, αλλά είχε γαλουχηθεί με τις αρχές και τις αξίες εκείνες που κάνουν τον άνθρωπο ξεχωριστό. Που έχουν ως σκοπό τους την ανιδιοτελή προσφορά στον άλλο, την προσφορά στο κοινωνικό σύνολο. Πώς να μη θυμόμαστε, τον ευγενικό, τον πάντα χαμογελαστό, τον πάντα πρόσχαρο και πάντα πρόθυμο Μάκη. Τον Μάκη που όταν κάποτε τον συνέχαιρα για αυτή την καλοσυνάτη και ανεπιτήδευτη προσφορά του, χωρίς να περιμένει ανταπόδοση, εκείνος μου απάντησε ότι ανταπόδοση είναι η ικανοποίηση και η αγαλλίαση που εκείνος νοιώθει, κάθε φορά που προσφέρει και βλέπει τους άλλους ευχαριστημένους. Τι να πεις μπροστά σ' αυτό το μεγαλείο ψυχής! Αυτόν τον συμπατριώτη μας αποχαιρετούμε σήμερα και τον προπέμπουμε στο ταξίδι του προς την αιωνιότητα. Τον δικό μας άνθρωπο, που όταν σταμάτησε την ενεργό συμμετοχή του στα κοινά της παροικίας μας, άφησε πραγματικά δυσαναπλήρωτο κενό, και πάντα όλοι τον αναπολούσαμε σε κάθε συγκέντρωσή μας, σε κάθε εκδήλωσή μας. Είχαμε όμως την ικανοποίηση ότι είναι καλά, και απολαμβάνει την αγάπη και τη θαλπωρή των παιδιών του.

Και τώρα, να που ήλθε η ώρα του, να ακολουθήσει αυτό που, όπως λένε οι πατέρες στο Άγιο Όρος, είναι το πιο σίγουρο πράγμα στη ζωή των έμβιων όντων. Εγκαταλείπει τα εγκόσμια και πορεύεται προς τα επέκεινα, και εκεί, στην θύρα του παραδείσου, τον περιμένει η Πόπη του, εκεί όπου «οι δίκαιοι εκλάμπουσιν ως φωστήρες», εκεί όπου «εστίν η κατοικία πάντων των ευφροαινομένων».

Και εμείς, οι λοιποί ζώντες, οι περιλειπόμενοι, συγγενείς και φίλοι, ανθρώπινο είναι να θλιβόμεθα για την απώλεια του αγαπητού μας προσώπου. Όμως, αφού «πιστεύουμε ότι ο Ιησούς, απέθανε και Ανέστη, ούτω και ο Θεός, τους κοιμηθέντας δια του Ιησού, άξει συν Αυτώ» μεταφέροντάς τους στην αγκαλιά του.

Αυτή η χριστιανική ενατένιση του μυστηρίου του θανάτου, ως αποτελεί για όλους, συγγενείς και φίλους, την παρήγορη ελπίδα, της εν Χριστώ Αναστάσεως.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟ ΚΕΝΤΡΗ

5 Οκτωβρίου 2024

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΩΣΤΑ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ

Με συναισθήματα λύπης και συγκινήσεως, η «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών», η Νισυριακή παροικία Αθηνών, αλλά και η Νίσυρος ολόκληρη, προπέμπει σήμερα στο ταξίδι προς την αιωνιότητα έναν διαλεκτό συμπατριώτη μας, έναν ακάματο δάσκαλο, ένα φλογερό κήρυκα του θείου λόγου, τον αείμνηστο Σταύρο Κέντρη.

Αποχαιρετούμε σήμερα τον πολυγραφότατο συνεργάτη, τον εμβριθή μελετητή των ιστορικών αρχείων, τον άνθρωπο που ανέσυρε από τη λήθη σημαντικές πληροφορίες για τον θρησκευτικό αλλά και τον κοινωνικό βίο των Νισυρίων. Τον επιστήμονα, που με τη γλαφυρή πέννα του, διέσωσε όλες αυτές τις πληροφορίες στα πολυάριθμα πονήματά του, ώστε χάρις στην επιμονή του και στην αγάπη του για τη Νίσυρο, ο κάθε ενδιαφερόμενος, έχει πρόσβαση σε όλη την θρησκευτική και κοινωνική διαδρομή του λαού του νησιού μας. Η Εταιρεία μας, προπέμπει σήμερα, τον επί πολλά χρόνια Γενικό Γραμματέα της, ο οποίος κόσμησε τις εκδόσεις της με σημαντικά πνευματικά δημιουργήματά του.

Τίποτε δεν προδίκασε το γρήγορο τέλος, κατά την προ ημερών συζήτησή μας. Όπως το συνήθιζε, ρωτούσε νέα από το αγαπημένο του νησί. Εκεί, που από αγάπη για τα νέα παιδιά, και για την ελληνοχριστιανική αγωγή τους, αφιέρωσε μέρος του επαγγελματικού του βίου, υπηρετώντας στο εκεί Γυμνάσιο-Λύκειο ως λυκειαίαρχης. Οι μαθητές του θυμούνται ακόμη τις παραινήσεις του, τις συμβουλές του, τη συνεχή αγωνία του και την προσπάθειά του να προσφέρει για τη μόρφωσή τους.

Από φοιτητής, κήρυττε τον θείο λόγο τα καλοκαίρια, κάθε Κυριακή στην εκκλησία μας, στη Νίσυρο, συνήθεια που την ακολούθησε μέχρι και το περσινό καλοκαίρι.

Η προσφορά του δεν περιορίζεται μόνο σε θέματα που αφορούν στο νησί μας. Σημαντικές και πολυάριθμες οι εργασίες του για γενικότερα θέματα της πίστεώς μας. Χθες βράδυ, ξαναδιάβασα το τελευταίο του βιβλίο, «Πλοηγός της ορθόδοξης πίστης», για να έχω μια ακόμη επαφή με το πνευματικό του έργο. Με απλότητα και σαφήνεια, παραθέτει και αναλύει έννοιες δύσκολες στην ερμηνεία και στην κατανόησή τους κι έτσι επιτυγχάνει το στόχο του, να γίνουν κτήμα και του πιο απλού χριστιανού, οι κοσμοσωτήριες διδαχές, ακόμη και τα μυστήρια της πίστης μας. Η πληθωρική ενεργητικότητά του τον οδήγησε στη συγγραφή πολλών βιβλίων και ακόμη περισσότερων άρθρων. Δικαία λοιπόν η πρόσφατη βράβευσή του από τον Δήμο Νισύρου, ως, «αξίου της πατρίδος τέκνου».

Είχε την ευλογία του Θεού, να δημιουργήσει μια λαμπρή οικογένεια την οποίαν ανθρώπινο ήταν να καμαρώνει. Μετά την απώλεια της αγαπημένης του συζύγου, είχε στήριγμα τα παιδιά και τα εγγόνια του. Πάντα δίπλα του, έτοιμα να τον βοηθήσουν.

Από σήμερα, που όπως λέμε στη Νίσυρο, εκείνος είναι στον αληθινό κόσμο κι εμείς στον ψεύτικο, ο Σταύρος δεν θα ξεχαστεί. Ειδικά για μας, τους διαδόχους του στην Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, το τεράστιο πνευματικό του έργο, οι παρακαταθήκες του, θα διαλύουν τον πέπλο της λήθης και θα κρατούν πάντα ζωντανή τη μνήμη του στον νου και στις καρδιές μας.

Αγαπητέ μας Σταύρο, αυτή τη δύσκολη για όλους μας ώρα, συμπάλουμε με τον υμνωδό, «Μακαρία η οδός η πορεύει σήμεραν, ότι ητοιμάσθη σοι τόπος αναπαύσεως».

Αιωνία σου η μνήμη.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΕΝΤΡΗΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Στην Αθήνα, σήμερα Κυριακή 6 Οκτωβρίου του 2024, το Διοικητικό Συμβούλιο της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», πραγματοποίησε έκτακτη διαδικτυακή συνεδρίαση κατόπιν προσκλήσεως του Προέδρου, ο οποίος αφού ενημέρωσε τα μέλη για την απώλεια του επί πολλά έτη Γενικού Γραμματέως της Εταιρείας **Σταύρου Κέντρη**, αναφέρθηκε στην πολύτιμη και μακροχρόνια πνευματική προσφορά του εκλιπόντος, όχι μόνο στον τομέα της έρευνας και προβολής ιστορικών εκκλησιαστικών και κοινωνικών στοιχείων του πολιτισμού του νησιού μας, αλλά και στις πολυετείς προσπάθειές του με την κήρυξη του θείου λόγου, για την πνευματική ανόρθωση της Νισυριακής κοινωνίας. Τόνισε τέλος και τη μακροχρόνια συνεργασία του με τις δημοσιεύσεις στις εκδόσεις της Εταιρείας, αξιόλογων πονημάτων του.

Μετά από διαλογική συζήτηση, το Δ.Σ. εκφράζει τη λύπη του για την απώλεια του σεβαστού θεολόγου και συνεργάτου Σταύρου Κέντρη και

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

1. Να παραστούν στην εξόδιο ακολουθία όσα από τα μέλη μπορούν.
2. Ο Πρόεδρος, να αποχαιρετήσει τον εκλιπόντα εκ μέρους της Εταιρείας και
3. Να εκφρασθούν τα συλλυπητήρια όλων των μελών στους οικείους του εκλιπόντος.

Μετά από αυτά, λύθηκε η συνεδρίαση.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Η ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Ειρήνη Παν. Κατσιματίδου

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΙΡΗΝΗ ΑΝΤΑΠΑΣΗ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Στην Αθήνα, σήμερα Τετάρτη 22 Ιανουαρίου του 2024, το Διοικητικό Συμβούλιο της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», πραγματοποίησε έκτακτη διαδικτυακή συνεδρίαση κατόπιν προσκλήσεως του Προέδρου, ο οποίος ενημέρωσε τα μέλη για την απώλεια του μέλους της Εταιρείας, **Ειρήνης Αντάπαση**, και αναφέρθηκε στην πολύτιμη και μακροχρόνια προσφορά της εκλιπούσης, για την προώθηση των σκοπών της Εταιρείας και κατ' επέκταση της προβολής της Νισύρου.

Μετά από διαλογική συζήτηση, το Δ.Σ. εκφράζει τη λύπη του για την απώλεια της συμπατριώτισσας και συνεργάτιδας Ειρήνης Αντάπαση και

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

Να παραστούν στην εξόδιο ακολουθία όσα από τα μέλη μπορούν και να εκφραστούν τα συλλυπητήρια όλων των μελών στους οικείους της εκλιπούσης.

Μετά από αυτά, λύθηκε η συνεδρίαση.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Η ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
Ειρήνη Παν. Κατσιματίδου

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΚΑΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Στην Αθήνα, σήμερα, 24η Φεβρουαρίου του 2025, το Διοικητικό Συμβούλιο της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», συνήλθε σε έκτακτη διαδικτυακή συνεδρίαση και ο Πρόεδρος ενημέρωσε τα μέλη για την εκδημία του μέλους **Νικολάου Πλάκα**, διατελέσαντος Αντιπροέδρου και Γενικού Γραμματέως της Εταιρείας. Στη συνέχεια, αναφέρθηκε εκτενώς στην όλη προσφορά του εκλιπόντος, τόσο στην κοινωνία γενικότερα, με την μακροχρόνια υπηρεσία του ως εκπαιδευτικού, κατά την οποία γενεές νέων μαθητών χαλουγήθηκαν με τις Ελληνοχριστιανικές αξίες και αρχές ακούοντας τις συμβουλές του και έχοντας ως πρότυπο το προσωπικό του παράδειγμα, όσο και στην μικρή μας πατρίδα, με την μακροχρόνια συνεχή ενασχόλησή του με τα παροικιακά θέματα, ως μέλος του Δ.Σ. της Εταιρείας μας.

Μετά από αυτά, το Δ.Σ.

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

1. Να παραστούν στην εξόδιο ακολουθία τα μέλη του Δ.Σ.
2. Να αποχαιρετήσει τον εκλιπόντα εκ μέρους της Εταιρείας ο Ταμίας Γιάννης Νικολόπουλος και
3. Να εκφραστούν στους οικείους του τα συλλυπητήρια της Εταιρείας.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Η ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
Ειρήνη Παν. Κατσιματίδου

